

МИХАИЛ САДОВЯНУ

Избрани
творби

I

Народна култура

МИХАИЛ САДОВЯНУ ИЗБРАНИ ТВОРБИ ТОМ I

Превод: Гергана Стратиева, Спаска Кануркова, Веселина Георгиева,
Димитър Ангелов, Иво Тодоров, Виолета Лалошева, Мария Орлинова

chitanka.info

КОНСТАНТИН ЧОПРАГА

МИХАИЛ САДОВЯНУ — ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

След генерацията, дала на румънската литература Михаил Еминеску, Йон Крянга и Йон Лука Караджале, Садовяну блести като най-ярка звезда в съзвездието Ливиу Ребряну, Гала Галактион, Йон Агърбичану, Камил Петреску и Тудор Аргези. Освен Василе Александри от миналия век и Тудор Аргези от наше време в румънската литература (а дори и в световната) няма подобен пример на такова издържано творчество, продължило с еднаква сила повече от половин век. Авторът на „Секирата“ е творец, вслушан в далечното ехо на миналото, трезв тълкувател на настоящето, долавящ ясно знаците на бъдещето. В прозата на този забележителен писател поезията заема голямо място, а безупречното му повествование е изпълнено с размишления и мъдрост. Пред големите социални събития Садовяну е проявявал винаги висок граждански морал. Той притежаваше всички достойнства, които красят забележителните хора: нравствена внушителност, снизходителна усмивка, елегичен трепет, разбиране на преходното и вяра в човечеството. Той беше в пълния смисъл на думата личност и изключителен писател.

По баща Михаил Садовяну е от областта Олтения. След потушаването на селското въстание от 1821 г. дядо му се заселва в Яш. Бащата на писателя Александру Садовяну е „защитник“, тоест адвокат без специално юридическо образование. Въпреки завидното положение, което има, поради семейни недоразумения той напуска Яш и се заселва в малкото молдовско градче Пашкани.

Обичта си към народа и чувството за солидарност с него писателят получава от майка си Профира Урсаки, дъщеря на дребния земевладелец Георге Урсаки, чиято земя е била отнета по времето на княз Михаил Стурза^[1]. Този дядо се споменава в цикъла „У нас във Вишоара“ и в много други разкази. Постепенното проникване на

капитализма в селото засилва трагичното положение на семейство Урсаки и то се пръска на всички страни. Един от синовете, Василе Урсаки, става овчар в планината и той е прототипът на бачо Михалаке от „Песента на спомена“ и на дядо Хараламбие от „Островът на цветята“. Дъщерята Профира отива в Яш като прислужница.

Срещата между Александру Садовяну и Профира Урсаки в Яш е една случайност. Родителите на бъдещия писател „са дошли един към друг от двата края на румънската земя“, носейки в себе си различни духовни предразположения. От олтенския си род писателят е наследил „хайдушкия дух и страстта към епопеята, а от молдовските си деди — почти пантеистичното чувство към природата, наклонността към покой, потънал в печал“.

Ала между света на Александру Садовяну и света на Профира Урсаки не може да съществува разбирателство. Намесват се разни пречки. При раждането на Михаил на 5 ноември 1880 година в Пашкани бащата е бил на 46 години, а майката на 19. Детето не получава презимето Садовяну, записано е в общината Михаил Урсаки и това презиме носи до завършване на основното училище. По-късно Профира Урсаки и четирите ѝ деца получават законното презиме Садовяну. Ясно е, че във всекидневния живот на семейството не е съществувала хармония. Тая драма е могла да бъде наблюдавана в непрестанната тъга на майката. Синеокото дете става свидетел на противоречия, създадени от неравния брак между неграмотната му майка и бащата, чужд на простичките хора, и расте сред това несигурно съжителство. Чрез баща си писателят опознава нравите на дребната буржоазия, а чрез майка си — мъките и възжеланията на селячеството. Вегетирането на провинциалната буржоазия и страданията на някогашното селячество ще станат съвсем естествено тематична насока на неговото творчество. В тая насока всъщност писателят ще прояви способността си на изследовател, изкуството си да възкресява атмосферата на дадено място и среда, да открива причините на нещата.

Още през годините, когато у детето се оформят първите впечатления за света, вниманието му е привлечено ту от малкия град, ту от селото на дядо му край река Молдова. Бъдещият белетрист наблюдава и забелязва всичко и то остава запечатано в будната му памет. Ваканциите, прекарани в село Вершени, близо до Анкуциния

хан, при старите Урсаки, са изпълнени с очарование. Страдащ жестоко от неправдите, осиромашалият дядо формира характера на внука си. „Да не вземаш насила труда на бедняка, разбираш ли? Да не оскърбяваш сиромаша, който лее сълзи по браздите...“ Но вечер в лъките край река Молдова този стар човек разказва и приказки, припомня си младежките лудории и всичко това оставя неизличими следи у детето. Реките Молдова и Сирет, край които преминава детството на писателя, са обхождани от мълчаливи рибари, крайречните горички са пълни с най-различен дивеч. Този изпълнен с красота и тайнственост оазис пленява завинаги бъдещия писател.

През есента на 1892 година, вече ученик в прогимназията във Фълтичени, Садовяну попада в сурова среда, която го плаши и тревожи. Това влюбено в природата дете понася мъчно откъсването му от нея, чувства се като пленник и въпреки строгия училищен ред ученикът от Пашкани продължава да играе на „хайдуги“, на предишните детски игри и да лови риба в живописното езеро до града. Училището не променя неговата чувствителна душа, отзивчива към страданията на угнетените хора. Неподдаващ се на строгите ограничения, той дири страстно природата, за да може чрез нея да проникне в тайните гънки на човешката душа. Юношата не следва примера на баща си, враждебен до известна степен на буржоазията, но същевременно изпитва отвращение и от селячеството. Бъдещият писател носи у себе си завет, наследен от майката, починала на 34-годишна възраст, който за него става дълг на живота му, да изрази *потиснатите страдания*.

През есента на 1897 година Садовяну постъпва в Националния лицей в Яш — интелектуалния и артистичен център, с който са свързани имената на Бминеску, Крянга и Караджале.

Всъщност пробуждането на неговия талант става, както сам писателят заявява, във Фълтичени. През 1897 година едно букурещко хумористично списание „Драку“ публикува някои негови стихове и краткия разказ „Госпожица М... от Фълтичени“. Следват други творби, печатани от букурещкото списание „Виациа Ноуа“. През 1900 година завършва гимназията и отива да следва право в Букурещ, но само след няколко седмици напуска факултета и се установява във Фълтичени, където на следващата година се оженва и решава да се посвети на литературното поприще.

През 1902 година отбива военната си повинност във Фълтичени и в Търгул-Окна. Суровата военна атмосфера е отразена в „Спомени на ефрейтора Георгица“. През 1904 година Садовяну се премества със семейството си в Букурещ и става редактор на списание „Семънъторул“. В същото време поетът Джордже Кошбук му предлага да го замести в сп. „Албина“. Тогава никой писател не е могъл да живее от литературния си труд, но Садовяну решава да превъзмогне това обстоятелство. В 1904 година той издава „Разкази“, „Потиснати страдания“, „Кръчмата на дядо Преку“ и „Соколите“, които се посрещат възторжено от читателите и литературните му колеги и затвърдяват авторитета му на писател, а за „Разкази“ е награден от Академия на науките. Противоречивата атмосфера в „Семънъторул“ не променя литературните разбирания на писателя. Авторът на „Потиснати страдания“ е твърде установена личност, за да следва схемите на семънътористите. На страниците на това списание той рисува живота на недоволното селячество, което от време на време излива гнева си в бунтове, а чокойството представя в реалистични краски. Въпреки романтичните струи, които откриваме най-вече в творби, където пресъздава стари случки, погледът на писателя е винаги насочен към потиснатите.

По време на селското въстание през 1907 година Садовяну е обвинен в подстрекателство. Обискират дома му, търсейки уличаващи го материали. Но въпреки това към края на въстанието министърът на просвещението го назначава инспектор на културните кръжоци и на библиотеките в Молдова — добра възможност да събере материал във връзка със селския проблем.

За да бъде по-близо до природата, Садовяну си построява къща на края на град Фълтичени — мястото, където нищо не се случи. До скромната, но обширна къща се простира голяма ливада, а на юг е дъбравата, която в творчеството му е наречена „Чудната дъбрава“. Оттук, от този усамотен дом, стъпките на наблюдателя често го насочват към долната част на градчето, изпълнена с вечна мизерия, където се разиграва драмата на Хая Санис. Животът и атмосферата на това провинциално градче са предадени в „Дневникът на Николае Маня“, в новелите „Хая Санис“ и „Госпожица Маргарета“. Там, във Фълтичени, Садовяну написва и „Усилни години“, „Отколешна случка“ и „Хора и места“.

Когато в 1908 година се създава Дружество на румънските писатели, Садовяну е избран за председател. А по-късно по предложение на Дружеството е назначен за директор на Националния театър.

Садовяну скъсва със „Семънџторул“ и заедно с други писатели основава седмичникът „Кумпъна“, където печата „Разсъжденията на един експлоататор“, основа на повестта му „Колибари“.

След „Песента на спомена“ (1909) и „Вечерни разкази“ (1910) следват „Подстрекател“ (1912) — дето писателят говори за селското въстание от 1907 година. През 1912–1913 г. излиза романът му „Родът на Шоймару“. Следват том след том: „Улица Лапушняну“ (1921), „Една воденица се носеше по Сирет“, „Спомняш ли си?“, „Хора от луната“ и много други.

Приет за член на Академията на 9 юни 1923 година, Садовяну произнася слово за народната поезия, с което изразява голямата си любов към народното творчество и му дава висока оценка.

Постепенно творчеството на големия писател еволюира. От описание на природните сили минава към съзерцание, към позадълбочено разглеждане на социално-етичните теми, историческите му наблюдения стигат до проблема за произхода на румънския народ, до дакийската база на националната му специфика. Това е периодът на неговото крупно творчество: „Страната отвъд мъглите“ (1926), „Царството на водите“ (1928), „Анкуциният хан“ (1928), „Зодия Рак“ (1923), „Секирата“ (1939). А през 1933 година списъкът на неговите произведения се допълва с две съвършено различни като гледище творби: „Златната клонка“ и „Мястото, където нищо не се случило“.

Садовяну не може да остане равнодушен към политико-социалните превратности на своето време, настъпили след 1933 година с идването на фашизма, тъй като смята, че дълг на писателя-демократ е да се бори за запазване на застрашените ценности на човечеството. Садовяну, готов да действа, се съгласява през есента на 1936 година да приеме ръководството на вестниците „Адевърул“ и „Димкняца“. Всекидневните му бойки и убедителни статии сочат опасността и призовават към разумност. Но срещу писателя-демократ, който толкова често е порицавал и заклеявявал насилията, дясната политическа групировка разгаря яростна кампания и стига до варварски прояви — горят книгите му по площадите. На 1 април 1937 година във в.

„Диминяца“ излиза протестна статия, в която се осъждат деянията на фашистите. Статията е подписана от културни и политически дейци: Ливиу Ребряну, Г. Кълинесху, Петру Гроза, Захария Станку и др. След няколко седмици кралската диктатура спира публикуването на статии с демократични тенденции, а през януари 1938 година вестниците, ръководени от Михаил Садовяну, престават да излизат.

Но писателят не променя своето верую, а университетът в Яш, оценявайки неговите демократични възгледи, на 16 февруари 1938 година го удостоява с титлата доктор хонорис кауза.

Усамотен в Браду-Стръмб в планината Фъгъраш, дето си построява къща между боровете и скалите, Садовяну продължава да твори. Открил отдавна красотите на Трансилвания, тук написва „Долината на Фрумоаса“ (1938), „Мечо око“ (1938), „Приказки от Браду-Стръмб“ (1943) и други.

След Втората световна война писателят се насочва към обществената дейност. Въпреки напредналата си възраст той застава в първите редици. Неговото слово зазвучава с нови вибрации, вярата му в съдбините на народа е изразена твърдо и убедително. Социалните проблеми, разглеждани вече в светлината на историческия материализъм, придават нова свежест на творчеството му. В 1949 година излиза „Митря Кокор“, творба, с която Садовяну приветствува възраждането на селячеството, неговия възход и борбата му за човешко достойнство, подкрепяно и напътствувано от работническата класа. Садовяну разработва стари теми вече с ново виждане. Картини и образи от „Царството на водите“ се пренасят в „Островът на цветята“; епизоди от „Соколите“ навлизат в „Никоара Подковата“. Романът му „Приключение в лъката край Дунав“, последната му печатана книга, носи повея на новата социалистическа действителност.

Писател-гражданин, Садовяну до последните години на живота си развива неуморна, достойна за пример дейност в много насоки: във Великото национално събрание, в Съюза на румънските писатели като председател, по конгреси на мира. В 1961 година е удостоен с Ленинска награда за мир.

Садовяну е единна, цялостна личност, хармонична, уравновесена и хуманна. Писател със световна известност, голям приятел на хората, той още приживе е признат за класик.

На 19 октомври 1961 година сърцето на този забележителен писател престава да тупти. В гробището „Белу“ той заема мястото си до Еминеску и Караджале.

Това, което прави впечатление при Садовяну, е завършеността на творческия му цикъл, започващ със социални и исторически теми и завършващ със същите теми в хармонична, последователна смяна на ритъма: от градска към селска, от селска към описание на природата и после към историческата тема. Многобройни познати случки и лица се появяват в нови сюжети с друга разработка, без този паралелизъм да смущава. Новото най-често е не толкова в разказаните случки, а в стила на пресъздаването, в самото представяне, в богатството на езика. Оригиналността не бива да се дири в една или друга новела или фрагмент, а в големите ансамбли, които създават атмосфера и се разгръщат в широко пано. Затова трябва цялото му творчество да се познава. Не толкова психиката на персонажите и действието, а гъвкавостта и нюансите на езика придават на страниците свойствена характерност. Най-сполучливи са жанровите сцени, дето фабулата се повтаря. Типично садовяновски са сцените с разговори в някой хан, на воденица или на панаир, животоописанията на простичките хора, портретите на дребни чиновници, разказите за приключения на смели хора, водени от чувство за човешки дълг.

Обичта му към народа е свързана с образа на майката на писателя, която „разказваше така хубаво и тайнствено за случки и хора от нашите места, в Молдова“. Садовяну е възхитен от старинния език на молдовските летописци, очарован е от „сладостта“ на народния език, от тази „медена пита“, както е казал Михаил Еминеску. Тази своя обич Садовяну изразява в лаконичната фраза: „Народът е моят литературен баща.“

Изглежда малко странно, но Садовяну не отдава особено значение на „документирането“, което той разбира само като бегла среща с определена среда. Но той дълги часове е стоял в съзерцание, много нещо е забелязал и натрупал в паметта си.

В дългите негови мълчания има много общуване с нещата и много разсъждения. Честите му пътувания, неизчерпаем извор на картини и образи, помагат да се постигне синтез на действителност и въображение. Чрез хората от народа той е проникнал в многостранните „тайни на познанието“, навлизайки все по-дълбоко в прародителската

същина. Това, което някои наричат „интуиция“ за миналото или способност да се разгадават тайните, е според неговите думи само едно задълбочено „познаване“, резултат от „непрекъснато присъствие сред селския народ“. В диренията на скрития смисъл писателят си служи, особено в зрялата си възраст, с „лъжлив лов“ и „лъжливо рибарство“, за да опознае до съвършенство „своите братя от всички краища“. В това се състои садовяновското „познаване“ на традициите и обичаите. „Моето ловуване често пъти биваше лов на човешки типове и на незабравими впечатления... Колекцията ми от трофеи е бедна; по-богата е колекцията ми от спомени — скъпоценни камъни на традициите и на народния мит.“

До Първата световна война Садовяну се посвещава повече на късия жанр. Дотогава рядко са се писали романи. В заглавията на много от томовете му се среща определението „разкази“.

Въпреки че през периода между двете световни войни Садовяну не изоставя късия жанр, за този период от творчеството му, вече в зряла възраст, е характерна по-дългата форма. Първата от тези творби е романът „Една воденица се носеше по Сирет“^[2] (1923). Ала истинските негови шедеври от тази епоха са: „Зодия Рак“, „Секирата“, „Братя Ждери“, но и „Страната отвъд мъглите“, „Царството на водите“, „Анкуциният хай“, „Долината на Фрумоаса“ и др., които не са романи.

Характерното в първия етап от творчеството на писателя не се състои толкова в продължаване традициите на лиричната възпоменателна молдовска проза, със спокойно и плавно повествование, колкото в интереса му към природните сили, към простодушните хора, в чийто примитивен живот все пак има нещо потайно. Погрешно би било да виждаме едносложност в колибарите, в простичките хора от провинциалните градчета или в хайдутите. Без съмнение колибарите са мрачни същества, но Садовяну избягва черните тонове. Разказвайки за тях, той говори за природата, за тополите, за звездното небе, за вятъра, като се стреми да вдъхне чувство за хубавото. Докато колибарите — примирени, затворени в себе си, са едно стъпало по-долу от другите хора, хайдутите (Козма Ръкоаре) и други той поставя по-високо. Тъжни сцени, драми и поражения, характерни и за малките градове, и за селата, отклоняват повествованието към съзерцание и все пак действието има предимство

пред психологическия анализ. Садовяну се възхищава от героичното, от мъжеството и като не го е намерил в своето време, дирил го е в старите летописи и легенди. Затова у него реализмът върви паралелно с въображението, създавайки прекрасни образи.

С напредване на годините, между двете световни войни, Садовяну има вече нов поглед върху хората и живота. Романтичността в разказите му, която се отдалечава малко от настоящето, за да създаде перспективно въздействие, сега дири загадките на миналото не заради поетичността му, а за да се разбере по-добре душата на прадедите. Чувствителността към миналото се засилва от живото наличие на интелектуалния елемент. Писателят подема старите теми, задълбочава ги, допълва ги и продължава упорито да търси нов и по-дълбок смисъл.

В първите си разкази Садовяну има за обект селската действителност. Никой писател не е представил селянина в толкова различни образи. Неговите разкази са плътна поредица от картини на селската природа и на селяни, които се явяват или ретроспективно в някоя бурна история от миналото, или като свидетели на по-близко минало, или пък на самата съвременност. В тая огромна фреска са събрани всички селски типове: философът и мечтателят, мълчаливецът, безгрижният веселяк, горският пазач и рибарят, овчарят, скитникът, войникът, хората край блатата и хората от планинските пущинаци. Психологическата география е колкото обширна, толкова и разнообразна, и с нея художникът показва колко сложен е светът на хората, които някои смятат за твърде обикновени и елементарни.

Садовяну винаги е обичал да възкресява случки, станали на границата между действителното и легендата. В ханове и воденици, на които народното въображение е придавало дяволски знамения, хората с радост и удоволствие са стояли на приказки.

„Анкуциният хан“ е един вид роман, съставен от спомените на хората, които се събират в този молдовски „кервансарай“. Той е не само книга на „атмосферата“, а и на народната мъдрост и философия, възхвала на правдивия и честен живот, на добротата и приятелството. Тук виното и вкусната изобилна храна не са най-важното, което събира хората в този хан на кръстопът. Хората, които само случайността е срещнала тук край огъня, се чувствуват приятели и братя; те се радват и страдат заедно. За тях е истински човек оня, който не само

съчувствува от сърце на страдащия, а и споделя своята радост с ближния си. Ритъмът на разказа, съвършено подходящ за действието, показва силно развит усет към нюансите. Красотата в тази книга не е толкова във фабулирането, а преди всичко в езика. Ту церемониален, ту обикновен и фамилиарен, той преминава без усилие от лиризм в епика, очарова ту с архаичността си, напомняща за старите летописи, ту с почитта, кристализирана в начина на обръщенията, ту с разнообразието на метафорите.

Съвършено уравнивесен, хармоничен и вълнуващ, сериозен и весел, съчетаващ героизма с тъгата, страстта с примирението, полемичния тон с приятелския, този шедьовър на автора, привличащ с пленителната си поезия, е най-близо до неговия темперамент.

Само две години след „Анкуциният хан“, през 1930 г., излиза романът „Сешрата“. Както в народната балада „Миорица“, и тук двама овчари искат да вземат овцете на третия, Никифор Липан, убиват го и си поделят стадото му. Освен тази нишка на повествованието романът синтезира овчарски митове. Обичаите се наследяват под формата на неписани закони. Древни традиции и ритуали отговарят на сезоните, отбелязвайки на определени дати от някакъв овчарски календар събития, специфични за живота на пастирите.

Хората в тая среда имат ярко изразени черти. Макар и обикновена неграмотна жена, героинята Витория Липан всъщност е носителка на хилядолетния опит на своя род: тя знае какво е редно и какво не, познава човешката психология, от социалните взаимоотношения приема само същественото. От личния си жизнен опит си е създала своя концепция за света, в който все пак традициите имат решителна роля. Общуването с природата ѝ помага да разбира признаците на времето и да ги използва за доброто на стопанството си. Нещастията не я пречупват. В творчеството на Садовяну Витория представлява типичен образ на румънската селянка от преди няколко десетилетия. Този образ, взет от високопланинските райони, където биологическите особености са се запазили по-добре, съчетава най-различни добродетели: хубост, достойнство, нравствена устойчивост, възвишеност на характера, природна интелигентност и упоритост в постигане на поставените цели. Забележителни са и епизодите, предопределени да създадат атмосфера. Сватбата, кръщавката и

погребалната церемония са твърде красноречиви етнографски и фолклорни моменти.

Горският пазач Кули Урсаке (Мечо око) е също планинец, но той не притежава твърдостта на Витория, той е изпълнен с безпокойства, неговите реакции към „силите на неизвестността“ са реакции на първобитен човек. Първобитен човек, но който иска да победи враждебните сили, да прогони смъртта, надвесила се над младата му невеста, да не се плаши повече от случайността. Ожесточен, планинецът от „Мечо око“ вижда, че жена му ще умре, и възнегодува, опълчва се срещу трагичната съдба. Той почти полудява. Срещнатият заек му се струва дявол, пратен в неговите планински висини. Друг дявол, „един призрак на мечка само с едно око“, което примигва и свети като жар, го зове далеч към оня свят. Мъката и суеверията взаимно се усилват. Но природата ликува и неясните страхове постепенно отстъпват пред радостта да живее.

Кули Урсаке не е от серийните образи на Садовяну, той е единствен от този тип, но все пак е садовяновски по връзката му с природата. Още веднъж величествената *природна терапия* прави чудеса, отново тя връща живота в обгорената земя. Смисълът на повестта е победата на живота, духовното възстановяване.

Също като Балзак и руските реалисти, Садовяну отразява в тъжни, потискащи картини страни от живота на малките провинциални градове. Тонът на разказването е спокоен. Авторът придава най-често трагедии, чиито герои са някой беден занаятчия, дребен чиновник или представител на буржоазията. От изпълнените с лека тъга страници се открояват образи на чувствителни жени, вехнещи в мълчание или чийто бунт против погубващата ги среда завършва трагично, както в „Мястото, където нищо не се случи“.

Садовяну е имал достатъчно материал за описване на провинциалната обстановка и атмосфера между 1880 година и Първата световна война. Не е било нужно да драматизира или преувеличава дадени ситуации. Самата атмосфера на местата, свързани със собствената му биография, е била драматична. А заглавието „Мястото, където нищо не се случи“, имащо пред вид провинциален град, крие добродушна ирония, защото там всъщност се случват толкова много

неща. Разпада се един свят и се ражда друг, създават се нови социални отношения. Положението на големите земевладелци е разклатено, земята им минава постепенно в ръцете на арендаторите и управителите на чифлиците им. Търговци и лихвари спекулират, сключват споразумения. Говори се за „пропадане на болярството“ и за „издигане на народа“. Консервативният и реакционно настроен собственик на земя се огъва пред паричната сила. В тази романтична и песимистична обстановка в края на века — края на една епоха, скептичният чифликчия си позволява като последно удоволствие да отиде до Париж и там да се самоубие. А хитрият дребен буржоа се сдобива с богатство и имот, за който е ламтял толкова време.

Между миналото и настоящето се е появила пукнатина. Разраснала се е и се е утвърдила една нова класа: буржоазията. Администрацията, търговията преминават в нейни ръце.

В „Мястото, където нищо не се случува“ малката Дария Мазу мечтае да се измъкне от убийствената среда. Дъщеря на груб, алчен, прост човек, Дария е съвсем чужда на заобикалящата я среда. „Тя имаше музикални и литературни наклонности и знаеше какво е театър, макар никога да не бе ходила на театър. Знаеше, че има един цивилизован свят, без да го познава и без надежда да го опознае някога.“

Лай Кантакузин и любовницата му Аглая, съпруга на стар генерал, правят опит да създадат от Дария, от това момиче от еснафска среда, една светска жена и довеждат девойката до самоубийство.

Какво отношение взема Садовяну, летописецът на тази епоха, към сивия живот през годините 1880–1900? Снизходителният хумор се разпилява и отстъпва място на острата критика, на студената ирония, стигаща до сарказъм. Става вече дума за „гангрениите на нашето общество“, от които „на всяка цена трябва да се излекуваме“. И все пак авторът проявява към това общество трогателно, дълбоко човешко разбиране, защото се касае за историята на „човешките страдания“. Реалистът Садовяну не очерня града по начина на сътрудниците си от „Семьньоторул“, но не го и идеализира. Страниците, които посвещава на провинциалния живот, ще представляват за идните поколения художествен документ за един изчезнал свят.

Мъчно е да се определи къде в творбите на Садовяну свършва повествованието и почва описанието, такова свършено равновесие има между едното и другото. Той е не само голям разказвач, а и вълнуващ певец на природата, той съзерцава света ту с великото спокойствие на античните класици, ту със спонтанната чувствителност на романтиците.

В по-късните разкази от първия етап на творчеството му природата заема определено място и изпълнява определена роля. Действието се развива в характерна последователност, почти винаги еднаква: 1, повод за разказване; 2, самият разказ; 3, връзката с природата. Каквито и да са обстоятелствата на разказаните случки — минали или съвременни, когато след последния епизод завесата падне и разказвачът дири някакъв нравствен смисъл или философско заключение, винаги някакъв елемент от природата се намесва в полза на размишлението. Подобно на ехо този елемент продължава и засилва лирическия или драматичен фон на разказа. Вятърът, дъждът, камбанният звън пораждат меланхолични или трагични душевни състояния.

Може да се каже, че Садовяну вижда хората, особено селяните, посредством някой пейзаж. Но става и обратното — човекът дава тълкуване на природата, като ѝ влага някакъв смисъл.

Когато става въпрос за лов и риболов, свързането на хората с пейзажа става метод. Ловът и риболовът са водили писателя в най-разнообразни места: в планината, във вековните гори, в Дунавската делта, из блата, из пусти места. В пейзажите на Садовяну движението е постоянно, защото и природата е едно безкрайно превращение. „Лъже се оня, който мисли — казва Садовяну, — че една и съща гледка, видяна при еднакви обстоятелства, в различно време, остава една и съща, че изгревите, залезите, пладнето се повтарят, че времето тече еднакво. Който е наблюдателен, вижда и чува винаги други неща. Всяка частица от живота променя непрестанно перспективите както за себе си, така и във връзка с нас.“

От една страна, тези думи обясняват безкрайното разнообразие на описанията у писателя, а от друга доказват, че съзерцанието на пейзажа изисква естетическо и емоционално отношение.

В лова не практическата и полезна страна интересува Садовяну. Също като Тургенев той е привлечен от поезията на лова.

Чувствителен към възвишеното, под очарованието на момента той забравя, че е ловец, отдава се изцяло на естетическото чувство. Светлината и сянката се съчетават в безкрайни комбинации по такъв начин, че човек мъчно може да си представи описания здрач като съществуващ в природата, въпреки че е действителен. Действителността и блянът се срастват и допълват.

Взета изцяло, природата в творчеството на Садовяну е едно постоянно и сложно присъствие, една огромна и разнообразна мозайка. У никой друг писател, освен у Еминеску, красотата на природата не е възпята в такива богати и разнообразни багри и съзвучия. Еминеску е изключителен лирик и съзерцател, Садовяну е рапсод, възпяващ природата със светлините и сенките и през всички годишни времена.

Без историческите творби на Садовяну не бихме имали художествена представа за избледнелите често пъти образи на хора и събития от миналото. С голямата си способност да разгадава дирите и останките от стари времена, Садовяну е тъкмо човекът, който може да възкреси историята в различно може би виждане от това на историка, но убедително и ясно. Преди да проучи старите летописи и трудовете на учените, той се вълнува пред останките на миналото: крепости, манастири, стари надписи. В легендите и баладите е намирал различни епизоди от едно разпокъсано минало, романтично и вълнуващо. Обединявайки ги, писателят им е придал широкия ритъм на епопеята.

В историческите си творби Садовяну се придържа към типичното и значителното, придавайки им отвъд документалните ограничения естетическа интерпретация. Докато историкът следва един целесъобразен, диалектичен ред, преминавайки от причината към следствието, писателят влага повече чувство, някакъв разум на сърцето.

Три епохи от историята на Молдова вдъхновяват Садовяну: XV век, изпълнен от личността на Щефан Велики, XVI век с неговите политически вълнения, свързани с възкачването на престола на княз Йон Страшни, и XVII век със своите амбициозни или алчни князе като Василе Лупу и княз Дука.

С романа за княз Дука, озаглавен „Зодия Рак или Времето на княз Дука“, излязъл през 1929 г., започва цяла серия големи исторически романи. Авторът черпи сведения от летописите на Йон Некулче и от чужди материали, като не забравя и живите в народа

легенди. За по-добро възкресяване на атмосферата на епохата писателят вмъква като действащо лице един френски дипломат, който минава през Молдова. Той е наблюдател и коментатор на събитията и древните обичаи на народа. Срещат се два свята: от една страна, дипломатът, свикнал с блясъка от двора на Краля Слънце, и от друга, молдованците, живеещи в тясна връзка с природата. Любовният конфликт, обрисован на мрачния фон на епохата, изпълнена с много вълнения, породени от непосилната данъчна система на ненаситния княз Дука, подчертава чувството за тъга. Тук като че ли се чувствуват отзвуци от драмата на Ромео и Жулиета. Но Садовяну не навлиза на дълбоко в невидимите кътчета на душата. Неговата сила е в спокойното наблюдение. Докато пейзажът у Шекспир е хармоничен на душевното вълнение, то драмите у Садовяну са моментни помрачения под едно усмихнато, ведро небе.

Материала от летописите авторът използва само като база. Промените, които той си позволява, имат за цел да подчертаят някои типични страни на епохата. Вместо някогашната романтична мечтателност социалните сцени са представени в реалистични тонове. Критиката на феодалния упадък е от позициите на народните маси.

И след Втората световна война Садовяну продължава да работи с ритъма на величествена пълноводна река. Внушителен, замислен и мълчалив, с ясно изразени предпочитания и антипатии, писателят не прекъсва общуването си с предшествениците си от миналите векове, чиято съдба е била само „мрак и страдание“ — както сам заявява на своята седемдесетгодишнина. Но новите условия, трескавият кипеж го призовават да участва в създаването на новите ценности, утвърждаващи победата на човека. И бележитият писател се включва в редиците на строителите на новото време. У него не се чувства разлика между писателя, възпяващ планините, и бореца за прогрес. Творбите му се редят като камък върху камък на солидна основа, като продължение на най-хубавото от преди. Продължава интересът му към историята и драмите на миналото, виждаме все същия интерес към селския въпрос; занимава го съдбата на самотния интелектуалец, който търси нови хоризонти в живота. У него продължава да живее симпатията към мъдростта на Ориента. В общи линии само едно отклонение се забелязва в творчеството му: природата със своята поезия вече не се явява така настоятелно както преди. Но се появява

един нов елемент: типологията на старите герои се разширява с хора, които за пръв път привличат вниманието на художника. Става въпрос за работническата класа.

Всъщност, търсейки хармония между своето собствено „аз“ и света, навлизайки в историята и гледайки особените белези на времето, Садовяну винаги е реагирал от перспективите на нашия съвременник и не се е оставил да бъде привлечен от древната или легендарна сцена само защото тя е от митологията. В смутното и мрачно минало той е търсил опорни точки за по-добро опознаване на човека от нашия век. Неговият поглед е виждал по-надалеч, отколкото на други, и по пътя на хармонията с онези, които са „солта на земята“, той е стигнал до хуманизма. След Освобождението този хуманизъм добива по-дълбок смисъл. Идеологията на пролетариата го насочва към социалистическия хуманизъм. За художника, който има такъв богат жизнен опит, откриването на социалистическия свят е като някакво откровение, за което той говори като за чудо.

След войната, излязъл от усамотението си, писателят демократ, който с такава твърдост бе заклеил фашизма, призовава хората, към нова действителност. „Велики събития стават в света — казва той в 1945 година. — Време е да кажа това, което мисля и вярвам, да изпълня дълга си.“ Това бяха думи на една съвест, на един човек, чиито идеали за светлина и доброта са били накърнени. И Садовяну говори като депутат във Великото национално събрание, от трибуната на Конгресите на мира, по страниците на вестници и списания. В книгата му „Калейдоскоп“, излязла през 1946 г., са предадени впечатленията му от посещението му в Съветския съюз. Това е книга на разведряването, на наблюдения и размишления, плод на нов устрем.

Една от представителните творби през този период наред с „Островът на цветята“ (1950) и „Никоара Подковата“ (1925) е „Митря Кокор“ (1949). За пръв път в тази книга писателят разглежда селския проблем в светлината на идеалите на работническата класа. Тук борбата на селяните добива революционен аспект. Роман с нов хуманизъм, „Митря Кокор“ дава на румънската литература след Освобождението нова насока, чието задълбочаване е било въпрос на време. Сега, оценявайки качествата му от по-широката перспектива на настоящия момент, романът представлява едно стъпало към по-добри постижения.

Всички значителни творби на Садовяну имат за цел да разкрият народната душа такава, каквато е. Историята и легендите, светлините и сенките, виелицата и спокойствието се преплитат в стотици варианти, но като цяло творчеството смайва с разнообразието си, с единството на звученето, със своята монолитност и неповторимост. Това творчество се е развивало и разцъфтявало хармонично с разширяването на хоризонта на писателя. То обхваща живота на народа едновременно в две направления: на дълбочина в неговата история и хоризонтално в географското му разположение.

Дали разказва за миналото, или отбелязва събития из летописа на своето време, Садовяну е винаги несравним разказвач. Да пише, за него означава да разказва. И той разказва на разнообразен в жив като самата природа език, който се отличава с простота и изключително богатство. Винаги ясен и звучен, той пресъздава богата гама на човешките чувства. Гъвкавостта и живописността на този език не се дължат на някакво чудо, а на непрестанния контакт с народните извори. Това не е някаква словесна алхимия, а изключително познаване на цялата румънска езикова география.

За Садовяну душата на народа е представлявала неизчерпаема златна жила. Постоянната връзка с тази душа обуславя изкуството му, което е изцяло пропито от духа на фолклора. Не става дума за мотиви, теми или идеи, заимствувани от фолклора, а за една цялостност от елементи, взаимно свързани, за да придадат народната душевност и народните нрави. И неговото творчество става изразител на тази душевност, синтез на повече от една епоха.

Константин Чопрага

---

[1] Княз на Молдова (1834–1849). — Б.пр. ↑

[2] Излязла на български през 1976 г. ↑

ГРЕХЪТ НА ЧОКОИНА

I

Нашият чифлик е отдалечен от пълното с птици и риба блато Борча на около два часа път с кон навътре по Барагана.

През лятото на хиляда осемстотин деветдесет и шеста година бях останал в чифлика сам с управителя, с работниците и ширналите се ниви в безмилостната горещина. Бяха дошли на власт *нашите* и баща ми, като *политически* деец, стоеше в Букурещ, отрупан с важни дела. Майка ми и двете ми сестри бяха при него. Не знаех какво да правя в празната сега голяма бяла къща. А младостта ми се нуждаеше от нещо, чувствувах го добре това, бях неспокоен и сякаш търсейки това нещо, почнах да ходя на лов на Йезер, когато имах време.

Там, на Йезер, се влюбих за пръв път и там щях да загина.

Обичах степта. Цялото си детство и цялата си младост бях прекарал из Барагана. Макар и пърлена лете от слънцето и шибана зиме от ветровете, пуста и тъжна, с безкрайни далечини, без реки, без прохладата на цветята и на горите, тая необхватна равнина беше най-скъпата земя на душата ми.

Там не се виждат планини със сини хребети и върхове, извисени почти до небето; няма и стари гори със сурова, вечна песен; там и кукувицата не кука за щастие, когато разпенените потоци рукнат по стръмните нанадолница и когато поляните се изпълнят с цветя и пойни птици. Зиме там, по безкрайната пустош, по нескончаемите снегове, под които, тъжни и усамотени, се гушат разхвърляните из равнината села, се чува яростният вой на северняка; а лете погледът обгръща или гола земя, или големи ниви, в които слънцето сипе разтопено злато и хората се трудят, превити като под тежък товар. И все пак по тия места, лишени от най-обикновената красота, носен от вихрения бяг на коня по ширналата се равнина без пътища, чувствувах тръпки от безкрайните простори и меланхолията на вечерния здрач прониза душата ми с дълбоката тайна на непознато безбрежно море. И постепенно младостта и любовта ме научиха да виждам неподозирани красоти.

Събуждах се сутрин, когато слънцето, кървавочервено, пламваше в прозорците. Обличах се и бързо излизах вън. Конят ме чакаше пред стълбата до китката акации пред къщата, пред *нашия* замък, както казваше баща ми, бог да го прости. Тънка мъглица забулваше далечините, чучулиги пееха над нашите ниви. Тръгвах с управителя — дребен човек с малки, пронизващи очи и дълги мустаци, — ала разговарях малко с него, никак не ми беше приятен. Тропотът на конете, които вървяха бавно, се чуваше приглушен по рохкавия път и под омайните песни на чучулигите, които лееха мелодични вълни из светлия простор. Безкрайното житно поле се поклащаше леко от утринния ветрец, притъмняваше, когато се наклонеше, и блясваше като злато, когато класовете се изправеха. Минавахме по влажни от росата слогове, между чети мълчаливи косачи, а моите мисли се рееха някъде...

През деня се спущаха непоносими жеги. Присядах нейде на сянка; жаден бях, ала нямаше вода; вглеждах се и трептящите кръгове на горещината, очите ми се втрещваха в далечината, в неизвестността; в тия мигове се чувствавах така отегчен и самотен, та се питах защо ли още живея.

Надвечер, за да се поразвлека, отивах на кон до една от малките червени гари, сгушена след китка акации край правата, безкрайна железопътна линия. Минавах край някоя усамотена кръчма, от която навремени се чуваше глъчка, бързо погълната от тишината на тоя пуцинак. После стигах гарата, дочаквах някой влак, идващ отдалече и потъващ в мъгливата далечина на изток. На един от прозорците на гарата, сред зеленината, покрила зида, се показваше главата на празнично нагиздена жена; чиновниците се движеха бавно, разменяха поздравии с познати, локомотивът пухтеше и тръгваше; и гарата пак си оставаше малка и самотна в покоя на здрача. Подкарвах, замислен, коня в тръс. Тишината на пуцинака ме обгръщаше отвсякъде; сумрак, прииждащ на вълни откъм изток, падаше над нивите; от време на време камбанката на някой кантон прозвучаваше печално сред безкрайната пустош, сякаш проплакваше: банг-бинг!

Слънцето, отдавна потънало в моравия залез, все още изпращаше розови отблясъци нагоре към застиналите облаци във висините. В нарастващия мрак далечните села се разпознаваха първо по лекия дим, после по зареяните в нощта светлинки, подобни на светулки в

безкрайната равнина, които после като че се смесваха със звездите на небето.

Лягах си тъжен в празната къща; не знаех какво да правя; не можех да чета, не можех да пиша; някаква страшна досада ме потискаше.

Драгомир, управителят, ме пронизваше с малките си очички, сякаш четеше в душата ми, и на няколко пъти, като сучеше мустак и се подсмиваше, ми даде да разбере, че за такъв млад чокоин като мене има лек против скуката.

— Ех, то може... само да не се докачате... Ще намерим ние тъдява по нашите места някоя напета невяста, някоя хубава девойка... Хм!... — И ме гледаше настойчиво.

Ала на мене управителят не ми харесваше и не исках на никаква цена да знае тайните и слабостите ми. Отпращах го със строг отговор и чаках. Но това, което чаках, се бавеше и скуката все повече обземаше душата ми.

Но един ден случайно чух Драгомир да казва:

— Лов като в Йезер няма никъде по света...

Обърнах се към него зарадван. Щях да имам поне едно ново забавление.

— Какво казваш, Драгомире?

— За Йезер говоря... Да знаеш само какъв дивеч има там! Ум да ти зайде...

— Ще отида, непременно ще отида там на лов.

Очите на Драгомир светнаха. Радваше се, че ще остане сам и ще може да продължи да си плете кошницата, както си иска. Почна да ми разправя какви ли не чудеса за Йезер; мислех, че няма да свърши.

Цялата нощ мислех за удоволствието, което ще ми достави ловът по блатото на Дунав, и още на другия ден реших да прескоча дотам с коня и пушката.

Така започнаха моите пътувания до Йезер.

Първото ми отиване на лов беше напусто. Оставих коня си в кръчмата на края на селото и слязох към водата близо до железопътната линия. Бялата плетеница на железния мост се простираше надалеч зад мочурищата; коне, нагазили до корем в пълните с шавар блата, хрупкаха водната трева, плувнала на кичури по гладката повърхност. По-нататък, отвъд по-спадналите води, изведнъж

се разкриваха големи стари върбалаци, обграждащи други широки и дълбоки блата. Вървах с пушка в ръка, вперил поглед в тия влажни гори, пълни с мрак и дивеч, заслушан напрегнато в ромона на водата и шумоленето на върбите. Гледах как бързо летят ята патици, виждах сиви чапли как хвърчат трмаво над разперените метлици на тръстиките, чувах крясъка на лиските и на другите водни кокошки, ала бях твърде далеч от тях. Разбрах, че имам нужда от другар, от някой тукашен ловец, и от лодка, която да ме отведе на местата, дето се събират и крият. И оставях дивеча да се плъзга спокойно по гладката повърхност на водата, да се издига в дълги клинообразни вериги в заревото на залеза и с душа, изпълнена с красотата на местността, с хилядите причудливи гласове на здрача над блатата, с чудните багри на водата, огряна от последните лъчи на слънцето, скитах дълго, наслуки, без определена цел.

Когато се върнах, кръчмарят погледна с крайчеца на окото си празната ми чанта.

— Виждам, че нищо не сте уловили...

— Не. Нямах лодка.

— Нито лодка, нито човек, който познава местността. Ако ви е приятно да идвате към нас, аз ще ви кажа какво да правите... Знаете ли какво? Само ми кажете, и готово! Веднага ще повикам Марин... Непременно ли искате да ловувате?

— Искам, как да не искам?

— Щом е тъй, само ми кажете, и аз веднага ще се разбера с Марин... Той, господине, е голям ловец... И не само ловец. И рибар е, аз ви го казвам... Идете, господине, с него на лов и после ще си поговорим!

Кръчмарят ми говореше разпалено и с гордост за Йезер и за Марин.

— Добре. Тогава да повикаме Марин, когато дойда.

— Вижте какво, господине! — каза бързо кръчмарят, като вдигна нагоре поглед и извиси показалец, сякаш искаше да си спомни нещо. — Вижте какво! Ще го повикам и с две думи ще се разберете... Ще го почерпите с ракия... една-две чашки, три, колкото смятате вие... и работата ще стане! Уверявам ви, честна дума! Аз, господине, бях ефрейтор във войската, в артилерията!... Наричам се Санду Попеску!

Млъкна неочаквано, наведе глава и ме загледа, като че ли искаше по-добре да види удивлението ми. После се усмихна и с показалеца на дясната си ръка приглади късите си черни мустаци, нарисувани сякаш с въглен върху червендалестото му охранено лице. Загледа ме с малките си весели очи:

— Все едно, че работата е наредена!... Кога ще дойдете насам?

— Още утре... Само виж да ми приготвиш нещо хубаво за ядене...

— И дума да няма! Ще накарам жената да заколи една кокошка... И крава имам, господине! Честна дума! Аз бях ефрейтор в артилерията! Ще ви приготвя чудесно ядене... Значи, все едно, че работата е наредена... Какво ядене обичате?

И пак наведе глава и ме погледна усмихнато. После трепна и вдигна показалец:

— Чакайте! Едно хубаво печено! И една чорба! Една чорба и едно печено! Това е! Ще повикам и Марин и всичко е наред! Честна дума!...

И с ръце на кръста, с широки панталони, като издути от вятър, той стоя пред кръчмата, загледан доволен подире ми, докато аз с моя вран кон бързо потъвах в сенките на Барагана към избледнелия, почти угаснал залез.

На другия ден по клепало, още щом слязох от коня, от кръчмата изскочи Санду, като че някой го изтласка навън, и викна на един малчуган, който се приличаше на слънце:

— Слушай, татовото, я изтичай до бай Марин!

Докато отведе коня ми под навеса, докато викне на жена си: „Ей, Ано, мари! Я откъсни главата на оная, пъстрата кокошка!“, докато влезе усмихнат дружелюбно в ниската, одимена кръчма, Марин ловецът пристигна с момченцето, което припкаше като жребче подире му.

— Ето го, тоя е! — рече гордо Санду и посочи с ръка човека.

Ловецът, нисък, много широкоплещест, със слабо, засенчено от рядка четинеста брада лице, ме гледаше, без да се усмихва, без да примигва с кръглите си зелени очи. С дясната си ръка държеше приклада на пушката, окачена на рамото му, и тази черна, голяма ръка с дълги кокалести възлести пръсти ми се стори страшна.

Усмигнах му се:

— Ти ли си Марин?

Не знаех какво повече да му кажа.

— Какво ще пиеш?

— Ракия. Една ракия ми стига — отвърна той тихо със спокоен нисък глас.

— Една, две, колкото искаш — каза Санду Попеску, като се усмихваше и потриваше ръце.

Ловджията замълча за миг, загледан в земята, после впери в мене кръглите си очи:

— Ти ли си чокоинът от Сарацени?

— Да! — изкряска бързо кръчмарят. — Господин Никулица.

И внимателно постави на масата три чашки с ракия.

Ловецът изпи бавно, с премрежени очи ракията си, остави чашката на мястото ѝ и избърса четинестите си мустаци.

После пак каза с уморен глас:

— Чух, че в Сарацени селяните поминували добре...

Санду не ме остави да отговоря. Бързо насочи напред десния си показалец:

— Добре ли? Дори много добре! Там живеят като в лоно Аврамово. Казвам ти го аз, бай Марине, честна дума!

Мъжът кимна с глава. Кръчмарят пъкна в ръката му втората чашка ракия. Той изпи бавно и нея. После почна да рови в кемера си. Плюна с досада и измърмори:

— Няма!

— Какво няма?

— Тютюн! Тютюн! — каза високо Санду. — Ето, господин Никулица ще ти даде един пакет!... Такъв чокоин — разбирам! Човек на място! А видя ли какъв кон има? Същинска хала, бай Марине!...

Ловецът разтвори пакета, извади от кончова на ботуша си една черна лула, духна няколко пъти силно в цевта ѝ и чукна главичката ѝ в ръба на масата.

Неочаквано заговори високо, като протягаше към мене лявата си ръка, голяма и черна:

— Не! У нас няма вече живот за селянина! Мене ме разсипа старият чокоин, оня, дето умря. Пък този, който дойде, още повече ме опропасти... Остана ми само къщичката, толкоз... и пушката...

В гласа му имаше нещо като остро, мъчително хриптене. В зелените му очи, които ме гледаха, мина някакъв блясък.

Кръчмарят ми смигна и се поизкашля. После взе пушката на Марин и ми я подаде.

— Вашата, господине, е с централен удар. Знам ги аз тия работи! Нали бях ефрейтор в артилерията... Бай Мариновата е от другите, от старите... Ама е добра пушка. Знаете ли как бие!

— Ако не беше добра, нямаше да издържи досега — каза пак кротко ловецът, успокоен изведнъж, като пълнеше лулата си.

— Така е, прав е! — викна Санду Попеску. — Още една ракийка, бай Марине, какво ще речеш, а?

Марин отказа с глава и нагласи пушката на рамото си.

— Не, стига ми! Трябва да тръгваме... Слънцето захожда...

Тръгнахме към Йезер, а Санду, застанал усмихнат с ръце на кръста, ни сподори с поглед.

През целия път до блатото Марин не продума. Вперил напред кръглите си очи, пуфкаше с лулата и пущаше струйки син дим, които се издигаха до шапката му, позеленяла от дъждове и дълго носене, и там изведнъж се разпиляваха в светлия въздух. Вървеше бавно. Всеки от големите му ботуши, високи до коленете, тропваше тежко два пъти по коравата земя — веднъж с петата, после с дебелия подметка. По широките му панталони от бозов шаяк и по черната му долама имаше големи петна от мазнина и кръв. Рибени люспи, полепнали по гънките, блестяха зеленикаво в косата слънчева светлина.

Слязохме право при блатото. Разпилените къщици на селото със светлия си дим останаха зад нас като нарисувани по ясното небе. В тинята на една застояла локва сред изпомачкания папур се показва черна, накатранена лодка, вързана с дебело въже за едно колче, забито в мочурливия бряг.

— Тази е моята лодка! — каза изведнъж ловецът. — По-нататък е скривалището за веслата... А ей таме, на брега между върбите над гъсталака на блатото, е къщичката ми... Само това ми е останало!...

И ме погледна мрачно, а в гласа му отново прозвуча онова болезнено хриптене.

Харесваше ми този човек, макар да говореше толкова малко и така особено да ме гледаше. От целия му огорчен вид и от дълбокия му глас личеше, че е преминал през тежки изпитания. Страданията бяха

набраздили лицето му и го бяха направили мълчалив. Гледах го и си мислех за онова, което беше казал за „стария чокоин“, за младия и за бурята, която може би се таи в дъното на душата му, откъдето с мъка се изтръгват тия горчиви думи: „Само това ми е останало! Къщичката и пушката!“

Искаше ми се да му кажа нещо, с което да го утеша. Но той се обърна към мене, погледна ме с кръглите си очи и рече високо, с бодър глас:

— Хайде, господине! Качвай се! Аз ще взема греблата и тръгваме...

Тръгнахме с лодката и навлязохме бавно в тръстиковия гъсталак. Откъм селото достигаше мучене на добитък, мек звън на хлопатари и човешки гласове се чуваха толкова ясно, като че ли говореха близо до нас, някъде из блатото. Постепенно гласовете и шумът заглъхнаха; ние плавахме по тесни пътечки между тръстиките, които леко шумоляха и трептяха заедно със златистата светлина на слънцето. Навремени водата забълбукваше бързо, в светлата струя близо до нас се мярваше черна сянка и ловецът се обръщаше към мене:

— Лиска...

Известно време пак се провирахме мълчаливо. После остро грачене изведнъж ме изтръгваше от обзелото ме спокойствие, изпляскваха криле и някоя птица се издигаше, стрелкайки се над ръждивите тръстики, далеч от обсега на пушката.

След това неочаквано лодката се плъзна леко под сводовете на големите върби.

Слънцето клонеше на залез: между надвисналите зелени вейки се струеше златен пращец и трептеше като златни цветя по неподвижното огледало на тъмната вода. Сплетените клони образуваха тъмни сводове и ние минавахме под тях сред безкрайната тишина, а зад лодката оставаше пътека от стоманени люспи.

Спряхме между две хралупести върби, закрити от гъстите си клони, които се спущаха чак до гладките води на блатото. Пред нас се простираше огромно огледало, в което слънцето се гмуркаше в огнен полог между две стени от тръстики, чиито върхове се поклащаха леко под едва доловимия повей.

Марин щракна огнивото и запали лулата си, после разпери пръсти и прибра зад ушите посивялата си коса.

Приготвих пушката си. Дръпнах полека петлетата и те изщракаха по два пъти.

Сега слънцето потъваше зад хоризонта и плискаше кървавочервени вълни. От тръстиките на отсрещната страна на блатото се показва една лиска с малките си.

— Има още време! — рече Марин, като обърна към мене неподвижното си лице. — Ей сега ще залезе слънцето.

И пуфкаше спокоен с лулата си.

— Бай Марине — почнах аз тихичко, човъркан от желание да му кажа някоя добра дума.

— Какво има?

— Много ли си теглил от стария чокоин, оня, който умрял!?

Той изви към мене зелените си кръгли очи и извади лулата от устата си.

— Търпях — рече той бавно. — Търпях... Ала ще мога ли да търпя и при този, новия? — И ме запита с поглед. — Заради онзи, стария, стана на прах и пепел всичко, каквото бях спастрил, и жената зарад него влезе в гроба!...

Гледаше ме смръщено и сякаш скърцаше със зъби. В зелените му очи играеха бледи лъчи. Беше вдигнал лявата си черна, възлеста ръка към мене. Понечи да каже още нещо, но очите му изведнъж светнаха и погледнаха нагоре, а ръцете му стиснаха пушката. Нещо като вятър профуча над нас. Голямо ято патици се изви над главите ни.

Пушките изпукаха и изпълниха с дълбок тътен старите върбалаци. Остри, учудени писъци на водни кокошки отвърнаха от тръстиките, няколко патици паднаха тежко във водата, пръскайки червени капки, а ятото, като тласнато от вихър, се обърна изведнъж, извиси се и се загуби над лъките.

II

От мълчанието и от откъслечните, оскъдни думи на ловеца не можах да разбера много нещо. Пък Санду, кръчмарят, говореше премного, та онова, което исках да науча, или не можеше да ми го каже, или се преструваше, че не ме разбира. Изпреварваше ме и говореше припряно, усмихваше ми се приятелски, издигаше показалец и навеждаше глава, кълнеше се в честта си и разправяше високо, че бил артилерийски ефрейтор. Безподобна хитра лисица беше тоя Санду Попеску. Неусетно тикаше чашките ракия към ловеца — нали чокоинът плаща! А колкото до тютюна — дали имаше, или нямаше в пояса на ловеца, все пак няма да е зле още един пакет — нали чокоинът плаща! И така щастливо се усмихваше с руменото си лице, кръгло като пълна месечина, та нямаше какво да правя: мълчах и плащах с удоволствие.

А имаше и за какво. Имахме добра sluка, колкото пъти отидехме на лов. Марин познаваше най-скритите хралупи и леговища на дивеча и ме водеше към тях с лодката тихо, внимателно и майсторски, че всякога му се удивлявах. А блатото гъмжеше от патици, водни кокошки, дубли — всички видове хвъркати и плашливи патици с кръгли очи, с дълги тръпнеци лъскави шии. Сякаш и у моя ловец имаше нещо от това леко, боязливо и уплашено трепкане на гъвкавите шии и нещо от острия, пронизващ поглед на кръглите очи, зелени като застоялата вода на Йезер, поглед, който ме тревожеше.

В разстояние на една седмица страстта към дебненето и лова в блатото проникна в душата и кръвта ми и напълно ме обзе. Щом слънцето се наклонеше към залез, препусках право към блатото, спирах набързо в кръчмата, дето ме чакаше Марин и шумната бърбривост на Санду, напълвах една гарафа с ракия за ловеца, плащах и за две пакетчета тютюн и слизахме към гъсталаците. Сред тишината на обширното блато самотният писък на някоя птица разбуждаше като рев на животно покоя на това уединено място и ме караше да трепвам. С широко отворени очи разглеждах внимателно простора над ръждивите

кичури на тръстиките в посока на пламналия залез, взирах се в дългите водни пътечки между тръстиките или под тъмните сводове на върбите, в които се сипеха звездите, тия цветя от светлина, и сърцето ми затуптяваше силно, когато някой стрък папур или ракита се разклащаше. Сега вече можех да различавам тихия полъх на вятъра от лекото, плахо трептене на въздуха, причинено от промъкването на някоя водна птица. Сега слухът ми различаваше полета на патиците, тъй приличен на порива на вятър, от лекото, едва чуто махане на крилете на чаплите или от свистенето на крилете на дърдавците; различавах добре и крясъка на орлите, които кръжаха из въздуха, дирейки плячка, от крясъка на сивата чапла, който ехтеше като тръба, или от острото, кратко изгракване на дивите гъски. И през цялото време, докато стоях в лодката с пушка в ръка, докато дебнех и се взирах, а разгорещеното ми сърце беше готово всеки миг да подскочи, не мислех за нищо друго и не чувствавах нищо друго.

Тихо, бавно, с откъслечни думи, както имаше навик да говори, Марин ми даваше обяснения върху този увлекателен лов. В големите промеждутъци на мълчание той пуфкаше с винаги пълната си лула. Когато тя угасваше, натъпкваше я отново, но преди да я запали, поправяше вкуса в устата си с една-две глътки ракия. Малко по малко, макар и мъчно, посприятелихме се и научих от миналото му това, което толкова беше почернило душата му.

Старият чокоин, „оня, дето умря“, господин Леонида, както му казваше Марин, цял живот вършил, каквото му хрумне. Непрекъснато хокал хората си и ги биел с камшик. Накарал всички да му бъдат покорни и ги мачкал като същински роби. От него научил тоя уморителен занаят на ловец и рибар, който никак не му бил по сърце, но накрая влязъл в кръвта му заедно с лошите изпарения на блатото, заедно с треската и духовете му. От него идвала и голямата мъка на младините му, за която той не ми казваше нищо ясно, но аз се догаждах, защото, когато говореше за мъката си, споменаваше и жена си, умряла по онова време: „Отиде си ей тъй от ядове и тегло!“

И сега отношенията му с младия чокоин не бяха никак ясни. Или поне на мене не искаше да каже. Не разбирах какво можеше да има помежду им, щом като „господарят му“ дори не се спирал в имението си. Идвал месец-два само през есента.

— Какво имаш с него, бай Марине?

— Аз ли? С него? Нищо! Когато дойде, нося му дивеч и риба и толкоз! И заради това ми разрешава цяла година да се изхранвам от блатата, зер само това ми е останало: пушката и къщичката...

Клатеше глава помръкнал и ме гледаше уморено със зелените си кръгли очи.

Веднъж ми каза само това:

— И вие на мое място щяхте да се боите...

— Защо да се боя? Нали казваш, че нямаш никакво вземане-даване с него?

— Та с другия какво земане-даване имах? Аз няхах нищо с него! Той имаше с мене!

— Хайде де!

— Как „хайде де“? Нищо няхах! Толкоз!

Нищо не можах да разбера от тия думи. Тоя човек беше с прекалено затворена душа, със закоравяло сърце и таеше някаква стара, скрита, неугасваща омраза. И макар да се държах добре с него, като че ли аз бях виновен за мъката му; понякога очите му святкаха и ме гледаше тъй, както гледа дивеча; друг път не отговаряше на въпросите ми. Този изсушен човек с четинеста брада и дълбоки очи, неразгадаеми като водите на Йезер, беше изпълнен с недоверие, с ненавист към чокоина, който му оставил само пушката и къщичката и му е причинил някога, може би в младините, някакво голямо зло.

А и аз бях чокоин, каквото и да правех. Колкото и да се владееше той, някаква острота, някакво недоволство прозираше в думите му и ме смущаваше и аз гледах със странна плахост огромните му черни ръце с възлести пръсти.

Но полека-лека мина и това. И полека-лека той забрави, че аз съм чокоин. Почнах да ставам негов другар, след като бях негов ученик, и сякаш поомекна към мене, когато накрая на седмицата пъхнах в ръцете му, от които се плаших, две монети от по пет леи.

В очите му блесна зелена светкавица. Погледна ме доволен и ми се усмихна:

— Да си жив, господине, господ здраве да ти дава!... Това не е за мене...

— А за кого?...

Вдигна изведнъж очи и ме погледна. После сведе бавно клепачи и се загледа в лулата си, без да ми отговори. Все пак искаше да ми

покаже, че съм го трогнал, че ми е признателен. Замърмори нещо и се изкашля няколко пъти.

— Виж какво, господин Никулица. Ти никога не си идвал заран на блатото...

— Не съм.

— Виждаш ли? Затова не знаеш нищо. Заран е то... И за дивеч, и за риба аз ходя заран, тогава свършвам добра работа... И дума да няма, че и вечер пада по нещо, ала заран е друго! Имаш ли заран време?

— Имам, бай Марине, как да нямам?

— Е, тогава ела някоя заран. Утре, ако искаш. Да те разходя аз по блатото, та да видиш! Божичко, каква красота е заран!

Почеса се по главата, стиснал лулата в единия край на устата си, и за миг погледът му се стопли.

Аз тръпнех от неспокойствие и нетърпение за обещания лов, какъвто не бях виждал, и очите ми блестяха от радост.

— Тогава утре непременно ще дойда.

— Ела, господине, няма да се каеш!

И загреба по-живо към брега, като ме превеждаше през гъсталаците от тръстика и папур.

Лятната вечер забулваше със синкавата си тайнственост водите на Йезер. Големият железен мост в далечината приличаше на дълга, бяла лента, опъната под синьото небе. Навътре зад нас се издигаха лениво леките пари на застоялата вода; едва доловим ветреца донасяше до нас острите, топли изпарения на тинята и гнилите треволяци.

Човекът гребеше, напрегнал шия; плюеше на дланите си, хващаше се за кичурите трева, а водата изпляскваше леко и образуваше подире ни трептящи кръгове.

Трепнах.

— Господине, не се сърди... Такъв съм си аз... прост човек... Че какво ли съм учил?

— Защо да се сърдя, бай Марине?

— Ами ето на, аз не мога така да говоря, да приказвам какво да е... Повече си мълча... Такъв съм си, затворен... Тежко ми и горко. Каквото съм препатил, само един господ знае!

— Има си хас, бай Марине, как ще се сърдя за такова нещо? Не се сърдя!

— Добре, ама да не си помислиш... Туй де... Санду е дърдорко...

Замълча изведнъж, плю силно на дланите си и повече не продума нищо. Загреба още по-силно. Сякаш съжаляваше за това, което беше казал. А аз си мислех за страхотното развихряне на страстите, станало някога тук между него и стария чокоин, „оня, дето умря“.

III

Станах в тъмни зори. Едва беше превалило полунощ. Драгомир, който, откакто бях почнал да скитам, се грижеше за мене като за зеницата на очите си, още от вечерта се беше разпоредил и сега конят ме чакаше пред стълбата. Изцвили тихичко и мило, като ме усети в мрака, и докосна с влажната си муцуна протегнатата ми ръка.

Конярът затегна подпругата на седлото. Аз опипах ловджийската си чанта, проверих пушката и се метнах на седлото.

Ноцта беше топла. Големи петна от облаци закриваха звездите. Бараган немееше, разпрострял се в неznайни далечини като вкаменено море. Никакъв човешки глас, никакво кукуригане на петел — нищо. Мракът пред мене беше като стена, която се отдръпваше с бързината на летящия ми кон.

Нетърпелив бях и непрекъснато пришпорвах коня. По небесния свод се трупаха облаци и закриваха синевата. Когато мекият лъх на блатото погали лицето ми, усетих една капка дъжд.

„Ще вали! — помислих си. — Жалко, нищо няма да стане!“

И голямо съжаление замъгли душата ми, сякаш изживявах някаква тежка загуба.

Подкарах още по-бързо коня сред дълбокия мрак. Неочаквано селото изникна наблизо до мене с неподвижните си къртичини.

В кръчмата на Санду, на края на селото към блатото, не блещукаше никаква светлинка.

Размислих се за много неща.

Какво ще правя коня? Къде ще го подслоня? Вчера вечер, преди да тръгна за Сарацени, се разбрахме с Марин, че ще дойда още по тъмно, ала бях забравил да кажа на Санду да ме чака и да прибере коня. Какво щях да правя сега? Докато викам и го събудя, докато се облече и излезе — ще мине време. А ловецът, като види, че вали, ще помисли, че няма да дойда и ще отиде нейде. Но ако до разсъмване спре да роси? Тогава да прескоча с коня до блатото. Трябва да намеря Марин. Да видим.

И препуснах към мястото, дето знаех, че е вързана лодката. Стена от мрак закриваше хоризонта на изток към Дунава. Дъждът, топъл и ситен, се засилваше все повече.

Намерих мястото на лодката, но лодката я нямаше. Парчета гнило дърво, струпани на влажния бряг, горяха бавно, запалени може би още от снощи от Марин, за да ми даде знак отдалеч за мястото. Но защо лодката я нямаше? Дали Марин не е идвал? Дали не е отишъл с нея из блатото? Не може да бъде, той трябваше да ме чака! Може би още не е дошъл.

За един млад и страстен ловец като мене тези дребни, незначителни неща бяха от голямо значение. Някаква неприятност на младини, колкото и малка, може да ти създаде много ядове. Стоях, правех си разни сметки, а дъждът валеше силно и мокреше лицето и ръцете ми.

Обърнах пушката с цевите надолу и зачаках. Парчетата гнило дърво тлееха, от време на време изпращяха и пръскаха белезникави струйки светъл дим. Слязох от коня, свих си цигара, запалих я от един въглен, завих се по-добре в тънката си лятна пелерина, подпрях се на седлото и зачаках замислен. Ала нощта се протакаше. Селото зад мен и безкрайният Йезер пред мен тънеха в гробна тишина; лекият ромон на дъжда в гъсталаците едва достигаше до слуха ми. Не знаех какво да правя. Задавах си едни и същи въпроси и правех едни и същи детински предположения.

Обърнах се и неочаквано зърнах някаква светлинка на брега. Трептеше като червена звезда. Там беше къщата на Марин, трябваше да се сетя по-рано. Какво можех да направя сега, като валеше? Да отида при него и да попитам какво ще правим!

Прехвърлих поводите на коня в лявата си ръка и тръгнах бавно към къщичката на ловеца, като се хлъзгах по лепкавата кал на брега.

Уж не изглеждаше далеч от огъня, а трябваше да вървя доста. Наоколо ми тъмната нощна мъгла изтъняваше.

Стигнах. Къщичката беше ниска, покрита с камъш, и едва се различаваше в мрака. Светлината струеше през единственото прозорче колкото педя. Празният пруст беше чист. Зад къщичката — дъсчен стобор, двор и градинка, която не виждах, но отгатвах.

Извиках:

— Бай Марине! — И зачаках.

Никой не излезе. Приблжих се повече с коня подире си.

— Бай Марине!

Някой щракна резето на вратата. Тъкмах се да кажа нещо за дъжда, за вятъра, но останах закован на мястото си с отворена уста. На вратата, на две крачки пред мене, стоеше с газениче в ръка една девойка; една девойка, която да имаше, да имаше най-много двайсет години. Беше вдигнала газеничето над главата си и се мъчеше да различи в мрака тоя, който беше повикал.

— Кой е? Тейко го няма в къщи...

И млъкна. Беше ме видяла. Понечи като уплашена от нещо да се дръпне навътре. Направих бързо една крачка напред.

— Няма ли го бай Марин в къщи?

— Няма го. Ти да не си чокоинът от Сарацени?...

Потвърдих с глава. Мислех си, какво бих могъл да й кажа? Тя държеше сега газеничето пред гърдите си и пламъчето ми разкриваше едно чисто мургаво лице с прекрасни черни очи и красиво изписани вежди. Сега тези очи се усмихваха. Изведнъж странни тръпки ме пронизаха, както си стоях там, на брега на Йезер, в нощта, която ме обграждаше отвсякъде под едва доловимия ромон на дъжда, сред тая голяма усамотеност, пред девойката, изникнала пред мене като от земята със светлина в ръката и с тия толкова красиви очи. Нещо топло изпълни гърдите ми, после топлината заля и лицето, и очите ми. На устните ми напираха куп смели думи. Цялата ми пламенна младост, бликналата внезапно от мрака и усамотението любов, ме тласкаше като вълна към девойката, застанала усмихната пред мене.

Тя сведе изведнъж клепки и заговори:

— Тейко отиде на Йезер. Видя, че вали, и помисли, че няма да дойдеш. Сега отиде да провери едни кошове, които беше нагласил още снощи на хубаво място...

Почвах да се учудвам на нежния й глас. Край! Реших се. Очите ми пламтяха.

— Чаках го дълго при огъня и се чудех защо не идва...

— Не, той отиде...

Направих още една крачка. Тя се отдръпна с газеничето навътре.

Казах бързо:

— Ще оставя малко коня вълн и ще вляза да се поизсуша набързо... Дъждът ме измокри до кости!

Тя ми стори път и влязох. Зад мене светлинката изпълни ниската стаичка и аз видях огнището, в което гаснеха няколко клонки, чистите стени и в дъното сандъка, натрупан до тавана с прикя. Любовта и горещите тръпки, които моята младост отдавна очакваше, ме обгърнаха като пламъците на гореща клада. Причина за това бяха и дъждът, и нощта, и страхотната потайност на местността, и светлината, която разкри пред мен тези големи, черни очи... Девојката — със синя басмена фуста и бяла везана риза, стегната в кръста с тесен пояс, вчесана гладко, с плитки — ме гледаше с тъмните си очи и не знаеше какво да каже. Беше оставила газеничето до огнището и сякаш се боеше от мене.

Казах пак бързо:

— И таз добра! Аз не знаех, че бай Марин има мома... И то каква мома!... Нищо не ми е казал...

Тя мълчеше и гледаше огъня, подпряла брадичка с ръка.

— Как ти е името?

— Кива.

Мислех си какво още да ѝ кажа.

— Ще говоря на бай Марин да не те държи така скрита...

— А, не, не! — отвърна тя припряно. — Не му казвай нищо!

И в гласа ѝ изведнъж премина тръпка на уплаха.

— Че защо?

— Ще ме убие, ако разбере, че съм те пуснала в къщи...

— Тогава защо ме пусна?

Тя сякаш се колебаеше.

— Ами като каза, че дъждът те е измокрил до кости...

Големите ѝ очи, извърнати за миг към мене, светеха, изпълнени с доброта.

— Добре, Киво. А затуй, дето ти стана жал за мене, ще ти купя едни обици...

Тя замълча, после се усмихна.

Мълчахме известно време. Вън изкукурига приглушено петел. Мракът в прозорчето се разреждаше. Някаква странна топлина ме беше обхванала и кръвта ми нахлу в лицето. Не можех да произнеса дума; пък и нямаше какво да кажа. Пристъпих една крачка. Момичето трепна. Протегнах ръка и я прегърнах през кръста, силно стегнат с пояса. Усетих как се тегли назад, изопнала силно шия. Прихванах я и с

другата ръка. А тя, бледа като платно, стисна уста, занемя и отметна глава назад. Ала ръката ѝ, опряна на гърдите ми, се отпусна и увисна. Прегърнах я силно и я целунах по очите. Тя все още бранеше лицето си. И изведнъж усетих устните ѝ, те ме парнаха бързо, като огън, очите ѝ пламнаха в мрачен пламък.

Неочаквано в гласа ѝ сякаш затрептя мъка.

— Тейко ще се върне вече... Съмва се... Чакай! Ето, чува се гласът му...

Отвори бързо вратата. Далеч по Йезер димяха топли пари във влажното и мрачно сипване на зората. Неиде из крайбрежните горички се чуваше човешки глас — викаше проточено, страховито и ту се снишаваше търпеливо, ту се издигаше над пътеките между тръстиките и под сводовете на върбите.

Девојката рече тихо:

— Връща се вече...

Аз поставих юздата на коня. Попитах я:

— Какво вика?... Какво казва?

— Нищо не казва. Вика си така. Трябва да отида да взема рибата и да я сготвя...

Черните ѝ очи ме стрелнаха за миг, после бързо се сведоха. Пребледнелите ѝ преди страни сега бяха зарозовели като ябълков цвят.

Исках да ѝ кажа още нещо. Протегнах пак ръка, но тя се дръпна рязко.

— Ще дойда пак утре сутринта — рекох с разтреперан глас.

Тя не отвърна веднага. После, без да ме поглежда, пошепна:

— Утре не! Утре е неделя и тейко си е в къщи...

— Тогава в понеделник... пак по това време...

Тя замълча. Извърна се и бързо си влезе. Затвори вратата и шумно щракна резето. Угаси газеничето. А на изток, през купищата разкъсани облаци, червената зора сипеше жарава над водата и над планините от мъгла над блатото. Дъждът още валеше, но все повече се разреждаше; не се чуваше и гласът откъм върбалаците; в тишината, обгърнала тоя пуцинак, в млечната мъгла на зората аз възседнах коня си и поех към Сарацени като подгонен.

IV

Изгарях от пламенна любов, от първата си любов! Сам в стаята си треперех като в треска, а във дъждът все валеше. Мислех за всеки миг, прекаран с Кива, за всеки поглед, за горещата целувка, която пареше устните ми и която, буйна и палеща, бе проникнала в кръвта ми. Сега, далеч от девойката, аз си мислех, че можех да бъда по-смел, отколкото бях. Копнеех за нея, за очите ѝ, които ме бяха стрелкали от време на време, за целувката ѝ, от която още бях опиянен. Сякаш усещах по върховете на пръстите си топлината на налятата ѝ твърда снага, сякаш усещах на гърдите си гъвкавото ѝ тяло и бях обхванат само от една властна мисъл, от едно страстно желание.

Първа любов! Само от книгите и от слушане познавах любовта. Мечтаех и аз, както се мечтае, за тъничка девица и кътче в гората, за поляна с цветя, за извор, клокочещ в потаен здрач, за шепнати думи и обещания, а колко, колко различно беше всичко, което си бях представял, от тая внезапна, изгаряща и сладка страст, която само с две думи и един поглед ме тласна неочаквано към дъщерята на един ловец на брега на някакво блато! И колко бързо стана всичко! Не можех да се съвзема; не можех за нищо да мисля. Мислите ми се разпиляваха, после се събираха в една точка и изведнъж пред мен, пред притворените ми очи, изникваше девойката.

Кроях планове, мълвях наум страстни слова, а времето течеше бавно, както бавно се отронваха от стряхата дъждовните капки. Искях да яхна коня и да отида, но се отказвах. Би било истинска лудост. Не бих могъл да кажа как прекарах нощта срещу неделя, колко болен бях през целия този ден и през другата нощ, колко безкрайно дълго беше времето до полунощ и как горях от треска. Щом сте хора, знаете каква е тази любов, която кара чувствата ти да бушуват и умът ти да се размътва.

В понеделник, преди да се зазори, аз вече препусках в галоп с моя вран кон из мрака на безкрайното поле, под ясно, безлунно небе,

осеяно със златни светлинки. Летях, а вятърът свистеше край ушите ми.

Щом видях да блести Йезер в далечината, намалих хода. Избиколих селото отдалеч и по брега в лек галоп поех към къщицата, воден от светлинката, която светеше и сега както миналия път.

Мислех си със свито сърце, че може би Марин не е отишъл на блатото и какво щях да правя тогава? Мислех си, че като си тръгнах, девойката не ми каза нищо и се питах, какво ще стане сега с мене? Много мисли ми минаваха през ума, нападаха ме като вихър и се разпиляваха като страхливи птици.

На един хвърлей място от къщицката слязох от коня и го поведох за поводите. Приблжих се тихичко. Дишах тежко, а сърцето ми се блъскаше силно в гърдите.

Оставих коня. Приблжих се и се спрях пред вратата. Искях да извикам. Но кого да повикам? Може би ловецът си е в къщи. Пък и гласът ми не излизаше.

Трепнах. Кива попита съвсем до мене, зад вратата:

— Ти ли си, тейко?

Едва можах да промълвя:

— Не, Киво, аз съм, отвори...

Никакъв отговор. Може би се колебаеше. Може би си мислеше да не ме пусне. Пак се обадох с молба в гласа:

— Не ме ли познаваш, Киво?...

Тогава резето щракна и тя застана пред мене. Тъмните ѝ очи блестяха в светлината, бликнала през вратата заедно с нея. Беше бледа и стискаше зъби като тогава, когато я целунах. Стоеше неподвижно и ме гледаше: все още не можеше да се реши.

Треперех от вълнение. Протегнах ръце. Тя неочаквано се дръпна навътре, като че ли някой я тласна. Изстена тихо:

— Ще те свари тейко!

Но толкова тихо, че едва я чух.

А когато влязох в трема, опря ръце на гърдите ми и почна да се мята в прегръдката ми. После изведнъж утихна, отпусна се на гърдите ми и уви ръце около шията ми. Усещах топлината и горещия ѝ дъх, които ме замайваше.

V

Голям покой обзе душата ми. Когато се върнах в къщи, отидох на полето да наглеждам прибирането на снопите. Разговарях весело като никога с Драгомир, който беше много учуден от това *внимание*, с което не бе свикнал. Обещах ракия на селяните и дълго стоях да ги гледам как се движат пъргаво между златистите снопи с вилите в ръце, как си подхвърляха весели шеги със силните си гласове.

По клепало се запътих към Йезер в бавен тръс. Санду, кръчмарят, ме чакаше на прага на кръчмата с ръце на кръста и ми се усмихваше приятелски както винаги:

— Пак се оправи времето, господине! Какво ще речете? Бай Марин ви чака...

Ловецът се показва веднага, тропайки с тежките си ботуши, и ме загледа изпитателно с кръглите си зелени очи. После каза с нисък уморен глас:

— Тогава не те чаках... Времето беше лошо... Знаех, че няма да дойдеш...

И както ме гледаше, изведнъж някаква странна тревога изпълни душата ми като с мъгла. Извих поглед настрана, към коня, който Санду водеше в обора. Но тъжното, сурово лице на ловеца не изчезваше от очите ми. Загледах го изпитателно. Дали не подозира нещо? Дали не е усетил нещо?

Нищо не подозираше; нямаше и откъде да подозира. Пълнеше спокойно лулата си с тютюн. Захапа я и ме загледа продължително.

— Какво ти е, господин Никулица? Не ти ли е добре? Нещо си посърнал... Да не си уморен?

— Да. Ходих много из полето...

Уморен обаче не бях и не разбирах какво можеше да ми бъде, макар тревогата, мъглата, която изпълваше душата ми, още да ме потискаше.

Без да искам, все се вирах в огромните, възлести ръце на ловеца. И изведнъж изпитах ужас от тия ръце, които можеха да ме

смачкат само в един миг; изпитах ужас от тях и от дълго потискания у него гняв, който можеше внезапно да избухне и да се излее върху мен.

Но в тия минути това беше само едно смътно чувство дълбоко в душата ми, някакъв слаб повей, някакъв лек трепет.

После Санду се върна усмихнат с ракиите, даде и пакета тютюн и сложи ръце на кръста си.

— Господине, сложил съм да се пече едно пиле, ще ви направя и една чорба от шаран, хванат в Йезер от бай Марин. Като в ресторант, честна дума! — И протегна към мен показалеца си, сякаш ми го подаваше.

И нея вечер, и още много други вечери след това ходихме на блатото. Сутрин твърде нямах време. Марин ме питаше:

— Защо не дойдеш, господине, някоя заран, както говорихме?... Тогава да видиш лов!

— Ами ще дойда, бай Марине, ще дойда... Но утре сутринта твърде нямам време...

Сърцето ми се свиваше и гледах настрана. После казвах решително:

— Не. Утре имам много работа, не мога да дойда...

Всяка сутрин, преди да настъпи хладното зазоряване, моят вран кон летеше като вихър към Йезер. Ако в къщичката не светеше, връщах се бавно, замислен, с натъжено сърце; когато светеше, светлината заливаше душата ми с вълна от щастие. Отивах, като вървах тихичко и водех коня си, намотал поводите на лявата си ръка, а тихият, тръпнец глас попитваше почти както винаги зад чамовата врата:

— Ти ли си, тейко?

И сърцето ми почваше да се блъска силно в гърдите като ранена птица.

Ала нашата младост не можеше да изтрае да не се виждаме, когато газеничето не биваше запалено.

На едно подкопано място на брега между бурените, порасли на наноса сред тръстиките и папура, Кива почна да идва разтреперана, с разширени, втречени очи, като се ослушваше при всеки шум наоколо. Трепереше, стенеше тихо, когато я прегръщах, и се притискаше в мене. И при все това много пъти лицето ѝ биваше бледо като вар и тръпнеше от студ.

Питах я:

— Какво ти е, Киво?

Едва можеше да ми отговори:

— Ах! Ако тейко научи... тежко ми, ако тейко научи!... Много ме е страх от гнева му...

И аз изпитвах нейния страх, но някак по-смътно, по-малко, като тревога пред неизвестността.

Обичах девойката с всичкият плам на моите двадесет и две години. Не ме интересуваха вече нито работата в чифлика, нито сделките на баща ми, не четях дори писмата, които получавах от Букурещ; живеех като в хубав сън, от който не исках да се пробудя.

Драгомир мърдаше радостно дългите си мустаци, оставяше ме да се отдавам на чувствата си, посрещаше ме весело, изпращаше ме с хитър поглед, когато тръгвах, и си правеше, каквото си знае. Не ме интересуваха вече какво може да прави в мое отсъствие. Исках само всички да ме оставят на мира, друго не ми трябваше.

И за девойката като че ли вече нищо не съществуваше освен часовете на нашия любовен шепот. Със страх идваше или ме чакаше, със страх се разделяше с мене. Лицето ѝ беше отслабнало, очите ѝ горяха като от потайна мъка. Понякога ме гледаше засрамено, уничително покорно и страхът, страхът от гнева на ловеца често пъти преминаваше от глъбините на нейното силно същество в прошепнатите с широко отворени очи думи, и тогава над нашата любов сякаш минаваше студен повей.

Тя беше простичко момиче, не знаеше да казва красиви слова, ала изострените ѝ чувства ѝ помагаша да има чудно разбиране за нещата. Виждаше ясно, че е прегрешила, че младият чокоин, който я обичаше, щеше само да мине през живота ѝ, но какво можеше да стори? Пламъкът на младостта, по-силен от страха и от ясното съзнание за греха, я беше обзел цялата и тя сякаш се хвърляше със затворени очи в някаква пропаст. Много ме изненадваха нейните откъслечни, неясни и плахи думи, с които ми го казваше и ме караше да разбере, че не очаква нищо от мене.

Веднъж, в скривалището ни в гората, сред треволяците и тръстиките, тя ми рече развълнувано:

— Тейко може и да научи всичко, гаче от нищо вече не ме е страх. *Тогава* ще му кажа, че другояче не можеше...

— Кога *тогава*?

— Когато разбере... Много ме е страх, ала *тогава* може да не се боя... И майка ми смаза с петата на ботуша си... Аз пицях, а той сякаш и мене искаше да убие, толкова беше разгневен. Но не уби *тогава* майка ми, тя умря по-късно от мъка. Бях много малка, но помня...

— А защо, Киво? Какво се бе случило?

— Разбрах всичко — отвърна момичето и ме погледна със свенлива усмивка. — Майка ми живяла със стария чокоин... Баща ми крещеше, че ще убие и мене, че не съм била негово дете, че съм била омърсена и щял да ме хвърли на кучетата... Всичко разбрах. После майка ми умря!...

Гледах я разтревожен. Разбрах сега и мрака в душата на ловеца, и по-особената може би чувствителност на Кива. Ала грешката на собствената си младост още не виждах ясно, не можех да я проумея; и от гроба на миналото, от страшните мъгляви отколешни случки до мен достигаше полъх на болка и тъга.

А до мене Кива мислеше, широко отворените ѝ черни очи гледаха втренчено. Изведнъж каза с тих глас:

— И майка ми е прегрешила със стария господар на чифлика... Сега и... Сякаш е проклетие!

Засмя се и се обърна към мене.

— Не се тревожи, Никулица, няма нищо! Може пък никой да не разбере!

Затвори очи и се наклони към мене да я целуна.

Тръпнещ, пиан от любов, поех с коня към Сарацени в мътната светлина на зазоряването. В паметта ми изпъкна в приказна светлина едно видение: майката на Кива и призракът на стария чокоин. *Това*, отдавна, тая любов може би е приличала на моята и чокоинът е опропастил два живота без угризение, без може би да е съзнавал. Сега и аз може би опропастях един живот, живота на Мариновата дъщеря или на дъщерята на ония двамата, които вече не бяха живи. Какво можеше да стане? Какво можеше да се случи?

Не можех още да си представя, че моята любов ще има някакъв край. Носех в душата си като светлина всички изминали дни на любовта си; изживявах отново всеки миг с неговото безпределно щастие и то ми обещаваше едно безкрайно бъдеще, тъй както безкраен

си представях пламъка на младостта си. Трепнах като събуден от сън: пред очите ми изникна образът на ловеца, тъжен и суров.

Пред мене, на неизмерими далечини, потънал в мъгли, се простираше равният Бараган без никакво дърво, без никакво възвишение. Яздех, изпълнен с любов и тревога, под безграничното небе. Слаб ветреца галеше и разхлаждаше лицето ми.

Камбанката на далечен кантон проеца два пъти тъжно и протяжно в тази безбрежност. Първите лъчи на изгрева се стрелнаха към далечните мъглявини.

VI

Любовта ми трая до към началото на есента. Преди да се сипне зората, идвах на Йезер скрито като крадец, избикалях селото, връзвах коня на края на хресталака и с разтуптяно сърце както винаги се отправях към познатото ми скривалище.

По широките блата владееше спокойствие; само навремени минаваше полъх на криле или се чуваше самотен писък на птица. Кива ме чакаше облечена в синята си басмена фуста, с обувките си с високи токове, вчесана пригладено, със завити на главата плитки и със светнали очи. Щом се приближих към нея, усмивка озаряваше цялото ѝ лице; тя протягаше към мен и двете си ръце с дланите нагоре, сякаш просеше закрила.

Никой не подозираше нищо. По местата, по които минавах с коня си, нямаше нито село, нито жива душа и никой не можеше да забележи кога идвам и кога си отивам.

Надвечер пристигах спокойно по обикновения път в кръчмата на Санду. Бившият ефрейтор ме посрещаше веднага с ракиите и пакета тютюн за бай Марин, говореше ми за най-различни неща и ми се усмихваше като на стар приятел. Ловецът биваше винаги там; сега се държеше малко по-свободно с мене; по пътя до блатото и до върбалаците ми разправяше по нещо и ме разпитваше какво има по широкия свят. Но щом стигнехме и застанехме на пусия, млъквахме и двамата, вперили поглед и напрегнали слух към най-лекия шум, готови да стреляме. Почнах вече да забравям, че той е баща на Кива. А и никога не бях ги виждал заедно, не бях и чувал заедно гласовете им.

Но ето че един ден, когато слязох от коня и влязох в кръчмата, Санду ми се усмихна многозначително; сякаш искаше да ми каже нещо тайно, да ме попита за нещо особено, а не смееше. Марин седеше на обичайното си място и отпушваше цевта на лулата си. Поздрави ме тихо и продължи заниманието си. Нямаше нищо, което да ме разтревожи. Но господин Санду Попеску искаше да ми каже нещо и не

можеше. Все пак, когато тръгнахме към блатото, той ми направи знак с очи, сочейки ловеца.

Почнах да си мисля какво ли не. Може би той или някой друг да ме е усетил и сега ми казваше да се пазя или пък самият ловец да се е усъмнил. Лека тревога обхвана душата ми; почнах да дебна всички движения на Марин.

Нямаше нищо необикновено. Марин отвърза лодката както винаги, загреба спокойно, прекара ме бавно по същите пътеки из гората от тръстики и леко тикна лодката под сводестите върби; само че този път говореше по-малко; ала това не се случваше за пръв път.

Когато на връщане се спряхме в кръчмата, Санду пак беше неспокоен и пак сякаш не се осмеляваше да ми каже. Най-после, след като Марин си отиде и аз възседнах вече моя вран кон, той се приближи до мене и ме докосна леко по рамото:

— Господин Никулица...

— Какво има, Санду?

Той ме загледа усмихнато.

— Вижте какво. Минавали ли сте тая сутрин в зори с коня си покрай селото към Йезер?...

— Но какво има?

— Няма нищо... Питам. Един човек разправяше тук, в кръчмата, че ви видял... Пък аз зная, че тая сутрин не сте били на блатото с бай Марин.

— Не, не съм бил.

— Но минали ли сте оттам?

— Щом съм нямал никаква работа, защо да минавам?

— Тъй е, и аз туй казвах на бай Марин, защото той разпитваше селянина дали ви е познал добре.

— Питал дали ме е познал добре ли? Не. Аз сутрин имам много работа, нямам време да ходя на лов...

— Туй казвах и аз... Ала бай Марин току разпитваше селянина... Човекът почна да казва, че не видял добре, че му се сторило...

— Добре де, защо го е разпитвал? Той не знае ли, че не съм идвал?...

Дадох си сметка, че твърде много разпитвам и отговарям лесно. Най-добре беше да прекъсна изведнъж тоя разговор. Санду, все така усмихнат, ме гледаше в очите. Аз замълчах.

— Та това е, господин Никулица. Искях само да знаете... Толкоз...

А хитрите му очи сякаш очакваха признание от моя страна.

Аз възседнах бързо коня и го пришпорих. По пътя почнах тревожно да прокарвам през ума си всички движения и погледи на ловеца. После почнах да мисля за Кива, за любовните срещи в зори, които с нетърпение очаквах; в паметта ми пак изпъкна образът на бай Марин... Различни мисли ми минаваха през главата, ала те не можеха да ми донесат никакво разрешение, нито пък можеха да ме спрат да не отида през нощта до Йезер...

На другия ден отидох както винаги досега, но бях малко разтревожен и неспокоен и избиколих повече. Кива ме чакаше с блеснали очи, топла, тръпнеща, стенеща като от болка, когато я прегръщах... Тревогата ми се разпиля като дим.

Ала на третия ден, когато тръгнах по пътеката край тръстиките, по която обикновено минавах, моят вран кон почна да наостря уши. Спрях и слязох с пушка в ръце. И в мрака, който забулваше всичко наоколо, в млечните пари на блатото, изведнъж усетих до себе си Кива. Прегърна ме силно, впи устни в моите и аз трепнах от горещата ѝ целувка; сякаш огън ме прониза, както в първия миг на любовта ми.

Тя сложи ръце на раменете ми и рече:

— Чакай, не отивай по-нататък; върни се... Изтичах само, за да ти кажа...

Стоях ням и вкаменен. Тя ме гледаше в мрака, очите ѝ блестяха; сякаш се усмихваше, а горещият ѝ дъх пареше лицето ми.

— Какво се е случило, Киво?

— Не зная... Вчера тейко цял ден мълча и само ме разглеждаше... А когато слагах за вечеря, изведнъж ме запита: „Защо си отслабнала такава? Защо си посърнала? Какво ти е?“ — „Нищо не ми е, тейко, какво ще ми е?“ Но лицето ми пламна, изчервих се... Тогава ми кресна: „Това ядене ли е, на какво прилича?“ — и ме плесна по лицето, удари ме и с юмрук в гърдите... Аз паднах на земята и така си останах... И разбрах, че трябва да е научил нещо...

— Не бой се, Киво, не бой се... Какво може да научи?...

Говорех уверено, но от дълбочината на душата ми се надигаше тревога и гласът ми затрепери. Девојката се заплака и опря чело на гърдите ми.

— Ах, ако се научи, ако се научи! И мене ще смаже с ботуша си, както смаза мама... — Гледаше ме със свити вежди. — Ако научи, ще ме убие, Никулица, и ще ме хвърли в Йезер... Ах, ти не познаваш баща ми, ала аз зная, видяла съм!...

Сълзите ѝ пареха ръцете ми.

Искаше да каже още нещо, но изведнъж трепна и се изправи. Обви пламенно ръце около шията ми, целуна ме бързо два пъти по очите, като изстена тихо от мъка и любов, изтръгна се от прегръдката ми и изчезна в мъглата, която се вдигаше от края на блатото като белезникави вълни.

Страшно тежко ми беше; душата ми се изпълни със смут. И един въпрос, написан сякаш с кръв, застана пред мене: „Дали знае? Дали подозира? Дали е научил?“ С утринния вятър до слуха ми достигна шум от стъпки и гласове. А може само да ми се е сторило. Нещо блъсна сърцето ми, после го стисна и то запари. Зашеметен, стъпих на стремето и се метнах на седлото.

VII

Мъчителното желание да науча не ме остави на мира през целия ден и ме накара да препусна, макар и със свито сърце, до кръчмата на Санду и оттам до лодката, която чакаше както винаги.

Гледах изпитателно и кръчмаря, и ловеца. Не. Сякаш нямаше нищо. Мислех си: известно време няма да отивам сутрин и всичко ще се уталожи, ако е имало някакво съмнение. Колкото до това, че ловецът е научил, не беше възможно, нямаше откъде. Пък и беше много спокоен.

Ето го, с лула в устата отвързва лодката, слага късите весла и нагласява пушката си на носа на лодката. Поглежда ме бегло да види дали съм се настанил добре и забива в тинестата вода едното весло. Тръгваме. Навлизаме бавно в папура, после по пътеката между тръстиките.

Днес позакъсняхме малко. Слънцето залязва зад голяма купчина мрачни, синкави облаци. По водните пътеки между тръстиките трептят червеникави отблясъци. Бърз летеж на ято патици раздира със свистене въздуха над нас.

— Няма ли да закъснеем днес, бай Марине?

— Защо? Няма да закъснеем!...

Полека-лека навлизаме все по-навътре в Йезер. Продължителен ромон, хиляди гласове на събудените обитатели на блатото карат гъсталаците да зашумят надалече, като пред лошо време. А на запад кривият ръб на планините от облаци, които покриваха половината небе, се позлати — нейде по-силно, нейде по-слабо, сякаш някаква светкавица се беше откъснала и замръзнала на небето като заплаха.

— Ще се развали времето, бай Марине!

Ловецът не се обърна към мене; гребеше усилено, а от лулата му се издигаха леки струйки дим.

Изведнъж облаци се пробиха и от пролуките се изсипаха кървавите лъчи на пламтящия залез. Неподвижното блато изглеждаше кърваво чак до далечната тъмна сянка на върбите.

Лодката прави голям кръг по пламналите води. После светлината угасва постепенно, а веслата плискат с плисък на вълни. На запад облаците пак се сгъстяват, изведнъж падат сенки и ромонът на гъсталаците затихва. Самотна чапла размахва бавно криле и минава издалече; навремени надава протяжен крясък, като звук на тръба.

Лодката се плъзга покрай върбалаците, навлиза пак в тръстиките, които шушнат бодро, наклоняват се една към друга и се докосват. Леката мъглица над Йезер като топъл човешки дъх ни обгръща постепенно, светлината гасне и на мен ми се струва, че гледам околността с премрежени очи.

— Къде ще спрем, бай Марине? Добре би било тук, надясно под върбите...

Ловецът като че ли трепна, ала не се обърна. Лулата му не димеше вече. Веслата се забиваха по-силно във водата.

— Другаде ли отиваме?

Той мълчи. Изведнъж старата тревога се надига в душата ми, изтръпвам цял, сърцето ми се свива. Като мълния в паметта ми изплува образът на Кива от сутринта и мисълта, че тогава ми се стори, че чух гласове. Искам да стана, искам да попитам, сърцето ми забива бързо, когато лодката влиза внезапно в един гъсталак и спира до една туфа. Марин се изправя и аз, политнал изведнъж назад, също ставам и тръгвам по плаващия остров между познатите водни треви и стигам до познатото скрито място... Мястото на нашите срещи! Изведнъж ми става ясно, ослепително ясно, и затварям очи зашеметен. Разбрах!

— Разбра ли? — казва с мъка Марин, застанал изведнъж до мене. Кръглите му очи ме гледат, изгарят ме. Усещам шумното му дишане. — Защо осрамоти момичето ми?...

Стиснал пушката с дясната и отпуснал надолу лявата си ръка, аз го гледам слисан. Нещо студено ме обгръща, сякаш змия се увива около тялото ми. Гърлото ми пресъхва, езикът ми надебелява. Не мога да произнеса дума. И разбирам, разбирам какво ще стане! Представям си и какво е станало. До напрегнатия ми слух сякаш долита отнякъде заедно с шепнещия вятър между тръстиките един отмалял глас на същество, което угасва далеч нейде в тинята или което вече е угаснало:

„Никулица! Никулица!“

Трепвам. И несъзнателно запитвам:

— Къде е Кива? Какво направи с нея?

Ловецът се хили злорадо. Кръглите му очи блестят като Йезер. И изведнъж чувам глас — един сякаш чужд глас, нисък, уморен, страхотен и все пак това е гласът на Марин:

— Къде ли е? Какво съм направил ли? Какво съм направил аз ли? А ти, ти какво си направил?

И застанал неподвижен до мене, продължи да се хили ехидно.

— Господине!... Чокоино! И ти, и ти направи като другия, като оня, дето умря! Той осрамоти жена ми, осиромаша ме, почерни ме и ето: чокоинът си остава чокоин, пак си показва рогата! Какво си сторил, куче проклето? Какво си сторил, кажи! Защо осрамоти момичето ми? Кажи, куче недно! Защо го уби? Защо ме отрови?

Нямах сили дори да се помръдна. В страшния му глас трепереше омразата, сдържана десетки години, убийствената, безименната омраза; омразата може би на един цял угнетен народ; виждах, много добре разбирах, че най-безмилостно ще ме смаже, защото нямаше място за прошка, нито време за спасяване.

Ръцете му, тези големи възлести ръце с жили като нагърчени възгета изпъкнаха изведнъж пред очите ми, издигнаха се с разперени пръсти към мене, към шията ми! Ето мърдат, мърдат бавно като някакви черни животни, които ще ме стиснат за гушата; и светкавично си дадох сметка, че ако не дръпна веднага петлетата, ако не наведе в същия миг цевта на пушката и не стрелям, всичко ще бъде свършено. Пръстите ще сграбчат шията ми и ще ме удушат.

Не зная колко време е минало, колко време е било потребно на безумния ужас, който ме беше сковал, да възвърне дъха ми и да раздвижи ръцете ми! Но сякаш измина цяла вечност, през която гледах далечната гладка повърхност на тъмното блато, покрито с пари и изпълнено с потайности и растящ мрак и по което все още се прокрадваха кървавочервени ивици; мислех и за Кива, която може би е още жива, която може би лежи с прострени напред ръце на дъното на тъмните води, в тинята, сред буренаците...

Усетих тежките ръце, видях светещите зли очи, които като че ме пареха. Цевта на пушката ми се наведе, свитият пръст на дясната ми ръка трепна!

Продължителен гърмеж разтресе дълбоките стари върбалаци. Свлякох се й аз на земята и сякаш потънах в безкраен мрак.

Когато отворих очи до мъртвия ловец с изцъклен, безжизнен поглед и видях звездите, все още усещах шията си стисната в железни клещи.

1906 г.

ХАЯ САНИС

I

В южните махали живеят евреите, наблъскани в схлупени къщурки, по криволичещи и тесни улички. Тези махали заемат по-малко от четвъртината на градчето, но там са намерили подслон много повече хора, отколкото в останалите три четвърти, където живеят християните, където се зеленяят дървета и колкото по-голяма е градината, толкова по-дълбока е тишината. В тази гъсто населена с евреи територия само в махалата Броскърие^[1] са се залутали няколко румънци: дребни чиновници и прислужници и малко немци: един колбасар и неколцина кожари. Оттам нататък, по малките криви жидовски улички се размножава, расте и се суети под слънчевата светлина едно бедно племе, превило се под бремето на грижите си, което говори необезпокоявано собствения си език и се кланя на своя бог.

Там къщичките са стари и схлупени: достатъчно е да слезеш само две стъпала от улицата, за да те блъсне тежката миризма на натурия и много хора и да си удариш главата в тавана. Прозорците са на педя разстояние от калта на пътя. Сутрин от едно жилище излизат по две, по три семейства. Мъжете поемат трудния път за парче хляб, а повехналите жени се суят насам-натам с кърмачетата на ръце, докато безброй дрипави деца с красиви очи, къдраве коси и мръсни лица поемат ежедневието си из по-сухите островчета на улицата.

Оттам тръгват и каруцарите с побелели от брашно дрехи, с разнебитените си дървени талиги. Тъжните, хилави коне, впрегнати в окъсани, внаждани с въжета хамути, едва вървят, препъват се, спират от време на време с приведени към земята глави и гледат напред със замъглени от умора очи. Стопаните им говорят бързо, питат се един друг, карат се, после камшикът изсвистява и каруцата потегля с дрънчене и тропане. Оттам поемат деня и дребни хорица с омазнени дрехи, които мъкнат с усилие тенекиите с газ. Навлизат прегърбени в по-широките улици, гледат в земята, пристъпват бавно и надават проточен треперлив вик, който намира отзвук у всички хаймани, на

махалите: газ, газ. Оттам тръгват и калфите, забързани към майсторите в другите, по-богати части на града: слаби, бледи, тези момчурляци ситният, разтреперани от утринния хлад, и дъвчат последните си залци хляб. А към бариерите, към „портите на крепостта“ поемат стари жени с остър и лукав израз на очите, метнали на раменете си тежки шалове. Те чакат селяните от околността и жестоко се пазарят за цените на стоката, сърдят се за всяко петаче, кълнат с ококорени очи и устата им не спират да мелят. А там, край синагогата, растат и умират онези потомци на племето, които не могат да излязат на широките улици: сакатите и умопомрачените с винаги тъжни или винаги застинали в усмивка лица.

Сред ежедневната суетня, сред обичайната врява проникват монотонните хорови гласове на учениците, които сричат верозаконието след учителя. От време на време към синагогата се отправя забързан прислужник, друг обикаля къщите с ново менче, в което всеки пуска пара за умрелите. Пътят, който води към края на тези махали, с винаги потънал в лепкава кал и трудно те извежда до покритото с магарешки бодили поле, където сред опечаляваща пустош се вижда гробището, без цветя, без дървета, само с бели каменни плочи върху вечните жилища.

Срещу шабат цялото това оживление изведнъж замира. Запалват се свещите; стопанинът на семейството сядна на чистата маса и започва молитвата си. След една седмица, изпълнена с грижи и недостатъчна, случайна храна, бог повелява на народа си да яде питки, месо и риба. Повелява още на мъжа да се успокои и да потърси жена си на големия одър, под юргана, пълен с гъши пух. През почивните дни синагогите ехтят от вайканици и песнопения; старците влизат по чехли, с черни кафтани и с подплатени с кожа калпаци. И най-последният, и най-бедният и окаян бърза за молитвата с книгите в торбичка от бяло платно.

Сред това многолюдие и нищета на своето племе израсна Хая, дъщерята на Лейба Санис. До седемгодишна възраст тя не познаваше друг свят. Румънските махали бяха толкова далеч, както и Америка. Когато тя беше на седем години, баща ѝ Санис — беден човек, заедно с жена си Рифка и всичките им деца се преместиха на село, в Бъргъоани. Там живееше техен роднина, Маер Аврамович, кръчмар, който се бе позамогнал и имаше нужда от доверен човек. Пристигна Санис на

село, в Бъргъоани, и започна да търгува в кръчмата, а Маер — умислен човек с черна брада, се захвана с други сделки.

Хая помнеше много неща от онова време. Селото беше голямо; в кръчмата идваха ергените, добре облечени едри момци, и се веселяха. Тя се страхуваше от тях, стоеше в един ъгъл и ги наблюдаваше. От време на време някой посягаше към кичурчето коса върху челото ѝ, усмихваше ѝ се и ѝ даваше парченце геврек. Тогава тръпка я пронизваше и тя замираще, приковала очи в блестящия кемер, обсипан с медни пластинки, който се движеше пред нея.

Понякога влизаше в къщата на Маер. Гледаше чистите предмети и блестящите месингови съдове. Мадам Ернестина ходеше из къщи добре облечена и имаше двама прислужника, на които заповядваше. Момичето на Аврамович бе вече дванадесетгодишна госпожица, която четеше книги на румънски език. Хая помни деня, когато в селото отседна войнишки полк. Тръбите свиреха приятно в прозрачния въздух на залеза и момци в униформи плъзнаха навсякъде. В къщата на Маер влезе млад и красив офицер с черни мустачки. Хая гледаше смаяна от един ъгъл и го чу да казва:

— Моля ви да не ми се сърдите... изпратиха ме тук на квартира...

Маер Аврамович стана от масата, подаде му ръка, а Ернестина се усмихна приятелски и го покани в гостната стая. Запалиха голямата лампа и започнаха да разговарят. Влезе и госпожица Бети, ръкува се с офицера, седна и тя на стол и заговори весело с него. На Хая много ѝ харесваше това; и от едно кьоше на съседната стая гледаше и слушаше. Господин Маер гледаше замислено настрани и казваше:

— Досега, слава богу, не ми е вървяло зле, но имам намерение да оставя всичко друго и да се заема само със земята... Ще взема още земя под аренда... Сега само от земята се печелят пари...

Младият офицер кимаше с глава, а през това време Бети въздишаше с любов:

— Ще даде бог, татко, да сполучиш...

И тя вдигна към госта големите си, черни очи, засенчени от гъсти вежди, в погледа ѝ сякаш пламтеше огън, а усмивката ѝ беше неизказано нежна.

По-късно Хая започна по-добре да разбира нещата. Беше пораснала, обличаше се по-чисто и ходеше по-често при госпожица

Бети. Тя обичаше госпожица Бети, която беше красива и умна и четеше много книги. Хая много добре си спомняше, че послушното и богато момиче изживяваше голяма мъка и често плачеше... Веднъж ѝ каза:

— Хая, много съм тъжна... Не искам да се омъжа за евреин...
Имам една изгора... и често плача...

По онова време в Бъргъоани често идваше един слабичък млад господин, който беше подпрефект, и Аврамович го посрещаше добре... Тогава Бети беше весела, смееше се, очите ѝ се навлажняваха. Хая разбираше тази любов и ѝ беше жал за дъщерята на господарите... Слушаше като насън мелодичния глас: „Млад е, умен и говори красиво“ — Госпожа Ернестина въздишаше: „И има връзки в доброто общество...“ Маер Аврамович седеше както винаги на масата, дълбоко замислен, блед, подпрял глава с лявата си ръка.

После се случи нещо. Дъщерята на Санис не разбра какво точно. Може би госпожицата замина, може би заминаха всички. Лейба Санис остави кръчмата в Бъргъоани и отново се завърна със семейството си в градчето; и оттогава живеят в Броскърие, в къщичка с две стаички. Седем години изминаха, но никакъв напредък нямаха. Все бедни си останаха; двете им по-големи момчета избягаха в Америка веднага щом им се удаде възможност; останалите двама растяха слаби и измъчени, чираци при един тенекеджия и понякога и те като другите по време на съботната почивка мислеха, мислеха и мечтаеха за онази далечна страна, за обетованата земя, където парата се печели лесно и можеш да забогатееш.

Хая беше вече девойка с лъчезарни зелени очи; имаше в махалата няколко приятелки от друга народност и се разбираше с тях добре; от време на време си спомняше за някогашните мечти и страдания на дъщерята на Аврамович и се замисляше... Спомените от времето, когато всички те живееха по-добре, я вълнуваха често. Значителен момент в живота ѝ бе заминаването на по-големите ѝ братя с другите бежанци. Бе ги преброила: четиридесет и пет младежи поемаха пеша към чужди земи, към Хамбург, откъдето се простираше безкрайният океан. Готови за път, с целия си багаж на гърба, те обикаляха махалите на своето племе, пееха печално и се сбогуваха завинаги със земята, на която се бяха родили. Пяха и пред къщата на равина, но той не се показва; и потеглиха, съпроводени от голяма тълпа; край гробището гласовете им затихнаха, а като завиха по големия път,

песните им едва долитаха като тъжен полъх. Скоро всичко заглъхна, остана само плачът на майките и сестрите. Хая не плачеше... Тя мислеше, че братята ѝ ще се завърнат, че тя никога не би заминала за чужди страни, никога, за нищо на света, точно сега, във възрастта, когато покълват копнежите и любовта започва да трепти дори и в душите на най-окаяните...

Хая бе станала височка на ръст девойка и при разходките си с другите момичета петък вечер стигаше чак до градската градина и румънските улици, където беше тихо, прохладно и градините разпръскваха ароматни ухания. За своята възраст тя намираще малко удоволствие само в тези мигове на отдых; а в часовете, когато стоеше в къщи и шиеше нещо или плетеше чорапи, видяното се пробуждаше пред копнеещите и очи. Животът, който кипеше около нея, изпълнен с мъки и неволи, бледите и гладни лица, седмиците и месеците на лишения — всичко това я караше да се стреми понякога несъзнателно към друго съществуване, да завижда на съдбата на жените с друго потекло, по-свободни, по-уважавани и с по-малко грижи.

Така душата ѝ се изпълваше с повече горчилка, отколкото с радости; така живееше тя сред своето племе. Вървеше по пътя на родителите си, до училището, до банята, до бедняшките шивашки работилници, до близките дюкяни; минаваше сред безброй деца, които изпълваха улиците; излизаше и се смесваше с жените, които ходеха бавно от едно място на друго, говореха меко и проточено и непрекъснато се караха или вайкаха. Плачеше, за да получи една рокля или една блуза, или един чифт ботинки, караше се с майка си Рифка, а когато Лейба Санис влезеше в къщи мълчалив, трополящ с огромните си ботуши, двете започваха безкрайните си оплаквания. На Нова година, по време на есенните празници, се веселеше заедно с всички младежи и девойки от своята среда. Тогава забравяше грижите; шегите, надхитрянанията, песните и развлеченията имаха някаква необикновена сила; забавляваше се като в треска, забързано, със скрито опасение, че всичко ще свърши твърде скоро.

Понякога се замисляше със свито сърце. От държавното училище децата на евреите се връщаха гонени, замеряни с камъни. Те тичаха изплашени, спираха се, извърщаха се и ругаеха; после се пръскаха из схлупените къщи със сълзи и оплаквания. Жените и старците проклинаха чужденците, *гоите* и си припомняха всички предишни

страдания: и за тези, които те самите бяха преживели, и за онези, за които вечер, край зимните огънове, техните книжовници с проточени гласове им нашепваха понякога от книгите — тъжни истории от безкрайни скитания... И на нея сърцето ѝ също се вкаменяваше и вече не ѝ се струваше неестествено, че децата от нейното племе, живеещи сред мрак и нерадост, щом се покажат на улицата, се оглеждат враждебно, плюят и мърморят проклетия към черквата на християните. В тези мигове ѝ се струваше, че е много далеч от нея до другия свят, от нея до чистите и весели друговерци от махалата. Струваше ѝ се далеч, понеже те отминаваха равнодушни, безгрижни и се извъръщаха настрани. Понякога тя изпитваше към тях ненавист, друг път стоеше със свито сърце в ъгъла до прозореца.

---

[1] Жабуняк (рум.). ↑

II

От някое време през пролетта Хая започна да обикаля из къщи с някаква особена радост. Много често грабваше от голямата ниша над печката започнатия чорап и изтичваше навън.

Майка ѝ Рифка вдигаше черните си очи, без да помръдне дебелото си тяло от мястото си на порутения чардак, и питаше с остър глас:

— Хайо, къде отиваш, Хайо?

— Отивам при Тудорнца! — казваше бързо момичето и тръгваше надолу по изсъхналата пътека.

Тудорица бе дъщеря на пикьора Йон Русу: човек с прошарена коса, мургаво лице, гъгнив и самохвален. Този Йон Русу, с голям дочен чадър, с износени дрехи и пепеливо-сива сплъстена шапка на главата блъскаше дълъг път от кантон на кантон, от кръчма до кръчма и беше оставил стопанството си на божията воля. Жена му беше починала отдавна и той скиташе с трите си деца от махала в махала из къщи под наем. Две от децата погребва, починали от гърлица, а най-голямото момиче — Тудорица, изведнъж израсна, изведнъж се превърна в едра руса госпожица.

— Утре другиден ще я задомя! — казваше носово и с гордост Йон Русу. — Зестра няма, ама дори и да имах имот, пак нямаше да дам на дъщеря си зестра... На който му харесва, да я вземе така... — И си тръгваше гордо, с огромния чадър и пепеливо-сивата шапка.

Както винаги и тук, в Броскърие, момичето си стоеше в къщи повечето само. Кога рокля ще ушие за жената на някой чиновник, кога дантела ще изплете и така успяваше да си купи ту нова панделка, ту блуза или сламена шапка.

Йон Русу казваше:

— Аз обличам моята Тудорнца скромно... Не ми харесва разкоша. Даже да имах състояние, пак така щях да я обличам...

Той кръстосваше по своите пътища, а девойката се трепеше сама, за да се облече. Сама плевеше и прекопаваше зеленчуковата градинка

зад къщата и хранеше петнадесетина кокошки, които ѝ снасяха яйца. Имаше си една чиста стаичка, постлана с пъстра парцалена черга, и с „картини“ по стените: Отело с протегната към далечините ръка разказва на Дездемона за подвизите си, Ромео целува Жулиета и други.

Хая влизаше и седнаше на едно столче срещу отворените прозорци, по които бяха наредени саксии с цветя. Тудорица я гледаше усмихната, седнала на края на одъра; известно време и двете мълчаха, после започваха да говорят.

— Откъде имаш такива красиви портрети? — попита веднъж дъщерята на Санис.

— Купих ги от панаира — отговаряше Тудорица. — Тези картини си имат и истории... Аз съм ги чела преди две години... Тук е показано как мавърът разказва на Дездемона за своите подвизи... После те се залюбили и избягали надалеч... А накрая той я убил...

— Защо я убил?

— Убил я от жарливост и подозрение... Оклеветил я един подъл човек и мавърът я убил... Много хубаво е написано...

— А тя била ли е виновна?

— Не, не е била виновна... — отговори усмихнато Тудорица.

Хая разглеждаше внимателно стените, замислена, развълнувана.

— Ами там какво е показано?

— Там са Ромео и Жулиета... Нещастни влюбени... Имам и тази книга... Разказва се как техните семейства враждували, как те се видели и се залюбили... И двамата били хубави... Ама после нямали късмет, умрели и двамата... Аз четях и плачех...

Хая мълчеше развълнувана. Изведнъж попита:

— Госпожице Тудорица, искаш ли да ми прочетеш и на мен?...

— Какво да ти прочета?

— Книгите, за които разправяш... Аз ще сторя каквото искаш...

Ще ти покажа как да си решиш косата като мене, за да не ти се разваля прическата, ще ти помогна за дантелата, за блузата... Щом е толкова хубаво, много те моля да ми прочетеш и на мен.

Тудорица започна да ѝ чете през май, когато уханията на влажната земя достигаха и до тия наблъскани една до друга къщурки. Слънцето грееше с някаква особена светлина и проникваше през вратата и през прозорците в тясната стаичка, където румънката четеше бавно и монотонно, а дъщерята на Санис слушаше примрела и

движеше само ръцете си над ръкоделието. От време на време спираше да работи и устремяваше горящите си очи към книгата, която Тудорица държеше, но веднага ги свеждаше овлажнели и ги бършеше тихо, крадешком, с опакото на ръката си.

— Много е хубаво! — казваше тя накрая, вече надвечер, и тръгваше към дома си със съжаление. Дълго време, преди да заспи, в съзнанието ѝ звучаха думи, а пред затворените и очи трептяха смътни образи.

Тудорица живееше сама в онази част на градчето и с дъщерята на Санис дните ѝ минаваха по-леко. Говореха си за случилото се из града и най-вече из махалата: за някоя родилка, за някоя смърт или побой. В събота Хая идваше пременена и весела, след хубаво ядене, на което не липсваше дори и вино. Излизаха на края на града, разхождаха се чак до подножието на хълма Улми и се връщаха с букет цветя, весели и възбудени. Край тях минаваха бледолики младежи, тромави в новите си дрехи, и тананикаха откъси от песни, а Хая вървеше до Тудорица и дори не ги поглеждаше.

След време двете момичета станаха още по-добри приятелки. Веднъж надвечер Хая се втурна в къщата на пикьора, но се спря смаяна на прага. До прозореца, до саксиите с цветя, Тудорица разговаряше с висок мургав момък с мъх над устните. Поколеба се, но Тудорица се засмя:

— Влез, Хайо, влез. Не се бой, няма да те изяде...

Тя влезе и седна смълчана и учудена на края на одъра. Приятелката ѝ говореше нещо тайнствено, с много жар на момъка, а той я слушаше ту усмихнато, ту навъсено и от време на време спираше черните си като катран очи върху еврейката. Хая свеждаше поглед и гледаше в земята; сетне пак се опитваше да види лицето на момъка пред нея и вдигаше свенливо клепки.

Тудорица стана и изпрати приятеля си през задния вход чак до уличката; върна се веднага и я попита засмяно:

— Защо стоиш така? Не си ли го виждала никога досега?

— Не, не го познавам... Как се казва?

— Щефан Букшан.

— Това ли е Щефан Букшан, синът на Вартоломей? Знаех го, когато учеше в училище... Нашите момчета много се страхуваха от

него... гонеше ги чак до нашата улица... След това се махна оттук... Сега не можах да го позная... Той ли е?...

— Да, той е... — каза Тудорица усмихната. Седна до нея на одъра и започна да ѝ разказва с внезапно променен глас голямата си тайна.

Вартоломей, бащата на Щефан, бил един развейпрах, обиколил много градища и села ту като писар, ту като векилин и накрая съвсем се пропилил и стигнал дотам, че никой вече не го приемал на работа. И се върнал отново тук, в градчето... Останал си с едно-единствено момче, с Щефан, ала и него го биел и гонел като тиранин; държал го босо и гладно, а той обикалял кръчмите... После той умрял. Момчето си отдъхнало, поотракало се и понеже нямало повече от четирикласно образование, постъпило като помощник-писар в съда.

— Ама е хубав момък... — шепнеше Тудорица, — умен е и не се страхува от никого... Винаги има пари в джоба си... И ходи добре облечен... Всички момичета се обръщат подире му... Но той не поглежда никоя...

Дъщерята на Санис слушаше гальовния глас на Тудорица в топлия здрач; а после, когато дъщерята на пикьора замълча, тя вдигна очи и я погледна направо, сякаш чакаше от нея признание: — Никоя ли не поглежда?...

Тудорица се доближи до ухото ѝ. Започна да говори разпалено:

— Хайо! Не казвай никому... Чуваш ли? Нека знаеш само ти... Щефан ми е изгората... Привечер идва при мен; дори татко не знае... Само на теб ти казвам, понеже си ми приятелка... Да знаеш само как ми казва, че съм му мила и ще ме вземе... На теб никой ли не ти е бил на сърцето?...

— Не! — прошепна Хая и отведнъж душата ѝ потъна в голяма тъга.

Известно време мълчаха и двете. Неусетно в стаята стана тъмно.

— Кога ще дойде пак да те види? — прошепна тихо дъщерята на Санис.

— Не знам, може би утре вечер...

С усилие поговориха още малко; после Хая стана да се прибира. Тудорица я хвана за ръката.

— Ама никому да не казваш. Чуваш ли?...

— Няма. Не се страхувай. Няма да кажа никому...

В къщи, докато баща и — слаб, със зачервено и задебеляло от слънцето и вятъра лице, седеше мълчаливо в обичайния си ъгъл до печката, докато Рифка скубеше пуха от гъшата перушина сред къщата, Хая размишляваше над откритието, което беше направила. Мъчеше се да си припомни лицето на Щефан Букшан, шепота на Тудорица, едва чутото признание — и размишляваше развълнувана също като преди, когато приятелката ѝ четеше жалните любовни истории. „Тудорица сигурно е щастлива...“ — мислеше си с полупритворени очи.

— Какво така клатиш глава? — попита неочаквано, с дебел глас Санис.

Момичето трепна уплашено.

— Какво искаш от момичето? — викна от мястото си Рифка. — Може да си мисли нещо...

— Как така ще мисли? Трябва да работи... Аз как работя по цял ден от сутрин до вечер? Ставам посред нощ и ходя да дера говедата в кланицата... Даже равина не чакат, както чакат мен... Трябва да работи. Каква полза имам аз от нейното мислене?...

Майката и дъщерята го гледаха смаяни. От много години не беше произнасял Лейба Санис толкова думи наведнъж. Той си знаеше само това: като се върнеше в къщи от скотобойната, изваждаше от джобовете и от калцуните си парчета месо и ги хвърляше на полицата под бакърените тенджери — изплесканите му с кръв ботуши тропаха тежко, той сядаше на мястото си и повече не проговаряше нито дума, докато не го повикаше жена му за вечеря. Тогава нахлупваше на главата скъсаната шапка и започваше да гълта лакомо. След това избърсваше с опакото на ръцете си червените си рошави мустаци, помаиваше се по къшетата, търсейки нещо, без да го намери, свиваше си дебела колкото един пръст цигара и излизаше с бавни крачки: отиваше да изпие обичайната си четвъртинка вино на ъгъла, в кръчмата на Зейлик Орнщайн, по прякор Самохвалко Сладкото мляко.

— Какво ти е тази вечер? — попита Рифка проточено, с почуда в очите.

— Обещаха ми жених за Хая... — каза Санис и отправи безцветните си очи към тавана.

— Жених за Хая ли?... — извика жената смаяна. — И кой ти обеща жених за Хая?

— Равинът...

Рифка се обърна към Санис, но се загледа встрани, умислила се изведнъж.

Гласът на Хая прозвуча неочаквано:

— На мен още не ми е до женитба... Моят годеник умря. Дори не го познавах, а той умря.

Родителите не отговориха. Думите на момичето нямаха никакво значение за тях.

Рифка попита с въздишка:

— И кой е този жених? Знае ли равинът, че даваме само петстотин леи зестра?

— Знае. Каза ми само толкова: „Имам жених за твоята дъщеря...“

— И не го ли попита за името?

— Не го попитах...

— Лейба! Винаги правиш така!... — викна жена му недоволно. Дерачът пък си спомни, че е изял половин скумрия с лук, и започна изведнъж да обикаля и търси нещо; после си сви цигарата и излезе с трополене, за да иде да изпие четвъртинката си вино.

Щом той излезе, момичето започна да се върти неспокойно на мястото си.

— На мен още не ми е до женитба — каза то мрачно.

— Хайо! — викна майка ѝ с облепени очи. — Казал ли ти е някой нещо? Ти какво се месиш? Теб кой те пита?... По-добре ела тук да скубеш гъша перушина... Лейба е страшен. Ако не мълчиш, ще ти разбие главата в стената... Я по-добре да мълчиш...

Хая не се страхуваше от родителите си; можеше да вика и да плаче, но замълча. Душата ѝ бе смутена, тя знаеше една тайна. Седна до майка си и докато отделяше несъзнателно леките като снежинки перца, отново се унесе в мисли.

На другия ден някакво странно неспокойствие я обхващаше от време на време. Не можеше да си намери място. Оставяше работата си и потъваше в мисли, излизаше на улицата и я оглеждаше нагоре и надолу, връщаше се в къщи и отново се качваше на одъра.

— Какво ти е, Хайо? — питаше майка ѝ. — Защо се измъчваш така?

— Нищо ми няма... — отговаряше мрачно момичето.

Привечер се огледа внимателно в огледалото, погали леко с ръка вълнообразните си коси, върза на шията си червена панделка и бързо излезе. Пристигна при Тудорица запъхтяна.

— Какво има? Защо си тичала така?

— Беше ми мъчно за теб, исках да те видя!... — бързо каза Хая. После седна до прозореца. Изчака само миг и се обърна към Тудорица.

— Днес беше ли тук?

— Кой?

Дъщерята на Санис не отговори. Лека руменина заля лицето ѝ.

— Кой? — отново попита Тудорица. — Щефан ли?... Не е идвал. Може да дойде по-късно...

Хая се доближи до приятелката си. Каза нежно:

— Много те моля, разкажи ми...

— Какво да ти разкажа?...

— Каж ми за какво говориш с него... как те гали... разкажи ми всичко... всичко...

Тудорица се засмя. Хая хвана едната ѝ ръка и я загали.

— Много те моля да ми разправиш...

— Какво да ти разправа, мила? Няма какво да ти разправам...

Казах ти всичко: че той ми е изгората... че понякога не се виждаме, че татко нищо не знае... Какво друго да кажа?...

И все пак с откъслечни изречения тя започна да разказва: откога познавала Щефан Букшан, как са се срещнали за пръв път, коя е била първата му дума, как той се усмихнал и тя разбрала, че той я люби. Хая слушаше с притворени очи, а през миглите, ѝ проникваше светлината на пробудени желания или съжаления. Здрачът се сгъстяваше, а те отдавна мълчаха, сякаш очакваха нещо. Всяка се бе замислила с прикован поглед.

Еврейката стана и тихо излезе, но не си отиде в къщи. Започна да се разхожда бавно по тясната улица, сетне по малкия влажен сокак в сянката на стоборите и стените. От време на време някой безмълвен обитател на махалата прекосяваше покрай нея сянката. Дори не я забелязваше; вървеше си по пътя. Тя се спираше, вслушваше се в приглушеното кънтене на стъпките и отново тръгваше. Топъл ветрец донасяше на вълни мириса на застоялите блата към кръстопътя; в безлунната нощ звездите бяха толкова много, сякаш бяха безброй

златни зърна, като безкрайна пътека от слама, разпиляна из синята шир на простора.

В схлупените къщи мъждукаха светлинки, но гласовете бяха затихнали навсякъде. Момичето се опитваше да проникне в играта на сенките през замъглените прозорци; съзираше профил на стара жена с орлов нос или на неподвижен старец с рошава брада. Изведнъж Хая трепна. Някой зави на ъгъла и се приближи бързо към нея; наведе се, погледна я и отмина.

„Той е...“ — помисли тя и замръзна на мястото си. Сърцето ѝ туптеше. Заслуша се в отдалечаващите се стъпки, после тръгна след тях — спусна се надолу, към къщата на Йон Русу. На пътя се спря и се притаи. Прозорците светеха, пердетата бяха спуснати. Доближи се до чардака и се опита да проникне с поглед през някаква пролука по края на прозорците. После заобиколи къщата и се доближи до стената. Направи опит да подслуша. Не чу нищо. Отново се върна на пътя, подвоуми се известно време и тръгна бавно, сякаш със съжаление към къщи. Но не си влезе, а седна тихо на прага, за да не я чуят отвътре, отпусна глава на коленете си, затвори очи и се замисли. От време на време повдигаше чело, сякаш чакаше някой да мине.

Улицата продължаваше да мълчи. Когато си влезе, беше вече късно. По-малките ѝ братя се бяха върнали от работа и спяха; Санис още не бе се разделил с приятеля си в кръчмата, а майка ѝ продължаваше да се мъчи с перушината в средата на стаята и да мига често, каталясала за сън.

Попита я с уморен глас:

— Къде беше, Хайо? Днес да не е празник?

Хая не отговори; съблече се бавно и се сгуши в един ъгъл.

III

В черните очи на Щефан Букшан, сина на известния Вартоломей, сякаш пламтяха огнени страсти. С голяма мъка, като да бе затворен в клетка, вършеше той стажантската си работа в градското съдилище. Гледаше накриво селяните, които влизаха боязливо в канцеларията на съдилището, оставили калпака си до вратата; поглеждаше надясно и наляво към другарите си по маса, после вперваше поглед към секретаря на съда, който се изтягаше назад на стола, с ръце в джобовете и с цигара в уста, и отвисоко, равнодушно питаше:

— Какво искаш, байно?...

Човекът започваше да се оплаква объркано, а „момчетата“ слагаха перата зад ушите си и слушаха. Следваха обясненията на секретаря на съда: колко марки са необходими, каква работа предстои да бъде извършена; човекът се почесваше по темето, а Букшан дебнеше.

— За написването ето, разбери се с негова милост... — казваше господин Йонеску и сочеше с пръст.

Щефан скачаше от мястото си, излизаше с човека в салона, притискаше го в един ъгъл и започваше да го предумва и разпитва и накрая го накарваше да си бръкне в кесията — пара по пара измъкваше, като се сърдеше, смееше се, говореше му за господин секретаря на съда и за господин съдията. На човека главата му се замаиваше, почесваше се по темето, търсеше си калпака, а Букшан мушваше парите в джоба си и на пръсти се връщаше на мястото си. Всичките му грижи, цялото му внимание бяха насочени към вратата. Щом зърнеха долама или кожух — всички преставаха да пишат, а Букшан, когато беше негов ред да „щурмува“, въздъхваше с облекчение и надежда. Цялото майсторство се състоеше в това, да знаеш как да подхванеш разговор, кога да споменеш за съдията, кога за секретаря на съда, как да накараш човека да си извади кесията, да се повдигнеш на пръсти и да приковеш поглед в леите и гологаните, събирани с труд и горчилка, да знаеш как да измъкваш пара по пара...

Това наистина бе борба, която Щефан Букшан винаги съумяваше да доведе бързо и жестоко до успешен завършек.

Там, в регистратурата на съда, младежът бе усвоил висшата наука за живота. Там се бе научил да понася подигравателния поглед на по-силния от него, да процежда през зъби някоя остра дума и да поглежда със зъл поглед простия човек. Когато си тръгваше привечер, килваше кръглата си шапка малко на една страна, запалваше цигара и поемаше към кафенето. Там според навика на другарите си изиграваше едно домино, една испанка, прочиташе някой вестник и ако не отидеше в кръчмата, се отправяше към любимите си махали — младеж като него винаги трябваше да има и една любов. Но в този живот, в който той с такива жестоки усилия се бе издигнал и с такава мъка си проправяше път, той знаеше само едно: да търси малкото и жалки свои удоволствия: напиване с приятели, кат нови дрехи... А думите, които дълго си шепнеше с едно същество в ъгъла до портичката в дъното на някоя градина, той изричаше също само за да си достави удоволствията, за които с трепет бе мечтал в тежките самотни часове.

С големи черни блестящи в здрача очи, с мисъл, насочена само към някакво удоволствие, той се промъкваше винаги бързо към схлупената къщурка с цветя на прозореца, където го чакаше Тудорица на Русу. Влизаше тихо, с лъчезарна усмивка, без да продума нито дума, и затваряше бързо вратата зад себе си. Когато девойката се приближеше към него с протегнати ръце, притиснеше се до гърдите му и го попиташе защо е закъснял, ноздрите му потръпваха и той притваряше очи:

— Стоях до късно в канцеларията... — шепнеше той и сядаше на края на леглото. — После се поразходих с приятели...

— Защо ходиш в кафенето?... — питаше момичето със страх в погледа.

Той извърщаше към нея големите си черни очи и отговаряше веднага:

— Не съм бил в кафенето... Какво ще правя там? Веднага щом се разделих от тях, изчаках малко да се стъмни и дойдох направо при теб...

— Никой ли не те видя?...

— Не...

Тудорица го галеше бавно по мургавите страни.

— Какво нежно лице имаш — казваше тя, — сякаш са бузи на момиче... Защо ме гледаш така...

Той се смееше, показваше остриите си бели зъби и се свеждаше бавно към нея в страстна целувка.

Тудорица Русу — сираче без майка, бе израсла сама сред чуждите хора, без любовта на бащата, без ничия любов. С малкото, което оставаше от заплатата на ликьора, тя сама, доколкото ѝ стигаше умът и бе научила постепенно от живота, едва успяваше да свързва двата края. Бе търпяла глад и студ, бе плакала пред хорските врати и едва сега, навършила вече осемнадесет години, с плетене и шев успяваше да преживява малко по-леко, да живее от днес за утре, да уреди малко по-добре домакинството си. Едва сега, навършила вече осемнадесет години, бе погалена от мечтата за щастие. Години наред, докато живееше сред жените от крайните махали, оскърбявана и подигравана с погледи, рядко чула добра дума, години наред се бе утешавала с мисълта, че и за нея ще настъпят щастливи радостни дни. Години наред се утешаваше с надеждата. Сега отведнъж бе потънала в царството на бляновете. В безмълвието на къщичката слушаше с цялата си душа тихо произнасяните думи, които сякаш опипваха слуха ѝ, нахлуваха в съзнанието ѝ като прелъстителни, думи, които опипваха и ушите, и устата ѝ, завладяваха мисълта ѝ.

— Няма да чакаме дълго... — говореше Букшан и я гледаше настойчиво с големите си очи. — Господин секретарят на съда ми обеща да говори със съдията. Ще го помоли, ще му каже... Секретарят на съда държи на мен... От другия април ще ме назначи писар... После вече не ни интересува...

След прегръдките на Щефан пак оставаше сама, мечтаеше за къщичка на края на градчето, за градина и чисто домакинство, в което ще работи като робиня — когато и тя се нареди като всички, със свое дете, с всичко свое, без да я е грижа за никого, затворила се в малкото, което има, и мъчейки се да бъде щастлива и с малкото, колкото и малко да е то.

Щом се сетеше за детето, сърцето ѝ отведнъж се свиваше и я изтръгваше от щастливите блянове. В душата и се промъкваше съмнение. Още не беше казала на баща си, понеже кой знае... кой знае... Детето растеше бавно под сърцето ѝ, по-добре беше първо да се увери напълно в назначението на Щефан, а после да каже на пикьора:

„Да, прегреших, но през месец май ще правим сватба.“ Най-напред обаче трябваше да бъде уверена. Иначе, само да проговори — и Йон Русу ще захвърли чадъра и шапката си, ще закрепци и ще затърси някое дърво, за да ѝ строши гърба...

В самотата на къщичката си тя живееше в мечти и чакаше. Йон Русу идваше от време на време с прашно и черно лице, обгорял от слънцето и ветровете, ходеше из къщи, препъваше се из чергите и питаше бавно, носово, със зареяни нанякъде мисли:

— Как си, Тудорицо?

— Добре съм, татко... с неволите...

— Ех, нищо, Тудорицо, нищо... Ето, вземи... няколко леи... останали са ми... Гледай да пестиш...

И докато девойката постилаше чист месал на масата, той започваше да се смее:

— Все ми дума, тоя, оня: гос'ин Йоне, защо не задомиш момичето?... А пък аз: а че моята дъщеря... а че мойта дъщеря... Аз на дъщеря си зестра няма да дам... Комуто харесва, да я вземе така...

— Трудничко е, татко...

Както си отпиваше бавно от чашата с вино, пикьорът се обърна обещен към нея:

— Какво каза? Зестра ли? Пари ли? Какво ма? Аз да не съм те учил на разкош? Я да не ми разправяш втели-некипели, че на мен много-много не ми минават такива... Комуто харесва, да те вземе така... Разбра ли? Аз скитам в дъжд, трепя се в лошо време, тежко ми... че и зестра да ти давам?... Ти бъди разумна. Ако имаш късмет — добре, ако не — не, с една дума — както каже господ!... Само не ставай глупачка... Да не чуя нещо, че после толкова ти трябва!

Дълго Йон Русу мърмореше под носа си, заплашваше. Въпреки че той непрекъснато разправяше: моята дъщеря така, моята дъщеря иначе, Тудорица знаеше, че му е чужда на сърцето, знаеше, че той една-единствена любов си има: *уважението*, което му се полагаше, и думата *гос'ине*. Затова беше в състояние и да я стъпче с крака, „ако разбере нещо“, ако научи, че „неговата дъщеря го е направила за резил“.

Друго в къщи той не говореше; стоеше ден, най-много два, докато предаде отчета си, и отново поемаше от кантон на кантон, от

кръчма в кръчма и не се връщаше по цяла седмица, а понякога и повече.

Но приказки за любовта на Тудорица със сина на Вартоломей започнаха да се носят из махалата. В дъното на улицата, под старите салкъми, единствените дървета по улицата, там, където живееха учреденски прислужници, всяка вечер се събираха няколко стринки и дебнеха. Чакаха да се стъмни хубаво, говореха ту за една, ту за друга, после си спомняха „За оная, щерката на Русу“. А еврейките от околните къщи затътрузваха чехлите си из уличната прах, приближаваха се до тях и започваха да говорят всички наведнъж. Най-много приказваше Рейза. Тя държеше дюкянче, стоеше по цял ден на прага и знаеше страшно много неща, говореше с ръкомахане и всеки миг поемаше дълбоко въздух в гърдите си.

— Аз не знаех... Откъде да знам?... Аз си гледам работата... беднотията си... Мъжът ми по цял ден носи газ, аз с дюкяна... Ама някой ми рече: „Рейза — дума, — знам една тайна... Рейза — казва, — дъщерята на пикьора живее с Вартоломеевия Щефан.“ Застанах аз вечерта да дебна, гледах, гледах, ама нищо не видях... „Къде е синът на Вартоломей?“ — казвам. „Рейза — казва, — гледай добре... Гледай добре, Рейза... идва оттам, по оная уличка, и влиза от задната страна...“ Погледнах натам и така си беше, видях го да се задава по уличката и да влиза от задната страна...

Рейза кимаше бързо с глава, кичури коса се развяваха пред очите ѝ, показваше как е видяла, как е дебнала всяка вечер и предаваше подробности на стринките, които в онези топли летни вечери слушаха със светнали очи. После Рейза — висока, суха, само кожа и кости — извърщаше дългото си съсухрено лице към схлупената си къща и тръгваше, тропайки с чехлите си. Другите съседки също си тръгваха, носейки заспалите в ръцете им деца и продължавайки да говорят провлечено.

В дните, когато най-малкият син на баняджията обикаляше с мръсната си шапка и дрипавия редингот из тесните улици и звънеше с хлопатара, вестта се разпространи и из другите махали. През тези дни камъните на пещта в банята бяха нажежени и жените се стичаха към огромната къща с вечно влажни стени и вътре, наредени по дъбовите

стъпала, докато удряха едрите си тела с метличките от дъбови листа, сред задушаващата пара, обсъждаха по-особените случки на градчето.

Тудорица веднага се досети, че около нея става нещо нередно и че „се говори“. Щом излезеше с ръкоделието си на чардака и седнеше на столчето си, виждаше как от съседските къщи, от отворените прозорци към нея се протягат любопитни глави. Когато отидеше в дюкянчето на Рейза, за да купи нещо, острият поглед на еврейката, макар и придружен със смях и много приказки, сякаш я оглеждаше изпитателно, сякаш я опипваше до последната гънка на дрехите. Всички кротки съседки, които излизаха да приберат от прахта или от края на мочурищата малките си все още пълзящи отрочета, отправяха към нея многозначителни проникателни погледи, които сякаш оживяваха за миг посърналите им лица.

Сега Хая Санис идваше по-рядко в чистата стаичка, където бе слушала тъжните любовни разкази. Пристигаше странно оживена и носеше вести от другите краища на градчето: ту че някоя девойка е прегрешила, ту че някоя госпожа се е парясала. Разказваше подробности, интересуваше се жадно от любовните интриги, сякаш някакъв мъчителен живот се пробуждаше в нея.

На няколко пъти боязливо спомена и за Щефан Букшан:

— Подочух нещо и за господин Букшан.

— Какво си подочула?

— Подочух, че преди една година дъщерята на Гаврилаш му писала любовни писъмца...

— Какво от туй, може и да му е писала.

Хая се смееше с блеснали очи; после си отиваше, а Тудорица оставаше разтревожена, с наранено сърце.

Една вечер Щефан я попита засмян:

— Как се казва онова момиче, което видях тук един ден?

— Това е Хая, щерката на Санис... но защо ме питаш?

— Така... Все я виждам вечер на улицата, като идвам при теб...

— Виждаш я на улицата ли? И какво прави?

— Знам ли какво прави? — засмя се Букшан. — Сякаш ме причаква... Ще я попитам някой път...

— Недей, Щефане, не я питай... Недей, аз ще говоря с нея...

От няколко дни Тудорица бе започнала да се съмнява в нея. Защо дъщерята на Санис не е същата като преди? Защо взе да говори така

трескаво за толкова много неща? Защо дебне? Защо се отбива при нея все по-рядко, а мине не мине час, и се втурне в червеното дюкянче на Рейза?

Започна да следи дюкянчето отпред. Мъчеше се да разбере за какво се говори там сред няколкото сиромашки лавици. Не можеше да чуе думите, но виждаше ръцете на Рейза и на Хая, които се размахваха, кръстосваха се, подети сякаш от внезапен вятър. Главите им се доближаваха една до друга, очите им светеха все към една и съща посока.

Един ден Хая пристигна задъхана, натъкмена, както винаги, с лъскава и миришеща леко на газ коса. Имаше червена панделка на шията и нова розова блуза. Тудорица, която съсредоточено шиеше някаква блуза, вдигна бавно поглед към приятелката си.

— Защо си се пременила така? — попита тя тихо.

— Така, за да бъда хубава... — каза Хая високо, със смях, и седна до нея на леглото.

— Хм. Може би имаш изгора...

Дъщерята на Санис усети суровия блясък на очите ѝ и се изчерви. Не отговори.

Тудорица се изправи бавно. После с лек стон седна в ъгъла на един стол. Бе прежълтяла като восък и очите ѝ горяха.

— Какво има? Какво ти е? — попита Хая и впери в нея очи.

— Нищо ми няма, мила; лошо ми е... Нещо изведнъж ми се зави свят...

Дъщерята на Санис замълча отново и се загледа внимателно, с любопитство в лицето на болната, което бе изпъстрено с едва забележими петна по скулите и челото.

— Какво ме гледаш така? — внезапно ѝ се сопна Тудорица и се изправи. В гласа ѝ трепна някаква гневна нотка.

— Може би се сърдиш? — попита Хая усмихнато.

— Хайо! — викна ѝ Тудорица с втрънен в нея поглед. — Ти вече не си ми приятелка. Добре виждам, че вече не си ми приятелка... Идваш да ме следиш... После ме разнасяш из цялата махала... Чакай, чакай, не говори, аз те разбрах... Сега виждам и по очите ти... Ти си казала на хората! Ти си раздрънкала и сега всички жени ме оглеждат, дебнат ме и ме следят... Как не те е срам, Хайо! Аз ти имах вяра, а ти постъпи като безчестница. Такава ли приятелка си ми била?...

Дъщерята на Санис гледаше отначало в земята. Опита се да се усмихне смутено, после вдигна решително глава и между искрящите ѝ очи се образува малка гънка.

— И какво искаш от мен? — викна тя изведнъж.

Тудорица се слиса.

— Как какво искам? Искам да си идеш, да не те виждам повече!... Мислиш, че не знам всичко за теб? Мислиш, че не знам, дето пресрещаш Щефан... Затуй се тъкмиш, за да излезеш на пътя му!...

Усети виене на свят, отмаля. Дъщерята на Санис се изправи, очите ѝ блестяха от яд; искаше да каже нещо, но устните ѝ трепереха. Накрая избухна и засъска думите си:

— Мислиш си, че ще те вземе!... В сиромашия ще си останеш и ти, и детето ти... Да! Може да ми е драг — теб какво те е еня?... Всяка вечер го пресрещам, теб какво те засяга?...

Пронизваше я с поглед и тъмната гънка над носа ѝ ставаше все по-дълбока. Тудорица усети някаква страшна сила в цялото си тяло; втурна се, но падна, отмаляла, на края на леглото. Хая пъргаво се бе измъкнала през вратата и затича уплашена към къщи.

Изведнъж, само за няколко мига приятелството бе свършило; вече не съжаляваше нито за приказките, които разнасяше на Рейза и под салкъмите в дъното на улицата, нито за това, че всяка вечер бе дебнала Щефан. Отведнъж в душата ѝ всичко се изясни и тя осъзна, че отдавна вече нищо не я свързваше с дъщерята на пикъора. Напротив, след думите на Тудорица, сякаш камък падна от сърцето ѝ. И сега, седнала в своя ъгъл на одъра, мрачна, с прикован поглед, усещаше как бие кръвта ѝ в слепоочията и я заслепява. Усещаше трепет в цялото си тяло, някакво непреодолимо желание на всички сетива — и съвсем ясно, с пълна сила разбра, че отдавна обича сина на Вартоломей, още от вечерта, когато мина край нея на ъгъла на уличката.

От една седмица у дома ѝ отново се говореше за годеж. Санис пак се отпускате да произнесе двајсетина думи, тя мълчеше през цялото време. Сърцето ѝ сякаш очакваше бурята. Бе решила да се противопостави, да се бори; започваше да се чувствува силна. Но докато стане нужда да се противопоставя и бори, трябваше да се затвори в себе си и никой да не узнае тайната ѝ; да страда сама в тъмнината, докато настъпи времето за радост! Седеше тя мрачна на

леглото в своя ъгъл; нито дерача виждаше, който тропаше из стаята и с мърморене предаваше думите на равина, нито проточения глас на майка си чуваше. Не желаше да чува и вижда! Искаше да бъде сама.

Два дни по-късно господин Йон Русу, пикьорът, се връщаше разярен от работата си в канцеларията на инженера с огромния си чадър и пепелявосивата омачкана шапка. Четеше на път към къщи няколкото думи, надраскани от нечие злобно перо върху къс хартия; четеше, бършеше с голямата си червена кърпа потта от челото си и не можеше да повярва! Някакво босо и гологлаво еврейче го бе пресрещнало в края на улицата, бе пхнало в ръката му листа и бе избягало.

Господин Йон Русу четеше с мъка, едва сричаше, но успя да разбере:

„Господин пикьоре! Да знаеш, че госпожица Тудорица живее с един чиновник, среща се с него, когато не си в къщи... и сега е трудна...“

Господин пикьорът прочете писаното до края и усети как кръвта нахлува в главата му. Вече близо до къщи отново прочете обърканите фрази, като бършеше потта от мрачното си лице. Огледа се. Босоногоото, гологлаво момче не се виждаше никъде. От прозорците го наблюдаваха жените от махалата. Зърна и главата на щерката на Лейба Санис, но само за миг — по-скоро видя две пламтящи, изпитателни очи.

Бързаше надолу, към къщи, и мислеше за срама, който щеше да бере пред всички познати, като се разчуе, че неговата дъщеря, неговата отгледана без богатство, без разточителство, работлива дъщеря, го е направила за смях, опетнила е честта му! За друго не мислеше, само за честта си, и му се виеше свят.

„Дали пък е вярно?...“ — гледаше той смачкания лист, който държеше в ръката си.

Неусетно ускоряваше крачки, неусетно гневът му растеше.

„Чудех се аз защо е толкова нажалена от известно време, защо се върти така около мен... Като че иска да ми каже нещо...“

Тудорица нито нажалена се бе показала пред него, докато шеташе наоколо му, нито бе искала да му каже нещо; но в мислите си

на опозорен пред хората баща, господин Йон Русу намираше все повече доказателства за нейната вина.

Щом влезе в къщи, блъсна вратата и завъртя ключа. Сложи го в джоба; захвърли шапката на едното легло, чадъра на другото, сложи ръце на кръста и отправи към Тудорица, която се бе свила в един ъгъл на леглото, яростен поглед.

— Какво ти е? Защо охкаш?

— Боли ме главата... — прошепна момичето, погледна го и нещо я бодна в сърцето.

Господин Русу се засмя жестоко.

— Глава ли те боли? Така ли? Глава ли те боли? Мислиш, че не знам ли що си сторила, госпоицо? Мислиш, че като обикалям насам-натам да се блъскам и пот да проливам, че нищо не знам ли? Защо те боли главата? Какво ти е?...

Девојката гледаше втренчено смачкания лист, който баща ѝ държеше в лявата си ръка.

— Какъв е този лист? — попита тя и изведнъж ѝ се замая главата.

— И още питаш? — викна разярен пикьорът. — Питаш ме какъв лист ли? Да ти кажа какъв лист ли? А ти досега на мен каза ли ми? Каза ли ми за твоите мръсотии? Каза ли ми, че докато мен ме е нямало в къщи, ти си правила каквото ти скимне с не знам си кой? Правила си ме за смях и срам! Няма да мога да се покажа пред хората зарад твоето безчестие!... Ела тук! Я ми кажи какво е станало?

Тудорица се хвърли към вратата, за да избяга.

— Къде отиваш? — изкрещя гневно Йон Русу. — Стой там! Ела и отговаряй!

Хвана я за ръката и я блъсна отново върху леглото.

Момичето изпищя и се обърна към него с пламнали очи.

— Какво искаш? Какво да ти кажа? Защо да ти казвам? Било ли ти е някога жал за мен? Погрижил ли си се за мен? Давал ли си ми каквото ми трябва? Помъчил ли си се да ми подредиш дом? Какво си направил за мен? Оставил си ме да живея сред хората като сирак!...

Млъкна изведнъж; тежкият юмрук, който я удари, разтърси черепа ѝ; кръв заля очите ѝ.

— Тъй ли ми отговаряш, проклетнице? Тъй ли? Значи, е вярно? Вярно ли е?...

И с кървясали, ококорени очи и потъмняло лице Йон Русу се стовари върху дъщеря си. Заблъска главата ѝ в стената — веднъж, два пъти; после ѝ зашатка шамари по бузите и през очите, и все крещеше. Момичето изпищя три пъти продължително, сърцераздирателно, сетне занемя, кръвта ѝ нахлуваше в очите и в устата. Изведнъж навън се чуха гласове и тропот, женски глави се показаха на прозорците, някой разтърси бравата.

Русу питаше:

— Кой е? Знае ли за детето? Кажете: кой е?...

Девојката обаче не можеше да отговори, стенеше, разтреперана от страх, и едва се помръдваше от болка.

— Господин пикьор! Господин пикьор! — чуваха се отвън гласове. — Не я убивай, господин Йон!...

— Какво има? — изрева той и се обърна гневно. — Какво сте се опулили по прозорците! Махайте се и си гледайте работата...

Втурна се към вратата и я отвори. Излезе на прага с кървясали очи. Кипна отново:

— Какво става тук? Да не е панаир?... Жените отстъпиха назад; Хая Санис влезе в червеното дюкянче на Рейза; и двете с дългнестата, кокалеста еврейка задебнаха и всеки миг надничаха навън и оглеждаха къщата отсреща...

IV

След задухата на деня вечерта задуха звънлив вятър, който свиреше из празните тавани на къщите и тропаше по ламаринените покриви, сякаш някой ходеше по тях с тежки ботуши. Откак се смрачи и просторът започна да свири, Хая Санис лежеше вцепенена в един ъгъл, потънала в пухените възглавници. Сякаш не виждаше никого; очите ѝ с издълбаната тъмна гънка между тях бяха приковани в една точка; някаква тръпка пронизваше на моменти тялото ѝ и пълните ѝ червени устни леко потрепваха.

Майка ѝ шеташе из къщи; от време на време спираше и я поглеждаше загрижено:

— Какво ти е, Хайо? Кажу ми, боли ли те някъде? Може би трябва да вземеш нещо...

— Нищо не ми трябва!... — викаше момичето решително. — Оставете ме на мира...

Рифка поклащаше глава или вдигаше рамене и си мърмореше сама:

— Дявол знае... Такова прихватничево момиче и с прищевки не съм виждала...

Щом се стъмни, девойката стана, нагизди се бързо пред огледалото и излезе, като духната от вятър.

— Къде отиваш, Хайо?

Момичето не отговори. Беше решило. С бързи крачки се отправи надолу, към ъгъла на уличката. Зави надясно, под черната сянка на стените; огледа се и бавно започна да се разхожда. Навсякъде наоколо се носеха странните шумове на нощта; полумесецът плуваше сред белезникавите облаци на запад, като тласкан от поройна река. Всеки път, щом някой се зададеше по улицата откъм центъра на градчето, Хая се спираше. После отново тръгваше да се разхожда, докато непознатият бавно се отдалечаваше напред, а сянката му го следваше по стените на ниските къщи, изчезваше във входовете и отново се появяваше като неуловим враг.

Момичето вървеше неспокойно; от време на време потръпваше от нощния хлад; притулваше се в ъгъла на някоя стена, после отново излизаше на слабата светлина. Изведнъж застина на място. Позна Щефан Букшан, който вървеше бавно по средата на улицата. Вървеше и си подсвиркуваше тихо някаква песен, а огънчето от цигарата, която от време на време поднасяше към устата си, хвърляше бегла светлина върху лицето му. Преди да завие зад ъгъла, хвърли цигарата, спря се, наведе глава и се огледа. Хая направи две крачки към него.

— Кой е? — попита той със сподавен глас.

— Господин Щефане... Господин Букшан... аз съм... не ме ли познаваш?... Хая Санис!...

— Аха!... — каза младежът. — Познавам те... — И се засмя тихо, приятелски.

От неговия смях сладка топлинка се разля в гърдите на девойката. Тя прошепна припряно:

— Вижда ли ни някой? Искам да ти кажа нещо... Ама не бива никой да ни види, никой да не ни чуе...

— Какво искаш да ми кажеш?

— Ей сега... Ела малко по-насам... в тая уличка... оттук никой не минава... Господин Букшан, не отивай... Днес баща ѝ се върна в къщи... Господин Йон се върна в къщи... Непременно исках да ти кажа... Затова те и чаках...

— Тудорица ли те изпрати?...

— Не, не ме е изпратила Тудорица. Днес господин Йон се върна разярен... Показа и някакво писмо... Не знам кой му е обадил... Леле! Така страшно я би, полумъртва я остави... И все я питаше: „С кого? С кого? Чие е детето?..." И я биеше...

— Кое дете? — попита Букшан и се обърна към Хая.

— Какво? Не знаеш ли? Не ти ли е казала? Никога ли не ти е казвала?

— Не!

— Кой знае! Може сега да има опасност да пометне... Баща ѝ я биеше и питаше... Ама тя нищо не каза...

Букшан наведе глава объркан и се замисли. После се обърна към Хая и я изгледа внимателно.

— Какво да правя сега? — попита той тихо.

Девойката не отговори, само очите ѝ светеха в тъмнината.

— Какво мога да сторя? — попита той отново. — Не мога да ѝ помогна с нищо... Още не съм на служба... Ставаше дума от април да ме вземат, но мога ли да бъда сигурен, че ще успея, че ще ме назначат?... Никога не съм очаквал такова нещо... И никога не съм мислил, че може да разбере баща ѝ... Сега вече не мога да ида при нея. Какво мога да направя аз? Нищо не мога да направя... Аз нямам с какво да я издържам... Даже баща ѝ да дойде да ми иска сметка, нищо не мога да направя... Не мога даже и да приказвам с него... Тя нищо ли не ти каза? Какво прави?...

— Не знам какво прави! — прошепна бързо Хая. — Нищо не ми е казала...

После се доближи поверително до Букшан:

— Аз вече не ходя там... Скарах се с нея!...

— Тогава откъде знаеш всичко това?...

Щефан спря и се обърна към момичето. Спря се и то. Бяха съвсем сами в едно отдалечено кътче на пустото, неоградено място в края на махалата, заобиколени от фантастични гирлянди от тръни и бурени под смътната, бягаща непостоянна лунна светлина. Вятърът се носеше волно около тях и ги обгръщаше с топъл полъх. Тя изведнъж го погледна в лицето с пламнали очи, приковани сякаш с две сребърни игли. През гърдите на Букшан премина полъх, в съзнанието му блесна светлина, той разбра и се засмя тихо, показвайки острите си зъби.

— Защо се скарахте?...

— Така, скарахме се един ден, миналата седмица... Мигар мога да ти кажа?... Непременно ли искаш да знаеш? Аз мислих, че ще разбереш, мислих, че ще се спреш поне веднъж някоя вечер да ме попиташ... Винаги ме забелязваше и отминаваше... Никога не те е било еня за мен... Сега знаеш...

Букшан протегна ръка. Момичето се извърна и хукна с развени от вятъра поли. Той се втурна след нея, настигна я на края на градчето, до струпаните черни къщи, хвана я за ръката, спря я и я обърна към себе си.

Девойката се отбраняваше задъхано:

— Какво искаш? Остави ме! Казах ти! Сега какво искаш още от мен? Казах ти всичко... какво искаш още? На теб друга ти е мила и няма какво да търсиш от мен...

— Не ми е мила никоя... Кой ти е казал това?... Какво общо имам аз сега с Тудорица? Аз с нея отдавна щях да скъсам, ако знаех... Тя извърши глупост и баща ѝ научи... Извърши глупост, сега да се оправя... На баща ѝ също мога да кажа, ако дойде при мен: „Какво общо имам аз с дъщеря ти? Нито ми е мила на сърцето, нито нищо, между нас всичко е свършено“. Стой, защо се дърпаш? Чакай само да ти кажа нещо...

Дъщерята на Санис трепереше възбудено; в сърцето ѝ сякаш се трупаха сълзи, страхове и радости. Щефан Букшан усещаше трепета на ръцете ѝ под пръстите си; кръв нахлу в очите му, той се помъчи да привлече момичето към гърдите си, бореше се в тъмнината мълчаливо, със стиснати зъби.

— Остави ме! — стенеше момичето задъхано. — Остави ме, чакат ме в къщи. Ах! Пусни ме! Вече ти казах всичко, казах ти, че си ми мил, остави ме! Ела да се срещнем утре — сега ме пусни! Ще дойда тук утре вечер, ще ида, където искаш, а сега ме пусни!...

Млъкна изведнъж. Видя блясъка на очите му близо до лицето си. И сякаш простена от болка, когато устата му като гореща стрела парна полуотворените ѝ устни. Ръцете и краката ѝ се отпуснаха от напрежение и тя тръгна бързо, безволево.

От време на време шепнеше тихо:

— Къде ме водиш?... Къде ме водиш?...

По едно време той спря и тя отново усети близостта му; гледаше го като през мъгла и изведнъж притисна длани до слепоочията му и се надигна на пръсти.

Опипваше лицето му, разглеждаше го отблизо и унесена, щастлива, шепнеше задъхано:

— Къде ме водиш? Кажи ми къде ме водиш!...

V

Околният живот вече нямаше никакво значение за Хая Санис. Не искаше да знае за мрачните погледи на баща си, за продължителните въздишки на майка си, не искаше да знае за плановете за годеж, който се крояха край нея и пред нея. Тази година не се радваше както друг път на големите празници на племето си. И през бледите есенни дни, и по Нова година гледаше умислена, без да вижда и без топлота в душата си оживлението по тясната улица. Всички лица бяха весели; мръсните дрехи бяха изчезнали, весели деца с истински шапки на главите си вдигаха врява и играеха на орехи в издълбаните вдлъбнатини по края на рововете; медени питки се даряваха от приятел на приятел. Радостни младежи прииждаха, суетяха се навсякъде по улиците. Досега тези бледи момчурляци, бедни и унижени, линееха из влажни мръсни стаи, наведени над иглата, размахващи с усилие чука, с мъка трудейки се във всички занаяти; а сега те вървяха бавно, сякаш си почиваха под златистото есенно слънце, което пречупваше лъчите си и в техните неспокойни очи.

Хая Санис ги гледаше от прозореца си равнодушно. Чужда бе тя тази година и за големите есенни празници, празниците на всеопрощението и шатрите^[1]. Вече не я просълзяваха старите разкази, които Санис след като се върнеше от храма в онези празнични дни и се настанеше в тясната, покрита с рогозина стаичка, им четеше с проточен глас от книгата с лъскави кожени корици. Тайната на миналото, трагедиите от древните мрачни времена напусто докосваха ушите ѝ. Не се усмихваше и на служителите на храма, които влизаха със символа на верозакона в ръка. Гледаше тенекиената кутия в ръцете им, в която дрънчаха парите, и ѝ се струваше, че току-що накъдрените им коси се поклащат прекалено бързо, че твърде бегло докосват светите скрижали, заковани на рамката на вратата.

Дълбока скръб я обхващаше, като се виждаше тъй чужда пред своите. После забравяше всичко, вперваше поглед в неизвестното и трънки я побиваха, щом се замислеше за своята любов, за буйната

страст, която бе нахлула в нея като безумен вихър. Едва дочакваше вечерта, нямаше мира, не чуваше нито гласовете, които я питаха, нито нищо; излизаше в тъмнината, отиваше; връщаше се късно и крадешком се вмъкваше в къщи.

В полумрака, разсеян от лампата с намален фитил, майка ѝ повдигаше голямата си глава с рошава коса. Измърморваше с тревога, с укор в гласа:

— Какво си намислила, дъще? Къде ходиш? Ще те обадя на баща ти и тогава лошо те чака...

Девојката свъсваше вежди, без да отговори, събличаше се бързо и се свиваше в един ъгъл, вперила очи в тавана. Майка ѝ мърмореше сънливо:

— Чини ми се, че вървиш по лош път!... Кажи поне къде беше... Ще си намериш белята ти...

— Какво искате от мен? Дайте ми мира! Разхождах се... — отговаряше с гневни нотки в гласа Хая. След някое време, все още будна, въздишаше тихо с широко отворени очи, изпълнени с бляна на любовта ѝ.

През това време Тудорица линееше самотна в бедната си чиста стаичка. Понякога изпитваше отмалелост, почваше да ѝ горчи и ѝ призляваше. Едва сварваше да се довлече до чардака и оттам викаше на Рейза да ѝ донесе нещо от дюкянчето си с дребни стоки. През другото време тънеше в мъчителни размишления. От време на време Йон Русу наминаваше към къщи, захвърляше дочения чадър в някой ъгъл, пепелявосивата шапка на леглото и започваше да крачи и мърмори намръщен из стаята.

— Това къща ли е? — роптаеше той под носа си. — Връщам се аз гладен и измъчен откъде ли не — тежко ми и горко, и не намирам нищо... Ни ти къшей хляб, ни ти топла гозба... Иде ми да зарежа всичко, да ида по дяволите! Сега и главата си с чест не мога да подам навън, пред хората — цял свят знае какво ме е сполетяло; и децата ме сочат с пръст... Защо не си сготвила?...

— С какво да сготвя? — тихо запитваше Тудорица по някое време, седнала в ъгъла бледа и тъжна.

Той се обърна и я изгледа продължително; гледаше го и тя втренчено, с очи, изпълнени с огъня на страданието.

— Какви са тия приказки? Какво? В собствената си къща да не мога да намеря къшей хляб? Не ти ли оставям пари?

— Колко ми оставяш?

Йон Русу се обърна разгневен, учуден, облещи срещу дъщеря си безцветните си свирепи очи.

— А ако те изхвърля на пътя, а? Ако взема сопата и започна? Ако ти кажа: „Махай се! Да не съм те видял вече, калпав сой! Махай се и върви да си раждаш детето при циганите...“ А?

— Остави ме или ме набий, или ме изгони... Някога за всичко ще отговаряш пред бога... Седя и си мисля, че съм сгрешила, но тежко наказание търпя и още имам да изтърпявам... За какво да ме гониш?... Малкото наем на тази къща го плащам аз, парченцето хляб, което ям, аз си го плащам, работя с иглата, мъча се и работя, а тези три-четири леи, които ти ми оставяш, пак на теб ги давам, когато си идваш: ту за парче месо и супа, ту за виното, от което не можеш да се лишиш... И всичко, дете е в къщата, аз съм го подредила, аз съм го сторила... Ще имам сили и ще работя за този, който ще се появи на бял свят... Както е волята на бога и на Христовата майка.

Йон Русу замърмори недоволно из къщи, обърна се с гневен поглед към дъщеря си, но Тудорица бе затворила очи. По бледото й лице се виждаха сините ивици на следите от миналия бой.

През този ден баща й не каза повече нито дума; излезе навъсен, без да остави нито стотинка на масата. Тръгна с прашните си дрехи и големия чадър към своите кантони и кръчми. Привечер същия ден Тудорица поиска от Рейза дървено масло за десет бани и постави кандилото под старата опушена иконка, останала от майка й.

После се раздвижи из къщи с мъка, с изтръпнало тяло. Мина доста време. Стаята бе потънала в здрачна тъмнина, когато тя се спря пред кандилото и се замисли. Спомни си като през сън за майка си — едра и весела жена, много пъргава, работлива, която още щом влезеше мъжът й в къщи, го захващаше, но грижливо и с любов гледаше децата. После я видя да стои късно през нощта пред опушената, слабо осветена от кандилото иконка...

Като през сън си спомняше тя как майка й разказваше, че е израснала при една калугерка в манастира „Варатик“. После започваше

да чете от някаква стара книга дълги истории, с които децата заспиваха... „Мама може би е била обиждана, може да е била бита, може би се е мъчила много, за да ни изхранва... — мислеше си Тудорица с полупритворени очи. — Спомням си, че я виждах, примирена и твърда, да бди над съня ни и да се надвесва драголюбно над нас...“ И изведнъж образът на майка ѝ изпъкваше ясно в светлината на затворените ѝ очи — слаба, тъжна, преминавайки безутешна във вечния мрак... Гореща вълна заприщваше сърцето ѝ; сълзите ѝ напиреха в очите. Така унесена в мислите си в часовете на самота, девойката запалваше лампата и работеше усърдно. Седеше неподвижно, а иглата тичаше неуморно. Работеше и мислеше за идните дни, за детето, което мърдаше в утробата ѝ, за този, който я бе изоставил... Понякога я обхващаше жлъчния полъх на омразата, но после сърцето ѝ се отпускаше. Вече бе решила, опиянението на любовта бе отминало, отвяно от ужасен вихър. Тя виждаше пред себе си ясно сина на Вартоломей с неговия смях на хищно животно, изпълнените му с похот очи... Не искаше повече да си спомня за него. На какво можеше да се надява от този човек? Сега виждаше ясно. Как биха живели те заедно в живота? Освен баща си щеше да има още една грижа. През разгорещеното ѝ съзнание преминаваха всички злочести бракове от махалите, в които бе живяла, където се бе научила да страда, но не бе разбрала достатъчно живота. Сега бе почнала да разбира и повече нищо не ѝ трябваше! Работеше и мислеше, че ще намери и тя под слънцето едно място за себе си и за невинното същество, което ще дойде с плач на този свят. Ще намери в душата си достатъчно сили да понесе и преодолее всичко! И късно, много късно се надигаше от мястото си край неподвижната светлина на лампата и се обръщаше към иконата, останала от майка ѝ. Някъде от неизвестността, може би от онази безбрежна тъмнина, където се носеше духът на мъртвата, бе получила тя капка утеха за раните си. Тук, пред иконите, бе почувствувала облекчение в решението си да върви напред. Нещо бе я осенило отведнъж, в съзнанието и бяха нахлули винаги милите спомени от миналото — и в една вечер на отчаяние, горчилка и стонове тези спомени бяха обкръжили гальовно и с утеха изтерзаната ѝ душа. Молеше се дълго време, сърцето ѝ подсказваше обяснението на всички мъки и стремления, устните ѝ шепнеха тихо, а широко отворените ѝ очи гледаха неподвижно,

плувнали в някаква вълна на страданието, опрощението и надеждата. И късно, след като загасеше лампата и се сгушеше в леглото, слушаше виенето, въздишките и неясните гласове на есенния вятър; гледаше известно време светлата звездичка на кандилото и красивото като на зората зарево на иконата и заспиваше.

Една вечер, в началото на октомври, Рейза чу през пътя сърцераздирателни писъци. Шляпайки с чехлите си, дълга и кокалеста, тя се втурна и отвори вратата. Писъците бяха преминали в дълги, болезнени стонове. Еврейката затвори след себе си вратата и се доближи до леглото, където свита, като захвърлена от ужасен вятър, трепереше Тудорица.

— Какво има? Какво ти е? — запита Рейза и хвана студената ръка на момичето.

Тудорица заплака тихо, жално и прикова поглед върху съседката.

— Ох, госпожа Рейза, умирам... умирам!...

Успокои се за миг, после се сви на кравай, изопна се изведнъж като ударена от гръм и отново нададе ужасен писък.

Съседката разбра и се втурна навън. Гласът ѝ се разнесе из улицата проточен, продължителен. От ниските къщи наизлязоха жени и я заобиколиха; пристигна и Хая с майка си, но не стоя дълго; остана само майка ѝ с рошавата си коса да пита и разпитва със състрадание и любопитство.

Етел, бабата на коларя, дето живееше на ъгъла, остави гъската си недоскубана до кошника с пера и пристигна бързо, повлякла по земята краищата на шала си.

— Бабо! Бабо! По-бързо!... — викаше Рейза и размахваше ръцете си на всички посоки.

По прозорците се трупаха любопитни глави. Бабата отвори вратата — стенанията отекнаха на улицата и влезе. Засили веднага светлината на лампата, потърси в долапа кафе и захар и пхна в разпаления огън джезвето с водата; сипа в една чашка дървено масло, вдигна болната и разбута леглото; тръшна напреко една възглавница за стена и накара момичето да легне върху нея. После остави шала си на един стол, отпусна се на края на леглото и зачака, наведена над измъченото лице на Тудорица.

Рейза се понесе като тънък дълъг призрак из тъмнината към салкъмите в дъното на улицата. Там я заобиколиха жените на прислужниците и еврейката заразказва какво се е случило. Пъхтеше, размахваше ръце:

— Доведох баба Етел... Хубаво ще да е... трябва да вървите и вие... от вашата вяра е... не бива да се мъчи така... Може да умре... Господ знае...

Тръгнаха всички към къщата, където стенеше дъщерята на Йон Русу.

Върху чувствата и душата на болната сякаш се бе спуснала нощ; тя стенеше, скърцаше със зъби, пищеше ужасена и проклинаше; по едно време вече не помнеше нищо; като насън видя как бабата ѝ се усмихва с двата си зъба и ѝ протяга нещо, увито в сиромашки пелени.

— Господ даде да е момче... — каза старата.

Тудорица прие до себе си този непознат слаб гостенин, който скимтеше с треперливо гласче.

— Недоносено е... — прошепна отново бабата. — Ама ще живее... Добре, че е момче...

Родилката не казваше нищо. Чуваше стъпките около себе си, всичките ѝ сетива се бяха пробудили и бяха изострени, но тя не се обръщаше да види какво става из къщи; усещаше нещо топло до гърдите си и вперила поглед в тавана, започна да мисли за този свой другар в неволите, когото тя щеше да отгледа до себе си, да го изправи на крака, да го направи човек сред този свят на страданието. Не виждаше нито едно от лицата на съседките си румънки или еврейки, нито пък чуваше плачевните им, шепнещи гласове:

— Аз, миличка, да съм на тебе, ще ида и ще му оставя детето пред вратата...

Мислите ѝ бяха устремени към трогателни картини от далечното минало; после като през мъгла и сълзи видя пред себе си кандилото и опушената иконка. Всички решения, съмнения и утехи на надеждата нахлуха в душата ѝ...

---

[1] Религиозно-народни празници по Нова година у евреите — Б.пр. ↑

VI

През това време Хая Санис не искаше да знае за нищо на света, освен за любовта си. Есента извести за себе си с дългите златни нишки на плувналите из въздуха паяжинки, със свиренето на ветровете. Махалата отново закипя. Отново вечер под оголените салкъми се събираха стринките, отново си засушнаха кратките невести, като наглеждаха децата си и вдигаха до носовете си неспиращите игли на плетивото. Мълвата за любовта на Хая се бе пръснала. Знаеха, че вечер крадливо се измъква навън, знаеха, че през деня тъгува, че изпада в страшен гняв, когато майка ѝ я попита нещо и се опита да я смъмри:

— Добре де, дъще, ама ти си полудяла! Какво си се заловила със сина на Вартоломей? Та той не може да те вземе за жена, че е от друга вяра, нито пък ти можеш да очакваш нещо от него... Той е бедняк и голтак... Какво си намислила?... Видя ли как заряза дъщерята на пикьора, след като ѝ направи дете!

— Остави ме на мира! — почваше да крещи Хая. — Остави ме на мира! Теб какво те засяга! Обичам го, теб какво те засяга?... За никого не искам да знам, от никого не ме е страх!... Така искам, така правя!... Днес го обичам, утре вече няма да го обичам, какво ви засяга?...

— Ти си полудяла! — викаше Рифка. — Ти си луда за връзване, за лудницата... Ела на себе си и си гледай работата... Утре вдругиден ще те сгодим за порядъчен момък от нашата вяра... Утре ще те хване баща ти за косите и ще помете къщата с тебе...

Хая вдигаше ръце към слепоочията си и охкаше още по-високо:

— Ох! Остави ме! Остави ме! Остави ме! Не искам нищо да знам!... От два дни не съм го виждала! Може и тази вечер да не го видя... Можете да ме биете, можете да ме убиеете, не ме е страх от вас!...

Гледаше подивяла майка си, а черната гънка между пламналите ѝ очи ставаше още по-дълбока.

Жените се опитаха да я проследят, да видят къде ходи вечер, къде се среща с Щефан Букшан; но на ъгъла Хая се извъръщаше към тях с омраза:

— Какво има? Какво искате от мен?...

И те се отдръпваха назад ужасени, момичето беше силно и зло и бе в състояние да ги дере с нокти и да ги хапе със зъби.

— Луда е! — казваха жените и клатеха глави. — Наистина е луда! Въже и сапун ѝ трябва, нищо друго не ѝ трябва...

Вечер Санис слушаше вайканията на жена си и клатеше мълчаливо глава. Изчакваше подходящо време, гледаше под вежди настрана и се отправяше с тежки стъпки към приятеля си Самохвалкото.

— Хайо! Баща ти е сърдит! — извика веднъж Рифка.

— Нека е сърдит.

— Хората говорят и те сочат с пръст. Лошо ти се пише!

— Нека ме сочат. Какво? Ограбила ли съм някого? Убила ли съм някого? Обичам едно момче? Кому преча? Оставете ме на мира!...

Винаги стигаше до тези думи: оставете ме на мира! По цял ден стоеше навъсена и мислеше за човека, който ѝ беше мил и драг, за човека, който от време на време минаваше покрай тях с накривена настрана шапка. Тя го разбираше с поглед. Единствено тогава лицето ѝ се озаряваше от радостна светлина, тя се докарваше и с трепет чакаше срещата. Баща ѝ никога не си беше в къщи, за да я спре; а майка ѝ се биеше по главата и излизаше подире ѝ на улицата; после се обръщаше към съседските ѝ се вайкаше на висок глас:

— Проклятие ни сполетя... Проклятие и наказание...

Букшан чакаше Хая в края на махалата, като си подсвиркваше тихичко. Приемаше я, без да пророни нито дума, тя се прилепваше до него, в жилите ѝ преминаваше топла тръпка. После, пронизана от нощния вятър, тя се притискаше до него, говореше му с любов, покорна се надигаше към красивите му очи, обхващаше слепоочията му с длани и бързо му се оплакваше за неприятностите си, за приказките, които се носят около нея, за мига, в който баща ѝ, Санис, ще се разгневи.

— Но аз не се страхувам от никого! Само от теб ме е страх!...

За идните дни не говореше; не смееше редом с изгората си да се устреми в планове за бъдещето. Кроеше тези планове, когато останеше

денем сама, с отворени очи, или нощем, будна, докато всички в къщи спяха в тясната стаичка. Тогава си мислеше: „Някой ден той ще ми каже: «Хайде с мен по света!» Тогава ще зарежа всичко и ще тръгна... Правила са го и други преди мен!“

Една вечер, след като сложи на мъжа си да яде, Рифка седна на края на леглото и заплака:

— Санис! Какво да правим с това момиче? Два-три пъти в седмицата бяга вечер от къщи... Отива на срещи с някакъв чуждоверец. Луда е; не знам как не се замисля, че аз ще умра от мъка... Санис, помисли какво трябва да сторим... Аз стоя със скръстени ръце и не знам вече какво да правя. Напусто й говорих, напусто й надувах главата! Вика по мен и хич не иска да знае. Ти се мъчиш, Санис, да уредиш годежа, а тя се среща с едни чуждоверец... Не си ли си помислил какво да правиш?...

Дерачът се изкашля тихо в ъгъла. После вдигна очи към жена си.

— Мислил съм — каза той бавно. — Говорих и с равина... Когато отдели вчера месото за кашера, аз го дръгнах настрани и му казах за нашата грижа...

— И какво ти отговори той? Какво те посъветва?

— Каза ми така: „Може нищо да не се е случило между тях... Времето вече се разваля и ще можеш да обуздаеш момичето, като го затвориш в къщи... Щом се поукроти, ще можеш да сториш годежа със сина на Маламет...“

— Със сина на Маламет Капрар ли?

— Да, със сина на Маламет Капрар. Той е годеникът...

Жената въздъхна угрижено и прошепна:

— Да можеше, Санис, само да можеше!... Мисля си, че може би всевишният ни наказва... Може би трябва да идеш при главния равин, в Пашкани: да видиш какво ще ти каже и той...

Санис кимна с глава:

— Ще ида и при него... — Той се изкашля и продължи да стои с наведена глава.

— Къде е сега Хая? — попита той след време.

— Пак отиде. Казвам й аз да не ходи, ама тя дори и от теб не се страхува... Голямо наказание!

Санис стоеше замислен на мястото си.

— Тази вечер няма ли да ходиш при Самохвалкото!

— Няма да ходя.

Жената потръпна, после взе куките и калцуна и започна да плете умислена в тъмния си ъгъл.

Мъжът чакаше. Когато чу стъпките на момичето по мостчето пред къщата, изправи се и щом Хая отвори вратата, той я хвана за ръката, дръпна я вътре с дясната си ръка, а с лявата превъртя два пъти ключа в ключалката.

— Какво правиш, Санис! — викна жена му и скочи от мястото си.

— Ти да мълчиш... — спокойно каза той.

Хая се дръпна настрани с искрящи очи и стиснати устни. Санис се обърна към нея.

— Къде ходиш вечер?

Хая не отговори.

— Ти не знаеш ли, че е грях да се срещаш с човек от друга вяра?... Досега мълчах, но сега искам да ми дадеш сметка.

Очите му горяха, а устата, оградена от червените рошави мустаци, беше злобно стисната.

— Какво искаш да правиш? Да избягаш с един негодник, който се подиграва с нашия бог? Какво мислиш? Че ще бъде тъй, както ти искаш ли? Тук ще стоиш, мене ще слушаш и ще вземеш сина на Маламет или ще те убия!

— Няма да взема сина на Маламет! — изведнъж извика Хая и стрелна баща си с поглед.

В очите на Санис блеснаха мълнии. Той изтрополи два пъти с изцапаните си с кръв ботуши до печката и взе тежкото месингово чукало, което стоеше до хаванчето в нишата.

— Аз не искам да те пъдя, няма да те прокълна! — избухна той и се изправи до Хая, вдигнал чукалото. — Безумнице! Ще ти счупя главата!

Рифка изпищя и се хвърли към тях. Хая падна по очи върху одъра и започна да крещи сподавено:

— Убий ме! Убий ме! Не ме е страх! За нищо не искам да знам! Убий ме! Ще се махна! Оставете ме на мира!... Не ми трябва нито хляба ви, нито нищо! Ще ям черен хляб, ще нося вода, ще слугувам, ще го храня и ще ида с него!...

Ревеше и се мятеше. Санис се вцепени със зинала уста; ръката му с чукалото се отпусна. Обърна се към жена си и я изгледа продължително.

— Виждаш ли? — каза тихо жената. — Виждаш ли? Какво да правим сега?... С какво сме прегрешили, че такова нещастие слетя нашия дом?...

Санис не каза повече нищо, но в очите му се беше събрала дълбока мъка. Дълго време стоя в ъгъла и гледа дъщеря си, която плачеше, паднала по очи на края на одъра.

VII

Бремето се развали, цяла седмица валя тихо, кротко, ден и нощ. После дъждът се смени с лапавица и в началото на ноември задуха остър вятър. Дните бяха мрачни и дълги. Мъчителни часове, в които дъщерята на Санис вече не можеше да си намери място. Час по час ставаше от мястото си до прозореца и излизаше навън. Гледаше нагоре и надолу, за да види сина на Вартоломей; чакаше от него поне някакъв знак, някаква вест. Но по тясната улица, превърнала се в поток от кал, не виждаше нищо от това, което чакаше. Минувачите заплаха, измъкваха с усилия ботушите си и продължаваха измъчени като през подземие за изтезания. Комините на мрачните къщи димяха тъжно и нарядко някоя женска глава се показваше през ниските врати, сред изпаренията. Дуди, наречен Българина, мъжът на Рейза от дюкянчето, тръгваше по едно и също време с газените тенекии, а Зейлик коларят, мъжът на бабата Етел, с набрашнените си дрехи, бели като дългата му брада, трополеше под прозорците с раздрънканата си талига, теглена от високия слаб кон със зачервена, ожулена от хамутите кожа. Хая по цял ден тихичко се вайкаше и въздишаше. Нощем сънят ѝ беше неспокоен: въртеше се в леглото, охкаше и сякаш си шепнеше от време на време тайнствени думи.

Майка ѝ беше радостна. Не се смееше, не говореше. Само очите ѝ светеха доволно под къдравите кичури коса и куките подскачаха почевръсто, нижейки синята нишка на калцуна.

Една вечер Санис си отвори устата:

— Видя ли? — каза той с радостна усмивка. — Видя ли? Така трябваше да се случи... Нашият равин е човек с голяма наука... Ние нямаме акъл, а трябваше да си помислим за това... Ето, дойде вече и необходимото време.

Рифка кимна с глава и ускори играта на куките си. Санис се обърна кротко към момичето:

— Хайо!... Хайо!... Помина ли ти лудостта?...

Хая гледаше баща си с блуждаещи, опърлени от плача очи. Сякаш го разбра; видя го да се смее и злобен гърч изкриви измъченото ѝ лице.

— Сега вече ще направим годежа... — каза спокойно Санис и бавно притвори едното си око. — Отдавна не съм си пийвал, отдавна не съм се повеселил... Ама на сватбата на мойта щерка ще докарам чинели и кларнет... и ще хвърлям празните бутилки през къщите... Ще те гледам, Хайо, как вървиш с вързани очи... Така е редът, да вървиш с вързани очи... такъв е обичаят... И музиката ще свири, и всички приятели ще ръкопляскаат. А ти ще се настаниш със сина на Капрар под копринен чадър...

Момичето се сви в дъното на леглото; сякаш не го слушаше, но впиваше в него зли очи, които блестяха в сянката. После Санис излезе, понесе огромните си ботуши през уличната кал; вървеше и си тананикаше тихо, носово сватбената песен. Хая отпусна глава върху коленете си и заплака.

Рифка хвърли калцуна на един стол. Занарежда и тя с плачевен глас:

— Пак ли започваш, Хайо? Успокой се най-сетне... Стига си плакала напусто!... Какво сърце имаш ти, Хайо? Как искаш ти да забегнеш по света и да ни оставиш?... Не се ли страхуваш от проклятие?... Като не те е страх, че ще охкаш и бягаш, гонена от проклятието, помисли поне за нашия срам!... Как ще ходи Санис на синагогата? Какво ще рече той? Дъщерята на Санис живее в безчестие! Избяга от родителите си, от вярата си и ще умре презряна! Какво искаш да правиш, Хайо?

Не плаках ли и аз достатъчно? Не се ли бих и аз по главата? Сега, Хайо, трябва и ти да дойдеш на себе си!... Докога ще се блъскаш така? Какво общо имаш ти с друговеца? Той вече не мисли за теб...

Момичето сподави пресипналия си глас с длани:

— Ще отида при него! Ще тръгна да го търся!... Утре ще ида да го търся... Не мога да живея без него...

Майка и си затърси калцуна и продължи да се вайка:

— ... Да даде господ да пукне този подъл човек!... Какво иска той от нас? Какво иска от щерката ни!... Хайо, ти ще ни вкараш в гроба! По-добре да бяхме избягали оттук... По-добре да бяхме

заминали преди шест години за Америка... Америка е друг град... Там хората са други... Там може би щяхме да имаме повече късмет...

Тази нощ Хая дълго време не можа да се успокои.

За случилото се на другия ден в къщата на Санис жените от Броскърие и днес все още си спомнят. Най-напред мълвата се понесе спокойно още рано-рано заранта, после се разгоря като тревожен вятър. Беше към средата на ноември и нажалени жени газеха из потоците от кал и разплакани, клатейки глави, изпращаха на гарата побледнелите си синове. Синовете им отиваха войници, отиваха в други градове, отиваха към онзи мрак, към каторгата, за която мислеха от много дни, от много месеци наред, настръхнали и ужасени. Тогава една жена, една приятелка, грейнала от радост, извика Рифка на чардака и заговори ясно, с широко отворени очи, като размахваше едната си ръка:

— Рифка! Вече се отървахте, всичко вече свърши... Синът на Вартоломей заминава!... Влакът ще го откара чак във Фокшани... Трябва и той да дойде на гарата... Три години ще кара войниклък!...

Рифка се изправи и загледа съседката си радостно и недоверчиво. Не можеше да повярва.

Друга приятелка донесе вестта на висок глас. Жената на Санис плесна с ръце и извърна очи нагоре.

— Заминава ли? Ама наистина ли заминава? Наистина ли заминава?... — Тя се обърна засмяна към Хая, която изхвъркна на вратата.

— Какво има, Хайо?... Чу ли? Заминава!...

— Кой заминава? — извика момичето, като я гледаше втренчено, с изпълнени сякаш със злоба очи.

— Хайо! Не ставай луда! Не ме гледай така! — викна еврейката. — Заминава! Какво го е еня него? Той е син на Вартоломей... Какво го е еня за тебе?... Той заминава; друго му е в главата... Отива по своите работи... Една мома ли има само на този свят? Колко още ще лъже той отсега нататък, не бери ти грижа!... Той заминава!... Ти оставаш с нас!

Хая обаче гледаше страшно. Влезе си в къщи, без да продума. Капаци на ракли трещяха из махалата, стените ехтяха, а жените се трупаха на чардака все с една и съща вест. Вратата се отвори рязко. Рифка облещи очи. Хая с шал на главата, като придържаше полите си с

ръка, изхвъркна на улицата, в калта, и се понесе бързо, като носена от вихър.

Жената на Санис плесна с ръце и се замята. Вайкаше се, обръщаше се към жените, които я заобикаляха непрекъснато, изтичваше в къщи, излизаше веднага, тръшкеше вратата и питаше объркано:

— Къде отива? Къде отива? Какво ще каже Санис?... Какво да правя!... Леле-мале!

Неочаквано и тя тръгна подир Хая по калната улица, следвана от тълпата съседки. Вестта се разнесе като светкавица; надойдоха и жени от други махали. Тя се вайкаше тихо и кършеше ръце.

Като стигна на гарата, разбра, че влакът бе заминал. В далечината се виеха черни ивици дим. Хората бяха започнали да се разотиват: майките, сестрите и годениците въздишаха. Изведнъж Рифка видя дъщеря си, която вървеше бавно, с усилие, и гледаше в несвяст пред себе си. Очите ѝ горяха като в треска. Не усети, когато жените я заобиколиха. Рифка я хвана за ръката. Повлече я бързо към края на махалата, към мрачната къщичка в Броскърие. Хая мълчеше и вървеше като обезумяла.

Така стигнаха в къщи. Момичето се спря на чардака.

— Хайде, влез си в къщи... — рече ѝ боязливо Рифка.

Хая я погледна с ужас.

— Видях го... — каза тя тихо. — Видях го. Замина... Дори не ме погледна... Мина на две крачки... Качи се на влака и замина...

Майка ѝ я дърпаше за ръката:

— Така ти се пада... Като си глупачка... Какво очакваш още от него?...

Хая се отскубна, сви глава между раменете си и затрепери. Смъкна шала от главата си и извика отчаяно:

— Задушavam се! Задушavam се! Къде замина? Защо замина? Остави ме, дай ми мира! Какво искаш от мен? Пусни ме!

Блъсна ръката на майка си и започна да сидърпа дрехите. Втурна се в къщи с главата напред, удари си челото във вратата, извади с прегракнали стонове една чиста бяла забрадка, намокри я, тръшна медната кана върху дървената подложка и уви челото и слепоочията си с влажното платно.

— Не мога повече! Не мога повече!... — И тя изхвъркна навън, на чист въздух.

В мрачния ден, сред студения есенен вятър, нейните ридания затрептяха и се понесоха из махалата. Държеше ръцете си на темето, полюляваше се бавно надясно и наляво, виеше жално и ходеше от единия край на порутения чардак, до другия.

— Не мога повече! — викаше тя като в несвяст. — Боли ме! Сърцето ме боли! По-добре гробът да ме погълне! Клетото мое сърце!

На вратите се показваха глави; от всички страни я следяха очи; ушите на съседките слушаха внимателно жалните нареждания. Рифка простираше ръце и викаше:

— Ела, дъще мила, в къщи! Стига си нареждала навън... Каква полза! Вдигна цялата улица на крак! Чува се чак до дъщерята на пикъора!

— Няма да дойда! Ще забегна подир него по света!

Ридаеше с подпухнало от сълзи лице, с подути и зачервени очи. Пристъпи на гняв я разкъсваха, идваше ѝ да строши всичко, каквото имаше около себе си; мятеше се като вързан звяр. Така мина много време. Най-после се успокои, влезе си в къщи, сви се в един ъгъл и впери напред изгорели от мъка очи.

Скоро след това в къщата на Санис край смазаното от мъка момиче започнаха приготовленията за годежа. Два пъти, две съботи подред, високото и слабо момче на Маламет влизаше в къщи и сядаше усмихнато на един стол. Разменяше няколко приказки с бащата, после с докараната като за празник и усмихната Рифка и чакаше някоя дума от Хая. Но момичето ходеше из къщи отслабнало, охкаше и стенеше като в треска и дори не го поглеждаше.

Идваха стари роднини и обсаждаха Хая. Обсаждаха я, вайкаха се и дълго ѝ говореха за радостите на живота и за греховете, и за смъртта, която никой не може да избегне. Момичето усещаше нещо като люлеене, сякаш се носеше в празно пространство, и техните гласове достигаха до нея като от много далеч... Като от много далеч, сякаш я докосваше ласката на песен и бавно проникваше в горчивата ѝ мъка. Старинните вярвания се носеха неясно около нея, извиращи сякаш от някакво мрачно минало. От време на време отново изпадаше във

властта на миналото; тогава застиваше неподвижна, с втречени широко отворени очи, заслушана в някакъв тайнствен шепот, който идваше от душата ѝ.

Понякога Санис се молеше край леглото, където тя лежеше. Гласът му ту се издигаше, ту се снижаваше. Мрачен, свел глава над отворената книга, той шепнеше древните молитви и на моменти гласът му омекваше треперливо, плачевно и тогава се биеше с юмрук в гърдите. Понякога се спираше и питаше спокойно:

— Хайо... Защо охкаш? Не мога да си прочета молитвата от теб... Ти забрави и бога, забрави всичко...

На нея ѝ се искаше да извика, да излее всичката си мъка, да разтвори душата си. Но майка ѝ шеташе нещо из двора, а Санис, вперил студен поглед в старата книга, отново започваше треперливия си шепот.

Момичето сподавяше мъката си и потъваше в отчаянието си като в гроб.

Една вечер жената на Санис скочи уплашена от мястото си. След тежкото вцепенение през деня, след безкрайните мисли, Хая изведнъж бе избухнала в жални ридания.

— Какво има, Хайо? — извика жената уплашено. — Какво се е случило, Хайо? Защо се измъчваш така?...

Извстно време момичето я гледа втречено, с ужас, после заохка:

— Ах! Мамо! Не исках да вярвам! Не исках да вярвам! Остави ме така и замина! Не може да ме остави така! Трябва да отида при него! На колене ще отида при него! Защо ме остави така? Да изпадна и аз ли като дъщерята на пикьора? Мамо! Мамо! Кажи ми какво да правя, прегреших! Днес ми стана лошо... Като че ли бях пила отрова... И усетих... О! Какво да правя! Какво да правя! Ще се убия! Ще се хвърля в някой кладенец...

В гласа ѝ се промъкваше някакво ужасно страдание. Сега тя се чувствуваше нищожна и безпомощна. След дългите приказки на старите жени до възглавето ѝ сега тя изведнъж видя поражението, осъзна отчуждението си. Самотна, без никакви други следи от любовта на човека, който я бе изоставил, тя се виждаше пак презряна, бе само едно продължение на тези, които я заобикаляха. Със своя грях тя

представляваше един жалък червей в прахта на пътя. Трепетът на летните нощи бе отминал; някакъв ужасен вихър скова душата ѝ.

— Сега може да дойде... Сега тате може да дойде да ме убие!... — И тя приковаваше като безумна поглед върху месинговото чукало в нишата над печката.

Смразена, майка ѝ не можеше дори да заплаче. Това бе нейният голям страх. От това се бе бояла още от първия миг. Този страх много пъти бе сковавал сърцето ѝ и сега нямаше да се отърве от него.

— Какво да правя? Какво да правя? — вайкаше се и тя и се хващаше за главата. — Какво да правя? Къде да отида?... Ще научи Санис и ще я убие. Трябва ми помощ, трябва ми съвет!...

И както си беше по чехли и тънка риза, изхвъркна навън, в зимния студ. Запъхтяна, с охкане почука на вратата на бабата Етел, след това на червената дъсчена барака на Рейза. Вайкаше се с прекъслечен, изтерзан глас и дърпаше двете жени след себе си. Те я разпитваха уплашени и бързаха подире ѝ. Нахълтаха в стаята, където Хая плачеше, заровила глава във възглавницата. Майката трепереше:

— Какво мога да направя? Аз съм слаба, проста жена... Научете ме как да постъпя... Такава беда, такава страшна беда как можа да ни слети?... И от нашето племе не е, и ни направи за смях... Дано господ на бесилото да го окачи! За хляб и вода да е петимен! Като куче край пътя да пукне!...

Дълго се вайка тя и проклина; после се поуспокои; бабата Етел и Рейза знаеха много неща и добри съвети ѝ даваха; тяхното мърморене изпълваше стаичката като с бръмчене на бръмбари.

— Слушай, мила — прошепна по някое време бабата Етел, — такива работи рядко стават, ама стават... Такава е била волята на бога... Ще сторим ние нещо и ще се оправи... И Санис нищо няма да усети, никой няма да знае, освен всевишния! Слушай какво ще сториш. Изпрати Санис в Пашкани, при равина... Да иска от него съвет... Да му каже, че момичето е любило един християнин и сега линее... Да му иска съвет за годежа... Така той няма да си бъде в къщи и ние ще направим каквото трябва... Не се страхувай, само никой не бива да узнае... Особено до друговерците, до гоите не бива да се чуе...

Бабата стана, краищата на шала ѝ се повлякоха след чехлите. Доближи се до момичето, което все така вцепенено лежеше по очи. Докосна го с пръсти и го погледна пронизително.

— Хайо — повика я тихо, — Хайо...

Хая обърна изтерзаното си лице.

— Хайо, голям грях си сторила!... — заговори бабата, като я гледаше с кръглите си очи. — Какво си сторила? Как можа да съгрешиш така?... Какво си сторила, Хайо?

Момичето обърна безсилно глава, очите му блуждаеха, див ужас бе изписан върху лицето му.

На другия ден, прогонен от вайканията и сълзите на жена си, Санис, без да знае нищо, тръгна посърнал към Пашкани, да иде при равина. Вървеше с трополене към гарата, дъвчеше парченце хляб и едва сега в потъмнялата му душа се оформяше някаква мъка и се зараждаше някаква надежда.

В това време трите жени се събраха около момичето. Мърмореха изплашени, проклинаха. Намръщена, бабата Етел поиска захарницата и кафето. После развърза някакво мръсно вързопче и сведе над него орловия си нос и малките си очи.

Хая я следеше с поглед из къщи, без да продума. Разбираше, че готвят нещо за нея и ту надежда я озаряваше, ту я обхващаше страх от смъртта. Погледът ѝ изведнъж се спря върху запалените свещи и тя заплака горчиво.

— Може да умра... — шепнеше тя, сякаш бълнуваше... — Какво искате да правите?... — После прошепна едва чуто: — И все пак аз го обичам... Аз все пак го обичам...

Полека-лека се успокои. В малкото светлинка на съзнанието ѝ нахлуха картини от неповторимите за нея щастливи дни.

Бабата Етел седна на края на леглото. Хая затвори очи.

— Бабо, защо ме гледаш така?

— Мила дъще — каза старата, — такъв ти е бил късметът...

Хая кимна с глава. Такъв ѝ е бил късметът. Кой може да се противопостави на волята божия?

— Такъв ти е бил късметът! — шепнеше бабата. — Кон може да се противопостави на волята божия? Защо да умреш в срам и презряна? По-добре да се отървеш... Ти мене слушай и прави, каквото ти кажа... Аз съм отървавала и други, даже и християнки от тази

грижа... Но при нас е друго нещо... Сега ти трябва да пометнеш греха си... Никой не трябва да разбере, да останеш чиста пред бога...

Хая отвори очи и усети върху себе си острия поглед на бабата. Майка ѝ се приближаваше откъм печката и носеше внимателно чашка, от която се дигаше пара и се носеше силна миризма на кафе. Рейза ѝ се усмихна с някаква приятелска, ободряваща усмивка.

— Хайде! — каза бабата. — Ще даде бог да се отървеш... Донесох испански мухи... Майка ти ги стри и ги смеси с кафето... Не се плаши... Изпий го наведнъж... Ще се отървеш от голям грях... За това, което ти си сторила, Хайо, вярата иска наказание с огън и камъни... Дори една кучка, Хайо, сега е по-чиста от теб!...

Момичето изведнъж се надигна на лакът със странен поглед, посегна към чашката с разтреперана ръка и я изпи на три глътки. После отпусна глава на възглавниците, въздъхна и затвори очи.

Късно вечерта, когато Санис се върна, завари цялата махала събрана на пътя пред къщата му. Вътре, в разхвърляната стая, Хая стенеше, обляна в смъртна пот. Стенеше, забила нокти в пухената възглавница.

— Не мога повече! Гори ме! Не мога повече! Какво направихте с мен?... Умирам!... — Риданията ѝ се усилиха пискливи, мъчителни, зловещи. Тя се превиваше, сякаш хиляди игли жестоко се забиваха в нея, а бабата седеше до възглавето ѝ и я гледеше втренчено, със святкащи очи.

— Какво има? — викна Санис, зинал от учудване. — Какво още се е случило?... Болна ли е?... Защо не сте довели доктор?...

— Няма нужда от доктор, Санис! Никакъв доктор не трябва, нищо не трябва! — каза Рифка прежълтяла, с разтракани от ужас зъби. — Остави на нас. Имаме си работа. Знаем ние какво му е на момичето... Иди при Самохвалкото... Беше ли при равина? Какво ти каза той? Защо свърши толкова бързо? Мислих, че ще се върнеш утре...

— На теб какво ти е, че трепериш и ти тракат зъбите? — запита дерачът и я погледна, разтревожен за миг. После си спомни преживяното през деня и се усмихна, отправил поглед към гледката, която само той виждаше.

— Какво ми каза равинът ли? — попита той и седна на един стол; имаше настроение за приказки. — Най-напред при мен дойде

един човек — мъничък такъв, с къси крака... Поклащаше се като патица... Попита ме каква ми е мъката и аз веднага му разказах всичко... Той казва: „Добре, чакай тук, равинът ще те извика...“ Чакам аз, чакам, после идва човекът и казва: „Влез през тази врата... Само че тихо...“ А там чакаха и други... Пръв извика мене... Влизам и виждам книги, навсякъде само книги...

Бабата протегна ръка към устните на Хая. Стенанията ѝ бяха затихнали за миг. Като чу кроткия глас на баща си, тя напрегна вниманието си и сякаш се поуспокои. Слушаше и тя със затворени очи, а по слепоочията ѝ се стичаха сълзи.

... И виждам равина... — продължаваше тихо Санис. — Беше с черна копринена дреха. Помислих си аз, че такъв учен човек трябва да знае много неща. Седеше, подпрял главата си с ръка, и ме гледаше... „Какво искаш, Санис?“ — казва. Откъде знаеше, че аз съм Санис?...

Дерачът се огледа учудено и сякаш се усмихна победоносно.

— Откъде знаеше, че аз съм Санис? И казва още: „Имаш голяма грижа с твоята дъщеря...“ Тогава очите ми се напълниха със сълзи... „Учителю — казвам, — дошъл съм за чедото си...“ А той ме пита: „Винаги ли си спазвал твърдо верозакона?“ Аз думам: „Винаги!“ Той се приближи до мен и ми рече така: „Върви си, Санис, и сгоди дъщеря си... Накарай я да се подчини на верозакона на нашия бог!“ Така ми каза равинът... — завърши Санис трогнат. — Трябва да направим годежа със сина на Капрар...

Последните му думи бяха заглушени от стремителните, гръмки ридания на болната, които рукоуха като отприщени. Тя надаваше безкрайни остри писъци, сякаш бе в лапите на фантастични чудовища. Със сопнати припрени думи изтикаха мъжа към вратата. Санис, потънал в приятния спомен за преживяното, излезе забързан, за да го разкаже и на другите пред чаша вино. Но от мостчето пред вратата все пак попита още веднъж:

— Добре де, ама защо пици така?... Може би трябва доктор...

— Нищо не трябва! Нищо не трябва!... — извреця Рифка ужасена, с пламнали очи.

Полека-лека хората от улицата се разпръснаха. Трите жени бяха разтревожени до възглавето на болната. Див, пресипнал вой, който нямаше вече нищо човешко, изпълваше стаята, изгореното от вътрешния огън тяло непрестанно се гърчеше. Цяла нощ се тръшка

Хая, жестоко шибана, пробождана, разкъсвана от отровата. През обгорялата като от нажежено желязо уста едва излизаше пресипналото ѝ дихание, очите ѝ имаха втренчен, безумен блясък.

На другия ден сутринта Санис, най-последно изплашен, изтича да вика доктора. Младият човек, издънка на тяхното племе, тъничък, слаб, с изпитателен поглед, влезе усмихнат и започна да разпитва с мек глас. Измъчени, жените отговаряха с вкаменени лица. Дерачът, преди да поеме към жестокия катадневен труд, се бе оттеглил за няколко минути в един ъгъл с всичко необходимо за молитвата и шепнеше съсредоточено с треперлив глас словата на молитвата, като тихо се удряше с юмрук в гърдите... А Хая лежеше сред възглавниците бяла като вар, с хлътнали в орбитите очи, върху които вече се стелеше мракът на настъпващия край. Студенината на смъртта я завладяваше с всеки изминат миг.

1909 г.

КОЛИБАРИ

Ница Лепадату дойде в Илишени, в мошията на чокоина Жорж Аврамяну през една есен. Дойде сам, само с една гугла и с излъсканата си тояга. Нейде от другата страна на хълма той се изкачи до хамбарите, спря се там и загледа надолу към яза и към къщата на чокоина. Зад него, там, отдето идеше, и на изток чак до Прут се простираше гола земя. Беше извървял много станции път, без да срещне човешко селище; по онова време земите около Жижиия и Прут бяха пуцинаци.

Ница мина между хамбарите. Под един навес се чуваха гласове и отмерено тракане на веялки. Малко по-назад един слаб кон стоеше неподвижен, с наведена глава, и дремеше на есенното слънце. Отнейде изскочи бяло рунтаво куче и разярено, дрезгаво заръмжа към нозете на непознатия. Лепадату се бранеше с тоягата си и бавно вървеше към навеса, откъдето се чуваше бученето на веялките.

— Хей! Какво има, бре? — чу се тънък глас, като блеене на овца, и един дребничък гологлав старец с рошава коса се показва. — Какво има? Чиба, Колцун! — сопна се той на кучето и се наведе. — Хайде, върви си в дупката, че дяволите ще те вземат!

След като запрати по Колцуи една къса дебела тояга и го изгони към дупката му, дребничкият старец се обърна към Ница Лепадату и го изгледа внимателно.

— Хъм!... Тъй де! — рече той учуден. — Ти, момче, не си тъдявашен. Аз тебе не съм те виждал... Какво искаш?

— Тъй е, дядо — отвърна пътникът, — аз ида отдалеко, отдолу...

— Не те ли провожда някой?

— Не. Ама можеш ли ми каза кой е господарят на този чифлик и дали мога да се главя тук на работа?

— Харно бе, момче — рече старецът с тънкия си глас. — Щом си дошъл тука, ще се намери какво да вършиш, че тази мошия е голяма... Пък и господарят е добър.

— Как го викат?

— Гос'дин Жор... Тъй му викат: Жор Аврамяну... Иди в господарската къща и поприказвай с него...

— Добре — отвърна бавно Ница Лепадату.

Старецът го разглеждаше с малките си, живи очи. Странникът беше уморен, лицето му бе посипано с черен прах от пътя. Хлътналите му зелени очи под рунтави вежди гледаха тъжно, разсеяно. Отдавна не беше бръснат. Къдравите завити на края мустаци не закриваха устата му. Устните му бяха пресъхнали, загорели. Навремени той ги разтваряше и ги овлажняваше с езика си.

— Жаден съм — рече той уморено. — Направи ми туй добро, дай ми едно канче вода...

— Че как няма да ти дам! Грях ще ми е на душата, ако не ти дам — отвърна старецът. — Върви в колибата...

Лицето на стареца стана дружелюбно.

— Мене ме викат Настасе Тентя — каза той засмяно, докато отиваха към колибата. — Аз тук съм отколе харманджия... Тука ме завариха и тука ме оставиха трима господари... И на мнозина уморени момчета като тебе съм давал вода... Давал съм, да има с какво да се разхлаждам и аз на другия свят...

Говореше и вървеше със ситни крачки, а цървулите му от нещавена кожа дращеха сухата отгъпкана земя. Кълчищената риза, твърде широка за дребното му, слабо тяло, се развяваше от вятъра. Широките и високи хамбари останаха встрани, както и навесът, дето няколко души отвяваха и пресяваха бяло жито. Дядо Настасе Тентя заведе Лепадату в колибата си, изкопана в земята. В малкото помещение, измазано с глина и хума, първо влезе той, а след него и странникът. В един ъгъл беше оджакът, отворен догоре, чак до пръстения покрив на колибата. Встрани имаше одъри, покрити с парцалени черги. В дъното се виждаше валчест отвор, в който беше закрепено и залепено малко стъкло, през което едва можеше да се надникне. Повече светлина влизаше през отворената врата. До огнището на трикрако столче седеше около двайсетгодишна девойка и се мъчеше да запали огън от царевични кочани. Когато старецът и Ница влязоха, тя измъкна главата си изпод оджака, обърна се и загледа учудена непознатия. Несъзнателно събра басмената си фуста и платнената си риза и се усмихна.

— Добър ден — рече Ница Лепадату, като забави погледа си върху нея.

— Дал бог добро, бачо...

Дядо Настасе потърси дървеното ведро зад вратата. Почука го с върха на цървула си и каза бързо с острия си глас:

— Хъм! Тъй де... Голяма мома, пък ведрото празно! Грабвай ведрото, Маргьолицо, и донеси студена вода, да се разхлади този уморен друмник.

— Отивам, отивам, тейко — отвърна засрамено момичето и се разбърза. Грабна ведрото и пъргаво излезе, навело глава и забило поглед в земята.

— Хъм! Тъй де... — весело каза дядо Настасе. — Само това дете си имам; жената не знам какво стана. Излезе един ден, то беше преди тринайсет-четирнайсет години, и до ден-днешен я няма. Че е работно, работно ми е момичето, ала му додява да седи самичко по цял ден... Нямаме тук черква да отиде човек в неделя. Там по Сирет и по Молдова, както съм виждал, няма село без поп и без черква... Там негли и хората са по-други. У нас и хоро не става... Когато бях момчурляк, живях и по други краища и знам, че стопаните там правеха хора... То у нас аслъ и стопани няма... Тук се живее така, както дал господ. Пък и то е душица, младо е, иска му се да се повесели... Каква веселба може да има тук, в моята колиба?

— Тъй е... — потвърди Лепадату, седна на одъра и изпъшка от умора.

— Хъм! Тъй де... — почна пак старецът. — Тук чияк подивява. И то, горкото, расна като диво... Отива сегиз-тогиз в господарската къща и там коконите я понаучиха да говори и да върши туй-онуй... Ходи два пъти до града, до Савени, толкоз... Какво може повече да знае?

— Тъй е, всеки живее, както може... — забеляза кротко Ница Лепадату.

— Че е тъй, тъй е... Ето сега и аз, позарадвах се, че е дошъл чияк... че има с кого да си похортувам... Та, казваш, отдоле идеш, а?

— Отдоле ида... ама не много отдалеч...

— Невям идеш от Яш?

— А, не! Яш е далеко... Там не съм ходил никогаж. И аз съм едно клето момче, сирак...

— Хм! Тъй де... — въздъхна дядо Настасе и стана. — Ей и щерка ми иде с водата.

Девојката, задъхана, със светнали очи на мургавото лице, вървеше бързо, шляпайки с босите си крака. Слезе двете стъпала, взе от полицата на оджака пръстеното канче, напълни го с вода и го подаде на друмника. Ница Лепадату го изпи на един дъх и поиска още едно. Изпи и него и избърса устните и мустаците си с ръкава на ризата. Върна канчето и ободрен, каза на девојката:

— Хубава вода! Господ здраве да ти дава... и всичко да ти бъде по сърце...

— Хм! Тъй де... Няма по-хубаво на тоя свят от водата — забеляза старецът.

Девојката се усмихваше благо. Остави ведрото зад вратата и седна на трикракото си столче до огнището. Ница Лепадату забеляза, че лицето ѝ е по-румено и косата пригладена и лъскава. Беше се огледала в извора, беше наплискала лицето си и косата си с чиста вода.

— Е, какво ще правим сега? — рече с въздишка друмникът.

— Хм! Какво ще правиш ли?... Ами ще хапнеш с нас... зер хора сме... И после ще се спуснем доле към господарската къща. Тъй както смятам аз, ще останеш при нас, на гос'дин Жор всякога му трябват хора.

— Трябват му хора за добитъка — обади се Маргьолица от огнището.

— Ти пък отде знаеш? — запита я старецът с поизтънен глас, като клатеше глава и се смееше.

— Ами чух, като бях долу, в господарската къща.

— Хм! Тъй де... Ще трябва един човек за добитъка — заключи старецът уверено.

Ница Лепадату беше изморен от дългия път и от сушавата жега. Ала водата и почивката в колибата, както и гозбата, сготвена от дъщерята на стареца, го ободриха. Почна и той да разправя туй-онуй за господаря и за мошията, оддето идеше; после остави дядо Настасе да разправя, загледа се в девојката и се почувствува в тая колиба като в дом на свои приятели.

По клепало излязоха от колибата и се запътиха към господарската къща! Девојката ги изпроводи с поглед от прага. Мислел сте си, че ако странникът не остане на работа в чифлика, пак

ще тръгне да скита и няма да се върне в колибата да я види. Мъчно ѝ беше. По приказката и по погледа момъкът изглеждаше да е кротък. Много щеше да се радва, ако видеше, че той се връща, че сяда на одъра, че я гледа и пак ѝ иска канче студена вода.

Слънцето клонеше към хълмовете на запад между тънки пластове облаци. Суховоят вече духаше по широките поля. Докъдето поглед стигаше, се виждаха само угари, стърнища и царевичащи; в близката долина блестеше яз; на малък рид тъмнееше китка трънаци. Никъде не се виждаха гори, ливади и села. Небесният свод се издигаше белезникав в този толкова пуст край. Те вървяха бавно по рохкавия път; стъпките им вдигаха черен прах, който вятърът поемаше и разпиляваше по стърнищата и по високите бурени по синорите на царевичащите. Ято чавки и скорци се издигна иззад хамбарите, понесе се бавно с вятъра и се спусна в една долчинка.

— Хм! Къщата е на две крачки — каза по едно време харманджията, — днеска е събота. Господарят трябва да си е дома. В събота се връща по-рано от полето.

— Голяма ли е мошията? — попита Лепадату.

— Що рече? — И старецът загледа учуден момъка. — Всичко туй, додето ти очи стигат, а има и още по-далече... Чудо мошия има господарят! Тази е най-голямата. По-голяма мошия не може и да има! Пък ако е по-голяма, с какво ще я оре, с какво ще я работи? Попитах го веднаж: „Господин Жор, какво правиш с толкоз земя и толкоз пари?“

— А той какво ти отговори?

— Какво ми отговори ли? Хм! Нищо не ми отговори. Взе да се смее...

Момъкът кимна с глава и се усмихна. Усмихна се и старецът и разтърси дългите си коси. Сетне протегна ръка и посочи с черните си, сухи пръсти:

— Ето тук долу е господарската къща с всичките си пристройки...

В долчинката на яза се белееше ниска дървена къща, обиколена от навеси и обори със сламени покриви.

— Чудо къща има господарят — почна пак дядо Настасе. — Господарите са свикнали с много одаи. Думам му веднъж: „Господин Жор, за какво ти са четири толкоз големи одаи? Какво правиш в тях?“

— Той какво ти каза?

— Хм! Какво ще каже? Нищо не каза. Взе да се смее.

По едно стръмно надолнище близо до господарската къща бяха наредени сума колиби. Едни бяха направени като обикновените колиби, островърхи, покрити с пръст, другите — издълбани в склона, само външната стена беше от дъски или изплетена от пръти, покрити с тънка подкожушена глинена мазилка. От всички тия дупки в земята излизаше дим. Тук-таме под полегатите слънчеви лъчи блещукаше малко колкото една педя прозорче. Никъде нямаше стобор. Добитъкът и свинете шареха едно през друго пред вратите. Кokoшките ровеха в сметта, скупчена по покривите като мръсни, дрипави овчи калпаци.

— Тук живеят колибарите — каза старецът. — Ето с кои работим ние мошията...

— Както виждам, господарят има много хора...

— Хм! Има! Как мислиш ти? Чокоите, отдето идеш ти, нямат ли и те толкоз много?... То се знае, че нашият има най-голямата мошия... Пък и докарва хора отвсякъде... Едни си отиват, други идват... Когато работата е усилна, докарва работници от селата, дето хората са по-нагъсто... Иначе всичката работа си я вършим с колибарите.

— Че то и по нас е такава — каза Лепадату. — И аз съм израснал и живял в колиба...

— Хм, тъй де! Все в колиба... По други места хората живеят в къщи. Знаем ли какви са зимите там?... Попитах веднъж гос'дин Жор: „Господин Жор, думам, ние в землянките сме си добре през зимата, ами на тебе не ти ли е студено в къщата?“

— Той какво ти каза?

— Какво ще каже. Взе да се смее... Каза, че палел огън... Знаем ли?

— Тъй сме свикнали, дядо Настасе. Ние живеем в земята и навън. Не знаеш ли какви люти зими има понякога? Ама си стоим вън в саята при стоката... Ние сме свикнали с всичко. Господарят си е господар. Той си има други навици...

— Друга му е нему кожата — рече дядо Настасе и двамата се засмяха.

Слязоха по нанадолнището и минаха пред землянките. Неколцина мъже, облечени в тъмни дрехи, шетаха насам-натам из двора, пояха добитъка, водеха коне за поводитите, въртяха се около един геран.

— Дойде ли си господарят? — попита ги високо старецът.

— Дойде, дойде! — отвърна някой с дебел глас.

— Добре... — измърмори старецът по-скоро на себе си.

И господарската къща беше без ограда. Под навесите шетаха хора, аргати водеха коне в оборите; зад къщата минаваше черда говеда сред гъст облак прах, който се издигаше до небето. Гласовете на говедарите ечаха непрестанно: зовяха, подканяха, заплашваха. Сегизтогиз се чуваха тежки псувни, тоягите профучаваха и удряха говедата по хълбоците. Няколко хлопатара подрънкваха тъжно, скрити в черния прахоляк.

— Много добитък има нашият господар! — рече с известна гордост харманджията.

Избиколиха ниската дървена къща и спряха пред задната врата. Почакаха малко. Зад джамлъка от време на време се мяркаше сянка на жена.

— Тази е коконата, дето гледа домакинството на господаря — тихо измърмори дядо Настасе.

Сянката се мярна пак. Но този път се спря и отвори вратата. Показа се дребна, слабичка жена с бледо лице, с много черни очи и много остър нос. Беше облечена в тъмни дрехи. Черна забрадка скриваше грижливо косите ѝ.

— Какво има, дядо Настасе? — попита тя остро.

— А че имаме да поговорим нещо с господаря...

— Тъй ли? Добре! А защо не пращаш дъщеря си да помага, че има сума работа?

— Маргьолица ли? — тихо запита старецът. — Имаше нещо работа из къщи. Ама ще я пратя, как няма да я пратя!

— А какво имаш да казваш на господаря? — запита по-припряно и по-остро дребната жена.

— А че това момче има да говори...

Коконата измери с остър поглед Ница Лепадату, после затвори вратата с трясък.

— Хм! Тъй де! — усмихна се дядо Настасе. — Ей тъй сопнато се носи с хората и тъй сопнато приказва нашата калугерка.

— Коя калугерка?

— Тази. Била е калугерка, пък сега се грижи за домакинството на господаря. Люта жена. Тъй говори всякогаж. Иска да усетим силата

й... Иначе няма лошо сърце. Хортува с Маргьолица, разправя й сума неща за живота си... Какво да правиш! Зер да не е дошла от добро в нашия пущинак...

Коконата мина пак бързо зад джамлъка като черна черта. След туй се чува тежки стъпки и господарят отвори вратата. Двамата снеха тозчас калпаците от главите си. Господин Жорж Аврамяну, млад и снажен мъж с приветливо, загоряло от слънцето лице, стоеше с ръце в джобовете на панталоните си и ги гледаше с усмивка.

— Е, дядо Настасе, какво ново-вехто? — попита той малко провлечено с дрезгав глас.

— А че кво ново гос'дин Жорж? Всичко е наред.

— Тъй ли? — рече весело чокоинът, като подрънкваше ключове в джобовете си. — А какъв вятър те носи насам? Как си оставил сами хамбарите?

— Не съм ги оставил сами, господин Жор. Има там свестни хора. Пък и на щерката имам вяра.

— Тъй ли? Че каква вяра можеш да имаш в щерката?... Ами този човек кой е? Защо си дошъл с него?

— Този ли? — рече дядо Настасе, обърна се към Ница и го загледа, сякаш сега го виждаше за първи път. — Това момче дойде днес у дома...

— Как се казва?

Дядо Настасе не отговори. Обърна се пак към момъка и му направи знак с глава. Странникът каза, като въртеше в ръце калпака си:

— Ница Лепадату.

Старецът кимна с глава и сякаш се замисли, сега за пръв път чуваше името му и като че ли то му се стори чудновато.^[1]

— Ница Лепадату ли? — попита чокоинът. — Откъде си?

— От Негоец.

— Откъм Яш? И какво искаш?

— Иска да се глави аргатин, господин Жор... — намеси се дядо Настасе.

— Иска да се глави аргатин ли? Добре. Документи имаш ли?

— Нямам — отговори Ница. — Там никой не ми искаше.

— Тъй ли? Тогава и аз няма да ти искам, само да си свестен човек... Ами защо си напуснал господаря си в Негоец?

— Да не помислиш, господине, че съм лош човек — каза Ница. — Че съм голтак, голтак съм си, истина е. Сирак съм, нямам дом, нямам си нищо, само тия две работни ръце имам, ама иначе съм свестен човек... Работих на чокоина в Негоещ десет години, а ми плащаше като на малко момче... Помислих, че вече ми се пада плата на мъж, и поисках да ми дава повече. Той не щя и аз се магнах. Мъчно ми е... работих му десет години като роб! Ама какво да правя? Рекох си, че все ще намеря нейде парче хляб. Тръгнах нощес, вървах, вървах, докато стигнах тук... Сега, господине, ако ме приемеш, ще ти бъда верен слуга.

Господин Жор го слушаше мълчаливо и дрънкаше ключовете в джоба на панталоните си. Все със сбирщина хора разораваше той тая целина. С тях увеличаваше чердата си, с тях изкарваше житото, което изпращаше в Галац. В този пуст, затънтен край му трябваше само работна ръка. Откъде идваше тая работна ръка, чия беше, той знаеше, че не трябва да пита. Каква полза да знае? В този пуцинак не всичко беше както трябва. Тук той беше единственият господар. Този край беше много далеч от градовете и от цивилизацията. Тук беше някъде „из равнината“. Тук бирниците вземаха толкова данък, колкото чокоинът смяташе, че трябва да плати; тук армията не преследваше дезертърите, нито правосъдието — осъдените. Дотук и пътищата не стигаха. Тук нямаше училища и църкви. Тук имаше само земя, която трябваше да се обработва, и чокоинът събираше работници както можеше. Затова господин Жор не разпитва много Ница Лепадату. Виждаше, че има работа с един голтак, бездомен сирак, як и работен на вид, и това му беше достатъчно.

— Добре, Ница — каза добродушно той, — ще те взема да гледаш добитъка. Ти ще ми работиш както трябва, а аз ще ти плащам честно. Ще ти дам аба и кожух и каквото трябва за обуване, ще ти дам и калпак. И храна ще имаш, че у нас има откъде, дал господ. Ще спиш в някоя колиба заедно с другите ратаи. Ако работиш добре, и аз ще те възнаградя.

— Че аз тъй съм отрасъл, господарю, все съм слугувал — отвърна бавно Ница. — Смятам, че ще бъдеш доволен.

Чокоинът извади от джоба си едно тефтерче и вписа в него името на новия аргатин. След като се уговориха колко ще му плаща, вписа заплатата и другите му задължения, затвори тефтерчето и каза:

— Готово. Сега върви с харманджията. Утре ще наредя какво ще работиш.

Господин Жор извади една бяла пара и я даде на Ница.

— Бъди послушен и да е на добър час...

Новият аргатин целуна ръка на чокоина и се отдръпна до харманджията. Чокоинът затвори вратата. Те нахлупиха калпаците си и се упътиха към колибите.

— Видя ли, че остана при нас?... — каза весело дядо Настасе.

— И аз се радвам — отвърна Ница. — Аз думам да вземем малко ракия и да се почерпим, дядо Настасе.

— Харно бе, момче, много харно, ама тъдява по нас няма кръчми. Събота вечер отива някой от нашите на кон и донася. Ще се почерпим по-късно за добре дошъл. Аз смятам, че ти ще останеш при нас. Чокоинът е свестен чияк.

— Вярно. Млад и открит човек — призна замислено Лепадату.

Слънцето бе залязло и студеният есенен здрач се спущаше. В колибите гореше огън. Чуваше се мучене на добитък, кучешки лай, човешки гласове. В едно кратко затишие отекна тропот на конски копита, после по склона на хълма се чува продължителни подвиквания. Изведнъж ято врани и чавки се вдигнаха с гракане и с изплашени писъци. Проточиха се бързо в здрачната светлина и изчезнаха.

Харманджията и Ница Лепадату наближиха колибите; гласовете на върналите се от работа хора се чуваха ясно от всички страни. Зад лесите на агълите в подножието на хълма трептяха огньовете. Хората бъркаха мамалига в големи съдове и черните им сенки се мятаха причудливо в светлината на пламъците.

Приближиха се до един огън и усетиха миризмата на мамалигата. От един голям казан с чорба от овнешко месо се вдигаше гъста пара. Работниците чакаха вечерята си. Бяха най-различни хора, различно облечени. Между тях имаше хора с благи, светли лица, други с мрачни лица и искрящи очи. Едни бяха облечени в бели дрехи, каквито се носят покрай река Молдова, други — в тъмни, като обитателите на равнината. Едни бяха с широкополи плъстени шапки, други със сламени, съшити с червени конци, трети носеха овехтели проскубани калпаци, почервенели от дъждовете и горещото слънце. Някои от децата, десет-дванайсетгодишни, бяха гологлави, ала гъстата

им рошава коса им служеше за покривало. Имаше и жени с кафяви вълнени елечета и шалове. Те бяха по-тъжни, с по-мрачни лица, и мълчаха, отрудени от работата през деня. Зад камъшената леса на агъла огънят гореше весело, игриво и хвърляше причудливи отблясъци върху пъстрата навалица. Едно слабо момче с дълга шия измъкваше снопове камъш от един грамаден куп и ги хвърляше в огъня.

Дядо Настасе и Ница клекнаха на земята. Един от ратаите тупаше с лопатка мамалигата отгоре, а друг стоеше с грамаден черпак до казана с овнешка чорба. Хората, гладни, чакаха със съедините си и никой не забеляза пришелеца. Едва когато големите филии мамалига и чорбата бяха раздадени и всички започнаха да ядат мълчаливо, те вдигнаха очи и се загледаха през червената светлина на огъня. Забелязаха новодошлия и го заговориха.

Нея вечер другоселецът отговори на въпросите на мнозина, ала малцина запомни. Чак когато ситите си отидоха и около огъня от тръстика останаха неколцина, Ница Лепадату се опозна с някои от чокойските колибари. Сред тях бяха Георге Барба, най-старият воловар, Михалаке Прескурие, чифликчийският ловец, и дядо Иримия Издраил от долните хамбари. Те седяха около огъня както всяка събота вечер и чакаха момчето, което беше отишло на кон за ракия.

Всичко наоколо беше утихнало. В господарската къща светеше, горяха огньовете и в няколко колиби. Нарядко се чуваше глас. И в тоя кът на земята, обграден от всички страни с тишината на далечините и с океан от мрак, тихите гласове звучаха някак кротко и дружелюбно.

Най-после момчето с ракията пристигна. Насядали около огъня, мъжете почнаха да се черпят и се разприказваха за трудностите на есенната работа и за приготвянията за зимата. И както си говореха, бърз конски тропот се чу в нощта, приближи се и спря пред лесата от камъш.

Дядо Настасе се усмихна нерадостно и рече:

— Туй е Санду Фалибога...

— Той е, той е... — чу се суров, недружелюбен глас.

И веднага в светлината на огъня се показва сух човек с дълга шия; очите му горяха под челото като в две черни дупки. Въртеше гърбача над главата си и се хилеше с щърбавата си уста — липсваха му два горни зъба.

— Все съм препускал дотук — каза той бързо. — Чак от вятърната мелница... Нали знаеш как тича господин Настратин подир конете си? Страшна работа!

Засмя се от сърце и очите му засвяткаха. Огледа наоколо и видя стомничката.

— Имате ракия? — попита той високо. — Подайте тогава и на мене стомничката.

Пи, огледа се пак и видя Ница Лепадату.

— А този кой е? — запитва той строго, като изправи глава; когато говореше, адамовата му ябълка се движеше нагоре-надолу.

— Нов чияк, за добитъка — каза дядо Настасе и се усмихна.

— Тъй ли? Откъде си?

— От Негоец — отговори кротко Лепадату.

— И как се казваш?

— Ница.

— Ница чий?

— Ница Лепадату.

— А защо си дошъл тук?

— Дойдох да работя.

— Тъй ли? Добре. Ще видим ние...

Той гледеше свъсено пришелеца. Отпи втори път от ракията и протегна силно шията си.

— Аа, ама силна ракия! И защо избяга от Негоец?

— Не съм избягал, дойдох доброволно.

— Тъй ли? Добре. Ще видим ние... Значи, за добитъка си се главил. Тогаз трябва да знаеш, момче, че мене ще слушаш. Моето име е Санду Фалибога. Чувал ли си за мене?

— Бъди жив и здрав, щом името ти е Санду Фалибога, ама не съм чувал за тебе.

— Отсега нататък ще чуваш и ще знаеш. Работлир ли си, ще се погаждаш с мене... Не си ли — мъчно! Да видиш как господин Настратин тича подир конете си! — извика Фалибога, вдигна глава и се засмя прегракнало. — Дебнах го надвечер от върха на могилката. С нас да не се залавя господин Настратин! Аз съм голям разбойник и разбирам от коне и от какво ли не. Неговото хергеле все влизаше в нашата мошия... Господарят намираше тревата отъпкана и опасана, ама конете не се виждаха никъде. Как да ги хванеш и да му вземеш

глоба, когато разбойниците на господин Настратин стояха нащрек и ги прибираха, преди да съмне? „Тъй ли? Добре!“ — казвам аз и се грабвам тая нощ с моята Белка, влизам в чифлика на господин Настратин и се приближавам до конете... Звънчето на Белка дрънчи тихо-тихо и едно по едно всички кончета тръгнаха подире ми... А аз тихичко, полекичка, нали знам как да ги подмамя, доведох ги до чифлика. Сега са у нас, а господин Настратин се мята и място не може да си намери... Да видиш сега каква глоба ще плати... Не може вече тъй, байно... Преди са влизали в мошията от всички страни, от всички къшета, но сега вече няма! Фалибога не дреме... Аз зная да се разправам и с гърбач, и с пушка! Ще пердаша и пъдар, и векилин, който ми попадне, само да го хвана в нашата мошия, зер аз служа вярно на господаря си... Затова ние газим другите мошии, ала в нашата не смее никой да припари...

Фалибога замълча и се огледа гневно наоколо.

— Ами къде остана онова бърдуче? — попита той. — Пресъхна ми гърлото! — И се обърна към Ница: — Ти, Лепадату, женен ли си, или не си?

— Не съм — отвърна късо Ница.

— А пък аз, момче, съм женен и имам огън жена, язди кон и стреля с пушка като мене.

— Да сте живи и здрави — отвърна Лепадату, без да го поглежда. А той, както надигаше стомничката, се спря и се намръщи.

— Слушай, бре! Как смееш да говориш тъй с мене?

— Както ме питаш, тъй ти и отговарям — отвърна Ница.

— Тъй ли? Ами нали при мене ще работиш бе?

— И при тебе ще работя.

— А няма ли да се боиш от мене, бре?

— Няма да се боя!

Фалибога скочи на крака и грабна гърбача. В същото време скочи от мястото си и Ница Лепадату и бързо измъкна от гуглата си един страшен боздуган, една тежка пиринчена топка с дръжка от дряново дърво.

— Слушай, Фалибога — каза Лепадату. — Аз съм благ човек... с добра дума можеш роб да ме направиш... Ала мене със зло да не ме подхваща човек, защото лошо му се пише. И да знаеш, че не съм от ония, дето се плашат.

Фалибога опря брада на гърдите си и впери поглед в Ница. И Лепадату го загледа дръзко, без да трепне.

— Я недейте, я не се залавяйте тъй! — намеси се с неочаквано тъничкия си глас дядо Настасе. — И таз добра! Едва се видяхте бе, добри хора, и вече се гледате накриво.

— Прави думи каза ти, дядо Настасе — рече кротко Ница, като прибираше боздугана в гуглата. — Аз няма какво да дяля с никого и обичам да бъда приятел с всекиго. Не тая злоба в душата си.

— Ти да бъдеш приятел с мене? — викна Фалибога гневно, после се засмя, показвайки щърбавите си зъби. — Хубав боздуган имаш бре, Ница! С такъв другар можеш без страх да ходиш по тоя свят. Каквото и да речеш, Ница, аз все пак ще се почерпя с тебе една чашка ракия. Каквото и да правиш, пак мене ще слушаш, защото си по-млад, пък аз съм вече побелял.

— Нека бъде, както ти искаш, бачо... — отвърна Лепадату и пое чашката, която Фалибога му подаваше.

Санду Фалибога клекна до огъня, сви си цигара, запали я и скочи.

— Ще обиколя още веднъж докъм Вълчи дол и се връщам... — рече той с дрезгав глас. Разви гърбача си и тръгна с цигара в уста. Бързият тропот на коня му се чу наблизко, после се отдалечи и заглъхна в нощта.

Останали край огъня, другите стояха мълчаливо няколко мига. Дядо Настасе хвърли в огъня още няколко стиски тръстика. Георге Барба донесе стомничката с ракията на светло. Огньовете по колибите бяха угаснали. Само звездите блестяха горе в мрака. Вятърът все още духаше и шумеше тихо в лесите на агъла.

Михалаке Прескурие, ловецът, рече:

— Векилин като Фалибога чокоинът не е имал и няма да има. Обикаля мощията като вихър... Никога земята му не е била така пазена, както сега.

— Декашен е? — попита Лепадату.

Прескурие се обърна към него:

— Не зная. Никой не знае откъде е. Само знаем кога дойде. Всички си спомнят... Едно лято някакъв човек се беше сгушил в една стара купа. Тозчас научихме и вечерта го повикахме при нашия огън и го нахранихме. Каза ни, че идед отдалеч и го търсела конна войска.

Пък откъде идеше, един господ знае... може да беше избягал отнейде... от каторга! Господарят разбра, че в мошията му има чужд човек, дори го видя на върха на купата и в царевичака, ама не го закачи, остави го на мира. Да не мислиш, че някога стражари минават насам? Пък ако беглеца не го оставиш на мира, ако се заядеш с него, може да ти подпали нивите или да скочи отгоре ти в някой дол... Та господарят дойде една вечер при огъня в агъла и го завари тук... Прикотка го с добри думи и го взе на служба. Оттогава Фалибога е при нас и оттогава господарят има неуморен и безмилостен пазач, същински овчарски пес...

— Наистина изглежда пъргав и лют човек — каза Ница Лепадату.

Дядо Иримия Издраил, най-старият между всички, погледна замислено новодошлия.

— Ти, момче — рече той, — трябва много да си патил там, отдето идеш... Аз познавам човека по нрава му и виждам, че е патил...

— А че, дядо, кой човек не е патил? — отговори Ница. — Сирак съм, откак се помня на този свят. Израстох по чужди врати. Едни ме биеха, други ме съжالياха. Тъй и аз се научих да ценя хората с добро сърце, че такива хора носят в сърцето си божията благодат. Тъй израснах аз, слугувах, и да си кажа право, слугувах вярно. Работих край река Прут, край Жижия и научих, че и по-нататък имало земя, имало големи села, много народ, големи градове, ала никога не отидох да ги видя... На мене сякаш по ми е хубаво тука... дето има по-малко хора. Пък и сиромаш съм си, та и да исках, не можех никъде да ида. Работех, колкото можех, ама плата от чокоина твърде не видях, нали си бях клето сиромашко момче. Живеех в землянка, ядях, каквото ми дадяха, и работех като вол, не съм се опъвал. Ама сега си рекох: дойде ми и на мене време да тръгна по света. Засега се спрях тук и май че по-нататък няма да ида... Какво ще правя аз там, дето има големи градове и много хора? По-добре съм си с говедата: с тях съм израсъл и с тях се разбирам.

— Ех, момче — рече дядо Иримия Издраил, — че си теглил, много си теглил, ала аз ти казвам, че е грехота човек да не види света и хубостта на градовете. Барем в младините си да ги види. Чувал съм от някои хора, че сега имало каруци, които вървели с огън... Имало големи къщи по на три-четири ката; и толкоз свят щъкал там деня и

нощя, също както по панаира у нас в Савени. Ама аз вече съм стар и не ми трябва да ходя да ги гледам. Виж сега, Ница, как сме се събрали тук на чашка ракия: ти си от друг край, от равнината, Михалаке Прескурие е от отвѣд Прут, Георге Барба дойде от планината още като дете. И всички ние, пришълци, дошли от различни краища, сме се събрали тук, в тоя пущинак, на повече земя и на по-широко. Ето на, и аз, един клет старец, дете се казва, с единия крак в гроба, ама и мене господ тук ме насади. Негова воля! Аз, момче, на младини бях евреин, ала бог ме осени да се покръстя и седемдесет години има, откак съм се отделил от тези, дете разпънаха нашия господ Исус Христос... Сега съм християнин, молдованец и живея по божия воля с вас в тоя край на земята...

— Ами аз, бачо Иримия, откъде съм дошъл... — обади се дядо Настасе с тъничък глас, сякаш овца изблея. — Хм. Тъй де! Отдалеко дойдох и заседнах тук... А преди дванайсет-тринайсет години бабата ме напусна, върна се сред хората и аз си останах сам с моята Маргьолица... Хм! Тъй де! Сега е събота вечер и ние седим на приказка и се черпим... От колко години все тъй се събираме в събота вечер... Сега това момче, Ница, е младо, ама и то ще стане като нас, и то ще се черпи и ще си спомня за нас, старите. Тъй се веселим ние тук, сами; поп си нямаме, черква си нямаме... Несретници клетки сме ние, дете живеем в този пущинак...

Георге Барба се разсмя и задруса дългите си бели коси:

— Тъй си хортува този евреин, момче, откакто го помня. Тъй си хортува и таз овца, дядо Тентя. Разправят туй-онуй, пък то е все едно и също... И като се почерпим, идем, па си легнем. Пък аз съм от планината, бре, оттам, дете има гори. А бре, вие виждали ли сте гори като тамошните? И десет мошии като тая на чокоина, и сто да наредиш една до друга, пак не е като зелената гора, пак не е като боровата гора! Пък из горите текат едни реки... и бучат, бучат... както вятърът бучи тук зиме... А бе там е друг свят! Ех, може пак някой ден да се върна там... Все тъй казвам, че ще се върна, пък на, остарях си като чокойски воловар, а там, където млад съм живял, вече не се върнах... Да ида барем там да си умра...

Ница Лепадату дълго слуша другарите си, които разговаряха край огъня; сегиз-тогиз му идваше ред да надигне стомничката с парливата течност. Колкото повече пиеше, толкова повече отмаляваше

и дълбоко умиление го обземаше. А от някое време гласовете сякаш се отдалечиха, отслабнаха, чуваха се глухо като шепота на есенния вятър, който се провираше между кичурите на тръстиките в лесите на агъла.

На другия ден, неделя, Ница Лепадату пое работата си при чокоина. Санду Фалибога го разведе из оградите за добитъка и доста му бърбри и го поучава със строгия си глас:

— Ето, момче, тук са говедата. В тази ограда са дойните крави, оттатък са яловите, по-нататък юниците, телетата. Ето всичко е наредено както трябва... Ти вземи дойните. Те трябва да се водят на хубава паша, из мочурищата, дето още има зелена трева, или по места, дето още е останала кощрява...

— Добре, бай Санду, ще отидем да ми покажеш местата.

— Добре, ще отидем, макар тези момчета да ги знаят. Хей! — извика Фалибога към момчетата. — Ето, доведох ви човек, да го слушате, че ви одирам кожата! Пуцайте ги! — викна той високо.

Момчетата дръпнаха мандалата и говедата почнаха да излизат, из оградата от груби дъски. Бяха дребни говеда с тъмен или светъл косъм, пъргави, с вирнати рога. Момчетата им подвикваха да бързат, плющяха с камшик и ги караха към яза в дола. Вдигна се черен прах и на вълни се понесе на всички страни.

— Сега, момче — рече Фалибога, — яхни това суро конче. Имаш и мачуга, и ремъчка, да я окачиш отпред на седлото, имаш и камшик... И заедно с тези момчурляци гледай добре да пазиш стоката на господаря, да не я пилееш...

Яхнаха и двамата конете и тръгнаха подир говедата. Санду Фалибога му обясняваше всичко и го поучаваше с недружелюбния си глас.

— А бе, Ница — рече той по едно време, като погледна момъка изпод вежди, — ти снощи щеше да си изпатиш с мене.

— Ама защо бе, бай Санду?

— Ей тъй на. Не ме питай защо. Аз не обичам да ми възразяват...

— Ама, бачо, аз нищо не бях ти сторил... Защо ме гледаше тъй накриво?

— Накриво ли те гледах? — извика Фалибога и изгледа продължително момъка.

— Да, накриво ме гледаше. Какво можех да правя?

— Слушай, момче. Едно нещо ще те посъветвам аз... — заговори бавно и дрезгаво векилинът. — Едно нещо ще те посъветвам: да се държиш с мене знаеш ли как? Като с тънка джамена чаша. Хайде, гледай си говедата! — викна му той и тозчас изви коня си. — Да се видим по живо, по здраво!

Изплющя с гърбача и препусна сред черните облаци прах.

Пътят водеше към края на яза. Говедата вървяха бавно; напред дрънкаха хлопатарите. Слънцето изгряваше сред бакъреночервени облаци и прахът изведнъж порозовя, после мека светлина заля хълмовете и долините. Господарската къща и колибите останаха далеко назад. Спокойното блато с ята водни кокошки остана и то встрани. По едно време хлопатарите заглъхнаха, говедата наведоха глави и захрупаха тревата на една мочурлива долчинка.

Яхнал сурото конче, Ница обиколи чердата. Момчетата го поглеждаха скришом, когато минаваше край тях. Навремени в утринната хладина се издигаха младите им гласове, подвиквайки на някоя крава, която се отделяше от чердата.

— На, на, Попадийке! Насам, насам!

Острият глас секваше и тишината се възцаряваше над полята. На неравни промеждутъци подрънкваше хлопатар; пръснатите говеда се придвижваха бавно и пасяха отавата. Навремени над долчинката прелиташе пчелояд и цвъртеше във висините като заблудена птица, дошла кой знае откъде в тоя пущинак...

Лепадату слезе от коня и го спъна. Заприказва с момчурляците, заразитва ги за имената и навиците на кравите, а те го развеждаха между говедата и му казваха всичко. После попита и тях как се казват и къде са родителите им. Едни имаха майки и бащи в колибите, други — сираци, тръгнали по света да си изкарват хляба — бяха дошли от далечни села. Ница Лепадату ги разпитваше кротко и докато ги слушаше, мислеше за новите места, където бе дошъл да работи, и за живота, който бъдещето криеше от него.

Мина листопад, все тъй сушав; Ница Лепадату беше вече обходил с говедата цялото землище на мошията. Сега знаеше пътищата, изворите, блатата и язовете; знаеше имената на хората и на говедата, буйствата на Фалибога и желанията на чокоина. Сегиз-тогиз отиваше до воденицата в дола да прави овесена ярма и вечер,

подпомогнат от момчетата и от неколцина колибари, добавяше на говедата още малко храна, за да допълни оскъдната им есенна паша.

Животът му засега беше лек. Но момъкът знаеше, че ще настъпят тихите, продължителни дъждове, после всичко ще замръзне; ще дойдат снежните бури и тогава ще кара по-тежко навън при говедата зад камъшените стени на оборите със сламени покриви. Като излизаше и се връщаше с говедата, виждаше как хората поправяха старите обори, запушваха пролуките и сменяха изгнилите покриви. Чокоинът винаги биваше между работниците; показваше им как да направят туй-онуй, подканваше ги да работят. Както виждаше Ница Лепадату, тоя млад чокоин сам водеше работата в мошията си. Ставаше в зори и до вечерта обикаляше с леката си бричка с дребни кончета: изкачваше хълмовете, слизаше в долините, ту биваше при орачите, ту при говедата, ту при хамбарите. Питаше, караше се, ядосваше се, успокояваше се и поемаше по-нататък с бричката си. По мургавото му лице и в живите му очи се четеше голямо желание и воля да работи с все сили и да богатее.

„Дето казва дядо Настасе — мислеше си Ница, — защо му са толкова земя и толкова пари?“

В един тих ден на месец груден, беше събота следобед, момъкът се изкачи на хълма и отиде у харманджията.

Не беше наминавал нататък, откакто бе дошъл в мошията. Вярно е, че и време нямаше.

Старецът се навърташе край веялките под навеса. Когато бялото куче залая яростно и се спусна в краката на Лепадату, дядо Тентя излезе с късата си тояжка и заруга:

— Ах, дяволите ще те вземат, Колцун! Марш оттук!

Овчарското куче се прибра с ръмжене, момъкът се приближи, а старецът се зарадва.

— Хм!... Тъй де! — викна той с тъничкия си глас. — Цял месец вече, откак дойде, а не си идвал към нас. Какво правиш бе, Ница?

— Добре съм — отговори Ница, като остави пред себе си лъскавия кривак и оправи окачената на хълбока му гугла.

— Как я караш с Фалибога?

— Как да я карам? Добре...

Старецът се засмя.

— Тъй де!... Хе-хе-хе! Тъй де!... Видях аз, че твърде не ти се меси в работата... Ех, какво да се прави? Чилик в работата си среща разни хора...

— Аз си гледам работата и се погаждаме — рече момъкът и се поогледа. — А ти все с житото, а, дядо Настасе? То сякаш извира бе, край няма!

— Тъй е на нашата мошия — отговори гордо старецът. — И годината беше добра... Сума кираджии дойдоха и що нещо зърно вдигнаха... Колко ли пара е взел господарят? Тю-ю-ю! Много пара трябва да е взел! Исках аз да го запитам един ден, ала ми се видя сърдит зарад сушата и не го запитах...

— Вярно, сушата не е добра за орача... — забеляза Ница.

— За никого не е добра, момче! Ама какво можеш да сториш? Казах му аз на господаря: „Господин Жор, рекох, какво да се прави? И туй е от бога дадено... Когато той поиска, пак ще вали!...“

— А той какво рече? Засмя ли се?

— Не, не се засмя. Само кимна с глава и си тръгна посърнал. Какво ще правиш? Чокоин, чокоин, ама и той си има ядове! Хм... тъй де! Я да идем в колибата! — рече старецът и го подкани с глава.

Минаха между хамбарите, между купищата плява и царевични кочани, и бученето на веялките намаля. Ница вдигна поглед и лицето на Маргьолица му се мярна за миг на вратата на колибата.

— Хей, дъще! — провикна се старецът, когато се приближиха, и се засмя. — Не чуваш ли мари, Маргьолипо?... Я донеси малко студена вода... Май че имаш и нещо захар... Хайде, че дойде пак жадният човек.

Лепадату се усмихна, когато девойката пъргаво се затича към тях с ведрото в лявата ръка и с канчето в дясната.

— Е, сега — рече той — нито съм тъй изморен, нито жаден като тогава... Какво правиш? — добави той, като загледа девойката.

— Че какво да правя, бачо, сама-самичка... с работата... — отвърна Маргьолица.

— Ходи сегиз-тогиз в господарската къща — намеси се старецът. — Научила я коконата да плете тантелки. Дала ѝ и малко шекер. Я, дъще, почерпи шекер и вода, както черпят чокоите...

Като се усмихваше стеснително, девойката извади от пазвата си една хартийка, разгъна я полекичка и взе две парченца захар: подаде

едното на момъка, другото на баща си; после остави помежду им ведрото и закрепил канчето на ръба му.

Момъкът седна на прясно намазания пруст; старецът се настани на купчина царевични стебла. Девојката стоеше права. Докато отгризваше от парченцето захар, Ница Лепадату забеляза, че тя е облечена с бяла риза с дантелка по края на ръкавите и около шията, че е гладко причесана, а дебелите плитки са завити на венец около главата. Сега му се струваше по-височка от първия път, когато я видя, и кръстът ѝ беше по-силно стегнат с червеното поясче. Вдигна очи към опърленото ѝ от лятното слънце лице, ала тя извърна поглед.

— Този шекер мирише на босилек — рече Ница и напълни канчето с вода.

Девојката се засмя, очите ѝ се присвиха и светнаха.

— Хм! Тъй де! — съгласи се дядо Тентя. — Тия момичета имат навик да пъхат в пазвата си какви ли не бурени...

— Босилекът не е бурен, тейко! — отвърна девојката.

Взе ведрото и канчето и бързо влезе в колибата. И двамата я чуваха да шета, докато те разговаряха под мекия слънчев блясък. Когато тънкият глас на стареца престана да се чува, Маргьолица излезе от колибата в златистата светлина и с всичката свенливост, присъща на една мома, седна на края на пруста. Дядо Тентя стана и отиде да нагледа едни прасета, които квичаха силно в кочината си. След като се отдалечи, мърморейки тъничко, Ница Лепадату се обърна към девојката, усмихнат дружелюбно.

— Още от вчера съм се закарал да се кача до хамбарите — рече той — и виж, че случих хубаво време.

— Хубава е тази есен — отвърна девојката. — Димитровчетата ми цъфнаха.

— Ами откъде имаш цветя? Тъдява май няма цветя.

— Коконата от чифлика ми даде това лято два стръка от нейните. Каза ми как да ги държа зад колибата на слънце и да сложа на корените им малко тор. Пораснаха големи и сега цъфтят...

За миг се спогледаха усмихнати.

— По нас, по нашите колиби не се виждат цветя — каза Ница. — Воденичарят разправяше, че по други места имало големи градини с дървета и много цветя... Той е немец и много е ходил по света. Много неща знае. Разправяше, че ходил в някакви големи градове, дето два

дена да вървиш, пак не можеш стигна края им. И казваше още, че имало воденици с машини с огън, каквато има господарят за вършеене, ама големи воденици, дето можели да смелят житото на цялото царство. Разказваше и за треновете...

— Това пък какво е? — попита слисано момичето.

— Не зная, ама съм чувал, че били някакви каруци, дето вървели с машини... и по дъжд, и по сняг... и много бързо вървели... докато ги видиш, и те се изгубят от очите ти...

— Големи чудесии! — тихо каза момичето. — Също като в приказките. Ама по нас няма такива неща.

— Воденичарят има и часовник... — рече Ница.

— И чокоинът има — прекъсна го девойката. — Калугерката ми го показва...

— И на мен ми се иска да тръгна по света и всичко да видя... — каза усмихнато Ница.

Девойката не отвърна нищо; стоеше замислена.

Есенният следобед беше много мек и някакво безкрайно спокойствие изпълваше с тъга ширинето. Бяха секнали всички шумове. В близките буренаци блестяха дълги тънки паяжини; едва забележим ветрец разнасяше из въздуха тия бродещи сребристи нишки. Момъкът и девойката седяха сами на пруста пред колибата. Мълчаха, ала чувствуваха нещо тайнствено да ги влече един към друг. От един бърз храсталак до куп гнил тор неочаквано изскочи невестулка. Спря се неспокойна в светлината и ги загледа с черните си като главички на топлийки очички — козината ѝ беше толкова бяла, та биеше на бледосинкаво като девствените снегове — и се загуби, бърза като стрела. Двамата млади се погледнаха и се усмигнаха приятелски един на друг.

С тая зараждаща се в душата му любов Ница Лепадату тръгна към говедата си, когато падна здрач. Прегледа дали всички са в оградата, донесе им заедно с момчетата овесена ярма и жените дойдоха с ведрата да доят кравите. Лумнаха светлини и огънове в колибите и зад камъшените леси; после полека-лека тишината заля всичко, а небесният свод се извиси тъмносин, осеян с едри златни звезди. Завит в кожуха си, Лепадату лежеше по гръб върху куп слама близо до говедата. Гледаше небето и изреждаше наум имената на най-едрите звезди, научени от старите хора, край които беше израсъл.

Отначало не мислеше за нищо, хубаво му беше да бъде сам; после пред него като че ли заблестяха очите на Маргьолица, девойката от колибата на хълма. Затвори очи и я видя до себе си, сякаш сънуваше. Разбра, че я обича и че тъгува по нея, и отново загледа звездите с пламнали очи. Огледа наоколо си и се послуша: добитъкът в оградата беше спокоен и преживяше, колибите и господарската къща бяха съвсем стихнали.

Стана и притегна катарамите на кемера си. Попипа се отляво, дето беше гуглата с пиринчения боздуган, наметна кожуха си и се отпрати към хамбарите. Само зад камъшената леса на един агъл, дето стояха неколцина стари колибари, още гореше огън; той избиколи. Когато се приближи, чу ясно дрезгавия глас на Фалибога и тънкото блеене на дядо Настасе Тентя. Без да се колебае, пое пъргаво към хълма и не намали крачка, докато не зърна в мрака хамбарите като някакви големи тъмни купчини. Избиколи ги бавно; искаше да излезе зад колибата. Ала бялото овчарско куче го усети и гневно се разлая. Хвърляше се в мрака връз него, сякаш искаше да го повали на земята. „Колцун, Колцун!“ — повика го, дружелюбно момъкът, но кучето не искаше да знае. Ница се бранеше с тоягата си и се приближаваше към колибата.

Дебел сънлив глас се обади откъм навеса на веялките: „Кой е там бе?“ В същото време се чу и тънкият глас на Маргьолица, която викаше кучето. Песът млъкна, затихна и сънливият глас и Лепадату се приближи бързо до колибата.

— Ти ли си, бачо? — попита девойката.

Ница не отговори. Приближи се до нея, потърси ръцете ѝ и ги стисна.

— Разбрах аз кой може да е — каза девойката. — Какво искаш?

— Хрумна ми тъй, да дойда да те видя... — отвърна задавено момъкът.

Девойката се остави да я прегърне през кръста; като я притискаше към гърдите си, Ница усети миризмата на босилек от пазвата ѝ.

— Бачо — заговори девойката тихо, — ела през деня да си поговорим... Върви си сега, че тейко ще си дойде...

Но на Лепадату и през ум не можеше да му мине, че тя така лесно ще му се изплъзне от ръцете. Усети само, че я няма. Чу, като се

затвори вратата на колибата и като щракна резето. Колцун отново се разляя разярено.

— Кой е там бе? — кресна пак сънливият глас изпод навеса.

Ница се отдалечи бързичко по пътя, по който беше дошъл, и се спусна надолу.

„Дявол момиче — помисли си той. — Знае как да говори и как да се държи нощно време... май че я чух да се смее, след като затвори вратата. Както виждам, ще трябва първо да се сприятеля с кучето... Май не съм й противен... и сякаш е знаела, че ще...“

Мърмореше тихичко и се усмихваше, приближавайки оградите с говедата.

„Севда е това, севда е“ — мислеше си той радостно и някакъв трепет го изпълваше. Несъзнателно седна на мястото си на купа слама близо до добитъка и пак загледа звездите; и дори не усещаше нощния хлад, който облъхваше леко разгорещеното му чело.

Няколко дни след това заплююща проливни дъждове, които ту спираха, ту отново почваха: после като мъгли се кротнаха продължителните есенни дъждове, затвориха простора като със сиви зидове; от ниския таван на облаците се стичаше ситен студен дъжд и мокреше сградите, оборите и запустелите агъли. Тучната земя попиваше водата през всичките си пукнатини, после почна да се размеква и около колибите и по пътищата хората и говедата газеха ужасни калища. Цяла седмица се бяха трепали колибарите, докато привършат зимните убежища за добитъка. И сега носеха храната им там, а говедата шаваха бавно зад камъшените обори със сламени покриви, стояха тъжно глава до глава и само ровеха храната, защото отвсякъде наоколо им се струеше студена влага.

Хората стояха в колибите си. Сушаха се на огъня в огнището, после пак излизаха с чували на главите и се хлъзгаха по лепкавата кал.

Фалибога не мирясваше и в такова време. Яхнал кобилата си Белка, с гугла на главата, той като дявол обикаляше навсякъде и подканваше хората да работят. Отегчен както винаги в такова време, чокоинът нямаше какво да прави в къщицата си. Бе продал житото и угоените свини, бе приключил сметките си. И един ден остави калугерката и счетоводителя си, остави Фалибога и всичките ратаи, качи се във файтона и пое пътя към света и забавленията. След

неговото заминаване дъждовете се засилиха. А Фалибога гледаше напоените ниви и казваше доволен:

— Има късмет нашият господар, халал да му е!

Нищо от реда в мошията не се промени след заминаването на господаря. Складовете бяха пълни с всичко за хората; аби и кожуси имаше за всички аргати, а верният на господаря човек, Фалибога, бдеше неуморно, зъл като касапски пес.

Залисан в грижи през тия дъждовни кални дни, Ница Лепадату позабрави любовната си мъка. Веднъж намина към хамбарите. Във влажната, тясна колиба беше мрачно и студено. Маргьолица му се усмихна дружелюбно, ала светлината, която едва проникваше през малкото прозорче, покриваше лицето ѝ с пепелява сянка. Поговори с нея и със стареца; после, на свечеряване, се умълчаха, нямаха какво да си кажат повече. Колибата се изпълни с тъгата на здрача, а във непрестанният дъжд ромолеше тихо.

Лепадату си тръгна, затъжен за пролетта. Маргьолица го съпроводи с поглед от прага. Той сложи гуглата над калпака си и тръгна, като се подхлъзваше на всяка стъпка. Спусна се замислен надолу, към оборите. Спомняйки си есенния ден, в който бе почувствувал любовта, душата му внезапно се помрачи и голямо недоволство го завладя. Ех, тежка е зимата за бедните хора, които живеят под земята като къртици!

Като наближи говедата, видя, че Фалибога стои на коня си до плевните и го чака под дъжда.

— Какво пък иска и този? — измърмори той и дръпна повече гуглата над очите си. Понечи да мине край векилина, ала строгият дрезгав глас го спря:

— Я чакай бе, момче, чакай! Къде отиваш?

Ница усети муцуната на коня до лакътя си. Фалибога със сива гугла на главата слезе бързо от коня и се доближи до момъка.

— Къде си бил? — запита той кратко и го стисна за ръката над лакътя.

— Остави ме, бачо! — отвърна измъчен Ница. — Какво си се заловил с мене? Стига ми и така моето тегло.

— Как тъй оставяш добитъка и тръгваш?

— Ако съм го оставил, оставил съм го подреден.

— А бе, Лепадату, отколе имам аз да уреждам с тебе една сметка, ама добре, че ме намираш на кеф!

— Виждам аз, бачо Санду, че още отпървен се заяде ти с мене, ама какво да ти правя. Аз си гледам работата, гледай си и ти твойта...

Момъкът каза решително тия думи и се запъти към плевните.

— Я чакай, чакай! — изръмжа раздразнен Фалибога. Настигна го, хвана го за ръката и го обърна към себе си. Ница се дръпна.

— Какво искаш бе, бачо Санду? — извика кротко той. — Какво искаш?

— Слушай... Сега аз съм тук господарят. Няма да говориш тъй с мене! — кресна Фалибога с облещени очи. — Кажу, защо вали тъй, че до гуша ми дойде? Защо е тая кал до уши? Защо душата ми се пръска от яд? Аз трябва да нашиbam някого с камшика, за да ми олекне! Затуй тебе ще нашиbam...

Фалибога се хилеше злобно. Ница смъкна гуглата си на раменете и се отдръпна назад, свил вежди.

— Аха! Не ти ли харесва? — викна векилинът. — Чакай, ще те науча аз да ти харесва...

Пусна коня, отстъпи две крачки и вдигна черния гърбач.

— Слушай, Лепадату, ако скочиш отгоре ми, ще те разчекна като пиле!... Аз на времето си, момче, съм ги вършил всякакви! Искан сега и ти да се боиш от мене, както се боят всички други... Да трепериш, като чуеш за Фалибога.

— Ама що съм ти сторил аз бе, бачо Санду? — рече Ница слисан.

Фалибога вдигна гърбача, ала Ница се хвърли тозчас върху него, стисна ръката му и я изви назад; хвана и другата му ръка, с която се мъчеше да се брани, и изви и нея. После върза с гърбача двете му ръце и като пъшкаше от гняв, сложи векилина на земята, отпусна се тежко отгоре му и извади пиринчения си боздуган. Фалибога скимтеше, въртеше ужасен очи, псуваше задавено и пъхтеше гневно. Дъхът му миришеше силно на вино.

— Какво искаш? — викна Лепадату, наведен над него с помътен поглед. По пиринчения боздуган заблестяха капки дъжд.

— Слушай, Ница, слушай, момче, не ме убивай! — неочаквано изстена ужасеният Фалибога.

Лепадату бавно се изправи и втикна боздугана отзад в пояса си. Погледът му омекна и той вдигна векилина от земята.

— Няма да те убия, бай Санду — рече той припряно. — Какво имам аз да дяля с тебе? По-добре ще сторя да ида, дето ми очи видят, другаде да си изкарвам къшея хляб, отколкото да се бия с тебе или да вляза в грях! Ето ти камшика. Сложи гуглата на главата си, че дъждът те мокри. Качвай се на коня и върви в колибите. Пък мене няма вече да ме видиш!...

— Какво говориш, бе? — кипна Фалибога с посиняло лице. — Защо не ме удари с боздугана? Аз мислех, че не е у тебе, че си отишъл без него при дъщерята на Тентя.

— Остави ме, бай Санду... Аз нямам твоето сърце...

Нахлупи гуглата на главата си и стоя известно време разколебан: да се отправи към яхърите или да поеме към непознатите простори?

Фалибога го гледаше втренчено, като че ли чакаше нещо. После пак го хвана за ръката и го обърна към себе си.

— Слушай, Ница — рече той кратко и сякаш още по-прегракнало, — не си отивай! Искам да се сдобря с тебе...

Лепадату го погледна и се усмихна.

— Какво се смееш, бе? — викна Фалибога. — Нямаш вяра в мене... Слушай, момче, аз на времето си бях чудо човек... Нещо ми беше бързнало за тебе и те поядосах, пък и ти ме ядоса... Ама сега виждам, че и тебе те мъчи нещо и искам да се сдобря с тебе!...

— Я ме остави, бачо... — рече ядосано Ница и се обърна да си тръгне.

— Слушай, Лепадату, не ме гневи! — викна Фалибога. — Искам да се сдобря с тебе и да се почерпим!

Хвана гневно Ница за ръката и го дръпна към себе си.

— Върви с мене!

Лепадату тръгна мълчаливо подире му под ръсещия дъжд в навъсения здрач. Никой не чу, никой не видя какво се случи между двамата. Колибарите се бяха прибрали в бърлогите си и в мократа мрежа на дъжда трепкаха свенливи тъжни светлинки.

Двамата мъже крачеха с мъка из набърналата земя. Белка ги следваше с наведена глава. Спряха при една колиба до запустелия агъл, дето старите колибари обикновено се събираха на приказка събота вечер. И сега беше събота вечер; в колибата светеше и вътре, на топло,

привършваха вечерята си воловарят Георге Барба, дядо Иримия Издраил и Михалаки Прескурие. Двама момчурляка се сушаха край огнището, дето гореше наръч тръстика.

Фалибога ритна вратата и влезе, следван от Ница Лепадату.

— Грекушор! — сопна се той на едното момче, тънко и слабичко. — Иди заведи Белка в къщи. И кажи на Яна да дойде тук и да донесе стомничката с вино... Бързай, бре, не ходи такъв спънат! Чуваш ли?

Грекушор се отдели като сянка от огнището и изскочи навън, сякаш вихрушка го помете.

— Добри хора! — викна прегракнало Фалибога и показва щърбавите си зъби. — Прищяло ми се е сега да почерпя това момче... — и тупна Лепадату по гърба. — Бяхме се зайли ние, ала сега се сдобрихме. Нали тъй бе, Лепадату?

Момъкът не каза нищо.

— Че проговори бе, човек! — викна Фалибога сърдито. — А бе ти не познаваш Фалибога! Знаеш ли колко съм лош, бре? Като зло куче съм лош бре, момче... Ала аз не хапя мълчешката! Я седни, Ница, там на одъра при огнището и си свали гуглата.

Санду, векилинът, смъкна бялата гугла от главата на Лепадату, смъкна и своята тъмна гугла, накара момъка да седне на одъра, а той се тръшна на едно ниско столче пред огъня.

— Какво ще кажеш, дядо Издраиле? — извика той, като се смееше. — Вън все вали... омръзна ми... Тъй де, сякаш мъгла се е спуснала наоколо ми и ме души... Тук в колибата е по-добре... Ще ми се да се повеселя тази вечер...

— А че дъждът е от бога... Какво можем да сторим ние?... — отвърна му усмихнат Иримия Издраил. — Пък щом ти се весели, ще се повеселиш...

— Искам да се повеселя бе, добри хора, ама искам да размърдам и това момче. Кажи нещо бе, Ница, защо мълчиш?

— Какво да кажа аз? Слушам какво говорите вие...

— Виждам аз, че не ми вярваш... ама нищо...

Въздъхна шумно, сякаш се пукаше от яд, и се огледа наоколо.

— Дядо Георге, я понадуй кавала... Ще ми посвириш, както ти знаеш...

— Ще ти посвирия, защо да не ти посвирия? — обади се с дебел глас от дъното на колибата Георге Барба.

Мълчаха известно време. Фалибога гледаше в земята. После изведнъж вдиша глава и втренич пламналите си очи във вратата.

— Пристигна ли, Яно? — извика той високо.

Вратата се отвори. Влезе ниска, набита жена с червендалесто лице и дебели вежди. Свали от главата си чувала, който я бе пазил от дъжда, огледа се усмихната, с ръце на кръста, и се отправи към Фалибога.

— Защо крещиш такъв? — рече тя с мъжки глас. — Дойдох и донесох стомничката.

Грекушор влезе със стомничката. Фалибога веднага наля вино в пръстените канчета и почерпи всички.

— От много време не е имало тук вино — каза той весело. — Добре, че донесох това старо вино от един чифутин от Савени. Хайде и аз да се чукна... и ще кажа: да ми е жива и здрава Яна, че с нея се погаждаме още от ония времена, от кои краища чак е дошла с мене... Да си жив и здрав и Ница Лепадату и нека знае какво сърце имам... Пък Барба да изсвири нещо с кавала!

Изпи наведнъж виното и подаде канчето на Яна. Пиха наздравица и другите. Пи и Лепадату под пламналия поглед на Фалибога, а Георге Барба засвири една планинска песен.

— У нас, в планината, по-другояче свири кавалът — каза той, като се спря. — Свириш горе, а сякаш урвите и долините ти отвърщат.

— Ами! Какви ги разправяш ти бе, Барба! — рече високо венилинът. — Ето, нека ти каже мойта Яна, когато обикаляхме планините...

— На много места сме били ние... — каза Яна замечтано и се приближи до огъня.

— Били сме — продължи Фалибога. — И колко гори и полета сме прекосили на кон! На времето си имахме опасен занаят... — добави по-тихо и е усмивка векилинът, обхванат сякаш от някаква голяма радост.

Пиха още. В светлината на огъня очите на Санду святкаха силно. С канчето в ръка, той се поизправи и запя прегракнало:

*Я чуй, Яно, либе Яно,
постели ми рано-рано*

*на избата при прага ѝ,
пред бѣчвата до чепа ѝ,
да го чувам как бѣлбочи
и червено вино точи...*

— Спомняш ли си, Яно? — рече той и някаква причудлива светлина озари лицето му. — Тѣй ти пеех аз, когато те виках да трѣгнеш с мене по света... Много ме измѣчи ти, Яно! От любов и яд сърцето ми беше като въглен почерняло. Илие Рагазан ми пееше моята песен, аз те гледах, а ти гледаше другаде...

*Любех аз едно момиче,
но разбрах — не ме обича.
И таз мѣка да убия, почнах
в крѣчмата да пия.*

*Днеска, утре, по дни цели,
пиех, пиех, ред недели.*

*Коня си дори пропих,
мѣката си не смирих...*

С прегракнал глас и пламнали, втречени в Яна очи, Фалибога по-скоро изричаше песента, отколкото я пееше. Изпи жадно още едно канче вино, после се провикна към Ница:

— Ница бре, приятелю, бре! Виждаш ли тази жена? С нея заедно съм разбойничествувал аз бре, момче! Колко реки сме газили, колко гори сме обходили, из колко пусти места сме бродили... Не помня вече колко... И из Добруджа сме били, момче, и из Бараган, и отвѣд Прут; качвахме се в планините, слизахме в долините... Много коне крадохме и препродадохме... И в затвор лежах... и избягах, а Яна, ето, и тук ме намери. И сега, добри хора, виждате ли, служба вярно и почтено. Ала вие още не знаете кой съм аз... И такваз мѣка ме хваща, та ми се ще да трѣгна... Тогаз поглеждам Яна и си попийвам. А Янините очи казват: „Трѣгвай!“ Ала аз усещам кокалите си натежали, те ми казват: „Стой!“

*О, човек, човек не знай,
че и на мъка има край!*

— Я посвири още малко, Барба, че ми е мъка. Пък и Яна пак ми казва с очи: „Тръгвай!“

Огряна от светлината на огъня, жената се усмихваше; в чертите ѝ още имаше следи от красотата ѝ, в очите ѝ още искряха страстите. Тя гледаше Фалибога и цялото минало бушуваше в спомените ѝ — едно минало, изпълнено с бури и диви страсти.

Кавалът на Георге Барба зареди в колибата толкова сладни и тъжни звуци, че изведнъж полята на Прут сякаш се разстлаха пред тях под есенната светлина и песента на безбрежността зазвуча отвсякъде. Яна изтри една сълза с опакото на ръката си, после, зашеметена от виното, се разсмя с празен поглед.

— Ница, да изпием двамата и това канче бе! — рече по едно време Фалибога с тежък глас. — Силен човек си ти бе! Сякаш идеш от местата, дето има много църкви и много попове. Друг си ти... Милостив, с меко сърце си ти, какъвто аз никога не съм бил!

Излязоха късно от топлата колиба. Есенната нощ беше тъмна. Старците се тъкмяха да си лягат. Само Георге Барба, наметнат с абата си, излезе да нагледа господарските волове и момчурляците, които спяха в оборите заедно с тях. Ница Лепадату вървеше до Фалибога, а Яна крачеше пред тях.

— Яно — рече векилинът, — ти си влез и си легни, пък аз ще взема коня да пообиколя и веднага ще се върна...

Жената изчезна в мрака. Фалибога докара кобилата си.

— Ница — каза той, — я си вземи кончето и ела с мене!

Слязоха към кравите и Лепадату изкара коня си. Тръгнаха под непрестанния, студен и безмилостен дъжд. Вървяха дълго един до друг. Момъкът едва различаваше местата, ала векилинът караше коня си бързо, като че ли яздеше деня.

— Май множко се насмуках тази вечер — рече той по едно време, — ала виждаш, че мошията ме познава...

Тъй обиколиха всичките обори, после минаха по брега на яза край воденицата с препълнен улей, през долчинките на Дребножитието, дето бяха кошарите на овцете, и стигнаха чак до

землището на север. В оборите се чуваше ръмженето на кучетата, прогизнали от влага в леговищата си. А по пустото поле сякаш вървяха срещу някакъв тъмен зид, който се отдръпваше назад.

Като се връщаха, Фалибога измърмори:

— Сега е най-доброто време... Знаем аз... Могат да дойдат двама-трима и да ти измъкнат най-хубавите говеда, ако не пообиколиш да видиш...

Когато минаваха отново край хамбарите и навесите, той пак извика със строгия си глас и пазачите му отвърнаха сънено. Също тъй сънено и приглушено излайваха веднъж-дваж кучетата и после млъкваха, сякаш влагата на дъжда ги притисваше.

Късно спряха пред господарската къща.

— Спи и калугерката сама в къщата... — каза Фалибога със снишен глас. — Счетоводителят е стар и си ляга с кокошките, след като сложи такето на оголялата си глава... Ако остане на тях, всичко може да загине. Господарят се забавлява нейде си, кой знае къде... може да е тръгнал по чужбина... И един разбойник като Фалибога се е намерил да му пази имота... Виждаш ли, Ница, какви опаки работи стават на този свят... Лека нощ! Иди и ти да починеш...

Лепадату спря коня си.

— Почакай малко, бай Санду — рече той.

— Какво има?

— Бачо Санду, прости ми за туй, дете стана...

— Божи човек си ти бе, Ница — засмя се Фалибога. — Върви си лягай и мисли за дъщерята на харманджията...

Векилинът потъна в тъмнината. Лепадату слезе от коня си и го прибра на сушина; после си потърси едно местенце между стихналите добичета. Сложи боздугана до главата си и се зави с кожуха. Преди да заспи, до някое време мисли, все още неуверен в държането и думите на векилина; после отпрати мислите си към дъщерята на дядо Настасе и му се стори, че тя е много надалеч, отвъд някакви реки, забулена в есенните мъгли и във виелиците на близката зима. Преди да заспи, чу из простора жалния зов на някакви заблудени птици...

След една седмица дъждовете престанаха, ала времето си беше все тъй влажно. Белезникави мъгли бяха притиснали широките полета; слънцето не се показваше, сякаш беше минало в друг свят, да огрява други земи. Около господарската къща колибарите се движеха на коне

— отвеждаха говедата на водопой и ги връщаха в оборите. Край магазините и хамбарите слугите се движеха тромаво, с накичени със скреж аби. Само гласът на Фалибога ечеше навсякъде и бялата му кобила тичаше в тръс по разкаляните пътища.

Ница Лепадату остана цял ден в магазините да избира цървули за себе си и за момчетата, които бяха негови подчинени, и да се договори за кожуси с кожухаря Исаила. Там имаше натрупани овчи кожи и цървули и миришеше тежко на лой. Те седяха на сухите дъски между кожусите, а през широко отворената двойна врата се виждаха замъглените синкави далечини.

Исаила, стар, плешив циганин с черно лице и бели мустаци и брада, седеше по турски, говореше тихо и бодеше бързо с иглата в овчата кожа.

— Аз, момче, бях роб на чокоина Йордаке, бащата на младия чокоин. Тогава живеехме нататък из Молдова, на други мошии. По него време имаше кехаи за робите; биеха ни с камшици и ни караха да работим, докато паднем...

— Чувал съм, че нататък имало много села, и то нагъсто... — каза Ница, като обтягаше с ръце жълтите цървули.

— Други са там стопанствата... ехе! Там всяка къща си има градина и стобор... А тука няма нищо, пуцинаци навсякъде. По тези места в старо време било татарско царство. И Антон, воденичарят, тъй дума.

— Богат ли беше бащата на нашия господар?

Циганинът ококори очи и поклати глава.

— Страшно богат! Мошии, говеда... пък аргати!... И чифлик с голяма къща в Аврамени... Имаше пет сина и четири щерки. И на всички даде по една мошия за зестра. Оправен стопанин беше чокоинът Йордаке. Голям, едър, с дебели мустаци... Всички се бояха от него. И кокона Профирица трепереше, кога се разлютеше старият господар... И виж как стана сега!... Изглежда, че тоя, младият, се е научил от стария... Чокоинът Йордаке имаше в Аврамени един векилин, викаше се Некулай Арнауту, работен и зъл, също като нашия Фалибога... Пък и Некулай Арнауту на времето си бил голям разбойник и го осъдили на каторга в солниците... Нашият господар го измъкнал оттам и го докарал в мошията, да стряска хората, зер по него време хората бяха по-мързеливи...

Циганинът се загледа през отворената врата в далечината, сякаш от мъглите зовеше спомените си, а Лепадату режеше с остра костура ремъчки за цървулите.

— Аз — рече пак Исаила — съм носил на ръце изтърсака на чокоина, тоя младия гос'ин Жор, приказки съм му разправял и съм го учил да язди... Тогаз бях по-млад. Той порасна голям, пък аз се смалих... ама той се сети за мене и ме прибра. Язык, само дето си прекарва младините из тези пуцинаци! Млад човек е, пък младостта си иска своето... Тук все едно, че си отшелник. То за мене е друго, аз утре, другиден ще ида при циганите и кожухарите от преди сто години... Ама той, мъж като аслан... Друг живот му прилича на него, не е за тука то?...

Вън до вратата се чуха леки стъпки и женски гласове.

— Кой ли е? — попита Исаила тихо, като за себе си.

Двамата вдигнаха глави. В магазинята влязоха, като изтърсваха краката си от калта, калугерката икономка и Маргьолица, дъщерята на Тентя, следвани от по-тежки, бавни стъпки, и над забулените им глави се показва вехтият каскет и лулата на Антон, немеца, и грамадната му брада — същинска къделя от бели и червеникави влакна.

— Ехе, гости ни идат — измърмори Исаила. — Идат гости... Ще стане мъничко *овеселение*...

Калугерката кимна бързо.

— Добър ден! Какво правите?

— Целувам ти ръка... целувам ти ръка — избърбори в брадата си Исаила.

— А че заловили сме се да стегнем хората за зима... — отвърна Ница усмихнато и погледна към Маргьолица.

Немецът Антон премести лулата си от единия ъгъл на устата си в другия и седна на един куп овчи кожи. Кимна им с брада, отпусна лулата си и измърмори нещо с дебел глас.

— Гутборга! Гутборга!^[2] — кимна с глава към него кожухарят и се засмя.

И немецът се усмихна и извади лулата от устата си. Той говореше развалено румънски.

— Какво правиш тебе, Исаил?...

— Какво да правя, господин Антон? Шия кожуси.

— Топре, топре — кимна му немецът и пак захапа лулата си.

— Казва, че било добре — обясни кожухарят на Ница.

Калугерката претрепера с глава и рече рязко:

— Дядо Исаила! Имало тука едни лисичи кожи... Донесъл ги господин Антон.

— Има, има — потвърди с глава немецът.

— Има — отвърна кожухарят. — Скътал съм ги аз добре... Таман да си направиш контошче от тях...

— Аз убил на тях — обади се немецът от купа овчи кожи.

— Тъй де, ти упушна лисиците, пък аз изработих кожата — добави Исаила.

— Гут, гут... — рече Антон и лулата му се заклати.

Дядо Исаила остави настрана кожуха, който шиеше, изправи се с пъшкане, отиде в един тъмен кът на магазинята и измъкна оттам лисичите кожи. Донесе ги на светло и ги простря пред калугерката. В мътната светлина кожата лъщяха с по-светла и по-тъмна червенина.

— Хубави гадини са били — каза тихо кожухарят.

— Донеси ги в господарската къща — претрепера пак с глава калугерката. После седна на една обърната крина. Маргьолица остана до нея права. Черният шал, с който беше завила главата си, засенчваше очите ѝ.

Немецът стоеше замислен. Неочаквано, като да разговаряше с лулата си, измърмори:

— Аз казвам топре прави наш господар, че жени.

— А? Жени ли се? — запита учудено Исаила.

— А че тъй разправя гос'дин Антон — кипна калугерката. — Ходи с господина в града преди дъждовете да купуват някакви железарии...

— Абер^[3] чак на Ботошани бил... — измърмори Антон.

— Да. Гледал там, слушал, ходил и у други чокои... И разбрал, че нашият господар ще се жени...

По бледото лице на калугерката и в черните ѝ очи трептеше сянка на тревога и яд.

— А за коя ще се жени? — запита Исаила, като придръпваше над коленете си кожуха, който шиеше.

— Има едно депел господин, погат... — изпъшка Антон. — Господин Йонашку негово име... Има мошия на Валени... пет хиляди фълчи^[4] гора... и само едно момиче има...

— Ами че той ще да е, господин Йонашку Разу, дето идваше по мое време в Аврамени при господарите. Знам го аз. Виждам съм и момичето, когато беше мъничко... тъничко таквоз и русичко. То е негова сестриника.

— Значи, знаеш коя е... и трябва да е вярно — каза тихо калугерката и заби поглед в земята.

— Знам ги, знам ги — продължи радостно кожухарят. — Ама чокоинът Йонашку трябва да е остарял много... и знам, че коконата му умря...

— Я, я! — измърмори немецът. — Няма стара кокона. Момичето файн, файн и нежен като цвете...

— Хм, значи... значи, господарка ще ни дойде — рече калугерката, като се усмихваше особено и гледаше встрани към Ница Лепадату. Момъкът трепна, когато очите ѝ го пронизаха. Той мислеше за друго.

Маргьолица се обади тихичко:

— Аз се радвам, че ни иде млада господарка...

— Защо се радваш? — запита я калугерката и очите и блеснаха към девойката.

— Не зная... сякаш ей тъй ми хрумна... че ще се промени тука.

— То, че ще се промени, ще се промени — рече Исаила. — На такава млада господарка ѝ се иска хубава къща и конюшня със скъпи коне... Ще насади господарят за нея и дървета, и цветя...

— О, я! — измърмори немецът. — Трябва лъскав файтон...

— Тъй е, тъй е... — добави весело кожухарят, като гледаше към икономката.

— Щом е такава благородна госпожица, как ще живее в тия пущинаци? — запита някак сопнато калугерката. — Кой може да живее тук? Тук няма веселби, няма музика, няма театър като в големите градове... Знам аз, зер другояче съм живяла... Аз съм живяла в Яш...

Другите я слушаха удивени.

— Тъй трябва да е... — промълви със съжаление дъщерята на харманджията.

Калугерката се озъби злобно:

— Тъй е! Не знам само как аз погребях тук живота си...

После се засмя весело и погледна пак момъка.

— Ти какво ще речеш, Ница?

— Че какво да река? Ако се обичат, и тук ще им е хубаво...

Калугерката го загледа усмихнато. Маргьолипа се извърна с помръкнало лице и заразглежда пълната с кожи магазия. Дръпна бавно шала на устата си и въздъхна.

Икономката скочи от мястото си като отплеснат клон.

— Я, дядо Исаила, вземи лисичите кожи и ела в господарската къща. Ама ги завий с нещо.

— Идвам, идвам — отвърна Исаила и бутна настрана кожуха.

— А ти, Ница, се отбий довечера или утре към мене... Искам да те помоля за нещо...

— Добре — каза Ница и погледна с недоумение икономката.

Стана и господин Антон.

— Отиваме и аз, пушаме воденица — промърмори той. — Дошъл при вас, говорил малко и пушил една лула. Сега трябва отиваме.

— А ти няма ли да дойдеш? — попита калугерката Маргьолица.

Девојката се дръпна назад и рече припряно:

— Не. Аз ще си ходя в къщи... Негли тейко ме чака...

— Добре. Ама не забравяй да наминеш пак...

Икономката обърна към светлината бледото си лице и черните си очи и излезе бързо с гъвкави движения. Дядо Исаила метна на гърба си лисичите кожи и приведен, тръгна бавно подире ѝ. „Хм — мърмореше си той, — ще отида да попитам и Фалибога... зер ако му не кажа, пък научи, мене ще дере...“

Немецът си мислеше нещо и си мърмореше неразбрано с лула в устата; тръпна си и той, като затътрузи тежките си ботуши. Вече на вратата се извърна назад с голямата си брада и рече учудено:

— Какво правиш тебе, Ница Лепадату? Абер ела при нас, на воденица... поговорим... Откакто аз останал без баба, на мене омръзна сам, скучно... Ах! Дофиждане! — И си тръгна, пуфкайки с лулата.

В магазията настъпи тишина и като че мъничко просветна, макар светлината да беше все тъй мътна.

Ница стана пъргаво от мястото си и се приближи до момичето. Усмихваше ѝ се с любов и искаше да я хване за ръката. Маргьолица смъкна назад шала от челото си. Отдръпна се назад и го загледа плахо.

— Бачо — заговори тя припряно, — не отивай в господарската къща...

Лепадату отпусна ръце и я загледа внимателно.

— Ама какво има?

Очите на девойката се напълниха със сълзи.

— Не отивай, Ница! Сега видях аз каква душа има калугерката. Не отивай!

— Какво ти е, Маргьолицо, защо се тревожиш тъй?

Девойката го загледа с гняв и любов. Приблужи се до него и му подаде ръцете си. Лепадату не разбираше ясно какво става, ала горещи тръпки го пронизаха, като усети на гърдите си разтрепераната девойка. Прегърна я. Тя се дърпаше колебливо от ръцете му, а той я целуваше, зашеметен.

— Няма да отидеш! Нали няма да отидеш? — говореше тя и го гледаше с някакъв див поглед. — Ела довечера у нас. Ще отпратя тейко от къщи... и ще си поговорим.

Трепна. Вън се чуха стъпки и до тях достигна тънкият глас на калугерката:

— Маргьолицо! Я ела! Там ли е Маргьолица?

После гласът каза по-тихо:

— Не се спирай, дядо Исаила. Върви, аз ще те настигна...

Девойката се отдели от Лепадату и дръпна пак шала над очите си. Лицето ѝ помръкна от ненавист. Пошепна припряно: „Да дойдеш, бачо...“ И се измъкна навън.

Лепадату остана сам, зашеметен. Клекна пак до струпаните цървули между овчите кожи. Опита се да поработи с костурата и с шилото, ала нещо не му спореше. Мрачната колиба, в която щеше да го чака дъщерята на харманджията, не му излизаше от ума.

Дядо Исаила го завари, загледан разсеяно. Сепна се, когато старецът заговори:

— Бях в господарската къща. Да видиш какво одайче има нашата калугерка... само скъпи черги... Ала какво ти е бе, момче? Сякаш са ти потънали гемиите.

— Нищо ми няма, дядо Исаила — отвърна момъкът. — Мислех си и аз нещо...

Старецът се усмихна дяволито:

— Знам аз за какво мислиш! Когато бях като тебе, и аз за туй мислех...

— Не мисля аз за туй, дето ти смяташ, дядо...

— Знам, знам! То се вижда по очите ти — рече кожухарят. — Казвам ли аз нещо? Имам си и аз за какво да мисля и да се ядосвам...

Старецът се наведе над кожуха, който шиеше, и затананика носово някаква песен. По едно време гласът му се извиси провлечено и тъжно:

*Треска ли те тръшне — оздравяваш...
Любов ли те хване — в гроба лягаш...*

— Не слушай какво нареждам аз — рече той на момъка. — Тази песен е от младините ми.

Спогледаха се и се засмяха. После извиха очи към тъжната, потънала в мъгла, равнина.

Както разбираше Ница Лепадату, дъщерята на харманджията не беше като другите момичета. Обичаше с жар и умът ѝ сякаш се беше изострил. Когато понякога отиваше вечер при нея — тогава старецът не си биваше в къщи, — стоеше зашеметен след милувките им, а тя запалваше газеничето, слагаше го на перваза и почваше да го разпитва и да разговаря с него за онова, което ще стане в техния живот.

— Аз казвам тъй — рече тя веднъж, — да отидем напролет при господаря и да му кажем, че ще се вземем... И да ни помогне да си наредим хубаво стопанство, за каквито съм чувала, че има по други места.

Лепадату се чудеше на туй, което беше намислила, ала му харесваше.

— И трябва да направим сватба в черква, с поп... Тук хората са забравили този обичай.

— Тъй е — съгласи се Ница. — Трябва да се венчаем пред бога, като християни. Трябва да отидем и в общината...

— Ако трябва, ще отидем — каза замислено момичето...

Веднъж, като си тръгваше, момъкът се сети за нещо и се разсмя.

— Слушай, Маргьолицо — рече той, — какво те беше прихванало тогава в магазинята, когато току ми казваше да не отивам в

господарската къща при коконата?

— Ти отиде ли?

— Не отидох, ала се почудих... Сякаш ѝ беше душманка... Пък ходиш при нея и тя ти мисли доброто...

— Е, нищо! Беше ме прихванало нещо...

— Не отидох и тя можеше да се разсърди. Ала помислих, че кой знае какво има...

Девойката се позасмя и склони чело на гърдите на момъка.

— Ако се е разсърдила, минало ѝ е... Остави я тази калугерка...

Отивайки при говедата, Лепадату си мислеше: „Голяма дяволица и хитруша е тази дядо Настасева щерка. Защо ме пържи тъй на сухо и ме залъгва с думи? Ама какво мога да ѝ сторя? Вижда тя, че ми е драга на сърцето!“

Към края на месец груден от север задуха остър вятър и прогони мъглите. Показа се жълтеникаво, слабо слънце; калта и локвите изпръхнаха. И една привечер, която обагри хоризонта от север до юг с бакъреночервена светлина, налетяха снежни облаци. Виелица, дошла откъм ледените морета, развихри рояци снежинки. Зимата започна със снежна буря.

По тъмно Фалибога дойде в оборите при Ница.

— Зимата почва не като друга година. Лош знак, приятелю! — рече той.

— Да — отвърна момъкът. — Зимите са тежки, а ние, хората, сме в ръцете на бога.

— Нали имаш добър кожух и широки цървули? Ще се обърнеш гърбом към нея и ще я оставиш да отмине...

— Че какво друго мога да сторя? — отвърна Лепадату със смях.

Векилинът отмина, яздейки към другите обори.

Сега около господарската къща беше по-оживено. Овчарите бяха смъкнали овците в кошарите в ниското. Всички говеда бяха прибрани в оборите. От страх пред зимата всичко живо в голямата мошия на чокоина се събираше на едно място. Леденият вятър сякаш беше подгонил всички. В тая вечер на започващата зима хората шетаха на всички страни, говореха оживено, подвикваха в снежната буря, зовяха кучетата си.

Ница Лепадату обърна овчия си кожух с вълната навън, мина между дългата редица говеда, да види дали са спокойни, подсвирна на

кучето Сърману, което неговите момчета му бяха довели. Извади от гуглата си голямо парче мамалига, сложи го пред него, погали го по шията и го потупа по муцуната.

— А ти имаш ли кожух за зимата бе, Сърману?

Гъстата черна козина на кучето лъщеше сред падащия сняг.

Момъкът стоя до едно време замислен, загледан в мрака. От най-ранните си години, откакто се помнеше и живееше като аргатин по чокойските мошии, тръпките на зимата будеха тревога в душата му. Изпитваше някакво притеснение, като да долавяше враждебен ропот от други светове.

— Хайде, Сърману, да вървим в колибите — рече той на кучето.

Наметнат с рунтавия си кожух и с кучето подире си, Лепадату се отправи под сипещия се сняг към колибите. Светлинките на човешките леговища едва блещукаха. Влезе в колибата на старците и седна до огъня; кучето легна до нозете му. Постоя и там замислен. От време на време влизаше някой колибар или посипан със сняг овчар да изпуши една лула и си излизаше. Старците разговаряха някак загрижено и си припомнях за миналите тежки зими като за войни и тежки изпитания. Когато замълчаваха, въвн се чуваше нещо като ромон на вода; газеничето затрептяваше, подухвано от вятъра, който влизаше през комина.

Сутринта снежната буря стихна, ала сняг валя още един ден и една нощ. Когато спря да снежи, студът се засили. Колибарите излизаха като от дъното на земята и проправяха пъртини. Димът от комините излизаше право нагоре, а звуците и гласовете сякаш се удряха в звънливо стъкло. Възседнали конете си, Фалибога и Лепадату отидоха да прегледат кладните слама и големите купи сено. Хората от чифлика идваха с шейни и товареха. Наблизо овчарите разчистваха мястото около кошарите, в които овцете стояха нагъсто. Снежното поле се простираше надалеко до хоризонта, подобно на чисто бяло платно. Понякога внезапно, като мрачен облак, се спущаше ято гарвани, приближаваше се и се пръскаше по светлия сняг като черни, движещи се точки.

Два дни преди Никулден, по обед, откъм горните хамбари се зачу сребърен звън на звънчета. И тозчас като светкавица се разнесе новината, че пристига чокоинът Аврамяну. Колибарите като мравки

изпълзяха отвсякъде. Наизлязоха и жените, а босоногите деца занадничаха от колибите.

И наистина господарят пристигаше с шейна, впрегната с четири коня и със звънчета, които звъняха различно. Фалибога и неговата Яна излязоха от колибата си, облечени в чисти кожуси, и слязоха към господарската къща да го посрещнат.

— Ах, Санду! Не съм виждала такава хубава шейна — извика удивена жената на векилина.

— Мълчи бе, жена — отвърна Фалибога със смях, — мълчи, че в шейната има нещо още по-чудно и по-хубаво...

— Какво е то?

— Аз съм по-висок, пък имам и по-дълъг врат. Издигни се на пръсти и виж сама...

— Олеле, Санду! Тази ще да ни е господарката... Хубава госпойка!...

И наистина господин Жорж идваше в мошията с булката си и със стария господин Йонашку Разу.

— Истина излезе туй, което се говореше, Яно... — пошепна Фалибога. — Кой знае какво ще стане отсега нататък!

Яна се извърна към него и го изгледа косо, със свъсени вежди:

— Защо приказваш така, Санду?

— Слушай, Яно, тая гълъбица е градско пиле. Ще откъсне тя господаря ни от тия пуцинаци...

Яна не отговори, вперила пламнал поглед в шейната, която се приближаваше бавно; загледа се продължително в обкръженото от кожи розово лице на младата господарка; после се дръпна зад Фалибога и се загърна по-добре в овчия си кожух.

— Ще видим какъв дявол ще се излюпи... — каза тя тихо.

Шейната се спря пред дървената къща. Белите пердета на прозорците затрептяха, сякаш клепки премигаха; вратата се отвори и калугерката излезе на чардака; тъничка, облечена в лисичето контошче, със замръзнала усмивка на нежното си лице, тя загледа младата руса господарка. От всички страни прииждаха колибари и със свалени калпаци се трупаха около шейната.

Пръв господин Жорж се измъкна от шубите и слезе пъргаво; щастлива усмивка играеше на мургавото му лице. После слезе и се разкърши старият господин — дебел, натежал човек с бели мустаци и

черни вежди. Последна слезе леко, подпомогната от Аврамяну, тъничка руса жена с бяло, накривено калпаче и мека като пух кожена яка на шията.

Влязоха в къщата. Калугерката ги последва, приведена смирено. Селяните стояха, не се разотиваха. Разглеждаха шейната, конете и кочияша в син кожух и с рунтав казашки калпак, после, след като шейната отмина към оборите, те заговориха за господарите и за чудните места, отдето идеха тия щастливи и охранени хора. Това събитие беше като светлина в техния живот.

Когато господарят и гостите му излязоха от къщи, колибарите се наредиха в две редици и загледаха внимателно тези хора с румени, весели лица. Господин Жорж се запъти към подчинените си и каза усмихнат:

— Ето вашата господарка, добри хора — и загледа и той като нещо скъпо очичките ѝ, които все мигаха между пухкавата кожа на калпачето и яката.

— Господ здраве да ѝ дава — отвърнаха няколко гласа.

Старият господин пушеше с кехлибарено цигаре. Гледаше към колибарите, ала сякаш мислеше за друго. И каза на русата царкиня с усмивка на съжаление: „Oh! Lis sont bien sales, les pauvres gens!“^[5]

— Какво казва! Какво казва? — питаха се шепнешком един друг колибарите.

Като се загръщаха в лъскавите си кожени палта, гостите отминаха нататък. Спряха се и загледаха вкопаните в земята колиби. Русата фея се засмя: „Tiens! Qu'est ce quec' est que ca?“^[6] — запита тя тихо със сладкия си глас. И като гледаше Аврамяну с хубавите си очи, продължи все на френски:

— А, това са жилища! Колко са странни!

— Действително тук сме далеч от цивилизацията! — каза господин Йонашку, като забули лицето си в синкав цигарен дим.

— О, много странно! Много странно! — каза тихо царкинята и сякаш сините ѝ очи овлажняха. — Тези колиби ми напомнят приказките за въглекопачите, които четях в пансиона...

Купчината колибари вървеше подире им като боязливо, доволно стадо. Господарите свиха към кошарите и оборите.

— Моето стопанство е много опростено... — говореше тихо господин Жорж със стеснителна усмивка. — Но тук и не може да бъде

другояче. Това са целини.

Тя го гледаше и му се усмихваше мило. Наистина царкинята на Аврамяну беше много красива и нежна и колибарите я наблюдаваха удивени и си шепнеха на ухо. „Французки говорят...“ — прошепна Фалибога на Яна.

— Вярвам, че и лете тук не е по-хубаво... — изчурулика пак младата господарка, като се усмихна и се завъртя леко на едно място.

— За мен житните ниви са най-хубавото нещо — каза Аврамяну. — Ето го Фалибога — продължи той, като зърна векилина. — Я ела тук, Санду!

Фалибога се изправи пред тях, като се мъчеше да смекчи колкото може суровия израз на лицето си.

— Целувам ви десницата, господарке... — рече той стеснително и протегна към феята черната си лапа.

— Дай си ръката да ти я целуне — пришепна ѝ все на френски Аврамяну. Фалибога вдигна към него поглед, после целуна облечената в ръкавица ръчица.

— Всичко ли върви добре, Санду? — попита господарят добродушно.

— Всичко, както всяка година — отговори спокойно Фалибога. — Ще дойда да ви дам отчет.

— Сега нямам време, Санду — каза Аврамяну. — Само се отбихме... Утре сутринта заминаваме.

— Далече ли отивате, господарю?

— Да, далеч, чак в Италия... Вие не сте и чували за тази страна.

— Е, чували сме и ние, господарю — каза Фалибога с въздишка и плъзна мрачен поглед към Яна.

Царкинята изведнъж се разсмя.

— Студено ми е! Студено ми е! — зазъзна тя. — Да влезем в къщи. — Хвана Аврамяну под ръка и притисна глава до рамото му.

— Направихме ти удоволствието... дойдохме да видим царството ти на края на света — смееше се тя тъпичко. — Да тръгваме бързо, бързо... бързо... надалеч! Там, дето има цветя... и песни! Ах, колко съм щастлива, Жорж!

Тръгнаха бързо. Старият господин се мъчеше да ги догони. Той имаше малко отегчен вид. Каза с укор:

— Розино... Розино... хората те гледат. Дръж се прилично.

После се разкашля и хвърли цигарата.

Яна гледаше усмихната това щастливо видение, господарката, и каза:

— Чуваш ли, Санду? Зина ѝ казват...

Фалибога измърмори нещо. Господарите влязоха в къщи. След малко господин Жорж излезе сам. Извика Фалибога и му каза високо:

— Санду, прати един човек с шейната до селото да донесе от кръчмата три ведра ракия... и почерпи с нея хората още тази вечер... Но внимавай...

— Разбрах, господарю! — отвърна Фалибога. — А кога ще се върнете?

— Кой? — попита чокоинът. — А! На господарката не ѝ харесва твърде тук... Но аз ще се върна колкото се може по-скоро, колкото се може по-скоро...

— Върнете се жив и здрав, господарю... — отвърна Фалибога.

Една мъничка ръка почука на прозореца. Господин Жорж се обърна засмян и влезе в къщи. С навъсени вежди Фалибога се отправи към колибарите.

— Сложете си калпаците, бре! — И нахлупи и той калпака над очите си. После извика строго: — Андрей Броаска да отиде за ракия, а вие вървете да си гледате работата! Господарите влязоха вече да си почиват. Какво чакате?

Полека-лека колибарите се разотидоха, като тътрузеха из снега пълните си със слама цървули и разговаряха за голямата случка. Фалибога извика на слабичкото момче:

— Грекушор, оседлай Белка... ще отида да видя дали е изпълнено това, което заръчах сутринта... — И тръгна с мърморене, а Грекушор се понесе като привидение, скачайки с големи крачки из преспите.

С кучето до краката си Ница Лепадату чакаше господарите до обора на кравите. Видя ги, че се насочват към него и отдалеч сне калпак; ала искрящият поглед изпод бялото калпаче само се плъзна край него и се отправи на другаде. Господарите се върнаха и Ница остана на мястото си с калпак в ръка.

Фалибога дойде с големи крачки при него, захла се и каза:

— Ей, Ница, какво ще речеш? Я си сложи калпака бе!

— Много дребничка и хубава! — рече Ница.

— Че как мислиш ти бе? Чисто създание, не е като нас да мирише на дим и на землянка... Месото и е като от мляко, в пух е израснала... Друг човек е тя!

Лепадату не отговори. Гледаше усмихнат пред себе си, сякаш нежното видение все още стоеше пред очите му.

На другия ден звънчетата с различни гласове зазвъняха в тишината на долчинката. Студът беше намалал и слънцето блестеше на ясното и зелено като зелен камък небе. Четирите нетърпеливи коня докараха пред стълбата шейната, отрупана с кожи и губери, а кочияшът с рунтавия калпак стоеше изправен и горд и не благоволяваше дори да погледне смирените лица наоколо му.

Колибарите се бяха събрали пак и чакаха заминаването на господарите си. В джамлъка в задната част на къщата Фалибога говореше с господин Жорж, отговаряше на всичко, което той го питаше, и получаваше заповеди. Когато Фалибога излезе, всички колибари гледаха към хамбарите на хълма. Тясна шейничка, теглена от дребно конче, се спущаше оттам. Векилинът засенчи с ръка очите си.

— Господин кметът трябва да е... — измърмори той и се спря.

Конят се носеше със ситни крачки; като стигна до господарската къща, спря. От шейната слезе къс, шкембест гражданин, облечен в овнешко кожухче. Между големия остър калпак и широката вдигната яка на кожуха се виждаше едро, зачервено лице. Малките му очички гледаха изпитателно наоколо.

— Кой ще наглежда коня и завивките? — попита той с хрипков глас на тлъст човек с къс врат. Сне вълнениците си ръкавици с един пръст, бутна калпака си нагоре над рунтавите вежди и смъкна яката на раменете си.

— Какъв вятър те носи към нас, господин кмете? — попита Фалибога.

Човекът на властта се обърна и устните му се разтегнаха в усмивка.

— Аха! Ти ли си, господин Санду? Дойдоха господарите, нали? Видях ги вчера, като минаха през село.

— Да, дойдоха. Сега си имаме и господарка... — каза Фалибога и кимна с глава.

— Зная, зная — потвърди кметът и се засмя. — Побързах да дойда да им изкажа почитанията си...

Колибарите гледаха мълчаливо. Кметът се повъртя на едно място, после загледа към господарската къща.

— Оттук, господин кмете, от отзад — обади се Санду и му посочи с ръка.

Ала предната врата се отвори широко и гостите излязоха, облечени в шубите си. Кметът пристъпи към стълбата. Господин Жорж го позна веднага и каза някак изненадан:

— А! Господин Вълку! Кога пристигна?

— Току-що... — отвърна кметът и се поклони дълбоко към госпожа Розина.

— Един момент, господин кмете... един момент! — И господин Жорж, като придържаше под мишница младата си жена, помогна ѝ да се качи в шейната, настани я и я уви с губерите. Тя го гледаше с искрящи очи, а розовото ѝ лице му се усмихваше.

— Великолепно време — изчурулика тя сладко. — Да тръгваме, Жорж, да тръгваме, да не закъснеем!

— Един момент — пошепна ѝ набързо Аврамяну по френски, — трябва да кажа нещо на този човек.

Качи се тежко в шейната и старият господин. Калугерката, смирено, със сведени клепачи, гледаше неподвижна от чардака. Господарят отиде при кмета и го отведе настрана. Поговориха тихо. Аврамяну разкопча бавно шубата си, пъкна ръка до гърдите си и рови там дълго. Извади портфейла си, прегледа го, измъкна от него нещо и господин Вълку побърза да вземе банкнотата.

— Много ви благодаря — рече кметът с широка усмивка. — Ще бъда на ваше разположение както винаги...

— Добре, добре!... — отвърна Аврамяну, като гледаше на друга страна и закопчаваше шубата си. — Довиждане, господин Вълку, довиждане!

— Моите почитания... — каза малко високо кметът и се поклони към бялото кожено калпаче.

Госпожата поздрави само с очи; Аврамяну побърза да се качи в шейната. Калугерката слезе бързо от чардака. Фалибога се приближи от другата страна на шейната, кочияшът се наведе назад и всички заедно настаниха шубите и губерите около пътниците.

— Санду — каза чокоинът, — гледай всичко да бъде в ред...

Санду сне калпака си:

— Бъдете спокоен... Върнете се по живо, по здраво!

И колибарите снеха калпаци.

— Останете си с добро! — извика чокоинът. — Хайде, Костаке!

Камшикът на кочияша изплющя, звънчетата зазвъняха и шейната се понесе бързо нагоре по хълма. Подире им забърза и господин Вълку с шейничката и кончето си, потънал в завивки, вдигнал яка и нахлупил калпак, та само върхът на носа му се виждаше.

— Бре, Ница, ти видя ли човека на властта? — обърна се Фалибога към Лепадату. — Хитра лисица е тоя господин Вълку! Подушва, щом дойде господарят, и тозчас пристига. Друг път не припарва насам. Даде му господарят една синя хартийка — и готово! Изпълнил си е, ще рече, дълга... Иначе ние тук си живеем сами... нямаме нито поп, нито кмет... Веднъж в годината идва и бирникът, пак за пари, и толкоз!

Фалибога се смееше и гледаше шейничката от небоядисани дъски, която бързаше като мъниче подир красивата господарска шейна.

— Абе, Ница, ти пак остана със зяпнала уста като вчера — каза Фалибога. — Сякаш си видял самодива от приказките... Сложи си калпака на главата, бре!

Нежните гласчета на звънчетата заглъхнаха в далечината; господарската къща и колибите затихнаха, сякаш още по-тъжни сред безмълвието на зимата. Векилинът отиде по работата си. Ница се върна със Сърману при говедата. Ала привечер, събрани край огнищата, колибарите пак заговориха за тая толкоз необикновена случка и за това видение от друг свят, което мина през живота им.

Зимата спокойно си течеше; хората и добитъкът я караха добре. Нищо не смущаваше усамотеното селище. Само един ден преди Бъдни вечер един свещеник и един псалт от голямото село на господин Вълку пристигнаха на коне в колибите. Идваха да известят на колибарите за рождението на Спасителя. Влязоха в господарската къща и калугерката ги прие тъжно и много набожно. Отидоха и из колибите; навсякъде жените и децата излизаха насреща им. Фалибога изпълни дълга си към тях и по обед попът и псалтът си тръгнаха, яздейки по бялото заснежено поле. Хората ги проследиха с поглед, докато се загубиха в далечината като две черни точки.

През празниците колибарите ядоха свинско месо, както си е обичаят; дори си и пийнаха ракия. Знаеха, че започват нова година и се

веселяха в топлите колиби. Хапнаха и пийнаха и овчарите и аргатите, които пазеха кошарите. А Фалибога до разсъмване обикаляше хората си да не пушат сред камъша и сламата или някой да не е паднал между добитъка, зер на такива големи дни всекиму е позволено да се понапие, ала понякога напиването може да докара и беда.

Една вечер след Водици отново задуха тънък ветреца откъм север. Лепадату и Фалибога стояха на приказка в колибата на старците.

— Добре минахме половината зима — каза Фалибога. — Да видим как ще я бъде другата половина.

— Тя и таз зима ще си покаже рогата, както всяка зима... — отвърна Лепадату.

— Тъй е! Зимата никога не я изяждат вълците... Ала аз след Водици почвам, ей тъй на, да си мисля вече за пролетта. И зиме живеем ние, ама ни е притеснено... Такава е и моята Яна... Луда е за слънце и за пролет!...

Фалибога се приближи повече до огнището, а Михалаке Прескурие рече:

— Напролет ще дойде и господарят... заедно с жеравите.

Фалибога кимна с глава и въздъхна:

— Ах! Хубаво е, когато се стопи снегът и се покажат зелените като жабок ниви, когато чучулигата литне към небето и запее... От всички страни потичат потоци... сякаш са само от пяна... и мирише, не знам как да кажа... някак сладко. А Белка под мене тръпне от радост и цвили. Пък и като тръгнем с господин Жорж, и той на кон, да гледаме къде още да разораваме, къде да бъде пасище, къде да оставим за сено... Поглеждам господаря — и нему ноздрите се разширяват. И той обича тая черна земя...

— Едно ще ти кажа аз на тебе, Санду — обади се от къта си дядо Иримия Издраил. — Как няма да обича тая земя? Много места съм виждал аз в живота си и много пръст съм прекарвал през шепите си, ала тая тук с друга... Друга земя е тука... Господ я е сътворил такава, да ражда толкоз много, колкото не се е чувало по други места в света. Тук като тръгне човек на кон из царевичака, загубва се, не може да се види, а житото всеки път стига до гърдите ти... и е едро, тежко зърно! Знаем ли какво да кажа? Така я е благословил господ!

— Затуй и господарят живя в тоя пущинак — каза Фалибога, — живя тук, сякаш любов го свързваше. От сутрин до вечер по полето с

мене... А в разгара на лятото отивахме двамата в града, в Савени, когато се събират там жътварите от далечните села и се пазарят... и докарвахме цял панаир хора... Че като тръгнат ония ми ти жетвари със сърповете из нивите... същинска войска... Затова обичаше да седи тук господарят бре, Ница, защото все тучни ниви жънеха жетварите. Тук земята е благословена.

И Георге Барба се обади от дъното на колибата:

— И аз ще кажа, че по жътва е хубаво да се живее тук... Пълно е с мъже и жени под навесите... Пък приказки, пък смях и песни вечер край огньовете!... Тъй е, когато има много хора.

— Разправяй, разправяй, Барба! — рече Фалибога. — Тогава е таман време за тебе! Свириш и се закачаш с момите... Спомняш си младините...

— Каква файда от закачката?... — измърмори Георге Барба. — Старо-харо съм вече. Дето има една дума: стар човек, съдран чувал... Хвърли го в огъня!

Всички се разсмяха. Дядо Иримия посочи с глава Лепадату:

— На такъв ерген няма да му омръзне лятото...

— Кой знае! — отвърна Ница. — Може на лято друго да ми хрумне.

— Ама защо бе, момче?

— Ех, защо! — намеси се Фалибога. — Има тук нещо, дето не го знаеш ти, дядо... Дотогава Георге Барба може да свири на сватба...

Замълчаха. Никой не попита нищо. Само дядо Иримия въздъхна тихо:

— Пък дано даде господ!

Вятърът забуча в комина.

— Времето ще се развали... — рече Михалаке Прескурие.

Пак замълчаха. После Санду векилинът рече със строгия си глас:

— Хм! Къде ли са сега нашите господари? Кой знае къде са! Италия, казват, била при Топлото море. Там не валяло сняг, все пролет било. Тъй казваше веднъж господарят. Яздехме заедно, обикаляхме по оран и той ми разправяше за какво ли не.

— Кой знае къде може да бъде тая страна! — обади се и Ница.

— Ами че щом е при морето — рече Михалаке Прескурне, — тогава е чак на края на земята, там, дето отиват лястовиците и жеравите. Аз пък се чудя как могат да отидат чак дотам...

— Отиват — отговори му Фалибога. — Днес има тренове, дето те откарват бързо като вятър.

Пак замълчаха. После Ница Лепадату попита:

— А дали там хората живеят по-добре?

— Живеят ами! — ухили се Фалибога. — Защо отидоха там нашите господари? Нали за да им бъде по-добре? Да можех, и аз щях да избягам от зимата... Пък в края на краищата защо да бягам? Сега вече съм свикнал с нея.

— Аз мисля — рече Ница, — че господарят отиде само заради булката си. Такава тъничка и бяла!... Не съм виждал никога толкова момиче! Тя отведе господаря! Не видя ли как я гледаше? Като драгоценност! Сега може и те да си приказват и да се веселят там...

Вятърът пак заблъска, забуча продължително в комина: газеничето затрептя, насмалко да угасне.

Векилинът стана и се огледа за калпака и гърбача си.

— Ще отида да видя какво става навън — рече той.

— И аз ще вървя — каза Ница и наметна рунтавия си кожух. — Може момчетата да ме чакат...

Виелицата ги зашиба по лицето още щом излязоха, а малко по на открито ги грабна силна снежна вихрушка.

— Ей, дявол да я вземе! — викна Фалибога и плю. — Чак в устата ми влиза!

Ница се загърна по-добре в големия си кожух.

Фалибога се спусна към колибата си:

— Няма как! Трябва да отида да си облека нещо друго... — изпъшка той. — Ница, не се отделяй тази нощ от добитъка. Кой знае какво може да стане в тая виелица...

— А че пак там ще си спя, както всяка вечер! — отвърна момъкът и се отдалечи.

Първо си помисли да прескочи горе до колибата на харманджията, да види какво прави Маргьолица и да си побъбри с нея, ала после се отправи към обора. По земята и във въздуха имаше нещо необикновено; вятърът шибаше с хиляди ледени бодли, снегът се мъчеше упорито да проникне във всички гънки на дрехите, а горе, във въздуха, сякаш се плъзгаше някакъв безкраен бърз порой.

Докато стигне до обора, Лепадату усети, че виелицата се засили. Завари момчетата да го чакат, скупчени на едно място. Сърману скочи

насреща му и почна да се умилква в нозете му. Говедата стояха неподвижни в мрака. Ница усети, че са неспокойни, че стоят с навирени глави и наострени уши. Сухият сняг звънтеше в камъшените стени, а в открития към юг сайвант се промъкваха капки и отгоре, и отстрани. Понякога вятърът се блъскаше силно в леката постройка, фучеше гневно и я шибаше като с тежки невидими криле.

— Бачо — рече Нестор, едно от момчетата, — тази нощ пак ще дойдат вълци в кошарите.

— Я мълчете, бре, нали имаме силни кучета и пушки... пък по такова време и зверовете не излизат от леговищата си.

— Как ще стоиш тук сам, бачо? Я как бучи! Не чуваш ли? Сякаш реки прииждат!...

— Виждам, момчета, че сте се уплашили от виелицата — каза тихо Лепадату. — Така се плаших и аз, когато бях като вас... Идете да спите.

Момчетата се отправиха към колибите си, като затвориха след себе си камъшената врата. Лепадату обиколи говедата до другия край на обора и се заслуша в дишането им. После се върна на мястото, дето спеше. Там имаше заредена пушка, ала той повече се уповаваше на пиринчения си боздуган. Извади го и го остави до себе си, за да му бъде подръка; после се зави с кожуха и легна.

Лежа дълго така, замислен. Не му се спеше, а навън цялата околност кипеше. До едно време си спомня за разни случки от детинството си и за живота си при чуждите хора. Не помнеше нито баща си, нито майка си; и като че ли плачът на вятъра вън зазвуча в душата му жално и го заокайва. После се замисли за любовта си и пак сякаш видя до главата си дъщерята на харманджията. Зад гърба му на няколко места по камъшената стена вятърът се вмъкваше, навяваше сняг и все по често разтърсваше покрива. И както лежеше тъй на една страна, изведнъж му се стори, че наоколо му забуча някак особено.

„Много се засили вятърът“ — помисли си той.

Вятърът фучеше, без да спре дори за миг, без да си поеме дъх; сега сякаш се надпреварваше с някакви свръхестествени сили и се мъчеше да изтръгне обора от мястото му. И във въздуха, и в далечините нещо стенеше пронизително, нещо като уплашен зов на тишината.

— Сякаш небето се събаря... — прошепна момъкът и потръпна.

И говедата почнаха да шават неспокойно и да се увират едно в друго. Сърману изръмжа, като че ли беше усетил някой да се приближава.

— Мирувай, Сърману, няма никой! — смъмри го Ница, после стана и се помъчи да види наоколо си в мрака: чудеше се какво да направи, за да успокои добитъка. Ала и кучето, и добитъкът бяха усетили нещо преди човека. А когато и човекът го усети, беше вече твърде късно. Целият обор заскърца силно, запраця страхотно. Изплашени, говедата се люшнаха насам-натам, заблъскаха се на всички страни. Разклатен още повече от тази тежка вълна, оборът почна да се събаря. Говедата мучаха и бягаха, провирайки се през дупките. Кучето сякаш зариде безнадеждно като човек. Част от камъшената стена като огромно крило плесна Лепадату. Той се наведе зашеметен и затърси боздугана си, за да се брани от врага. Вятърът нахлу през откритата дупка като пушечен изстрел и го ослепи със струя сняг. Всичко стана за миг. Говедата мучаха наоколо. Паднал по очи, Ница Лепадату нема време да се изправи; сламеният покрив падна тежко връз него. Усети, че загива, само за миг чу воя на кучето, а неговите задавени викове заглъхнаха в рева на виелицата.

В това време Фалибога се връщаше с Белка към колибата си и чу сред фъртуната мученето на говедата, пращенето на обора и пронизителния рев. Отби се бързо от пътя си и извика с прегракналия си глас:

— Лепадату! Лепадату, бре! Къде си бе? Какво става?

Скочи от коня и се спусна във виелицата. Заопипва с ръце и с крака, защото виелицата и снегът го ослепяваха. Но се спря, чул тежкото стенание на пострадалия. Изпърво се поколеба: искаше да изтича до колибите и да извести на хората. После се реши. Почна да рови в тъмнината и да хвърля наляво и надясно тръстиките и сламата на съборения обор. Навремени спираше и се послушваше. После се провикваше:

— Ница! Аз съм бре, момче!

Стенанията на Лепадату не преставаха, ала вече се чуваха по-ясно. Фалибога почна да крещи прегракнало:

— Ей! Хора! Не чувате ли бе, добри хора!

После се сети, смъкна пушката от гърба си и гръмна два пъти. Гърмежите се смесиха с фученето на виелицата.

Пак се наведе и пак почна да рови с ръце, докато, задъхан и отчаян, напипа кожуха и под него топлото тяло на Лепадату. Помъчи се сам и го издърпа настрана; покри го с кожуха, после се метна на Белка и препусна между колибите, като завика със страшен глас.

В тая нощ на изпитания Ница щеше да прекрачи прага на смъртта. Настаниха го с пукната глава и повредени крака в колибата на старците. Яна дойде във виелицата и го наложи с хляб, накиснат в ракия, запали и една свещица до главата му и до заранта старите бдяха над него. Той не спираше да стене със затворени очи. А сутринта, като подгонена от фъртуната, дойде Маргьолица. Заплака с глас, стиснала глава с ръце, и се захлупи на земята до одъра, на който лежеше момъкът.

Три дни и три нощи раненият не дойде на себе си: след това тъжната светлика, която проникваше в дъното на колибата, светна ясно в хлътналите му очи...

Всички тези случки, станали, когато обширните равнини на Прут били пусти, ми ги разказа неотдавна един стопанин от село Колибари. Един летен ден пристигнах в селото, дето той беше кмет, и спрях в двора му, ограден с плет от пръти. Той прибра конете в дървения обор, белосан с вар и синка, а мене покани да си почина на широкия пруст. Беше едър селянин с дълги коси, с къси поошарени мустаци, със скрити под гъсти вежди очи. Накуцваше малко: единият му крак имаше малък недъг. Почерпи ме много дружелюбно със студена вода, а жена му, в чест на гостенина, пусна в тенджерата с борша да ври една тлъста кокошка. Два пъргави момчурляка шетаха около чистата плевня и около обора. По едно време, след като се нахраних, стопанинът се осмели да седне на пруста по-настриани от мене и с кротък глас повика жена си:

— Маргьолицо, ела да изпиеш и ти една чашка вино...

След като жената отиде да си тъче, стопанинът Ница Лепадату ми разправи за живота си при чокоина Жор Аврамяну. Каза ми всичко, разправи ми и за оная страшна мощ, когато щял да загине, и за страданията си, които се проточили чак до пролетта.

— Ала през пролетта — добави той, като ме гледаше усмихнат, — през пролетта станах и излязох на топлото слънце... А когато

лястовиците започнаха да идват, когато полските цветя почнаха да цъфтят, аз се вдигнах от болестта. После, когато господарят се върна, аз и Маргьолица му се примолехме да ни венчае с госпожата си.

Пък за да ни венчае, трябваше ние да отидем в града, в Яш. Госпожата не искаше да дойде в нашия пущинак, ала за венчаването каза, че ще ни венчае зарад моята вярност... когато те били на разходка при онова Топлото море...

Та тъй обходихме ние един край от нашата страна и видяхме градове и уредени села, ама после нашата мошия ми се видя много пуста, та дори и парчето земя, дето ни го подари чокоинът за сватбата. Ама нали видяхме толкоз работи, и къщи, и стопанства, и тренове, и какво ли не още, рекохме си, че трябва да се понапънем и да се измъкнем от тия колиби... С време си издигнахме и къща. Другите, като видяха, и те направиха като нас...

А нашият господар, горкичкият, вече не се върна тук. Уйдиса на жена си и купи другаде мошия. Тукашната земя мина в други ръце; разделиха я между тоз и оня, минаваше от едни ръце в други; сдобиха се с по нещичко и нашите хора и мнозина от старите колибари се настаниха на своя земя, издигнаха си и къщи, и сега, дето се казва, имаме си и ние нещо като село и не сме вече тъй далеко от света...

Докато бай Ница ми разправяше тия работи, по пътя пред неговата порта минаваха селяни, които се връщаха от работа; неколцина ергени пееха и гласовете им, трептейки, се извисяваха в тишината на свечеряването. Гледах околностите, покритите с ниви склонове, долчинките с ливади, безкрайното стърнище на юг и попитах домакина:

— А какво стана със старата господарска къща?

— Събориха я и направиха друга по-нагоре; после и тя запустя и се събори и другите чокои издигнаха къща от тухли нататък, в средата на мошията... Правеха нови, както някога всяка година правеха нови обори... Сега вече и те не се сменят тъй често, сега ги строят както трябва... Чувах — добави усмихнато домакинът, — че наблизе щял да минава и трен, през долината на Жижия...

— Тъй е — рекох аз, — тъй се променят нещата. А Фалибога? Какво стана с Фалибога и неговата Яна?

Лепадату се позамисли.

— Че какво да ти кажа?... Фалибога беше опак човек, както сам си казваше... Беше като див кон... Щом видя, че хората се умножават, че идват други чокои, едни по-зли, други — по-лакоми, взе си Яна, яхнаха конете и минаха Прут... Кой знае къде отидоха... И оттогаз ни вест, ни кост от тях...

Позагледа се във виолетовата мъглица на далечината и рече:

— И все пак, ако не беше Фалибога, щях да умра през оная страшна ноц. Никога нямах вяра в него, ала виждаш ли, той имал добро сърце! Веднъж в годината правя помен за душата му... Може да не е жив. Може да е отишъл вече там, дето всички ще идем...

Това ми разправи Ница Лепадату в една лятна привечер. И след като научих всичко за тия някогашни хора — за старците, за калугерката и за другите, живели тук в колибите, легнах си доволен като след прочитане на разказ, в който е показана кончината на всички, и на добрите, и на злите. И както след прочитане на подобен хубав разказ, дълго време не можах да заспя; а сенките на миналото се смесваха с благоуханието на сеното, от което си бях направил възглавка.

1912 г.

---

[1] „Лепадату“ на румънки език означава „изоставен“, „захвърлен“. — Б.пр. ↑

[2] Гутен морген — добро утро (нем.). ↑

[3] Абер — но, ала (нем.). ↑

[4] Фълче — стара мярка за повърхнина в Молдова, равна на един и половина хектара. — Б.пр. ↑

[5] О! Колко са мръсни, бедните! (Фр.) ↑

[6] Я виж! Какво е пък това? (Фр.) ↑

ВАЛІНАШОВ ВИР

I

Имаха едни имена и едни прякори, кои от кои по-чудновати. На поп Костаке, оная, дето имаше брада като кълчищена къделка, казваха Сновалото, защото от заран до вечер високото му, тънко и леко прегърбено тяло се носеше бързо-бързо по всички кътчета и сокаци. На секретар-бирника от баща и майка му беше останало името Зелника, но хората го наричаха още Въртоглавката, по името на оная птичка, която напролет цвърчи по върховете на дърветата и непрекъснато върти главичката си, като че ли е поставена на винт. Кметът Даскалеску, дребен човек с малки черни очи, беше Лалугера. И най-после Талянеца, господин инженерът Джовани Шагамоци, беше за планинците от долината на река Бистрица само гос'ин Жувани или гос'ин Шугавата маца. Той беше писък, коремест, брадат и всякога е къса лула в ления ъгъл на устата.

Гос'ин Жувани, поп Сновалото, Въртоглавката и Лалугера това лято бяха много добри приятели и всеки ден след пладне се срещаха в механата на завоя да бистрят политиката. Там имаше едно усамотено място между старите борове, откъдето можеха да наблюдават далеч по долината отразената във водата на Бистрица небесна ведрина. Когато слънцето залезеше в мъглите на Чахлъу, гос'ин инженерът излизаше изпод иглолистния клонак с чаша в ръка и с възторжени викове приветствуваше планината, сякаш тя беше огромен фантастичен цар с коси и брада от мъгла, с багреница от пурпур и злато. С театрален жест той протягаше чашата с левицата си, с десницата снемаше от главата си широкополата си шапка и изпяваше нещо с пресипнал баритон на такъв изкълчел език, че тримата му другари примираха от смях.

Попът, след като се успокоеше и издухаше носа си в червена носна кърпа, заявяваше:

— Много е смешен тоя Талянец!

Даскалеску и Зелника чукаха чаши с инженера и добиваха тържествен вид, за да могат да изпият спокойно виното си.

Равнодушен и към планината, и към виковете и смеховете беше само механджията, гос'ин Лейбука Лайзер. Той беше „дрептар“^[1], сиреч пълноправен гражданин, защото беше минал Дунава през 1887 година като войник. И той си имаше прякор: Сълзичката — защото често пъти в самотните часове, когато стоеше пред тезгяха, потънал в черната си брада и вгълбен в мисли и планове за шестте си деца, на върха на острия му нос се появяваше лъскава капчица.

Лейбука Лайзер беше сериозен и учен човек. Беше сериозен, защото не си губеше времето като Шугавата маца да съзерцава Чахлъу и Бистрица и да държи отгоре на това и речи. А що се отнася до науката му и най-вече до книгите му с букви като паяци — там и гос'ин инженерът нямаше какво да каже! Навремени двамата се впускаха да обсъждат библейски слова и изрази, въртяха ръце и пръсти по всякакъв начин, навлизаха в доводите като в мочурище, докато поп Сновалото се надигаше и протягаше към тях ръце, сякаш ги прокълняваше като антихристи:

— Ама остави тоя неверник, гос'ин Жувани, виното ще се стопли.

Тъй като италианецът имаше голяма слабост към виното, той се обръщаше със смях към приятелите си, грабваше чашата и изваждаше лулата от устата си; и цялата наука си оставаше неразгълкувана. А чифутинът мълчаливо се облягаше на вратата на къщичката от греди и в дълбоките му спокойни очи се изписваха удвоените образи на четиримата приятели, които вдигаха наздрависи, чукаха се и обръщаха на един дъх юзчетата.

Господин Лейбука изпитваше леко презрение към тия хора, сред които беше дошъл да припечели къшей хляб за себе си и чедата си. Работниците от дъскорезницата и италианците, които строяха голямото шосе и каменните мостове, всички идваха тук, под сенника, и с диво равнодушие изсипваха на неговия тезгях припечеленото, като пиеха, ядяха и вдигаха врява... Всички се радваха на живота и го пилееха и рушаха с песни и смехове, с вино и любовни копнежи. За тях слънцето, светът, река Бистрица, белите говеда, които пасяха по баирите и позвънваха с медните си хлопатарии, горската сянка, подвижните дъги на изворите и всички други мирски суети имаха някакъв смисъл, който той не разбираше. „Суета на суетите — казваше той. — Всички се блъскат и мятат в бяг към смъртта. И не оставят нищо след себе си.

Смеят се и пеят и не познават този суров дълг да затвърдиш силата на един род, както праотецът Аврам, да осигуриш бъдещето му посредством търпение, страдания и лишения в настоящето... Те се радват на слънцето, на горите, на водите.“ Той стои в сянката на своята схлупена къщурка сред самотната и равнодушна планина; и много пъти през черните непрогледни нощи се стряска, разтреперан от ужас, с лудо разтуптяно сърце, защото знае, че парите, които непрекъснато капят в тезгяха му, могат да пробудят кървави страсти... Лейбука знае каква опасност го дебне; знае, че не може да я избегне нито със силата на мишците, нито със смелост; и въпреки това продължава да стои тук с отвращение и със страх, защото трябва и защото има да отгледа шест деца: „Четири момчета и две момичета, да са ми живи...“

Господин секретар-бирникът, Зелника, си имаше една голяма мъка, „едно гайле“, към което упорито се връщаше „като лисица към курника“, както казваше със злорада усмивка поп Сновалото. През този августовски следобед мъката пак го бе налегнала и зелените му очи пак бяха потъмнели. Стояха на чамовата маса под клонака — само те четиримата. Бухаят^[2] още не бе известил в планината спирането на работата и Лейбука дремеше прав на прага, облегал глава на рамката на вратата, равнодушен както винаги и към блестящата светлина, която заливаше долината, и към назъбените планини, които се очертаваха ясно на зеленикавото ведро небе. Господин секретар-бирникът гледаше с някаква омраза към селото, пръснато по склоновете и рътлините: бели къщички, покрити с шинди и оградени с дъсчени стобори, сиви пътеки, които се спускат към водите на Бистрица, китки млади смърчове, стадо от шилета, а в дъното върху една могила — дървена църквица... И говореше, говореше с леко прегракнал глас:

— В края на краищата какво съм аз, че да ме взема на подбив племенницата на баба Параскива? Срегнах я и тая заран, като отивах в общината. „Слушай, Мадалино — казвам, — ти знаеш кой съм аз и какво мога. Аз, ако се разсъдя, имам тежка ръка!“

Кметът бутна лекичко с лакът секретаря и му посочи с очи евреина. Зелника изду нехайно устни:

— Той не чува. А пък даже и да чуе, трябва да мълчи. „Аз имам тежка ръка — казвам. — Знаеш, че от една година те задирям. А ти сякаш си царица, тъй свиваш уста и гледаш на друга страна...“

— А тя какво отговори? — попита както и друг път по навик инженерът, сложи лакът на масата и подпря брадата си с длан.

— Пак старото гайле — намеси се попът. — Пак си я питал, тя пак не ти е отговорила и ти пак се оплакваш...

— Ама сега аз смятам, че тя е разбрала, че работата е на живот и смърт! — решително и навъсено отвърна Зелника.

Другарите му вдигнаха очи и ги впериха в него със съмнение.

— Хм, ама докога ще търпя и ще се пека като на жарава? „Аз — казвам — съм следвал наука, книжовен човек съм, изкарал съм прогимназия, бил съм пръв ученик във всички класове, такъв не е имало тук, по нашия край, в Поноара... Аз вече не работя тежка работа, нито пък пренасям трупи по реката до Пятра, не се боря с реката, с бурите и със скалите като каторжник, както правят другите. Аз с мойта наука и с перото си мога да те обличам в коприна и бисер, да те гледам като царица... Лани, кога ходих в Яш, донесох един албум, подвързан със синьо кадифе, написах в него песни и ти го подарих за именния ден. Ти го прочете и разбра, но се престори, че не разбираш. По леля ти Параскива ти пратих хабер и тя те поучи да бъдеш послушна, че е за твое добро. Аз на църква ходя всяка неделя и очите ми са все в тебе...“ И на това място знаеш ли какво ми отговори?

— Какво ти отговори? — измърмори италианецът с лулата в уста.

— Че затова хората ме наричали Въртоглавка. Видиш ли! „Мила Мадалина — казвам, — лошо правиш, че се глумиш. Аз научих къде ходиш. Знаем с кого се срещаш край Валинашовия вир и в чии очи се оглеждаш. Аз знам всичко, имам кого да накарам да върви подире ти като сянка. Ама че ти да не искаш да си почерниш живота с тоя непрокопсаник Илие Бадишор? Ами че той, моме, знае само планината и река Бистрица ей дотам, до ниското. Та той, мари, дори Яш не е виждал. Той е един див звяр, гол и бос, със секира в ръка и с обрुлено чело. Знае само да влачи трупи по Бистрица и да пие ракия. Когато го застигнат бури и въртопи, бяга на брега и се крие в каменни бърлоги... Това е той. Прост дървосекач, който пренася трупи. И ще умре като баща си или в някой чукар, или в някой водовъртеж и водите ще го изхвърлят на бунището, в тинята на някой кривул на реката... Де ти е умът? Какво си намерила в него? Хубав не е, умен не е. Един голтак.

Рече ти го и леля ти...“ А на това знаете ли какво ми отговори? — продължи секретар-бирникът, като гледаше грозно другарите си.

— Е, и? — подкани го инженерът и премести лулата от единия ъгъл на устата си в другия.

— Попита ме дали съм й баща или брат.

— Разбира се! — скоочи отец Костаке и намери повод да напълни чашите.

— И тогава, господа, се ядосах. „Щом е така — думам, — знай, че мога да го пратя в казармата. Аз от една година съм те избрал, искам да се вземем и да бъдем честити. От една година чезна от любов. И ти казах, и песни ти писах. Ти мен не можеш ли да ме оцениш? Нека върви! Да му строшат ченето в казармата! Там да му останат кокалите...“

— Сипал си масло в огъня! — философски отбеляза инженерът.

— Ами! Не е вярно! Най-напред тя се уплаши!

— Не могат да го вземат войник — обади се кметът. — Един-единствен син е на вдовица.

— Да, така рече и тя по-сетне. Но аз я убедих, че ще го изпратя. „Аз, моме, мога всичко да връзвам и да развързвам.“ Тя пак се изплаши. Ала после изкриви уста, извърна глава и си тръгна... Ей, кажете сега и вие, може ли да остане така. Аз се мъча, мира нямам. Като я видя, целият настръхвам. Ще направя някоя беля!

Тъмният поглед на Лейбука Лайзер, който продължаваше да стои на прага, блесна за миг, после той отново доби вид на унесен от покоя и топлината на деня.

— Лайзер! Донеси вино! — извика секретар-бирникът. — Пак от същото, от Никорещ. То ми харесва на мен. Но каква полза, като не ми олеква на сърцето! А защо, питам, да не може? — обърна се той към кмета. — Ами че защо тогава сме ние големци тук, в селото? Щом не можем да сторим това, което ни душа иска и когато го иска, тогава за какъв дявол живеем на тоя свят?

— Живеем, за да пийнем чаша хубаво вино! — отговори Сновалото. — Какво да сторя, като не можем да възкресим мъртвите! Бащата на Илие отдавна е изгнил в подмолието на Бистрица...

Шугавата маца го гледаше сериозно и пухкаше с лулата си.

— Секретаре, не може... — каза той тихо.

— Хм! — рече Зелника, ухапа с долната си устна косми от мустаците си и ти загриза. — Ти, господин Джовани, не се бъркай. Остави ни да правим, каквото си знаем. Виждам аз, че е трудно — и затова ми е черно на душата... Не зная докъде ще стигна; ама трябва да махна Илие Бадишор от пътя си. Тази мисъл си е свила гнездо в главата ми като птица... Мъти, мъти и ще измъти едно пиле — изръмжа той и грабна гарафата с пиво от ръката на Лейбука. — Дръж чашата, господин Талянец. Пак ли се облегна на вратата, гос'ин Лайзер? Какво може да знае един чифутин? Той знае само своята чифутка и отрочетата си! Чаша вино дори не се почерпва; нова радост не му се ревне в постелята. Защо се усмихваш, гос'ин Лайзер?

— Не се усмихвам.

— Хм! Кой знае за какво си мислиш ти. Че ние сме глупаци, нали?

— Не съм казвал такова нещо.

— Не си го казвал, ала го мислиш. Ами че ти знаеш ли какво става по тоя свят? Слушай, бре, ако човек не се радва на живота, той е глупак, залудо го е родила майка му. Ами че аз се боря днес за едно удоволствие, бре, защото утре може да ме няма. Човекът е като тревата, нали, господин Джовани? Ти си учил философия. Ето на, ако изпием още една чаша, ние, така да се каже, печелим нещо.

— Право да си кажем, печели търговецът — забеляза Сновалото.

— Не е вярно, ние печелим. Ей на, аз вдигам чашата за здравето на ваша милост и се радвам, че пак сме се събрали тук. Не се радва търговецът, радвам се аз. И му искам да ни донесе още една ока вино. Господин Лайзер, събуди се и си направи труда да ни донесеш малко вино. Аз желая да пия с ваша милост за някого, за когото аз си искам. Аз думам така, господа: на добър край ще излезе всичко... Ще дойде ден да я видя увиснала на врата ми. Иначе ще трябва да се хвърля с главата надолу в Бистрица.

— Тя ще миряса — увери го кметът.

— Знаем ли? Дяволът е влязъл в нея... — навъсено завърши Зелника и впери поглед в някаква невидима точка пред себе си.

Спокоен, еврейният се приближи отново до тях и им даде виното; другарите вдигнаха наздравица; секретарят стоеше умислен, като потънал в мрак.

Мина доста време; когато бухаят от дъскорезницата забуча и работниците плъпнаха по пътеките, четиримата другари станаха и излязоха на светло. Бяха позамаяни. Секретар-бирникът леко залиташе и това развеселяваше отец Сновалото, който се хилеше и намигаше на инженера и на кмета. Поеха като сред златен дъжд към Поноара. Из долините и планинските котловини пареше величава тишина. Близо до слънцето, далеч към Чахлъу, бе спрял теменужен облак, обвезан по края с вцепенена мълния. И сред покоя на слънчевия заход откъм голямото шосе на Шагамоци италианците поеха нагоре с песен.

---

[1] От „drept“ — право (рум.). ↑

[2] Народен инструмент, чиито звуци напомнят рев на бик. Използува се от коледарите или в случая като сигнал за почване или спиране на работа. — Б.пр. ↑

II

Един човек изкачваше склона към механата. Беше висок дървосекач, бос и със запретнати до коленете панталони. На лявата му ръка висеше брадва с дръжката надолу. Той ги погледна с безезникавите си очи, които изглеждаха страшни на обгорялото му, обезобразено от сипаница лице. Свали шапка с десницата си и поздрави с „добра среща“. Рижата му коса блесна на светлината на залеза като разчорлена от вятър. Той я покри веднага с шапката си, сякаш искаше да я запази от някакво премеждие.

Секретар-бирникът се спря. Погледна го внимателно и го попита:

— Откъде идваш, Петря?

— Откъм блатото, господин Матейш. Досега работих на трупите.

— В механата ли отиваш?

— Да.

Зелника се обърна към другарите си:

— Аз ще поостана. Имам нещо да си поприказвам с Петря Царка. Смятам, че утре ще се срещнем, както си му е редно.

— Това *обязателно* — рече инженерът и другите се засмяха. — Нашият девиз е постоянството!

Царка ги погледна с ококорени очи и зяпнала уста. Сетне си помисли, че отчето, кметът и най-вече секретар-бирникът може да са научили италиански, и се усмихна.

Когато остана сам с дървосекача, Зелника се помъчи да си спомни защо го спря. Нещо неясно, проблеснало за миг в съзнанието му, го бе накарало. Тоя човек беше известен из цялата планина със злините и подлостите, които вършеше. Обичаше да се весели в пивницата с другари и със свирня, беше лют и жесток на разпри. Често пъти стражарите го изтръгваха измежду пукнатите глави и счупените ребра и вързан го отвеждаха в „дранголника“. Имаше нещо тъмно в миналото му и с войниклъка му. И секретар-бирникът знаеше. Доникъде не стигнаха и разследванията относно опита да ограбят касиера на дъскорезницата в планината. И секретарят беше замесен;

прикрил бе Петря като свой човек, който му беше полезен в големите избори за депутати. Тогава ченето и великанският юмрук на Царка вършеха чудеса в кръчмите на Пятра.

— Слушай, Царка — изведнъж каза секретар-бирникът, — исках да те питам дали си виждал днес Бадишор.

— Илие ли? Видях го, работеше при трупите. Ама аз с него съм като кучето и котката. Минаваме, заминаваме един край друг. Аз нищо не казвам, и той нищо не казва...

— Защо?

— Ами че той е друг човек. По чаша вино ние двамата заедно не сме пийнали. Той е по жените. Още не бяха му поникнали мустаци, и каквото припечелеше, в полата на майка си го изсипваше. А сега върви като смахнат подир фустата на Мадалина... Всеки с дерта си.

— Значи, и ти знаеш, че задиря момата.

— А че кой не знае? Аз тръгнах насам. Той пое нагоре по брега на Бистрица...

Зелника из един път го загледа с широко отворени очи; бялото на очите му се беше набраздило с кървави жилчици.

— Отиде да се срещне с нея!

— Отиде, гос'ин Матяш. Ама защо ме гледаш така? — И дървосекачът се ухили. — Както виждам, господин Матяш, лоша болест те е прихванала. Подочул бях аз нещо от хората, ама мислех, че е минало. Сега виждам, че синът на Ирина Бадишор ти е трън в очите.

Секретар-бирникът го гледаше напрегнато, без да примигва.

— Тъй било то? — продължи Петря с някаква весела интонация на учудване. Извади торбичката си с тютюн и си сви една дебела цигара. Захапа я в ъгъла на устата си, зачатка огнивото, вперил очи в праханта, и заклати глава, сякаш отговаряше на въпроси, които сам си задаваше. После изпусна през носа си две струйки дим и се приближи приятелски още една стъпка до секретар-бирника.

— Ам'че, господин Матяш...

*Треска ли те тръшне, оздравяваш,
ала от туй в гроба лягаш...*

Аз ще ти бъда дофтора. Че ние, дето се казва, се имаме добре и сме приятели. Дето има една дума, едната ръка мие другата, а двете лицето. Кой знае, господин Матяеш, какво може да се случи! Може пък и Илие да го изядат рибите в някой вир, както баща му...

Ухили се пак изведнъж и разтърси глава, сякаш възхитен от идеята си.

— Сега той към Валинашов вир ли тръгна? — запита Зелника.

— Да, там има едно тайно място, една хубосия, като в рая. Ами че ще видим какво може да се стори, ще си поприказваме и друг път, нали, господин секретар? Ако имам някое гайле, както дума отчето, някоя беля... при тебе ще дойда, господин Матяеш. Ти си учен човек. Знаеш какво да пишеш там, в тефтерите. Да пази господ от беля, ама ти ще простреш крило над мен и ще ме закрилиш. Какво ще речеш, господин Матяеш?

— Ще говорим пак... — тихо отвърна секретар-бирникът.

— Да. Е, тогава със здраве!

Царка си тръгна, като всмукваше дълбоко от дебелината си цигара. Вървеше бавно, скокливо и в розовата светлина на залеза силуетът му се очертаваше все по-голям върху склона. Отгоре, откъм гостилницата, се носеше неясна врява, сред която отекваха звуци на струни. Долу, в ниското, завоят на Бистрица отразяваше едно високо небе с теменужен цвят. Два невидими хлопатара на различни гласове пееха откъм склона, дето беше селото. Секретар-бирникът пое бавно, замислено по самотната пътека.

В действителност Петря Царка бе изяснил неопределената му мисъл. Сега разбираше защо го беше спрял. Между тях като че ли изведнъж се бе появил някакъв непознат звяр, който се бе промъкнал в него и бе сграбчил сърцето му. Смутен и замаян и от двусмислените думи на дървосекача, и от виното на Лейбука Лайзер, господин Зелника вървеше решително към Валинашов вир. Отново го гризяха недоумението и старият гняв. „Как може един голтак и прост човек да ми се изпречва на пътя; кой дявол поучава така криво жените?...“ Отначало мислеше, че е шега. И дори беше доволен, че девойката не му пада в прегръдките така лесно, както другите. Той познаваше добре пътя към сърцата на жените: сладки, изкусни приказки и наниз от маниста... Сладки приказки у него, колкото щещ, а мънистеното герданче беше в горния джоб на палтото му в пакетче, завързало с

небесносиня панделка, но Мадалина извърещаше глава. Тънка и гъвкава в черния си вълненик, тя бързо го отминаваше и едва поглеждаше към него, тъй, между другото, „като към кученце“. Това той не можеше да понесе! Най-напред пламна от гняв. После почна да се мята като във вериги. Безпомощен, той се почувствува понесен от страстта си като от порой. А сега, откак бе научил пред кои опърлени от слънцето лапи се прекланя това бяло като на княгиня чело, отрова закипя в душата му.

Когато зави по пътя между първите къщи на селото, сякаш се пробуди от сън. Бе изоставил пътя към вира. Къде отиваше? По дворовете мучаха говеда, пламваха огньовете под котлетата за мамалига. Миришеше на варено мляко. Продължителни призивни гласове се носеха от една баирчинка към друга. Срещна един човек, който със спокоен глас му каза „добра вечер“, сетне край него мина жена с тиха пъргава стъпка, с хурка в пояса... Веднага след нея се показа тъничка сянка. Тя едва се съзираше в чернилката на здрача, но секретар-бирникът я позна и сърцето му буйно заблъска в гърдите. Беше Мадалина.

— Добра вечер! — рече Зелника и се спря.

Девојката отмина бързо, като прошепна:

— Добра вечер.

Господин Матаяш се обърна и тръгна подире ѝ. Заговори ѝ с лека подигравка:

— Къде отиваш, Мадалино? Мога ли и аз да знам? Ще бъдеш ли така добра, госпожице, да се спреш за миг?

— Да. Какво искаш? — запита девојката с тънък, напевен глас. Спря се и обърна лице към него. Имаше големи очи, плитките ѝ бяха навити като венец около главата. С бяла риза и пристегнат вълненик, който се стесняваше към голите ѝ глезени, тя стоеше неподвижно и чакаше. Застанал близо до нея, Зелника усети дъх на босилек.

— Мадалино! — заговори изведнъж той с пламнали очи. — Защо не искаш да ме разбереш?...

— Това ли искаш да ми кажеш? — И девојката се засмя незлобиво. — Господин Матаяш, остави тия приказки за друг път.

— Защо?

— Няма да ти кажа сега защо. Иди при леля Параскива, тя ще ти каже...

Зелника потрепери, пронизан от радостна тръпка, и посегна да ѝ хване ръката. Девојката си тръгна, отдалечи се лека, гъвкава и навлезе в сянката на един дъсчен стобор. Смутен, господин Матеша стоа един миг нерешително. Още не можеше да разбере. След като пое към къщата на баба Параскива, съмнението, че девојката е искала да се отърве от него, го лъхна като повеј. И все пак мигновената радост бе оставила в душата му надеждата, за която отдавна жадуваше. И във ведрият сумрак тој продолжи пътя си край стоборите към къчицката с два бора, дете живееше лелята на момичето.

III

Мадалина знаеше, че скоро ще изгрее луната. Иначе щеше да се бои от тъмното по крайбрежната пътека под боровете. Спотаена в сянката до завоя на реката, тя почака малко, за да се увери, че господин Матейаш не я следи. Усмиваше се лукаво в тъмното и черните ѝ очи светеха като блясък на вълни. Сетне тръгна бързо, спусна се по урвата, излезе на самия бряг на Бистрица и пое през храстите. Щом навлезе под стряхата на иглолистния клонак, вече нищо не виждаше, сякаш вървеше със затворени очи. Сърцето ѝ заби силно.

Когато излезе на отвъдния край, сякаш се измъкна от тъмна пещера, като че ли навлезе в друга земя. Голямата червена луна изгриваше над горите сред теменужни пари; по Бистрица се проточи златистолюспеста пътека и забърза нагоре по течението между нея и луната. Изпод зъбера на една скала из един път се пробуди извор, сякаш беше дебнал скрит; нейните стъпки шляпаха ситно по бялата пътека. Една водна лястовица изцвърча остро два пъти и прехвъркна на другата страна, летейки над самата вода; тук Бистрица се разширяваше в просторен вир и почиваше безмълвно под надвисналите върби. Мадалина се спря. После изпищя кратко и веднага се засмя. Две ръце я бяха прегърнали отзад, през раменете, и тя усети зад лявото си ухо малките меки мустачки на Илие Бадишор.

— Ти ли си, Илие? Страшно се изплаших!

Момъкът се показва на светлото, по-висок от нея, с кръгла шапка на главата, с къса абичка на раменете, с брадва под мишница. Хвана я като пиленце с една ръка. Очите му заблестяха в дълбоките си кухни, когато я обръщаше към себе си, за да я целуне. Тя се дръпна и отметна глава назад. Сетне се успокои, сгуши се до рамото му и отново потръпна, усещайки късичките му меки мустачки...

Пред тях, огрян от луната, се намираще старият и тайнствен Валинашов вир. Той носеше името на един непознат момък от стари времена. За него вече никой нищо не си спомняше, но песента му се пееше по цялата планина. Много пъти и Мадалина беше пяла тая

песен по седенки заедно с другите моми. Точно на това място на речния бряг и тя видя един момък, както в старинната песен. Сега тя стоеше обгърната от неговата ръка и мислеше за любовта и злочестията от ония времена.

— Май закъснях, Илие! — продума тихо девойката.

— Какво е станало? — запита угрижено момъкът, усетил нещо по гласа ѝ.

— Нищо не е станало. Срегнах секретар-бирника. Ама се отървах от него. Изпратих го да си поприказва с леля ми.

Тя се засмя развеселена. После гласът ѝ отново се сниши:

— И вчера ме спря...

Момъкът не отговори. Тя го хвана през раменете и притисна чело до гърдите му.

— Много ме е страх, Илиеш. Дума, че щял да те прати войник.

— Кой? Секретарят ли?

— Да. Ама аз му рекох, че не може. Нали не може?

— Не може — колебливо отговори Бадишор. — Майка ми е вдовица.

— Така е. Той само за злини мисли. Когато го видя, ми иде да плюя и да бягам като от дявол. Замаял е глава на леля Параскива. И тя все ми додява, че тъй било, че инак било. Че щял да ме вземе с венчило, че щял да ме гледа като чорбаджийска щерка... Щял да ми направи рокли като гражданките и лачени чизми... Ама аз не слушам що ми дума тя — продължи Мадалина, като се галеше и плувналите ѝ в сълзи очи блестяха срещу момъка. — Мен ми е драг на сърцето Илие Бадишор...

Момъкът се наведе и я целуна по очите, по които трептяха цветя от сенки.

Девойката се засмя тихо. Сетне продължи угрижена:

— Тая моя леля може да ми погоди нещо. Да ме тормози, да ме бие и да ме насили да взема тоя грозник. Ама не смее. Защото живее и поминува от моята земя, останала ми от мама и тейко. Продава боровете от мое име. Аз се правя, че не виждам, само да ме остави на мира. Ама ти защо мълчиш и си така помръкнал? Кога тръгваш за Пятра? Нали пак ще ходиш?

— Отде знаеш?

— От никъде. Ей тъй на, разбирам и усещам. Днес те видях от баира, като връзваше трупите на сал.

— Не съм помръкнал за това, Мадалино. След една седмица ще се върна.

— Да се върнеш жив и здрав, Илиеш. Една седмица аз ще бъда жална. Поне да вали дъжд, че да не излизам от къщи!

Момъкът се усмихна. Тя го бутна по детски с глава.

— Ти се смееш. Не, не искам да вали, за да не бъде опасно за теб по реката. Когато се върнеш, аз ще знам и ще те чакам тук. Не се трови за други работи. Ще остарее горкият господин Матейш от толкоз ходене и разпитване. Той с гражданята и тия, дето са плъпнали по планината, си кара живота. Да си подири някоя госпожица. Какво иска от мен? Аз съм проста. А на мен от една година, от Преображение, друг ми е на сърцето. Кажи ми, Илиеш, че и ти ме любиш.

Момъкът не знаеше какво да й отговори. Галеше я като дете и чувствуваше, че ще умре от любов по нея.

Луната ги огряваше целите. Отдръпнаха се по на сянка под една върба на брега на реката. Върху огледалната повърхност на вира близо до тях се появи черната им двойна сянка, родена сякаш изведнъж от омаята на пущинака.

Нито едно листо не се поклащаше. Цялата долина мълчеше, чак до фантастичните мъгли на хребетите. Вирът изглеждаше вкаменен. Шепотът на девойката се чуваше до някое време, тя си спомняше как е започнала тяхната любов. Беше и приятно да говори така, сякаш пиленце писукаше под крилото на Бадишор.

Беше едно свенливо моменце преди година, когато боязливо, със сведени ресници и разтуптяно сърце се хвана за пръв път на хорото. Тогава под старите смърчове край кръчмата на Булбук в Поноара видя сред ергените Илие.

Носеше се врява от гласове и струни. Стопаните, омешани с жените, се черпеха с ракия по обичая на планинците; говореха разпалено, лютата им кръв кипеше; веселбите им бяха буйни, необуздани като отприщен ледоход. Жените, с пристегнати вълненици, със снежнобели рязани ризи, се усмихваха морно, драголюбно. Те бяха белолики, закичени с цветя и бисерни мъниста, с червисани бузи, с коварни като водите очи. Не бяха изнурени, изсъхнали робини като селянките от равнините. Израсли под сянката на иглолистния клонак и

сред бурите на планината, те живееха леко, работеха малко и смятаха, че живеят на тоя свят само заради красотата си и зарад любовта.

Когато Мадалина стигна там, сред тая суетня, леля й Параскива я побутна отзад да отиде при момите, а тя се отправи към другите стринки, които й махаха с пръстени канчета. Отвъд струпаните в кръг моми ергените играеха сами буйно, вихрено хоро. По обичая в тяхното село това беше нещо като надпреварване пред селото и пред момите. Там Мадалина видя Илие.

Той беше начело на хорото. Той го водеше гордо, не поглеждаше към никого. Играеше и се провикваше с особена страст. И тя знаеше думите на хорото:

*Хайде, момци, с мен в гората,
пътеката ми е добре позната.*

Но той изричаше думите със сладост, с драголюбие, което из един път отекна в сърцето й. И когато веднага след това започна игра по двойки, тя се отправи сама към него. Усмихна му се смело. Когато той я обхвана, тя първа му стисна ръката. Замаяна, щастлива, развълнувана и с лудо разтуптяно сърце, тя все пак успя да забележи свенливостта на момъка и изведнъж усети как гордостта и силата й растат. Кога беше глупаво моменце? Кога се превърна в прозорлива жена? Сякаш беше пепелявосива пъпка, която под блясъка на слънцето изведнъж се разпука и разцъфна в красив цвят.

Бадишор бе израсъл като кротък и разумен вдовишки син. Вървеше като улегнал човек, говореше спокойно. Но внезапно усети парлива сладост. И сега за него животът и страстта бяха едно и също нещо. Сериозна и дълбока, с малко приказки, неговата любов имаше нещо от потайността и мъгливостта на планината. За него Мадалина беше едно благо, което трябваше да защитава до прага на смъртта си. Той не изразяваше с думи съмненията си; на дребните тревоги, които Мадалина сипеше над него със смях, не отговаряше, но тя усещаше напрежението в него, четеше в душата му като в душа на дете, потръпваше от страх като пред някакво премеждие и го обичаше още повече най-вече зарад това.

Това странно чувство, че е господарка над Бадишор, но че е и дребна буболечка, която той може да смаже с пръст, девойката изпита за пръв път зимъска; и сега, докато се притискаше до гърдите му и тихичко говореше за други неща, тя си спомняше за това.

Беше на една сватба; под черните гори и по замръзналата Бистрица шарени шейни се нижеха сред жуженето на кобзите и пукота на пищовите. По звънливия леден мост между белите стени на Бистрица дребните коне теглеха шейните. От време на време на завоите върбите сипеха скреж по голите глави на момите. Тогава господин Матаяш, секретар-бирникът, който я беше настигнал с шейната си, я хвана с ръка в движение, като се смееше и шегуваше. Докато другите моми пищяха като изплашени от вълк, Мадалина се смееше; тя не се боеше от секретаря. Но като обърна очи и видя между шаферите Бадишор, който я гледаше изпод вежди като от дъното на пещера, сърцето ѝ се сви като просено зрънце, а после изведнъж порасна от безгранично задоволство...

— Илие — тихичко говореше девойката, като си спомняше това, — мен понякога ме е страх от теб...

— Нека да те е страх, Мадалина — отговори Бадишор, — защото аз само тебе имам. Аз си мисля така... Той е учен човек...

— За клетия господин секретар ли приказваш?

— Да. Той е учен човек; каквито злини има по света, той ги е изучил. Тука, в общината, той коли, той беси, прави каквото си знае. Какво разбират хората? Той казва, че така пише в книгите; и те се бъркат в кемера и дават. С кмета е едно, с попа е едно. Седнал е като ламя върху извора и все иска, все лапа. Капка вода не могат хората да вземат без даждие. Ама аз нямам никакво вземане-даване с него. Да прави, каквото ще. Моят път не се среща с неговия. Аз по Бистрица с трупите, той в общината с тефтерите си. Ама какво иска той от теб? Аз търпя, търпя, ама в мен се събира отрова. И накрая ще стане една!

— Илие, мирувай — решително рече момичето. — Нас никой не може да ни раздели.

— Добре, Мадалино, ще мирувам — кротко отвърна Бадишор. — Аз съм като Бистрица. Блъска ли я вятърът, размътва се. Мисля си: какво искат хората от нас? Иде ми ей тъй да стана див звяр, да те грабна и да те отведе в гората.

— Нека си приказват хората, Илие. Нека леля Параскива ме гълчи от заран до вечер... Пита ме къде отивам — аз ѝ думам, че отивам за ягоди. „Ама сега няма ягоди, мари!“ — „Аз намерих, лельо Параскиво! Сладки са и много ми харесват!“ Няма какво да ми стори, Илиеш!

Момъкът я прегърна и притисна до себе си, удивен от думите ѝ.

— Да не забравиш, Илиеш, да ми донесеш от Пятра мерджанено герданче...

Със ситен смях тя се въртеше в ръцете му, гъвкава и жилава като струна.

Късно излязоха от сянката. Пълната луна ги огря. Вървяха като през призрачни мъгли, като през царство на безмълвието. Не съзнаваха, че тази нощ беше настъпила само за тях. Почти не я забелязваха, прегърнати и затворени в любовта си като в мида. След време девойката трепна от фантастичния смях на улулицата. Птицата прелетя през светлината като през сребърен пух, размахвайки безшумно криле. После някаква риба изпляска силно в дълбочината на реката, разпръсквайки звезди и строшени огледала по повърхността. Когато навлязоха под черните клонаци, вирът изглеждаше тържествен и тъжен под лунната светлина.

IV

Господин Матейаш Зелника беше измъчван от най-различни мисли и намерения. В главата му бушуваше буря. И когато стоеше в общината и се занимаваше с книжа, дела и хора, и когато обикаляше из селото, и когато почиваше в механата на Лейбука Лайзер сред приятелите си, той все мислеше за своята мъка и кроеше планове.

И навремени последиците от мислите му се виждаха.

Един следобед Гъцу, данъчният, отиде у стрина Ирина, майката на Илие Бадишор. След като стопанката излезе със запретнати поли и умири кучетата, господин данъчният започна да оглежда стопанството, отброи две телета, две кончета, попита какви постелки има в къщата и си направи сметката наум, като гледаше настрани.

— Ама какво има? Какво броиш бе, какво смяташ?!... — извика уплашена вдовицата и оправи ръченика на главата си.

— Гос'ин секретар-бирникът ме изпрати — рече Гъцу. — Не сте дали парите за даждието.

— Леле-мале, платихме бре, човек, как да не сме платили. Нали баш на теб платих.

— На мен ли? Не си спомням. Имаш ли китанца от мен?

— Имам. И синът ми си беше дома. Ти я даде на него. И аз я прибрах зад иконата. Имам я.

— Тогава добре. Ама гос'ин секретар-бирникът мислеше, че не искате да дадете пари за царщината. Синът ти аскер не ходи, даждие не плаща... Да върви в съдилището, там да дава сметка...

— Какво съдилище бе? — кресна жената и загледа с втренчени, ококорени очи службаша.

Гъцу потърка усмихнат острия си нос, придръпна изкривилата се към ухото му мазна връзка и се закашля тихо:

— Не знам, стрино Ирино. Да дава сметка. Той какво прави? Седи на брега на блатото и държи за пояса унуката на Параскива... Такъв ерген като него, същински бор, да върви аскер, да си изпълни дълга, да си спечели правата! Даже гос'ин секретар-бирникът дума:

„Защо не гледа стопанството на майка си? Да си бъде ерген на място, да остави на мира щерките на хората и никой няма да го закача за нищо...“

— Ама не е той виновен бе, човек! — избухна ядно стопанката. — Момата върви подире му, ама аз съм решила да я пресрещна и да я питам какво иска от момчето ми...

Тя изведнъж се успокои, усмихна се лукаво и погледна вторачено в язовските очи на данъчния агент.

— Колкото до мене — заговори тя с тайнствен, принизен глас, — на мен ще ми е по-драго да видя доволен клетия господин Матейаш...

— Кой да е доволен, кой Матейаш? — запита Гъцу, като гледаше накриво встрани.

— Я недей тъй! Виждам аз накъде бие работата. Исканте да сплашите една клета проста жена. Гаче на мен ми трябва беля? Да ми вземат на мен силата от къщи и да остана саминка. Нямам аз още син за женене. Ще сторя всичко, господин Гъцу, и ще я махна от пътя му... А ти кажи на господин бирника, че парите за даждието сме платили, щом не може да спи спокойно по тая причина.

И с тоя отговор Гъцу се отправи по пътеката към общината, като поглаждаше навремени острия си нос и оправяше връзката на дългата си, тънка шия.

Друг ден той по ранина отиде при леля Параскива и завари Мадалина да хвърля зърно на пъстрите и качулати кокошки и да приказва с тях.

— Добро утро, моме Мадалино — поздрави той.

— Дал бог добро, гос'ин Гъцу, какъв вятър те носи към нас?

— Никакъв вятър. Минавах отгук и рекох да видя дали стрина Параскива си е дома.

— Дома е! — И момичето завика с напевен глас: — Лельо, лельо! Излез, че ти носят хабер от господня секретар-бирника!

Носът на господин Гъцу почервения. Изумен от такава дързост, той остави на мира връзката си до ухото като нещо непотребно и мъртво и загледа оглупял леля Параскива, която се бе показала на пруста с ръце на хълбоците и гледаше озадачена ту него, ту момичето.

— Виждам, че сега нямаш време — успя най-последно да измъкне агентът. — Ще мина друг път. Или пък ще се видим в неделя в кръчмата.

— Харно, господин Гъцу... — прошепна стрина Параскива, сетне скръсти на гърди късите си, дебели ръце и се загледа продължително в Мадалина като в чуден звяр.

— Ама що за дявол му рече, мари, а?

— Нищо не съм му рекла, лельо Параскиво. Какво знам аз? Аз съм едно просто момиче.

— Тъй е, тъй е — потвърди старицата, като завря брада в пазвата си. — Ако си послушна, ще сториш тъй, както аз те уча...

Момичето се обърна към кокошките с лукава усмивка и с очи, забулени от спомените за нощите край Валинашов вир. Старата махна с ръка, като че ли девойката се бе отдалечила, изчезнала и тя вече няма с кого да говори. И влезе в къщи при своя разбой.

Един следобед Въртоглавката и Шугавата маца, пристигнали първи на обичайната си среща, едва бяха седнали на столовете в сянката на механата, и Петря Царка се показа зад тях. Поздрави ги, като ги гледаше с беззастенчиви си очи, и се отправи към еврейна.

Лейбука го следеше внимателно с поглед... Направи му място да мине и влезе подире му. Седнали отвън веднага чуха заядливи глас на Петря. Искаше да пие. След известно време механджията се показа пак на прага и се облегна на вратата. Но с крайчеца на окото си наблюдаваше седналия вътре. Секретар-бирникът и инженерът отпиваха бавно виното от чашките си и гледаха зеленикавото небе в далечината.

Петря изведнъж си проправи място с лакти край Лейбука. Погледът му беше мътен, той сякаш бе взел някакво решение.

Спря се пред двамата приятели.

— Какво има, Петря? — запита секретар-бирникът.

— Какво да има, господин секретар-бирник? Аз искам да ти дам едно прошение...

— Какво прошение? Кажи!

— Ам'че, ето що е! Аз, дето се вика, съм работен човек. От заран до вечер блъскам с тая брадва боровете. Друга грижа нямам. Ама сега гледам, че господин началникът не ми дава мира.

— Кой началник?

— Господин старшият на жандармите, Алеку Дешка... Съкълдисва ме да му кажа всичко, каквото знам за оная работа с касиера от гатера, дето някой го нападнал през нощта да му вземе парите.

— Добре де, но това е приключена работа. Нищо не може да се разкрие.

— Нищо не може да се разкрие, господин Матаяш. Точно тъй, както думаш ти. Ама знам ли какво му е скимнало на господин началника, та пак почна да издирва. Казва, че дошъл някакъв свидетел...

Лейбука изглеждаше да дреме на прага, но очите му бяха много будни и бдителни. Като гледаше високото тяло и дивата външност на Царка, погледът му се изостряше и в него просветваше особено прозрение.

— Мисля си, господин Матаяш, какъв може да е тоя свидетел и защо господин старшият ме съкълдисва... Рекох си, господин Матаяш, да ме вземеш пак под крилото си...

Царка беше пиан. Беше пил ракия край тезгяха в механата, но знаеше какво говори и какво иска и гледаше втренчено секретар-бирника.

— Знам ли аз какъв ще я тоя свидетел? — усмихна се секретар-бирникът. — Няма нищо бре, Петря, иди си спокоен. Аз ще говоря с Алеку Дешка и ще видя какво е. Ти няма от какво да се боиш: в нищо не си виновен.

— Тъй думам и аз, господин Матаяш. В нищо не съм виновен.

По лицето на Лейбука пробягна тънка усмивка.

— Трудно се открива истината... — обади се инженерът, като сипваше вино в чашите. — Било е тъмно и наблизо не е имало никой.

— Крадецът е имал и маска — забеляза тихо евреинът. — Никой вече не може да го открие...

— Какъв свидетел може да се е явил? — заговори отново секретар-бирникът със смях и загледа втренчено механджията. — Такъв свидетел само с предположения може да бъде и Лайзер.

— Може, но аз не съм свидетел!... — бързо и енергично се защити Лейбука.

Господин Зелника продължи:

— С предположение може да дойде и някой като Илие Бадишор, който обикаля нощем да търси имане по брега на Бистрица.

— Съвсем вярно! — извика Шугавата маца и гръмко се разсмя. — Обикаля да търси имане. Само той може да знае какви зверове бродят нощем по пътеките.

Петря Царка се усмихна с цяла уста, очите му блеснаха.

— Така е, гос'ин Матяш. И той може да е... Сега аз мисля, че той ще да е... Аз имам с него стара разпра зарад една мома... И сега той ми копае гроб като душманин... и ме одумва... Ще науча аз дали е той, господин Матяш...

Дървосекачът разтърси глава, сякаш бе получил пълно потвърждение и се бе спрял на някакво решение. После влезе пак в механата, повличайки подире си евреина.

След няколко дни, беше неделя, под боровете на Булбук се изви голямо хоро. Хорото беше най-вече за младите. Повечето селяни пиеха и хвалеха питиетата на стария Булбук. Там бяха и работниците от всички склонове на планината, и италианците от шосето на Шугавата маца, и едни немци, машинисти от дъскорезницата; а дядо Павалаке Булбук, едър и плещест, с изхвъркнал напред изпод пешовете на кожуха корем, червендалест, с бели мустаци, се суетеше насам-натам нареждаше пръстените канчета и закачаше жените. Сред тая гълчава едва се чуваха слабите плачевни звуци на цигулките. Но момците чуваха достатъчно, за да играят своето хоро. Играеха буйни, омаяни, с горящи очи. Момите изглеждаха по-сдържани и докосваха по-кротко земята с чизмите си с жълти подковки на токовете.

По едно време Петря Царка се надигна от мястото си и леко залитайки, отиде да играе. Спря се с нерешителна усмивка, загледан в двойките, които подскачаха и се въртяха в една игра, която се нарича къръшел. Най-напред му се стори, че всички се въртят като в мъгла. После различи Бадишор и Мадалина. Той бе станал от мястото си с определена мисъл. Знаеше, че момичето е там, че там трябва да бъде и момъкът. Бе оставил пръстеното си канче недопито; бе излязъл вън, настроен за кавга и с намерението да стори нещо за приятелството си със секретар-бирника...

Край хорото неочаквано се показва и господин Матяш Зелника. Момите започнаха да се побутват с лакти и да си шепнат със смях една друга на ухото: „Въртоглавката! Въртоглавката!“ Сетне запротягаха

шии и затърсиха Мадалина. Като видя секретар-бирника, Царка се реши.

С крива усмивка той мина напред, удари с рамо една подир друга две двойки, спря се и сложи тежката си ръка върху ръката на Мадалина. И момъкът, и девойката се спряха. Това беше знак, че друг момък кани момичето. Но щом видя Петря Царка, Бадишор дръпна момичето към себе си. В тоя момент съзря и секретар-бирника.

— Какво искаш? — извика той, като загледа изведнъж яростно дървосекача. — Ти нямаш място сред ергените.

Царка изръмжа:

— Мерак ми е да играя с тази мома! Ще платя и на свирачите! Ще почерпя и ергените!

Играта спря. Един ерген хвана цигулката и звуците секнаха като задушени. Мадалина дръпна Бадишор настрана.

— Секретар-бирикът те е изпратил, а! — изрева Илие и прониза с поглед Зелника.

Царка издаде глава напред и се засили. Няколко момичета изпищяха уплашено. Мадалина се сви встрани, бутната от левицата на момъка. С десницата си Илие хвана Царка за врата, спря го и го наведе — в това време ергените се втурнаха към тях да ги разтърват...

Петря сумтеше задъхан настрана, държан от жилестите ръце на момците, и само главата му яростно се мятеше нагоре.

— Ще видиш ти, вдовишки сине, ще се срещнем ние на друго място!

Надменно изправен в тесните си дрехи и придавайки си вид на оскърбен, господин Матейаш си пробиваше път през струпаните хора, които се люшкаха на вълни и питаше:

— Какво става? Кой смее да говори за мен?

Илие го измери с омраза от главата до петите. Секретарят се престори, че не го вижда. Сега разбираше, че няма какво да прави тук. Видя Мадалина.

— Какво има, Мадалина? Какво се е случило?

— Дойде тоя вълк и ни разтури хорото! — бързо отговори момичето, а другите моми скупчиха глави и сподавено се закискаха.

Господин Матейаш извади часовника си с верижка и погледна колко е часът, после изтупа панталоните си с волската жила; чувствуваше се като в гнездо на оси.

— Да отиде някой да повика Алеку Дешка! — реши той важно, със суров глас и с тежки стъпки излезе от кръга на селяните.

V

Господин „началникът“ направи малко разследване, възстанови реда и спокойствието и сега се отправяше със спокойна крачка нагоре, като подрънкваше със сабята си по каменистата пътека. Господин началникът Алеку Дешка беше човек с дребно тяло, но добре сложен, с широко русоляво късаво лице. Това набръчкано лице, което сякаш винаги се смееше, му бе спечелило прякора „Старата кадъна“. Господин старши стражарят наистина имаше лице на весела стара кадъна. Ала очите му не бяха нито весели, нито женски. Бяха сиви, със стоманен блясък и пробиваха като свредел хорските души и предметите.

Господин старшият си имаше свое схващане за хората. Въртеше ги и тъй, и инак, мереше ги, теглеше ги и не даваше пукната пара за тях. Имаше си свое схващане и за службата, която изпълняваше. Беше човек, който бе прочел в живота си няколко книги и смяташе, че изпълнява дълга си към царщината като истински човек на изкуството. Когато имаше „разследване“, той никога не биеше човека, не го измъчваше. Като часовникар го разглобяваше на части и винтове, въртеше го, разглеждаше го от всички страни и спокойно изплиташе становището си...

Замислен и сега както всякога, Дешка изкачи пътя към механата. Беше през една студена късна лятна привечер и Лейбука, настръхнал, вдигаше дървените кепенци на дюкяна си. Като зърна жандарина, еврейният се усмихна развеселен и го поздрави по войнишки.

— Добър вечер, господин Алеку. Добре правиш, че наминаваш към нас. Мойта жена е спокойна само когато дойдеш насам.

— Така ли? Тогава иди й кажи, че съм тук и я помоли да ми направи едно кафенце с каймак. Аз имам турска жилка, господин Лейбука. Обичам кафето.

— И аз го обичам, господин Алеку, макар че нямам турска жилка. Ще й кажа да направи две...

Алеку Дешка седна на един стол между боровете. Лейбука влезе в къщичката си от греди, за да занесе на жена си добрата вест, после се върна, като потриваше ръце.

— Една чашка ром нали върви с кафето, господин Алеку?

— Върви, ако ми бъдеш дружина. Аз съм за правдата, господин Лейбука.

— Зная, зная — отговори евреинът с тих смях. — Познавам те аз, господин Алеку. Ти си рядък човек за тоя край. Кой те доведе тука, господин Алеку?

— Кой ме е довел ли? — отговори жандаринът. — Никой не ме е довел. Сам дойдох. Аз не се плаша от службата, където и да е тя. Аз и в пустинята живявам, господин Лейбука. Аз съм малко философ. Като нямам какво да правя, размишлявам защо бог е сътворил човека. Мъча се да открия без свидетели и без доказателства кой нападна касиера от гатера. Спра око на един човек и мога да зная коя нощ той ще се опита да отиде на гости на господин Лейбука...

Ереинът подскочи:

— Не говори така, господин Алеку. Ето иде жена ми... Тя се плаши от всяко нещо.

Госпожа Естер се ръкува с господин Алеку и седна с пъшкане на един стол.

— Трудно се живее тук — каза тя с тъжна усмивка, — само тревоги и ядове. Понякога по цяла нощ не мигвам...

Жандармът се обърна към механджията и се засмя:

— Тогава аз тебе да попитам, господин Лейбука, какво търсиш тука...

Ереинът въздъхна:

— Кой не иска да спечели къшей хляб?

— Така е... — съгласи се със снижен глас представителят на властта.

Известно време мълчаха. В селото светлините припламваха една подир друга. На един склон в планината трепна огън като око на пустошта. Еврейката потръпна, загъна шията си с вълнения шал и си влезе в къщи.

— Какво казваше преди малко, господин Алеку? — боязливо запита Лейбука.

— Аха, не си забравил. Казах, че аз зная кой е нападнал маскиран касиера.

— Може би зная и аз, господин Алеку. Аз мисля, че и господин Матейаш знае.

— Може — тихо изрече жандармът, щракна огнилото и си запали цигара. — Ами че тоя, който е свършил тая работа, аз отдалеч го следя с поглед. Той дори не знае. Той иска да дойде някоя нощ тук, да изкърти един кепенец и да поразрови из чекмеджето на твоя тезгях!

Евреинът мълчеше.

— Аз познавам хората — продължи със смях Алеку Дешка. — Надникнал съм в душата му и зная, че така ще направи... Щом дойде, и ще зная кой е бил.

— Господин Алеку — тихо промълви Лейбука, — по-добре да не идва.

— Разбира се, че е по-добре да не идва. Когато той откачи кепенеца и разбие чекмеджето на тезгяха, ти ще скочиш с разчорлена коса и със свещ в ръка и ще се развикаш. Тогава той както си е разгорещен, може да те халоса с брадвата по главата. Това не бива да стане. Затова по-добре да го повикам при мене да го разпитам за други работи и той ще си мирува. Гласи се да го стори, ала не смее...

Алеку Дешка пушеше и с охота сърбаше кафето си в мрака.

— Хубаво кафе — рече той. — Такова съм пил само в Яш у едни арменци.

Евреинът пак въздъхна.

— Тук живеем, господин Лейбука, сред много зли хора... Тука те са съседни със зверовете в гората. Нахвърлят се един върху друг, хапят и мушкат с рога. Днес щяха да се избият.

— Кои, господин Алеку?

— Петря Царка се нахвърли върху Бадишор!

— Значи, пак той.

— Да. Сега има и тая беля на главата си. Още една причина, за да отложи посещението си при теб. Нашият секретар-бирник, господин Лейбука, е учен човек; носи същите дрехи като нас, ама душата му е като на див звяр. От една година задиря една мома и сега го е обхванала някаква лудост. Аз мълча, ама всичко виждам. Сложил е Царка на топа на устата. Сетне той ще си умие ръцете. Нито чул, нито видял.

— Как така ще си умие ръцете? Ама защо да си умие ръцете, господин Алеку?

— Така. Мислиш, че не знам как ще се свърши тая работа ли? Знам, като да съм господ. Планината е висока. Бистрица е дълбока. Някой ден жените ще оплакват Илие Бадишор...

Евреинът се изправи разтревожен.

— Не може да бъде! Не може да бъде, господин Алеку! — извика той развълнуван. — Ти си чуден човек и всякога така ме плашиш. Ала не си лош човек. Ти можеш да направиш нещо, да попречиш...

— Не, господин Лейбука, не мога да сторя нищо — бавно отвърна Алеку Дешка. — Страстите на тукашните хора са като вятъра и водата: никой не може да ги спре... Така е, господин Лейбука... После, ти виждаш ли какво прави нашият секретар-бирник? Праца хабер на майката на момъка; стои на приказка с баба Параскива, пресреща момичето; един ден с цяло гърло говореше тук, в гостилницата, за страстта си; из оня ден пак говореше за това с Царка, нали така беше?

— Така е. Говореше.

— И после, господин Лейбука, ти не виждаш ли сам накъде вървят работите? Аз, като знам кой е Царка, като знам, че той е замесен във всичко и като го гледам как днес иска да хапе като вълк, знам какво ще стане. Но какво мога да сторя? Мога ли да вървя подире им? Не мога. Оставям ги на бога. Тук човекът, водата, вятърът и дивият звяр са еднакви, господин Лейбука. Можеш да донесеш чашките с рома, ако обичаш.

— Веднага. Ама аз не вярвам, господин Алеку. На теб ти е драго да идваш вечер тук и да ми приказваш такива работи. На мен ми е приятно, че идваш. Ти си властта и аз се чувствавам добре с теб, макар че ме хвърляш в страх. Аз не вярвам да се случи така, както ти казваш.

— Добре, недей вярва. Ти си градски човек. Когато в града убият човек, всички се ужасяват, блъскат си главата. Тук животът на човека е като полско цвете, господин Лейбука, както пише в псалтира. Един ден в Бистрица ще стане голяма беля и този ден не е далеч, господин Лейбука...

Евреинът стоеше сгъшен, настръхнал на мястото си, а лицето на Алеку Дешка като лице на стара кадъна се бърчеше в мълчалив чудноват смях.

VI

Старата кадъна имаше право. Трябваше да се случи нещо. От своя пост до общината, до стълба с избелялото от дъждове знаме, господин Алеку Дешка виждаше всичко, каквото ставаше по долината и по пътеките, и го отбелязваше в съзнанието си под застиналата усмивка на лицето си. Неговият сив поглед сякаш минаваше и през стените. Той можеше да каже, че присъствува на разговорите между Петря Царка и господин Матяш. Защото от няколко дни дървосекачът редовно по здрач изкачваше пътя към къщичката на секретар-бирника със своята скоклива походка и с брадва в ръка.

Господин Алеку пушеше, възседнал стола си, скръстил ръце върху облегалото и подпрял брада върху ръцете. Димът на цигарата се виеше и мятеше като живо същество във ведрината на тези ранни есенни дни. Той виждаше и отец Сновалото да кръстосва неуморно ту по някоя пътека, ту на завоя на някой сокак.

Бе се събудил и отец Костаке и сега обикаляше да нарежда работите, както на него му сече главата и както му отърва. Преди всичко той беше приятел със секретар-бирника. Пред портата на стрина Ирина той плесна с ръце и се учуди:

— Стрино Ирино, как можеш ти, такава вредна жена и добра къщовница, окаяна вдовица, да търпиш такова нещо: да подведат сина ти и да го съсипват.

— Тъй е, отче Костаке, целувам ти ръка... Видиш ли какви са лоши хората днес! Една проклета мома, колкото една котка, се е заловила с Илие и не го оставя на мира. Хем ходих при Параскева и й казах. Ама и на нея, горката, не й е лесно... Оплака ми се, че не може да опазти тази дяволица, както не можеш опази едно стадо зайци... Като видях отче, каква е работата, пресрещнах момата, подхванах я откъсо и я питам: „Слушай, моме, защо не ми оставиш сина на мира?...“

— Тъй-тъй... И тя какво рече?

— За бога, отче, като ти кажа, няма да ми повярваш... Тя нищо не каза. Само ме загледа. Сетне се приближи с наведена глава и ми целуна ръка... „Стрино Ирино — дума, — някой ден Илиеш ще ме открадне и ще ме доведе при теб в къщи... Не ме съди и не ме кори, че и ти си била като мене. Аз на Илиеш не му искам злото...“ Така ми рече, отче... Какво мога да ѝ сторя? Аз, право да ти кажа, отче, загледах я със сълзи в очите, така ми падна на сърцето...

— Виждам аз, виждам — отвърна подигравателно отец Костаке.
— Спомнила си си за младините. Знам аз...

— Е, отче, младост, какво да сториш... — рече вдовицата с въздишка.

Потрепвайки бързо и развявайки полите на расото си, отец Костаке изникна на друга улица, пред друга порта. И Алеку Дешка го видя да стои дълго време, подпрян на един стар боров стълб под стряхата на портата и да ръкомаха към баба Параскива, която го слушаше със запретнати ръкави и скръстени ръце.

Но Дешка виждаше и секретар-бирника да кръстосва припряно в здрача и да пресреща девойката. Цяло село го виждаше. След унижението, което преживя пред кръчмата на Булбук, сега като че ли не можеше вече да се спре. Девойката се връщаше с други моми от планината с кравите, когато залезът багреше с пурпур скалите. А той биваше там на пътя им, потупвайки панталоните си с волската жила. Навремени се спираше и сякаш се вслушваше в песента на хлопатарите; и само към едно място гледаше. „Гледа пъпа на дявола...“ — шепнеха си момите и се кискаха сподавено.

Веднъж той решително спря Мадалина. Обърна се сопнато към другите моми:

— Какво стоите? Вървете си гледайте работата! Слушай, Мадалино — рече той на девойката, като я гледаше втренчено и мрачно, — аз искам още веднъж да те попитам: завинаги ли си се врекла на другия, към мен вече няма ли да се върнеш? Отговори ми...

— Господин Матаяш, аз нямам какво да ти отговоря... — спокойно отвърна Мадалина.

— Слушай, Мадалина. Ти не виждаш ли, че на всичко вече е дошъл краят? В кръчмата той ми се опери пред хората. Отсега нататък аз няма да имам мира, докато не го премахна от пътя си. Решил съм вече и съм се заклел...

— Господин Матейаш, не мислиш ли, че ще сториш грях? — рече девойката и го погледна бързо.

— Не.

— Добре де, ама той с нищо не ти е длъжен. Никому зло не е сторил. В нищо не можеш го обвини. Какво можеш да му сториш?

— Остави го, Мадалина. Толкова ти казвам аз. Инак ти ще отговаряш пред бога!...

Алеку Дешка видя Матейаш Зелника да се отправя след това с едри крачки към гостилницата. „Ще говоря с чифутина — помисли си той. — Сега отива да пие. Пие, за да се насъска и да вземе някакво решение.“

С неподвижната маска на застиналата си усмивка жандармът стана от стола си, запали си друга цигара и бавно пое надолу, като подрънкваше със сабята си. Отби се в една уличка и се спря пред портата на стрина Ирина. Старицата доеше кравата. Момъкът излезе изпод сянката на пруста и се приближи до Алеку Дешка.

— Излез от двора и ела с мене донякъде... — рече жандармът.

Момъкът го погледна внимателно и тревожно... Когато го настигна и тръгна с него, Дешка го потупа по рамото с лявата си ръка:

— Не бой се, момко, аз в нищо не те обвинявам. Ти си свестен човек. Ала исках да те питам едно нещо.

— Питай ме, господин старши, и аз ще ти кажа — бързо му отговори Илие.

— Така, много добре, виждам, че ме знаеш какъв човек съм. Аз не тормозя и не давам рушвет. Аз съм справедлив човек, Илие, и ако се бях опопил, можех да стана игумен или митрополит. Гледам аз, момко, какво става около мен и всичко виждам и разбирам. А бре, аз отдавна зная, че ти и Мадалина сте си дали дума. Аз не се меся в любовта на младите... Господ е дал любовта на човека, за да го накара да позабрави малко старостта и смъртта. Ама ти, Илие, знаеш ли, че Матейаш Зелника те мрази и преследва?

— Знам, господин старши, ама аз от него не се боя.

— Добре, добре, знам, че не се боиш. Но той може да бъде посилен, ако има другар. Може някой в тъмното да скочи върху теб. Може върху теб да се строполи някой голям камък от планината. Ей, момко, внимавай. Така смятам аз, че трябва да внимаваш...

Като се ухили странно, Старата кадъна потупа пак момъка по рамото. После пое бавничко, с олюляваща се походка към гостилницата, а момъкът, останал неподвижно на мястото си, чуваше все по-слабо и по-далеч звънтенето на сабята му.

Бадишор се отърси от мислите и направи няколко крачки към Бистрица. Но се сети за думите на Дешка и поклати глава с усмивка. Върна се с големи крачки у дома си, влезе крадешком в трема и потърси в нишата брадвата си. Метна бегом на раменете си кожуха и отговори от портата на майка си, която питаше от къщи кой е. И в синкавия здрач пое по равната пътека към Валинашов вир, където го чакаше неговата Мадалина...

VII

Три дни по-късно през нощта срещу Богородица по долината на Биситрица падна слана, подобна на стрито стъкло, а на разсъмване закъснелият сърп на месечината позлати скатовете, върбите и струпаните от пороищата камънаци. Зорницата се показва над планината върху сива ивица от облак. Тропане по вратата и човешки глас пробуди господин Матаяш Зелника от тежкия му сън.

— Аз съм, господин секретар-бирник — викаше отвън Петря Царка. — Отвори!

Зелника беше още замаян от съня. Светлината на месечината нахлуваше през прозореца като дим. Зорницата сякаш го гледаше с едно око и премигваше с ресници от лъчи.

— Отвори, господин Матаяш!

— Какво има? Какво викаш така? — запита секретар-бирникът и дръпна резето.

Дървосекачът влезе в стаята със смях; Зелника усети силна миризма на ракия и тютюн.

— Какво има бе, човек? От кръчмата ли идваш?

— Ами да! Идвам от Булбук. Ама идвам с голяма вест, господин Матаяш. Облечи се и да тръгваме веднага. Сега вече няма да ни избяга, господин Матаяш. Отдавна му имам аз зъб; сега ми падна в ръцете.

— За Бадишор ли говориш?

— Ами че за кого? За баба ми ли? Снощи в кръчмата дойде надзирателят на чифлика. Един чифутин, даже не зная как се казва. Търси дървар да му смъкне още днес, на Света Богородица, двадесет трупи от устието на Бараз. Утре трябвало веднага да ги спуща към Пятра. Техните работи не търпят бавене. Те работят с часовник в ръка... Ама хората, разбира се, всички отказаха. Утре, по-точно днес, е празник и ден за почивка. Ще отиде човек до кръчмата да се почерпи като всеки християнин... Аз самият не исках да се залавям с тая работа...

— Чакай бре, Петря, чакай — прекъсна го Матяш. — Какво общо има тук Бадишор?

— Ама като не искаш да ме чуеш докрай, господин Матяш... Да видиш. Чифутинът си отиде. Ние си стоим, пийваме си юзчето с ракия, разправяме си дертовете... По едно време иде Тимофте и казва, че се намерил човек да смъкне трупите от устието на Бараз. Кой? Илие Бадишор. Той е по-алчен за пари от другите. На него не му трябва кръчма и веселба. Ако му дадях добра цена, щял да докара трупите. И Тимофте дума, че дори тръгнал!

Секретар-бирникът се развълнува, заразен от въодушевлението на дървосекача, и почна да се облича.

— Сега му е времето, господин Матяш... — продължи Царка да се рови в душата му. — Празничен ден е, в планината и по реката не работи никой... Той тръгна сам. Ако се блъсне в някоя скала, значи, че го е наказал господ, задето работи в празник...

На лунната светлина устата на Царка се разтегна в мрачно хилене. Той се олюляваше леко и почукваше челото си с пръст, удивен сам от собствения си план.

— Хайде, господин Матяш. Недей стоя. Ще вземем коне... След като се изпълни божието наказание, господин Матяш, ние бързо ще се върнем в къщи... Ще поприказваме с хората, ще се отбием в кръчмата и ще се чудим и маем и ние, като научим, че момъкът е отишъл да търси баща си на дъното на блатото...

От няколко мига Зелника вече не можеше да се владее. Дърпаше дрехите си като трескав. Всичката отрова, събирана месеци наред в него, нараснала напоследък от отчаянието и унижението, се разбушува, замъгли и затъмни разсъдъка му. Той се хвърли към дърваря, хвана го за гушата и изстена сподавено:

— Мълчи бе! Мълчи бе! Да не те чуе някой! Никой ли не те видя, като влезе тук?

— Никой не ме е видял, господин Матяш, не бери грижа! Аз съм стара лисица...

Развеселен от тази шега, Петря Царка се тупна по окачената на хълбока му вулия.

— Взех със себе си и малко сила. Едно шише ракия. Сега съм толкова юначен, както кога съм бил на лов...

С резки движения секретар-бирникът навлече палтото си и побутна с рамо дърваря:

— Какво стоиш? Хайде да вървим!

— Да вървим. Защо не? Ами коне има ли?

— Има. Ще намерим край гората. Смятам, че друго не трябва да вземаме.

— Няма, господин Матейш, как може такова нещо! Ние нищо няма да пипаме. Бистрица ще му види сметката.

— Така е — измърмори секретар-бирникът. Усети, че потреперва от студ. Настръхнал, излезе навън, завъртя два пъти ключа в бравата и въздъхна дълбоко, сякаш бе смъкнал от раменете си тежък товар. Пое бързо нагоре. Знаеше, че непременно трябва да стигнат устието на Бараз. Предчувствуваше, че на днешния ден непременно трябваше да се случи нещо голямо, нещо, което той не можеше вече да спре. И едва след това може би за него щеше да настъпи успокоение и един миг на радост, която с такова настървение бе желал.

Когато, възседнали неуседналите коне, стигнаха до Ватуйов превал, за да минат отвъд, в урвата на Бараз, слънцето изгряваше, забулено с леки мъгли. Дълбока тишина владееше над горите и неподвижните талази на планината. Вляво от урвите, откъм Сихастрие, се разнесе сладко треперливо тракане на клепало; после зазвъняха камбани. Двамата другари се спряха за миг, за да разгледат блатото долу в урвата, над което се плъзгаха завеси от осветени мъгли...

На отвъдната страна по камениста пътека яздеше по мъжки една планинка, загъната в кожух. Върволица от малки кончета, натоварени с пълни с царевица дисаги, вървяха с наведени глави, завързани едното за опашката на другото; те идваха откъм градищата на полето и отиваха в едно планинско село.

Господин Матейш и Петря Царка минаха превала и навлязоха в долината на Бараз. В едно притулено кътче на гората слязоха от конете. До устието на потока им оставаше малко. Мястото беше уединено и те се надяваха, че ще бъдат сами с момъка сред реката. Царка извади тумбестото шише и го подаде на секретар-бирника. Зелника най-напред го блъсна с опакото на ръката си и го отстрани. После се раздума, грабна го, поднесе го към устата си и продължително пи. Царка се смееше и стоеше, протегнал ръка като лапа на хищник.

— Добре де! Ама остави и на мен, господин Матяш. Това на мен ми е илачът.

Господин Матяш намери шегата за много уместна и му върна шишето, като се смееше и той с пламнали, блестящи очи.

Вървяха решително между отсечените борове и внимателно гледаха към дъсчената постройка на дъскорезницата. Там беше тихо, не се чувствуваше никакво движение. Вдясно от тях заприщеният Бараз образуваше широко езеро, в което бяха струпани белите трупи на обелените борове: дънери и стебла.

Тук водите на потока, събрани и спокойни в яза, очакваха часа, когато ще се влеят в намалялата от сушата Бистрица и ще подкарат побързо и по-добре свързаните на салове трупи към долините. Мястото беше самотно и тихо. Под зелената бляскава повърхност на яза от време на време се стрелкаха пъстърви като сребърни шишове за плетене.

— Няма го — рече Матяш Зелника и смръщи вежди. — Още ли не е стигнал?

— Сигнал е... — отговори Царка, като се промъкваше по ставилото — ама ние сме дошли май късно. Салът от трупите трябва да е бил от тая страна, в Бистрица. Сега го няма. Преди малко го е отвързал и е заминал...

Секретар-бирникът хапеше мустака си. Обърна мрачни очи към Царка:

— Тогава какво ще правим?

— Хм! Какво ще правим ли? За всяко нещо има цяр, господин Матяш! С мен няма да пропаднеш. По пътя аз си помислих, че може да не го сварим тук. Знаех, че в яза има малки салове, донесени от потока и още неразвързани. Ето ги, можеш да ги видиш и ти. Ще пуснем водата, ще навлезем със сала в Бистрица и водата от яза ще ни закара като жребец право при него... Ще го нападнем откъм гърба...

Жестоко огънче проблесна в очите на Зелника. Обърна се към Царка, хвана го през раменете и го тласна напред. Изрече единаединствена дума:

— Хайде!

Петря извади бързо брадвата си изпод кожуха и се ухили доволно. Минаха и двамата на ставилото и със свързаните на веригите скрипци вдигнаха преградата на водата. Язът изведнъж се изтръгна от

зеленото си спокойствие, трепна незабелязано и се втурна към Бистрица. С рев на буря се сгромоляса първата вълна. Двата другари, качили се бързо на един лек сал от греди, минаха край укрепителните стълбове и подхванати от кипналите води, навлязоха в широкото корито на реката. Грабнати от бързите въртопи, те се понесоха надолу. Пред тях сякаш препускаха вихрени коне, които се плъзгаха върху вълните на Бистрица.

— Дръж се добре, господин Матейш, ще го стигнем! — извика Царка от предната част на сала.

Известно време се носеха с голяма бързина и наистина след четвърт час зърнаха сала на момъка да завива зад скалите. Царка вдигна глава. По крайбрежните пътеки не се виждаше никой. Гонени от буйното течение, те летяха замаяни сред грохота на вълните. Вперил поглед напред, Матейш Зелника стоеше наведен и държеше здраво дръжката на забитата в сала брадва. Очите му блуждаеха. В тях имаше нещо болезнено.

— Ще го стигнем на Валинашов вир! — извика на ухото му Царка.

И те наистина настигнаха момъка до Валинашов вир. Врълетяха отгоре му иззад завоя. Бадишор обърна глава назад, видя изведнъж сала им, устремен към неговия, наведе се светкавично и изтръгна забитата в една трупа брадва... Те идваха, но не бяха забелязали, че след тях стремително летяха и подскачаха из въртопите борови трупи, които се бяха изтръгнали от затвора на водите и се носеха вкупом, като се докосваха и разделяха, сякаш се надпреварваха. И когато те блъснаха сала на Бадишор, боровете отдире им със страшна сила, с трясък и въртене се стовариха върху тях; и само в един миг техният сал се разпадна на множество фантастични плувци, които потъваха с главата надолу и отново изскачаха над бляскавата повърхност...

Ударен и изхвърлен напред от една греда, господин Матейш Зелника потъна неочаквано между трупите и вече не се показва отгоре. Затова в очите му бе блеснала Зорницата: за да стигне до този миг сред толкова мъки и бързане.

Другите двама мъже запазиха за миг равновесие върху разпилените дървета. Илие Бадишор смъкна кожуха си и с брадвата в ръка се хвърли в реката. Намираха се пред самия праг на вира, в тясно корито между гладки варовикови скали. Там имаше едно отколешно

опасно място, което салджиите знаеха добре. Откъм селото дървосекачите от старо време бяха изкопали в камъка срещу вълните гладко място, на което да се изкачват застрашените по време на опасност. От тази площадка изсечени в стената стъпала можеха да изведат човека на брега.

Натам се отпрати Илие с плуване. Няколко дънера се носеха вкупом към него със заглушен от вълните плисък. Той се спусна към дъното с главата надолу, без да изпуща брадвата. Само шапката му, останала на повърхността, заподскача весело пред боровите трупи. Като риташе с крака и гребеше с една ръка, момъкът премина незабелязано под водата и изскочи до площадката на салджиите, като пухтеше изплашен.

Задъхан, той се хвана с брадвата за един зъбер и бавно се изкачи горе.

В същия момент като погледна назад, видя Царка с потънало в кръв чело, с ококорени очи да се мята и да плува юнашката към същото спасително място. Бадишор изопна тяло, сякаш го бяха боднали с копие, изправи се на крака и с мрачно, сурово лице вдигна заплашително брадвата.

Царка закрепця ужасен:

— Недей, Илие! Имай милост към мене, момко! Недей!

Той протегна отчаяно едната си ръка към него. Бадишор още се тресеше от ужаса на смъртта. Поколеба се за миг, сякаш не разбираше за какво става дума... После взе брадвата в лявата си ръка, а с дясната разпаса колана си и подхвърли единия му край на Царка.

Царка изпълзя до него и прилепи сляпото си око до скалата. Като че ли беше прободен с нож и издъхваше. Обърна очи към Бадишор и му заговори с въздишка:

— Прости ми, Илие. Аз нямам вече какво да дяля с теб...

Момъкът усети бучка в гърлото си и прошепна развълнувано:

— Бай Петря, и на мен сякаш душата ми се изпразни от всичко...

И започна да вика и да маха на хората, които бяха почнали да се показват по бреговете.

VIII

Привечер реката изхвърли малко по-долу от вира трупа на господин Матаяш. Щом тази вест се разнесе из Поноара, на местопроизшествието пристигнаха господин кметът Даскалеску и отец Сновалото с развяно расо, и господин Шугавата маца, захапал лулата в левия ъгъл на устата си. Пристигна и господин Алеку Дешка със застиналата си като маска усмивка. Той изглеждаше помръкнал, недоволен и донякъде оскърбен, защото в своите тайни сметки бе забравил коварството на реката и изкусните плувци. Обаче Лейбука Лайзер, дошъл и той, прежълтял и задъхан, го гледаше с нескривано възхищение. Другите хора от селото гледаха спокойно своя мъртъв книжовник. Жените протягаха шии една през друга и въздишаха продължително с ръка на уста...

Матаяш Зелника бе вперил неподвижните си, изцъклени очи в есенното небе, а от устата му се стичаха в пясъка две тънки струйки кръв.

След като отец Костаке изрече един тъжен размисъл за суетността на този живот, селските първенци се извърнаха от мъртвеца и заговориха как още на другия ден в църквичката на могилата да направят хубаво и тържествено погребение на общинския секретар-бирник. Най-вече отчето се беше разгорещил и доказваше, че другояче не бива. Само Алеку Дешка с все още усмихнато лице, потънал в своите планове, размишляваше дали е добре, или не да започва объркани и безкрайни разследвания...

— Смятам, че не е добре... — поклати той глава, но като се огледа, трепна.

— Напротив, добре е, господин Алеку, веднага трябва! — извика попът, обръщайки се към него.

— Не бива да забравяме дълга си към мъртвите... — важно рече и италианецът, като пуфкаше с лулата си и тъжно притваряше очи.

Малко встрани от тях еврейният ги гледаше с живите си проницателни очи и мълчеше.

На другия ден беше погребението и в църквата на могилата се събра цялото село. Небето отгоре беше мътно, а вятърът във висините метеше сивите облаци, разкъсвайки ги по планинските върхове. Откъм Бистрица се носеха засукани валма мъгли. Сред струпаните хора, които слушаха гласа на свещеника, песнопението на псалта и звън на камбаната, си проправи път и Бадишор, бледен, с хлътнали, заобиколени със сенки очи.

Над хората със сведени глави и из влажната мъгла, която вятърът вдигаше от глъбините на реката, затрептяха гласове, пеейки вечна му памет. Буците пръст звъннаха по белия ковчег. В този момент двамата овчари, повикани от планинските кошари, засвириха с бучумите нежна сърцераздирателна песен, която се понесе треперлива и протяжна по долините към невидимите далнини...

Жените заплакаха. Илие Бадишор обърна измъчените си очи към тях и видя сред забрадките и своята Мадалина да въздиша, сложила едната си ръка на сляпото око. Не бе я виждал два дни и я загледа така, сякаш не бе я виждал години наред. Беше бяла и красива. Беше любовта на неговите нощи до момента, когато в него като змия проникна тръпката на смъртта. Гледаше я като в мъгла и му се струваше, че тя все повече се отдалечава от него, а в това време бучумите свиреха погребални песни като в прастари времена, когато по планините не е имало нито граждани, нито дъскорезници.

1921 г.

МЕЧО ОКО

*На приятелите си от Бранище посвещавам тази
случка от планинските пущинаци.*

М. С.

Кули заобиколи поляната по пътеката, която се виеше под стряхата на боровете.

Времето беше все още меко и снегът не скърцаше под подкованите му обуца. Преди да излезе до патула — до хохщанда^[1], както наричаше патула на ловджийския език на господарите си, — той се спря и внимателно се огледа и послуша.

През целия път, докато вървеше от Прелунчи към Валя Маре, твърде чувствителните му сетива бяха нащрек и нито една птица не можа да се промъкне през клоните, без той да я чуе, нито една следа от жива твар не остана незабелязана по теменужната белота на снега.

Кули Урсаке беше един от най-добрите пазачи на ловните участъци край река Фрумоаса и колкото посърнал да беше през този ден, вторник, 15 ноември, а и през цялата неделя след Архангеловден, дългът си беше дълг и той трябваше да го изпълни съвестно. Окоето и ухото му не биваше да грешат, ако той, Никула Урсаке, искаше да си остане все същият пазач с добро име. Какво ставаше в неговия дом на поляната в Прелунчи — беше едно, а тук, в гората на хохщанда, сиреч на наблюдателницата, беше друго.

Когато да прекоси ровината към Пармак, забеляза вдясно по ската на рътлината големи и дълбоки дири от лапи на мечка. Проследи ги донякъде, но като разбра, че заобикалят и се връщат назад, изостави ги и реши да ги потърси на другия ден, защото сега трябваше да разследва мястото на патула.

Излезе отново на пътеката и половин час вървя с изострено внимание; спря се само за малко, за да преброи пресните следи на вълчата глутница. Бяха осем вълка: той ги познаваше. Бяха дошли след

неочакваната снежна буря на деветия ден от месеца. Сега обикаляха леговищата на кошутите; навярно си бяха направили план и бяха отишли някъде на хайка. Вълците ловуват съвсем като нас, хората: едни ограждат кошутите или сърните, подгонват ги, а другите стоят на пусия и ги нападат. Държат сметка за посоката на вятъра и за пресечеността на терена. „Добри ловджии!“, похвали ги мислено Кули Урсаке. Но и тук не се забави; изостави и следите на вълците. В тази глутница той знаеше, че има един стар мъжкар, две стари вълкини и пет вълчета. За да не вземат твърде голямо мито от неговата територия, трябваше да им сложи отрова. Щом паднат двама-трима от тях, другите ще избягат през девет планини в десета.

Продължавайки да върви все така внимателно, Купи Урсаке видя една златка, която проблесна като мълния върху снега. Отбеляза си мястото, без да спира.

Спря се до един дънер и застина неподвижно, леко навел глава и наострил ухо. Късата му шуба беше разтворена на гърдите, пушката му висеше на лявото рамо с насочено напред дуло и приклад под лакътя му. Той беше сам сред рядката стара гора; безкрайно мълчание тегнеше над черните иглолистни гори и над ослепителната белота. Тишината на леса изведнъж пропищя в ушите му.

Разследването, което трябваше да направи на мястото на патула, беше според Кули повече полицейско, отколкото ловно. Всъщност всяко негово разследване в тази област беше повече „полицейско“; пушката, която носеше на гърба си, беше пушка на пазач и на миротворец, а не на ловец; тази пушка щеше да бъде използване само срещу злочинства и безредици, за отбрана срещу звяр или браконьер. Вълк или чужда пушка, за Кули беше едно и също, все нарушение. Но той си имаше една своя идея, а именно че неговите горски въпроси със зверовете и хората са все ловни работи, докато истинските полицейски въпроси засягат само градовете и някои злини на тамошните хора.

През изтеклото лято на настоящата 1925-а година в Прелунчи бе дошъл младият господин Питу, синчето на един от господарите, за да се сдобие с първия си трофей от елен. Докато мързелуваше в ловната къща, младият господин Питу четеше някакви книги. Две от тях: „По следите на кралския тигър“ и „Престъпление в Чинчинати“ младият господин Питу подари на Кули. Горският пазач ги прочете с най-голямо удоволствие и остана с убеждението, че и той е надарен с

достоинства на детектив. Макар да прилагаше тези си достоинства само в земите на своя малък свят, Кули тайно си мечтаеше да ги използва ако не в някой американски град, то поне по земите на Трансилвания, в саския^[2] град Себеш. Тук, в гората, всичко е ясно и се разчита лесно: само сред много хора и надалеч — та дори и в саския Себеш — странните и объркани неща могат да добият особения характер, за който той размишляваше.

За свое учудване преди два дни Кули Урсаке откри нещо ново, необичайно за гората, която беше под негов надзор: тоест откри нещо объркано и необикновено, нещо от друг свят.

В седловината пред патула още в края на есента бе оставена мърша от стар кон, купена от една кошара. „Господата“ от Сибиу трябваше да дойдат и да стоят на пусия няколко нощи, за да причакат мечката и да я убият. Но грижи и тревоги бяха налегнали техните особи, а голямо зло бе надвиснало над страната по повод изборите за депутати, и затова господата не дойдоха и пратиха хабер на Кули, че ловът им се отлага. Тогава Кули се разбра с бай Тома Оръшану и с Траян Мелинте от Бранище и си поделиха мършата, за да приготвят отровни късове месо за първите вълци, които се появят из техния край. Задните бутове Кули собственоръчно отдели от трупа, на соли ги и ги закачи на куки под покрива на патула, за да съхнат.

Времето беше доста студено и до две седмици господата от Сибиу може би щяха да дойдат.

Зимата настъпи рано, с мразове и сняг. Господата пак пратиха хабер, че не могат да дойдат така скоро... Че ще дойдат към края на месеца — дявол да ги вземе тия избори и всичко!

Преди два дни Кули наобиколи патула и видя, че единият бут го няма. Дълго мисли: кой може да го е взел? Или бай Тома, или Траян. Потрябвал им е за други вълци. Редно беше да му обадят, защото е в неговия участък, но те извършиха деянието, без да го известят. Лошо са сторили, още повече като знаят, че сега той си има такива ядове, каквито и на душманина ги не пожелава. Същия ден привечер срещна и двамата край Изворул Рощу близо до река Фрумоаса. Попита ги, като се мъчеше да се засмее, какво е станало с конския бут.

— Какъв конски бут? — запита бай Тома.

Усмихна се и Траян:

— Кой конски бут?

— Мислех, че не сте забравили — сърдито изрече Никула Урсаке, — че съм окачил два конски бута под тавана на хохщанда. Днес намерих само един.

— Да си призная, и аз видях само един — потвърди Траян, — ама помислих, че го е прибрал Кули, защото си е негово право.

Бай Тома се присъедини към това предположение.

— Щом го е взел тоя, комуто се пада, значи добре е сторил. Само че не ми се побира в акъла защо нас пита.

Урсаке се обърна изумен към тях:

— Аз ли съм го взел?

— Ами че кой друг може да го вземе? — кротко запита бай Тома.

Засмяха се, изпушиха по една цигара и се разделиха. Бай Тома е човек с бели власи, със страх от бога и никому зло не е сторил, лъжа в живота си не е изрекъл. Траян е добър и благ момък, на него Кули може да има пълна вяра. Чете по очите му като в книгите, които има у дома си на полицата. Да му е погодил Траян Мелинте някоя глума? Но щом и двамата думат, че нищо не знаят, не може да има никакво съмнение. Тогава кой може да е взел конския бут?

Бай Тома и Траян подозират него. Ама той знае, че не ходи насън, нито пък е болен от някоя друга лудост. Така че трябва да разследва всички следи и отпечатъци според полицейските изисквания, и не може истината да не излезе на бял свят. Чудна работа ще бъде, ако намери в хохщанда отпечатъци и следи от себе си; защото, ако бяха чужди, щеше да ги види още в деня на кражбата. Наоколо се виждат смесените дири на другарите му, но в самия патул и под тавана не е влизал никой освен него.

Това искаше да разгадае сега Кули Урсаке и се спря за малко, преди да излезе на светло, на поляната, дето беше наблюдателницата.

Както стоеше, пищенето на оглушителната тишина, която отекваше в ушите му, изведнъж секна. Чу ясно, че там на хохщанда става нещо. Някой като че се приближаваше бързо и крадливо. Мекото шумолене по снега — фъш, фъш — потвърди подозрението му, че човекът, който беше взел бута, отново е тук.

Щом не бяха бай Тома и Траян (държавните горски пазачи не ходеха из този район), щом не беше и той самият, тогава кой дявол можеше да бъде тук, из тоя пущинак между Прелунчи и Валя Маре? От дъното на пролома, където река Фрумоаса си бе издълбала легло в

скалите и където минаваше пътят, дотук с години не се мяркаше чужди лик. Освен пазачите на дивеча, никой нямаше път насам. А нагоре по течението на Фрумоаса, на часове разстояние по този друм, нямаше постоянни селища; само няколко кошари на два дни разстояние по пасбищата на Пътру и Шуриан. Надолу по долината също трябва да вървиш часове наред, докато видиш две-три къщи край река Тъу, и други дълги часове, докато стигнеш едно село, което се нарича Шугаг. През лятото по бреговете на Фрумоаса изникват станове на лазуренци и капълнарци, които работят по бентовете, те освобождават дънерите и дърветата от плаваците и ги пуцат по работливата река надолу към полето. Пак по това време нагоре и надолу плъзват поенарци с овцете и кошарите си. Но сега по долината нямаше никой и пущинаците отново бяха във властта на зимата. Кой безумец, забавил се в някоя кошара, или някой загубил се от Тъу може да се е изкачил дотук, до скрития сред горите и неизвестен никому патул? Да е някой от нашите селяни? Какво ще прави той с това конско месо? Де се е чуло и видяло наши хора да ядат такова месо! Няма ли си хората в тази страна какво да ядат, та ще търсят месо от мърша в тази пустош? И то в пустош, за която не са чували и в която не са стъпвали никога? Само някой окаян, циганин може да вземе тоя вмирисан бут от кон, умрял от старост. А циганин по тия краища, откак хората се помнят, не са виждали. По-надалеч от Шугаг тези чергарски селища не смеят да навлязат в долината на Фрумоаса. „Няма кой да е, ще отсъди всеки полицаи“ — усмихва се за миг Кули. „Този хохщанд е същинско скривалище в затътената гора и само трима души го знаят. Друго не може да бъде. Един от тримата съм аз, а аз съм тука. Вторият е бай Тома, беловлас и порядъчен човек. Третият е Траян, млад момък, ерген, без грижи и без ядове. Виж, той може да стори някоя глума, не знаейки, че сърцето на Кули, неговото клето сърце, е почерняло от мъка.“

Докато мислеше всичко това, пазачът продължаваше да върви напред с леки, безшумни стъпки. Пушката висеше на мястото си, на лявото му рамо; нямаше какво да прави с нея. Но с дясната ръка смъкна зелената си шапчица, украсена с пискюли от косми — по модата на трансилванските горски пазачи, — и реши да се покаже изведнъж пред наблюдателницата и да поздрави Траян като важен господин.

— Здравсти, приятелю!

Въпреки всичката отрова от тревогите и ядовете, които от няколко дни носеше в душата си, Кули не можа да сдържи усмивката си при мисълта за такава победа.

Само след миг излезе на пътеката пред хохщанда. На двайсет крачки отвъд бялата ивица на снега се издигаше патулът, подпрян между два стари бора, с посипан с борови клонки чардак. Към него водеше стълба. Кули не свари да изрече поздрава си: „Здравсти!“ Да видиш чудо! Коскоджамити мечок, увиснал на стълбите, се изкачи стъпало по стъпало на чардака и протегна едната си лапа към конския бут, докато с другите лапи се държеше за стълбата. След като хвана с едната лапа месото, протегна и другата и с цялата си тежест откъсна плячката си от ченгела и се спусна с нея на земята от седем метра височина. С изумителна ловкост подлият крадец извърши всичко това. После тръгна с клатушкане нагоре по стръмното, търколи се в снега като чувал, притисна с дясната лапа месото до гърдите си, зави към урвата и на два пъти подхвърля задницата си нагоре, като че ли правеше знак на Кули и отговаряше на поздрава му. Кули се бе вцепенил с шапката в ръка.

Господ да го убие хайдукът му с хайдук! Я виж ти какво й е дошло на ума на тая проклета мечка!

Когато се изправи в снега и притисна с дясната си лапа конската кълка до гърдите си, мечката свари само с едно око да зърне пазача. Погледна го накриво, но нямаше вид на изплашена. Сякаш бе дошла да вземе нещо свое. А да си кажем правата, това месо за нея бе приготвено.

— Мрр-рр-б-бр-р-р! — чу се откъм урвата отвъд гъсталаците.

— Значи, тъй, а? Не стига, че ми задигаш месото, ами отгоре на туй ме и псуваш? — отправи към нея въпроса си пазачът.

Погледна се, видя шапката в дясната си ръка и с яд я нахлупи на главата си.

От един боров клон закряка сойка.

— И на теб ли ти е смешно? — сопна й се Кули.

Без много да му мисли, пламнал изведнъж от гняв, горският смъкна пушката от рамото си и дръпна предпазителя. Прекоси решително осветената поляна, заобиколи наблюдателницата и потърси следите на мечката. Следите бяха пред него. Намери и по-стари,

отгъпкани с обуца. Спусна се в урвата под малинака и тръгна подир пресните, синеещи се следи на лапите. Дяволът му неден бе подтичвал на три крака по склона. На едно място се бе спрял: трябвало му е нещо, в което да сложи краденото. Но нали не носи торбичка на хълбока си — бил е принуден да продължи пак на три крака. Добре вървеше и на три крака, но се движеше криво и с куцукане, с лявата лапа напред. Главата си държеше все към билото, а задните крака все към урвата. Оттук мине, оттам заобиколи. Прекоси потока, спря се до един извор, пи вода от вирчето. Зави зад една бляскава канара. Изкачи се на чуката направо през стръмното. Кули следеше с голямо внимание и любопитство стъпките на крадеца.

Когато мечката се изкачи на чуката, Кули се изплю:

— Пфуу, дявол!

Мартин^[3] беше там, под един кремъчен зъбер. Пак обърна за миг само едното си око и изчезна, без да изпуска парчето конско месо.

— М-р-р-б-р-рр!

Сякаш продължителен тътен се търкаляше, затихваше и гаснеше по стръмната урва, където се бе сурнала мечката. Кули се спря. Направо по-нататък не можеше да се върви. Трябваше да се заобиколи надолу чак към потока и оттам да се изкачи отсреща, за да разгледа следите на кривите трикраки скокове. Каква полза?

Под него в дълбоката урва се виждаха няколко открити ивици земя — снежни ленти сред горските гъсталаци. Кули откачи от хълбока си бинокъла и дълго гледа двата ската на оврага и дъното му. Там, в дъното, край млада борова горичка стояха четири кошути с неподвижни уши и глави. До тях еленът — клонатите му рога се отразяваха върху бялата стена на ската. Намираха се на около хиляда и петстотин крачки от него. Те изведнъж се раздвижиха и на скокове се втурнаха нагоре, право към черната стряха на гората. Значи, мечката вървеше към тях. Кули продължаваше да гледа с бинокъла около мястото, където бяха стояли кошутите. Мечката не се показва. И все пак там някъде наблизо като че ли имаше едно око, което косо, дебнешком гледаше назад.

Горският се почеса нерешително по главата. Потърси наоколо някакви опорни точки, за да различи мястото, където се намиреше. Не можеше да разбере къде е попаднал. Слънцето клонеше на запад, светлината гаснеше. Между тази лилава белота на снега и мрачната

зеленина на боровите гори, озарени от слабия светлик на залязващото слънце, се зараждаха нови образи с непознати очертания.

Бе започнало вече да се смрачава и околността като че ли плувна в теменужни пари, а Кули продължаваше да стои на едно място и да мисли и премисля. По едно време се раздвижи. Изкачи се малко по-нависоко и му се стори, че позна посоката за връщане. Тръгна бавно по една пътека, спусна се в една вдлъбнатина. Тук имаше старо блато, дето се къпеха глиганите.

Сега нямаше никакво съмнение; пътят му беше познат, но беше много далеч от Прелунчи. Откъде бе минал? Кога бе успял толкова да се отдалечи? Та той бе прекосил наистина страховити места. Като че ли бе излязъл от някаква невидима порта, за да стигне дотук. След като прекрачи прага на тази порта, той изведнъж бе стъпил в неизвестното, бе навлязъл в непознат свят.

Тук имаше нещо. Появила се бе една мечка, ама не обикновена мечка. Погледът, с който на два пъти го бе стрелнала, беше по-умен, отколкото на човек. Този поглед наистина го бе подмамил и повлякъл в едно безсмислено преследване. И сега на свечеряване изведнъж се озова най-малко на три часа път от дома си. А от блатото на глиганите около него се надига влажна мъгла!

Мракът настъпва бързо, като че ли сажди се сипят над снега. От урвите нагоре по хребетите пълзят мъгли. До него достигат мъглите от урвата вдясно, обгръщат го и мъглите откъм потока вляво. Ако Никула Урсаке не беше човек с трезва мисъл, щеше да изпадне в плен на пуството, с които са пълни главите на простите хора.

Не е било мечка това, което видя — макар да имаше външността на мечка; друго е било, чието име е опасно да се произнася в тоя час.

Не, не, няма съмнение, че онова е било мечка, че това е мъгла; че между мечката и мъглата няма връзка. Суеверията на всички планинци, от които той произхожда, го подканят да бъде внимателен. Да направи кръстния знак с езика си; да не поглежда назад.

Кули бе смел и мъжествен по природа. Неволите, които от известно време го преследват, прибавят в душата му и упорство. Той се спира внезапно и се обръща с лице към долината, от която бе дошъл. Мъглите се носят бавно подире му, стремейки се към върховете. В тях има нещо живо, макар гората да изглежда потънала в каменния сън на планината. Наблизо сред движещата се мъгла се чува глухо, като в пух,

крясъкът на бухал. Съвсем се стъмнява. Бухалът се обръща натам, където бе залязло слънцето, и се скрива в хралупата си.

На запад не се вижда никаква светлина; в мъглата се бяха стопили и последните зари на деня, които все още мъждукаха във висините. Друг път по това време все още се виждаше околността. Сега всичко чисто потъна в мрака и отгоре изплува всичко черно и нечисто. Ако не внимава, може да загуби пътеката.

Кули Урсаке се улови, че ръмжи като мечката. Отровата на мъката му кипеше в него. Вчерашните и днешните случки го бодяха като тръни. Не му харесваха думите, които размени с другарите си. Не му харесваше срещата с тая дяволска мечка — то не беше мечка, беше по-скоро самият дявол; не му харесваше най-вече начинът, по който се беше заблудил, като че ли беше чужд човек в тая гора. Не му харесваше, че се бе забавил.

Сега майка му — стрина Флоаря — всеки миг завира нос в прозореца и си приказва сама, и се притеснява, задето той закъснява. „Винаги така прави Кули!“ Един-единствен път ще му се случи на Кули да закъснее, един-единствен път от толкова години, откак е дошъл в Прелунчи — а старата го гълчи и мъмри в себе си: „Винаги така прави Кули!“ Едничък син й е, а се нахвърля да го хока за щяло и нещяло. Един-единствен път ще закъснее Кули заради тая дяволска мечка — и това значи, че всякога на патула е идвала мечка и всякога Кули закъснява на една пътека, където всякога пада гъста млечна мъгла!

Какво им става на тези жени! Всички са еднакви — и стари, и млади. Имат си свои особени приказки и свои хитри сметки.

Сега, виждайки мислено майка си как кръстосва от прозореца до огнището и от огнището до прозореца — какво ли пък си казва другата, която лежи болна от дванайсет дни?

Другата, Ана, която лежи болна от дванайсет дни и не иска да оздравее, тихичко се вайка и мята под губера.

— Оох! Оох! Още го няма Кули. Не се ли вижда да идва, мале?

— Не се вижда, чедо!

Какво са се захванали те с него? Имат си от всичко в килера и на тавана. Насечени дърва имат, брашно също. Сланина имат, яйца имат, мляко имат, птици имат. Защо непременно им трябва и Кули? Да бъде и

Кули там, до огъня, за да го гълчат и двете. Кога щял да отиде Кули да доведе доктор?

— Мари невесто, ти си се побъркала. Къде да намеря доктор?

— Мале мила! Трябва ми доктор! Инак ще си умра.

— Тука, невесто, доктори няма. Тука има други работи. Мога да ти докарам един елен или един глиган, ама доктор откъде?

„Тоя път — размишлява Кули — виждам, че мога да й докарам една мечка, ако тази мечка не е нещо друго. Ама, види се, на нея й трябва това друго. Жена, на която господ е дал от всичко, хубав дом, добър мъж — не иска друго, а търси рогатия и опашатия!“

И двете — и майка му, и жена му — от четири дни са го заяли. Особено като настъпи часът на треската следобед и Ана започне да диша учестено и да отхвърля завивката, стрина Флоаря започва да се вайка към някого, който не присъства:

— Леле-мале, такъв мъж не съм виждала и такова дете от мойта кръв не съм очаквала. Жена му умира, а той нищо не казва.

— Какво да кажа, мале? Какво ми е на сърцето, един господ знае. Какво да кажа?

— Кажу две приказки поне.

— Какви приказки да кажа?

— Кажу две приказки, дай акъл, мъж си.

— Какъв акъл да дам? Какви приказки да кажа? Ти много повече разбираш от тия женски работи. Ана е родила като всяка невеста; ти й бабува, като да й бе майка. И сега, вместо вече да стане, както й е отредено на жената след раждане, виждам, че не върви на добре, че има треска, отпада и слабее; какво мога да знам аз? Или бог ще се смили и ще й даде сили да надвие болестта, или пък аз съм дошъл на тоя свят само за мъка и неволи.

Стрина Флоаря мълчи известно време, после се обръща:

— Ами с илача какво направи?

— Нали ти казах, мале? Изпратих хабер на един човек в Шугаг. Тоя човек ще иде в Себеш и ще го донесе.

— Кога ще стане това?

— Знам ли аз? Смятам, че до неделя ще го донесе.

— Ехе-е, драги ми Кули, до неделя може да си отиде един човешки живот, като да не е бил.

Пак замлъква. После поклаща глава и почва сама да се чуди и мае:

— Каква ще да е тая дума треска? Види се, някоя нова болест?

— Малце — усмихва се тъжно Кули, — треската е огница.

— Тогава кажи ѝ както трябва, чедо. Инак в къщи ще имаме две болести вместо една. Едната, дето я имаме, не ме радва, а пък ако са две?

Женски приказки. Откак е принуден да стои вкъщи повече време, отколкото се полага на един мъж като него, започва да опознава тази тяхна неуморна слабост.

Право да си кажем, не е слабост, а сила, която те държи и не те пуца.

Ана обръща запотеното си чело и хубавото си лице:

— Малце.

— Какво има, чедо?

— Как го каза Кули? Каква приказка рече той? Някаква приказка като ония, дето ги пише по книгите?

— Не помня. Много неща има по тия книги, ама не всичко е хубаво. По-добре ще стори Кули, ако вземе от полицата нашия часослов. Да прочете някоя молитва.

— Ами че нашият Кули не е поп, малце.

— Зная, чедо, ама по-добре щеше да бъде, ако беше поп.

Чудна работа! Кули не разбира защо е щяло да бъде по-добре, ако е бил поп. Изпълнен с недоумение, той се оглежда, грабва клещите, захвърля ги настрана и изпъшква, като да се напъва под голям товар. Стрина Флоаря го гледа изпод вежди.

— Призля ли ти, Кули?

— Не, малце, добре ми е.

— Тогава си сърдит и не можеш да си намериш мира ли?

— Не разбрах, малце, защо е трябвало да бъда поп.

— Веднага ще разбереш, чедо мамино. Ако беше поп, сега щяхме да се намираме в някое село. Ако пък бог благословеше да бъдеш протопоп, щяхме да живеем в град. И сега щяхме вече да имаме церовете. Щяхме да имаме и доктор.

Кули не сметна за редно да добави нещо. Болната се разсмя.

— Не, малце, Кули нямаше да ми харесва с брада. Нашият Кули се бръсне всяка заран и мен така ми е драг на сърцето. На мъжете със

зелени очи им отиват само мустаци. На мен не ми харесва да бъде нито поп, нито митрополит.

— Така ли? — сопна се старицата. — Тогава стой тука в тая дивотия без церове и без доктор.

Ана въздъхна дълбоко и погледна мъжа си с любов.

Горският се спира. Иска му се да се измъкне от тези мисли, иска му се да се измъкне от мъглата.

А мъглата е толкова гъста! С нож да я срежеш.

Да я срежеш с някоя ругателна дума! По никой начин не можеш да се изплъзнеш от нея. Тя е като неговата черна мъка, която го е завладяла и от която не може да се изтръгне, колкото и да се мъчи. В какви висини да се въздигне! В какви глъбини да потъне?

Засега стиска в себе си силата, която все още има и която усеща като трън на мястото, където е сърцето, и желае само едно: да стигне в Прелунчи. Да стигне там, да отвори със страх вратата, да види дали неговата Ана все още е жива и после да се отпусне на малкото столче до огнището и да се запита: „Докога? И защо?“

Спира се изведнъж — може да обърка пътя. Ще трябва да почака докъм полунощ, когато навярно мъглата ще се вдигне към звездите или ще се спусне по долините. Под влагата, която го обгръща, усеща, че се изпотява. Горещи капки оросяват челото му. Пустошта се е стеснила, гъстият див лес сякаш се е свил на купчина, пътеките са свършили, звуците угаснали.

Напразно би викал. Напразно би стрелял. Звуците отекват на сто крачки като пукот на съчки. Не знае вече колко време е минало, откак се е заблудил. Търси кибрита си, запалва една клечица, бърка дълбоко под дрехите си, за да извади големия и тежък никелов часовник и да види колко е часът. Запалва и втора клечка кибрит.

Часът е едва седем. Затваря очи, отваря ги, нищо не вижда. Пристъпва две крачки напред; добре поне, че не е затворен между скали. Спъва се; там, надясно, е може би урвата. Пипа наоколо си, докато усеща на дланта си кората на един бор. Кляка. Може да събере няколко сухи клонки и да запали огън.

Изведнъж застава нащрек. Сърцето му забива лудо и го пробожда; то е като кълбо от тръни. Чува пред себе си — звукът сякаш

идва откъм хълма — тихо шумолене в мекия сняг. Фш-фш! Може да е лисица. Може да е вълк? Извива се, хваща пушката за дулото. Надава див рев: кълбото от тръни се премества в гърлото му.

Фш-фш-фш! — чува се до краката му.

Махни се, дявол! Та няма да е мечката я!

Нещо хвана ръката му. Усети студенина по опакото на дланта си. И в същия миг целият потръпна от радост. През мъглата, душейки дирите му, бе пристигнала Видра, неговата ловна хрътка, която търсеше следите на ранените елени.

— Ти ли си, Видра?

— Аз съм — изскимтява хрътката, подпира се на хълбока му и затърсва лицето му с изящната си остра муцуна.

— Да, да — казва Кули, — изкачила се е чак дотук и ме позна. Кой те пусна, че да дойдеш подир мен? Покрай някои свои кусури тая моя майка има и твърде много мъдрост и предвидливост. Като е видяла мъглата, те е пуснала от затвора ти и те е накарала да ми помиришеш дирите.

Хрътката го потупва с опашка по обущата.

— Целувам ти ръка, мале — тихо и радостно казва Кули Урсаке.
— Добре ми дойде този път.

Измъква от чантата си каишката на хрътката и я закачва на нашийника ѝ.

— Хайде да си ходим в къщи, Видра — подканва я той.

Видра потегля каишката назад, в посока, откъдето бе дошъл Кули. На Кули му се струва, че трябва да вървят точно на противната сбрана. Но Видра по-добре познава пътищата. Тя е подушила дирята му, стигнала е до него и сега го води все напред. В гората нощта е същинска измама; а мъглата двойна измама.

Върви доста бързо, воден от кучето. Радостта, която така неочаквано го обгърна, също така бързо го напусна, защото в душата му се промъква друга тревога.

Стрина Флоаря навярно е пуснала кучето, когато архангелът е развял крилете си над къщата в Прелунчи, отнасяйки със себе си и последната въздишка на болната заедно с душата ѝ.

— Господ да се смили над нас... — шепне Никула Урсаке.

Прехвърля каишката на кучето в лявата си ръка, а с дясната се прекръства.

Щом направи светия кръст, и пред очите му сред гъстата мъгла пламна звезда сред черен кръг. Кучето се разляя към светлината на ловния дом.

Ето я оградата от летви и купата сено от лани. Пристигнал е. Ускорява крачки. Влиза. В пруста се изтърсва от снега, бузите му пламват и огнени езици сякаш лизват слепоочията му. Щом хваща дръжката на вратата, и стрина Флоаря му отваря.

— Добра вечер, мале.

— Добро да ти е сърцето, сине. Влез.

— Какво е станало?

— Леле-мале, какво искаш да стане? Нищо лошо не е станало, слава богу. Какво гледаш така изплашено? Да не те е слетяло тебе нещо лошо? Да не си паднал? Да не си се загубил? Доста се забави. Бяхме угрижени. Защо мълчиш? Говори бе, човек. Всякога така правиш.

— Аз ли?

— Ти ами. Попитах те. Боже господи, Исусе! Отговори де.

— Какво да отговоря?

— Каквото те питам.

Кули смъкна от себе си дрехите и ги пусна край огнището. Остави Видра да стои до него.

— Видра дойде да те търси ли?

— Да, дойде да ме търси.

— Сине, на теб ти има нещо.

След като дълго си търка очите и слепоочията и три лице и чело с ръкав, Кули се отправи към постелята в дъното.

На масата под полицата и иконите гореше лампа. Нейната светлина слабо достигаше до лицето на Ана. От тази сянка Ана му се усмихна.

— Мама се тревожеше за теб — рече му тя. — Казва, че вън имало мъгла. Аз не се тревожех. Ти си познаваш пътеките, можеш и със затворени очи да се оправиш. Познавам ги и аз, нали са нашите места, където сме били заедно.

Той не отговори. Гледаше я внимателно. Стори му се, че е по-добре, отколкото когато я остави. Изглеждаше весела; но той разбра, че това е повече възбуждение, отколкото веселост.

Попита я тихо:

— По-добре ли си тая вечер?

— По-добре съм, Кули. Как наричаше ти огницата? Треска, нали? Днес по-малко ме държа.

Гласът ѝ обаче беше отпаднал; говореше кратко, с почивки.

— Щом треската е била по-слаба — оживи се той, — тогава е добре.

— Така смятам и аз, Кули. Мама дума, че можем да тръгнем.

— Къде да тръгваме?

Стрина Флоаря се намеси:

— Слушай, чедо, не се уморявай и недей приказва. През целия следобед все си приказвала. Кажй ѝ и ти, Кули, да почине. Ако утре заран няма мъгла, ще можем да се спуснем.

— Къде? — запита втори път Кули, като повиши глас.

Гледаше ту едната, ту другата.

— Ти, сине, не си на себе си — пресече го старата и го изгледа недоволено. — Питам те какво ти е, ти не отговаряш. Говорим ти ясно, ти не разбираш. Къде можем да отидем освен там, където трябва. Тук, в тая пустош, Ана ще си умре; казах ти и вчера, и завчера. Ти не искаш да разбереш; всякога си бил такъв. Щом е дума церовете да дойдат в неделя, а докторът никога — стана ми ясно. Ама аз не искам така; това момиче има още дни; а щом и светата Дева ѝ се е явила насън, значи, трябва да тръгнем.

— Светата Дева ѝ се е явила насън ли?

— Да, в четвъртия час след пладне тя изведнъж потъна в дълбок сън и се успокои. Когато се събуди, ми разказа как ѝ се е явила насън божията майка и ѝ направила знак с ръка да тръгне надолу.

— В четвъртия час?

— Да.

— В четвъртия час и на мен ми се яви знак в една урва.

— Какъв знак, каква урва. Не ми приказвай ти за твоите работи, когато в къщи си имаме по-голяма грижа. На мен ли ми се чини тъй, или ти не искаш да слушаш?

— Слушам, ама не разбирам къде трябва да отидете. Да не сте намислили да отивате чак в Себеш, в болницата? Дотам има шейсет и повече километра.

— Да, Кули, точно така, както ни е заръчано. Не зная колко километра са, ама ще отидем.

Сякаш някой блъсна горския, той се отдръпна крачка назад, но измъченото му лице изведнъж се разведри и по него се изписа болезнено упорство. Примигна бързо и реши:

— Тогава тръгваме.

Също така можеше да каже, че отива да се хвърли в кладенец. Слепоочията му пак затуптяха като под лумнали пламъци.

— Ще я загънем добре, да ѝ е топло — продължи майка му с меден глас, — и ще я настаним добре в шейната. Радваме се, че ѝ е минало онова, дето го казваш. Аз ще взема детето; ще се загъна в китения клашник и ще го държа в ръцете си. Времето не е много студено. Конят е добър. Ти ще стоиш прав пред нас. Ако тръгнем утре заран, вечерта ще бъдем вече при хората.

— Да, така е — съгласи се спокойно Кули. — Ама с нейната болест няма ли да я измъчим и уморим?

— Няма да се умори, Кули. Бог ще ни помогне.

— Какво ще правим с кравите?

— Ще ги оставим на грижите на ратая.

— Какъв ратай може да бъде едно десетгодишно дете?

— Може, може; я не е на десет, а на единадесет години; взехме го от майка му и баща му за ратай и му плащаме. Даваш му дрехи и опинци, калпак и ямурлук.

— Ами ако мъглата не се вдигне?

— Ще се вдигне; утре заран е заръчано време.

Кули замълча; в душата му кипеше гняв срещу такива глупости, а в същото време се заинати, решил, ако трябва, всички да загинат, все едно, че е настъпил краят на света.

Ана въздъхна:

— Кули, искам да отидем.

— Пригответе се! — ожесточено рече горският и се огледа замаян наоколо си.

Така е. В едно корито зад пещта, плътно повито в пелени, лежеше едно тринайсетдневно пеленаче, което стрина Флоаря непрекъснато наглеждаше и хранеше от една сукалка. Колкото пъти това пеленаче биваше изнасяно на светлина, толкова болната сякаш го приковаваше на едно място с големите си като черни цветя очи. Кой знае дали тези очи щяха да доживеят да видят детето да си играе на слънце по поляните на Прелунчи. Миналото лято бе твърде далеч, още

по-далеч е слънцето на идното лято. Бездна от мрак се е спуснала около тях.

Стрина Флоаря пристъпва с присъщата си решителност и оправя пламъка на кандилото под иконите. Между цветните образи там има един, който прилича на Ана, на сегашната Ана, която обръща очи нагоре, сякаш гледа към небето. Но тя търси него, Кули. Бои се да не го загуби.

От него погледът ѝ се премества и обхожда цялата стая, покрита с китеници, покривки и пешкири. Със сладост бяха изпълнени дните, прекарани с Ана. Долу, в село Лаз, бяха младували те двамата, а от една година и два месеца я бе довел тук, в планината.

Кули се отправя към вратата, за да излезе. Задушавя се. Спъва се в долния праг, удря челото си в горния.

— Леле, Кули! — мъмри го стрина Флоаря. — Капнал си от умора и за сън.

— Не! — отговаря той и излиза.

Ловджийското куче тръгва подире му, за да го пази.

— Остани тука, дявол да те вземе! — заповядва той сурово.

Блъска вратата и затиска опашката. Видра изскимтява пронизително. Стрина Флоаря махва отегчено с ръка. Сиреч: „Додея ми! Все тъй прави този Кули.“ Болната се смее малко накриво; свекървата я поглежда крадешком.

Кули отива в обора при коня и кравите. В кухнята до обора спиратаят. Какъв ти ратай на единайсет години? Та Йон Безарбарза е само на единайсет години, а вече слугува, както си му е редът според силите си. Дои кравата, впряга коня, цепи дърва, носи вода. Всичко върши бързо и чевръсто и обича земята да кънти под стъпките му. Стрина Флоаря се оплаква, че много ядял.

— Нека яде — смее се Кули, — да му дойдат сили. Лятоска ще се бори с едногодишната мечка от Варовата урва.

Яде добре, отива, връща се, блъска, тръшка, сменя калпака си и чорлавата му коса щръква. Кули обичаше да му подвиква: „Ей, Безарбарза!“

Само по името се познава какъв страшен човек ще стане. Кули дори не знаеше, че това име е от времето на цар Децебал.

Извади в тъмното цигара от табакерата си и запали кибритена клечка. Видя кравата и юниците, които преживяха върху постелята си.

Конят беше прав; обърна глава и изпръхтя: „Хрр! Хрр!“

Дръпна вратата зад себе си, затвори я и се наведе към съседния прозорец.

— Безарбарза!

Отвътре веднага се чу шумолене и Безарбарза показва рошавото си кече на прозореца.

— Слушай, Ону — заповяда му Кули, — когато се зазори, Мургу да бъде впрегнат и шейната пълна със сено. Чу ли?

— Чух. Ще го сторя! — отговори слугата.

Отдръпна се от прозореца и си легна в леглото до печката. Склони глава и веднага заспа.

И наистина мъглата започна да се разрежда — забеляза горският. Дълбоко в гората му се струваше все още много гъста. Но пред къщата се бе разсеяла. От повърхността на синкавия сняг нагоре пълзяха призрачни сенки. Те се въздигаха известно време, после се спущаха към долината; над тях тегнеше леденото безмълвие на висините.

В душата на Кули тлееше гняв, примесен с отвращение. От този гняв му се гадеше като от отрова, а не можеше да се освободи от него; бе толкова замаян и смутен, че от полицейската мисъл, с която тъй се гордееше, не бе останало нищо. Ожесточен и заинатен, се съгласи с намисленото от жените пътуване, само и само да види какво може да се случи на този свят, дето не се е чувало и виждало; и колко ядове могат да стигнат един кротък човек като него; и най-вече да се види как жените непрестанно те задяват и ядат, та човек губи и търпение, и здраве, и всичко.

Но кога влезе в къщи и седна на столчето до огнището, запалвайки втора цигара? Хрътката стана от мястото си в ъгъла, дойде при него и сложи муцуна върху коленете му. Стрина Флоаря бе легнала до детето. Ана бе задрямала.

Кога стана всичко това? Колко време се бе бавил вън? Откога стои тук? Губи му се някое време, което не знае как е прекарал. Стенният часовник, окачен между прозорците, показва два часа след полунощ. Махалото отмерва забързано: тик-так.

Гледа на всичко, което е наоколо му, като на видения, и затваря очи. Жарта проблясва в крайчеца на окото му. Така примигна към него

и мечокът в урвата, само с едно око.

Стрина Флоаря го разтърси за рамото. Разтърси го втори път; бе клюмнал до огнището. Едва когато го разтърси за трети път, той въздъхна. Стресна се, обърна глава и скочи на крака посърнал.

Всички мисли и тревоги бяха в него; от нищо не бе се освободил. Все така ожесточен беше, но знаеше какво трябва да прави.

— Няма ли да кажеш най-после какво смяташ да правиш? — попита го колебливо стрина Флоаря. — Все така ли държиш непременно да тръгнеш?

Отчаян, той се озъби:

— Аз ли държа непременно да тръгна?

— Ами че кой?

Отново запали цигара. Запита спокойно:

— Готови ли сте?

— От един час чакам — обади се Ана. — Жал ми беше, като те гледах как спиш, и не исках да те будя.

Тя беше облечена, сресана и забрадена и чакаше, облегната на възглавниците.

Стрина Флоаря замърмори нещо неясно и се засуети из къщи да търси сума ти неща из всички къчета. Навремени се спираше и охкаше. И пак започваше да търси, забравила какво я боли; после отново се вайкаше.

Кули напписка очите си и изплакна устата си, за да премахне горчивия си вкус. Навлече дебелото палто, подплатено с агнешки кожи, и излезе решително, като потропваше. Ловджийското куче го последва. От килера взе дебелия клашник, който трябваше на старата. Върна се в стаята и го метна до огнището. Кучето пак се запречи в краката му.

— Ти искаш да тръгваш, а Видра не дава — накриво се усмихна стрина Флоаря.

Горският не благоволи да отговори на подобна забележка. Отровните мисли и горчилката все още кипяха в него, а не бе настъпил още часът да излее гнева си.

— Винаги е такъв Кули — въздъхна старата.

Синът ѝ излезе, само обърна към нея посърналите си очи.

Шейната бе изтеглена пред вратата, конят Мургу впрегнат. Времето беше меко и ведро.

Ратаят Йон Безарбарза се въртеше чевръсто наоколо, трупаше сено, постилаше внимателно черги. Тропаше с тежките си високи обуца, от време на време прокарваше юмрук под носа си, обръщаше живо очи към господаря си, очакваше да му каже нещо. Разбираше, че господарят му се намира в лош час. За да няма нито един миг свободно време и за да не се получи някаква празнина, в която гневът на горския би могъл да се разрази, Безарбарза изтича бързо в къщи да помогне на жените да излязат.

— Чакай да дойде и господарят ти! — остро му кресна стрина Флоаря.

Безарбарза не се стряскаше от такъв крясък. Старата винаги бе добра с него.

— Свари ли мляко?

— Сварих.

— Изпи ли две канчета?

— Не. Изпих само едно.

— Тогава изпий и другото. Тури повече сено на кравите и след като ние потеглим надолу, изтичай до Бранище, за да им кажеш, че сме тръгнали.

— На кого да кажа? На чичо Тома ли?

— Когото намериш.

— Тогава ще кажа и на Траян. Какво да им кажа?

— Само толкоз ще им кажеш, да дойдат тук да наглеждат, че ние отиваме чак в Себеш.

— Хе-хе! Себеш е далече.

— Далече-недалече, ти да сториш каквото ти казвам.

— Добре, ще сторя всичко, нали за това съм тук.

— Така, ще им кажеш, както ти сече пипето; изнеси клашника, аз идвам с детето.

Влезе и Кули, за да помогне на Ана. Но тя се опита да върви сама. Кули обхвана раменете ѝ с ръка и погледът му омекна. С другата ръка я хвана под коленете и я вдигна на ръце. Тя се притисна до него. Кули усещаше тупането на сърцето ѝ едновременно с тиктакането на стенния часовник. Часовникът биеше малко по-бързо и много по-силно. Със свободната си ръка болната се прекръсти три пъти към кандилото. Тя се надяваше да оздравее. Но беше твърде лека в ръцете на този, който я носеше.

Щом я настани в шейната и я зави с чергите, Кули се върна в стаята и спря стрелките на часовника.

— Спря стрелките на часовника — тайнствено каза Безарбарза на стрина Флоаря.

Тя сви горчиво рамене. Поведението на Кули беше съвсем непонятно, както и това прибързано тръгване на ранина. Ратаят рече: „Хм!“ После сложи пушката в шейната, забучи камшика отпред на шейната, изтича да си вземе калпака, нахлупи го върху непокорната си коса, потърси тоягата си в един ъгъл и бързичко закрачи по пътеката към Бранище. Така между него и господаря му се запази мир; не даде време на градоносните облаци да се изсипят.

— Напоих кравата и юниците — извика той от края на поляната. — Сложих в шейната пушката и камшика.

Кули обикаляше около шейната и я нагласяваше.

— Какво вика оня лудньо?

Стрина Флоаря понечи да му обясни, но той не я слушаше.

— Ей, настанихте ли се? Или още ще ви чакам?

— Леле, синко, как само ни се сопваш!

— Приказвам както трябва; няма какво да чакаме повече. Срещу мен се е надигнала някаква омразна сила.

Стрина Флоаря замълча, твърде изумена и изплашена от думите му.

Вратите бяха заключени и на голямата къща, и на кухнята, и на обора, но без катинар. Те си имаха едно майсторско резе отвътре, което можеше да се отвори с дървен гвоздей от човек, който им знаеше чалъма, но то не беше много нужно, защото в тези пущинаци и най-вече по такова време нямаше никаква опасност от крадци.

Кули дори не погледна какво оставя назад и подкара коня. След като излезе на тесния път, забеляза, че Видра върви след шейната. Спря коня и нададе такъв страшен рев, съпроводен с една най-неочаквана ругатня, че кучето подви опашка и бързо се върна в къщи.

Стрина Флоаря закри уста със забрадката си. Болната се усмихваше; сякаш някаква нова сила бе бликнала в нея; бузите ѝ бяха поруменели.

Около половин час шейната се носеше доста бързо. Конят пръхтеше в утринната хладина, а изгревът бе увенчал със злато горските далечини. Пътят стигна до едно урвесто място. Кули слезе с морни движения и хвана Мургу за оглавника. Води го до една низинка. Отвъд тази низинка имаше натрупани буци лед. Скоро стигнаха до един разлив и меки мочурища. Кули сърдито подканваше коня и непрекъснато го пошибваше.

Стрина Флоаря не можа повече да търпи и заприказва:

— Ти няма ли да се качиш в шейната, сине?

— Няма да се кача.

— Кули, сине, така вървим много бавно.

— Вървим, както можем.

— Леле, чедо — обърна се тя към болната, — кажи ти на своя човек да миряса.

Шейната се разтресе. Стрина Флоаря изпищя.

— Спри за малко, Кули, да видя какво прави детето.

Кули не я чуваше. Разтърси юздите и побутна коня с рамо. Пътят през тези неравни места и неулегнали снегове го ожесточаваше още повече, а ги и слетя именно това, което бе очаквал. Именно това бе очаквал той и сега се усмихваше горчиво на себе си.

Стрина Флоаря се размърда в големия клашник и затърси детето, което леко скимтеше; притисна го пак до гърдите си и го загъна хубаво. После погледна към болната. Божурите от бузите ѝ бяха изчезнали.

— Кажи, чедо, ако трябва да спрем — повиши разтревожено тя глас.

Ана направи знак с очи, че не е необходимо.

Горският се качи в шейната и два пъти шибна коня с камшика.

— По-полека, сине!

Кули замахна с камшика и трети път, и четвърти.

— Ох, боже господи! — завайка се майка му.

Кули замахна с камшика за пети път и се загледа към планината, стиснал челюсти, заскърцал със зъби. Конят пак започна да се спъва в мочурливите места.

Така вървяха около един час, после още един. Към единадесет часа слънцето се скри в мъглата и от север задуха остър вятър.

Когато долината започна да се разширява към голямата река, снежната виелица връхлетя върху тях. Снежинките се сипеха забързано и със съсък се разпиляваха.

Конят се спря и наведе глава. Кули го подканяше упорито. Мургу се противи известно време, като теглеше наляво; горският го шибна по десния хълбок. На едно мостче шейната се раздруса. Мургу се спъна в счупените греди, десният му крак потъна, той се отпусна на тая страна с цялата си тежест. Потрепери от страх, изцвили, направи опит да се измъкне, сви се сякаш на кълбо над дупката, после се изпъна.

Кули скочи от шейната. Част от гнева, който бе замаял главата му, се бе изпарил. Наведе се, напъна се, та чак извика от усилието, и дръпна нагоре ярема. Мургу не се помръдна, само изцвили тихо, някак особено, странно, както никога не бе го чувал. „Счупил му се е кракът в коляното“ — изстена Кули в себе си, без да продума. Освободи го припряно от хамутите и отмести шейната настрана.

Стрина Флоаря слезе веднага, загъна добре детето в клашника и го нагласи на своето място. Приблужи се до коня, за да види отблизо нещастieto. Притисна слепоочията си с длани и се завайка.

— Какво правиш, Кули? Какво правиш? — изкрещя тя изведнъж, отново изплашена.

Кули бе хванал стръката на шейната и я теглеше надолу.

— Къде отиваш бе, човек? Полудя ли?

— Полудях и отивам в Себеш — отговори Кули задъхан.

Широко отворените му страшни очи гледаха втренчено, изпод вежди болната. Ана се бе отпуснала на една страна.

И този свършек беше един от предвидените, който бе проблеснал за миг в смутената душа на пазача. От известно време някаква необикновена сила го преследваше. Без причина тя бе разбила на парчета, като на строшено огледало, неговото настояще, всички щастливи мигове, на които се бе радвал, любовта му с тази девойка, чийто живот бе изтекъл, и сега тя лежеше като захвърлена стара дреха. А вината на Ана се състоеше само в това, че го бе любила и го бе галила, че се бе радвала на слънцето, на гората, на целия свят, който понякога беше толкова щедър и хубав. Разбрал бе той, че от тая родилна треска жената може да се отърве само по някакво чудо. И откакто бе разбрал, че тя ще умре, бе го овладяло някакво роптание, изпълваше го някаква злоба, мъгла го обвиваше, в ушите му пищеше

самотата, пустошта го бе сграбила в ноктите си. Душата му бе отровена, гадеше му се, бе смазан и повече не можеше. Идеше му да си заблъска главата, за да се отърве от всичко — но ожесточението все още го държеше.

— Хаа! — изрева той прегракнало. — Хаа!

— Леле, божичко! Леле, божа майко! Погледнете го, хора, какво прави.

— Хаа! — потресено каза той и разтвори кожуха на Ана.

Ана вече не страдаше, дори вече не се усмихваше.

Сложи ухото до сърцето ѝ.

Това сърце, което бе туптяло за него, бе замлъкнало.

За миг Кули затвори очи. Озъби се. Смъкна шапката си и я захвърли. С престорено внимание и трескави движения почна да рови на дъното на шейната под сеното и под тялото на мъртвата. Извади секирата, която обикновено държеше там.

Стрина Флоаря нямаше вече мира; нейният син ѝ вдъхваше само страх.

— Какво правиш, безумецо? Леле, добри хора, добри хора! — викна тя, виждайки приятелите от Бранище да се показват на пътеката откъм гората. — Добри християни, не го оставяйте, той си е загубил ума. Такъв упорит и зъл беше някога и баща му — бог да го прости! Не можех да го спра, когато избухнеше в ярост. Осем години се борих с него и останах вдовица. Господи, божа майко, останах вдовица, бедна горкана, с този единствен син. Обичах го и го отгледах и в него ми бе надеждата. Не ми го оставяйте да се погуби, добри хора и християни! Тежко ми, на мене, горкана.

Бай Тома и Траян бяха разбрали от Ону Безарбарза, че приятелите им от Прелунчи са пред много тежко изпитание. Сега виждаха с очите си умопомрачението на Кули. Пришпориха конете. До шейната имаше още около двеста крачки.

Кули твърде не бързаше. Измъкна пушката от шейната и се приближи до Мургу, за да прекрати поне неговите мъки. Опря дулото в ухото му, гледа го един миг втренчено и избърса студената пот от челото си. После извърна глава настрана, захвърли пушката и замахна със секирата към небето. Замахна към небето, към гората, към неизвестното, което го преследваше. Снежинките започнаха пак да се въртят и да бодат очите му. Напрегна всички сили и захвърли секирата

нагоре в знак на последно опълчване и пълно умопомрачение. Желязото описа парабола и падна в един малинов храсталак. Двамата конници бяха близо до малинака. Дръпнаха юздите и рязко спряха. Изпод храсталака изхвъркна бял заек с опулени очи, който най-напред се хвърли към тях, после зави надясно към планината.

Без да си дава сметка, Траян, по-младият, се провикна след него. Бай Тома поклати глава учудено. По тия места заек, и то бял, никога не беше се виждало.

Те скочиха веднага от конете, втурнаха се към Кули и го хванаха от двете страни. Горският се напрегна и ги отхвърли. Те го сграбиха пак.

— Какво сте се захванали с мен? — извика той и ги блъсна.

— Леле майка, как се погубваш? — припяваше се отстрина Флоаря. — Съборете го на земята и го вържете, мили и добри хора!

Кули се спря изведнъж като ударен с нещо отвътре. Извърна се от майка си и от приятелите си и се наведе сгърчен, да повърне всичката отрова от себе си.

— Остави го, Траяне, дай му мира — обади се бай Тома. — Сега ще му олекне. Най-напред удари със секирата сатаната и го прати в дяволското му царство...

Бай Тома се смееше, наполовина уверен в истинността на думите си.

— Не вярваш ли, че е така? — прекръсти се стрина Флоаря. — Мен ми се случи подобно нещо и с Негоина, моя човек, лека му пръст. Горката аз, много ветрове са ме брулили, много пороища са ме влачили. Добре ще да е може би да го вържете; ама много ви моля, имайте жал към него, че ми е едничък син; в него ми е всичката сила.

Но нямаше вече нужда да го връзват. Според бай Тома от него бе излязло близо една ока зелена отрова. За чудене и маене беше, даже и докторите не са чували и виждали такова нещо, макар да са доктори. Името им да се затрие, че само по градищата стоят! Защо не се качат и те в планината като вълците и елените!

— Какво ще правим сега с него? — колебливо запита бай Тома. — Виждам го много отпаднал.

— Ами че какво може да знае една женска глава като моята! Вие какво ще кажете?

Двамата мъже продължаваха да гледат Никула Урсаке, като го придържаха за раменете и го подкрепяха.

Кули беше преbledнял и с измъчени очи.

Намираха се в твърде тежко положение: младата невеста мъртва в шейната, конят погубен в мочурището. Детето пищеше в шейната. Назад беше самотата на ловната къща. Напред в далечните поля селищата на хората. Снежната виелица беше начасничава; ту затихваше, ту се разгаряше, звънтейки в боровата гора и разпръсквайки ледени игли. Това е най-страшното за планинците време; през зимата пустошта нараства до небето и до края на света. Отлетели завинаги изглеждат спомените за слънцето. Сякаш някакъв зъл бог е подкарал с камшик и бури върволицата от векове към пропастта на кончините — и ние, ние последни се носим подир тях. Тежко на нас, клетите! Върху нас няма да цъфтят цветя!

— Какво ще правим? Какво ще правим, добри хора и християни? — боязливо се вайкаше стрина Флоаря. — Нищо друго не ни остава, освен да заведем този болник у дома му, да го разтушим и да го сложим да почива. От вчера не е мигвал и хапка не е хапвал, клетият, имайте жал към него.

Очите на Траян, който бе по-млад, плуваха в сълзи.

— Как да не ни е жал, стрино Флоаря? Да не сме поганци или пък калвинци...

— Аз думам да го качите на коня и да го заведете веднага в къщи. Там е ратаят, той ще накладе огън и ще го наглежда. А ти, Траяне, ще стоиш при него, докато аз се върна. Такава ни е неволята, трябва да заведем мъртвата в църква, а преди Шугаг няма друга църква. Ако успеем да стигнем в нейното село, толкова по-добре, родата й ще ни бъде благодарна. Ще дам от мен всичко, каквото трябва, ще си заложа и името, за да сторим за нея всичко, както си е редно, да не й липсва нищо. И дано намеря кой да набозае това дете, което вреци от глад. Виждам, че има сила. Докато стигнем дотам, взела съм една сукалка и я държа на гърдите си, за да му бъде млякото топло. То, горкичкото, не знае нашата мъка. Може от него да излезе мъж за чудо и приказ. Не зная дали добре съм го намислила; решете вие.

— А че какво повече да се бавим и да мислим? — с кротък глас отвърна бай Тома Оръшану. — Чунким можем да сторим другояче?

Лошото е, че за пазачи в гората сега остават вълците. А пък и кобилата ми не е подкована.

Траян се усмихна.

— Бай Тома, ти ще вземеш моя кои, а твоята кобила ще измине по-малко път.

Бай Тома се мъчеше още веднъж сам себе си да убеди.

— Знам ли аз какво и как да го сторим? Да речем, че ще дам кобилата. Ама гората ще остане без мен.

Болният се озъби и изръмжа:

— Нека да остане, че е най-големият ни душманин.

Бай Тома изгледа учудено Кули, като го чу да говори.

Кули продължи да шепне:

— На Мургу дайте отрова и го оставете на вълците...

Бай Тома поклати угрижено глава.

През това време стрина Флоаря, като глупава жена с малко акъл, подреждаше шейната, а младият горски ѝ помагаше да разпрегне падналия кон.

Всичко бе направено така, както изискваше неволята в тоя час.

Старата, мъртвата и детето с бай Тома слязоха на открития път в долината.

Траян помогна на Кули да се качи на гърба на кобилата.

— Да потърся секирката... — сети се Траян.

Кули Урсаке се стисна за него и му каза някак тайнствено:

— Остави я, Траяне. Секирата вече не можем намери; а и не бива да я търсим.

Младият горски замълча и се подчини. Достраша го малко от променения глас на Кули.

— Тогава да вървиме, нане.

— Ще вървим, ама нека най-напред да постоим мъничко тук, Траяне. Каж ми къде е сега шейната.

— Шейната е на път; носи се надолу.

— Да, носи се. Слушай, Траяне. Знаеш ли ти какво се случи? Знаеш ли ти какво стана? Защо не отговаряш? В тази шейна се намира Ана, мъртва. А в Ана е моето сърце.

Устните и клепачите му трепереха; наведе глава върху гривата на кобилата и захапа един кичур косми, за да сподави стенанията си.

Не минаха и четири дни, и стрина Флоаря се върна благополучно заедно с бай Тома — и без детето. Бе намерила в селото на Ана една жена, която имаше кърмаче на същата възраст и се бе съгласила да гледа и кърми сирачето.

— Щом ѝ го подадох в ръцете, и то си затърси правото — говореше стрина Флоаря високо, за да чува не само Траян и Ону, но и болният.

Болният лежеше по гръб на опустялото легло и сякаш не слушаше, а следеше някакви свои мисли, изписани на тавана.

Стрина Флоаря излезе в трема, следвана от Безарбарза.

— Той какво прави? — запита тя нетърпеливо.

— Какво да прави, стрино? По това време все тъй стои. Нощем има огън и не може да спи. Тогава ни събужда и ни говори.

— А иска ли да яде? — припряно запита стрина Флоаря.

— Иска, ама яде малко.

— А ти слушаше ли го какво говори?

— Слушах го, стрино, ама твърде не го разбирах. Разправя за някакво пътуване. Казва, че бил минал през една черна порта и отишъл на оня свят. Там го примамил нечестивецът, който му се явил в най-различни образи. Този нечестивец бил предрешен най-вече като мечка с едно око; и все примигвал с окото си, което блестяло като огън, и го мамел да отиде по-надълбоко в гората.

— Къде го мамел? И защо?

— Не знам, стрино; той бърка тази история с други привидения. Навремени говореше с така Ана.

— С кого?

— С така Ана, бог да я прости.

— Какви ги приказваш бе, момче? Как ще говори с нея, когато тя, горката, почива у тях си, в гробищата? И ѝ се четат всички молитви, и пара ѝ сложихме, да мине на оня свят. Всичко сторихме. Тя се възнесе в царството на праведните, където няма мъки и въздишки. Той е бълнувал, като е имал огън.

— Разбирам, стрино, ама той говореше с нея и тя му отговаряше. Ние нищо не чувахме, ама той я чуваше.

— Леле боже, и кога беше това?

— Първата нощ.

— После тя идва ли пак при него?

— Не. На другата нощ приказва само за срещата с мечката.

Стрина Флоаря се прекръсти и замисли, подпряла брада на дясната си длан. След малко занарежда припряно:

— Остави тези работи, Ону, и изтичай да засилиш огъня в малката къща. Ще дойда и аз веднага да сложа тигана е пушено месо, че да стотвим нещо набързо за нашите приятели. Донесох от полето бял хляб. Чак утре аз ще мога да омеся. Донесох и други работи. Иди да ги извадиш от шейната, ама гледай да не смачкаш нещо. И какво друго рече?

— Кой?

— Че кой друг, ако не твоят господар? Само той ми е сега грижата.

— Ами че и други работи разправяше — усмихна се Безарбарза, — ама сега не си ги спомням. Да ида да се поразговоря и с огъня, както ти ми заповяда. И да разтоваря стоката.

— Върви, върви — погали го стрина Флоаря. — И на теб донесох сладки курабийки. Гледай да се държиш харно, докато господарят ти е болен.

— Само тъй! — изпъчи се Ону Безарбарза.

Той отиде в кухнята, като потропваше с тежките си обуца, а стрина Флоаря влезе при болния.

Бай Тома и Траян стояха до него на две столчета. Имаха вид, като да бяха разменили няколко думи с Кули и бяха получили задоволителен отговор от него. Сега мълчаха.

Жената пристъпи на пръсти. Отиде до иконите и провери фитила на кандилото. Прибра клашника и кожуха, сложени до огнището от бай Тома. После се приближи до тях, за да може да гледа и тя сина си. Като видя, че засенчва светлината на прозореца, веднага се отмести и застана настрана от печката. Все още беше пъргава и издръжлива, макар през последните четири дни да бе спала твърде малко и да бе имала да преодолява толкова трудности, да харчи, да се разправя с хората от долината, със свещеници. Само колко се бе блъскала, докато получи всичко необходимо за мъртвата и да не пропусне нищо от реда на службите. Измъчена и недоспала се завърна в дома си; но се държеше твърдо, със стиснати устни и изпитателни очи на повехналото си лице.

Щом се отдръпна към печката, светлината на прозорците огря ъгъла, дете лежеше Кули. Той я бе познал и я гледаше, без да се усмихва.

— Кули — рече му нежно тя, — всичко сторих добре.

Тогава той прошепна нещо. Само тя разбра тази дума — първата дума, която бе произнесъл, когато започна да опознава света и живота.

Двадесет и осем години бяха изминали, откак за пръв път бе произнесъл той тази дума. Щом я изрече, и вдигна дясната си ръка. Тя отиде при него и сложи своята все още премръзнала ръка върху неговите горещи пръсти, които леко трепереха. Когато той целуна ръката ѝ, тя потръпна.

— Само ти си ми, Кули — промълви тя много сдържано и се наведе над него.

Тогава по лицето на Кули проблесна бегла усмивка.

В тази бледа усмивка се таеше единствената ѝ надежда на този свят. Отдръпна се в другия ъгъл на стаята, където Кули не можеше да я види. Там се облегна на стената и мълчешката даде воля на сълзите си. На три пъти ги обира от лицето си и ги отърсва. После избърса очи с опакото на дланта си и със забрадката си и пак излезе на светло сред стаята. Поогледа се, поразтребви и отиде да сготви за външните хора.

Докато се хранеха в кухнята, Траян разказа как е прекарал с болния. Бай Тома като по-възрастен човек смяташе, че тези бълнувания и видения по време на огницата ще минат. Стрина Флоаря беше на същото мнение, но твърдеше, че трябва да повика някой стар свещеник, който да почете молитви. В тази необикновена болест на Кули тя виждаше едно мечо око. Наричаше го мечо око, за да не го назове другояче — боже опази!

После стрина Флоаря се зарадва, когато Траян каза:

— Вчера заран Кули заповяда на Ону да пусне часовника на стената; да издърпа веригите му и да го курдиса.

— Траяне, моля те, кажи ми, с разбрани думи ли му заповяда?

— Да, стрино Флоаря. С малко думи, ама разбрани. Безарбарза отиде веднага да нагласи верижките му и сложи стрелките му на осем часа. Той думаше, че точно в осем часа идвал един зелен кълвач и чукал на стария смърч встрани от къщата. Ону каза, че го чул да чука. Като млъкнахме, го чух и аз.

— А Кули?

— Чу го и той. Слушай сега, стрино Флоаря, какво стана вчера заран. Когато часовникът показа осем часа, Кули застана нащрек и зачака кълвача. А кълвачът почука осем пъти по осем, че и повече. Сторил такава дупка в смърча да търси големия червей, че можеш два юмрука да пъхнеш.

— И боровете имат своите червеи, които ги гризат чак в сърцето — въздъхна стрина Флоаря. — И на нас, драги Траяне, ще ни трябва един кълвач.

Траян се развесели от тези думи; но по лицето на стрина Флоаря нямаше и помен от усмивка.

Болестта на Кули Урсаке продължи цяла зима, без да се влошава. Той отслабна, силите му го напуснаха. Огън имаше малко, само през някои следобеди.

През януари на четвъртия ден от новата 1926 година пристигнаха господата.

Идването на господарите се дължеше на стария горски пазач от Бранище. След много мислене и приготовления към края на ноември бай Тома се реши да напише писмо до Сибиу. Това беше шестото писмо, което бай Тома пишеше в живота си. Петте ги беше писал по време на войната, когато бе научил и буквите.

Едно такова писмо на бай Тома имаше нужда от тълкуване. Не че буквите не бяха добре завъртени и изписани с перото, а по друга, по-специална причина. Ако всеки жител на тази страна можеше да си присвои правото да не бъде съгласен с граматиката и с Академията, то бай Тома не се съобразяваше с този въпрос по простата причина, че никога не бе предполагал, че той съществува. В замяна на това пък от гледна точка на графичната свобода можеше да иде много по-далеч. На пощенската картичка бай Тома наниза най-напред редовете на дължина, после на ширина, след това из ъглите; и най-накрая нахвърли думи по всяко бяло островче на картичката.

Трима приятели ловци, събрали се специално за тази цел, имаха нужда от две шишета добро вино, за да свържат донякъде разпръснатите части от мисълта на бай Тома — мисъл, която всъщност беше много единна и логична. Третата бутилка приятелите посветиха на два пасажа, станали сложни по причина на твърде личния и самобитен начин на изложение на бай Тома Оръшану. А именно: бай Тома не всякога смяташе за необходимо да свърже произнесената дума

с определена хармонична група от знаци. В себе си той изискваше писмото да казва повече, отколкото бе написал, а беше и уверен, че не съотношението между звук, буква и смисъл ще накара господата да узнаят какво се е случило, а друга една сила, чийто символ е самата картичка с нейното тайнствено пътуване, което става по благоволенieto на бога, който всичко нарежда.

В това отношение бай Тома не се лъжеше. Едно писмо от гората по такова време показваше на господарите, че там се е разиграла някаква драма — сред хората или сред дивите твари.

Ето препис от писмото според думите на тримата ловци:

Препочтени господин йероним драгу адвокатин в сибиу румънското кралство научете моляви че нашия другар урсаке никула наречен кули му се случи случка каквато нее ставала по света нито вкнигата наликсан дърмаке донски сераз казваза такава случка каквато се случи с урсаке никула наречен кули служител на вашите милости и другар на нас който съмсе бил в битката на 8 егерски батальон и съмсе борил в Карпатите в галицийската земя и съм минал през куршуми гюллета и телове и после още се бих в нашата права война за страната ни и не загинах а урсаке никула щеше да загине повреме токога муумряже ната наимеана през ноември на шестнайсти елате моляви даго видите иму помогнете доведете доктор азмисля дадойде господин доктора Мику който беше с нас в битката а козите и кошутите са добре имат храна и зимата е мека като нямам какво повече да пиша поздравявам ви суважение Тома горския моля ви донесете още отрова за вълците.

Труден за разчитане беше четвъртият ред: *нито вкнигата наликсан дърмаке донски сераз казваза.*

С известни усилия — след като бяха известени с телеграма и се бяха събрали специално за тази цел в Сибиу — приятелите ловци наполовина приеха, че бай Тома смята, че нито в книгата на

Аликсандър Македонски се разказва за такава случка, каквато е станала с Кули.

Вторият пасаж, въпреки всички усилия на господата, остана докрай неясен. Този ред беше струпан в едно къоше.

На този ред му липсваше една сричка, която те приложиха, след като я намериха в едно бяло островче на картичката:

повреме токога муумряже ната наумеана...

Господинът от Сибиу беше Йероним Драгу, изкусен и ненадминат ловец по тия планини, който примамваше есен елените с рев. Той ревеше и ги зовеше с раковина. Беше мургав мъж с остър поглед. Другият, Йонаш Попа, господинът от Клуж, беше кротък великан с блага приказка и с големи изпъкнали очи, засенчени от кестеняви мигли. Третият, доктор Мику, беше нервен дребосък, който два пъти изминаваше разстоянието натам-насам, докато другите успяваха само веднъж да направят по две крачки на една страна.

Щом намериха свободна цяла седмица, необходима за подобна експедиция, те отидоха с автомобил до Тъу и оттам продължиха на шейна с плазове, натоварена с разни кожуси и храна.

Току-що бяха пристигнали. Звънчетата на двата коня още звъняха, когато те влязоха като при другар, за когото от толкова време се тревожат. Йероним Драгу носеше в джоба на кожухчето си писмото на бай Тома.

Когато господарите и докторът влязоха в стаята, Кули се помъчи да се надигне от леглото. Този ден беше облечен. Беше си вързал дори и връзка.

Доктор Аурел Мику се приближи до него, хвана го за ръката и го накара да легне. Отначало пазачът не искаше, само примигваше често, после се подчини и седна.

— Ха-ха! — извика Йероним Драгу. — Кой казва, че Кули е болен? От какво може да бъде болен Кули?

— Тежко болен бях, господин докторе — с уморен глас отговори Урсаке.

Мику опипваше челото му, мереше пулса му. Йонаш Попа се бе прилепил до печката и го изгледа продължително. Кули наистина беше един окаян приятел по занаят, заточен на края на света. Стрина Флоаря не бе сварила още в мъката си да отрони повече от няколко изплашени думи. Нейният Кули през онзи ден си бил загубил ума. Било вторник;

право думали старите хора, че на този ден, вторник, не е хубаво да започваш нещо или да тръгваш на път!

Докторът бе седнал до горския и с приятелски глас го разпитваше.

— Тази зима козите и кошутите ще останат без стопанин. Какво ще кажеш, Кули?

— Какво да кажа, господин докторе? Надявам се след някоя и друга седмица да изляза да ги видя.

Йероним Драгу се намеси:

— Не е необходимо да бързаш, Урсаке. Ние ще ти помогнем.

— Ама какво ще правя с вълците, господин докторе? — заинтересува се болният. — Ако сте донесли за тях прахове, трябва да ида да им ги поставя.

— И това ще уредим, Кули — успокои го Йонаш Попа. — И стрина Флоаря знае как да се оправи. А капаните за златки може да ги носи и Ону. Добър чирак си направил от това момче. Не съм виждал по-свестен чирак от Безарбарза.

Кули не изглеждаше недоволен от тези думи, но наведе глава.

— Ще се видим отново през месец април, Кули, на дивите петли.

— Добре, господин доктор Мику.

— Ще ти пратя лекове и да ядеш здравата.

— Да, господин докторе, аз усещам, че тялото ми започва да оздравява и в скоро време ще изляза да си гледам работата. Друго има в мене.

Тогава край иконите въздъхна и стрина Флоаря и промълви повече на себе си:

— Ах! Мъката му на него е по клетата Ана, бог да я прости...

Настъпи мълчание. Чу се стенният часовник: тик-так-тик, безсмислено забързан.

Тримата приятели се спогледаха. Йероним Драгу допря пръст до слепоочието си, извади от джоба на кожухчето си картичката на бай Тома и я доближи до очите си.

— Значи, това било — прошепна той — „по времето, кога умря жена му, на име Ана...“.

— Това е — потвърди замечтано и тъжно Йонаш Попа. — Твърде скоро забравяме. Името ѝ беше Ана. Не разбирах защо я няма.

Кули чуваше неясно шепота им. Обърна глава към сянката, за да бъде сам със себе си.

После, като отидоха в другата стая, в гостната, господата научиха от стрина Флоаря какво се бе случило. Не узнаха наведнъж всичко, защото на първо място задължението на домакинята беше да нагости гостите си. Десетки пъти тя изтичва до малката кухня, от малката кухня до килера, от килера до тавана за сланина, от тавана до курника, за да вземе съвсем пресни яйца, за които кокошките кудкудячиха в полозите, после пак в кухнята и пак при господата. През това време докторът отново влезе при Кули, за да види дали е спокоен.

— Стои си спокоен, ще се оправи — увери ги докторът. — Получил е най-вече нервен шок.

„Хм! — мислеше стрина Флоаря. — Чудновата дума изрече за тази болест. Не можеш дори да я запомниш.“

— Дали наистина ще се оправи? — обърна се тя оживено. После продължи да вади от долапа салфетки и прибори.

— Не бери грижа за това, стрино Флоаря — решително рече господин Йероним Драгу.

— Както си беше преди ли?

— Даже по-як ще стане и по-здрав, защото досега той никога не е имал почивка.

— Така е, господа. Моля ви да ми кажете дали ви харесва тази пържена сланина с яйца и дали са достатъчно десет яйца. Ех, драги мои господа, как съм проклинала аз войната, дето ми взе Кули преди десет години, глас не ми остана да проклинам, коленете си бях прежулила да падам на колене в църквата, а що служби платих на попа, една крава можех да купя с тия пари. Страх ме беше, че няма да се върне, ама светата майка божия ми го върна. И сега се изплаших така, както тогава.

— Ами че стрино Флоаря, такива болести са тежки, но минават — намеси се господин Йонаш Попа. — Много му е била по сърце Ана.

— Ама вие мислите, че е от това ли? — обърна се стрина Флоаря и го изгледа с любопитство.

— Това се вижда и от писмото на Тома.

— Да, ама Тома какво може да знае? Жал му беше наистина на Кули, нали му беше жена. И на мене ми умря мъжът, бог да прости Негоица, ама не си блъсках главата в стената, не се поболях. След като

отмина пороят, се отърсих. От такава беда човек се изчерява. Само че при него имаше нещо друго.

— Какво е имало?

Стрина Флоаря заобиколи въпроса като стая, затворена с ключ от магически думи, в която на големите и твърде учени господа не им е позволено да надникнат.

— Сега какво ще пожелаят господата? — запита тя с все още млада усмивка. — Да донеса ли кокошата чорба? Или да донеса печеното, което извадих от вашата кошница? Какво мислите, ваша милост, че ми остана от покойния ми мъж? Останаха ми много грижи, господа, и много сиромашия. Със сиромашията се завивах, с грижите се хранех и отглеждах Кули. Не мога да ви изкажа колко надежди имах в него и ми иде трудно да загубя това, което съм спечелила. Драго ми е, дете казвате, че болестта ще мине; ще остана и аз на тоя свят, а и Октавиан ще порасне.

Йероним Драгу се учуди:

— Кой Октавиан? Нямаме честта да го познаваме.

— Леле, драги мои господа, не ми се смейте — засрами се стрина Флоаря. — Моят Октавиан няма навършени още два месеца и го гледа една невеста в Лаз, която го прие и на която плащам млякото. Клетата Ана, това само ни остави. Бедно момиче беше — плати за себе си с едно здраво дете; сложихме му царско име. Благодаря и за това, което ни остави, млада издънка от себе си ни подари. Хубава беше, не мога да кажа, че не беше хубава, и има право Кули да тъжи за нея. И драголюбна беше, и кротка, само дете не обичаше да става заран рано. Хубостта минава и затова ние на други неща държим; особено една стара жена като мен се радва на внуци. Заповядайте, хранете се! Има и сирене, ако ви харесва. Лятоска сама ходих на кон до Шуриан да го донеса. Направи ми го един мандраджия, мой сватанак, специално за мен.

— Сполай ти, стрино Флоаря — рече господин Йонаш Попа, — нищо не ни липсва.

— Ами че добри ми господа, на мене ми се чини, че ядохте много малко. Та да ви разправам, взех, че извиках отец Григорие Богдан от моето село, знам го, че има дар да чете и освобождава душата от мъки и снагата от болки. Три пъти му изпровождах хабер. Ту имал работа в Брашов в съдилището, ту празниците дошли, ту бил

вече стар и нямал сили да пътува зиме в планина. И тъй си останах; редното беше да се почетат молитви в тая къща след всичко станало. Помолих Тома да отиде още веднъж, да ми донесе поне светена вода от Йорданов ден. Ако може да иде вдругиден да ми вземе вода от аязмото, много ще се радвам.

— Стрино Флоаря, в този ден, на Йордановден, всички води на света се осветяват сами от господа — вдъхна й смелост Йероним Драгу.

— Щом ваша милост казва така... — усмихна се старицата.

— Казвам, стрино Флоаря, защото и аз съм малко поп; а моят баща, лека му пръст, беше свещеник.

— А, да — побърза да се съгласи стрина Флоаря, — така думаше и покойният псалт Негоица, ама все пак ми се иска светена вода от Йордановден, от нашето село. Спомням си за хората и как сме празнували по празниците. Много затънтено и далеч от хората живея тук.

Старицата продължи да говори, за да навакса дългите си самотни часове на мълчание и мисли. После остави гостите да си почиват.

Тази гостна стая беше старо убежище на ловците. По белите стени имаше фотографски спомени и трофеи. Иконите бяха украсени с венци от смил, в които грееше застинало слънцето. Над някои от портретите имаше сиви китки, останали от други лета. Скафандрите на съжалението се спущаха в морето на миналото, изчезнало заедно с пролетите, и се връщаха, носейки повехнали лъчи. Сладост в тези спомени за гуляите в Прелунчи носеше и възкресяването на нежния силует на оная млада жена, която вече не беше между живите.

През двата дни, докато бяха гостите, Кули започна да се оживява, което за доктор Мику беше най-яркият признак, че окончателното му изцеление ще бъде довършено от стенния часовник, тоест от времето. След като те си заминаха за Сибиу и Клуж, над Прелунчи връхлетя отново зимата. Посред ноц задуха снежна виелица, която започна на сам ден Ивановден 7 януари и продължи до 10 януари по обяд. Такива разногласи резове се носеха, така гръмко виеха падините, такива остри писъци огласяха върховете, че Кули почти през цялото време прекара без сън. От време на време тя страхотии заглъхваха и тогава се

чуваше само тежкото вълнисто шумолене на гората. А когато бурята връхлетеше с нов пристъп от резове и вой, Кули се вслушваше внимателно най-вече в едно писукане, което сякаш се прецеждаше през една пролука на прозореца. Това писукане като от струна беше специално за него. Той го слушаше, докато потънеше в другите степенания на гората, които прииждаха на вълни и се носеха на вихри.

Снежната буря затрупа пътя и пътеките. Добре, че бай Тома бе сварил да донесе на стрина Флоаря светена вода, благословена от попа в светата църква. На 10 януари, когато стенният часовник показваше обедния час, времето се обърна и бурята затихна. Известно време се чуваха морните въздишки на гората, после облаците се разкъсаха, слънцето блесна и проникна чак в дъното на стаята до лицето на Кули. Той се усмихна. Стрина Флоаря вдигна малката софричка, която бе сложена до него, и седна до огнището със скръстени на гърдите ръце, както имаше навик.

— Сега може би ще ти дойде и сън, Кули. Виждаш ми се пободър.

— Има време за спане, мамо. Не зная какво е направил Ону с капаните. Отсега нататък ще му бъде по-тежко, защото някои навярно са съборени от бурята.

— Недей мисли за това, Кули; ще дойде бай Тома, който много ни помогна, и ще види кое как е и къде е. А инак момчето е сръчно, нищо, че е малко. Досега имаме четири кожички.

— Което знае той, го знае всяко дете. Трябва аз да отида.

— Ще отидеш, това може само да те радва. Тъй е, чедо мое, като пречистих къщата със светена вода и напръсках и из гората, капнах и в извора, от който прием вода ние и добитъкът, и като ти сипах и в гозбата, и в питието, на сам ден Ивановден, когато Тома се върна от село, видях, че погледът ти се промени; сега смятам, че щом набереш малко сила, ще можеш да отидеш да си видиш някои работи. Щом сторих това, задуха и този вятър, който помете всичко и отнесе злото из пущинаците, както аз исках. И друг път на мен ми се случи подобно нещо, с баща ти, бог да го прости. Дойде си той веднъж сърдит и леко пийнал от воденицата. Щом започна да разправя това и онова, аз млъкнах. Кресна ми да му отговоря и да му приказвам, ама аз още поупорито мълчах. Щом ме удари, видях в очите му един блясък, който аз познавам, който не е човешки. Този блясък се дава на човека и се

взема от човека. Сал дете не умрях, така ме преби; ама после ме беше страх за неговия живот. Спиш ли, Кули?

— Не, мамо, разкажи по-нататък... — въздъхна горският с глас, с каквото говореше на майка си като дете, когато тя му разказваше приказки.

— Да, та да ти разправа. Боях се за живота му и имах право да се боя, защото той ме захвърли в ъгъла, излезе и отиде някъде. Страхувах се да не се удави в Муреш. А той, клетият, отишъл при чифутина още да пие; и след като изпил каквото изпил, схрупал и чашата и я дъвкал, докато устата му се напълнила с кървава пяна. Сетне скитал по тъмното напосоки и паднал край някакъв мочур, където заспал. Едни селяни го донесоха болен. Ти беше малък и нищо не разбираше по него време. Прегърнах го и си го гледах, нали си ми беше мъж. Лежа, докато даде бог един вятър като този. Беше есен. Сегашната веявица ми напомня за тогавашния вятър и за оная случка. Надигна се Негоица от постелята и потърси на полицата часослова. Добър четец беше и имаше хубав часослов, купен от Буда, който и сега се вижда на полицата при твоите книги. Но този часослов е по-добър от всички други книги, защото в него има молитви за тежките за човека дни. Така покойният, бог да го прости, отвори часослова, взе да чете, а аз го слушах. Благими думи; оздравихме се и двамата. Тези думи и сега се намират в книгата; дано да ги узнаеш и ти. Много ми беше жал, Кули, най-вече сега, след станалото с теб, че не се научих и аз на четмо и писмо. Но мястото, където четеше Негоица, аз го зная. Там има белег и капка восък. Целунах тогава тази молитва и остана диря от кръвта по устната ми, където и сега имам нишан от удара.

Никула слушаше изумен. Той нищо не знаеше за тези отколешни случки. Баща му, псалтът, беше останал в паметта му като неясна сянка от миналото.

Стрина Флоаря се надигна от мястото си, пристъпи към иконите и смъкна часослова от полицата. Това беше книга, написана на кирилица, по която горският някога, преди години, се бе опитвал да чете и отчасти бе успял. Бе я зарязал, защото той не беше псалт, а ловец и горски пазач. Негова църква беше самотата. Негови свещи бяха звездите, а понякога нощем и очите на зверовете. А песнопения за него бяха ромонът на реките и шумолът на дърветата. В своята младост той

позна радостта от живота и от любовта, но според божите закони не му бе съдено да надникне в силите на неизвестното.

Стрина Флоаря му подаде часослова и го отвори точно там, дето беше петното от кръв и капката восъчна сълза от свещта; с умиление тя зачака да чуе гласа на сина си Негоица, син, чийто глас, тя добре виждаше, беше досущ като на покойния псалт, бог да го прости.

— „Че ти си помощ за безпомощните...“ — засрича Кули.

„... че ти си помощ за безпомощните и надежда на обезнадеждените. Повече от всичко, молим тебе господи, бога на милостта и утешението, бъди снизходителен и прости греховете на слабите духом, които по причина на злочестия, страдания и беди, като не могат да ги понесат, твърде лесно изпадат в отчаяние и стават позли и от неверующите...“

Тази молитва стрина Флоаря знаеше наизуст и я мълвеше със затворени очи, подпомагайки тромавото четене на сина си. От онази бурна вечер псалтът я бе чел през всички останали дни от живота си. Малко и кратки бяха дните на неговия живот. Малко и кратки, но помрачавани от не малко яростни пристъпи. И след всеки пристъп на ярост молитвата и помирението изглеждаха още по-скъпи. Въпреки вълнението, което тези спомени събудиха у нея, жената наблюдаваше внимателно Никула и го чакаше да даде отговор на бога, на светата дева и на „силите“.

Урсаке почете още малко, усещайки как го изпълва спокойствие. Усмихна се на майка си.

— Искях още да ти кажа, Кули — каза стрина Флоаря, — че бай Тома ни донесе хабер и от Лаз, че твоят син расте и е започнал да се смее.

Горският не изглеждаше зарадван от подобно геройство на едно мъничко същество, което с идването си на този свят бе извършило такова жестоко деяние.

— Донесе ми и други вести от Лаз, от свата Митря и от сватята Елисавета, че са сторили деветините и панихидата за четиридесет дни.

Кули набърчи чело. Но тези вести той трябваше да узнае, защото след като се сторят необходимите молитви, душите на мъртвите престават да обикалят живите и да ги безпокоят, и потърсват покой в зелените и радостни селения край престола на господа-бога.

Когато снежните вихри от месец януари започнаха да затихват, Никула Урсаке вече излизаше да си гледа работата, а стрина Флоаря смяташе, че опасността е преминала. Зимата не беше нито твърде дълга, нито твърде сурова, но кошутите и сърните бяха доста пострадали. Когато горският от Прелунчи писа своя отчет до господарите си, трябваше да отбележи две кошути, убити на връх Бара, и една край извора на Черна, и четири сърни, паднали в Крянга Нягра. Навярно имаше и други, но той още не бе ги открил. То и тези ги бе намерил Ону. Тъй като снегът беше дълбок и твърд, вълците можеха да бягат по него като по мост, докато кошутите затъваха със своите копита; по тази причина тези жестоки ловци ги настигаха на по-трудни места и ги принасяха в жертва. Право да си кажем, и те бяха платили данък: наяди се с отровна мърша, бяха останали сгърчени като червеи по снега, един в долината Баба, други по пътеката, която слизаше към мочурището на дивите свини. Отровили се бяха седем вълка и кожата им сега лежаха прострени на дъски, които Ону непрекъснато местеше на слънце. Следи от мечка не се виждаха, мечките се бяха прибрали в бърлогите си. Сега на 14 март бяха надушили хубавото време и вече не им се спеше. „Наближава времето да дойдат господарите — пишеше Кули, — да прострелят главатаря им, който е пет крачки дълъг и три крачки широк, а кожухът му е напръскан с черни петна; тази мечка е най-хитрата и се е научила да краде конското месо, окачено да се суши на хохщанда.“

— Ще дойде и твоят край, дяволе — заплашваше Кули мечката, без да знае дали си е намерила бърлога за сън на територията на Прелунчи, или се е запиляла кой знае по кои непознати краища.

В средата на април пристигна доктор Мику да види какво е състоянието на пазача. Пазачът беше доста добре и му каза приятни новини за дивите петли. А господин Мику се гордееше, че е най-добрият ловец на този дивеч.

— Седемнайсет трофея имам и сега ми трябва осемнайсетият — заяви той.

„Този доктор с подходящ прякор^[4] — мислеше усмихнат Кули — се смята за най-големият измежду всички най-големи ловци на света!“

Във Валя Маре имаше диви петли и в някои сутрини те играеха и се биеха по снежните поляни. На хиляда и петстотин метра височина на една закътана рудина имаше китка стари борове. Кули от вечерта

отиваше там да слуша петлите, които идваха шумно и кацаха на боровите клони. Щом узнаеше къде са, веднага се връщаше в Прелунчи. Там разправяше на доктор Мику всичко, каквото бе узнал тази година и предишни години; после оставяше госта да почива. Три часа преди разсъмване идваше да го събуди и двамата тръгваха с фенери из горските подмоли. Щом се приближиха до царството на глухарите, гасяха фенерите и продължаваха в тъмното, като тук-там се спираха, за да послушат граченето и пронизителната им любовна песен, по време на която запущват очи и уши и разперват като ветрило осемнайсетте пера на опашките си високо към небето в мрачината на боровете, където просветляваха първите зракове на зората.

През май, веднага след любовните игри на глухарите, снеговете в горските дебри се стопиха и по слънчевите полянки започнаха да се показват съсънки и минзухари. Мъзгата тръгна по дърветата и листата и пъпките започнаха да се разпукват, в потока вече се стрелкаха пъстърви, гонейки мушици. Тогава пристигна господин Йероним Драгу от Сибиу, за да се срещне тук с доктор Мику. Те накараха Никула Урсаке да ги заведе по местата на елените. Макар вълците да бяха сторили доста поразии, дивечът беше здрав и силен — и ревът на сръндаците от превала се чу още същия следобед, когато ги потърсиха ловците. Обикновено Кули вървеше с господин Йероним, а Ону Безарбарза с доктора. Стрина Флоаря излизаше подире им на пруста със запретнати ръкави, както месеше хляб. Приятно ѝ беше да чуе по някое време през отворената врата гърмежа, който отекваше ту посилен, ту заглъхващ по лъкатушните долини. Привечер се задаваше Кули, нарамил елена, а пред него вървеше ловецът. Една вечер и докторът с Безарбарза се завърнаха запъхтени с подобен товар; цял час момчето разправяше на стопанката си как еленът излязъл срещу тях, как се приближил, как пушката гръмнала, но най-вече как то успяло да намери падналото животно и един непроходим гъсталак.

Стрина Флоаря го слушаше с удоволствие и си мислеше, че само след няколко години това момче ще бъде в състояние само да носи елена; и след като извърви из планината десет километра с елена на гръб, щом стигне в къщи, да подскочи от радост и два пъти да изтрака с пети във въздуха, преди да докосне земята, както обикновено правеха истинските горски пазачи.

На два пъти в тези експедиции викаха на помощ и хрътката Видра, за да намери елена както по кървавата диря, така и по миризмата, която оставяше като тънка ивица дим подире си.

Кули ходи да коси сено, да копае картофи, да прави огради. През това лято стрина Флоаря го остави да прави каквото си иска. Той слиза и до Себеш, да продаде кожите от вълците и златките. Като се върна, качи се на Пътру при мандраджиите, за да капарира сиренето за есента; отиде при другарите си от Бранище и с тяхна помощ избра и си купи един кон на мястото на Мургу. Тоя кон се казваше Шаргу. Беше едър и кротък. Когато слизаше със стопанина си към река Фрумоаса, той почваше да пръхти и заобикаляше едно място, където имаше пръснати кости и където бе станала една страшна случка. Понякога Кули, унесен в мисли, забравяше, но Шаргу му даваше знак и му напомняше. В края на август падна бурен, проливен дъжд и мястото се изчисти, не остана нищо, което да напомня за случилото се.

Спокойно и без гости отмина и любовното време на елените и един ден господин Йонаш Попа извести, че не е забравил за черната мечка и идва да я търси. Добре дошло беше това послание, защото в ниското до стария патул крадливата мечка пак се бе появила. Поне така му се струваше на Кули, че е същата мечка, която той смяташе за своя.

— Видях мечката — каза той на стрина Флоаря.

— Коя мечка? — сепна се тя.

— Моята мечка.

Когато той най-напред каза това, стрина Флоаря наведе недоволно глава към работата си. Кули се засмя.

— По-добре ще сториш да мислиш за други работи... — рече майка му.

— За какви други работи? Аз мисля за моите си работи, а те са гората и зверовете.

— Може, ама ти не забравяй, Кули, че има и други работи на тоя свят. Ти имаш син.

— И то какъв син! Не искам да го видя. Ходя, ям, спя и все едно дали съм сам или с други хора — не мога да забравя тази, която ми беше на сърцето. За какво ми е сега стражник, да ми напомня всеки миг!

Стрина Флоаря въздъхна:

— Добре, Кули.

Той се приближи да ѝ целуне ръка. Тя го остави; не беше дошло още времето.

Мечката, която смяташе, че е същата, неговата, често излизаше на поляната да търси кой знае какво.

„Може би търси дявола — разсъждаваше Кули с известна прикрита радост. — Или си спомня, че тук под покрива на патула окачат на ченгели конско месо, или пък се разхожда само така, за удоволствие, може да е от царско коляно; или се храни с малини в този непроходим малинов гъсталак; или е подушила мирис на мед и предполага, че наблизко в някоя хралупа има пчелен рой. Ще ѝ намеря аз добър майстор, който ще и даде игла за нейния кожух.“

Господин Йонаш Попа пристигна по пладне на 14 октомври. Още с идването си изслуша разказа на Кули, предположенията му за мястото, където се намира мечката — всичко, каквото му трябваше.

С усмивка той приготви пушката си и според логиката и добре известния обичай на ловците знаеше и беше убеден, че няма да намери дори и следа от мечката.

— Как върви работата, Кули? — запита той изведнъж.

Горският се обърна изненадан, търсейки наоколо си останки от дивеча, за който искаше да се осведоми господарят му. Но нямаше вече никакви останки, нямаше вече изпепеляващ огън... И все пак Кули надникна мрачно в себе си, не бързайки да отговори. Господин Йонаш Попа поклати глава, приближи се до него, потупа го приятелски по рамото и му каза:

— Може би си твърде сам, Урсаке.

Кули разтърси енергично глава. И дума не можело да става за това, което мислел господинът от Клуж. Господин Йонаш Попа го е заварил пак здрав и пъргав както някога и много внимателен към всичко в гората.

Тръгнаха нагоре по планината в тихо време, не се усещаше никакъв повей. Влажна беше боровата сянка; поляните бяха залени от студеното слънчево злато. Към пет часа отминаха патула и се спряха в седловината. От мястото, където се настаняха, се виждаше светлина в дъното; оттам поляната широко завиваше и наляво, и надясно. Отпред висока скала закриваше едрото тяло на ловеца и той подпря на нея

оптическата си пушка. Кули се скри в обичайното си място между храстите.

Така чакаха докъм свечеряване. Започнаха да си шепнат и да се приготвят за връщане.

— Лесно е за разбиране — обясняваше Йонаш Попа, — че дивечът няма да дойде, когато искаме ние, а когато на него му скимне. Денят беше твърде хубав, а в тази гора има много места за разходки. Когато ние отидем там, той ще дойде тука.

Пазачът настоя, без сам да разбере защо:

— Нека постоим още малко, господин Йонаш. Непременно трябва да постоим още малко.

Светлината в дъното бе започнала да се засенчва и от тази сянка към седловината се понесе тънка мъглица. Веднага щом тази есенна мъглявина се спусна, променяйки напълно гледката, горският стана неспокоен. Саждиви капки пъстреха мъглата, когато той изведнъж се подпря на лакти, вдигна чело и измърмори нещо.

— Какво има? — шепнешком запита господарят. — Вече можем да се връщаме, нали?

— Да, господин Йонаш, ама не разбирам какво търси моят кон на тази поляна.

— Къде виждаш ти кон, Урсаке?

— Виждам Шаргу, господин Йонаш. Мечката обикновено идва отдолу, от ниското, и аз познавам движенията ѝ. А виждам, че конят ми се задава откъм високото и сега излиза до двете борчета.

В същия миг Йонаш Попа видя и натисна Кули с юмрук по врата, за да седне. Пригответи пушката си и погледна през мерника.

— Сякаш не е Шаргу, господин Йонаш — бълнуваше Кули. — Не, Шаргу е. Дявол да го вземе, ще ви го продам за колкото съм го купил.

На Йонаш Попа му стана смешно от подобен лов. Той бе видял мечка; а сега го уверяваха, че е Шаргу.

— Аз думам да стреляте, господин Йонаш — прошепна възбудено Кули. — Мами ни!

Господин Йонаш Попа погледна за втори път в мерника на пушката и я насочи към призрака в мъглата. Стреля. Чу се такова цвилене, каквото никога ме се е чувало от кон; после бягане през

храстите; после поляната потъна в тишина. И мъглата потъмня от вечерния мрак.

Стояха неподвижни, наострили уши към дъното на седловината. Не се долавяше никакво движение. Около тях сякаш бе изкопана дълбока бездна от мълчание. Чакаха така дълго време; може би час.

Ловецът от Клуж се размърда.

Кули Урсаке веднага му подшушна:

— Моля ви, почакайте още малко, господин Йонаш.

— Напразно чакаме, Кули — отговори ловецът. — Избяга.

— Не вярвам, господин Йонаш.

— Тогава съм застрелял коня ти.

— Ха-ха! Това нищо не е. Ако не ме беше страх, щях да тръгна да го търся и да го намеря. Ама ме е страх. И вас няма да ви пусна да отидете, господин Йонаш.

Горският беше разтревожен; гласът му неочаквано бе пресипнал.

— Тогава какво да правим, Урсаке? Мисля, че трябва да се връщаме.

— И аз така мисля, господин Йонаш. Още повече, че като надникна в обора, веднага ще разберем какво е било.

Напуснаха предпазливо седловината, сякаш оставиха зад себе си затворена порта. От тревогата започваше да се заразява и ловецът. След като изкачиха ската и започнаха да се спущат към дома, господин Йонаш Попа светна с електрическото си фенерче. Тук, в Прелунчи, нямаше никаква мъгла; местата бяха сякаш по-сухи и не беше толкова студено.

Вратите бяха отворени; лампите запалени; в гостната стая в огнището пламтеше голям огън. Щом чу стъпките им, Безарбарза се показа на светлината на игривите пламъци и викна с надебелен глас:

— Кой е там?

— Ние сме — отговори Кули. — Слушай, Ону, отговори ми бързо. Чуваш ли?

— Чувам.

— Отговори: къде е Шаргу?

— В къщичката си — отговори със смях Ону. — Нахраних го и го напоих.

— Кога?

— Ей сега.

— Ами беше ли пуснат?

— Беше, но той не ходи надалеч.

Двамата се приближиха. Безарбарза учуден видя, че Урсаке отива в обора да провери. Ловецът се спря пред вратата.

Кули се върна.

— Тука е — каза той с променен глас. — Така ми се е привидяло, както рекох.

— Тогава съм стрелял в мечка — засмя се господин Йонаш Попа. — На мен ми се е привидяло, защото не я улчих.

— Може и така да е — замислен отговори горският.

Стрина Флоаря веднага узна от Ону, че се е случило нещо необикновено. Искаше й се да попита господин Йонаш, но не смееше. Кули нямаше настроение за приказки. Хапна няколко залька и отиде в дъното на стаята, дето беше голямото легло, и легна на една страна, подпрям слепоочие на дланта си.

Ловецът беше уморен и заспа облечен. После се събуди и излезе пред ловната къща. Лампата още светеше в горната стая и в малката. Стрина Флоаря беше сама на двора сред неподвижното мълчание на гората и гледаше ясното безлунно небе. Небосводът беше осеян със светлинки. Квачката се виждаше високо на юг.

— Хубава нощ — каза господинът.

— Да — въздъхна стрина Флоаря. — Ваша милост не спите ли?

— Не. Щом се зазори, ще трябва да се върнем, където стрелях. Може да вземем и Видра.

— Мисли ли ваша милост, че сте я ударили?

— Така мисля.

Стрина Флоаря помълча един миг и попита шепнешком:

— Мечката ли беше?

— Щом не е бил конят на Кули, тогава непременно е била мечката — усмихна се господин Йонаш Попа.

Никула Урсаке се раздвижи из стаята и привлечен от гласовете, които се носеха отвън, излезе и той под звездите. Жената промени разговора; узнала била, че на другия ден ще дойде бай Тома с вестта за един рис, който се появил към Паръул Шерпилор. Срецнал Безарбарза чак горе в Рунк и му казал за риса. Урсаке мълчеше, беше твърдо убеден, че преди той да излезе, те бяха говорили за друго.

— Да тръгваме, Кули — каза по едно време ловецът, като забеляза, че Кули няма мира.

До поляната, дето беше патулът, имаше около осем километра, но те тръгнаха много по-рано, отколкото беше необходимо. Кули водеше хрътката, господин Йонаш Попа вървеше след него и носеше газовия фенер, който светеше слабо, но достатъчно, за да не тръгнат по друга пътека. Вървяха внимателно, за да не нарушават покоя на тъмнината. От време на време повеят прошумяваше из дърветата, известявайки напред минаването на хората.

Когато стигнаха на подходящо място, откъдето изведнъж можеха да излязат срещу патула, спряха се и зачакаха да съмне. Предутринният вятър все по-често проникваше сред заспалата гора и разпиляваше мъглявите ѝ сънища. Над тях, по висините на небесния иконостас, оставаха все по-малко свещички. На поляната пред тях започна да проблясва сланата.

От време на време Кули въздишаше, но като гледаше, че Видра е спокойна, се надяваше, че няма да се случи нищо лошо. Тази млада кучка още отдалеч всичко надуваше с ноздрите си. А тъй като седловината беше съвсем наблизко, непосредствено под поляната на патула, тя трябваше да знае всичко, каквото ставаше там. „Както това животно предугажда всичко — мислеше Кули, — така и хората трябва да познават всичко.“ Думата „лошо“ от преди малко изразяваше за него нещо съвсем неопределено. „Видра не знае да чете и да пише, нито пък върши толкова чудесии, както човекът, но познава други неща много по-добре от нас, тя надушва още отдалеч врага си и предусеща нещастията.“ Така Видра го бе търсила и намерила миналата година, за да го заведе в къщи. А там на Ана ѝ бе останало твърде малко да бъде между нас, както се и видя по-късно.

— Вече можем да тръгнем, Кули — прошепна господин Йонаш Попа.

Кули се стресна. Господарят му беше оставил угасения фенер и приготвяше пушката си. Поляната бе разкрила пред тях сребърния си покой. Замрял бе и най-слабият повеи.

Отидоха право при двете борчета. Урсаке затърси трескаво следи. Кучето беше много по-сдържано от него. Най-последно му се стори, че намериха дирята. Видра повдигна мъничкото си като паричка

носле. Помислиха, че иска да ги води право в дъното. Но тя зави наляво.

След някое време се спряха, за да потърсят нова диря. Тогава Никула Урсаке изведнъж простена сподавено. В същия миг и ловецът видя звер на трийсет крачки разстояние, покатерен на един дебел, повален на земята боров ствол. Бе се покачил там и се готвеше да скочи върху врата си. Докторът посегна да снесе пушката от рамото си, но в тоя момент и двамата едновременно въздъхнаха с облекчение, като забелязаха, че кожухът на мечката бе посипан със сребро на сланата. Още вечерта зверът бе умрял, сгърчен върху ствола.

Стори ли му се на Кули, или наистина му просветна? Побърза да се приближи до мечката и затърси раната, после взе една борова клонка и я потопи в съсирената кръв, показа я на господаря си и го поздрави за успеха.

„Аз я известих, че няма да ѝ се размине“ — каза си Кули и отново се обърна към звера, за да го разгледа пак. Когато открадна и изяде конските бутове, трябва да е стояла десет дена наред в потока, за да утоли жаждата си от соленото месо. Красиво животно; нищо особено няма освен тази тъмна козина. Инак очите ѝ кръгли като на всички мечки и челото сплескано. Ноктите ѝ сякаш са от слонова кост. Трябва да е някой стар sameц. Спомнил си е мястото, където е ял благинка, и се връща и тази година. Може би е очаквал да намери и вино.

Сега Кули не виждаше никакви враждебни или дяволски сили, неговите миналогодишни страхове бяха породени от собствените му тревоги, дълбоко стаени и тровеци душата му, а мечката си живееше из своите гори и планини и нямаше нищо общо с него. Затова, като я гледаше сега, той изпита известна симпатия и жалост към това божие създание.

— И на нея ѝ дойде времето — отърси се той от мислите си и се обърна към господаря си, ловеца.

— Какво ти е, Кули? Опяваш мечката ли?

— Мислех си и аз за нещо, господин Йонаш — усмихна се пазачът. — Напразни страхове ме бяха измъчвали, но вече отминаха...

— ... както отминава всичко, Кули.

— Така е... както отминава всичко — въздъхна пазачът.

После се отърси от тези измамни изкушения на сърцето, извади ножа си и затърси място, където да завлече животното, да го окачи и одере, за да може колкото се може по-добре да отдели кожата. Тази кожа щеше да отиде в Букурещ, да пътува в Париж или в Берлин на разни изложения; ще се чудят госпожи и господа; ще дойде някой господин председател и ще ѝ даде златен медал; така че Кули се почувствува в известна степен поласкан от операцията, която щеше да извърши върху своята мечка в този слънчев октомврийски ден. Господин Йонаш Попа се занимава известно време с фотографическия апарат; отиде до Прелунчи, за да доведе Безарбарза с каруцата, за да натоварят месото. Трябваше да направят и мечка шунка — някои господа, които не са ловци, заявявали, че на тоя свят нямало по-хубава и по-вкусна шунка от мечката.

— Аз не съм ял мечка шунка и няма и да вкуся в живота си — каза Кули. — Ще ми се струва, че ям от оня шугав кон от кошарата на поенарци.

След като господинът от Клуж си замина с трофея, Кули остана със своите хора и със своите грижи да се готви за зимата. В душата му все още живееха известни безпокойства — най-вече спомени, на които се усмихваше тъжно. На два пъти слиза до Себеш. Когато втория път се изкачваше към планината, беше в началото на месец ноември и денят беше топличък и огрян от златно слънце. Далечните планини бяха зареяни сред мъгли и облаци, а горите край бреговете на река Фрумоаса излъчваха някаква сладостна жалост. Като стигна на един завой до един мост, видя наблизко, само на един хвърлей място, две сърни, които стояха неподвижни на ската и сякаш слушаха нещо. Мекото трополене на каруцата се смесваше с ромоленето на реката. Те не трепнаха дори и като видяха коня. Едва след време различиха, че сред сухите и странно наредени дъски има и друго същество. След като се отдалечиха на скокове и без всякакъв страх нагоре по стръмното, горският от Прелунчи разбра какво бяха чакали те там, на припора. Повеят на вятъра, който идваше отгоре по реката, им бе пратил известие за някакви остри миризми. От кошарите по Шурна и се спущаше едно стадо с всичките магарета, кучета и покъщнината на овчарите. Стадото отмина бавно в облак прах и се скри зад завоя. Остана само звънът на една камбанка. Други хлопатарии не се чуваха, техният звън потъваше в ромона на Фрумоаса. Но малкото медно

звънче се носеше отчетливо и сигурно го чуваха и сърните от невидимите камънаци, дето се бяха спрели.

Няколко дни след завръщането на Никула Урсаке от спокойната долина над Прелунчи прелетяха шумно ята от сини врани и като вихър се понесоха на запад. И само един ден след като ятата врани отминаха, небето се засенчи от тъмни облаци и заваля ситен студен дъжд. След двадесет часа непрекъснат валеж сред ситните капки започнаха да се бялкат кристалчета от лапавица. Така настъпи зимата. До края ѝ имаше много време. Но Никула беше превъзмогнал мъката си и силите му се бяха възвърнали. Знаеше, че има какво да прави и най-вече се радваше, че ще може да възстанови загубата на златки и вълци от времето, когато бе боледувал.

— Само до Себеш ли ходи, Кули? — запита го стрина Флоаря.

— Да, мамо. А защо питаш? Ти искаше да ида и някъде другаде ли?

— Не, само питам. Мислех, че може да си спирал в Лаз.

— Не съм се спирал. Какво има в Лаз?

Стрина Флоаря се усмихна:

— Имам там една приятелка, която трябваше да ми отбере и купи памук. Казва се Серафина Бурла — стара жена като мене. А до Серафина Бурла живее жената, която гледа сина ти.

— Не съм се отбивал, мамо, в Лаз. Спрях се за малко на гробището, което ти знаеш.

— Така ли? А видя ли отец Дамян?

— Видях го. Каза ми, че ще прави помен за една година на нашия гроб. Платих му.

Стрина Флоаря гледаше замислена настрана и слушаше стенния часовник.

— Добре ли съм сторил?

— Добре си сторил, Кули. Ама трябваше да ми донесеш вести за Октавиан, че съм угрижена. Да се надяваме, че няма нищо лошо. Ако имаше нещо, Радуца щеше да ми прати хабер.

Кули се учуди:

— Така ли се казва жената?

— Коя жена?

— Жената, която кърми твоя внук, мамо — засмя се Кули.

— Не. Ако искаш да знаеш, тогава чуй, тази жена се казва Настасия, а мъжът ѝ служи при писаря. Има малка плата и им е добре дошло това, което им давам аз за детето. Ама както ти казах, до къщата на Настасия живее моята приятелка Серафина, която е вдовица. Добри приятелки бяхме на младини и не минаваше ден да не се видим. Нейният мъж загина във войната в Италианското царство. Оттам му се върна само името. Съхне и вехне и тя в Лаз — и работи. Умее да тъче и да прави губери — няма друга като нея по нашенско. Бях я помолила, както ти казах, да ми подбере хубав памук, какъвто ми трябва.

Учудването на Кули растеше:

— Ама никога не си ми казвала за това. Ако знаех, щях да се отбия, щях да питам и да ги намеря. Нямам вина, мамо.

— Леле, Кули, ама аз не те обвинявам. Виновна съм аз, че нищо не ти казах, преди да тръгнеш. Ще остане за друг път. Или ще иде нашият приятел бай Тома и ще ми донесе всичко, каквото трябва. Не бери грижа за това ти, Кули. Да си жив и здрав ти тази зима и да успееш да събереш десет кожички. Каква ли ще бъде цената на златките тази година?

— Още не се знае, ама добра ще бъде. Моля те, мамо, ти остави на мен капаните и златките и ми кажи, каквото имаш да ми казваш.

— Какво не съм ти казала?

— Трябваше да ми кажеш нещо, забравих какво.

— Ама аз не съм забравила. Тази Серафина Бурла, моята приятелка, има една щерка, която се казва, както ти рекох — и тя може да ми прати хабер за Октавиан, ако стане нужда. Щом има нещо, ще помоли някой, който идва насам, ще се качи в каруцата му или ще се метне на коня зад него и ще дойде в Прелунчи. Но досега, слава богу, не е ставало нужда да идва и ще благодаря на светата Дева, божията майка, да не става нужда и отсега нататък. Мен ми харесва щерката на Серафина, защото е благочестива и не е нахална. Понеже е бедна, Серафина иска да я прати в Сибиу или Букурещ да я глави на работа, ама не се решава. Лесно е да захвърлиш тъй по света една осемнайсетгодишна мома, а тя е и хубава, ама сетне ще е трудно да я върнеш. Аз я посъветвах да почака още малко, поне докато ми помага, докато прибера Октавиан от Настасия. Мисля да го оставя да суче и тази зима и лятоска. После ще го отбием и ще го доведем тука. Ще си имам аз тогава доста работа с това дете; много грижи ми се струпват

на мене, нали съм стар човек и от ден на ден отпадам, та няма да гледам грижите на другите я. Да прави Серафина каквото смята за добре. Нейна си работа. По-харно щеше да е, ако имаше един работлив син, отколкото тая щерка. Синът носи печалба, щерката загуба. Освен загуба, носи и срам. Радвам се, че не ме стигна такава беля.

Едва стрина Флоаря млькна, и стенният часовник удари:

— Тик-так-тик!

Понякога горският вземаше със себе си и Ону Безарбарза, особено когато отиваше да преглежда капаните.

Капани за златки Кули слагаше на места, където златките обикаляха много. Слагаше дългите пръти между две стари дървета. Златката трябваше непременно да се промъкне по това тясно мостче от борово стъбло, за да стигне мястото, където бе сложено парчето месце или кървавата птичка. Когато стигнеше там, тя закачаше едно лостче и тогава върху нея падаше и я похлупваше едно дърво. Стоеше покрита и потулена, за да не би друг горски крадец, орел, лисица или вълк, да отнеме на човека плячката. Този капан от пръчици, които бяха съединени сякаш с косми и все пак бяха издръжливи на вятър и дъжд, той се беше научил да прави от по-старите планински и горски пазачи, които живееха в Карпатите и по река Фрумоаса от най-стари времена, и бе тяхно, пазено в тайна, изкуство.

Това тайно изкуство сега Безарбарза учеше от своя господар.

— Бате Кули — каза един ден Безарбарза, който вървеше по пътеката зад Урсаке, — вчера видях една златка на един боров клон в Крянга Нягра. Промъкна се крадливо по стъблото и докато аз мигна, хвана катеричката. Разкъса гръкляна й, изсмука кръвта й и после я загриза. Стоях и я гледах и не помръдвах. Ама наум я проклинах. Какво зло й бе сторила катеричката?

— Никакво зло не й е сторила, Ону; а катеричката защо яде яйцата и малките птичета от гнездата?

— Така е — съгласи се Ону.

И в него се появяваха понякога безпокойствата, които бе преживял и Кули. Сега на забележката на Ону Урсаке си помисли, че всички живи твари на гората се гонят и преследват по неведомата воля на Твореца, за да се сдобият със сила, пъргавина и бързина; за да бъде по-сладък покоят им след изживените страхове и опасности; както и той, сега животът му харесва повече след изживяното отчаяние и

болестта от миналата есен. Без горчилка човек няма да познава радостта и сладостта. Така най-напред ни е жал, сетне започваме да забравяме...

— Ти потърси капана, Ону — рече Кули. — Аз ще постоя тук да изпуша една цигара. Ще помисля за това, за онова.

Никула Урсаке беше натъжен до най-съкровените кътчета на душата си, че това, което някога бе обичал, сега вече го навестяваше така отдалече. И някои приказки на стрина Флоаря за селото в долината май твърде не му харесваха.

Безарбарза се върна.

— Бате Кули, сложих месото.

— Добре, Ону, хайде да се връщаме, че да не ни чака много с обедата стрина Флоаря. Я ми кажи, Ону, ти помниш ли още хората от Лаз?

— За някои си спомням — учудено отговори момчето. — Ама аз не съм живял в самото село, а малко по-навън, на един склон. Сега там няма да ми хареса; свикнах с планината. Ама по каква причина, бате Кули, ме питаш за Лаз? Ставаше дума един ден стрина Флоаря да ме прати в селото при някоя си леля Настасия за детето.

— За това питах и аз.

— Ама ти, бате Кули, не бери грижа, аз ще се оправя. По-тежко ще бъде с пренасянето на детето не защото ще реве да суче, преди да тръгнем, те ще го набозаят, ама то нали е свикнало само с жени, няма да му хареса с мене. Сетне аз ще го науча на разни майстории и тогава ще тича подире ми като козле. Само в началото ще бъде тежко. А стрина Флоаря се смееше и казваше, че с мен от Лаз щели да дойдат и жени.

— Какви жени?

— Ами че знам ли аз как им казват? Ще си помисля още как ще бъде всичко. До лятоска има време.

През лятото на следната 1927 година се изрекоха доста остри намеци за Октавиан и за Лаз. Всеки път, когато Кули яхнеше коня да отива в долината по работа, стрина Флоаря заставаше до него и подхвърляше разни приказки, така че в ушите на Шаргу влизаха десетки пъти едни и същи имена, които Кули не желаше да чува. А

името, което той желяеше, така без причина, само веднъж да го чуе, това име никой не споменавахе. Урсаке предполагаше, че хората, чиито имена се споменаваха — или не се споменаваха, — скоро щяха да дойдат в Прелунчи и да променят всичко. По тая причина отново бе станал неспокоен.

В навечерието на деня, когато е била отрязана предпочтената глава на пророка Йоан Кръстител, ден, който се пада през август на двайсет и девето число, стрина Флоаря имаше много повече работа, отколкото друг път. Опече хляб, осоли месото на едно прасенце, суетеше се насам-натам и все се оплакваше, че е сама и няма вече сили. Никула се вслушваше в думите ѝ и накрая разбра, че тя иска да му каже нещо.

— Къде искаш да отида, мамо? — попита той с усмивка. — Мисля, че е дошло време да отида.

— Къде да отидеш? — обърна се тя и го изгледа внимателно. — Няма нужда никъде да ходиш. Наистина утре за мен е тежък ден, ама аз за всичко, каквото ми трябва, подготвих Ону.

— Ону ли ще пратиш?

— Да.

— С каруцата ли?

— Точно така, Кули. Нали ставаше дума, или не е ставало, че по това време Октавиан ще се прибере вече в къщи. Сега ще отиде Ону да го вземе и да ми го доведе.

— Ставало ли е дума за това? И младият господин ще си дойде при домашните? — учуди се Никула.

— Ставаше дума, сине. И не се смей ти на сина си, който ще ни донесе радост в къщи.

— Аз ли се смея, мамо? Аз съм весел. Не зная дали ще ми донесе радост. Ама си мисля, че Безарбарза може да го изплаши и няма да може да го донесе самичък — хем да го държи на ръце, хем да кара коня.

Стрина Флоаря поклати глава.

— Знам това, Кули, ако и да имам малко акъл. С него ще дойде, който трябва.

— Ще дойде оная жена, Настасия ли?

— Може и тя да дойде; не знам. Дано бог даде утрешният ден да бъде по волята на сърцето ми. Още повече другиден, когато се завърне

Ону и ми доведе Октавиан.

— Ще ти доведе Октавиан и аз повече няма да ти трябвам.

— Ще ми го доведе, а ми трябваш и ти, и си ми драг, защото от тебе ми иде тоя внук. Може като се радвам, да ми престанат болките в краката и в кръста и очите ми да почнат да гледат по-добре. Че нещо започнах да недовиждам. Ако искаш, иди и ти, навярно имаш и друга работа, ама аз от по-рано си намислих да пратя Ону.

— Аз няма да отида. Да върви Безарбарза — реши Никула.

Не се разбра кога замина слугата. Кули отведнъж си даде сметка, че Ону и каруцата ги няма. Като видя това и като си помисли за най-различни неща и случки, на самия ден на Йоан Кръстител тръгна през Валя Маре към приятелите си от Бранище.

Там всичко беше наред. Близко до къщата на приятелите му капълнарци и лазуренци си бяха направили стан. Те бяха пристигнали от десетина дни тук, в пролома на Фрумоаса, и с железни канджи блъскаха и разплитаха заплетените храсти на плаваците. Драго му стана, че завари хора най-вече от Лаз и пийна с тях няколко чаши вино в техните колиби. Понечи да попита някого нещо, но се отказа и тръгна с бай Тома и с Траян нагоре в планината, към едно обрасло с храсти мочурище, за да търси леговището на една дива свиня, която бе започнала да извежда прасенцата си и да ги гледа как си играят. От една долчинка той ги бе наблюдавал и му бе харесала тяхната игра. Остана в Бранище, но вече нищо не помнеше от случките, които бай Тома му разказа. В Прелунчи се върна чак на 30-и след обяд.

Сърцето му затупа силно, като видя каруцата в двора. Беше се страхувал да не се случи нещо. Беше се страхувал, че ще почне да мисли твърде много за новото, което го очаква и което май му се щеше да си остане все така неизяснено. Шаргу бе спокоен, обърна към него муцуна и леко изпръхтя. Тогава заобиколи къщата и излезе до пруста.

Огряно от слънцето, на пруста седеше едно непознато дете. Беше русичко, с кестеняви очи. Големите очи с извити мигли му изглеждаха познати, като от някакъв далечен спомен. Това непознато дете, облечено с червена рокличка, за да не го хващат уроки нито от човек, нито от звяр, дърпаше Ону Безарбарза за косата. А Ону, прострял се по гръб с цялата си дължина, се оставяше на детето да го дърпа за кечето — чорлавата му коса имаше цвят на сено. Малкото дете разговаряше с голямото дете. Голямото бе научило малкото да задава въпроси и сега

малкото питаше, а голямото отговаряше. Малкото дете обаче не можеше да оправя езика си и бърбеше със заекване.

— Беше ли в гората? — питаше Октавиан.

Това беше загадъчен въпрос. Гората беше новото, което се виждаше навсякъде наоколо в светлината на един нов свят.

— Беше ли в *гоата*?

— Бях! — отговаряше Ону.

— Видя ли меца?

— Видях.

— Не те ли беше *стлах*?

— Не.

— Какво й каза?

— Казах й: дай си лапата и да се преборим.

Октавиан нищо не разбираше и Ону непрекъснато му подсказваше въпросите, но въпреки това беше щастлив, че пита и че му отговарят.

Кули побърза да вдигне детето си на ръце и да го помилва; после го остави да си играе, както то си знае и се оттегли към малката къщичка. Беше разбрал, че стрина Флоаря не е в голямата къща. Ако беше в голямата къща, отдалеч щеше да чуе непреклонния й глас. Щом стрина Флоаря не е в къщи, значи е отишла за малини до едно място край потока. Там повече приказва, отколкото събира, защото има гости от Лаз. Още преди Ону да замине, Кули бе разбрал кой ще дойде заедно с детето и го беше малко страх да не се разочарова. Така че този някой е със стрина Флоаря — дава си вид, че я слуша, а дебне с поглед друго — този някой е едно момиче от Лаз, щерката на вдовицата Серафина.

Кули вървеше надолу, а му идеше да се бави и да заобикаля по други пътеки. Спря се по едно време и проследи полета на лястовиците над огряната от слънцето поляна, погледа в блестящата като сребро вода на потока Прелунчи стрелкането на пъстървите, които гонеха мухи. В тревата гъмжаха безчет буболечки, гората до най-дълбоките си дебри тръпнеше в опиянението на живота. Уханието на пръстта и боровете проникна дълбоко в гърдите на Кули.

Изведнъж видя стрина Флоаря да върви срещу него, придружена от две жени. Едната беше стара и се смееше с щърбата си уста; тя беше леля Серафина. Другата беше една девойка. Тя не се смееше, гледаше

настрана към едно повалено дърво. Слънцето я озаряваше и челото ѝ блестеше. Никула Урсаке зърна за миг очите ѝ, толкова колкото му трябваше.

Въпреки всичките си книги от полиците, въпреки всичките си детективски способности Урсаке разбра, че няма защо и за какво да разсъждава. Тежко на душата му; сега над него бяха надвиснали три жени. На него обаче му трябваше само оная, за която отдавна мислеше с някакво лукавство, което не беше лукавството на старите жени, а на господа-бога, който с безсмъртни знаци е вписал свещените си лукавства навсякъде в своето творение.

Запъти се към тази новопоявила се на света девойка. Захвърли пътем цигарата си и пусна към заник слънце колелце от дим. Това колелце, което излезе сякаш от сърцето му, изтъня и стана като тъничка сянка, която щеше завинаги да напусне поляните на Прелунчи. Защото нашите мъртъвци са в нас и около нас, докато ги желаем. Щом започнем да ги забравяме, те ни напуцат. Между тях и нас застава не само смъртта, но и животът.

1938 г.

---

[1] Хохщанд (нем.) — пусия на дърво. — Б.пр. ↑

[2] Саси (от сакси) — немско население, заселено в Трансилвания през 12–13 век. — Б.пр. ↑

[3] Народно название на мечка. Отговаря на българското Баба Меца. — Б.пр. ↑

[4] Мику на румънски език означава малкия. — Б. пр ↑

ЛЮБОВНА ПЕСЕН

I

Керванът се спря за почивка на Циганската поляна. Огромен огън от съчки сипе червени талази светлина върху събраните на приказка колари. В дъното, в сянката, почиват воловете; от време на време пламъкът проблясва като мълния и ги осветява за миг, сетне мракът на поляната отново ги обгръща.

Натоварените с дъски коли стоят настрана; навремени светлината ги погалва, като да са заспали същества.

Коларите са насядали на колело около огъня. Аз съм легнал по корем в покритата с чергило каруца и слушам една стара история, която дядо ми разказва.

В прохладната лятна нощ спокойният му глас изпълва поляната с трепет. Живите му черни очи под бели вежди са вперени в пламъците, бялата му брада се стеле като снежна покривка върху гърдите му. Той вижда отколешни случки, станали в стари времена пак тук, на Циганската поляна; с кротък глас ги разправя и сякаш ги откъсва от нощта. Коларите стоят край огъня смълчани, с унесени очи; сред величието на гората старата история сипе тръпки по отрудените им лица.

В тихата лятна нощ слаб шумол минава през заспалата гора; само поляната будува с огненото си око. От време на време от тъмните корони на дърветата долита печален шепот, идващ кой знае от кои далечини, после отминава напред и угасва в мрака на листаците. Сред покоя на нощта, някъде от дълбоките дебри отеква самотният и скръбен плач на кукумявка, подобен на човешки зов; сетне едва чут трепет, плясък на криле и далечно шумолене на листа. Във влажните треволяци край поляната се понася сподавеното крякане на дърдавец; недалеч се чува писък на пъдпъдък, друг му отговаря близо до нас; прилеп се стрелва като черна мълния през руменото колело на светлината. Тишината отново се възцарява, още по-дълбока; щурците свирят монотонно сред дълбокия покой, техният тъжен припев като че

ли извира от мрака на вековете. И отново долита печалният шепот сред короните на дърветата, а старата гора въздиша.

Дядо разказва, отколешните образи се откъсват от мрака и оживяват. Аз ги виждам и следя с поглед; виждам старата болярска къща край брега на Сирет, в Кръйничени, кацнала на билото на един рид, виждам малката горичка, полазила по склона, пътеките, оградени с люляци и липи, и рибарника в подножието на рида до поляната с брезите; виждам и тъжните, мрачни коптори на циганите роби^[1]. На стотина хвърлея разстояние сред горички тече Сирет; ромонът на брода нощем се чува чак до горе, до къщата.

Боляринът Нъстасе Кръйничану е женен едва от година; невестата му е крехка, бяла и нежна като водна лилия и той я обича тъй, както може да обича един суров и жесток по природа човек като него. Своята сила и неутолима ловджийска страст той пилее на открито, под слънцето, а тя линее в сянката на стаята си, без любов и без желаниа, и твърде рядко, ако боляринът не си е в къщи, плахите ѝ стъпки я понасят по оградените с люляци и липи пътеки към поляната с рибарника.

Един летен, ден по залез-слънце боляринът Нъстасе се разхождаше по пътя, който води към колибите на циганите роби. Слънцето се бе спряло за миг над редкия букак на билото, жълтите му лъчи се промъкваха между клоните, струяха надолу и грееха в рижата коса на болярина и в златистата му брада. Черните му очи със стоманени отблясъци проследиха ято птици, които забързани пореха въздуха надалеч, после се загледаха напред.

Копторите на циганите бяха пръснати в подножието на рида — тук един, там друг — тъжни и мрачни, измазани с глина и покрити с камъш. Вратите им бяха малки и разкривени, за да влезеш, трябваше да лазиш. Малки колкото пестник прозорци гледаха накриво господаря. Нито стобори, нито плевници, нищо. На отъпканото, равно като длан място се чернееха следите на старите огньовете. Няколко рошави кокошки скитаха самотно по пътеките; черни прасенца квичаха от глад пред вратите.

Пред копторите горяха огньовете. Гъстовежди циганки с вплетени в косите ирмилици^[2] стояха клекнали край гърнетата. Зад един коптор пъхтеше духало, чуваха се звънки удари на чукове. Неколцина боси дрипави момци се връщаха от блатото с въдици на рамо.

Боляринът се приближи до една колиба. Пъргава девойка се надигна край огъня и насочи към него пламтящите си очи.

Рижите мустаци на Нъстасе щръкнаха и се събраха под острия му нос, белите му зъби блеснаха: това означаваше, че той се смее.

— Какво ново, Рарицо? — запита той. — Все още ли не щеш да се задомиш?

— Целувам ти ръка... не ме тегли сърцето, господарю... — отговори девойката с напевен глас. После наклони глава към лявото си рамо, сведе мигли и добави: — По-добре ми беше в господарската къща!... — За миг огнените и очи стрелнаха болярина като мълния.

— Хе-хе-хе! — засмя се господарят Нъстасе. — Мина онова време! Сега друго брашно се мели на воденицата... Но ти ще се задомиш... Ей на, Илие едва чака...

Той кръстоса ръце на гърба си и отмина; девойката приседна отново край огъня.

Чукането зад колибата спря, духалото въздъхна продължително и замлъкна. Ковачите, черни, с белеещи очи, дрипави, се приближиха с поклон и целунаха пешовете на болярското рухо; сетне се отдръпнаха настрана смирени, с приведени гърбове; само острите им погледи следяха крадешком, изпод вежди, господаря и блестяха като острие на саби. Жените наскочаха, напуснаха огнищата и влязоха в колибите с децата на ръце. Само няколко парцаливи циганчета наобиколиха болярина и заподсмърчаха с протегнати ръце.

— Милостиви господарю, целуваме десницата ти, милостиви господарю!

Слънцето бе потънало зад хребета и руменозлатистият отблясък на здрача изпълваше като дим редкия букак. Далеч откъм пасищата във ведрата мрачева за миг отекна сподавено мучене на бик. В тишината на здрача цареше пустинен покой; само високо сред поруменелия букак един кос си свирукаше тиха песенчица.

Рижите мустаци на болярина щръкнаха и се събраха под острия му нос. Тънък момък с отрупана с паунови пера и мъниста шапка стоеше върху един дънер и гледаше към аления залез. Свиреше на цигулка. Приглушените под сурдинката звуци едва се чуваха, като насън. Лицето на момъка беше бледо и изпито; меките лъскави коси забулваха лика му в лека изящна сянка; влажните му очи горяха.

Горе сред букака тихо, морно пееше косът; от цигулката на циганина се лееше печална мелодия, струеше тихо стенание. Сред покоя на сумрака, осветяван от последните искрици на залеза, боляринът слушаше с усмивка. По едно време той изведнъж викна:

— Много ли я обичаш, Илие?

Цигулката изписка уплашено, циганинът скочи от дънера и се обърна. Смъкна окичената си с паунови пера и мъниста шапка и се приближи смирено до господаря си. В дясната си ръка държеше шапката, в лявата — цигулката.

— Много ли я обичаш, Илие? — отново попита боляринът със смях.

— Целувам ти ръка, милостиви господарю! — измънка смутено циганинът и се спря, без да вдига поглед. Бледото му лице потръпна зачервено. — Никого не обичам, милостиви господарю! — промълви той след известно време, като разтърси черните си коси и обърна пламнали очи към болярина.

Рижите мустаци щръкнаха пак.

— Какво приказваш бе, Илие? Ами кой свири нощем за любов? Кой скита като безумец около рибарника?

Циганинът отстъпи крачка назад; цигулката затрепери в лявата му ръка.

Боляринът се засмя:

— Хе-хе-хе! Какво се преструваш, негоднико? Като че ли аз не зная, че я обичаш? Защо се плашиш, Илие? Голяма беда те е слетяла... В гроба ще те вкара Рарица!

При последната дума Илие се изправи; изплашеното му лице просветна от радост; боляринът се усмихваше закачливо.

— Да си жив и здрав, милостиви господарю! — каза момъкът, съвзел се. — Ще сториш, както ти е по волята.

— Хм! Да, да, ще сторя всичко, както ми е по волята... Ама много ли я обичаш, Илие?

— Тъй вярно, милостиви господарю, като светлината на очите си...

— Да, като светлината на очите си, затова я търсиш все край господарската къща... хе-хе-хе! Затова...

Боляринът Нъстасе се обърна и бавно тръгна към къщи с щръкнали, събрани пол острия му нос мустаци. Влажните очи на Илие

блестяха; цигулката пак трепереше в лявата му ръка; по бледото му лице се четеше само страх и недоумение.

Нощта настъпваше, изпълнена с потайност, песента на коса бе замряла; вечерният ветрец носеше топлия дъх на горичката; в равнината се отронваха тъжни гласове на хлопатари.

Илие стоеше замислен до своя дънер. Изведнъж от съседната колиба избухна прегракнал глас:

— Тежко ти и горко, непрокопсанико! Докъде ще стигнеш с туй си сърце? По-добре го хвърли на кучетата! Не видиш ли, че знае? Затуй ли те е раждала майка ти? Един окаян циганин да вдигне очи към господарката си, де се е чуло и видяло такова нещо!

Момъкът се обърна. Старицата го гледаше презрително, а малките ѝ дълбоко хлътнали очи блестяха като две капки живак.

— Мълчи, старо, не ме мъчи и ти! Знам аз, че не е на добро. Знам!... Ама *той* може още да не се догажда... — Отпусна се на дънера и добави горчиво: — Клетото ми сърце!...

Сред сините сенки на вечерта огньовете пред колибите пламтяха весело; черни видения минаваха от време на време пред светлината. Тук-там млади гласове напиваха провлечено тъжни, изпълнени с копнеж песни.

Илие попита тихо:

— Какво да сторя, мале?

— Друг колай няма, майка, трябва да ти побаем... — тихо отговори старицата. — Голям огън те гори; не зная кой ти е сторил туй добро... отрова ти е дал да пиеш и сега гориш!

— Клетото ми сърце! — за втори път промълви момъкът. — Голям огън ме гори! Не ме сдържа на едно място, сякаш някой ме бута към господарската къща... Защо, като я видя, вехна?

Въздъхна тежко и впери поглед към господарската къща, където една след друга припламваха светлини. Старицата поклати унило глава и пак приклегна на прага.

Нощта бе завладяла горичката; рибарникът будуваше като блестящо огледало; на дъното му се очертаваше обърната голямата сянка на болярския дом с жълтите си светлини. Илие нахлупи шапката си, изправи се с въздишка и потегли с наведена глава, стиснал под мишница цигулката.

Циганката измърмори недоволно в сянката.

— Не мога, мале — изстена Илие, — не мога повече. Дай ми нещо да умра, огънят, дето ме гори, е по-лош от смъртта. Горя... Ще умра, мале, ще умра!...

— Върви, сине, пътят, по който си тръгнал, е посипан с жарава!

Огньовете пред колибите гаснеха един подир друг; леки напеви все още се носеха като въздишки сред покоя на нощта.

---

[1] В румънските княжества циганите са били роби до началото на 19 век. — Б.пр. ↑

[2] Стара турска монета от двайсет пари. — Б.пр. ↑

II

Като се стъмни, боляринът Нъстасе извика векилина си: — Ей, Глигори, какво направи? Ходи ли във Валя Сака?

Глигори полюляваше огромното си тяло, големите му крака бяха обути в ботуши, направени от цяла кравешка кожа.

— Целувам ти десница, господарю, ходих...

— Е, намери ли нещо?

— Намерих — измуча Глигори, като дърпаше с дясната си ръка конопените къдели над устата си.

— Кажи, как беше?

Глигори се изкашля, изпъхтя дълбоко, като духало, и заговори, като се поклащаше и подръпваше с дебелите си пръсти мустаците, надвиснали над голямата му уста:

— Ам, че... отидох най-напред при Тома, Горския. „Има ли свини из Валя Сака?“ — думам. „Има.“ — „Хайде тогаз, щом има, да ме водиш на сборището им“ — думам. „Хайде!“ И отидохме. На една поляна се издига голям дъб; качихме се на дъба. Седяхме ние там, чакахме, чакахме... Малко преди да се развидели, гъсталаците в гората започнаха да пращят. Постояхме още малко и току се показва една сюррия глигани... Леле-малеее... Хубави, големи, цели телета, и много, много! „Отде идат толкоз много бе?“ — питам Тома. „Господ знае — казва, — знам само, че отиват към Сирет.“ А нивята наоколо прах и пепел!

— Е, и след това?

— Само толкоз! — каза Глигори и се закашля тихо.

— Добре, достатъчно е и това. Слушай сега, Глигори, запомни добре. — Глигори подръпна веднъж десния си мустак, после левия и се наведе към болярина. — Какъв ден е днес? Понеделник ли?

— Понеделник.

— Тогава за четвъртък, Глигори, запомни.

— За четвъртък! — измуча тихо Глигори.

— За четвъртък да изкараш гончиите Лунка и Фънтънеле. А преди четвъртък да отскочиш до братовчеда Йордаки, до ворника^[1] Иримия, чуваш ли? Да идеш в Пъскърени, в Ръстоаче, в Енещ, в Ботени, при шурейа Думитру, при тъста ми, чуваш ли? При всички, и да ги поканиш, да им кажеш, че в сряда по обяд ги чакам... Разбра ли, Глигори?

— Разбрах, господарю; в сряда по обяд...

— Така; после...

Боляринът млъкна изведнъж и се заслуша със зинала уста. Глигори замря с отпуснати надолу, отдалечени от тялото ръце и също зяпна, без да разбира нищо. Откъм потъналата в нощта горичка се носеше мелодично жужене.

Боляринът стана от дивана и сред треперливия светлик на свещите закрачи по пъстрите турски килими към прозореца, който гледаше към рибарника. Вдигна нагоре долната половина на прозореца и показа глава навън.

Нощта бе топла, по тъмносиньото небе пламтяха златни капки; гората мълчеше. Откъм рибарника се носеше печален шепот на струни; омайната мелодия като че обгръщаше с чародейно було малката крепост на болярина. И някакво видение бродеше по брега на рибарника, водено сякаш от болката на песента.

Боляринът обърна поглед към другото крило на къщата. Стори ли му се, или наистина видя една бяла сянка да стои на прозореца на господарката?

— Слушай, Глигори — бързо рече той и се отдръпна от прозореца със свъсени вежди, — не мога ли и аз да имам един миг покой?

Глигори мълчеше, вперил в недоумение очи в прозореца.

— Глигори, ще се разгневя, Глигори, и после тежко и горко на всички ви! Защо сега той циганин свири край рибарника?

— Знам ли аз защо свири? — спокойно отвърна Глигори.

— Не знаеш. Добре. Но не може ли да не го чувам повече? Хайде! Да не съм го чул повече, разбра ли? Че инак ще се разгневя... Да не съм го чул повече! Разбра ли?

— Разбрах — спокойно отвърна Глигори.

— Добре. След това се върни, че имаме още да говорим.

— Ще се върна.

Глигори излезе, като се полюляваше и поклащаше раздалечените от тялото си ръце.

Известно време боляринът се разхожда между дивана и вратата, скръстил ръце на гърба. Стъпките му шумоляха по килима сред тишината на стаята. Свещите лееха треперливи светлици.

Изведнъж се опря пред искрящата оръжейна сбирка на стената и впери поглед в лъскавите оръжия, в които играеха отраженията на светлината. Рижите мустаци щръкнаха и се събраха под носа. Той стоя един миг нерешително, сетне отвори вратата и влезе в дълъг ходник, в който стъпките кънтяха. В една ниша под свода в дъното гореше червена светлина сред теменужен венец от сянка. По студените каменни плочи стъпките му събудиха продължително ехо.

Боляринът бутна една ниска врата и влезе в светла, облечена в губери, малка като кутийка стая. Болярката Ана се отдръпна изплашена от прозореца, но щом видя Нъстасе, се усмихна. Две гъвкави млади циганки излязоха пъргаво през друга врата.

— Слушаме Илие — рече Ана, — свири там, в ниското, до рибарника. Чу ли го?

Боляринът се спря в средата на стаята и впери поглед в сините очи на жена си. Запита:

— Откъде знаеш, че е Илие?

— Момичетата ми казаха. Не си ли го чул?

Той я гледаше втренчено.

— Знаеш ли... свири всяка вечер — боязливо добави Ана, поразена от острия поглед на мъжа си.

— М-да, зная — бавно отговори Нъстасе, — всякога го чувам и зная защо свири...

— Зная и аз... — усмихна се Ана.

— И ти ли знаеш?... — измърмори Нъстасе и започнала се разхожда из стаята. — Аха! Знаеш защо свири!

Спря се неочаквано пред Ана. Мустаците му щръкнаха.

— Хе-хе-хе! — весело рече той. — Пратих Глигори да му каже две приказки на ухото... — Живите му неспокойни очи гледаха внимателно бялото невинно лице на Ана и обгръщаха гъвкавото й тяло под тънката коприна на роклята.

В тишината на стаята отвън нахлуваше нежният звън на песента. Нъстасе се приближи до прозореца, отвори го и погледна към

рибарника. В топлата сянка на гъстаците под напръсканото с огън небе се носеше омаята на песента и един чист, изпълнен с печал глас трептеше ведно със струните:

*Дорде дишам, нека да любя,
че в земята щом се изгубя,
бурен гроба ми ще покрие!
Кой би попитал, кой би разбрал
по кое съм либе лудял!*

В топлата нощ струните въздишаха тъжно. Пред очите на болярина от сянката изведнъж изплува стройно гъвкаво видение — една изпълнена с чар снага — снагата на Ана. Огнена тръпка полази по гърба му и той си представи Ана, която стоеше унила в един ъгъл на стаята; и си опомни, че много дни са минали, откак тя стои така тъжна и самотна.

Цигулката изписка изведнъж и млъкна. В нощта отекна сподавен ропот от гласове; чу се силен вик и бързи стъпки.

— Сега на циганина ще му мине меракът! — каза Нъстасе, отдръпна глава и затвори прозореца.

Ана стоеше умислена в ъгъла на дивана, вперила очи напред, в самотата, която изпълваше с мрак душата ѝ. Мълчание, пустош, намръщени или святкащи очи — ето целият неин живот на съпруга!

Нъстасе се приближи до вратата, но неочаквано се върна и каза със смях на жена си:

— Нищо ли няма да кажеш?

— Какво може да каже една глупава женска глава? — кротко отговори Ана.

— Бедната моя жена! — с усмивка каза Нъстасе. — Отдавна стои саминка и тъжна! Дори няма с кого две думи да размени... Но какво да се прави? Така е отредено на жените... Така е било, откак свят светува, така и ще бъде... Но аз и така си я обичам!

Приближи се до Ана с блеснали очи.

— Не бой се, няма да изляза — рече ѝ той с развълнуван глас. — Имах нещо да говоря с Глигори... Но нека почака... Знам, че до сутринта ще стои до вратата да ме чака и ще си дърпа къделите...

Ръцете му трепереха като стоманени струни.

Ана се отпусна унила, мълчалива.

Тъжният затворен в сянката и тишината на стаята живот се озари за миг от светлина при веселия звън на познатите гласове. Кочиите влизаха в двора, като се поклащаха като кораби сред свистенето на камшиците и виковете на кочияшите. Брадати боляри и техните стопанки със заруменели лица слязоха, озарени от веселата светлина на слънцето.

— Е, момчета, слушайте добре — извика от каменната стълба Кръйничайу на слугите си. — Две кочи да бъдат готови за тръгване, ще им смените само конете.

Господата се прегърнаха и разцелуваха по брадите сред гълчава, смях и шеги, а жените се струпаха около Ана.

Боляринът Иримия Раковану попита Нъстасе, като гладеше бялата си като сняг брада:

— Как върви стопанството, зетко?

— Добре е, добре е, благодаря ти за грижата.

— Само добро да дава светият господ-бог.

Старецът се приближи до Ана, подаде ѝ десницата си за целувка, а той целуна бялото ѝ чело.

— Чуваш ли какво каза мъжът ти... мен това не ми се нрави... мислех, че съм канен на кръщавка... гледай, дъще, да не ме посрамиш...

Избухна буен смях; Нъстасе рече:

— И това ще дойде...

После всички, братовчедът Йордаки Стоян, ворникът Йон Иримия, господата Пъскъряну, Ръстоака, Енеску, Ботяну и шурейт Думитру Раковану, след като грижовно се осведомиха за здравето на домакините, за нивята и добитъка, изразиха задоволството си и добавиха, че са готови да похапнат нещичко.

Влязоха в голямата стая, свалиха шапки, откривайки сресаните си по средата на път и намазани с благовонни масла коси, прекараха пръсти през големите си бради, смъкнаха тежките горни дрехи и насядаха по диваните.

Жените отдавна вече си приказваха в покоите на Ана. Мъжете със своите грижи, жените с техните; мъжът разговаря с жената само на

четири очи, и то не за държавни работи, нито пък за стопанството си; и тогава стават всичките бели.

И така, след като гостите си похапнаха на крак по нещичко, точно след като унищожиха четири печени пуяка и опитаха вкуса на виното направо от каните, Кръйничайу каза:

— Моля ваши милости да ни извинят за бедната гощавка, но време е да възсядаме конете. Стопанките да се качат в кочиите и да тръгваме. До довечера ще стигнем Валя Сака. Там ще бъде сложена голяма трапеза. А утре заран ще се приготвим да посрещнем достойно едно стадо глигани...

Ворникът Иримие се обади:

— Тоя човек има разум в главата си.

А старият Раковану грабна кана с вино и викна:

— Така и на мен ми харесва, зетко... Ех! Спомням си младините!

А Пъскъряну, Ръстоака, Енеску, Ботяну, Стоян и шурейт Думитру Раковану с такова спокойствие изразиха радостта си, че слугите се разтичаха изплашени да донесат други, пълни кани.

Беше една сряда по черешово време, слънцето топлеше гальовно и тих повеј вълнуваше ширните жълти морета от жито. Кочиите скърцаха плачевно сред облаци прах, а кочияшите, възседнали дребни коне, подвикваха и размахваха черните камшици над гривестите им глави. Болярите, яхнали буйни коне, препускаха напред в раван, лъскавите пушки святкаха на слънцето, вятърът развяваше дългите им коси и разделяше брадите им на кичури.

Обширни поля се простираха на всички страни, надалеч, чак до хоризонта; из ливадите вятърът препускаше на вълни, тук-там в равнината се поклащаха бистрите лъскави води на някой вир, в който се оглеждаха белите облаци на небето, върволицата конници и тежките кочии. В безкрая под люляковото небе навремени се показваше орел, който, огрян от топлиите лъчи, се рееше, понесен от лекия повеј като по река. На места по зелените склонове край реките се виждаше по някое смълчано село, над което се издигаха кобилиците на гераните и камбанарията на бяла църква; тесен мост пресичаше реката; във водата се оглеждаха обърнати и смълчаните къщи, и бялата камбанария, и геранилата като криви кръстове.

По икиндия навлязоха в гората на Валя Сака. Гората бучеше тихо, от нея лъхаше прохладата и силен мирис на зелено. Конете бавно

теглеха кочиите сред екливите дебри; изплашени косове с жълти човки се стрелкаха в гъстия шумак, авлиги прелитаха като златни топки през сноповете светлина. Най-младият от гостите.

Стоян, братовчед на Нъстасе, засвири с листо. Старата гора се сепна; дойната^[2] затрептя в горските глъбини като изблик на мъка.

На поляната до стария дъб чакаха слугите и Илие със свирачите. Кочиите спряха; болярите слязоха от конете. Очите им блестяха на брадатите лица. Гъстовеждите невести излязоха на светло, румени и весели. Насядаха на шарени вълнени губери — а циганите се засуетиха по всички страни.

Рижите мустаци на Нъстасе щръкнаха и се събраха под острия му нос.

— Глигори!

— Тук съм, господарю, на твоите заповеди — спокойно се обади Глигори.

— Всичко ли приготви, Глигори? — запита боляринът.

— Всичко — отговори Глигори. — Утре в зори започваме хайката. Чардакът е готов. Готвачът Димаки вече привърши с гозбите. Донесох две буренца с вино; дойде и Илие, макар че кокалите май го болят...

Слънцето захождаше; златни нишки се промъкваха през гъсталаците и рисуваха цветя от светлина по жабешко зелената трева на поляната. Гората дишаше тихо в бленуващия здрач. Гласовете ехтяха под клонаците. В мигове на затишие от далечните дебри все още долиташе песента на косовете. Угаснаха и последните светлици на слънцето; сенките на здрача забулиха поляната с тайнственост.

Циганите роби накладоха голям огън под стария дъб, на тревата се постлаха бели месали и пиршеството започна.

Отначало ядяха мълчаливо като турците, но скоро се съвзеха и яденето и пиенето продължи сред весел разговор. Тлъстите пуяци и гъските сякаш отлитаха: изчезваха в миг, а виното, слава богу, течеше като из река!

Ядяха и пиеха и си спомняха за други пиршества. И всеки започна да разказва по нещо.

Пиеха, разказваха и се смееха едновременно. А жените радостни, че са напуснали сянката и мълчанието на дома, говореха шепнешком и споделяха ядовете си.

Поляната ехтеше от гласове и гръмки смехове; огромният огън мятеше голямо румено було върху веселието и върху брадите на болярите.

Ала изведнъж настъпи тишина; цигулките и кобзите заромоляха, а кокалената свирка изпълни с трепет екливите горски сводове. Струйки светлина се плъзгаха по бледите лица на циганите и блестяха в черните им коси. Илие, с побледняло от тъга лице, с влажни, пламтящи очи, стоеше отпред. Цигулките и кобзите зашепнаха и в настъпилата тишина Илие впери очи в огъня и с разтреперана като лист ръка плъзна лъка по струните.

Гората се сепна, пронизана от тръпки; цигулката на Илие запя за една изпепеляваща мъка. Кобзите скръбно запригласяха, а свирката надаваше тихи писъци като изтерзано същество.

Дойната ридаше по струните и разкриваше една дълбока страст; извисяваше се, трептеше и стенеше и с вихрени вопли прелиташе през сърцата на всички; после затихна и постепенно угасна в жална въздишка, в стон.

Старата гора сякаш слушаше. Когато тишината отново се възцари, през черните листащи премина нежен шумол като далечно бълболене на поток. Огънят гореше тихо, обливайки с руменина черната поляна. Болярите поглаждаха брадите си, а мислите им ги отнасяха към навеки отлетялото минало; болярките бяха замрели неподвижни на светлината и когато песента замлъкна, те с тежки въздишки се събудиха от унеса си.

— Зетко — обади се старият Раковану, — тоя циганин струва колкото цяла мошия... Как му е името? Илие... А бе, Илие, ела тук, ето ти пет жълтици от мен... Грабна ми сърцето...

Илие се приближи бавно, гологлав, и старецът му подхвърли жълтиците в шапката.

— Слушай, я го попитай: много ли я обича? — каза Нъстасе със смях. — Много ли я обичаш, Илие? Не отговаря. А много я обича; даже кокалите го болят от толкова любов...

Болярите се разсмяха и вдигнаха наздравица. Илие се завърна на мястото си и оттам с блестящи очи загледа Ана.

Наздравиците вървяха една подир друга; очите светеха. По едно време старецът се изправи пак.

— Клетите ми нозе! — каза той. — Искат да си спомнят за младините... Виждам, че младите се помайват... Не ви ли е срам бе? Щерки мои, що стоите тъй нажалени? Драги Илие, я подхвани някоя по-чевръста, да си потропна, да поскачам, докато падна...

— Жив да си ми, татко Иримие! — извика Нъстасе. — Тук вече я улучи!

Другите захвърлиха джубетата си. Илие засвири с такава жар един бръулец^[3], че листакът около поляната затрепери. Наскачаха и жените и сложиха ръце на раменете на мъжете — отначало само на място, на място, после все по-бързо, докато заприличаха на черен въртеж сред заревото на пламъците.

Когато насядаха пак, шурейт Думитру Раковану извика гръмко, че не му е вкусно виното от чашата. И започна да пие от пантофките на господарката.

След бръулеца свирачите изсвириха батута^[4], после един къръшел^[5]; поляната клокочеше от песни и гласове.

Като из земята изникнаха цигани е топли вити и наложени баници. Ред баница, ред вино — докато нозете отмаляха и гласовете се разнежиха.

— Илие! — извика старият Раковану. — Я изкарай някоя от онези стари песни, дето ти влизат право в сърцето, та да си спомня за мойта пролет и за мойта младина!

Илие засвири любовна песен. Настана отново тишина, болярите започнаха да поглаждат мокрите си от вино бради. От цигулката на циганина се лееше скръбна мелодия, сипеха се тихи вопли, морни напеви като въздишките на последните есенни ветрове.

Тялото на циганина стоеше като вкаменено, само ръцете му се движеха и само безумните му очи, изгаряни от смъртен огън, се впиваха в Ана. Младата господарка беше поразена от огнената мъка в тия очи и стоеше неподвижно, приковала поглед в слабото лице на циганина. Пламтящият поглед я изгаряше, призляваше ѝ от него, но нямаше сили да откъсне очи.

Нъстасе вдигна глава. Познал бе, че на поляната се носеше същата песен, която бе чул преди няколко дни на брега на рибарника. Очите му, в които проблясваха стоманени огънчета, бяха впити в Ана.

На осветената поляна гласът на Илие се извисяваше, пропит с мъка:

*Дорде дишам, нека да любя,
че в земята щом се изгубя...*

Две бистри сълзи блеснаха в дългите мигли на Ана; в очите на Кръйничану светна гневна мълния, веждите му се заключиха. Ръцете му се протегнаха назад към оръжието, докато песента на циганина гаснеше в безумен стон.

— Да си жив и здрав, Илие! — извика старецът, а другите вдигнаха чашите. Само Нъстасе се изправи със свиреп поглед и с бавни стъпки, олюлявайки се, се упъти към свирачите. В жилестата му десница святкаше ханджар.

Всички гледаха учудени, без да разбират нищо.

Нъстасе завъртя ханджара над главата си, спря се и втренчи поглед в циганина; Илие се бе отпуснал без сили на земята, блед и разтреперан.

Рижите мустаци на Кръйничану щръкнаха и се събраха под острия му нос.

— Илие — извика той, — много ли я обичаш? Хе-хе-хе! Илие, я изпей още нещо любовно, Илие...

В дивия му глас клокочеше ярост; жестоките му очи под гъстите вежди блестяха като очи на вълк. Гостите се надигнаха с клатушкане, като продължаваха да гледат учудени.

Илие плъзна за миг поглед към Кръйничану и разбра; хвана разтреперан цигулката; в черните му очи пламна безумно огънче; обърна се към Ана и засвири отново, с побледняло от смъртна горест лице. Всички стояха като вкаменени край огъня, а песента трепереше по струните като ридание.

— Разбираш, Илие, нали? — извика Кръйничану, пристъпи три крачки напред, вдигна искрящия ханджар и го заби в гърдите на цигуларя.

Цигулката тракна и падна във влажната трева; Илие изстена и се свлече възник, а другите гледаха с широко отворени очи, сякаш сънуваха страшен сън. Бликна поток от кръв и намокри счупената цигулка; циганинът се замая, обърна се по корем, надигна се и подпрян на ръце, впери умиращи очи в Ана, която трепереше, прежълтяла като восъчна пита. После гаснещият му глас простена за

последен път неясен откъс от песента. От устата му рукна струя кръв, тялото се обърна по гръб и замря разпънато, с разперени настрани ръце и изцъклени очи, загледани нагоре към свода от листа.

Дядо прекъсна за малко разказа си. Далечен, печален шепот се понесе из листаците. Коларите стояха край светлината на огъня, смълчани, с унесени очи. Зад колите воловете преживяха.

Дядо продължи тихо:

— На другия ден се състоя голям лов; удариха седем глигана; а Ана и другите жени стояха на чардака и гледаха... Илие бе погребан под стария дъб... ей там... Дъбът падна, от него остана само един изгорял дънер, но там и сега лежат костите на циганина...

Дядо замлъкна и потъна в мисли.

От горските дебри долетя самотното и тъжно ридание на кукумявката, то отекна като човешки зов. Надалеч като през сън се чуваше клокот на вода в бързей. Навремени огънят мятеше мълнии върху гъстаците. Тихи въздишки пронизваха старата гора...

Коларите отдавна похъркваха край огъня, дядо все още будуваше, огриван от последните алени изблици на пламъчетата.

Беше вече късно, попитах боязливо:

— Дядо, а дали господарката Ана е плакала?

— Хайде, лягай да спиш! — измърмори старецът. — Я чуй, петлите от горското вече пеят... Късно е!

Дълго време не можех да заспя. Гледах с широко отворени очи края на поляната, дето някога се е издигал старият дъб. По едно време под горския свод се понесе жален напев и ми се стори, че над самотния гроб от мрака на нощта се откъсва мълчаливата сянка на цигуларя с побледняло от смъртна горест лице и с кърваво цвете на гърдите.

1904 г.

---

[1] Болярски чин в дунавските княжества. — Б.пр. ↑

[2] Дойна — тъжна лирична румънска народна песен. — Б.пр. ↑

[3] Румънски народен танц. — Б.пр. ↑

[4] Румънски народен танц. — Б.пр. ↑

[5] Румънски народен танц. — Б.пр. ↑

РУСАЛКА

Една вечер старият Костеску ни разказа една случка от младините си.

— Старата воденица на Заву — почна той, — мрачна сграда, надвесена над тъмните води, и сега още стои до широкия яз в Поприкани. Шестте ѝ колела, блъскани от силните водни струи, нахлуващи във воденичния улей, се въртят бавно и скрибуцат. Заобиколена от кипящата пяна, тая голяма ограда се тресе под непрестанния вой на водата.

Тъй е сега, тъй си беше и някога, когато бродех по тия краища. Много, много време мина оттогава. Спомням си една приказна нощ, изпълнена с бяла лунна светлина, нощ, която само младостта вижда и само младостта чувства.

Беше през юли. Слизах сам към яза с пушка на гърба, привлечен от ятата патици, прелитащи над гората от тръстика. Следях в светлия простор бързия им полет, докато се скриват в пламтящите облаци на залеза като все по-малки и по-малки черни точки.

Минах по тесния, ограден от двете страни с гъсти върби път над високия бент, в който бучеше водопадът, и се приближих до воденицата. Зелената вода святкаше в улея, кипеше и се пенеше около мрачната сграда; в двора два разпрегнати вола дремеха до една кола и преживяха.

Старецът, воденичарят, правнук на Заву, слизаше от тавана на воденицата с лула в ъгъла на устата. Сред глухото бучене на водата и скърцането на колелата хората чакаха смълчани в светлия прах, изпълващ широкото овехтяло помещение.

— Добра среща, дядо Симионе!

— Дал бог добро! Как е царщината? Мели ли, мели ли хубаво брашно? (Така питаше винаги старецът: дали държавата мели хубаво брашно.)

— Хубаво, дядо Симионе!

— Слава богу! — отвърна старецът. — А ти как си? Пак ли към нас? Не те оставят на мира патиците!

— Не ме оставят, дядо Симионе. Тази нощ ще ги дебна на някоя туфа. Може да улуча нещо хубаво.

— Добре, дебни ги, щом ти е воля. Замфира ще те заведе.

Тъкмо в този момент влезе внучката на воденичаря — странно шестнадесетгодишно момиче, средно на ръст, тъничко, но много яко. Бузите ѝ бяха загорели от слънцето, а сивите ѝ очи бяха толкова красиви, такива едни блестящи, неспокойни и чудновати, каквито не съм виждал оттогава насам. Чертите на лицето ѝ не бяха правилни, ала сивите очи под дългите вити вежди му придаваха блясък и причудлива хубост.

Като чу думите на стареца, тя се спря и премигвайки, рече бързо:

— Не искам да го заведа!

— Защо? — попитах аз учуден, а старецът се усмихна.

— Защото не искам! — отвърна Замфира, като ме гледаше косо с премрежени очи.

— Добре — рече старецът, — не го води!

Девойката ме изгледа продължително с присвити очи, сетне извика рязко:

— Не! Ще го заведа!

Дядо Симион се позасмя тихо, извърна се и бавно, с отмерени крачки се качи горе във воденицата. Замфира стоеше изправена пред мене с отпуснати ръце и наведена глава, а сивите ѝ очи ме стрелкаха изпод вежди. Беше гологлава. Кестенявата ѝ коса, гладко причесана край слепоочията, беше сплетена на тила в дебела, подвита плитка. Бяла водна лилия, красива, като изкована от сребро, беше закичена в богатата ѝ коса. Бялата ѝ риза се издуваше на гърдите. Простичката синя пола стигаше до глезените ѝ.

Изведнъж изправи глава, погледна ме дяволито и се усмихна. Зъбите ѝ блеснаха между тънките устни. Направи ми знак с очи: „Хайде!“

Тръгнах подире ѝ. Тя вървеше бързо; формите на якото ѝ тяло се очертаваха под лекото облекло. Навремени обръщаше глава назад и зъбите ѝ пак блясваха.

Развърза лодката, скочи в нея и рече кротко:

— Качвай се!

А когато седнах, хвана дългия прът, изпъна тяло, напрегна се и подкара лодката. Известно време се плъзгахме между тръстики и папур и над здравата мрежа на шавара. Когато излязохме на открито, тя остави пръта и хвана греблата. Лодката пореше дълбоките води, оцветени от искрящата светлина на заревото на залеза. Греблата плискаха приглушено и приятно. Цялото тяло на девойката се движеше плавно, с неизказано очарование. Сребърната лилия потреперваше сред гъстата ѝ кестенява коса.

Над яза владееше тишина. Водните лилии блестяха в златистия залез, тръстиките тихо шумоляха, водните кончета се стрелкаха из въздуха като сини черти.

Неочаквано девойката изви към мене чудните си сиви очи.

— Тази нощ ли искаш да стоиш на пусия? — попита тя.

— Да.

— Добре.

Гласът ѝ звучеше като сребърно звънче. Попитах:

— Чудно ли ти се вижда?

— Не — рече тя и ме погледна. — Ала не се ли боиш?

— От какво да се боя?

— От водната самодива! — каза тя убедено.

— От водната самодива ли? Каква е тази водна самодива?

— Как? Мигар не знаеш? Русалката... на яза.

И впери тъмните си очи в мене.

Слънцето бе потънало зад хоризонта; водите на яза тъмнееха; една чапла прелетя бавно над нас и крясъците ѝ накараха тишината в тръстиковата гора да потръпне. Девойката ме гледаше и зъбите ѝ блестяха в демонично красива усмивка; невинното ѝ лице бе добило зеленикавия оттенък на водата.

Какво чувствавах в душата си, не бих могъл да кажа, ала мисля, че толкова силно трябва да е и вълшебството на приказките. Сред тия тръстики и лиани, между тия две небеса тя беше наистина русалката на езерото.

Лодката се удари в една туфа и спря.

— Тук е! — рече девойката.

Слязох бавно на плаващото островче. Но това вълшебство ме бе опиянило. Обърнах се изведнъж, прихванах главата ѝ и понечих да я целуна по очите, в които се криеше тайната на яза. Тя се бранеше, като

кършеше снага и се смееше тихо, и вместо да целуна очите ѝ, докоснах с палеца целувка устните ѝ.

Усетих как тя се дръпна, как причудливите ѝ очи ме пронизаха и как лодката се плъзна бързо между тръстиките и лианите. Язът опустя; само мекият плясък на греблата се чуваше надалеко сред тишината.

Останал сам на туфата, приготвих си легло от тръстики, постлах шаячната си пелерина и проверих пушката; после, докато чаках дивите патици, се замислих.

Много странно! Съзнавах напълно къде се намирам; знаех много добре, че русалката е самата тя, Замфира, внучката на воденичаря — опърлено от слънцето момиче и навярно много простичко. Въпреки това в очите и в смеха ѝ имаше нещо, което ме беше омаяло като силен дъх на диво цвете.

Във все по-гъстите сенки на здрача тя беше като видение, което се носеше между водните лилии на езерото.

Бързото свистене на крила ме изтръгна от мислите ми. Трепнах. Мина ято патици и прогони омаята. Стиснах пушката и вдигнах петлетата.

По широкия яз се понесе вечерният шепот. В тръстиките крякаха и биеха криле патици, пищяха лиски и други водни кокошки; леко шумолене клатеше тръстиковата гора. Във вечерния здрач минаваха малки ята.

Стрелях няколко пъти. Гърмежът тътнеше дълбоко и отекваше далече по водната шир. По някоя патица се откъсваше внезапно от ятото и падаше тежко, разклащайки гладката повърхност.

Стъмни се; не се различаваше вече никакво ято, чуваше се само шумът на крилете като кратък полъх на вятър. Вечерният шепот секна и по яза отново се простря тишината; само горе, нависоко, летяха големи, черни птици и писъците им ечаха: гау, гау! От време на време в нощната тишина се чуваше зловещото неясно мучене на водния бик.

Запалиха се звездите и на небето, и в дъното на водата. Имаше още час време до изгряването на луната. Завих се с пелерината и пак почнах да мисля за сивите очи. В нарастващата тишина отдалеч се носеше бученето на воденицата и на улея; нейде раздразнено лаеше псе; далеч някъде на един хълм гореше и трепкаше в мрака буен огън.

Стройният гъвкав стан на девойката, очите и смехът ѝ, лилията, която така хармонираше с езерото и зелените отблясъци на очите ѝ, не

ми даваха мира. Сега тя не беше една обикновена опърлена от слънцето и обрулена от вятъра девойка; сега във всяко нейно движение, във всеки нейн поглед имаше нещо особено. И нещо много странно! Никога, откакто ходех във воденицата, не бях я виждал. Бях чувал за тая дяволица на стареца, ала никога не бях я зървал. Не! Сега си спомням нещо, на което тогава не бях обърнал внимание. Веднъж зърнах тия неспокойни очи, като ме гледаха през една пролука на тавана на воденицата. Разбира се, нейните очи са били; така силно блестяха — пълни със светлина и смях. Сега, в дълбоката нощ, горещата целувка ме пареше и очаквах, очаквах нещо, без да мога да разбера какво.

Мечтаейки, за сивите очи, задряхах. Не зная, може да съм и наистина заспал. Събудих се, облян от силната лунна светлина, изпълнила простора и яза със сребърния си пращец. Водите блестяха, нощта се бе стаила, воденицата мълчеше; само улеят бучеше отдалече като в сън. Тук-таме водата се бърчеше в ахатови кръгове; ята патици се къпеха в светлите петна. Взех пушката. Прицелих се и тъкмо да стрелям — спрях. Тиха, мелодична, едва доловима песен се понесе по езерото. Песента беше простичка, монотонна, ала далечината, ехото на яза и бялата лунна светлина ѝ придаваха дълбоко очарование. Веднага си помислих за русалката.

Оставих пушката до себе си и се заслушах. Мелодията беше простичка и много нежна. Мина доста време, откакто беше заглъхнала, но аз все стоях с напрегнат слух; чуваше се само далечният тих ромон на улея.

Мина много време, а аз все чаках.

По едно време чух плясък на весла. Огледах се на всички страни, не знаех откъде иде. Изведнъж от мрака на тръстиките — сред морето светлина, се показва лодката и се плъзна бавно; девойката стоеше в нея, неподвижна под лунния светлик. Лилията блестеше в тъмните ѝ коси.

Не мога да кажа какво изпитах, тъй както не може да се предаде с думи една страшна буря; освен това бях млад, а оттогава, от младините ми, е изминал вече половин век. Зная само, че стоях и я гледах с широко отворени очи като обезумял: наистина това беше русалката!

Изведнъж тя се раздвижи. Обърна лодката, веслото плесна във водата и разпиля светли пръски. Лодката се насочваше към моя плаващ

остров. Русалката идеше с луда бързина, вперила в мене големите си очи като две фосфорни звезди.

Когато ме наближи, остави лодката пак да се плъзга бавно, но изви внезапно и мина край острова със смях, с оня сребърен смях, който не съм забравил и до днес, след толкова време. Мина, смеейки се като привидение, а очите ѝ блестяха като звезди. Когато стигна пред мене, стана и ми хвърли нещо, после пак седна, стисна веслата, заби ги във водата и се понесе навътре в блатото.

Беше изчезнала. Чувах само тихия плясък на веслата, но после и той заглъхна и тишината обгърна отново посребрения от лунната светлина яз.

Намерих до себе си китка карамфили и босилек — любовното цвете.

Призори дойде старецът и ме отведе от туфата. Когато си тръгнах, обърнах още веднъж глава назад и погледнах мрачната порутена сграда. Тъмните очи ме гледаха през пролуката на тавана.

Същия ден си заминах. Много пъти исках да отида пак в старата воденица на Заву, ала не ми се удаваше случай. После, когато можех, друга някаква любов ме отвличаше другаде. Минаха години, но аз още пазя изсъхналата китка от карамфили и босилек. И от време на време си спомням за русалката.

1904 г.

КОЗМА РЪКОАРЕ

Страшен човек беше Козма Ръкоаре! Щом произнеса името му, сякаш го виждам; ей го, стои пред мен един мрачен човек, възседнал кафяв кон; пронизват ме като стомана две очи, виждам два мустака колкото две врабчета... Страшен мъж! На кон, с пушка на рамо и с нож, дълъг цял лакът, втикнат в пояса тук, вляво: такъв съм го виждал всякога. Аз съм стар, навършвам вече стоте, скитал съм много по света, много нрави и много люде съм срещнал, но човек като Ръкоаре, право да си кажа, не съм видял! А не беше кой знае колко едър; среден на ръст, кокалест, със смугло лице, човек като много други. Хе! Но какво значение има това? Само очите му да видиш, и е свършено с тебе. Страшен румънец!

По онова време тежка беше орисията на страната ни. Турци и гърци кръстосваха земите ни във всички посоки, нещастни хора се вайкаха по пътищата — тежки времена бяха! А Козма пет пари не даваше. Днес ще го видиш тук, утре ще чуеш за него кой знае къде. Всички бягаха по време на заверата, а той и пет пари не дава! Хванаха го и го оковаха във вериги... А после! Само тръсна тялото си, докосна с ръка железата, пришпори коня и дим да го няма! Кой не знаеше, че Ръкоаре има разковниче! Ехей! Колко куршуми са се отправяли към гърдите му! Напразно! Било му писано само сребърен куршум да го лови... Къде ще видиш такива хора сега... Минаха ония времена!

А чувал ли си за Сина на румънката? И той беше един нехранимайко! Той грабеше отвъд, в Мунтения; а Козма отсам; и в определена нощ се срещаха в Милков, разменяха си плячката и до сутринта се връщаха в своите убежища... Мигар не са ги дебнали граничарите, мигар не са ги гонили? И какво? Като хала летеше конят на Ръкоаре, дори и куршумите не го стигаха! А колко е дълъг пътят оттук, от планината край Бакъу, до границата! Е, да отидеш и да се върнеш за една нощ, не е дребна работа! Ама и какъв кон! Там е работата, че конят на Ръкоаре не беше кон като всички останали. Съди сам.

Имал княз Калимах една кобила от арабска порода; пазели я слугите като очите си, защото я чакали да роди. Една нощ — около Еньовден — влязъл Ръкоара в обора, разпорил корема на кобилата и откраднал кончето. То да било само това! Знаеш, че кончето е обвито в було. Разкъсал Ръкоаре булото, но го скъсал, така че разцепил на две ноздрите на кончето. И така, кончето с разкъсаните ноздри било отгледано на тъмно и хранено с орехови ядки... А когато го оседдал Козма, какъв кон бил; дишал свободно и никога не се изморявал!... Какъв кон! Затова дори и вятърът не можеше да надмине Козма.

По едно време (тогава и аз бях доброволец) Козма се озова зад стените на Пробота; вътре бяха доброволците, а отвън турците. Турците стреляха с топове в стените. Доброволците решават да отстъпят манастира. Козма мълчи. На другия ден Козма изчезна. Но от стените до гората край Пробота — наниз от трупове! По този път бе минал Ръкоаре.

Та така. Скитал из горите, по полетата! Той не знаел какво значи грижа, още по-малко страх, но и любов също не познавал... Страшен мъж! Сякаш и сега го виждам на коня.

Тогава чифликът във Вултурещ беше на един грък, а отсам, в нашия чифлик, дето са ония срутени стени, живееше една румънка, каквато никога по-късно вече не видях. Гъркът чезнеше по румънката. Ала и имаше защо! Вдовичката имаше склучени вежди и дяволити очи. Боже, боже, тия очи можеха да изкушат и светец. Против волята си била омъжена за грък, за Димитру Ковас. Гъркът умрял и сега госпожа Султана сама владееше чифлика.

Както ти казах, Никола Замфириди, гъркът, умираше за госпожата. Какво не направи човекът, къде не ходи, дори и по врачки. Напразно! Госпожата: не, та не! Бил ѝ противен гъркът. А не беше грозен Никола. Беше красив, мургав, със засукани мустачки и с къдрава брада. Но като не ѝ харесваше на вдовицата!

Веднъж Никола седял в стаята си, пушел и си мислел. Какво да прави? Ако е за женене, той бил съгласен да се ожени и да я вземе за жена; но тя защо не иска дори и да чуе? Из онзи ден отиде с циганина Чокърлие и ѝ пя от мъка край оградата... Мълчание! Дворът остана ням като камъка. Какво да прави?

Господин Никола си мисли: „Грозен не съм, глупав не съм... каква е причината? Да не би да обича друг?“

Не! Нощи наред бе дебнал. Никой не влезе и никой не излезе от двора ѝ.

Чокоинът е разгневен. Става, грабва бича и излиза. На двора слугите решат конете.

— Това ресан кон ли е? — реве той и шат с бича по един от слугите. По-нататък градинарят си почива на слънце.

— Така ли се грижиш ти за градината, а? — И трае! Прас!

Ала като удари човека, спечели ли нещо?

Влезе в градината и седна под красивата липа. Стои там на каменната пейка и пак мисли.

Тежко и горко, щом тази, която обича, не иска и да го погледне! Следи сред тишината на деня полета на повехналите листа; въздишка огрява гърдите му.

— Василе! Василе! — вика той. Гласът му звучи жално над тъжната градина.

Снажен старец влиза през портичката на градината и се отправя към стопанина.

— Василе — дума чифликчията, — какво да правя?

Старецът поглежда стопанина си, въздиша и се чеше по главата.

— Какво да правя, Василе?

— Знам ли аз, господарю?

— Я измисли нещо. На много неща си ме учил, кажи и сега нещо. При оная баба нищо не направихме, с Чокърлие също; не знаеш ли нещо друго?

— Ами...

— Не ме оставяй, Василе!

— Ами, господарю, да ти кажа и аз нещо, ала някак си не смея.

— Ще ти дам една жълтица, Василе, казвай!

Василе не се стряска, когато става дума за жълтица. Пак се почесва по главата.

— Знам си аз, господарю, че и две жълтици ще ми дадеш, па дори и три... ала все пак... знаеш ли... Ето какво. Да става каквото ще! Аз мисля да отидеш във Фрасини, да влезеш в двора, от двора в стаята на госпожата и да я отвлечеш! Ето това ще ти кажа аз!

— Какво говориш бре, Василе! Как може!

Василе нищо повече не продумва. Чокоинът се замисля с ръка на челото; после добавя:

— И това ще направя, Василе! Да знаеш, че ще го сторя. Браво на тебе, бре!

— Знаех си аз, че ще спечеля две жълтици! — въздъхва Василе и се почесва по главата.

През нощта господин Никола изпълнява решението. Качва се на коня, подбира сред слугите петима яки придружители и тръгва към Фрасини.

Гората бучи, настръхнала от диханието на есенната нощ. Хората вървят мълчаливо. Кой знае откъде, от време на време се дочува кукуригане на петли. После пак настава мълчание. Най-после се показва дворът с къщите на вдовицата, черни като могили от въглища.

Никола и другарите му се приближават до зида като сенки; мълком слизат от конете; хвърлят на зида въжена стълба, изкачват се и минават отвъд; конете остават вързани за храстите.

Изведнъж се чуват викове. Господин Никола не е страхлив. Спуска се към вратата. Вратата не е заключена. Влизат в някакъв ходник.

— Аха! — шепне гъркът. — Сега вече хванах пилето!

Но неочаквано се отваря една врата и ярка светлина прониква в ходника. Господин Никола не е страхлив. Спуска се към стаята. Но едва направил две крачки, и на прага изниква госпожа Султана. Косите ѝ са разплетени, облечена е с бял елек. Стои на прага със свъсени вежди и гледа чифликчията.

Никола подлудява. Иде му да падне на колене и да целуне краката ѝ, толкова е красива. Но знае, че ако коленичи, тя ще му се изсмее. Спуска се да я прегърне.

— Стой! — вика госпожа Султана. — Мислех, че са крадци! Аха, ти ли си, кир Никола?

Изведнъж вдига дясната си ръка и на светлината блясва ятаган. Никола усеща силно парване в главата от удара, нанесен с широката страна на ятагана. Спира се. Прислужниците правят опит да му помогнат, но единият пада окървавен и стене. Точно тогава се чува силен шум и влизат слугите на госпожата. Никола, следван от четиримата си другари, се втурва към изхода. Удря с ханджара наляво и надясно и излиза на двора.

Ето го пак на коня, препуска към Вултурец.

Там слиза от коня посърнал, влиза пак в градината, отново сядат на каменната пейка и се хваща с ръце за главата.

— Тежко ми — мълви той с болка, — колко съм нещастен! Какво да правя! Какво да правя!

Стои в есенната нощ, измъчван от мисли. Само полъхът, който иде от покритата със слана градина, го ободрява.

— Тежко и горко ми, колко съм нещастен — и отпуща чело в дланите си, подпрял лакти на коленете. Каква прекрасна жена — замислен шепне той отново. — Какви очи има! Господи, господи, не ме изоставяй, сърцето ми се къса от мъка... — Дълго стои замечтан. По едно време става и се запътва към къщата. — Каква прекрасна жена, какви очи!

Влиза и пак повиква Василе.

— Василика бре, съсипа ме! Чудна жена бре, Василе... Изгори ми сърцето, свърши ме! Какво да правя? Не ме оставяй! Слушай, ще получиш от мене две жълтици...

Василе се почесва по главата и казва спокойно:

— Знам какво си изпатил, господарю. Горда е госпожата, нямам какво друго да кажа! Знам аз, че ще ми дадеш и пет жълтици, а може и шест... Има още един начин...

— Кажу бре, Василе, ще ти дам... Леле, какви очи! Нещастник съм аз!

— Разбирам аз, господарю — казва Василе, — че ще ми дадеш и седем жълтици, ала трябва да дадеш още седем пъти по седем, за да я имаш ей така, в ръцете си... Не се плаши, господарю, не е много!... Седем пъти по седем... Ала ще я имаш в ръцете си!... Ще ти доведе Козма Ръкоаре!... Както ти ще ми сложиш жълтиците в шепата, така той ще ти сложи в обятията госпожа Султана, ето така...

Когато чува за Козма Ръкоаре, господин Никола се поизплашва, но после въздъхва и казва:

— Добре!

Козма дойде на третия ден. Никола стоеше на каменната пейка под липата в градината и смучеше от чибуча ароматен дим. Когато видя юнака, остана втрещен. Козма вървеше спокойно, праметнал на

лявата си ръка поводител на коня. Беше обут с високи до коленете ботуши с големи железни шпори. Ризницата го обгръщаше до блестящия кемер. На гърба му висеше дълга пушка. На главата — черен овчи калпак. Пристъпваше спокойно, със свъсени вежди както всякога; конят вървеше след него с наведена глава.

Василе, управителят на чифлика, се приближи до каменната пейка, почеса се по главата и прошепна ухилен:

— Какво ще кажеш, господарю? Я го погледни. Тоя и дявола ще ти донесе!

Господин Никола не можеше да отмести поглед от Козма. Юнакът се спря и каза:

— Господ здраве да ти дава!

— Благодарим! — отвърна Василе. — Да даде бог!

Чифликчията мълчеше упорито.

— Хм — измънка Василе, — дойде ли, братко Козма?

— Дойдох — отвърна Ръкоаре.

— По нашата работа ли?

— Да.

Козма говореше спокойно и беше навъсен, сякаш откакто се беше родил, усмивка не бе озарявала лицето му.

— А! Да! Дойде! — рече чифликчията като пробуден от сън. — Василе, иди кажи да донесат кафе и веднага се върни.

— Едно кафе да направят — рече Козма, — аз не пия.

Василе тръгна ухилен, след като погледна към господаря си.

— А! Да! Не пиеш! — рече тежко чифликчията. — Да, да... дойде по нашата работа... Колко? Аха! Да! Давам петдесет жълтици.

— Добре! — промълви спокойно Ръкоаре.

Василе се завърна с тайнствена усмивка. Стопанинът мълчеше.

— Е — рече Василе и се почеса по главата, — как върви?

— Василе, иди и донеси кесията, която е под възглавницата...

— Не, няма нужда от никаква кесия — рече юнакът, — не ми трябва нито грош.

— Какво? — попита чокоинът. — А! Да! Не ти трябва? Защо?

— Става дума да ти предам в ръцете госпожа Султана от Фрасини... Като ти доведе госпожата, ще ми наброиш парите...

— Накъсо — рече Василе и мушна ръка в косите си. — Донася госпожата, броиш му парите! Какво ти казах аз? Козма и дявола от ада

може да донесе. Отсега госпожата е твоя: на такава брада — такъв бръснач.

Ръкоаре се обърна, отиде в дъното на градината, върза коня си за едно дърво, смъкна от седлото някакво шаячно наметало, легна на земята и се зави с него.

— Бре, бре — въздъхна Никола, — страшен човек!... Сякаш ми смъкнаха камък от плещите!

Василе се усмихна и нищо не каза. По-късно започна да се смее сам и прошепна:

— Ехе! Който има разковниче... щастлив е той...

Чокоинът трепна като пробуден от сън и погледна изплашено към Василе; после кимна с глава и пак се замисли...

— Аха! Да — измърмори той, без да знае за какво става дума.

Като се стъмни добре, Козма Ръкоаре стегна ремъците на коня и го яхна.

После рече:

— Господине, чакай ме на поляната край Вултурец.

Портите се отвориха, конят изпръхтя и се понесе като змей.

Пълната луна проникваше през леките есенни мъгли, тъчеше паяжина от лъчи и открояваше смълчаните хълмове и тъмните гори. Дълбоката тишина се пробуждаше от бързия тропот на коня. Ръкоаре яздеше мълчаливо под стрехите на младата гора с оредели листа; от синкавата светлина приличаше на видение.

Така стигна до Фрасини. Всички спяха. Портите бяха затворени. Козма потропа на портата: бу, бу, бу, бу!

— Кой е? — чу се глас отвътре.

— Отвори! — рече Ръкоаре.

— Кой си ти?

— Отвори! — изрева Козма. Вътре се чуваше шепот. — Отвори бе!

— Няма да отворя!

— Отвори, аз съм Козма!

Над портата блесна светлина и озари лицето на Козма. После се чу шумолене, светлината угасна и резето на портата изскърца.

Козма влезе в празния двор. Пред стълбите слезе от коня и бутна вратата.

„Вратата е отворена — помисли си той, — госпожата не е страхлива...“

В тъмния ходник стъпките и шпорите му прокълтяха като в черква. В една от стаите се чу шум и силна светлина блесна в ходника.

Госпожа Султана се показа на прага, облечена в бяло, с разпилени коси и с ятаган в дясната ръка.

— Кой си ти? Какво търсиш? — викна тя.

— Дойдох да те взема — рече разчленено Ръкоаре — и да те заведа при господин Никола.

— А! Значи, не си обикновен крадец? — рече госпожата и вдигна ятагана. — Погледни насам: ще си изпатиш като твоя Никола!...

Козма направи една крачка, спокойно хвана ятагана, стисна юмрука на госпожата и стоманеното оръжие отлетя встрани. Госпожата пъргаво отскочи назад и викна:

— Гавриле, Некулай, Тоадере! Тичайте!

Чуха се гласове, после слугите нахълтаха вкупом в ходника, но се спряха до вратата. Козма се доближи до жената и понечи да я хване. Тя се дръпна и грабна една кама от масата.

— Защо стоите, глупаци? Скочете! Хванете го и го вържете!

— Не говори напразно... Виждам, че не си страхлива, ала няма какво да се прави! — каза Ръкоаре. А слугите мълвяха:

— Как да го вържем? Тоя е Ръкоаре... Къде се е чуло и видяло! Козма Ръкоаре, господарке!

— Подлеци! — извика Султана и се спусна към Козма.

Юнакът я прие в прегръдката си, хвана ръцете и, върза ги с кожена връвчица и я грабна под мишница като чувал.

— Сторете път! — рече след това и хората се заблъскаха едни връз други към ъглите.

„Каква жена! — помисли си Козма, докато вървеше през ходника, помъкнал госпожата под мишница. — Има вкус господин Никола. Напета жена!“

Султана гледаше с изумление слугите, които изплашени се отдръпваха встрани. Чувствуваше се стегната като в менгеме. После вдигна очи към страшното лице на Козма. Светлината, която идеше от стаята, проблясваше в стоманените очи на юнака и осветяваше мургавото му лице.

— Кой си ти? — изстена тя.

— Аз ли? Козма Ръкоаре...

Госпожата погледна още веднъж слугите, струпани встрани, и повече не каза нищо. Беше разбрала.

Когато излязоха навън, юнакът възседна коня, сложи жената пред себе си и пришпори коня. Тропотът отново разбуди смълчаната нощ.

„Каква жена!“ — мислеше си Козма, а конят летеше като хала.

Султана изви главата си и на лунната светлина огледа Ръкоаре.

— Какво ме гледаш така, стопанке?

Враният кон тичаше под стрехите на младата гора. Черната коса на жената блестеше на едри вълни. По оределите листа със сребърен блясък искреше сланата. Султана гледаше настръхнала юнака, чувствуваше как я притиска неговата силна ръка, а очите ѝ светеха под заключените вежди като две звезди.

— Какво ме гледаш така, стопанке? Защо трепериш? Студено ли ти е?

Тропотът се носеше над поляните, листата проблясваха със сребърната си покривка, а конят, облян от светлина, се носеше като видение.

Изведнъж в далечината се появиха сенки.

— Какво има там? — попита Султана.

— Чака ни господин Никола... — отвърна Козма.

Жената нищо не каза. Но Козма усети, че се напруга. Кожената връвчица плесна и белите ръце се вдигнаха нагоре. Юнакът нема време да я спре. Като светкавица дясната ръка хвана поводите и изви коня, а лявата обви шията му. Юнакът усети главата на жената върху гърдите си и един топъл глас промълви:

— Не ме води при друг!

Конят продължаваше да се носи като видение сред виолетовата светлина; лъките бучаха от тропота на копитата, сребристите листа светлееха, черните вълни на косата се развяваха. Сенките се понесоха след тях. По хълма в далечината се нижеха видения. И те тичаха през ефирната мъглявина. А черният призрак пред тях тичаше, тичаше все по-далече и чезнеше в мрака на нощта.

1904 г.

ТИ НЕ СИ ОБИЧАЛ!

Даниил Маковей, собственик на чифлик край Търгул Окней, се събуди много неспокоен посред нощ. Сънувал бе неясни сънища и го болеше главата, усещаше тежест в тила, сякаш някой го беше ударил. На неговата възраст това не предвещаваше нищо добро. Случваше му се за втори или трети път, като че ли беше някакво изпитание, някакво предупреждение в самотния му живот; тези удари сякаш бяха леки потропвания по вратата на смъртта, на вечния покой.

„Много странно, много странно“ — помисли си той и прокара пръсти през заоблената си къса брада. Набръчканото му тъжно лице, вкаменено от стара болка, беше неподвижно, с широко отворени очи, които сякаш очакваха нещо.

Защо го тревожеха като призраци толкова стари неща, изплували от пълното с горчивини минало? Сега не можеше да разбере това, защото отдавна се беше простил с всичко в този свят. През първата половина от живота му ужасни пламъци бяха обгорили душата му; онова минало, изпълнено с жестоки страдания, бе потънало назад, погребано в мрака. Другата половина от живота, която му оставаше, искаше да я изживее както даде бог. В края на краищата не искаше и да знае дали ще бъде половината; часът му можеше да настане утре, след година, след две; беше му безразлично; с всичко се беше помирил, беше се вцепенил, беше вече почти мъртъв. Тогава защо го вълнуваше миналото? Защо?

Даниил Маковей въздъхна дълбоко.

— Стига, достатъчно ми е — прошепна той и тъжно поклати глава.

Чифликчията Даниил седеше в леглото с широко отворени очи и мислеше, огрян от сребърната светлина на луната, проникваща от двата прозореца, които гледаха към долината на река Тротуш. Тъмните мебели около него едва се открояваха в мъртвата тишина. А върху голямото бяло легло в дъното на стаята той седеше с разширени очи, приличащи на две тъмни дупки, и отново гледаше със страх

възкръсването на тъжното минало. Всичко възкръсва в сънищата през лунна нощ, като мъртъвци, които излизат от гроба.

* * *

Ти ли си, пламенна младост? Ти ли си, любов на силен мъж, който е преуспял с тежък труд, който се е борил с изпитанията на живота и после се е затворил в себе си като в скала?

Сърцето на Маковей трепна.

Някогашният младеж беше избухлив и гневен и премина с навъсени вежди през вихъра на живота. Беше момък, израснал сред тежки неволи. Трудно бе стъпил на краката си, бе работил с ожесточение. Едва на тридесет и две години, след като бе живял без никакви радости, облъскан от тежката работа, бе успял да купи парче земя и да свие гнездо там, край река Тротуш, близко до града, но далеч от шума и наплива на хората. Баща му, дребен чиновник, и майка му, дъщеря на чокоин, живяха тежко и огорчени заспаха вечния си сън. Нямаше братя. Беше сам и неспокойно очакваше нещо в есента на своята младост.

И ето че веднъж, през една пролетна привечер, както вървеше замислен из града, мина по една чиста улица с градинки, които сияеха в топлия въздух и теменужната светлина. И видя, сякаш изгрели неочаквано от друг свят, две големи черни очи, които го гледаха. На един прозорец, отворен към огненочервените рози, към едва доловимия сладък дъх на виолетови перуники, стоеше едно момиче. Лицето му изглеждаше като бяло нежно цвете под венеца от гъсти черни коси.

Даниил Маковей се спря изведнъж със свито сърце.

Къщичките наоколо бяха чисти. Без съмнение улицата беше населена с бедни чиновници, които живееха трудно, ден за ден. Как ли се казва улицата? Какъв ли номер има къщата? Кой ли живее там? Ето, девойката го погледна. Сърцето му заби по-бързо. Тя го гледаше като събудена от сън, с тъмни големи очи, и заедно с този поглед до него сякаш долетя нежното благоухание на градината, дъхът на пролетта, на младостта, на любовта. В синкавия здрач откъм залеза непрекъснато

проникваше между къщите и храстите някакво бледо сияние, едва доловима светлина, която беше толкова нежна и приятна.

През онази нощ Даниил Маковей не можа да заспи в голямата си и празна къща, разположена сред овощната градина и обширното лозе, сред чифлика, за който се беше трудил толкова много. Пред очите му играеха бледи светлини и от мрака, който го обграждаше, от неизвестното, го гледаха две големи очи.

На следващия ден времето беше чудесно. Той излезе с още по-бледо лице, обходи стопанството си, целия чифлик, обгърна с поглед земята наоколо, която се простираше надалече и беше негова с всичките богатства в недрата си. После тръгна към градчето. Дълго скита из него и два пъти мина по улицата с белите къщички. Но прозорецът беше затворен и въпреки дневното оживление улицата му се стори пуста.

Обаче привечер, когато отново се приближи с неспокойно сърце, той изтръпна, пронизан от някакъв трепет: прозорецът беше отворен, а очите го гледаха със същата настойчивост и сякаш му изпратиха като послание нежното благоухание на градинката.

Това беше началото на неговата любов, една силна любов, изживяна с всичките сетива, подобна на люта, страшна и сладка болест.

Дни наред се измъчваше, вълнуваше се и минаваше край къщичката. Сякаш някой го водеше за ръка, сякаш го привличаше някаква магия. Момичето го разбра и сега чакаше с тайнствена и плаха усмивка сред цветята, под слабата светлина на залеза и смълчаната улица.

После изведнъж той реши. Какво толкова? Вече не е на осемнадесет години. Докога ще скита така и ще трепери под подигравателните погледи на махленците? Сам си беше господар, беше достатъчно богат, за да си позволи да вземе едно бедно момиче, смело беше преодолял бурите на живота. Сега ли трябваше да се спре? Защо да се спира?

През деня, в който се реши, нямаше нито слънце, нито съвършена тишина, както през предишните дни. От запад бързо се издигнаха към небесните висини валма от облаци; изведнъж се смрачи и силен вятър премина като тръпка, като въздишка през листака на градините. И въпреки това девойката като че ли пак стоеше зад

прозореца, зад пердетата и саксиите с цветя. Даниил не я виждаше, но усещаше някаква топла вълна, изтерзаното му сърце долавяше, че това е трепетът на нейните очи. Да, тя стоеше до прозореца, защото когато той се приближи до портичката и посегна към бравата, пердето се раздвижи като от полъх. Даниил внимателно затвори портата и изведнъж се успокои. Сега беше по-решителен и по-силен от когато и да било. Вървеше напред с бледо лице, с черни като въглен мустаци и къса, заоблена, къдрава брада, а черните му очи приличаха на два тъмни въглена, които тлеят в дъното на пропаст.

Още не бе докоснал бравата, когато долови в къщата, между стените, между прозорците и пердетата бързи стъпки, сякаш задуха вятър; някой се приближи до прозореца, после бързо се отдръпна назад; когато почука на вратата, бързите стъпки минаха през салончето, после изведнъж настана тишина. Той чакаше, а в това време мракът бързо настъпваше.

Леките стъпки се приближиха, ключът се превъртя в бравата. Показа се жена на повече от четиридесет години с мургаво лице, с повехнали страни и тъжни очи; гледаше го изумено, с учудване и страх.

— Целувам ви ръка, госпожо...

— Добър ден, господине, какво желаете?

Маковей пристъпи крачка напред.

— Може би не ме познавате, госпожо... Аз съм Даниил Маковей.

— А, вие ли сте господин Даниил Маковей, чифликчията? Приятно ми е... Но не разбирам с какво мога да ви услужа. Може да сте сбъркали... Може би търсите другиго...

— Не, тук исках да дойда, не съм сгрешил — изрече решително младият мъж. — Вие сте вдовица...

— Да, така е — тихо отговори жената и се отдръпна назад. — Заповядайте, господин Маковей... Може би сте чували за мъжа ми, казваше се Илие Граур, беше адвокат...

— Спомням си, спомням си — бързо изрече Даниил и сърцето му заби лудо.

В потъващото в мрак салонче нямаше никой. Маковей се отпусна на стола до масата, поставена в средата на стаята, и онемя, а вдовицата, седнала срещу него, също неспокойна, чакаше със скръстени на гърдите ръце и с тъжни очи, отправени към него.

— Ето за какво съм дошъл — каза ненадейно Даниил и жената трепна. — Вие имате дъщеря...

Сърцето му биеше лудо, мракът наоколо се сгъстяваше.

— Да, имам — тихо отговори вдовицата, — имам само едно дете...

Изведнъж младият мъж отново се почувствува способен да преодолее света, около него сякаш настъпи ведрина, душевният му смут изчезна.

— Ето за какво става дума — решително каза той и се усмихна. — Няколко пъти видях госпожицата... Не знам дали тя е забелязала. Сега бих искал да се запозная с нея, да я видя... Надявам се, че това няма да ви огорчи... Не изпратих родственици, защото нямам; нито пък сметнах за необходимо да използвам сватовници и посредници... Реших, че е по-добре да дойда аз самият...

Спря да говори. Вдовицата мълчеше с втренчени пред себе си очи, с внезапно пламнали страни.

— Господин Маковей — продума неочаквано тя, — аз не ви познавам, само съм чувала за вас, всички ви хвалят... Но какво желаете? Аз съм една клета бедна жена... Наталия няма зестра, няма нищо... по-добре е да не смущавате спокойствието ни...

— Госпожо — отсечено рече Даниил и стана — Чували сте за мене, но не ме познавате... Вие имате само дъщеря... Няма ли да ви е приятно да имате и син?

Гласът му заглъхна нежно, с необикновена мелодичност. Вдовицата сведе глава и заплака.

— Ще ида да повикам Наталия — рече с въздишка. — Ще ида да я повикам. Ах, господин Маковей, господин Маковей! Не знам, не знам какво да правя... Какво може да реши глупавата глава на една жена? Аз нищо не знам... Не съм свикнала с хората, не ги познавам... Би трябвало да се посъветвам с роднините си... Господин Маковей, смилете се над нас и над тревогите ни...

Даниил се приближи до нея и ѝ целуна ръка. Стори му се странно вълнението на жената.

После, когато остана сам, отново го обхвана неспокойствието. Започна да се разхожда из стаята, несъзнателно се загледа в предметите, натрупани по етажерките и по ъглите, килима, снимките по стените, но не ги виждаше. Слухът му долови от стаята зад

салончето два гласа, от които различи нежната мелодичност на един сребърен ангелски глас и тихия плач, тъжните въздишки на вдовицата. Той се замисли върху прибързаното си решение, върху огъня, който бушуваше в гърдите му, усмихна се тъжно и се обърна: вратата се отвори, девойката, облечена в светлолилава рокля, го погледна в лицето с големите си блестящи очи, оградени от венеца на гъстите черни коси; Майката се промъкна леко край нея.

— Господин Маковей — прошепна тихо тя с почти изтощен глас. Девойката се усмихна и му протегна ръка.

— Вие ли сте господин Маковей? — запита тя с ясен нежен глас. — Не знаех, че вие сте господин Маковей, но съм чувала за вас... Заповядайте, седнете...

Седнаха. Стояха и мълчаха. Вятърът със свистене се промъкваше край прозорците, сред облаците по небосвода проблесна светкавица.

— Ще отида да запаля лампата и да донеса сладко — каза майката.

Тя стана и излезе.

Младите останаха сами и се погледнаха. В гърдите на Даниил бушуваха пламенни пориви: вълнението от безсънните нощи бързо се върна, смеси се с огъня на късната младост и с безумната сила на пролетта, цялата любов, потискана години наред, сега напираше да се излее. Нежното, стройно и приказно красиво създание с пламенна душа, както предполагаше той, което трябваше да бъде негово, стоеше съвсем близо до него; а бяха и сами в смълчаната стая, сред вихъра на вятъра, който бушуваше навън, сами с разтуптени сърца, един до друг, събрани от страшната сила на случайността, която те не подозираха, но която ги тласкаше невъзвратно един към друг и сливаше неспокойните им души в едно общо и вечно русло като две реки, идващи отдалече.

— Госпожице Наталия — с мъка прошепна Даниил. После протегна длан и пое малката бяла ръка, изстинала изведнъж, сякаш кръвта от нея се бе стекла към сърцето, дръпна я леко към себе си и я целуна с трепетни устни. Девойката се стресна, пръстите ѝ ненадейно потрепериха и тя бързо оттегли ръката си.

Продължиха да стоят мълчаливо, загледани един в друг в мрака, който се увеличаваше. Думите, които бушуваха в Даниил и напираша да изскочат като рояк от устните му, за да изяснят чувствата, които ги

вълнуваха, сякаш се разпръснаха около него като продължителен трепет, като отговор на шепота на вятъра и на бурята в гъстия мрак, спуснал се над земята.

С мъка успя да произнесе отново:

— Госпожице Наталия...

Силна светкавица с ослепителен блясък измъкна като изпод земята градината пред прозореца, изпълни с ярка светлина стаята и уединените млади хора видяха белите си като вар лица с широко отворени очи; Даниил усети и в душата си тътена на бурята.

След като донесе лампата и предложи сладко на гостенина, госпожа Войкица започна да се оплаква от грижите, с които се е сблъскала в изпълнения със злини живот. С мъжа си малко живяла, млад си отишъл от този свят. Майката и дъщерята останали сами, с още една къща до тази, в която живеят, с малък доход от наема, който им помагал да преживяват ден за ден.

Говореше с тъжен глас, млъкваше за миг и поглеждаше Даниил, после очите ѝ се насълзиха. Беше овладяна от учудването и страха на слабия човек, сблъскал се с нещо необикновено, което го измъква от монотонния коловоз на живота.

А Даниил им разказваше за самотния си живот, за чифлика, за решението си да се задоми и да подреди още по-добре стопанството си, докато девойката, подпряла брадичката си с лявата ръка, с лакът върху масата, го гледаше с тъмните си очи замечтано, с нови чувства в душата, с безброй мисли в ума.

След краткия проливен дъжд бурята се отдалечи и сега през прозореца се виждаше ясна синя нощ.

Майката отново излезе за малко. Двамата отново останаха сами. Девойката се усмихна щастливо и го погледна в очите; и неволно, изведнъж започна да му говори за учудването и предположенията си, за безброй неща, които само до преди няколко минути тънеха в мрак и неизвестност, а сега извираха, събуждаха се за живот, съединяваха поглед с поглед, сливаха душа с душа. Обаче нежните думи и невинните шегички на девойката се струваха на Даниил необичайни. Докато я слушаше, изпитваше само непреодолимо влечение и думите му се струваха излишни.

След това нещата се уредиха бързо. Роднините на госпожа Войкица се поизплашиха в началото, когато научиха по какъв странен

и неочакван начин се е запознал господин Даниил Маковей с момичето и как направил първата крачка към брака.

А после всички се смяха на това погазване на старите обичаи, примириха се, приеха с голямо уважение богатия човек, живял досега самотно, който от никого не се боеше и който в края на краищата можеше да задоволи желанията си както намери за добре. И много скоро насрочи сватбата.

За Даниил тази пролет беше едно безкрайно очарование. Сватбата мина почти незабелязано. Заживяха далече от света и от градчето, в голямата къща сред обширното лозе и овощната градина, в „Замъка на любовта“, както казваше Наталия; опиваха се като от старо вино от своята любов, от кипящата в тях младост, от пролетта, която ги обграждаше с празничен блясък, с радостни тръпки и съзвучни пламенни песни.

Към това минало се насочва ярката светлина на спомените, и те двамата, някогашните млади хора Даниил и Наталия, слизат надвечер по стълбите на бялата си къща, покрита с червени керемиди и опасана с цъфнали рози. Те са сами и вървят един до друг по пясъчната пътека сред овощната градина. В далечината се изправят към небето сините и вечни планини; под гористите им склонове се спуща гъста сянка, а още по-близо тече Тротуш с бързи саблени проблясъци, а над всичко това се стеле слаба, едва забележима сивкава светлина. Заедно със свечеряването от небето се спуща тишината, а двамата вървят замечтани, притиснати един до друг. Сред храстите в дъното на градината е тяхната чамова пейка, на която седат, завладени от заобикалящата ги тишина. Спокойният здрач, който се засилва, бавно-бавно ги обгръща като в паяжина. Сребърният глас на Наталия прозвучава като въздишка:

— Мили мой, Даниил, струва ми се, че сънувам и не бих искала да се събудя...

Развълнувана, със задавен от сълзи глас, със спуснати клепки, тя успява да произнесе само това. Даниил я прегръща и я притиска до себе си със страстен поглед.

Неговият и нейният живот, дошли по различни пътища, кой знае откъде, се сляха в тази любов, донесла на Даниил неподозирано

очарование; в една безкрайна любов, в която той потъваше като в пропаст, в една скрита признателност към Наталия. Тя влагаше в любовта душата си, изпълнена с мечти, с желания, с нежни пориви и копнежи, родени в самотния ѝ беден живот; Даниил, дал воля на чувствата си, показваше изцяло необуздания си и непреклонен характер на човек, вървял към целта си с желязна воля, без да се колебае, без да се щади.

Ах, каква пролет беше! Пролетта на спомените за младостта им, спомени, които прииждат по пътеките, от храстите и сумрака на свечеряването и с такъв блясък застават пред втренчените му очи, които гледат със страх и болка пробуденото минало!

Със страх и болка, защото в това безгранично щастие ненадейно се промъкна ужасен призрак. През втората пролет на брака им за Великден им дойде на гости един приятел от детинство, с когото Даниил поддържаше връзка и който идваше често. Дойде да прекара пролетните празници сред цъфналите градини и пробудената земя.

Добър и стар приятел му беше Костика Чуря от Бакъу. Той беше красив, с голяма руса брада. Харчеше разумно наследеното от родителите си и живееше добре. Беше верен приятел, винаги се радваше на успехите на Даниил и най-вече на последното му щастие.

Но ето че на третия ден от великденските празници, след като се върна от града, Маковей бързо обходи стаите, за да потърси жена си, но като не я намери, слезе бегом по каменните стъпала и с весела стъпка тръгна под арката от цветя. Ала изведнъж се спря и застина на място като скала.

Остра болка прониза сърцето му, кръвта се смрази в жилите му. В края на алеята, стигаща до брега на Тротуш, на чамовата пейка видя — всъщност едва успя да зърне — как приятелят му Чуря, застанал зад Наталия, се наведе бързо и я целуна крадешком по тила. Едва успя да види това. В същия миг жената трепна, вдигна очи и видя мъжа си, после изплашено нададе кратък сподавен вик, блъсна Чуря с лявата си ръка, дясната вдигна до челото си и със стенание се отпусна върху пейката безсилна, като мъртва.

За миг на Даниил му се стори, че светът изчезна. Силен рев като на диво животно прониза тялото му, но не се чу, угасна у него и го накара да потрепери; после светът отново изникна като из буря, проясни се. В краткия миг, докато стоеше вцепенен, безброй мисли

нахлуха в главата му заедно с кръвта, която прииждаше като вихрушка от сърцето му. Да ги убие ли? Да ги смаже ли с един замах? Или бавно да ги унищожават, да ги измъчват безкрайно, по най-страшния начин? Какво да направи? Какво да направи? Как да си отмъсти? Или пък да се самоубие, да си тегли куршума с презрителна усмивка към света, към любовта, към приятелството? Като светкавица го пронизаха хиляди мисли, после неочаквано настана пълно спокойствие, сякаш се вкамени. Свършено е! Човекът, който никога не бе щадил себе си, който бе преуспял с мъка и тежка борба, който винаги бе побеждавал, трябваше да отмъсти жестоко. Обикновеният, не твърде просветен човек, чиито пориви бяха само плътски, той човек можеше да избере само най-ужасното отмъщение!

С наведена глава, блед като мъртвец и с натежали като олово крака, той бавно се обърна и под кървавата светлина на залеза се промъкна като сянка в къщата. Затвори се в стаята си, заскърца със зъби и застана с вкаменено лице и луда болка в очите; после закрачи от вратата до виненочервеното канапе в дъното на стаята, минаваше край дъбовото писалище и големите кресла, които приличаха на черни мумии, седнали на трон в сянката на свечеряването, в мрака на някакви вкаменени същества, които стояха там и го гледаха с угасналите си очи от цяла вечност, от момента, когато се бе случило ужасното нещо и откогато едно тяло без душа крачеше непрестанно по мекия килим от вратата до канапето, от канапето до вратата.

Мина времето за вечеря. Някой се приближи до вратата, послуша се и се отдалечи. Нощта премина бавно, бавно, бавно. Крачките му отброяваха тежките минути една след друга. Само от време на време една въздишка, нечия друга въздишка, долетяла сякаш от мрака, от бездната, където се измъчваше и диво страдаше една душа, изпълваше стаята, сякаш искаше да мине през стените и да изпълни нощта.

На другия ден сутринта излезе от стаята спокоен, с бледо лице и сребърни нишки по слепоочията. На двора срещна градинаря. Попита го тихо:

— Къде е господин Костика? Не е ли в градината?

— Той си замина снощи — учудено отговори човекът.

Даниил кимна с глава в знак, че е разбрал, и бавно се изкачи по каменната стълба. Със ситни стъпки мина през антрето и отвори вратата на стаята в дъното, вратата на тяхната спалня. Наталия седеше

на леглото, облечена със сивия си копринен пенъор, с разширени от ужас очи и със скръстени на гърдите ръце. Тя стенеше и го очакваше. Той се спря и я погледна в лицето. Тя започна да трепери и изведнъж от очите ѝ потекоха сълзи, две струйки бистри сълзи, които се търкаляха като изящни мъниста.

— Даниил... Даниил... Не съм виновна... Не разбирам как си позволи... Ох! Не съм виновна... Не съм виновна... Не ме гледай така, кажи една дума...

Тя млъкна. Даниил хапеше устните си.

— Добре — промълви той. — Никога вече да не говорим за това...

Тя трепна, гледаше го с обезумели очи, не разбираше нищо. Понечи пак да заговори, но лицето на Даниил беше толкова неумолимо, очите му изпълнени с такава страшна мъка, че сърцето ѝ се сви и сълзите ѝ секнаха. Тя се отдръпна назад, като от призрак, като блъсната от отровен дъх.

Занизаха се безброй дълги и мъчителни дни.

Нищо не си продумваха. Живееха мълчаливи и с кървящи сърца, но без всякакъв трепет, като в мъртва и запустяла крепост. Нито дума на упрек, нищо. Когато тя след безмълвен плач се опитваше да каже нещо, той я спираше само с един знак, със свъсени вежди. Те стояха като тъжни и страдащи сенки край гроба на своята любов. Обаче във всяко негово движение и във всяка дума, произнесена за други работи, тя усещаше неумолимия упрек; всеки негов поглед пронизваше сърцето ѝ със стрелата на безграничен укор. С всеки настъпващ ден тя чакаше дългите и горчиви мигове, горчивите мъки на упрека. Любовта им побягна от тях ужасена; сърцата и телата им бяха разделени. Сякаш диханието на смъртта витаеше из къщата. Страшната болка на човека, жестоко ударен в сърцето, в непреклонния му живот и посвоему разбираната гордост, неговата сурова, безмерна, ожесточена, варварска, упорита болка укоряваше мълчаливо, укоряваше всеки миг, водена напред от една воля, която пред нищо не бе се разколебала.

За нея вече нямаше спасение. Тя беше една клета бедна девойка, която Даниил бе измъкнал от неволята, и нему беше отдала цялата си любов. И сега изведнъж се виждаше повалена на земята, смазана, стъпкана с крака. За нея прошка не можеше да има: човекът, който бе вярвал, че я обича, сега я убиваше, защото смяташе, че изпълнява

дълга на отмъщението. Все по-слаба, все по-бледа, през дългите мъчителни нощи тя се питаше кога той ще ѝ прости, кога ще успее поне да го увери в своята невинност. Дълго време живя с тази надежда, докато в сърцето ѝ все още проблясваха последните искри на нейната любов. Накрая осъзна с ужас, че спътникът на дните ѝ, този затворен в себе си и мрачен спътник, чийто живот беше едно продължително страдание, е с опустошена и безплодна душа и че от него не можеше да очаква дори и един миг на топлота и нежност. Лъжа, краткотраен пламък и измама са били кратките пориви през онази пролет; последните искрици на младостта са трептели в него като последните капки мъзга в храст, който скоро ще изсъхне. Не, той трябваше да си остане самотник. Защо стои тя в неговия живот?

И ясно, много ясно вижда Даниил Маковей в спомена за потъналото във вечността минало онзи ден, последния.

В един мрачен ден, когато се хранеха, както обикновено в мълчание, Наталия го погледна с умоляващи очи. Устните ѝ трепереха, очите ѝ горяха, изпълнени с безкрайна болка. Бледите ѝ устни прошепнаха:

— Даниил... мили Даниил... Защо нямаш милост към мен? Защо ме измъчваш така?

Той мълчеше и гледаше втренчено пред себе си. Плачът ѝ ставаше все по-горък, изпълнен с вопли на отчаяние.

— Защо ме измъчваш всеки миг? Съжали ме... По-добре ме убий! Не съм виновна... Не бях виновна аз... Не разбирам как твоят приятел се осмели... Но аз не съм виновна, мили мой... Не, не, не съм виновна... Смили се над мене!

— Мой приятел? — с усмивка промълви Даниил. — Недей, да не говорим за това. Упреквам ли те в нещо?

Тя коленичи с обезумели очи и протегна ръка към него.

— Защо мълчиш? Защо ме измъчваш? Защо е този страшен укор? Защо е тази безкрайна болка? Тежко ми! Тежко ми! Не, ти не си ме обичал, ти никога не си обичал!...

Тя притисна длани до лицето си, обхваната от страшна, неутешима мъка. Даниил седеше непоколебим. За неговата душа имаше само един отворен път към света. Сега гледаше с мъртви очи отминалата любов, която кървеше в краката му.

И този ден Наталия взе решението. Как е успяла да се сдобие с отровата, която сложи край на горчивите ѝ страдания? Това Даниил никога не разбра. Но докато я гледаше как се мята в последните гърчове с бяло като платно лице и с изцъклени очи, когато последните ѝ неясни думи литнаха и угаснаха, когато настъпи студеният и вечен покой — една капка, една горчива капка изведнъж капна във вкамененото му сърце и от този миг отровата на съмнението започна да капе безпощадно миг след миг. Дълги, дълги години изминаха оттогава...

* * *

Защо нахлуваше неспокойният полъх на миналото сега в живота му, който се стичаше към своя край все така упорит и пуст, както беше започнал? Един-единствен светъл лъч, една угаснала светкавица, едно изкушение бързо бе отминало през годините, които вече няма да се върнат. Но този блясък бе смутил самотата му, след толкова години, покрити с пепелта на забравата, изведнъж някакъв повей бе разпилял всичко и сенките на миналото възкръснаха пред изплашените му очи като мъртъвци от гробовете си!

— Това е само от главоболието — промълви Даниил Маковей в леглото си и два пъти притисна чело с дясната си ръка. — Трябва да поизляза, трябва да се поразхладя...

Надигна се бавно изпод тънкия летен юрган, потърси с опънати пръсти ботушите си, обу се замислен, облече си палтото, вперил очи в светлината на прозореца, нахлупи филцовата шапка и отвори вратата.

— Не е на добро — мърмореше си господин Даниил Маковей, — от толкова нощи сънувам все едно и също. — Тревожни тръпки, предвестници на страха, полазиха по гърдите му.

Къщата тънеше в мъртвешка тишина; безшумно слезе по стълбата и пред замислените му очи съвсем близо, на няколко крачки, изведнъж се разстла овощната градина, обляна от лунна светлина; понататък в долината видя под фантастичната светлина познатите места, които нявга, тогава му бяха скъпи: Тротуш, който блестеше като рой светулки, големи петна от храсти и гори, заспали села, пръснати до

тъмния хоризонт, над който лунната светлина гаснеше в лека мъгла и се сливаше с небето в теменужено сияние.

Бавно, несъзнателно, неспокойно го водеха стъпките му по пътеката надолу. Белезникавата луна над него бавно се носеше по самотното небе, а река Тротуш и железопътната линия, която се виеше по брега и към черния отвор на тунела в далечината, се виждаха ясна като през деня.

Дъх на цъфнали липи нахлу в душата му като повей, който разпалва жарава. Из въздуха над градината и над него се носеше нещо нежно и сладко, нещо като любовна тръпка, извираща от невидими извори. На брега на реката, до железопътната линия, сред храстите, които почиваха смълчани в нощната омара, под небето, обсипано със спокойния пращец на лунната светлина, той ясно виждаше две сенки, които се движеха, които вървяха през усамотените места като омагьосани. Някой сякаш сложи ръка на рамото му и го обърна; той изведнъж трепна: някъде запя славей.

Нежната песен се извиси и затрептя като любовна въздишка, като невидимо създание, което вика и търси радост и живот. Нежната песен, изпълнена с копнеж, се издигна към звездите с трепетен полет, после се разля в далечината като ръмеж от звуци...

„Не, ти не си обичал, ти никога не си обичал!“

Даниил Маковей потрепери, славеят ненадейно млъкна.

Кой промълви тези думи? Защо се страхува да се върне? Сърцето му заби лудо; с угаснал взор, озарен от сияйната светлина, той стоеше пред чамовата пейка. Стоеше вцепенен, с угаснали, разширени от ужас очи: пред него се изправи лека бяла сянка, мярна се за миг и отмина, стопи се в светлината... През листата се понесе като въздишка леко шумолене...

Сякаш отмина сянката на безкрайните страдания. Изтощен, с отпаднали крака той се отпусна върху пейката, а сърцето, което се беше обливало в кръв и отрова, което беше смазвано от тесногръдите му пориви, изведнъж се разтвори и тогава рукна и пороят от горчиви сълзи.

Късно, много късно господин Даниил Маковей се пробуди като от сън. Луната беше потънала в океана на мрака. Нощната прохлада галеше горещото му чело. Той бавно се изправи и тръгна към

запустялата къща прегърбен: сякаш носеше тежко бреме, като убиец,
който мъкне на гърба си труп и скита из мрака.

1906 г.

СЯНКАТА

Когато тръгнах с влак от Яш, времето беше хубаво. Мислех си не особено радостен: „Има си хас да прекараме безснежна Коледа; ако завали, ще бъде чак към Богоявление.“ Но към икиндия започна да снежи ситно, ситно като дребен дъжд. Някакъв човек, който седеше до мен, се усмихна и ми рече зарадван, сякаш бяхме стари приятели:

— Да знаеш, ще натрупа сняг.

Гледах през прозореца на вагона как снежинките все повече се сипят, как се въртят, после падат спокойно и тъкат бяла пелена по полята, чак до гората под замъгления хоризонт.

Слязох радостен от влака, споразумях се набързо с един файтонджия, качих на капрата сандъчето с книгите и бельото и тръгнахме. „Към десет часа през нощта, мислех си аз, ще си бъда в къщи. Тате може би ще е заспал, както си е чел вестника, но мама навярно ще е будна. Когато файтонджията повика пред портата, ще видя сянката ѝ зад пердетата на осветените прозорци!“

Увих добре главата си с гуглата, мушнах ръце в ръкавите и се свих както можах; файтонджията подканяше и шибаше конете непрекъснато. Аз гледах падането на снежинките около мен, белия килим като от мека агнешка вълна, който се стелеше навред; от време на време ледена искра попадеше между клепките ми и се стопяваше студена в окото ми.

По неясната шир сега се спущаше здрач. Струваше ми се, че заедно със снега върху земята се стелеха черни, ситни, кръгли сажди, идещи от непознати висини. Струваше ми се, че вървя бавно към тъжни, вледенени, тъмни далечини. Вратът ми се беше вцепенил, защото стоях свит; силен вятър започна да брули лицето ми и сякаш враждебна ръка изведнъж хвърли в очите ми шепа ситен като пясък сняг.

По здрач влязохме в село Томулец. Файтонджията изглеждаше много уморен и премръзнал. Спря пред кръчмата, скочи от капрата и свали куфарчето ми. Господин Аврум, стопанинът на механата, излезе

на прага и протегна към нас врат, като се опитваше да ни види през мрака. Файтонджията му заговори и сякаш ту се вайкаше, ту се караше, но аз нищо не разбирах.

— Е, какво ще правим сега?

— Знам ли аз какво да правим? — отвърна файтонджията, загледан към конете си. — Няма начин да вървим по-нататък... Може да ни застигне виелица, а имаме доста път...

Исках да се разбера с него, да го накарам да изпълни пазарлъка, но дали на него щях да говоря или на стената, беше все едно. Сякаш не ме чуваше; гледаше встрани и ту си нахлупваше калпака, ту си търкаше черната брада с две ръце и се свиваше в окъсаната си връхна дреха. Не искаше по никакъв начин да ме отведе по-нататък! Когато разбра, че ми е дотегнало и че не мога нищо да му направя, отново започна да разговаря с Аврум, доближил черната си брада до червената брада на кръчмаря, пак започна да се вайка и сякаш пак взеха да се карат; след това файтонджията се отдалечи, аз влязох в кръчмата и оттам чух трополенето на колелата по мостчето.

— Прибира файтона под навеса — рече ми кръчмарят Аврум с безразличие, като клепеше с безмиглените си клепачи. — Не може да се върви по-нататък... Повярвай ми, по-добре е да останеш през нощта тук. Имаш какво да ядеш, имаш къде да спиш...

Разбрах, че нямам друг изход. Като не може човекът, не може. Въпреки това се развиках, вдигнах такава врява, че сам се учудих кога съм станал толкова страшен. Файтонджията се беше приближил до вратата, но като чу разгневения ми глас, се дръпна назад, сякаш си припомни, че има още нещо да наглася под навеса; собственикът Аврум се бе смалил зад тезгяха и се бе потопил в своето безразличие; а хората, които влизаха и тръскаха с тропане снега от себе си, се спираха до вратата и ме гледаха учудено. Но младеж като мене, семинарист, с мъх под носа, е твърде дързък! Някакъв старец, набит и здрав, след като си допи чашата ракия и избърса устата си с опакото на ръката, рече с малко дрезгав глас:

— А ние, господин Аврум, не се боим дори когато времето е лошо...

Механджията не отговори. Само клепна с безмиглените си очи. Старецът извади лулата и шилото.

— Хм! — рече той отново. — Негова милост — и направи знак с глава към мене, — негова милост, както се казва, е човек с *кораж*. Ако той не го закара с *пайтона си*, ще го закарам аз с моята шейна... Имам два хубави коня, пък и до града не е много. След час-два ще стигнем... Дай му, каквото му се полага, и на мен ще ми дадеш каквото трябва, и работата е уредена! Аз от такова време не се боя! Защо да се боя?...

Докато той отпуши лулата с шилото и я напълни грижливо с тютюн, аз се гневях срещу евреина; после почерпих радостно стареца с чашка ракия.

— Как се казваш, дядо?

— Георге! Георге се казвам. Георги Катарджиу. — После бавно отпи от чашата. — Хм, това е болярска ракия... Ние, знаеш ли, твърде не пием такава: ние пием от оная, лютата; като обърнеш една чашка, опалва ти гърлото, дето е речено! Аз да ти кажа на теб... евреинът се страхува, ала аз ще те заведа. За час, най-много два, ще си в града... Ала аз, да си призная, по-скоро бих пийнал една ракия от другата, от по-простата, от нашата...

Съгласих се. Старецът изпи ракията и отиде да доведе шейната. Моят файтонджия се осмели да влезе в кръчмата и се приближи до огъня разтреперан; кръчмарят ми донесе нещо за хапване и шишенце с вино и се разбъбри:

— Така е по-добре — рече ми той усмихнат, — старецът има добри коне... Знаеш ли, той няма нужда от пари, заможен стопанин е, псалт е тук, в селото, ала сега така му се дощя... Ще видиш, с него няма да ти бъде скучно...

— Ами да, дядо Георге си знае работата... Видял и патил човек е!... — рече един от селяните.

Зато плен, загърнат отново, се качих в шейната. Дядо Георги седна до мене, завит с кожух и с ямурлук отгоре, и хвана поводите.

— Дий — рече той благо. После се обърна към мене: — Ти настани ли се добре? Не за друго, ами после не бива да шаваш, защото ще те пониже студът. На път трябва да стоиш неподвижен... Дий, жребчо! Когато идех насам, срещнах попа. „Накъде, дядо?“ — „Ей на — рекох, наех се да заведа едно момче в града... Видях, че е *коражлия*. Защо да го оставям насред пътя?...“ Хм! Ти се връщаш от учене, видях аз... Може да искаш да станеш свещеник... Е, видиш ли? Как да те оставя така? Хора сме... Евреинът, дето има една дума, го

беше страх... Той може да умре по пътя. С такъв другар наистина ще те изядат вълците...

Шейната се плъзгаше леко по пресния сняг. Щом отминахме къщата на пъдаря, вятърът започна да ни шиба. Но дядо Георге имаше яки коне. Подканяше ги с благ глас и аз усещах как бързо порим вятъра, как оставяме зад себе си кладенци, усамотени къщи, всички познати места, които в движещия се мрак не можех да различа.

Дядо Георге известно време ме разпитва за училището, за близките ми, за това какво се чува из страната, после от дума на дума започна да ми разказва за някаква твърде дълга и заплетена случка с вълци.

— Ето така... — привърши той, след като ми разправи всичко с най-малки подробности — какво мислиш ти, зверът е зъл... когато изгладнее, веднага излиза на пътя и напада човека... Онова се наричаше тежка зима... хе, хе! Преспите бяха колкото къщите! Отколе не е имало такава зима... Сега тук-там се бянало! Това сняг ли е? Тогава конете едва изгазваха.

Старецът изглеждаше много доволен от някогашните зими и от гласа му се долавяше неподправено презрение към започващата виелица, която ни обгръщаше в снежни вихрушки, и към острия вятър, който духаше в пустата нощ.

Дълго време мълчахме. Шейната препускаше сред мятащите се снежинки. Конете, с отпуснати свободно юзди, тичаха по познатия път: стълбовете край пътя и в началото на мостовете приличаха на сенки, които се приближаваха към нас, после изчезваха сред синкавия сняг зад гърба ни. Показаха се множество дървета с изсъхнали клони, които трепереха, шушнеха и свистяха от набезите на вятъра.

„Тук е Думбравиоара — помислих си аз, — не остава много път до Шиндилитовския хан.“

Познавах местата. Конете се спускаха надолу по наклонения път, през долчинки, покрити с храсти. Дядо Георге Катарджиу мърмореше доволен:

— Така-а-а! Дий, жребчо, дий, конче! Дий, момчетата на дядо... С вас отивам и накрай света!

Изведнъж млъкна. Усетих как със сила дръпна юздите; конете завиха и спряха, сякаш някой ги повали един върху друг. Някаква сянка изникна от храстите.

Чу се страшен, прегракнал глас; зърнах блясъка на секира, само за миг, като светкавица в разгневени очи.

Дядо Георге викна:

— Кой е там бе? — После се наведе, мушна ръка под кожуха и затършува.

— Какво искаш? — извика той отново с леко задрезгавял глас. Изпод кожуха измъкна дълъг турски пищов. Чух на два пъти щракането на пищова.

— Ха де, ха де! — изрева неочаквано човекът до конете и изправи сред мрака едрото си тяло. — Не стреляй, че ще ти счупя главата!...

Аз се вцепених. Черни и зелени мълнии заиграха пред погледа ми. За миг затворих очи; дядо Георге протегна ръка.

— Остави пищова, дядо... — чу се отново гласът, смекчен, променен. — Ти ли си? Къде отиваш?

Висок, добре сложен селянин стоеше до нас с провесена на дясното рамо секира и с килнат назад калпак. Лицето му бе скрито като под тъмно було.

— Ти ли си, Петраке? — спокойно попита дядо Георге. После мушна в пояса под кожуха пищова и вдигна глава: — А бе, Петраке, а бе, момко, кой зъл вятър те е довел тук? Дотам ли я докара бе? Да скиташ по пътищата, да вземаш кесиите и да трошиш главите на хората?

Вятърът, който идеше откъм ширналото се поле, развяваше дългите коси на непознатия. Конете пръхтяха изтежко. Аз седях неподвижен, изумен и още изплашен.

— Дядо Георге — рече тихо човекът, — чакам бирника!

— Какъв бирник? Какво имаш с него?

— Дядо Георге — изрече спокойно селянинът, — имам да уреждам с него една сметка... Дядо Георге, дотам я докарах, че вече не знам на кой свят съм... Ето, приближават светите празници, а в моята къща няма дори свещ да запаля; жената е болна, умря ми момченцето, тригодишното, през тези пости... И преди три дена дошъл бирникът и ми задигнал кравичката, взел ми кожуха и чергите, аз не си бях в къщи... Отидох и го попитах. „Какво? — рече той. — Я да се пръждосваш оттука, че имам пушка, която пронизва петима като тебе... Ей на, имам деца и жена, бог не се смили да ни даде тази

година хляб, каквото имах, оня го взе и рече, че и живота ми ще вземе...“ „Като куче — казва — ще те застрелям!“ — Човекът млъкна за миг и сякаш изстена. — Дядо Георге, бог да ми прости, ала ще вляза в грях с него!... Отиде в Яш и вече трябва да се върне. Чакам го. Помислих, че той иде сега. Ама трябва вече да се върне. Аз ще го съдя, като не се наиде друг! — После помълча. — Ами само мене ли граби той сега, през зимата?... Цяло село от бедняци го молиха. Той — не, та не, имал бил пушка, която убива по петима наведнъж, и щял да изтрепе всинца ни! Такъв е той, бирникът, дядо Георге... Синът на Гаврил Мънзату; баща му беше от нашата черга, разбран човек; а синът му се облича като гражданята и иска да ни трепе!

Мрачен гняв прониза спокойствието на първите му думи. Човекът изричаше непоклатимо решение. Като че ли беше на смъртно легло и казваше наведнъж всичко, което има да каже за вечни времена.

— А бе, Петраке — рече дядо Георге и вятърът отнесе думите му, — остави бог да го накаже бе, момче! Нали виждаш, той е човек на властта. Ще останат децата и жена ти посред зима на пътя...

Думите на бедняка се извисиха сред плача на вятъра:

— Дядо Георге, много мъка се е натрупала в мене. Ако не бях ти познал гласа, може би щях да замахна със секирата; дотам съм стигнал, сякаш съм душманин на целия свят! Еех, откога търпя аз! До гуша съм пълен с отрова!... Ала ти казвам, през тази нощ всичко ще свърши...

Мене сякаш не ме видя; аз дори не знам дали съм дишал през това време.

Дядо Георге Катарджиу замълча, забил поглед в мрачната далечина.

Непознатият въздъхна дълбоко и рече кротко:

— Дядо Георге, внимавай, като минаваш мостчето в дола срещу кладенеца. Остави конете да вървят бавно... Има една изгнила греда...

Старецът тръсна юздите и конете тръгнаха. След малко дръпна поводите и се обърна:

— А бе, момко, я се качвай в шейната при нас...

Зад нас никой не отговори. Сред вихъра се виждаше само една неясна, неподвижна сянка.

— Може да даде бог да не мине през тази нощ — продума тихо дядо Георге и пак подкара конете. — На, от нашата черга е израсъл, а

от десет години все така се държи с хората... Като по времето на фанариотите... Добре де, ние знаем, че има закон... Ама и тя, държавата, все иска, а трябва и да има милост, че много са бедни и неволни хората в днешния ден... — И пак се обърна: — Хей, Петраке!... Не чуваш ли? Хей, Петраке!

Зад нас към пустия хълм ревеше вятърът и отнасяше падащия сняг. Човекът, останал там, в пущинака, не отговори; нощта забули немия призрак.

— Боже! Окаяни хора! — прошепна старецът. — Кой знае какво е в душата му!

При мостчето в дола, срещу кладенеца, старецът остави конете да вървят бавно; после, когато излязохме на правия път, ги подкара бързо срещу вятъра.

По едно време го попитах:

— Откъде е този селянин?

— Оттук — отвърна старецът, — от селото в дола... Неговата къща е на края. Щеше да се види къде е, ако имаше газениче. Казваше, че жена му лежи болна в тъмното...

Изведнъж ми стана тъжно, горчива мъка притисна душата ми. Преди миг един човек бе изрекъл с болка няколко думи; беше стоял до мене, бе ме докоснал, а сега остана назад край пътя, със секирата, да чака, да дебне. В неговото слово нямаше викове, чул бях благи думи, той беше човек като всички други хора, каквито срещях всеки ден; и сякаш едва сега осъзнах, че този човек стои със секирата в ръка, за да пролее кръв...

Не можех да разбера как може да се случи такова нещо. Не можех да разбера защо мълчи упорито старецът до мен. Колкото побезмилостно ме завладяваше тази мисъл, толкова по-голямо безпокойство ме обземаше: топла вълна плисна в главата ми, после слезе към очите, под миглите. Замаян, се обърнах към стареца:

— Дядо Георге, какво да направим?

Старецът въздъхна, както беше въздъхнал и Петраке. Не ми отговори. Само грабна камшика и конете, парнати от удара, хукнаха през мрака по безлюдния път. Надалече вече искряха светлините на големия Шиндилитовски хан. Искрах да попитам още нещо стареца, но разбрах, че е решил да мълчи. Обърнах се и погледнах назад. Из мрака

трепкаха вихрушки от сняг; вятърът, който идеше от далечината и отминаваше в неизвестността, свистеше без отдих.

1907 г.

ОТКОЛЕШНА СЛУЧКА

През един хубав есенен ден пътувахме надалеч, към лозята на Баичени. Слънцето не жареше. Светлината му беше златисто мека, а вятърът едва-едва полъхваше, като разнасяше ту упоителния мирис на гора, ту сухото ухание на стърнищата.

Спътник ми беше старият адвокат Щефан Леу, който още помнеше далечната хиляда осемстотин четиридесет и осма година. Разположил се бях удобно в неговия широк файтон с меки яйове, „яйове за старци“, казваше дядо Щефан Леу. Двата бели коня потропваха по чакълестия път нито много бързо, нито много бавно. Файтонджията на капрата беше също стар, почти на възрастта на дядо Щефан, с бели като къдели мустаци, и непрекъснато говореше със своите „вихрогони“. На прав път им даваше съвети, по нагорнище ги насърчаваше, а по надолнище им се караше.

Старецът до мен гледаше замислен и усмихнат местата, през които минавахме. Наближавахме областния град (дядо Щефан Леу го наричаше „резиденцията“); но тъй като денят беше приятен за пътуване с файтон и в краката ни имаше пълна кошница с вкусни неща за похапване — решихме да не се отбиваме там.

— Няма да ходим в резиденцията, Илие! — извика от мястото си дядо Щефан.

Файтонджията разтърси поводите и кимна в знак на съгласие.

Изкачвахме се по един не стръмен, дълъг, като че ли безкраен склон. Градът, разположен в една котловина, остана назад вляво от нас. Вдясно между хълмовете изведнъж се показва широко равнище. Това високо подивяло място бе осеяно с безброй трънаци, между които стърчаха няколко мънички, криви сливи, сгърчени сякаш от болка. В дъното, по склона на единия хълм, върху прегорилата трева се виждаха два наклонени на една страна каменни кръста. Край пътя изведнъж изпърхаха и се разпръснаха ято яребици. Дебеличките, топчести птици летяха над хрусталаците, над сливите, после с разперени, леко огънати крила се спуснаха плавно към каменните кръстове.

— Какви ли са тия сливи и тези кръстове? — попитах аз. — Тук като че ли е имало гробище...

— Имаше — отвърна старецът и обърна към мене бялата си брада и сините си очи. — Но не такава, каквото си мислиш... Някога тук беше бесилото на резиденцията... Запомних и аз прочутия палач Гаврил, видях го, като обеси една жена... Добре си спомням... После хората посадиха няколко дръвчета, поставиха и двата кръста, но мястото все повече подивява и след няколко години нищо вече няма да личи.

Обърнах се и почнах да разглеждам с по-голямо внимание някогашното място за наказания. От купчинките храсталаци лъхаше спокойствие и пустота.

— Ще ти разкажа тази случка — каза неочаквано старият Щефан Леу. — Интересна е и добре си я спомням... По онова време бях младо момче и имах малка службица в областното управление, та и аз присъствувах.

И така... Момичето, дето го обесиха, било дадено от родителите му на един малко попрехвърлил ерген, но заможен човек, кмет в селото. Тя не го искала, противяла се, но какво можела да направи? Казвала, че обича друг и тъй нататък: баща ѝ я проснал на земята, наложил я хубавичко, а после вдигнали сватба с големи дандании.

Всичко това научих по-късно. Но слушай по-нататък. Неминала и година, и веднъж, когато кметът — казваше се Георге Тимофте — и жена му се връщали в село след панаир, а по Илинден, хей тука на, в гората зад хълма, от гъсталака излязъл един овчар, метнал се в каруцата и връхлетял върху мъжа. Скочила и жената, грабнала секирата на овчаря и я стоварила върху главата на кмета. Какво станало по-нататък, не знам. Убили го. Зарязали мъртвеца в каруцата и побягнали. Скитали две седмици, докато ги заловили в една колиба в планината, накрай гората.

Съдиха ги тук, в града. Първо беше следствието. В следствието участвувах и аз — както вече ти казах, имах там малка службица. Много добре си спомням. Въпреки че съм много стар, никога не съм виждал подобно нещо. Съдията извика първо Аница — Аница Тимофте, жената на убития. А тя беше дребна, пъргава женица, млада, едва навършила двадесет години, мургава, с дебели, малко свъсени вежди. Когато говореше, ноздрите ѝ леко потръпваха. Облечена беше с

кафява кацавейка и червена фуста, носеше зелена забрадка и марокенени чизми с пиринчени подкови. Спря се и впери поглед в съдията. Прокара дясната си ръка над очите, после отпусна длани и преплете пръсти.

Старият Гъцу, съдията — отдавна вече не е между живите, — я изгледа продължително, видя колко стройна и хубава е, с черни пламенни и умни очи, и просто не му се вярваше, че такава момиче е могло да убие човек.

„Я ми кажи, Аницо, ама правичката си кажи! Ти ли уби мъжа си?“ — „Целувам ви ръка, господин съдия, аз го убих.“ — „А защо го уби? Какво ти бе направил?“

Тя се огледа за миг и отново прокара дясната ръка върху очите си.

„Убих го, милостиви господине, защото не можех да живея повече с него... Друг ми беше на сърцето!...“

А ноздрите ѝ потръпваха като в треска. Може би се сдържаше да не заплаче, та още повече мръщеше вежди.

„Добре де, тогава защо си го взела?“ — „Аз ли? Аз не го щях... Още в началото казах, че Йоница Спатару ми е на сърцето, ама тате и мама не щяха и да чуят. Проснаха ме на земята и ме пребиха. Какво можех да сторя? Казаха, че ще ме убият, ще ме заколят... Помислих си: «Щом е рекъл бог...» И взех Георге Тимофте. А Спатару от яд и мъка избяга и стана овчар.“ — „Е, ами с мъжа си не живееше ли добре?“

Аница заби поглед в земята.

„Кажи, Аницо, лошо ли живееше? Биеше ли те? Какво ти правеше?“ — „Целувам ви ръка — прошепна бавно жената, — противен ми беше! Не можех да живея с такава грозотия в къщата си! Беше стар и грозен! Нощем кашляше. Не можех да го търпя... Не му се дадох...“ — „Как не му се даде?“ — попита съдията.

„Целувам ви ръка — каза Аница, — само на сватбата. Аз се напих и той се погаври с мене... Аз нищо не знаех... Но после се захлех и не му се дадох вече... Тогава Георге Тимофте започна да ме бие, задето не съм му била жена. «Остави ме, рекох му аз, пусни ме да си вървя, другиго любя.» А той: «Ти си ми, вика, жена. Ще те убия, ела тук!» Ама аз не исках да ида при него!...“

Всички мълчахме. Старият съдия я гледаше втренчено. Аница бе извърнала встрани тъмните си влажни очи и кършеше ръце.

„А после какво стана? Спатару ли замахна със секирата? Кажете истината!“ — „Не, не Спатару замахна... Видях Йоница на панаира и загубих и ума, и дума. Рекох на Тимофте: «Хайде да си ходим вече...» Но той не искаше. Останахме. Чак надвечер си тръгнахме към къщи... Вървахме, що вървахме, и щом стигнахме в гората, насреща ни излезе Йоница Спатару и се нахвърли връз Тимофте в каруцата... «Остави го, Йоница» — рекох аз, грабнах секирата и я стоварих върху мъжа си. Аз го убих!...“ — „Ти ли го уби? Говори истината! Нима имаш сила да разсечеш човешка глава? Всички казват, че Спатару го е убил.“ — „Не, милостиви господине, аз го убих! Аз го ударих по главата и го убих.“

Тя изрече натъртено тези думи, прекръсти се и изведнъж обърна поглед към съдията.

„И после?“ — „После — нищо... Тръгнах с Йоница, накъдето ми видят очите. Само той ми беше мил на тоя свят и отидох с него...“

Аз с очите си видях това нещо — продължи тихо господин Щефан Леу, докато конете бавно и отмерено изкачваха склона на хълма... — Когато влезе овчарят — млад, хубав момък, прав като бор, тя само протегна двете си ръце към него и извика:

„Кажете и ти, Йоница! Аз го убих! Аз го ударих със секирата!...“

Тя го гледаше с черните си очи, без да примигва, страстно, с потръпващи ноздри.

А Йоница Спатару впи поглед в земята и почна бавно да трие сълзите си.

Него го осъдиха на десет години принудителен труд, а Аница качиха на бесилото. Такава беше присъдата. Когато пристигна палачът Гаврил Бузату и вдигна бесилото хей там, на голото равнище, мало и голямо от града и околните села се струпа като на панаир. Игла да хвърлиш, нямаше къде да падне. Войници с високи шапки, каквито се носеха тогава, възпираха тълпата с щиковете си. Видях и старите родители на Аница, дошли бяха и те, горките. Бащата, с празничния си кожух, с чиста риза, а майката — с бръчник и забрадка. Заплакаха и двамата, когато поведоха Аница към въжетото. Една на майка и баща им беше. И по-хубава и по-стройна от всички жени и моми наоколо.

Дойде попът и я благослови. Не знам какво й говори, но и сега сякаш я виждам с кафявата кацавейка, с червена фуста, зелена забрадка и марокенени чизми с пиринчени подкови. Извърна се изправена към тълпата и вдигна ръце.

„Простете ми, добри хора!...“ — каза тя. „Господ да ти прости“ — отвърнаха всички. А старците се разридаха: „Аницо, Аницо! Що стори, Аницо! Защо ни направи за срам пред хората!“

Тогава тя се обърна и видя, че и родителите ѝ са там. Разтрепери се и докато палачът приготвяше примката, викна с омраза и ги прокле:

„Земята да не ви прибере дано, дете ме родихте за мъка на тоя свят!...“

Изведнъж настъпи дълбоко мълчание. И тя отново се провикна с жален глас:

„Ох! Мило и драго ми беше да живея и аз на тоя свят, но не ми било писано...“

И закри очи с ръце. Толкова само плака: няколко мига. Всички стояха като вкаменени. Думите ѝ прелетяха като огнен полъх над главите на хората.

Тогава палачът сложи примката на шията ѝ. Аница отпусна ръце и загледа неподвижно наоколо с леко свъсени вежди.

Дръпнаха въжето...

Господин Щефан Леу млъкна. След известно време каза бавно:

— Стой!

Конете спряха.

Извърнахме се върху седалката на файтона. Зад нас, сред хълмовете, се открояваше пустото равнище с храстите и дребничките, изкривени дървета над самотните забравени гробове. И над тази пустош и есенна печал плавно, спокойно, с неподвижни криле се носеше орел.

1908 г.

НА ПЪТ ЗА ХЪРЛЪУ

Когато преди няколко години отивахме на бивак при Шипоте, пътуването ми се стори страшно дълго. Беше един задушен августовски ден. Предния ден бях направил първия си поход като запасен офицер, а бях с нови ботуши и краката ми бяха станали целите на пришки. И както се полагаше на гражданин като мене, втория ден пътувах в санитарната кола, в компанията на доктор Андронеску, един много весел човек с голям корем.

Тръгнахме по някакъв криволичещ път из Ботошанския край. Колоната се точеше напред като черен мравуняк, в който се мяркаха проблясъци, виеше се между хълмовете, слизаше в долините и се изкачваше по стръмнините. В покритата с платнище кола, голяма като ладия, клатен и друсан непрекъснато поради камъните и дупките по пътя, разговарях с лекаря. Гледах запустелите ниви, които отминавахме, селото, което в ослепителната светлина на деня изглеждаше безлюдно, и се чудех, че виждам толкоз малко хора. Сякаш селяните бяха напуснали селищата си.

— Вървим по запустели места! — каза доктор Андронеску и се засмя с цялото си лице, подобно на пълна месечина, и коремът му се разклати като разлюляна вълна.

Подир санитарната кола вървеше волска кола. Сред раниците в колата седеше един старец; навремени той докосваше воловете с върха на камшика си и тогава очите му се виждаха, после сякаш скриваше лицето си в гъстите вежди и рошавата си брада. Неколцина войници, най-изтощените от пътя, без раници, крачеха бавно с наведени глави зад волската кола сред облак прахоляк.

На санитарната кола, освен полковите коне бяха впрегнати още две кончета; те се дърпаха, напрягаха шии и теглеха, подканвани от време на време от гласа на господаря им — висок, сух селянин с мургаво лице.

По едно време селянинът поизостана и лекарят му каза:

— Кончетата ти са чудесни! Теглят повече от товарните.

— Теглят я! — отвърна селянинът и лицето му светна от радост.
— С такива коне мога да тегля каруцата и без товарните...

След малко лекарят го запита:

— Как се казваш?

— Аз ли? Щефан... Пък с тези коне, мога да кажа, не да се хваля, съм превозвал такива товари, че сам съм се плашил...

Каруцата почна да се клатушка по изрътения път.

Лекарят пак се обади:

— Чух, че пътищата тук били лоши... Познаваш ли ги? Има ли още много до Хърлбу?

— Не познавам твърде местата тъдява — отвърна Щефан, — ала ще попитаме някой селянин. Може и този старец да знае. Дядо, знаеш ли пътя за Хърлбу?

Старецът отвори кръглите си очи под рунтавите си бели вежди и поклати глава: не знаел.

— Все ще стигнем, не се тревожете! — рече Щефан, вдигна камшика си и мина напред да подкара по-бързо алестите си коне.

В дъното на една долина спряхме неочаквано. На задния отвор на колата се показва един ефрейтор, зачервен и потен.

— Разрешете да доложя, господин капитан! Пътят, по който тръгна колоната, е послан с чакъл и се върви трудно. Няма да можете да минете по него. Господин полковникът нареди да вървите пак по стария път, да излезете над Хърлбу и там да чакате колоната...

— Ахаа! — рече лекарят и се засмя. — Значи, щом досега другите налучкваха пътя, можехме и ние да вървим след тях, но сега наистина става необходимо да знаем пътя... Защото, право да ти кажа, драги, малко е опасно из тия пуцинаци... Ето цял час вървим, а не сме срещнали жива душа... Кой знае кога ще стигнем до някое село...

Ефрейторът изчезна. Лекарят ме гледаше и се смееше. После големите му изпъкнали очи се спряха изведнъж върху някакъв дребничък войник с отслабнало лице, който идеше към нас превит.

— Какво има?

— Разрешете да доложя, господин капитан, изкилих се...

И изведнъж избели очи.

— Какво?

— Изкилих се... не мога повече да вървя...

— Тъй ли? А пътя за Хърлъу знаеш ли? Че сега трябва да минем от другаде...

— Не зная, господин капитан.

— Добре. Я си покажи езика...

Войникът изплези език, после го прибра, сгърчи лице, клюмна глава настрана и се хвана с две ръце за корема.

— Обрал си някоя сливова градина, калпазанино! — рече развеселен лекарят. — Хайде, марш в колата, качвай се зад стареца...

Докато войникът се качваше внимателно в колата, като ни поглеждаше с крайчеца на окото си, иззад стареца изскочи едно босоного, гологлаво хлапе с жълта рошава коса, праметна се през ритлите и скочи в прахоляка на пътя. Без да ни поглежда, то отиде до хомота отляво, хвана въжетото и почна да подвиква на воловете.

— Какво е това, дядо? — попита лекарят с облещени очи. — Чий е този момък?

— Ами че — отвърна старецът и очите му се показаха изпод веждите. — Тръгна от село подире ми като жребче... Не усетих кога се е скрило в колата... От село е, на един нашенец...

— На Илие Попа! — обади се хлапето с чорлавата коса, като се мъчеше да надебели гласа си.

— Как се казваш?

— Думитру! — отвърна то нехайно.

И без да ни обръща повече внимание, продължи да води воловете, като стъпваше ситно-ситно в нагорещения прах.

Тръгнахме по един тесен, изрътен път. Клатушкахме се наляво и надясно, едната страна на колата хлътваше внезапно като в трап, спирахме за миг, конете се напрягаха, насърчавани от дебелия глас на каруцаря и от кроткото подканяне на Щефан, и тръгваха бавно. Вървахме сега между просторни стърнища, между дълги царевични ниви, които се поклащаха леко и докосваха дългите си като саби листа.

Така вървахме дълго сред жегата и пустошта. И хората, и добитъкът сякаш дремеха. Само от време на време лекарят се обаждаше и тогава кръглият му корем се раздрусваше в мълчалив смях.

— Кой знае къде отиваме! — рече той весело.

По едно време се чу гласът на Щефан:

— Ето един човек...

— А-ха-ха! — произнесе лекарят и се прозя. — Слава богу!

Стана от мястото си и подаде глава от задния отвор на колата.

— Ей, бачо! — извика той с много сладникав глас. — Оттук ли е пътят за Хърлъу?...

Селянинът се спря. Беше беден, отруден човек с бозав калпак над очите, с аба и торба, окачена на праметнатата на рамото му тояга, лицето му беше опърлено от слънцето, челото — набръчкано. Килна с лявата ръка калпака си назад и отвърна:

— Оттук все напред... Има хубав път край гората... все по края... покрай къщата на госпожа Роза... ама тя не се вижда... Покрай чифлика на гос'дин Тодиреску и на гос'дин Думитраке...

— Тъй ли? Добре! Ами много ли ще вървим?

— Е, няма, няма толкоз много...

Човекът си тръгна, без да ни поглежда, и конете затеглиха тежката каруца; лекарят пак се засмя безмълвно, после се загледа в Думитру, хлапето с рошавата глава, което шляпаше из мекия прах по пътя и водеше воловете за поводите с много сериозно изражение и сякаш с все по-надебелял глас.

— Значи, оттук е пътят! — каза лекарят и въздъхна тежко. — Надявам се, че няма да е толкова далеч до Хърлъу... Сега вървим сами, не сме краят на опашката... Едно не разбирам аз, драги, какво е това безлюдие? Къде ще да е къщата на госпожа Роза?

— Ами нали човекът каза, че не се виждала...

— Вярно... не се виждала — каза тихо лекарят и се прозя отегчено.

Мълчахме дълго време. Зад нас се нижеха запустели ниви и стърнища. Минавахме през Ботошанския край с черна, ронлива пръст, „през полето“, а далечината пламтеше, сякаш трептеше в белезникав пламък. Додето поглед стигаше, не се забелязваха нито къщи, нито дървета. Само зелените скакалци цвъртяха в съхнещата вече трева и сред жълтеникавите корени на стърнищата. От време на време вятърът полъхваше като горещо дихание.

Изведнъж усетихме сянката и мириса на гората. Лекарят пое два пъти дълбоко въздух с широко разтворени ноздри и веднага надникна навън.

— Наляво е гората... Надясно виждам нещо като село... Тук нейде трябва да е къщата на госпожа Роза, ала не се вижда... — И се

разсмя развеселен.

Селото беше празно. Дори и кучета не лаеха. Хората бяха на работа нейде из широките поля. Но на един завой, под сенчестия клонак край гората, един селянин стоеше подпрян на кривака си и сякаш нас чакаше.

— Човек! — извика лекарят, като че ли бе направил кой знае какво откритие. — Спрете! Бачо, можеш ли ни каза още колко път има до Хърлъу?

— Какво?

— Колко път има до Хърлъу? — викна лекарят.

— До Хърлъу ли? Аче няма много...

— Но колко е? Ще стигнем ли така за един час?

— А че горе-долу за един час.

— Добре! — изпъшка развеселен лекарят. — Хайде, карайте напред!

Конете тръгнаха. Селянинът сложи шапката на главата си и остана под сянката на гората, подпрян на кривака си... Польхна хладина. Слязохме от колата. Босоногото момченце говореше нещо на воловете. Вървахме известно време зад санитарната кола, после поизостанахме. Старецът седеше неподвижен във волската кола. Черничкият войник стисна с ръце корема си и се сви на кравай. Другите петима-шестима войници вървяха бавно, отпуснали ръце, килнали фуражките си назад.

В дъбовата гора цареше спокойствие. Следобедното слънце трептеше в мрежата от клони. Пътят минаваше в подножието на гората, покрай гъста зеленина, между трапища и дънери, изкачваше се и слизаше, завиваше ту надясно, ту наляво, губеше се и се показваше някъде надалеч, после пак се скриваше зад билото на някакъв хълм, дето самотен геран се очертаваше на небето.

Вървахме бавно час, вървахме два часа все край гората, като непрекъснато се изкачвахме и спущахме. Най-последно по едно време се изкатерихме с мъка при тоя геран; след като напоихме конете и се поразхладихме, погледнахме още веднъж назад към тъмната гора, която изглеждаше безкрайна, и с бързо трополене се спуснахме надолу; подире ни момченцето също тичаше заедно с воловете.

При един завой ме изненада ръмженето на вършачка. В полето, в двор без никакво дърво, изпълнен като че ли с по-светло и по-горещо

слънце, се показва голяма, грозна къща с вехт покрив и мрачни прозорци. Зад оградата от пръти, край дългите дъсчени хамбари, няколко човека се движеха между чувалите и купите слама, а някакъв остър, странен глас се извисяваше и сякаш пронизваше тишината наоколо.

— Ето най-после човешко жилище! — каза лекарят.

Изведнъж на тясната портичка между чепатите пръти на оградата се показва едно изплашено лице, една черна глава с рошава брада и коса, като развети от вятър.

— Чакай! — извика лекарят и понечи да слезе.

В този миг лицето на брадатия човек до портичката сякаш светна от радост. Две черни ръце се издигнаха и острият глас пак се разнесе:

— А, обични мой! Как си!... Накъде? Накъде? — Той друсаше протегнатата си ръка към санитарната кола. Докторът скочи от колата. Изглеждаше учуден, приближи се и му подаде ръка.

— Как си? Отдавна не съм те виждал! — каза брадатият, безкрайно зарадван.

— Добре съм — отвърна тихо и недоумяващо доктор Андронеску.

— Какво, не ме ли позна?

— Познах те, разбира се...

Черният непознат тресеше чорлавата си глава и се смееше радостно.

— Добре, много добре! — извика той остро и припряно. — Много се радвам, че те виждам! Накъде отивате? Откъде идвате? Аха, отивате в Хърлбу! Аха, аха! Да! Значи, добре си? Здрав си? Нямаш представа колко се радвам! А какво прави Агаке?

— Кой Агаке? — попита лекарят колебливо и после, като да беше си спомнил: — Аха! Добре е! И той е добре! Здрав е!

— Тъй ли? Добре ли е? — зафъфли високо собственикът на хамбарите, като се смееше безкрайно щастлив. — Тъй да му кажеш, когато го срещнеш: много поздравя от мене!

Лекарят му подаде бързо ръка.

Колата се разклати, дръпната от конете, и пое бързо.

— Трябва да настигнем колоната.

— Коя колона? Коя колона? Каква колона? — фъфлеше брадатият, като размахваше на всички страни едната си ръка, която

изглеждаше огромна.

Наведох се навън да го видя по-добре. Той ме забеляза и се развика с вдигнати ръце:

— А! Как си, докторе? Comment ça va?^[1]

Дръпнах се бързо назад, ужасен. Лекарят скочи и той до мене и извика кратко:

— Карай!

Колата се разклати, дръпната от конете, и пое бързо. Обърнах се към лекаря:

— Кой е този, собственик или арендатор?

— Не зная! Кой го знае! Трябва да е подивял тук. Не го ли видя? А забравих да го попитам за Хърлбу. Пък кой ли е тоя Агаке? Хм! Такава комедия не ми се е случвала.

Замълчахме. После се подадохме навън от колата. Подивелият човек крещеше пискливо до хамбара си, ала ние не го виждахме вече.

— Хм! Много интересно! — рече тихо лекарят.

В зноя на деня тъжните поля пак се занизаха от двете страни на пътя. В една долчинка под раздърпана къделя дим ръмжеше вършачката, но наоколо ѝ не се виждаха хора. Движихме се бавно, изморени от мъчителния път, от слънцето и от тия пуцинци. Старецът бе слязъл от колата и вървеше бавно, бос и той, до момчето с жълтеникавата коса.

Тръгнахме пеш и ние, за да се поразтърпем.

Неочаквано в една неожъната още нива забелязахме сенки на жътвари. Те се навеждаха и изправяха ритмично. В края на нивата шаваше нещо черно и се влачеше с мъка по земята.

— Какво ли ще е това там? — запита докторът.

Приближихме се бавно и се отбихме от пътя. Спря и санитарната кола; хората, които ни придружаваха, също се приближиха и видяхме: една стара жена се влачеше по земята.

— Една баба — казах на лекаря.

— И какво прави там?

Тогава за пръв път през тоя ден чух до себе си гласа на стареца с рунтавите вежди и рунтавата брада:

— Какво ще прави? Жъне... — Гласът му беше суров, сякаш хъркаше болезнено.

Лекарят се обърна към него:

— Какво говориш, дядо? Как тъй жъне?

Старецът не отговори.

А старицата, превита на две, се подпираше на лакти и се влачеше като червей из нагорещената нива, хващаше снопче класове и ги отрязваше с блестящия сърп. Като ни видя, тя се спря и както беше така на колене, обърна сбръчканото си измъчено, пръстено лице, подобно на маска, и тъжните ѝ помътени очи се впериха в нас.

— Какво правиш там, стрино?

Едва чухме, когато ни отвърна задъхано:

— Какво правя ли? На, жъна... Тежко ми и горко! От тъмно, откак зора се е сипнала, съм тука. Докара ме Гица...

— Кой Гица?

— Ами Гица, векилинът на господаря...

— На кой господар?

— А че знам ли как му казват...

— Ама как може? Аз виждам, че си болна...

— Тежко ми и горко! Домъкнаха ме ей тия на, както съм. Момчето ми трябваше да му работи... Ама го взеха в казармата... И те докараха мене... Дойде Гица векилинът и ме вдигна. Мигар можеш да се опъваш срещу чокоина? Пък той е чокойски човек...

Няколкото човешки сенки из нивата се бяха изправили и слушаха. Бабата седеше, обърнала измъченото си пръстено лице към нас. После изпъшка тежко и се сви на земята.

— Но какво ти е, бабке? Защо жънеш на колене? — попита я лекарят.

Старецът се обади пак до мене с хриптящия си недружелюбен глас:

— Тежко ѝ, горкана!... Клетницата... Такава си е тя, саката... Женска болест... Какво да ѝ правиш? Чунким някой ще я пожали?...

Докторът не каза нищо. Мълчахме и ние. Качихме се в каруцата. А старицата, на колене, подпряна на лакти, почна пак да жъне под горещото слънце. Старецът стоеше неподвижен и я гледаше. Босоногото, гологлаво момче, отпуснало ръце, също гледаше. Гледаха и войниците, наредени на пътеката. Старицата жънеше. Чувахме я как пъшка от време на време.

Старецът извърна за миг глава, без да ни поглежда или без да ни вижда, после порови в пояса си и измъкна една пунгия. Отвори я и

извади един гологан. Пристъпи няколко крачки в нивата и подаде на бабата лъскавата пара. Едва чух гласа му:

— На, бабо! Пийни довечера една чашка ракия с дървено масло... Добре ще ти дойде...

Върна се с тъжно лице при колата си. Момчето се приближи безучастно до воловете.

— Карай! — рече кратко лекарят.

И тръгнахме пак по дългия, безкраен път, а небето сякаш сипеше жарава. Зад нас вървеше рошавото момче, до него крачеше замислен старецът. И аз, и лекарят мислехме едно и също нещо, но никой от двамата не каза нищо. Бяха изчезнали дворовете и нивите с човешките сенки, които се изправяха и навеждаха, не се чуваше вече и тежкото ръмжене на вършачката.

По едно време лекарят трепна. Двама души вървяха бавно по пътя и разговаряха.

— Дявол да го вземе, няма ли най-после да стигнем в Хърлбу... — измърмори спътникът ми. — Кажете, добри хора, има ли още много път до Хърлбу?

Единият отговори:

— Има още, още мъничко...

А другият добави:

— Няма чак толкоз много...

— Колко горе-долу?

— Горе-долу два часа... няма повече...

— С каруца или пеш?

— А че то е все едно — усмихна се единият. — Зер не е толкоз далеч...

Лекарят ме загледа втренчено, щеше да се разсмее, но въздъхна дълбоко, извади носната си кърпа и почна ядосано да бърше потта от челото си.

1908 г.

---

[1] Как си? (Фр.) ↑

ЕМИГРАНТИ В БРАЗИЛИЯ

Един спомен ме спохожда понякога. Бях дете и прекарвах ваканцията след изпитите в едно усамотено място до моста на Думбравица, където ме заведе ръководителят на строежа, у когото живеех на квартира по време на учебната година. Той беше помощник на инженера и бе дошъл с група работници, за да поправят моста, отнесен от придошлите води на река Молдова. Виждах го само сутрин и вечер, брадясал, обгорял от слънцето, едва побиращ се в шаячните си дрехи. Останалото време прекарвах сам, радвах се на спокойните юнски дни, бродех из ракиката по брега или се излежавах върху нежната и чиста трева на близката полянка и четях „Приказките на мъдрия старец“ и разказите на Ръуряну. Друг път се промъквах през черните развалини на моста, седях сред дървения материал като в удобен стол и наблюдавах играта на кленовете и скобарите в бистрите води. Те минаваха под мен като малки черни копия, после изведнъж се обръщаха и се стрелваха като сребърни, блестящи на слънцето плочки. Бях си направил нещо като сал от дъски и парчета от греди, които с мъка бях събрал на едно място и ги бях натрупал едни върху други. По спокойния, със застояла вода приток на Молдова движех своя сал с един прът и мечтаех за подвизите на много герои от прочетените неотдавна книги, после се спирах на някой завой и със съсредоточен поглед, учудено, гледах изплашените блескуни, които се пръскаха като капки из бистрата и топла вода.

Приятели ми бяха двама яки селяни от близкото село, с които понякога разменях мисли върху света. Те пиеха тютюн от червени глинени лули в колиба от разлистени клони и от време на време излизаха навън и пренасяха на гръб през бързия брод някои пътници на отсрещния бряг или оттам на този бряг. С много усилия, с викове и пот прекарваха и каруци с товар; после голи, със загоряла кожа, се връщаха при дрехите си, оставени в колибата. Първо запалваха лулите си и след това започваха да се обличат мълчаливо, а аз ги гледах с възхищение.

— Имало един човек на име Жан Барт — започнах веднъж да разказвам, — един моряк, който също така не се боял от водата... Бил голям храбрец... Прочетох за него в една книга...

Селяните поклатиха глава, загледани във върха на лулите си, сякаш си казваха наум: „Много добре“, като че ли познаваха отблизо чудния моряк, за когото исках да им разкажа.

И двамата се наричаха Йон. Единият викне: „Бе, Йоне“; другият му отвърне: „Какво има бе, Йоне?“ А на мене ми се струваше странно, че и двамата се наричат еднакво. И досега у мен се е запазила увереността, че тия Йоновци бяха истински философи. Първо, много мълчаха и много мислеха; второ, когато говореха, произнасяха малко думи; трето, забелязал бях добре, че погледите им са много гневни и презрителни, когато гледат кмета и секретар-бирника, и двамата гражданя със зачервени носове, с които моят хазяин разговаряше весело и се разбираше чудесно. Презрението към представителите на властта ми се струваше необикновена сила. Види се, бил съм и аз донякъде революционер.

Тия мои приятели бяха още млади хора, но косите им бяха посивели. И двамата бяха високи, широкоплещести, с обгорели и сбръчкани лица. Бради не носеха. Само по мустаците се различаваха: на единия бяха дълги и прошарени, а на другия черни, къси и закръглени само около устните.

Веднъж го попитах с любопитство:

— Защо сте така състарени?

— От добро... Ние цял живот сме се веселили и сме се радвали... — отвърна Йон с дългите мустаци.

И двамата ме загледаха усмихнати. Погледаха ме един миг, после се отдадоха на философското си мълчание и на лулите си, които бавно димяха във ведрия въздух.

Един ден се навъртах около работниците. Гледах ги как се напрягат, как забиват стълбовете, как изведнъж вдигат огромните подпорни греди и ги спущат отмерено с къси подвиквания. Под скелите водата беше тъмна, нямаше слънце, сиви облаци се оглеждаха в бистрите води на реката, денят си отиваше и светлината гаснеше, а от запад, откъм планините, сякаш идеха към нас въртеливи мъгли.

Тръгнах бавно надолу по чакълестия бряг на реката. Но се обърнах веднага, привлечен от голяма глъчка. На скелите, а после и на

брега видях струпани много хора. Кметът викаше колкото му глас държи, а няколко стражари се мъчеха да вържат някого. Приближих се бързо и се спрях.

— Гледай ти! — извика кметът и погледна под вежди с омраза. — Не стига, че дезертирал, убил човек, ами дошъл и се скрил сред работниците! Стегни го добре, вържи го здраво! Сетне стражарите да го заобиколят с щикове и да го отведат в общината... И да го пазят като очите си! Внимавайте, че е дезертър!...

Хванатият, вързан здраво с въжета, сякаш се беше свил в себе си и не произнасяше нито дума. Беше широкоплещест, мургав момък с остър поглед. Погледна ме само за миг и усетих горещо пробождане в сърцето си. Беше с разрошена коса, без горна дреха и без калпак, само по риза и препасан с червен пояс. Страните му бяха гладко избръснати. Устните му бяха гневно стиснати.

Хората се суетяха и шепнеха около него. Само кметът и моят хазаин бяха разявени.

— Гледай ти! — викаше кметът. — И на всичко отгоре идва тук, в нашата община, и постъпва на работа на строежа!... Престъпник! — После се обърна с ужасяващо лице към вързания: — На каторга, разбойнико! На принудителен труд! Когато получих днес заповедта да направя проверка, се стъписах, не можех и да повярвам!... В каторгата! На принудителен труд!...

Моят хазаин гледаше наоколо с учудване, с някаква усмивка. Той рече уверено:

— За това ще се пише и по вестниците.

Моите приятели от колибата също се бяха приближили мълчаливо. Гледаха отстрани и слушаха.

А господин кметът все по-силно се гневеше. По едно време, когато стражарите се канеха да тръгват, той се спусна:

— Стойте!

Хванатият се обърна леко и с мрачно и тъжно лице се спря.

Кметът сложи ръце на кръста и вдигна брадата си:

— А бе, негоднико, как можа да дезертираш и да извършиш убийство?...

Беглецът не отговори. Сякаш дори и не чу. Извърна глава на другата страна.

— Как бе? Как? — викаше кметът, обхванат от страшен гняв. — Дори и не отговаряш, престъпнико!

И неочаквано се нахвърли върху вързания човек и започна да го удря с юмруци по лицето.

— Много добре! — одобрително възкликна моят хазаин и се огледа с някаква горда усмивка. Кметът нанасяше ударите един след друг, а човекът се опитваше да се брани, въртеше се на едно място, отстъпваше назад, пазеше си главата, ала юмруците го застигаха непрекъснато и вече удряха по кръв.

— А бе аз съм имал чин във войската и знам какво ти се полага!... Аз съм властта бе!... Какво ме гледаш така? Ще те пребия, ще те стъпча с краката си. Ти с кого мислиш, че имаш работа бе?

Дезертърът стоеше неподвижно, кръвта се стичаше по лицето му и капеше учестено по бялата риза.

— Хайде, марш! — извика представителят на властта. — И да го затворите добре, чухте ли? Докато дойдат да го вземат...

Хората бързо се разпръснаха, после се събраха край скелите... Моят хазяин извика отдалече на един кантонер:

— Гавриле, момко! Донесе ли онова шише?

— Донесох го. Донесох го — викна Гаврил откъм разрушения мост. — Оставих го на прозореца.

— Хайде! — рече хазяинът на кмета. — Хайде, по-бързо, какво друго ще правим!

Стражарите и хванатият се отдалечиха по шосето. После на завоя изчезнаха зад неподвижната стена от ракиа. Моите приятели с лулите се върнаха в своята колиба от вършина. Сред настъпилото мълчание и аз тръгнах подире им. Бях много развълнуван.

Влязох в колибата и седнах върху сноп от пръчки. Йон с късите мустаци се мъчеше да запали огъня със съчки.

— Най-много след час ще започне бурята и дъждът — рече той, като цъкаше с огнивото.

— Няма как иначе! — измърмори другият Йон, пуфкайки с лулата си.

Аз ги наблюдавах любопитно. Защо не говорят за запрения? Мислех си за случилото се и страните ми горяха.

— На мене ми беше мъчно за онова момче — заговорих аз изведнъж разгорещено. — Аз да имах власт, щях да го пусна... Кой

знае какви неволи са се струпали на главата му... А и кметът защо го биеше?...

Двамата другари обърнаха глава към мен.

— Защо го биеше?

— Ами че откъде да знаем ние? — отвърна спокойно Йон с дългите мустаци. — Нали е кмет, какво друго да прави?...

— Той е пияница! — извиках аз смело, настръхнал. — Сега пак отиде да пие...

Хиляди мисли и думи се трупаха в главата ми. От прочетените книги като всяко момче ме бяха обхванали неудържими пориви. Според мен преследваният човек трябва да е един онеправдан. И мислено тичах по следите на дезертъора. Дебнех момента, когато стражарите ще спрат. Ще се промъкна през мрака на свечеряването с нож в ръка. Ще си проправя внимателно път през тревата на поляната и ще прошепна на нещастника: „Не мърдай. Аз съм твоят спасител!... И ще срежа въжето.“ После с войнствен вик ще се изправим, ще повалим пазачите на земята, ще изтичаме до конете, които ще ни чакат наблизко, ще се метнем на гърбовете им, ще препуснем бясно и ще побегнем в някой пущинак, където никой няма да може да ни намери. Там момъкът ще падне на колене и ще простре ръце към мен. Ще целуне ръцете ми и ще се разделим.

Огънят в колибата гореше, сенките на свечеряването ни обгръщаха. Приятелят ми с черните мустаци беше окачил котлето над огъня. Както стоях развълнуван, осветен от пламъците, изведнъж започнах да разказвам на моите другари какво бих направил, ако бях силен.

Те ме слушаха мълчаливо. Или може би на мене ми се струваше, че ме слушат. Чукаха чесън с оцет за едрата риба, бъркаха мамалигата, както се полага, после постлаха един месал под светлината на огъня и точно когато се връщах от моите пътешествия, те ми се усмихнаха добродушно и ме поканиха с благ глас:

— Заповядай с нас на софрата...

Отчупих си от мамалигата и от рибата и седнах сгушен между тях. Винаги ми се е услаждало чесън с оцет. Ядяхме всички, а говорех повече аз ту за едно, ту за друго, както се говори между приятели.

— Значи, ако имаше сила, щеше да го спасиш? — неочаквано ме попита Йон с дългите мустаци.

— Щях да го спася — извиках аз убедително.

Двамата се спогледаха и се усмигнаха снизходително. После млъкнахме и продължихме да вечеряме, а навън в дълбокия мрак се усещаше приближаването на бурята.

После вълни от мъгла и вода сякаш притиснаха колибата; полето застана изплашено; дъждовните капки чукаха по изсъхналите листа над нас. Седяхме и тримата пред пламъците на огъня и сякаш слушахме гласа на далечината, на дъжда и на бурята. Колко сме стояли така, не знам, но в спомените ми се е запазило ясно само онова бързо прокрадване на стъпки и изведнъж отстъпих назад изплашен: на вратата на колибата стоеше дезертъорът, мокър, а лицето му — покрито със съсирена кръв.

Дишаше тежко, очите му бяха помръкнали от умора.

— Не ме предавайте, добри хора — изстена той горчиво. — Загубен съм. Избягах от казармата и отидох при едного там, в града... Той беше някакъв богаташ; живя с една от сестрите ми, която беше на работа при него, направи й три деца, а после я изпъди... В началото казваше, че ще я вземе за жена. Отидох при него да видя какво смята да прави. Тя не може вече да се върне при нас... Сега вече е свикнала другояче, като кокона... А умира от глад с трите си деца... Отидох при него... Той е господин, а аз един нещастен работник... Вечерта, щом влязох и му заговорих, той се нахвърли да ме бие, удари ми четири плесника, после грабна пушката... Съборих го на земята и го убих... Смазах му главата с приклада на пушката... После избягах и скитах по света... Не ме прогонвайте! Сега в мазето прегорих въжето на пламъка на лампата и избягах... Ето, вижте почернелите ми и обгорели ръце. — После млъкна, обезумял и с блуждаещ поглед. Накрая рече бързо със снишен от молба и страх глас: — Къде да отида? Къде да избягам?... Нека някой от вас ме пренесе отвъд... Затова съм дошъл... Не мога повече!...

Като стенеше от болка, той ни показа черните си ръце, покрити с подпухнала обгоряла кожа. Със сбръчкано лице и хлътнали очи трепереше пред нас. Изчезнали бяха мислите и плановете ми: бях притиснал гръб в стената на колибата и изплашен гледах убицеца, който стенеше до нас.

Моите другари помълчаха известно време. После едновременно и двамата погледнаха към мен. След това Йон с късите мустаци се

изправи бавно и рече на беглеца:

— Ела с мен...

Излязоха под проливния дъжд и свистенето на вятъра. Другият мълчеше и слушаше замислен. Шумът на водата и полето напомняше виковете на въстанала тълпа. Стояхме така неподвижни известно време. После зад колибата се чува бързи стъпки. Този, който беше отишъл, се показва зачервен.

— Пренесох го оттатък — рече тихо той. — Водата бързо се качва... — И се сви спокойно до огъня.

После и двамата се обърнаха към мен. Аз разбрах какво ме питат с очи. Прошепнах развълнуван, едва дошъл на себе си:

— Не, не, не се бойте!... Ще мълча!...

И отново си спомням врявата, която се разнесе сред бурята. Видях конниците, стражарите, видях кмета, който се олюляваше с разрошени коси и викаше с цяло гърло:

— Не го ли видяхте? Не го ли чухте?

Моите другари отговаряха с безразличие, а на мене сърцето ми биеше до болка.

Чуваше се разяреното бучене на придошлата река. Нямах начин да се мине отвъд. Обикалях и аз около колибата сред дъжда, често поглеждах към своите приятели, а върбите, осветени от трепкащите светлини на огъня, се поклащаха като ужасени глави. Преследвачите се отдалечиха тревожни. Кметът отдалече попита още веднъж двамата Йоновци:

— Няма ли начин да се мине оттатък?

— Не, няма начин? — отговориха те.

И останахме пак сами край огъня, никой от нас не проронваше нито дума. Бурята спря, изведнъж във въздуха светнаха влажни звезди. Откъм север, донесени сякаш от планинския вятър, прелетяха ястреби, които жално пищяха, като че ли свиреха с медни овчарски свирки.

След това в кантона, върху твърдото легло, не можах да заспя през цялата нощ. Непрекъснато си представях, че ще се разкрие нашата постъпка, постъпката на двамината от колибата, и много ясно си спомням какви планове кроях, за да избягна тези обстоятелства. Представих си бягство към по-щастливи брегове, при по-добри хора, и заспах с решението да предложа на следващия ден на своите приятели да емигрираме в Бразилия. Там, шепнех аз, тече река Амазонка сред

вечна пролет... Там няма кметове и преследваният. Там аз и моите
двама Йоновци ще създадем оризова плантация...

Едва днес се осмелявам да заявя как погазих тогава закона.

1908 г.

ПЕСЕНТА НА СПОМЕНА

През ония отдавнашни дни, когато още няхах мустаци, когато няхах и грижи, ходех нощем с други момчурляци на моята възраст в лъката на Молдова да пасем конете. Имаше там едно място, което се наричаше Грумезов завой; там пуцахме конете; слушахме букаите им да подрънкват, усещахме ги как се отдалечават и бавно-бавно се приближават; ние наклаждахме огън от съчки и си разправяхме било и не било. Късно през нощта се изтягахме по гръб, вперили очи към звездите, и мълчахме, а двамина стояха на стража, зачервени от огъня, капнали за сън.

Други хора имаше тогава по земята, а по света се носеха разни приказки и истории, които днес вече не се чуват. Отидоха си и те заедно с хората. Така — спомням си, че еднажди от балкана слязоха чобани... Наближаваше есен. Измежду тия чобани имаше един, който нощем идеше с два коня чак при нас, на Грумезов завой. Стоеше край нашия огън, приказваше с нас, разпитваше ни за хора от селото и за разни работи, разказваше ни по някоя приказка; а когато на изток се покажеше Зорницата, яхваше коня и си отиваше в кошарата, която се намираще в едни долчинки от другата страна на блатото.

Беше около четиридесетгодишен; имаше свъсени вежди и гъсти черни мустаци, а приказката му звучеше някак тъжно и издълбоко. Ние му думяхме байко Михалаке и много ни беше драг. Разказваше хубаво стари работи и разказите му всякогаж изпълваха душите ни с жал... Той беше много добре сложен мъж с жилест врат; юмрукът му можеше да повали бик; но когато разказваше, очите му гледаха благо, а гласът му сякаш напяваше песента на тъжните отколешни случки.

Една нощ нямаше никакъв вятър и горичката беше замряла, очертана като назъбена линия по небосклона; месечината не беше изгряла, звезди изпълваха простора; Молдова си течеше тихо на завоя на няколко хвърлея от нас и златни светлини играеха по леко набръчканите ѝ води. Тази вечер байко Михалаке бе дошъл по-рано,

пуснал бе конете да пасат и сега седеше облегнат на лакът, сякаш тежест притискаше душата му.

Ние бяхме петима и лежахме по корем, завити в кожуси и абички. Навремени огънят изпукваше и осветяваше по някого от нас, после треперливите пламъци променяха посоката си и огряваха другиго, който лежеше с приповдигната глава и гледаше с пламнали очи.

— Байко Михалаке — обади се някой, — какво ти е тази вечер? Сякаш нещо ти е криво.

— Нищо ми няма, момче... — отговори байко Михалаке. — Мисля си... Така е с човека, идва час в живота му, когато си спомня за отминалите дни, и до него сякаш зейва гроб.

Ние твърде не разбирахме байко Михалаке: такива едни тежки думи изричаше понякога. Замълчахме. Само го гледахме настойчиво. Очите му като че ли бяха обърнати навътре в душата му и навремени в тях припламваше бегъл светлик като блясък на вълна.

— Момчета — неочаквано рече той, — приближава вече есен и иде време да си тръгваме. А кой знае дали някогаж ще се върнем пак по тия места. Мисля си, че моят живот все по чужбински краища минава. Не ми е мъчно за другите места, които съм напущал, ама сега ми е мъчно, защото тук съм младувал...

Ние се размърдахме, учудени от тия думи, но никой нищо не продума; разбрахме, че байко Михалаке, пак ще ни разкаже нещо; гласът му тегнеше, изпълнен със спомени. Сред тишината на нощта ято черни птици прелетя с шумолене над горичката. Една проточи глас като треперлив плачевен зов. Байко Михалаке вдигна глава нагоре и промълви бавно с принизен глас:

— Прелетни птици...

Не зная защо, усетих смут в душата си; след като самотното ято отмина, в нощта сякаш остана някаква тръпка.

След известно време казах:

— Затова ли разпитваше ти за тоя и за оня от наше село, байко Михалаке? Мнозина трябва да познаваш, щом си живял по нашия край...

— Познавам, как да не познавам; ама мнозина вече ги няма.

Щеше ми се да го попитам защо не отиде в село да види познатите си, ала се сдържах. Байко Михалаке беше особен човек.

Рядко бях срещал такъв човек в живота си. Може би си има причина за това, мислех си. Но на нас не ни беше съдено да я узнаем, щом той не ни казваше. Само го гледахме в очакване — той беше вперил поглед в огъня и си спомняше нещо...

— Ей там, отвъд, на другия бряг на блатото, откъдето слизам с конете — започна той бавно, — има един гроб, момчета. Нявга и дървен кръст имаше, но времето го прояде. Когато пръв път минах тази година, спрях се и разгледах мястото; смятах, че пороищата ще да са подяли брега, ама видях, че не са стигнали до костите, които са погребани там... И може би още много време ще спят в покой...

Сега вече никой не знае този гроб; и вие много пъти сте минавали с весели провиквания край него, без да знаете, че там лежи заровена Ирина, щерката на псалта от вашето село... Този гроб има своя история... Тук, в село Думбравени, имаше един псалт Калистрат, един висок-висок човек с бели мустаци, увиснали като къдели. Жена му беше дребничка, а устата ѝ по цял ден мелеше... зла беше до немай-къде! И в тяхната къща, момчета, се роди и израсна като цвете Ирина, за която ви разправам... Господар на селото и чифлика и голям чокоин, както е известно, беше векилинът Георге Алванит, другоземец, лют човек и хубавец...

Ей там, отвъд блатото, между баирите, където сега пасат нашите овце, и тогаз пасяха овце — овците на чокоина. Чирак на овчарите, момче за шетане из двора и за други работи, беше един момък, Аксънтел. Момъкът беше пръв на хорото — нали така става по селата, един момък застава начело на ергените, — пръв беше и в свирнята на кавал и бучум, а не беше и грозен... И той беше човек на тоя свят и не беше за изхвърляне. И един ден на великденското хоро взел на Ирина шамията, в която имало два стръка босилек... После, късно вечерта, влязъл в градината, почукал на прозорчето на собата, дете спяло момичето. Старите не чули, чуло го момичето и излязло да си иска шамията и стръкчетата босилек... А греела една месечина, сякаш светъл облак се бил спуснал над селото. Ирина се приближила до момъка, той извадил шамията, лъхнал ги мирис на изсъхнал босилек... Накрая у момъка останали и шамията, и любовта на момата. През него лято понякога Аксънтел почуквал тихичко нощем на малкото прозорче над постелята на момата, а понякога от кошарата между баирите песента на неговия бучум се понасяла бавно над долините и душата

му, и зовът му достигнали до двора на псалта Калистрат. Ирина се промъквала между градината и вървяла подир зова на бучума чак до река Молдова. Там из крайбрежните горички нощта се спускала като дим — нещата се виждали смътно. Но Аксънтел още от върха виждал сянката на изгората си... бучумът млъквал, той се спущал надолу към горичката с две кучета подире си; две кучета имал: Хайдук и Гарван — едното бяло, другото черно.

Добре се имали момъкът и Ирина до месец груден. Тогава овците тръгнали на зимуване. Заминал и Аксънтел... Но есенната слана не попарила тяхната любов; навремени се виждали.

Девојката чакала сгоден ден, за да признае на родителите си... Сърцето ѝ се свивало, защото момъкът бил беден и сирак. Ала такова време не дошло. През есенните пости в къщата на псалта пристигнали сватовници от страна на Алванит. Той виждал девојката много пъти, говорил с нея, тя му харесала и сега намислил да я иска... Щом Калистрат чул това, подскочил от радост, после седнал на одъра и погалил дългите си мустаци. Стиснал ръка на сватовниците и рекъл: „Харно, приемаме. Ще вдигнем сватба!...“ И започнал да брои на пръсти чеиза на девојката. А момата излязла от къщи, втурнала се в един ъгъл на плевника и заридала.

А пък Георге Алванит — той изведнъж бил пламнал по девојката и сега много бързал. Чокоинът давал земя и добитък в дар; такъв късмет рядко се пада на дъщерята на един селянин... Ала девојката плачела и линеела и толкова отслабнала от плач и мъка, че най-после старите забелязали. Загледали я със свъсени вежди.

— Какво ти е, дъще? Плачеш, задето ти излезе такъв късмет ли, каквото друга мома не е сънувала на този свят?

— Ох, мале и тейко, плача, задето ме давате на друго земец.

Старите се спогледали учудени. Сетне псалтът изкрещял:

— Какъв друго земед, мари, от една вяра е с нас!

— Имай милост, мале, имай милост, тате! — извикала девојката.

— Не ме зачерняйте! Аз любя един момък от нашите!

Майката се сопнала, псалтът вдигнал ръка и плеснал момичето през устата. Стрполила се Ирина на одъра с обляно в кръв и сълзи лице. А старият взел да ругае и да крещи:

— Аз съм твой господар! Ще сториш това, което ти кажа! Ние по-добре разбираме кое е за твое добро!

— Аха! — креснала и бабата. — Затуй са били разходките ти край благото... Скиторила си по лоши друмища. Или ще склониш, или ще влезеш в земята!

Били я старите и я принудили да млъкне и да склони да вземе векилина.

Ала на другия ден момата пак плачела и очите ѝ все повече хлътвали в черни кръгове; Калистрат пак започнал да ѝ крещи.

— Тейко — стенела девойката, — пребий ме, ала по сърце ми е един момък от нашите...

Днес така, утре така, девойката не казала кой е тоя момък. Биели я всеки ден. Тя мълчала, лицето ѝ потъмняло, сърцето ѝ се вкаменило.

После дошло време да иде и в църква, с кумове и шафери. Голяма сватба вдигнали. Попът пеел, а сълзите се леели по лицето на момата. Изкарали сватбата както си му е редът, гърмели с пищови, — всички се веселили, само на момата ѝ течали сълзите по бузите. Сетне престанали да текат... Стояла и гледала само в една точка.

Така настъпила пролетта; Ирина била вече невеста на Алванит и всички жени в селото я облажавали. А щом настъпила пролетта, след Гергьовден, започнали да прииждат и чокойските овце към река Молдова. И една привечер откъм баирите отвъд реката изведнъж се разнесла по долината познатата песен на бучума... А заедно с песента до къщата на векилина се носели и уханията на разцъфналите ливади; Ирина излязла от къщи, излязла от двора и се отправила към горичката, само очите ѝ пламтели. И бучумът секнал, Аксънтел се спуснал от върха към реката през мъгливия здрач с двете кучета подире си.

Много неща трябва да са си казали те, много трябва да е плакала невестата на векилина. Но после плачът ѝ стихнал и хубавите дни на отминалото лято отново се върнали за нея. Ту момъкът скришом влизал в селото, ту Ирина се прокрадвала в горичката край Молдова...

По едно време и до ушите на мъжа ѝ достигнала мълвата. Най-напред той се скарал на жена си гневно:

— Научих, невесто, че не си ми върна... Хората ми подхвърлиха...

Тя никога не била се усмихвала на мъжа си. Погледнала го намръщена; не му отговорила.

— Невесто — заговорил той отново, — кажи, истина ли е, или не...

Тя пак не му отговорила. Той изревал от гняв и млъкнал.

И една вечер, когато месечината греела в горичката и влюбените седели на тревата под една стара ракета... Сега тая ракета я няма вече. Както си стояли, изведнъж чули наблизо стъпки на хора, бързи стъпки и яростен глас.

— Това е Алванит... — тихо рекла Ирина.

Станали; Аксътел взел на ръце невестата, влязъл в реката и поел към другия бряг с двете кучета подире им. Той гледал напред, бързал. Ирина гледала назад. По едно време тя рекла:

— Мили ми Аксътел, усетиха ни; виждам суетня в горичката...

Той забързал, ала реката бучала все по-силно. Ирина каза отново:

— Ще ни стигнат, мили ми Аксътел...

И когато вече да излязат на другия бряг, в реката се втурнал и Георге Алванит с двама аргати. Разкрещял се страшно: невестата промълвила разтреперана зад овчарина:

— Взел си е стария ханджар и ще ме убие...

Скоро мъжът ѝ ги настигнал. Аргатите се нахвърлили върху момъка и го повалили на земята, а Алванит застанал неподвижен пред Ирина и изстенал от гняв:

— Мръснице! Какво си сторила, мръснице! Дойде последният ти час!

Тя го погледнала, без да трепне, а очите ѝ били тъжни и горели като два въглена. И само толкоз рекла:

— Ти не ми беше по сърце... А за севдата си мога и да умра!

Тогава Алванит забил ханджара в гърдите ѝ; тя се олюляла и паднала настрана, обляна в кръв. А Аксътел, момъкът, потреперил и изревал. Кучетата се втурнали изведнъж, хвърлили се на вратовете на аргатите. Той скочил и се стоварил върху векилина. Изтръгнал ханджара му, ударил го, разбил му главата... Обърнал се към аргатите, насъскал кучетата, подгонил ги, бил ги с дръжката на ханджара, ала те навлезли в реката и избягали...

Когато се върнал, изритал с крак Алванит във водата. Сетне се навел над Ирина, целунал затворените ѝ очи и изстиналите ѝ от смъртта уста. И разплакан, я изнесъл горе на могилата. Изкопал с

ханджара дълбок трап и положил на дъното му Ирина, да спи вечния си сън.

Това е историята на този гроб, момчета.

Байко Михалаке млъкна, застинал неподвижен на мястото си. А на изток, забулен в мъгли, се показва лунният сърп с проблясъци като от друг свят. Из върбите се понесоха въздишките на лекия среднощен повей; заедно с него до нас достигна и трепетният шепот на водите на Молдова.

Много време измина оттогава, но добре си спомням, че попитах байко Михалаке:

— За смъртта и за заравянето ѝ трябва да са ти разказали ония аргати, байко...

Той не ме чу. Стана помръкнал, навлезе в лъката и заговори тихо с конете в храстите. Чух букаите да подрънкват. После байко Михалаке мина яздешком край огъня и рече:

— Лека нощ, момчета...

Известно време го виждах по осветената лъка; изкачваше се бавно покрай могилата на гроба, сетне го изгубих от очи.

Всичките ми другари се бяха скупчили до огъня, завили се с абите презглава. Аз стоях неподвижен. Нощта ставаше все по-светла: вятърът гонеше речните мъгли и могилата сякаш се отдалечаваше... Пред очите ми ту се мяркаше момъкът от ония времена, ту се спираше байко Михалаке, мълчалив и тъжен; по едно време, бе вече късно, ми се стори, че заедно с въздишката на вятъра до мен долетя и риданието на бучум: песента на спомена. Песента трептеше сърцераздирателно като сред мъртвешка пустош и сякаш се сбираше в стълб от мъгли около стария гроб до реката.

1909 г.

КРАДЕЦЪТ

Чокоинът Костя Форьску, сгушен и прегърбен под дебелото наметало, пронизан от влагата, студа и отегчението, спря коня си пред къщата на горския пазач.

Вътре в трема огънят пламтеше в огнището и хвърляше живи отблясъци.

— Гавриле! — викна припряно и гневно чокоинът.

Висок, широкоплещест мъж с прошарени, разпилени по раменете коси се показва веднага, като прегъна врат, за да не удари главата си в горния праг.

— Заповядайте, господарю!

С камшика чокоинът отметна гуглата, която покриваше главата му, и намръщените му очи блеснаха върху бледото лице.

— Вземи си пушката и тръгвай след мен — рече той решително.

Горският се върна бързо, влезе в трема, бутна с ръка встрани някого, който му се беше изпречил на пътя, и затърси из долапа торбата, рога, пушката и секирата. Облече бързо клашника си, нахлупи извехтеля калпак и с едри крачки излезе на двора, като се подхлъзваше по разкаляната земя. Кучката Моца, вързана до къщата, започна да дърпа синджира и да скимти жално. Гаврил се спря разколебан и извърна към нея глава.

— Остави я в къщи! — рече господарят.

Селянинът загърна клашника на гърдите си и излезе на пътя със секирата и пушката.

— Какво има, господин Костя?

— И още ме питаш какво има? — яростно избухна чокоинът и засенчи лицето си с гуглата. — Ти знаеш само да се излежаваш край огъня, а и ония нехранимайковци нищо не правят, та трябва чужди хора да ми известяват, че в гората са влезли крадци. И аз ги виждам как ме грабят посред бял ден. Преди половин час видях, със собствените си очи един...

— Как може, господарю? Къде е? Трябва да е влязъл, след като аз се върнах от *спекцията*!

— Я ме остави на мира... Толкова си ходил ти в гората по такова време, колкото съм аз поп... Знам ви аз! — горчиво се засмя чокоинът.

— Ама вярно, господарю, ходих, как да не съм ходил! Обикалях, обадох се с рога на горските, те ми отговориха... Нямахте нищо... Тишина, покой... Само валеше... От три дни вали. Как ще влезе крадец в гората в такова време?

Чокоинът изсумтя гневно. Гаврил кротко се опита да каже още няколко думи:

— Може сега да е влязъл... Скрито... знам ли?

— А как иначе? — викна Костя. — Да не искаш да мине край твоята къща?

Горският млъкна. Чокоинът пришпори коня, чиито копита затъваха дълбоко в калта по пътя; пазачът заобикаляше локвите, провираше се, подхлъзваше се, отдалечаваше се и се приближаваше до коня. Така вървяха дълго време, без да говорят.

През гората се носеше полъх като стон на измъчени, невидими същества. Ситен студен дъжд като дребен влажен прах изпълваше въздуха и придаваше на деня пепелив цвят. Пазачът подтичваше след коня, хлъзгаше се и се подпираше на секирата, като разтърсваше по пътя си папратовите храсти, а от високите букови издънки падаха едри капки върху сивите му коси. Той си мислеше с недоволство: „Чокоинът е разгневен и трябва да вървя по волята му... Този, младият, не е като баща си, бог да го прости... Онзи имаше вяра в нас... а то така по-добре е той да стане пазач, пък аз да стана господар...“

— Какво те напушва смях? — попита изведнъж Костя с обърнато към него лице.

Гаврил кимна с глава.

— Ами мисля си, че ако пипнем оня, който и да е той, няма да му е леко...

„Господарят е голям шпионин — помисли си слугата. — Хм... И е страшно разгневен...“

— Къде ли може да е крадецът, господарю? Да е отишъл чак на новото сечище...

— Видях го да влиза там...

— Тогава да го пресрещнем по тази пътека...

Тръгнаха направо през храстите и клоните ги заудряха с едри дъждовни капки. От време на време чифликчията мърмореше ядосано. Гаврил вървеше напред и разтваряше клоните; изведнъж излязоха на сечището, а когато се спряха, доловиха човешки глас.

— Чуваш ли? — изстена сподавено Костя, като вдигна показалеца си.

Чуха съдържано подканване с измъчен, гърлен глас. Гаврил се спусна напреко през гората, за да пресрещне крадеца в дола, а чокоинът подкара коня си стремглаво напред; крадецът, облечен с червеникав клашник, още подканяше впрегнатите неподвижни волове, потънали до коленете в локвата, когато чифликчията го настигна и опря в него гърдите на коня си.

— Ще крадеш, разбойнико, а? Това да не е гората на баща ти?

Човекът обърна землистото си лице с рядка брада и с две кръгли, изплашени очи. И извика с пресипнал глас:

— Господин Костя, не ме бий и ти!

Но чокоинът извърна коня си и блъсна човека към колелата на колата, натоварена с вършина. Удари го два пъти с бича, после се дръпна назад, мина встрани и го перна с оловното топче, което висеше на края на бича. Човекът падна върху колелото.

— Свършено е с мен! — изстена той кратко, изплашено. Вклеци ръце в спиците, коленичи в калта и струйка кръв се плъзна по бледите му устни. Точно тогава от храстите изскочи и горският и викна с дебел глас:

— Какво правиш тук бе, разбойнико? — После се спря до колата слисан: — Ти ли си бил бре, Иле? Какво има? Господарю, този е Иде Коватору... Ама какво му е?

— Не виждаш ли какво му е? — викна чокоинът. — Коленичил е и облещил очи...

И двамата гледаха крадеца. Той мигаше с очи, лицето му се гърчеше от някаква силна болка в тялото, от устата му бликнаха капки кръв и думите:

— Дръзнах и аз, ала бог ме наказал...

После стисна зъби и се отпусна във водата на пътя.

Чокоинът стоеше неподвижен на коня си. Не знаеше какво решение да вземе. Не знаеше какво да мисли. Гаврил чакаше и гледаше ту него, ту падналия. После се реши и се обърна към чокоина.

— Господарю, аз думам да го взема и да го отнеса в моята колиба... Как ще го оставим тук? Нещо му стана...

— Добре, вземи го и го отведи... — с половин уста каза господарят.

Горският подпря отстрани пушката и секирата и започна да разтоварва колата, като хвърляше вършината край пътя. Над тях дъждеше бавно, тихо, а оловносивият простор сякаш стелеше над света разкъсваща тъга. Иле Коватору стенеше в калта край колата, подпрян на единия си лакът.

След като привърши, Гаврил хвана Иле под мишниците и бавно го качи в колата. После кратко подкара воловете:

— Дий!

Сивите волове се напънаха и с мъка изтеглиха колата от калта.

— Господарю — рече Гаврил твърдо, — ти тръгни напреко, откъдето дойдохме... Аз ще хвана по пътя, малко ще заобиколя...

Колата с кротките волове и пребития човек тръгна през дъждовната мъгла. Чокоинът мълчаливо обърна коня и пое през гората, в пронизващия студ, сред тихите въздишки на горските глъбини. Вървеше замислен, усещаше тялото си вкочанявало. Някакво неясно недоволство го бе завладяло. И сякаш изпитваше жал и към себе си, и към коня, който мокър и гладен го носеше вече половин ден. Може би щеше да се зарадва на огъня в колибата на горския, ако го нямаше падналия. „Какво ли му е? — мислеше си той. — Не го ударих толкова силно... Навярно от преди му има нещо...“ И вървеше бавно през потъналата във вода гора...

На два пъти обърка посоката и трябваше да се връща обратно. И пак започна да се ядосва. Но като стигна до къщата на горския, ядът му стихна: колата стоеше празна сред двора, а воловете преживяха стиска трева на завет под навеса.

Влезе в трема. И веднага усети благодатния огън. Ала на земята до огнището седеше безсилен, отпаднал и целият в кал крадецът на дърва.

— Доведох го... — рече тихо и със странен поглед Гаврил. — Много е отпаднал... Преживял е още едно премеждие... А и днес много се е напъвал край воловете... Заповядайте, господине, в голямата одая...

Чокоинът влезе в по-чистата стая. Изведнъж от мрачината се отдели Гавриловата жена, хвана ръката му и я целуна. После се отдръпна със скръстени на гърдите ръце.

— А къде ти са момчетата?

— На работа са, господине — рече Гаврил. — Дърводелци са...

Мракът в стаята беше студен и потискащ. Чокоинът усети остър мирис на застоял въздух, на прах и ракия. Свали тежкото си наметало и се запъти към трема, дето беше огнището.

— Прониква в костите тая влага — рече той, като търкаше ръце и се грееше на пламъка.

— Да, така е в дъждовно време — продума горският, загледан в земята. После изведнъж додаде: — Заклах една кокошка... невестата ще направи борш...

В същия миг чокоинът Костя усети как гладът го парна по стомаха, устата му се напълни със слюнки. После сведе погледа си надолу. От другата страна на огнището болният човек беше отворил широко озверени, мътни очи. Изведнъж изстена страшно:

— Бай Гавриле, бай Гавриле...

— Какво искаш? — попита благо горският и се приближи.

— Бай Гавриле, запали ми свещ...

Чокоинът потрепери: човекът очакваше смъртта! И изведнъж неизпитвано досега чувство завладя душата му: съжаление към този, който гаснеше. Думите му сякаш се превърнаха във въпроси. Горският донесе восъчна свещ. Чокоинът го гледаше как се движи тържествено, дори сякаш равнодушно, с дълбока бръчка на челото, а в него се надигаше тревогата.

Човекът пое свещта и я сложи до себе си на земята. После се изпъна по гръб.

Изведнъж чокоинът проговори:

— А бе, човек, какво ти стана?

— Били го с тояги някакви хора... така ми каза — продума горският. — Скарали се за земя. Били го по гръба и по гърдите... Целият е само синини...

Чокоинът погледна пак към болния; срещна големите му, изпълнени с болка очи и си спомни за удара с оловното топче. Извърна глава. Попита тихо, смутено:

— А той откъде е? Какво работи?

Болният отново застана, после простря ръцете си, сякаш се бранеше от нещо: черни, груби, напукани ръце, възлести като клони, ръце на роб на земята.

— Работник е... — рече тихо горският.

— Клет работник съм... — изстана болният и отвори широко очи. — Биха ме едни хора... И ми умря едно дете, а нямах с какво да го погребя, та исках да занеса на пазара една кола дърва.

Закашля се... Бавно избърса с ръкав бликналата на устните кръв. И изведнъж погледът му, прикован върху чокоина, стана странен.

— Сега какво да правя? — рече той с променен, нисък, дълбок глас. — Сега си думам така: да се оженя...

Млъкна, настойчиво загледан в чокоина. После отново започна да бълнува:

— Сега си думам: хайде, невесто, на полето, на Чоара. Там ще работим цяло лято и ще спим под колата, а кучето ще бъде вързано до нас...

В къщата цареше тишина. Горският бе седнал на малко столче в ъгъла, а чокоят, на стола срещу огъня, който леко трепкаше и съскаше, слушаше вцепенен.

— Ами аз какво да правя? — рече пак крадецът на дърва. — Аз мисля едно, чокоинът друго... Господарю — прошепна той с болка, — господарю, години наред съм се трепал по твоите ниви; дай ми два гроша да си купя царица за зимата... Ама сега си мисля иначе: ще отида да продам воловете, че нямам какво да им дам да ядат...

За известно време настана мълчание. После се чу друг, далечен глас, някакъв дълбок стон, изпълнен с молба и страдание:

— Добри хора, не ме удряйте! Не ме удряйте! Не ме убивайте, братя...

Някакъв ужас сякаш се промъкна през пепеливия мрак. Човекът затвори очи и застана; после млъкна.

След време прошепна кротко:

— Бай Гавриле, дай ми свещта...

От голямата стая се разнесе задавеният в сълзи, скръбен плач на жената на горския. Гаврил запали вощеницата; болният я хвана здраво с дясната си ръка, после прошепна много тихо:

— Жената остава сама... Кой плаче? Да ѝ отведеш воловете и колата...

— Добре...

Човекът потрепери, после застина с приковани в тавана очи. Землистото лице и тъжните очи потънаха в мъгла: денят бавно, бавно гаснеше.

— Простете ми — прошепна той и въздъхна дълбоко.

Блед, застанал до огъня, чокоинът попита тихо, развълнувано:

— Какво трябва да се прави?

Свещта от изопнатата ръка се наклони към земята, падна и угасна. Никой не му отговори. Човекът, погълнат от печалния мрак, млъкна завинаги.

1909 г.

ДЕН КАТО ВСЕКИ ДРУГ

В нашата махала на високото, в къщичка, каквито са всички други наоколо, живее господин Григоре Лацку, дребен чиновник в префектурата.

По-нагоре и по-надолу от Григоре Лацку живеят други чиновници — едни в кметството, други в полицията, трети в съда или на други места. Всеки със свой дом и стопанство, и няма двор, в който да не растат поне няколко плодни дръвчета и да няма малка зеленчукова градина, в която работи добрата, трудолюбива стопанка.

Къщата на Лацку има две стаи и кухничка. На двукрилите прозорци цъфтят всякакви видове цветя: теменужки, мушкато, шибой, бегонии, индрише, гледани много грижливо, за да не каже нито един минувач „гледай какви голи прозорци, сякаш къщата е запустяла“. В едната стая са натрупани столовете и канапетата от зестрата, украсени с пъстри дантели, покрити с калъфи, за да ги предпазят от всичко, което би могло да го повреди. На тях не сядат никои. За гостите има специални сламени столове, наредени около кръглата маса. На средата на масата стои от години една вълнена покривчица, а върху нея блести изрядно чиста лампа. Лампата е от млечно бяло стъкло, а крачето ѝ е потънало във вълнената покривчица. Шишето проблясва в студения полумрак на стаята. Госпожа Луца Лацку поглежда през прозореца, между цветята, оправя няколко гънки на калъфките на меките столове, отива до кръглата маса и гледа внимателно, някак си замислено, лампата.

— Откакто съм се омъжила — казва тя, — от осемнайсет години имам тази лампа... Сега вече не можеш намери такива хубави неща...

В стаята има и много други предмети на същата възраст: като се започне от машата зад печката и се стигне до парцалените черджета по дъсчения под и яркоцветните картини по стените. Тези поставени на почетно място картини бяха изрязани внимателно от „Мемоарите“ на Казанова — наивни хромофотографии с кученца, агънца и деца, които издателят на времето изпращал като награда за читателите заедно с

произведението на знаменития италианец. В кухничката, където едва можеш да се завъртиш, всеки ден госпожа Луца яростно чисти и трие съдовете и всички нужни за домакинството прибори. Тя не можеше да понася слугиня.

— Първо, всички са подли — казва тя. — Второ, вършат работата през куп за грош и като ги гледам, подлудявам.

Впрочем по този въпрос всички съседки са на едно и също мнение. Те са една от друга по работливи, домакинствата им блестят от чистота. И все пак от време се оплакват на мъжете си, че са самички, че нямат слугиня и че се блъскат като робини. Но моментите на възмущение отминават бързо — животът не променя тъй лесно своя ход.

Господин Лацку е с кръгло лице, доста червендалест, винаги с добре засукани руси мустаци, и още доста млад.

Той беше беден момък, от село. Отначало бе работил като стажант в съда и в префектурата, по-късно му дадоха и малка заплата. Какво бе правил-струвал, но беше се освободил от военната служба, а след това се бе оженил. Зографовата Луца беше много по-възрастна от него, беше навършила тридесет години, но имаше малка зестра и беше изключителна домакиня.

— Май все недоволна, доста сприхава, доста ревнива — казваше господин Лацку, — но голяма къщовница, работлива...

Живееха заедно вече осемнадесет години. Господин Григоре Лацку няколко пъти бе имал неприятности ту заради изчезването на едни документи, ту заради поверените му марки, които се бяха загубили. Но всичко това беше отминало отдавна. Той беше трудолюбив, добър и изпълнителен и се радваше на известно покровителство. През тези осемнадесет години им се бе родила само една дъщеря. Сега госпожица Ленца учи в професионалното училище. Кротка е и разбира от домакинска работа и току-виж, утре, другиден започнали да идват сватове. А господин Лацку вече се бе примирил със съдбата си. Знае, че по-високо не може да стигне, знае какви гозби ще яде отсега нататък, до края на живота си, знае колко вино му е позволено да плати за почерпка, за да не се разсърди жена му, когато и донесе заплата си... На празници, на Нова година изпраща визитни картички преди всичко на началниците. Изписва с красиви букви обичайното П. В. П. П. („Поздравявам Ви по случай празника“) и

добавя „Почтителни благопожелания!“. Когато срещне хора, които „могат да му направят зло“, той бърза да ги поздрави, и то така, че сякаш иска да изтръгне заедно с шапката и всичката коса от главата си. С колегите си ту се поскарва, ту се сдобрява на чаша вино. С понискостоящите от него се държи и така, и така. Не се държи лошо, защото всеки си има своите грижи, а селяните, бедняците знаят, че „докато не смажеш колелата, колата не върви добре“. И към малката му заплата от сто и тридесет леи се притуряше по нещичко от някогашните му събрата. Тези събрата обаче сега му свалят калпак, щом застанат пред него, и му казват:

— Господин Григоре, искам да извадя един документ...

Господин Лацку поглажда бавно мустаците си и хвърля хитър и много съчувствен поглед към просителя.

Щом се върне в къщи, веднага се захваща за работа. Трябва да се погрижи за градината, той винаги гледа пуйки и няколко гъски, а с остатъците от домакинството може да угои и две-три прасета. Освен караниците след пийване и при получаване на заплата разправии с госпожа Луца той има доста често. Госпожа Луца е сурова жена, а носът и е зачервен на върха от ревност. Отначало го ревнуваше даже и от сестра си, после започна да гледа с гняв и омраза всички по-млади от нея съседки. Господин Лацку отминаваше всички с известно безразличие.

С повече грижи и огорчения живееше госпожа Луца. Години наред всяка сутрин тя се ядосваше, като отиваше на пазар, години наред се ядосваше на дъщеря си, че къса прекалено бързо рокличките и обувките си, години наред всеки ден се ядосваше, когато седнеха да се хранят, години наред всеки път се стряскаше, когато в двора се разкряха кокошките, години наред крещеше към ястреба: „Къш, къш!“, пляскайки с ръце и размахвайки стиснати юмруци нагоре към небето; от години дебнеше на прозореца, когато приближаваше време Григоре да си дойде от канцеларията, дебнеше го иззад цветята и тогава на острия ѝ нос се появяваше кървавочервено петно. Години наред не бе имала нито миг на доволство и покой. След толкова години на непрекъснати ядове и огорчения, душата ѝ се бе озлобила и тя бе започнала да се проклина и да желае смъртта си.

— Глупости! — казваше господин Лацку и се усмихваше. — Я си намери някаква работа!

Госпожа Луца протягаше мършавата си шия към него; тя стоеше в сянката, гледаше го с искрящите си жълти очи и разтегляше устни в болезнена усмивка, която разкриваше две щърбини на горните ѝ зъби. Въздишаше, а душата ѝ кипеше от горчилка.

Една сутрин, след цяла нощ на мъчителни сънища, госпожа Луца се събуди в мрачно настроение. Излезе на двора по басмена пола, наметнала на раменете си стар шал, кръстосан на гърдите и завързан на гърба. Този шал някога бе имал цвят, но сега изглеждаше като нещо вековно, като разкъсана и оръфана кожа на животно от някакъв непознат свят. Отиде до курника, като пошляпваше с чехли; там наведе дългото си, мършаво тяло, отвори бързо вратичката и започна да тършува с дългите си ръце в ниския тъмен кокошарник. Кокошките крякаха изплашени и учудено, но тя ги вземаше една по една и ги опипваше за яйца. Пусна петела — един стар пъстър петел с големи като ками шипове — и изслуша победоносното му тръбене. После внимателно пусна да излезе и шарения пуяк и двете пуйки — невестите на пуяка. Към тези три големи и благородни птици госпожа Луца изпитваше някаква особена обич и дори уважение. Никога не би се решила да пожертвува която и да е от тях за храна, пази боже! Пуйчетата, които им се излюпваха, се отглеждаха трудно, трябваше да ги храни с фий и извара, а след това ги продаваше. Пусна и шестте бели гъски от съседния курник. След това изнесе от кухничката торбичката със зърното и започна да ги мами със странен, писклив глас, докато кокалестите ѝ ръце хвърляха на всички страни зърното, сякаш сееха. В този момент над овощните градини се показа слънцето и изведнъж чистата, спретната къщичка се развесели. Из съседските дворове се дочуха гласове, подвиквания, разнесе се крякане на домашни птици; госпожа Луца се повдигна на пръсти, погледна през оградата нагоре и надолу и видя бели забрадки, познати лица, всекидневната сутрешна шетня из дворовете. Известно време гледа внимателно, после се върна отново при птиците. Донесе им прясна вода, хвърли им още зърно. И щом се отърва от тази грижа, бързо си влезе в къщи. В стаята, обикновена стая с маса, огледало, няколко стола и три легла с евтени кувертюри, господин Григоре и дъщерята още спяха, увити до под брадичките с червени юргани. Третото легло беше красиво оправено и застлано. Госпожа Луца започна да подрежда, да размества нещата, да ги нагласява по-добре, отначало тихо, след

това доста шумно. На два пъти излиза, за да изтърси чергите и тръшка вратата след себе си. Погледна крадешком към ленивците, които спяха, и по лицето ѝ се виждаше, че е много недоволна.

— Какво значи това блъскане бе, жена? — измърмори господин Григоре, отваряйки очи. — И да си поспи ли не му се полага на човек в тази къща?!

— Какво? — троснато запита госпожа Луца. — А знаеш ли откога се е съмнало? Аз имам работа, не мога да чакам...

— Пак ли започваш? Всяка сутрин все едно и също...

— Ами, разбира се, тебе какво те засяга? Аз се блъскам като робиня, аз си лягам най-късно, аз ставам най-рано, не си усещам кокалите от умора и на всичко отгоре и вие имате лице да говорите!

— Кой дявол те кара да ставаш посред нощ?... — изръмжава с дебел недоволен глас Лацку.

Госпожа Луца беше готова да го порази като гръм с ожесточения си поглед, но леглото изскърца и мъжът ѝ се обърна с лице към стената. Дъщерята Ленца бе отворила очи още при първите думи на майка си и предпазливо, със страх се бе измъкнала изпод топлия юрган и бързо се обличаше.

— А ти? А ти? — закрещя госпожа Луца. — Какво се мяташ така, какво те прихвана? Ще скъсаш дрехите си!... По-полека! Спри де, по-полека, че ха си ги съдрала, ха съм ти счупила главата!

Момичето понечи да нахлузи обувките си, за да излезе по-бързо навън. Госпожа Луца се хвана за главата:

— Ах, тежко ми и горко!... Елате да видите, добри хора! И това ми било обувки?... Добре, Ленцука, ама така ли съм те учила да си чистиш обувките?... Я погледнете, добри хора, погледнете! Махай се отпреде ми, мързелано! Аз не мога да разбера как можеш да търпиш праха по себе си, по дрехите си, по обувките си... Аз когато бях на твоите години... Махай се по-скоро! За теб трябва железни дрехи и железни обувки, ама и тях ще съдереш! Я погледнете, добри хора... как се мотае!

Изумена, госпожа Луца плесна с ръце. Господин Григоре изведнъж се обърна към нея:

— Ама какво ти стана бе, човек?! — кресна той. — Какъв дявол те е прихванал?...

Момичето беше се измъкнало навън. Госпожа Луца отпусна безпомощно ръце. Мъжът ѝ седна и отново кресна ядосано:

— Бре, бре, бре! Докато не затръшнеш вратата, докато не удариш, докато не обидиш — не може!... Ще ме накараш да си взема шапката и да хвана света!... Ще те пратя по дяволите и ще се махна!

И той започна да се облича бързо, с резки движения. Госпожа Луца излезе навън да види момичето, да нагледа кокошките, да вземе метлата, да изтърси чергите, да свърши всичко, което трябваше. И докато шеташе, все въздишаше дълбоко и гледаше втренчено пред себе си с потъмнели, пълни с огорчение и гняв, очи.

— Какво сновеш така? Какво блъскаш? — извика господин Лацку.

Госпожа Луца измърмори нещо неразбрано.

— Какво казваш?...

Тя се обърна и излезе от стаята, говорейки си сама.

— Пак беснее! — каза с възмущение господин Лацку.

А госпожа Луца шеташе и тръшкеше всичко, каквото ѝ попаднеше под ръка, мислеше си за ядовете от днешния ден и от другите дни и тежка мъка я обхващаше. Когато поднесе кафето на мъжа си и филийката хляб на дъщеря си, мъката ѝ нарасна. След като остана сама и привърши сутрешната си работа, седна на пруста на слънце, въздъхна тежко и впери поглед в градината. Беше ѝ горещо и смъкна прастария си шал. Над челото ѝ беше паднал кичур коса. Тя бързо го мушна под забрадката и продължи да стои тъжна, загледана напред с леко отворена уста, сякаш тънеше в някакъв мрак, който все повече се съгъстяваше. Сякаш вече не чуваше леките шумове наоколо.

Тя мислеше. Преди всичко беше убедена, че не е ревнива. Само че не можеше да понася жената на Панаите Томеску от долния край на улицата, която постоянно пресрещаше Лацку. Всяка вечер тя заставаше на прозореца, мяукаше и кимаше с глава. Но мигар с това свършват нейните мъки? Откакто се е омъжила, един ден спокойствие не е имала. Даже и в празник пак трябваше да има поне час-два ядове и грижи. И самата тя не разбираше защо никак не ѝ вървеше. Приятелки нямаше, а и колкото бе имала, всички бяха се оказали подли същества; идваха у дома и само за да я следят и после да злословят по неин адрес, да стоят на приказки и да се кикотят с Григоре Лацку. От тях само интриги и сплетни. По-добре, че стана така: нито те да ѝ идват у

дома, нито тя да ходи у тях. Сега имаше само две госпожи, с които се разбираше — жените на двама банкови служители, току-що преселили се от Галац. С тях си разменяше по някоя дума, но освен тях нямаше никой друг...

Всичко в главата на госпожа Луца беше объркано. Откъслечни мисли идваха и си отиваха. Сред многото причини за нещастията ѝ тя не можеше да отдели нито една по-съществена, основна, която да оправдае разкъсващите гърдите ѝ въздишки и болезненото роптаене:

— О! Просто ще се побъркам... Иде ми да се хвърля в някой кладенец!...

Нещо смътно, неопределено сякаш се промъкваше в тялото ѝ, в мозъка. Нещо студено и неясно, някаква разкъсваща болка, която отговаряше на откъслечни мисли, която изричаше вътре в себе си със стиснати зъби:

— От толкова години... От толкова години... нямам мира... нямам миг почивка...

От толкова години само труд и мъка! Никога не бе приседнала с доволство, а всеки път с горчива въздишка. И сега тази студена разкъсваща болка преминаваше от костите ѝ, облъскани от работа, по цялото ѝ тяло и стигаше чак до мозъка ѝ.

Няколко черни пиленца се приближиха плахо до нея. На всяка стъпка вдигаха глави и я поглеждаха ту с едното, ту с другото си око. Госпожата, изглежда, ги забеляза и се помръдна. Те размахаха крилца и се разбягаха с писукане. В този необикновен миг тя напълно се опомни, вдигна изведнъж блестящите си жълти очи, проследи с поглед птиците и се загледа в зеленчуковите лехи на градината.

Скочи, отиде да набере копър, магданоз и зелен лук, върна се забързана, сякаш нещо я гонеше, и влезе в кухнята. Зашета в един ъгъл: повдигна едно дървено корито и извади няколко парчета месо, останало от предишната вечер. Изми ги грижливо, сложи ги в тенджерата, наточи шумно ножа в чембера на котлето и се спря разколебана.

— Ще направя същата гозбица, както вчера... — прошепна тя решително.

Извади тенджерата, мазнината и започна да готви. През отворената врата блестеше майското слънце. Откъм градината се носеше нежен полъх с мирис на цветя. Дълбока тишина цареше

наоколо; само от време на време се дочуваше кукуригането на петел; нарядко отнейде далече долиташе вик, който поради голямото разстояние до къщичката на Лацку прозвучаваше мелодично.

Госпожа Луца изведнъж дочу гласове и се изтръгна от мъчителните си мисли.

— Кой е?

През градината, бавно, съвсем леко облечени, по чехли, идваха двете съседки, с които говореше от време на време — госпожа Луксица и госпожа Иляна... Мъжете им бяха отишли вече на работа и те идваха при нея, за да си разменят по някоя и друга приказка. Госпожа Иляна беше вече с прошарени коси, на възраст, майка на няколко деца. Движеше се трудно, задъхваше се и клатеше тежко глава, при което заиграваха вълните на тройната ѝ брадичка.

Госпожа Луксица беше още млада, очите ѝ грееха все още с младежки блясък на бялото, но вече повехнало лице.

Госпожа Луца им се усмихна вяло, тъжно. А госпожа Иляна Тимотей се отпусна на миндера до прозореца и попита високо с писклив глас:

— Какво правиш, мадам Лацку?

— Какво да правя? И аз с моите грижи, ето на, готвя...

— Точно тъй, мадам Лацку, човек вече не знае какво да готви...

Госпожа Луксица Георгиу беше се облегла на рамката на вратата, поднесе бавно до лицето си една неразцъфнала роза и дълго, дълго я мириса, притваряйки за миг очи.

— Мадам Лацку, какво ти е? — попита тя тихо с нежна усмивка.

— Като че ли си нещо наскърбена...

Госпожа Луца остави ножа настрана, избърса ръка в крайчеца на един пешкир и се загледа мълчаливо в двете си съседки. После въздъхна.

— Ееех, много ми са грижите!... — заговори тя с болка. — Днес рано сутринта имах една неприятност... Какво да правя? Като не мога друго, такава ми е орисията, не мога... Работата си аз трябва да я свърша навреме... Лягам си късно и усещам кокалите си като натрошени... Че каква почивка можеш да имаш?... Работа, работа, а от мъжа, мила моя, вярвай ми, никаква блага дума... Той се обърна и си излезе, какво го е грижа? По другите гледа...

Очите на госпожа Луца бяха помътнели, помръкнали.

Жената на Тимотей рече:

— Господи, мадам Лацку, че бива ли да се косиш заради такава жена...

— За кого говориш? — попита госпожа Луксица. — За Аглая Томескувата ли? Вчера я видях, издокарана, напудрена... Чудя се, откъде толкова пари?...

— Да, за нея става дума... — каза доволно жената на Тимотей.

А госпожа Луца изведнъж изпита желание да излее всичката си мъка, която се бе събрала в душата ѝ.

— Виждам я, непрекъснато я виждам — бързо рече тя. — Виждам я докарана, белосана и червисана, нагиздена... И чувам... Ту на вратата застане, ту на прозореца отиде, ту на пианото дрънка... и кой как мине оттам, все поглежда към нея... Само да знам, че има нещо между нея и Григоре, очите ѝ ще издера... Ами че тя жена ли е? Разбираш ли, мила моя, тя само с моди се занимава, а аз по цял ден се блъскам... Аз на две-три години една шапка си купувам, на пет години — една рокля... А той как не се трогне да каже: „На̀ ти, божие създание, ето, вземи си и ти нещичко, не ходи като просякиня...“ Защо да не ми даде? Нали аз пестя, аз икономисвам, от един бан^[1] правя това, което други правят от десет, за пудри и парфюми не давам нищичко, аз съм почтена жена... На нито един бал не съм отишла, на нито една вечеринка, аз само работата си гледам. Какво да правя? Като съм си такава... загубена? Какво мога да направя?... Ето на̀, от сутринта насам, мислите ли, че съм седнала поне за миг? Ту кокошките, ту подреждането в къщи, а сега и яденето, а в туй време колко има, дето стоят, стоят и гледат от прозореца и си мислят за разни глупости?... Не знам какво да кажа вече, не знам какво да правя, ама понякога, право ви казвам, ми иде да се хвърля в кладенеца!

Бързо, с плачлив глас се вайкаше госпожа Луца. Заговори отново за онова, което върши тя като домакиня, показа им изпорязаните си и изпободени пръсти и пак обидено подхвана дума за жената на Панаите Томеску, после заразправя с нескончаеми подробности за разбитата печка, на която вече не можеше да се готви.

— Аз не се занимавам с моди, не си правя шапки като онази... Не разбирам какво намират мъжете в нея...

— Такива са мъжете, такива... — вайкаше се и госпожа Иляна, като кимаше бавно с глава и клатеше вълнообразната си брадичка.

— Аз, право да ти кажа, госпожа Луца — обади се госпожа Луксица, миришейки продължително неразцъфналата роза, — право да ти кажа, аз бих зарязала тези работи и не бих се тревожила толкова много... И аз си имам куп неприятности... но аз вземам някоя книга или вестник и чета... Би трябвало и ти да си починеш малко... А то само работа, идва време, когато ти дотегне.

Настъпи кратко мълчание. Госпожа Луца понечи да възрази и впери мътния си поглед в младата си съседка. Но Луксица бе обърнала глава при познатите викове, които се чува наблизо.

— Я! — сепна се тя — Децата... Тръгвам си... Току-виж, че яденето ми загоряло на огъня!...

Откъсна се от вратата и забърза към къщи.

— Е, как да не полудееш? — изведнъж избухна след нея жената на Лацку, гледайки втренчено другата си съседка. — Гледай ти? Книга да прочетеш, вестник да прочетеш! До това ли ми е на мен?! А пък и тази: кичи се с цветя, носи кок и се мисли за красива... Ще се пръсна от яд...

— Господ е напълнил света с каквото е могъл — отвърна жално госпожа Иляна. — Ще ти кажа, мадам Лацку, за тази дама нещо, ще ахнеш от изненада...

И двете си засушукаха. Сред разговора госпожа Луца пак започна обичайните оплаквания. В този ден тя имаше една болка, която трябваше да излее с думи.

Като си отиде и госпожа Иляна, жената на Лацку остана отново сама, все така недоволна, и продължи да въздиша и да мърмори ядно:

— Ето я и тази, ходи като пощаджия от къща на къща... У дома и едно нещо не е на мястото си... А като се върне мъжът ѝ в къщи, има, клетият, да чака, докато хапне нещо!

Все тъй мрачна и навъсена, тя си свърши кухненската работа, остави гърнетата и тенджерите настрана и излезе да събере яйцата от полозите.

Но на прага се вцепени от ужас, облещи очи, размаха дългите си ръце нагоре и се развика:

— Тежко ми, горко ми! Ястребът!

Петелът бе надал сигнал за тревога и кокошките, размахвайки крила, се втурнаха да се скрият. Грабливата птица се спусна от висините като стрела и налетя в градинските храсти върху една бяла

кокошка. Сграбчи я в ноктите си и се помъчи да я вдигне и да прелети над стобора.

Госпожа Луца закрепця продължително: „Къъш!“, втурна се да го гони, грабна тичешком един ръжен, вдигна го високо и през люляковите храсти и френското грозде се нахвърли срещу врага. Кокошката се мятеше; ястребът я стискаше в ноктите си и я зашеметяваше, като я удряше с клюна по главата. Но при буреносното приближаване на жената той рязко се издигна, размаха крила между дърветата, прелетя спокойно над оградата и веднага се изгуби.

Жената на Лацку хвана внимателно кокошката, огледа я и я остави пред себе си на земята. Гледаше я как отваря човката си на равни интервали, как стои със затворени очи, по-скоро умряла, отколкото жива. Госпожа Лацку се огледа наоколо, вдигна очи натам, накъдето беше излетял врагът, и избухна:

— Господ да го убие! Чумата да го тръшне! Само туй ми трябваше сега след всичките ядове, дето ги имам!... Какво ще правя сега? Гръм да беше го ударил! Ей на, кокошката умира...

Вдигна птицата от земята, занесе я тичешком до кухнята, напръска я с вода и я гледа тревожно и тъжно, докато тя се вцепени.

Тогава отново започна да се вайка и тихо да кълне. Така, мърморейки с яд и мъка, прибра яйцата от полозите, ошета в цялата къща, като бършеше бързо и гневно праха от всички ъгълчета на гостната, върна се в кухнята и се спря на прага. Беше ожадняла. Забърза с ведрото към кладенеца до пътната врата. Върна се, напълни чашата, изпи бързо водата и отново зашета из кухнята.

— Като че ли ме боли главата — прошепна тя. — Какво ли може да ми е?... Не зная вече какво да правя, толкова ми е тежко!

След някое време чу биенето на часовника на катедралната кула — беше единадесет часът. Ей сега ще си дойдат Григоре и дъщерята — трябваше да слага мамалигата.

На масата дъщерята Ленца както обикновено мълчеше. В тъжните дни на своето детство тя бе придобила един постоянен страх, почти ужас от гнева на майка си. Григоре Лацку се хранеше бавно, сякаш всичко му беше безразлично, макар да виждаше добре, че жена му всеки момент щеше да избухне.

— Ти защо не ядеш? — попита той по едно време.

— До ядене ли ми е на мене? — каза сдържано тя. И изведнъж започна да излива горчилката си.

Ето на, той все сама я оставял в къщи, без помощник, без нищичко, и ястребът дошъл и уморил една кокошка. По-добре било каторгата, смъртта, отколкото такъв живот!

— Остави ме на мира бе, човек! — извика ожесточено мъжът ѝ. — И какво, като я уморил? Една кокошка! Голяма работа! Да не струва повече от една кокошка? Дявол да я вземе! Остави ме на мира, да се наям като човек и да ми се услади яденето...

Госпожа Луца беше изморена от толкова много неприятности и едва можа да промълви:

— Разбирам. Разбирам много добре! Теб какво те е грижа! Аз една рокля не съм си ушила, една шапка не съм си купила. От сутрин до вечер се трепя, капвам от умора, бял ден не съм видяла... Какво да правя? — продължаваше госпожа Луца с горчив смях. — Аз не мога да се наконтя и да застана на прозореца, да пресрещам мъжете и да им намигам. Аз не се занимавам с моди. Аз съм почтена жена! Един господ само знае колко се мъча. Я ме погледни, гледай, ама какво те е грижа?! Ти се наядеш ще си излезеш, какво те е еня?! А аз тук стоя като болна. Иде ми да се хвърля в кладенеца надолу с главата...

Мъжът и я гледаше с безразличие:

— Какво си баеш там бе, човек?! За какви моди и прозорци говориш? Върви и се хвърли надолу с главата в кладенеца, щом нямаш друга работа!

— Знаех си аз, че такава е отплатата към робинята! — изохка тежко госпожа Луца.

— Ей, и какво искаш бе, човек? Какво искаш? — неочаквано ревна мъжът. — Остави ме, дявол да го вземе! Няма ли да имам и аз един спокоен ден в тази къща? Онзи ден разправии, вчера разправии, днес разправии, от години всеки ден разправии за неща, които ти се привиждат!...

Той нахлупи шапката си и излезе, мърморейки:

— Едно си баба знае, едно си бае!

Госпожа Луца се отпусна бавно на стола и затвори очи.

Отново чу тези думи. Когато вдигна клепачи, дива омраза сякаш бликна от жълтите пламъчета на очите ѝ. Отиде до огледалото, огледа

се, опипа острия си и червен на върха нос, после бавно излезе, отиде в кухнята, намокри една бяла забрадка и я постави на челото си.

Ленца идваше от градината. Госпожа Луца застана на пруста и дълго я гледа как се приближава. Спря я и грубо ѝ рече:

— Какво търсиш в градината? Какво се мотаеш? Аз тук се мъча и скъсвам от работа, а ти ще ми хойкаш? Хайде, тръгвай за училище! И да не те виждам пред очите си, мързелано!

В горещия следобед се носеха сладки ухания от всички градини. Един облак закри слънцето и няколко капки тупнаха тук-там по прахоляка из двора. Още по-ярка светлина заля тихия двор. Госпожа Луца усети, че е гладна, влезе в кухнята и хапна набързо, права, парче мамалига и няколко късчета месо. Испита странна жал към самата себе си.

„Така ядат робините...“ — помисли си тя и като че ли усети горещи сълзи в очите си.

След това запаса една престилка и излезе да събира пресни яйца по съседките. Плачевният ѝ глас се чуваше в близките и в подалечните съседски дворове. Върна се късно, задъхана, с пълна престилка. Затърси квачката — една шарена кокошка. Намери я в един изоставен полог, между разкъсани паяжини, зад кокошарника. Донесе я, мъчи се известно време да я насади върху яйцата, захлупи я с една счупена кошница и после си помисли с ужас, че е закъсняла с храненето на птиците.

Започна да мами пуйките, гъските, кокошките и им даде зърно. Бързо им донесе и вода. След като свърши и тази работа, отново се разтича без почивка: в градината — да плеви, из стаите — да приготви дрехите, които трябваше да пере на другия ден. Слънцето слизаше бавно-бавно към хоризонта. Дъщерята и Григоре се върнаха в къщи, госпожа Луца беше вече съвсем капнала от умора. Завариха я пред кухнята да гледа кокошката, хвърлена до плета. Момичето се промъкна боязливо в кухнята. Беше жадно. Докато то пиеше вода, госпожа Луца се обърна и се разкрещя:

— Какво правиш там? Чак сега ли си идвате?! Разходихте ли се достатъчно?!

Момичето се дръпна назад и изтърва чашата на земята. Госпожа Луца се сепна от острия шум на строшения в пода порцелан и се хвана за главата:

— Божичко! Божичко! Ето и чашата счупи! От осем години я пазех! Купих я на Илинденския панаир. Сега счупи и тази! Ето защо побеснявам, ето защо ми иде да хвана света!

Детето със сълзи на очи отиде в стаята. Госпожа Луца я последва с проклетия и вайканици. И щом видя Григоре, отново се сети за модите и фасоните на „онази отдолу“. Гласът ѝ веднага спадна до обичайното вайкане. Детето се беше свило в един ъгъл. Лацку стоеше неподвижно и гледаше през прозореца. Мракът в стаята все повече се сгъстяваше, а госпожа Луца не млъкваше. Лека-полека я обхващаше някаква отмалялост, завиваше ѝ се свят, сякаш пред очите ѝ започваха да играят червени светлини.

— Цял ден, цял ден не съм се спряла... ето, цял ден съм се блъскала... А нейна милост навярно е седяла до прозореца и си е дрънкала на пианото. Аз съм зла, аз съм баба — твоя милост какво те е еня?! Твоя милост се забавлява и гуляе... Проклетницата, дъщеря ти, троши каквото ѝ попадне и все аз съм виновна.

— Я стига, жено, остави детето на мира! — избухна Лацку. — Защо го кълнеш?

— Да го оставя на мира ли? На тебе се е метнало. Утре, другиден ще се нахвърли върху мене да ме бие! Утре, другиден ще се нахвърлите и двамата върху мен.

— Затваряй си устата бе, човек! — изрева Григоре. — От едни час ми надуваш главата! Боже господи, днес, изглежда, си се побъркала.

— Не мога повече, не мога повече! — изстена госпожа Луца. — Години наред се блъскам като робиня, години наред, години наред всеки ден... като робиня... а за мене няма даже и една блага дума, нищичко... Тръгнал си подир онези модерните, подир онази мръсница, Панаитевата, а аз пъшкам тук и се мъча!

— Затваряй си устата, жено! Знаеш, че от известно време и аз излизам от търпение...

— Знам, знам, знам!... Ах! Знам... — смееше се отчаяно жената. — Хайде, скочи, удари ме... Тръшни ме на земята и ме стъпчи с крака... После иди при оная Панаитевата... А аз като робиня тук, като робиня... Години наред... години наред...

— Млъкни, стига си врещяла така, че ще те чуят хората! По-добре запали лампата и сложи масата.

— Не мога да мълча, защото съм стара и побъркана, не мога да мълча...

Известно време мъжът ѝ мълча, докато жената говореше безспирно. След това стана и понечи да излезе.

— Къде отиваш?! — изкрещя госпожа Луца. — Надолу ли отиваш? Аз не съм модерна, аз не си купувам шапки, за какво съм ти?... Върви, отивай...

— Остави ме бе, човек! Остави ме! — изрева Лацку, изпаднал в ярост.

Изплашеното момиче в ъгъла сподави писъка си. Блъсната, госпожа Луца удари главата си във вратата и падна на земята. Лацку излезе бързо на улицата и тръгна бавно някъде нагоре.

Госпожа Луца се изправи безмълвно в мрака, влезе в кухнята и запали огъня. Сложи котлето за мамалига. И права, потъна в горчиви мисли за страданията си, за своите дългогодишни страдания, които нямаха край.

— Не мога повече! Не мога повече! — стенеше тя с болка. — Не мога повече!... От години се мъча, не повече не мога.

Опипа удареното си слепоочие и сякаш от цялото ѝ измъчено същество бликна някакъв подтик да вземе някакво решение. И като в проблясване на мълния се видя на дъното на кладенеца с разбита глава, а тези, дето я измъчват, се бяха насъбрали наоколо и надничаха ужасени към дъното, откъдето робията ги гледаше с оцъкдени очи.

— Трябва да свърша, трябва да свърша!... — и тръгна веднага, без да си дава сметка какво прави, към кладенеца до пътната врата. Когато стигна, спря се, сложи ръка върху каменния обръч, после на колелото, после на синджира. Усети студеното желязо и изведнъж, като поразена от гръм, я обзе луд страх, който я обгърна като в леден саван. Върна се, седна на пруста и изпадна в унес. Стоеше неподвижно, без да мисли за нищо. Това беше първата почивка на госпожа Луца през този ден. Наоколо беше тихо. Откъм градината полъхваше прохладен въздух и тя сякаш усети в цялото си тяло сладостта на почивката... После вдигна глава и видя, че в кухнята свети. Изпълненият с вълнение ден още не беше свършил. Някаква особена жал, някаква остра, разкъсваща болка на безсилие се надигна от вътрешностите ѝ към очите, тя се отпусна на пруста и заплака. Никого си нямаше тя, никой не се трогваше от нейните страдания, струваше ѝ се, че ей сега

ще умре от умора. Продължаваше да плаче тихичко. Вече беше късно, когато в тишината дочу стъпките на Лацку. Чу от прага и плахия, нежен глас на момичето:

— Мамичко, мамичко!...

Изправи умореното си тяло, стенейки, и влезе да приготви вечерята.

1909 г.

---

[1] Една стотна от лея. — Б.пр. ↑

ЕДНО МАЛКО РАЗСЛЕДВАНЕ

Господин кметът от наше село, от Петрещ, излезе преди един час от общината заедно със секретар-бирника. Преди да се приберат по домовете си, те както обикновено се отбиха за малко в кръчмата сред селото. Там, в дъното, има една стаичка, в която едва можеш да се завъртиш, но е удобна за двама чиновника, които искат да си отдъхнат след цял ден работа. Кръчмарят, господин Василе, за втори път бе им донесъл по половинка хубаво вино... И първия, и втория път ги погледна с усмивка в кривогледите си очи, остави каничката на масата и потърка доволно ръце.

Двамата мъже разговарят за обичайните работи на службата си. Кметът е рус, висок млад човек — син на свещеника Думитру. Изкарал е три класа в семинарията, после зарязал учението. От известно време управлява общината. Има хубав, звучен глас на псалт, но смехът му е сдържан, сподавен, с разтегнати устни. Изглежда, всеки път, когато се засмее, господин кметът Ръуц се сеца, че горните му предни зъби ги няма... Затова, когато се смее, закрива крадешком ръка устата си.

Господин Матси Пинпилеску, секретар-бирникът, е възрастен човек. Той има едър и закръглен почерк, толкова красив, че не вярвам да има някой друг такъв в цяла Румъния. Като огромно, съвсем кръгло О, излязло изпод сръчната му ръка, с и лицето му, червено като рак. На това лице като неподвижни очи на страшилище стоят кръглите му големи и сини очила, които запълват вдлъбнатините под челото му. От непрекъснатото стоене на едно място, на един стол до масата, всеки ден от толкова години насам, тялото и краката му сякаш се бяха набили и скъсили.

По едно време, към привършването на втората гарафа, замълчаха и двамата. Навън съвсем се беше стъмнило, духаше звънлив топъл вятър, предвестник на пролетта. Слабата светлинка в стаичката се отразяваше в гарафата и в празните чаши на тънки сребърни ивици. Покрай стената се чуха стъпки. Някой застана до прозореца, после нечий пръст почука три пъти по стъклото.

— Кой ли ще да е? — каза Думитру Ръуц. — Пак някакви ядове в канцеларията...

— Търсят някой от нас по телефона... — И мрачните очила на секретар-бирника се втренчиха в прозореца. — Не! — добави той веднага. — Това е Амброзие, познавам го по копчетата. Виж ги как лъщят... — И той викна силно: — Заповядайте при нас, господин *гинирал*! Влезте!

Амброзие, старшият на жандармерийския участък, едър, висок като планина, пристегнат в синята си униформа, цялата в галони, влезе, подрънквайки със сабя. На мургавото му лице разцъфна приятелска усмивка. Здрависа се с общинските отци, придърпа един стол и седна до тях.

— Знаех си аз, че ще ви намеря тук — каза той живо и весело. — Моите хора ме осведомяват за всяко движение. Питам ги: „Накъде отидоха?“ — „Нататък!“ Отивам на другия пост. „Къде влязоха?“ — „Влезли са тук!...“ Готово — и аз ви намерих тука...

Господин Василе, кръчмарят, се промъкна неусетно като нечестив дух пред вратата и плъзна поглед към клиентите си.

— Може би ще заповядате нещо?...

— Чакай бе, човек, чакай — извика Амброзие и протегна ръка към него. — Чакай, какво изникваш така като изпод земята! Първо, имам честта да съобщя на господин кмета, че преди четвърт час в мазето на общината е натикан някакъв индивид... Довел го един от караулните... Щом се мръкнало, и го видял да се шляе безцелно из селото. „Що търсиш из село, бре? (Аз съм си обучил караулите.) Що търсиш из село?“ — „А че тъй било, инак било...“ — „Хайде в общината!...“ Той не искал. И нашият го взел на щик! Добре съм си обучил аз караулните...

Фелдфебелът се усмихна и опипа с върха на пръстите черния си като гарван мустак.

— Да не е някой търговец? — попита замислено секретарят. — Ама какво търси той по вечерно време?

— Ти видя ли го? — запита неочаквано кметът, обръщайки се към Амброзие.

— Не. Караулният ми доложи. И като минавах оттук, рекох си да ви кажа и на вас като си тръгнете към къщи, можете да се отбиете в

общината. И аз не разбирам кой може да бъде... Чобану казва, че носи граждански дрехи.

— Кой Чобану?

— Караулният. И каза, че не искал да върви. Нищо не говорел, само се съпротивлявал.

— Кой знае — каза замислено кметът. — Ще видим.

— Дезертър е — заяви уверено секретарят Пинтилеску. — Отначало си помислих да не е някой търговец, който трябва да идва... по някаква дребна сделка из тези места... или има да вади някакъв документ при мен... Но виждам, че трябва да е някой дезертър. Не е търговец.

— Ако имаше в общината някой стражар, щеше да го разпита — и досега може би вече щяхме да знаем... — каза Амброзие.

— Казваш, че е с граждански дрехи? — каза секретарят и повдигна очилата си. — Значи, не е дезертър. Отначало си помислих, че може да е дезертър. Но ако беше дезертър, щеше да е облечен с войнишки дрехи... Може да е векилинът на чифлика Плопени... Той има да урежда някои неща, да се договаря, да вади документи... Значи, трябва да отида и аз... Не каза ли, че търси мен?

— Чобану не ми каза нищо такова — отговори Амброзие и намигна на кмета.

— Значи, не е векилинът... И той има работа с мен... — Секретарят впери умислено очилата си в празното шише. Кметът се надигна от стола. Кръчмарят запита тъжно:

— Значи, да не нося нищо!...

Амброзие се разсмя:

— На господин Пинтилеску може да му се иска да остане, но не го оставя пленникът с гражданските дрехи... Аз съм млад човек и ме чака булката... Съжалявам, господин търговецо, съжалявам... Оставам към ваша милост с най-дълбоки почитания!

Всички се разсмяха шумно. Секретарят пак обърна сините стъкла на очилата си към гарафата и рече колебливо:

— Тогава може да е някой друг... Може да е по работа за някакъв документ, за нещо...

Но Амброзие отново смигна и кметът сложи ръка на устата си, за да прикрие празното място на двата зъба.

Пригответиха се да тръгват. Кметът започна да бърка по джобовете на жилетката си, прегъвайки се одве, но секретарят-бирникът направи знак на възражение.

— Не може така, господин кмете, аз съм се разбрал с кръчмаря... Аз плащам, господин Василе...

— Много добре, отлично! — намеси се кръчмарят, потривайки ръце. — Моля, пак заповядайте...

Излязоха през задния вход. За миг чуха врявата от гласовете в кръчмата, за миг кметът зърна бялото и сладко усмихнато лице на кръчмарката. После вратата се затвори и в лицето го лъхна топлият южен вятър. Тръгнаха мълчаливо между къщичките на селото. На всички страни мъждукаха звездички, светлинки. Амброзие си подсвиркуваше тихичко някаква песничка и подрънкваше със сабята. Секретарят се питаше тревожно: „Кой ли може да е?“ А кметът, висок и слаб, вървеше с наведена глава и си мислеше за бялото и грейнало лице, което бе зърнал за миг. После започна да размишлява върху забележката, която му беше направил префектът, за лошото състояние на пътищата в общината... Той беше човек, който си изпълняваше, доколкото можеше задълженията, но ако общината е бедна, какво можеше да стори той? Вече и подпрефектът, възрастен и хитър човек, беше започнал да го притиска... Ту пътищата, ту сградата на общината, ту подготовката на делегатите за изборите... Разбираше кметът какво означава това... Господин подпрефектът има два коня и сега в края на зимата не достига фуражът. Толкова са лоши пътищата в общината и толкова много се тревожи господин подпрефектът Джорджеску за тях, защото кметът като добър стопанин има няколко копи сено...

— Няма как! — мислеше си кметът Ръуц. — Ще се противя аз до някое време, ще си търся, доколкото мога, правото, но в края на краищата пак ще трябва да му пратя една кола сено... На големците не можеш излезе насреца!

— Какво казваш? — попита секретар-бирникът.

Ръуц се сепна.

— На големците не мож излезе насреца — отвърна кметът.

— Така е! — подкрепи го с въздишка Пинтилеску.

Амброзие изведнъж се спря и извика със заповеднически глас:

— Чобану!

Караулният, с добре прилепнала към тялото долама, препасана с ремък, и с пушка с щик през рамо, се приближи в тъмнината.

Беше слаб, брадат човек, който години наред живееше по канавките и караулеше срещу заплащане.

— Ето, този го закара в общината — каза Амброзие.

— Така ли? Ти ли го закара? — попита припряно секретарят. — Кой е той? Не ти ли каза?

— Не ми каза... — отвърна караулният с провлачен, уморен глас.

— Как тъй бе? Нямах ли уста да го попиташ?

— Питам го, господин Матей!

— И той какво отговори?

— Той каза, че си е негова работа, нямало на мен да отговаря.

— Не ти ли каза, че търси мен?

— Не. Той е нещо като *машинистър*.

— Какъв машинистър?

— Ами че облечен е с доста овехтели дрехи... Какъв може да бъде? Гледам го аз — трябва да е машинистър...

Тримата чиновници се разсмяха и тръгнаха към общината. Четвъртият служител остана мълчалив в мрака с пушка на рамо, повесена на къса връв. Поставен да пази другите и като човек, който си изпълнява дълга, той се упъти да седне до стобора на завет от вятъра.

В кметството секретар-бирникът влезе с гневен устрем. Щом не е търговецът, щом не е векилинът, тогава напразно е бил път дотук. Ако е някой скитник, ще вида той, и с него ще се разправя. Та секретарят е човек, свикнал да се ядосва, да се гневи и да тропа с крак. Години наред е учил той тази служба. Кметът слушаше Амброзие, който му разясняваше какви инструкции дава на караулите.

— Охрана като при нас, смятам, че няма никъде!... — каза той с приятелска усмивка.

Секретарят заповяда на разсилния в общината да доведе арестанта. Той го доведе, вкара го в стаята и тримата чиновници го заразглеждаха с любопитство. Човек като човек, нищо особено. Среден на ръст, с доста износени граждански дрехи. Държеше в ръка смачканата си шапка, а под разчорлената му коса се въртяха изумените му очи, учудени от светлината и от вперените в него погледи.

— Знаех си аз, че не е нито търговецът, нито векилинът — каза с раздразнение секретарят. — А бе, ти какъв си? Машинистър ли си?

— Никакъв машинистър не съм! — отвърна арестантът. — Но защо ме докараха тука?...

— Не е твоя работа! Как се казваш?

— Тудосе Казаку.

Фелдфебелът понечи да се обади, но секретарят беше настроен за отмъщение. Червеното му лице започна да се разкривява, а това означаваше, че той се мъчи да скърца със зъби.

— А откъде си ти бе, машинисте? — изкрещя Пинтилеску.

— Ама аз не съм машинистър, господине, не съм машинистър! — отвърна недоволно човекът.

— Какво? Какво? Ядоса ли се? Не се ядосвай чак толкова, че ще ядеш бой!... Нямах никаква работа насам нито със секретар-бирника, нито с някой друг — тогава какво търсиш?

— Ами че имам си работа...

— Може би имаш да вадиш документи, книжа?... — попита по-кротко секретарят.

— Нямам да вадя никакви документи, никакви книжа.

— Тогава си скитник!... Кой те прати?...

— Господин подпрефектът...

Тук въпросите изведнъж секнаха. Пинтилеску изведнъж сведе поглед към земята. Кметът и Амброзие се спогледаха, после Ръуц закри устата си с ръка.

— Когато преди две години служех при господин подпрефекта — сам започна човекът, — негова милост имаше и други далавери. Пращаше ме в града да нося писма на една госпожа...

Непознатият започна да се смее. Разгневен, секретарят вдигна глава:

— Е, и какво от туй? Я не бъди нахален! Какво значи това: преди две години... Служил си при господин подпрефекта, а после?

— После ме изгони, ама аз не бях виновен...

— А, значи, изгони те!... — Секретарят скръсти ръце на гърдите си и се обърна изумено към другарите си. — А, значи, за един хаймана като този дойдохме ние тук!?... Да го бутнеш в мазето, та да му дойде акълът... Ти, господин Амброзие, си прекалено добър човек... Ама ще му дам аз да разбере. Гледай ти... идва тоя скитник...

стои с нас на приказки... това-онова... Кой знае какво си откраднал на господин подпрефекта, а? Признай си, че ще има да патиш и майчиното си мляко ще кажеш...

Поразпаден от виното и въодушевен от разговора, секретарят започна да подскача от яд.

— Ама, господине, аз нищо не съм откраднал, какво искате от мен? Кой сте вие?... Господин жандарм, пуснете ме да си ходя!...

— Как! Аз съм... Ей, разсилен, я ела по-близо... Я го слушай ти...

— Стой, почакай, почакай, господин Пинтилеску... — кротко каза Амброзие и тръгна към пленника. — А ти да ми кажеш на мен откъде си, откъде идваш?

— От града...

— Тъй, добре. И какво търсиш тук?

— Търся господин кмета.

— Добре. Ето, господин кметът е тук... А кой те праща при негова милост?...

— Господин подпрефектът...

— Как господин подпрефектът?... — изкрещя възмутен секретарят. — Ти, магаре такова, каза, че те е изгонил...

— Чакай, чакай... — каза Амброзие и вдигна ръка към Пинтилеску да се успокои. — Ти какво правиш при господин префекта?

— Аз служа при негова милост.

— Тъй ли? А нали каза, че те е изгонил.

— Да. Ама видя, че не съм виновен. Той си взе за жена онази госпожа и сега пак съм на служба при него.

— Каква госпожа? — намеси се секретарят.

— Госпожата, дето ѝ носех писма.

— Чакай — каза кротко Амброзие. — Добре. Значи, господин подпрефектът те е пратил при господин кмета.

— Да. Изпрати ме с поръчение...

Секретарят Пинтилеску веднага започна да се усмихва приятелски...

Приблужи се до пленника и го потупа по рамото:

— Добре бе, господине, ама защо не кажеш така? Какво все разправяш, че си машинистър и не знам още какво...

— Ама не съм машинистър, господине... — възрази човекът.

— Знам, знам... Добре... Щом идваш от страна на господин подпрефекта, ела с мен да се почерпим... Така кажи бе, бате...

— Чакай — каза пак Амброзие. — И какво имаш да казваш на господин кмета?...

— Значи... господин подпрефектът... ме прати... за малко... сено...

— Тъй ли? — каза кметът с усмивка и поклати глава. — Добре. Получих и капарото... да... Много добре...

Секретарят извади носната си кърпа, леко я прекара по мустаците си и изведнъж започна да се удивлява.

— Гледай ти!... — и започна да тегли след себе си пратеника на подпрефекта. — Отначало си мислех, че имаш някаква работа... някакви книжа... Ама откъде мога да знам!... Ела бе, ела да те почерпя...

Господин кметът стоеше замислен като сит кон пред сено. Пред очите му изчезна и образът на кръчмарката.

Само Амброзие, усмихнат и спокоен, засука мустак и му намигна, като направи знак към секретаря. После каза проникновено:

— Видя ли какво разследване? Това се казва разследване!...

1910 г.

РАЗКАЗ СЛЕД СЕДМАТА ЧАША

Слушай да ти разкажа една история, за която изведнъж си спомних — каза ми моят приятел Гаврилаш, след като се нахранихме. — Много време мина, откак не сме се виждали, а аз потънах там, в онова провинциално градче. Знаеш, че в живота на един учител няма големи вълнения. Събитията, привлекли вниманието ми, могат да се изброят на пръсти. Сив, еднообразен живот.

През ония години живеех у една дебела мустаката госпожа, голяма гледачка на карти. Понякога гледаше и на мен и ми говореше с непоклатима увереност за някакво момиче със сини очи и за някакъв заговор срещу моето щастие, а също така, че отнякъде ще ми дойдат пари и че ми предстои дълъг път. Аз се смеех и се бранех и от синеоката девойка, и от неочакваните пари, а госпожа Касандра полу на шега, полусърдито протягаше ръка с вдигнат нагоре палец и ми крещеше разпалено:

— Parol doner^[1], господин Гаврилаш! Ако не се сбъдне туй, което ти казвам, можеш да правиш с мен каквото щеш!... Картите никога не лъжат.

Госпожа Касандра имаше една котка със сребриста козина, много хубава и галена котка, която скачаше в ръцете ми, извиваше гръб и се гушеше на гърдите ми. И тук, у вас видях едно животинче от същото семейство — то се провря под мишницата ми и ме погали по лицето с меката си опашка. Като видях вашата котка, сетих се за другата, а оттам и за съседката, която живееше през пътя. Съседката, която живееше насреща имаше нещо от грациозните движения на котките — беше дребничка, стройна и нежна. Имаше очарователна усмивка, по лицето ѝ преминаваше лек трепет, а под сянката, която хвърляха черните ѝ къдри, погледът ѝ беше твърде опасен за моя душевен покой, повярвай ми.

Съпруг на моята съседка през пътя беше директорът на префектурата, господин Демостене Ласкар. Странно нещо. Мисля, че и ти можеш по името да си представиш господин Демостене Ласкар —

висок човек с прошарена коса и внушителни бакенбарди. Вървеше бавно с изпъчени гърди, размахвайки бастуна пред тялото си. Вървеше като човек, който е тръгнал да върши подвизи... От тридесет години насам той тръгваше и се връщаше все с този героичен вид.

Ходеше добре облечен, носеше ръкавици и бомбе и поздравяваше много церемониално. От край време всички го знаеха като началник на префектурата. За целия град той беше „господин началникът“.

И на този човек, който бе живял толкова години сам, бе събрал пари и построил къща, украсена с безброй заврънкулки и покрита с червена ламарина, с балкон, потънал в бръшлян и увивни рози, две години преди това му беше хрумнала странната идея да се ожени. И беше се оженил. Довел от далечни места едно дребничко, нежно и неспокойно момиче с още по-неспокоен поглед.

Моята хазайка я наричаше „госпожа Софиика“ и много пъти, когато я видеше сред цветята на балкона, дълго я гледаше и клатеше глава. Понякога изпод тъмнокестенявите ѝ мустаци се чуваше едно недоволено „Хм!“

Животът ми в това градче, както можеш да си представиш, имаше малко развлечения. По кафенета не ходя, по кръчми — още по-малко. По-приятно ми е да си стоя в къщи и да чета. Наистина по едно време бях навикнал да се разхождам из околностите на градчето. Там имаше една рядка елшова горичка, пълна с цветя, а до нея, откъм селата, които се виждаха в долината, извор — една кристална дъга се спускаше почти безшумно към долината по постеля от кичести треви.

Там, от края на горичката, се откриваше много красива гледка: далечните планини се виждаха като забулени в димни мъгли, а когато слънцето залязваше, димните мъгли се разсейваха в теменужена сянка.

Но от известно време не ходех даже и до елшака. Седях с книга в ръка в моето тъгълче на чардака. Но право да си кажа, не четях, свеждах очи към книгата само когато наблизо се появеше допотопното туловище на госпожа Касандра. През другото време дебнех с очи като граблива птица. Безкрайно удоволствие ми доставяше да следя бързите скокливи движения на госпожа Софиика, да гледам как се повдига на пръсти, как напруга тяло, изопва шия и протяга ръце, за да хване някоя роза, увила се високо около стълба на балкона, как се навежда през перилата и вика с нежно гласче едно грозно кученце с дълга козина,

което тя наричаше „Бижук“, как хвърляше към мен пламенен поглед изпод ресниците си.

Гледах и виждах, че точно срещу нейните малки бели ръце има рози, които я разделяха от кученцето, и то, колкото и да го викаха, не идваше на балкона и не скачаше в ръцете ѝ, въртейки опашка. А горещият лъч от черните ѝ очи ме пронизваше право в сърцето.

Но аз съм преди всичко човек с принципи, в кръвта ми е да зачитам законите. Госпожа Софиика беше съпруга на господин Демостене Ласкар и толкоз — неговата съпруга, неговото богатство трябваше да си остане негово. Имах само едно-единствено желание: да я гледам, както гледам цветята на балкона. Но и това беше много за моите часове на отегчение и скука. Поне така ми се струваше на мен. Оттогава досега съм поостарял.

Днес тъй, утре тъй, господин Демостене Ласкар се движеше като по часовник: тръгваше точно в определен час и точно в определен час се прибираще у дома си. Вечер точно в определен час излизаше да се разходи до кафенето и се връщаше късно. Този навик, както и тютюнът, беше му останал от времето на ергенлъка. Когато в градината свиреше музика, той точно в определен час излизаше с госпожа Софиика и най-късно в десет и половина се връщаха.

Когато господин Демостене си беше в къщи, балконът пустееше. Когато излизаше, съпругата му го изпращаше до портичката, после бързо отиваше на балкона и си намираще там безброй занимания. Наблюдавах я четвърт час да стои с везмо в ръка, после започваше да се разхожда насам-натам и да бере цветя за букет. След това сядаше замечтана, подпираще ръка на слепоочието си и свеждаше красивите си очи над някоя книга.

В моя живот навлезе някакво очарование. Гледах моята съседка като нещо крехко и нежно, а в същото време в ума ми се промъкваше, макар все още смътна, но затова пък толкова по-приятна, една мисъл: че много от тези неща, които се правят отсреща, докато господин Демостене изпълнява служебните си задължения, се правят за дома, в който аз живея. А измежду живеещите в този дом не за мустакатата ми хазайка се показваха розите, книгата и нежният профил на госпожа Софиика.

Един ден забележително събитие разтърси спокойствието на нашата улица. Тълпи хора се развикаха и с крясъци и свиркане хукнаха

надолу по улицата. Най-отпред тичаше гологлав, вдигнал една вила, някакъв мъж от покрайнините на градчето. Други махленци със зяпнали усти и ококорени очи тичаха подир него. Боси, гологлави деца подскачаха като козли отзад, смееха се и се блъскаха, а най-накрая се спъваше на всяка крачка и едва мъкнеше огромния си корем нашият стражар. Беше килнал фуражката си на тила и стъпваше ситно-ситно, извадил войнишкия нож.

Беше горещ летен ден. През разтворените прозорци подаваха глави жителите, събудени от неочакваната врява.

Госпожа Касандра също скочи, изплашена в следобедния си сън. Пристигна с тежки стъпки на чардака, оттам отиде в двора и заразпитва, изумена, с писклив глас:

— Какво има? Какво има, моля? Какво се е случило?...

Погледна към небето, сякаш търсеше с очи някакъв страшен змей, после отиде до портичката, погледа тичащите хора, но изведнъж се върна и започна да търси с поглед нещо из двора.

— Къде е Осман? — изпищя тя, ужасена.

Осман си играеше в дъното на двора с Бижуката, кученцето от отсрещната къща.

Неочаквано от потъналия в цветя балкон на нашата съседка прозвуча мелодичен глас:

— Какво е станало, госпожа Касандра, какво се е случило?

— Че знам ли я? — извика изплашена госпожа Касандра — Може би някой разбойник е избягал от затвора...

— Какво? — удиви се госпожа Софиика и кокетно се надвеси през балкона, поглеждайки надолу по улицата. Сега хората бързаха да узнаят нещо повече.

Някакъв минувач рече:

— Струва ми се, че е било бясно куче...

— Чуваш ли, каза, че било бясно куче — извика госпожа Касандра.

Нашата съседка тихо изписка: „Ай!“, вдигна ръце към челото си и леко се наведе назад. Това ѝ отиваше много добре. После опипа внимателно къдриците си, оправи ги и извика разтревожено:

— Бижуката, Бижуката!... Къде си?

— Видях го тука из нашия двор... — каза моята хазайка.

— Как така? Значи, е излязъл на пътя, когато Демостене тръгна за префектурата. Къде е? Бижук! Дали не му се е случило нещо?

Обхваната от тревога за това четирикрако същество с дълга бяла козина, госпожа Софиика изтича по каменните стъпала, дръпна рязко портичката, пресече с грациозни движения улицата и влезе в нашия двор.

— Ах, госпожа Касандра! — възкликна угрижена тя. Бузите ѝ бяха леко поруменели. — Дали не му се е случило нещо? Къде е? Бижук, Бижук, ела тук! Къде си бил, безобразнико?!

Кученцето се спусна към нея и започна да се умилква и да се търкаля в тревата пред краката ѝ.

— Мигар нищо не му се е случило? — запита отново нашата съседка и погледна недоверчиво към кученцето. После вдигна очи към мен.

Развълнуван от близостта ѝ, аз отговорих неволно:

— Не вярвам, не съм го виждал на улицата. Играеше си тук най-кратко...

— Така ли? — попита отново тя и ме погледна с признателност.

Нашата съседка не побърза да си вземе кученцето и да се върне на балкона си. Постоя още малко на приказки с моята хазайка.

И бавно, почти неусетно се приближи до чардака, където аз, както винаги, четях. Сега вече не четях, а гледах към съседката. Ах, много очарователна беше госпожа Софиика! Имаше силно, гъвкаво и закръглено тяло с тънко кръстче. И изведнъж тя ме погледна изпод полупритворените си клепки. Ей богу, при този поглед сърцето ми пламна и заби бързо. Виновен беше не само крадешком отправеният към мен поглед, но и лекият трепет по лицето, движението на кръста ѝ, от което роклята ѝ се залюля като подухвана от вятър.

— Какво четете, господин Гаврилаш?...

Не бях в състояние да ѝ отговоря. Само ѝ подадох книгата. Тя протегна глава и леко смръщи вежди. Направи гримаса, сякаш беше изпила нещо горчиво, но и така ѝ отиваше, вярвай ми. После добави със смях:

— Ах, философска книга... Мислех, че обичате романи. Никога не бих зачела философска книга. Но от роман не се отказвам...

Смехът ѝ като че ли гъделичкаше сърцето ми.

— И моят мъж е философ — каза тя. — В това отношение не се разбираме...

Разсмя се още по-силно и се обърна към госпожа Касандра. Смееше се и хазайката ми, без да знае за какво. Засмях се и аз. Някакво опиянение ме бе обхванало, като гледах движенията на тялото ѝ, потрепването на гърдите ѝ, оголената ѝ шия, леко извитите и в подигравателна усмивка устни, които бяха едва засенчени от нежен като на праскова мъх. Ах, тези устни, тези очи!... Изумително нещо, приятелю... Изведнъж изпитах чувството, че са ме целунали, изпитах опиянението на целувката и затворих очи... Но уви! Само ми се беше сторило така. Съседката ми вече се отдалечаваше с кученцето си, а аз си мислех дали бих умрял или дали бих бил в състояние да умра за една истинска целувка.

Така известно време аз бях щастлив само като я гледах. Бях твърд човек, както ти казах, човек, който уважава законите и чуждото благо! Но можех да си позволя от време на време да разменям по някоя дума с госпожа Софиика, когато идваше да си вземе Бижука, или да я гледам как бере цветя за букет и знаейки, че я наблюдавам скришом, да заема най-различни прелестни пози на балкона.

А какъв смях имаше, драги, какъв поглед... Днес вече не бих могъл да се заблудя.

А да видиш какво ми се случи една нощ.

Изведнъж се разнесе продължителният и изплашен вой на тръбата от пожарната кула.

В далечината, в долния край на града, бързо се издигна сияние като от луна, после огромни жълти пламъци се извисиха към небето. Съседите се развикаха. Крещеше и госпожа Касандра, държеше се за главата и се вайкаше:

— Олеле мале, сега целият град гори, ще изгори, олеле...

Аз бях излязъл на улицата и гледах как все повече се издигат към небето езиците на пламъците, как се стъстява сивият пушек на фона на неподвижното зарево и как през дима излитат като мълнии искрите от пожара. На слабата като при новолуние светлина се мяркаха забързаните фигури на хората от градските покрайнини, които сякаш отиваха да се наслаждават на красива гледка.

Отдалече се дочуваше глухо бумтене — тракането на помпите и на пожарните коли.

На обвития в рози балкон изведнъж съзрях сянката на съседката си. Чух и сладкия ѝ глас.

— Гледай да не се бавиш много, мили... Самичка в къщи, само с прислугата, ме е страх... А пък и те, струва ми се, отидоха да гледат пожара...

— Не бой се — отвърна с достойнство господин Демостене. — Всички съседни са будни... Ето го и господин Гаврилаш... Добър вечер, господин Гаврилаш... Ако не ходите на пожара, бъдете така добър... Вижте, жена ми остава самичка...

— О, да, разбира се, с удоволствие... Бъдете спокоен, господин Ласкар... — казах аз от изключително кавалерско чувство и стиснах ръката, която тържествено ми подаваше господин началникът на префектурата.

— Да не се бавиш много!... — извъня като сребърно звънче гласът от балкона.

— Няма, няма! — отговори господин Демостене и тръгна спокойно с бастуна и тържествената си походка към дълга си.

Улицата опустя. Бях останал сам до вратата на моята съседка като стълб в дрезгавата светлина. Госпожа Касандра се вайкаше като болна из стаите си.

Само я чувах, но не я виждах.

Стори ми се странна тази служба на нощен пазач, която бях приел на драго сърце, най-малкото странна. Не знаех какво да правя. Завъртях се на едно място с ръце на гърба. Реших да се разхождам насам-натам по улицата, но над перилата на балкона се наведе силуетът на госпожа Софиика. Спрях се. Тя ме заговори почти шепнешком.

— Господин Гаврилаш, не знаете ли чии къщи горят?...

— Струва ми се, че горят еврейските дюкяни... — отговорих аз по същия начин.

— Голям пожар!... — промълви изплашено съседката.

Не знаех какво да кажа. Настъпи мълчание. Госпожа Софиика, изглежда, се сети за моето положение на нощен пазач и се засмя.

— Господин Гаврилаш... защо стоите така сам на пътя... Ако желаете, заповядайте тук на балкона... Оттук пожарът се вижда по-добре...

Сърцето ми се разтупка. Отворих портичката, затворих я тихо и изкачих каменните стъпала. Съседката се отдръпна в сянката. После ми подаде един стол.

— Заповядайте, седнете... — каза тя приятелски.

Нощта беше тиха, не се усещаше никакъв ветрец. В далечината искрите от пожара се стрелкаха към небето, техният тайнствен отблясък достигаше до най-тъмните ъгълчета на балкона и сякаш ту скриваше, ту показваше замечтаното лице на моята събеседница. Розите сладко ухаеха.

— Каква философска книга още прочетохте? — попита ме неочаквано госпожа Софиика и се засмя тихичко, сякаш гургулица изгука.

Отговорих галантно:

— От *онзи* ден повече не чета философия.

— Тъй ли? А защо?...

Не отговорих. Не знаех какво да кажа.

— Господин Гаврилаш, ще хапнете ли едно сладко?

— Не, благодаря...

— Как така? Не обичате ли сладките неща?...

Тя пак се засмя, но по-неспокойно, по-възбудено. Мина край мен, съвсем близо до мен. Леката ѝ копринена блуза ме докосна, облъхна ме ухание на непознат парфюм.

Зачаках я смутено на тъмния балкон.

След малко чух гласа ѝ отвътре:

— Заповядайте, господин философ...

Влязох в една стаичка, слабо осветена от малка лампа с розов абажур. Вероятно това беше нейната стаичка. Поне така ми се стори. В нея се носеше мирисът на непознатия за мен парфюм. Беше пълна с разни неща, като някаква кутия с играчки. Върху масичката от червено дърво ме чакаха сладкото и чаша с вода. През отворения прозорец нахлуваше струя свеж въздух и полюшваше спуснатите завеси. Съседката ми се отпусна на мекото канапе до прозореца. Гледаше ме с полуотворени очи, от погледа ѝ върху мен се струяха огнени лъчи. Леко отворените ѝ устни се свиваха в подигравателна усмивка. Гледа ме известно време. Аз сведох поглед. Когато вдигнах очи, видях, че ресниците ѝ са спуснати. Пръстите ѝ нервно ровеха ресните на дългата възглавница на канапето.

На улицата затрополи файтон. Тя извика тихо и скочи на крака.
— А! Мъжът ми!

Но файтонът отмина и тракането на колелата се изгуби в далечината. Тя беше притиснала дясната си ръка до сърцето и дишаше учестено. Приблужи се пак до мене и аз усетих докосването на дантелите ѝ. Тя отмина с подноса, а аз като камък с принципи продължавах да стоя неподвижно на мястото си. Когато тя влезе отново, усмихната, грациозна, гъвкава, попитах:

— Няма ли да излезем на балкона?...

— Да, да отидем, там е по-прохладно... Ей сегичка ще си дойде и другият философ... Ще можете да си поговорите...

И се засмя. Още чувам този смях... Усещам го като удар с камшик...

Това е моята история. Откакто косата ми започна да сребрее, все по-ясно разбирам онази приказка за щастieto, което веднъж в живота на човека влиза през вратата и излиза през прозореца. Трябва да съумееш да го задържиш. Ясно е обаче, че това щастие влиза по такова време, когато човек не е още достатъчно поумнял. Вижда се, че тогава не съм умеел да ценя както трябва живота. Какво ще кажеш?

— Ще кажа, че краят на разказа ти прави чест...

— Хм! Може би! Не вярвам! — и той горчиво се усмихна. — Аз не намирам нищо за възхищение в станалото. Бих могъл да кажа, че в тая възраст се правят много глупости, за които след това страшно съжаляваме...

1910 г.

---

[1] Честа дума (неправилен френски). ↑

ПОДСТРЕКАТЕЛ

Двама селяни от Скутарец от някое време ми ограждат градината.

Единият е много побелял, с червендалесто лице и малки очички; пълен и с големи крака, ходи тромаво, приведен в кръста, а дългите му ръце висят и бавно се клатушкат към колената. Това е бай Василе Блана. Приказва бавно и малко прегракнало. В работата е малко лабав: удължава си обяда, по четвърт час си свива цигарата.

Другият е бай Некулай Пруна: дребен и пъргав, косата му е още черна, а очите му блестят върху обгоряззюлото от слънцето лице.

Един ден ги чувам да се викат. Аз мислех, че побелелият, бай Василе Блана, е по-стар, а го чувам да вика:

— Бате Некулай! Не чуваш ли, бате Некулай?

— Какво бе, Василе? — отвръща бай Некулай Пруна.

— Я ела насам да видиш добре ли са сложени тези стълбове...

Бай Некулай е майсторът, а бай Василе Блана му е работник. Аз се приближавам и питам:

— Бай Василе, ама ти по-млад ли си от бай Некулай? Аз те мислех за по-стар...

— Ех, господине, аз бях момчурляк, когато бате Некулай се ожени. Гледаш, че му е черна косата и че се бръсне като ерген ли? Ама е як, страшно як. Трета жена води сега. На две видя сметката.

— Така ли? И с колко години е по-голям?

— Па ще да има с дванайсе-тринайсе години да е по-голям от мен!...

Аз се чудя и поглеждам ту към единия, ту към другия. Бай Некулай се обърна за миг към нас и пак продължи работата си, а бай Василе се смее, тръска коси и ме гледа хитро. За да печели време, той се опира на лопатата и вади кесията с тютюна. Тръсва глава и пак казва:

— Е, видиш ли го, господине? По-як е от мене. Мен ме боли кръста и ходя наведен, ръцете са ми тежки като ботури; нямам много

сила; рано остарях...

— Че защо, бай Василе?

— Ами от добро, господине. Имам жена, четири деца и всичко на всичко шест пръжини^[1] земя. На това му се вика, че добрувам!... Ех — допълни той със стон и поклати глава. — Съсипваме се от работни ние, господине. Дорде изкараме гроша, свитки ни излизат през очите.

— Ти остави свитките бре, Василе — извика бай Некулай Пруна, обърнал глава към нас, — ами по-добре си гледай лопатата и дупките...

Бай Некулай разбира, че ми е приятно да стоя на приказка; знае, че бай Василе търси да използва тази моя слабост и изпитва неудобство.

— Нищо, нищо, ей сега ще е готова и тази дупка — казва спокойно Блана. — Да не мислиш, господине, че аз съм живял като бате Некулай? Много пари е изкарал той със занаята си и много е изпил!

— Какво дрънкаш бре, Василе? — засмива се бай Некулай.

— Какво, не е ли така? Кажу само, че не е вярно! Затова си имал време да научиш толкова дяволии. Той, господине, всичко знае... Искан някой да научи нещо — при бате Некулай отива. Той може и водата в лед да превърне. А какво ли не приказва, ум да ти заиде! И трета жена води... Беше вече дърт, когато пак се ожени...

— Да — със съмнение в гласа си казва Некулай, — човек не може сам да живее... Взех една от Аврамени: като мома беше родила дете.

Казваше това, сякаш искаше да се оправдае някак. Бай Василе гледа да удължи почивката и се кани да продължи лафовете си, но бай Некулай го изпреварва.

— Абе, Василе, тебе май не те е грижа за оня свят... Когато отидеш там, тарторът ще те обеси за езика и ще те държи толкова, колкото ти сега си стоиш опрян на лопатата да разправят небивалици и да пушиш тютюн...

Блана се изправя и разтяга усмивка възхитен:

— Чуваш ли го, господине? Какво ли не знае!... Бате Некулай, ами Алисандру Нямцу как ще си изпати на оня свят? Той, господине, има адет да потулва пирони, като работи тук и там; инак е добър дърводелец...

— Колкото пирони потули, толкова дяволът ще му забие в челото — отговаря Пруна, без да прекъсва работата си.

— Ами как беше за пирона и бора, бате Некулай?...

— Какъв пирон и какъв бор?

— Приказката за чворовете на бора!... — казва бай Василе и клати ръце.

— Ами да, знае се, че борът е дърво на човека... господ го е дал на човека да го обработва... А дяволът, за да мъчи селянина, взел, че забил железни пирони в бора... Ама господ ги превърнал в дървени. Оттогава чворовете на бора са здрави като желязо!...

— Видиш ли, по цял ден ги разправя такива!... — гордо казва Василе Блана.

Хитрината на бай Василе е шита с бели конци. Аз се отдалечавам и той пак се залавя за работа, бавно и с явно съжаление. Некулай Пруна тихо го мъмри; Блана му отвърща приглушено и хвърля към мен хитри погледи; виждам очите му да блестят изпод косата, която пада покрай слепоочията до раменете му.

Не можах да накарам бай Некулай Пруна да заговори, докато работеше. Една вечер обаче, докато двамата похапваха от бедната си вечеря, аз се приближих до огъня и опитах:

— Бай Некулай, ти знаеш много приказки и стари истории...

— Ти, господине, се водиш по думите на Василе Блана!...

Бай Василе мълчи, сега няма защо да говори.

— Нали така казваше, бай Василе... Казваше, че много знаеш.

— Да, какви ли не истории знае!... — едва промъмри Блана.

Бай Некулай потърка ръце, изправи се, обърна се на изток и със сериозно лице се прекръсти три пъти. Обърна се и седна срещу огъня; пламъците осветяваха добродушното му лице. Приведен в кръста и с повиснала надолу коса, бай Василе ядеше последните залци.

— Ти не пушиш ли, бай Некулай? — питам аз.

— Не, само Василе пуфка по цял ден. Това, дете е изпушил през живота си, струва колкото една къща и четири вола!...

— Хм! — мънка Блана. — Пак ли започваш дяволияте си, бате Некулай! С тях си извадил душите на горките си жени.

— Такава е била божията воля бе, Василе, както във всичко; я недей само да дрънкаш напразно!

— Затова ходи ти на оня свят да дириш чокойския пръстен...

Бай Некулай се засмива тихо.

— Ама какво, има някаква приказва за пръстен ли? — питам аз...

— Ами че за пръстена можеше да идеш и ти, Василе!

Започнах да му задавам въпроси и да хитрувам, за да го накарам да се отпусне и да разкаже тая история. Той изглежда скъп на думи, поне пред мен.

— Разкажи — подканя го Блана. — Когато цяло село се събере на твоя пруст, как знаеш да им приказваш като по книга? Тая пролет, когато беше *риволуцията*, нали щяха да те вдигнат джандарите?

— Добре де, ама какво лошо бях сторил? Идват хората при мен ей така, за съвет... Боже мой, господине — продума той изведнъж с променен глас, много са нашите неволи и се утешаваме с приказки, какво да правим? Яденето ни — господ го знае! Почивката ни — вие я знаете... Къщята ни — с хума белосани, със слама покрити, със стобори от неволи... Кажем си по някоя дума, прием по чашка, за да забравим мъките!...

Има една приказка за един чокоин, като този от наше село, и за един кмет като нашия, Георге Шолдан. И за един селянин като мене, беден и измъчен, с много деца, с тежко семейство и с малко земя. И сега жената на селянина взела, че родила още едно дете; такава била волята на всевишния. И човекът нахлупил калпака си на главата и отишъл при кмета. „Бай кмете — дума, — бъди добър да ми кръстиш чедото.“ Идва кметът и кръщава чедото. Добре. На цялата си немотия селянинът прави гощавка. Слага кмета на челно място, сипва му най-хубавото парче, черпи го с гарафа ракия. „Вярвай ми, кръстник — дума, — само с толкова мога да те гостя, ама е от все сърце!“ Изпива кръстникът ракията, но си казва наум: „Ще те науча аз тебе! За един чиновник като мене само толкова ли намери? Само една гарафа с ракия!...“ Решил той да се отплати на селянина, намислил един план и веднага отишъл при чокоина. „Какво има кмете?“ — „Какво да има, господине, целувам ви ръка?... Един човек от селото, дето му кръщавах днес, се хвали, че можел да иде на оня свят и да донесе пръстена с печата на баща ви...“ — „Как може такава нещо?...“ — „Ами тъй, господине, тъй се хвалеше. С ушите си го чух!“ — „Веднага да ми го доведеш тука!“ — вика чокоинът.

Довели селянина.

— Ти, негоднико, си се хвалил, че можеш да отидеш на оня свят?

— Къде ти, господарю? Не съм и сънувал.

— Какво? Да не искаш да кажеш, че кметът лъже?...

— Ами, господарю, кметът си е кмет, човек на чокоина, човек на властта...

— Така ли? Щом си се хвалил, трябва да държиш на думата си. Ще отидеш на оня свят и ще ми донесеш пръстена от тате!

Изплашен, човекът взел да се вайка. На колене пада, моли се. Чокоинът — не! Кметът се хили... Драго му е на него, нали за това е поставен, да мъчи хората. Какво да прави човекът? Отива си в къщи и разправя на жена си всичко. А жена му, доколкото ѝ стига акълът, му дава съвет и го праща пак при чокоина.

— Какво искаш още? — пита го чокоинът. — Още ли не си тръгнал?

— Прощавай, господарю — казва човекът, — ама аз не познавам твоя баща. Кметът казва, че бил негов човек, да дойде и той с мен да ми го покаже...

— Така ли? Добре! Да дойде! Защо да не дойде?

Кметът започва да се вайка и да стене; сега чокоинът се смее.

— Ами, кмете — казва, — не се ли радваш, че ще видиш баща ми? Нали си бил негов човек!

На края трябвало и двамата да тръгнат към оня свят.

Вървели те, нарамили торбите с просеник, от много кладенци вода пили, дълго време ходили, колкото е оттук до оня свят; дори не усетили кога преминали на отвъдната земя.

Изведнъж притъмняло като привечер и те видели много объркани пътища и едно безкрайно поле. Минали два дявола, които носели котел с врящ катран.

— Добра среща.

— И вам добра.

— Ами този котел какъв е? — попитал селянинът.

— Този котел е за хората, дето са пили ракия във вашия свят!

— Тъй ли? Ами виждам някои да носят орехи с тояги.

— В онези орехи се мъчат душите на скъперниците, които никога не се насищат на пари.

— Тъй ли? Бре, какво чудо! Че тогава ние сме на оня свят...

— На оня свят в царството на ада — отговаря единият дявол.

Човекът пак пита:

— Молим те, ще ли да ни кажеш къде да намерим бащата на нашия чокоин... че ни изпрати да му поискаме пръстена с печата.

— Бащата на вашия чокоин ли? — казва дяволът със смях. — Я погледнете там дългата нива. Виждате ли там плуговете да орат? На най-близкия плуг са впрегнати шест бивола. Идете там: средният бивол е бащата на вашия чокоин!

— Гледай ти чудо! — казва селянинът и се приближава, както му казва дяволът, към нивата. А там дяволът с бич и остен спира плуга.

— Този бивол, средният, е бащата на нашия чокоин! — вика селянинът. — Искам да му кажа две приказки.

— Добре — казва дяволът. Пляска изведнъж с бича и биволът се превръща в стария чокоин и пита човека:

„Какво искаш от мене, човече?“

— Ами че, господине — дума селянинът, — така и така, твоят син ме изпрати да му дам пръстена с печата... И ми заповяда да те питам как я караш на този свят, че той в неговия свят много добре я кара!

— А бе, човече — отвърща чокоинът, — я погледни врата ми, виж как кърви. Погледни прободените ми ребра и виж как кървят. Да знаеш, че животът ми на този свят е горчив и ми е отредено да се мъча така до второто пришествие...

Докато чокоинът говори, дяволът се смее, после плясва с бича и превръща кмета в бивол. Кметът измучава, а селянинът си помислил: „Това е за добрината ти, кръстник.“ Дяволът впряга кмета в ярема, а чокоинът заговорва пак с мъка:

— Хей, човече, така да речеш на сина ми: ако не иска да го стигне моето тегло, да живее честно в неговия свят, че животът е много кратък, а наказанието тук няма край! Да му речеш да помага на вдовиците и сираците, да се грижи за църквата. Да му кажеш още да се държи добре със селяните, да не ги гази, че и те са от господ сътворени; да не ламти толкова за тяхното и за земята, че не е добре. Една радост и едно благо има селянинът — земята! Така да му кажеш и да му дам моя пръстен за уверение...

Бай Некулай свърши да разказва и ние останахме смълчани край огъня. Гледах тъжното и замислено лице на стареца и изведнъж си

представих неделните събирания на приказки в един двор, под някое старо дърво. Мнозина измъчени хора слушат, а старият Некулай води разказа, сътворен от техните вековни страдания.

Старецът мълчеше. Гледах го, мислех си за приказката, за събиранията в селото, за трагедията от 1907 година.

Нямаше съмнение, че пред мен стои един истински подстрекател.

Ще изпълня дълга си, като го издам на властите.

1912 г.

---

[1] Стара румънска мярка за повърхнина, равна на около 27 кв.м.
— Б.пр. ↑

НЕДОВЕРИЕ

I

Това се случи през една тежка зима, по време на една сказка в окръга Нямц. Селото беше малко, сгущено под хълма и натрупания сняг. Аз и приятелят, който ме придружаваше, стигнахме там по дълги и криволичещи пътища и след някои и други драматични перипетии: объркахме пътя, на един остър завой се обърнахме. Едни деца ни показаха с дългите ръкави на кожусите си църквата и училището. Стигнахме до училището и там заварихме учителите и селяните, събрани за сказката, в малка стаичка със задушаваща топлина.

Както всякога, когато пристигнат чужди хора отдалече, оттам, където е правдата и силата на държавата, селяните се раздвижиха. После се изправи един учител и заговори за старите времена и за днешните порядки и устройство. В културните кръжоци понякога се изучава история, друг път се дават здравни съвети, трети път се говори за местните нужди. Навремени ще се надигне някой селянин и ще постави въпрос, ще иска да му се разясни тоя или оня закон; чул, че в Букурещ се създават закони и може би става дума и за „закона за земята“. Но за каквото и да се говори, за неща, които ги вълнуват или не, които разбират или не, хората стоят мълчаливи, гледат и слушат внимателно. И са много радостни, когато от време на време могат да схванат някоя умна или духовита приказка или пък съвет, който отговаря на техните мисли, свързани с мъката и неволите им.

Един от тия чужди, дошли отдалече хора започна да говори за „законите и разпоредбите на държавата“. О! Тези въпроси са много интересни и отблизо се следят от селяните, защото, откакто имаме конституция, на тях никой не им е говорил за основните наредби, за правата на човека, за отношенията между хората, за задължения и права. Понякога разясняването на конституцията звучи за селяните като хубава приказка (тази конституция, която не знам в кое село на нашата страна била веднъж конфискувана от либералите, които били на власт, и изгорена като „поддривна книга“).

И така, дошлият отдалече чужд човек говори за тези напълно нови неща в това изгубено в планините село. След като каза, каквото имаше да казва, селяните се позамислиха и започнаха да си шепнат. Сетне стеснително се изправи стар селянин с прошарена брада и набръчкано чело.

— Ще ни позволите ли, господине — рече той. — Искаме да ви разкажем една нашенска случка, ако не се сърдите...

Той се изкашля тихо и погледна наоколо. Другите селяни сведоха очи, ала неколцина все пак кимнаха с глава, чу се подканващ шепот.

— Та ето какво, господине — продължи селянинът, — при нас се случи нещо... Имаше един човек по времето, когато се раздаде земя на хората, преди четиридесет и повече години; дадох му земя, той я прие, после година след това се запиля по света. Беше ей такъв на, несретник. Остави жена си с едно дете и нищо повече не чу селото за него.

Жената сама отгледа детето; труди се, блъска се да запази и земята. Момчето порасна, ръцете му заякнаха. Платиха си, както се полага, налозите и всичко останало и си запазиха земята с чест.

Дойде време момъкът да иде войник; изкара си службата. Дойде време да се жени; ожени се. После, като позамогна, а беше работлив стопанин, си издигна и къща, и хубаво стопанство на спечеленото място. Сега има деца и с чест стои между нас.

Ала ето, господине, оня скитник, който се беше запилял по света, сега се върна в село... Немощен старец е — никому да не дава бог такива старини! Знам ли какво е мислил, докато е стоял в кръчмата? Знам ли кой му е дал акъл? И един хубав ден се споразумял с някакъв познавач на закона от Търгу Нямец, господине, и му продал земята.

Как може старецът да я продава на един „защитник“ който знае законите, това не го разбираме. Нали земята беше откупена с труд и пари от момчето и жената; *другият* тръгна да скита по света. Може ли такава нещо?

Настана мълчание. Стопанинът скръсти ръце на гърдите си и въздъхна.

— Е, дядо — отвърна моят приятел, — според закона старецът е собственик на земята, той е записан в списъците на общината.

— Така е, ние го знаем — отвърна с тих глас човекът.

— Но друго има тук нередно — продължи приятелят ми. — Продажбата не е в ред, защото е сключена с гражданин. Селската земя не може да се продава на гражданин... Мигар е потвърдил съдията подобна продажба?

Изведнъж усетихме върху себе си изпълнените с учудване погледи на селяните. Старецът рече:

— Така стана, както ви казах, господине...

— Вярвам. Но продажбата, нали ви казах, не е в ред.

— Може ли момчето да я развали?

— Не. Може да я развали само старецът, защото той е собственик на земята.

— Ами какво ще я разваля той, господине, като е смахнат! Знам ли? Може пък аз да не разбирам, ала как ще останат на пътя добрият стопанин, жената и децата? Думат, че щели да дойдат със стражари да го изхвърлят. Каква правда е тая?

Пак въздъхна и погледът му помръкна.

— Човекът рече, че няма да се остави дори и мъртъв да го извадят от къщата му, че той с пот на челото се е трудил и си е спечелил земята, че е спестил с мъка това, което има, и си е направил къща, че е с деца и жена и казва, че щом е така, щом няма оправия на този свят, ще застане с пушката и който дръзне да го изхвърли от къщата и земята му, няма да види повече бял свят, ще го убие! Лоша работа! Сега си мислим какво да сторим, че да не пострада човекът! Той не иска и да знае, вече не излиза от къщи, стои с пълна пушка и чака... Ще дойдат със закона... и ще го изхвърлят на пътя...

— Слушай, дядо, би трябвало да поговориш с него, да го успокоиш. Земята той няма да загуби. Ако умре старецът, ще може да разтури продажбата.

— Ех, господине — продума старият човек и поклати глава недоверчиво, — знам ли какво ще стане? Ще умре старецът, когато даде бог, ами дотогава? И после? Знам ли? По нас казват: почне ли вълкът да яде овцата, свършено е с нея! Ще я изяде! А може и да стане, както казвате, какво знаем ние?

И ни погледна с влажни очи и тъжна усмивка, защото от шепота, който чувах около себе си, разбрах, че невестата на изпадналия в неволя стопанин е негова щерка, а децата, които щяха да останат бездомни, са негови внуци.

II

Друг път, пак беше зима, в един ясен ден, когато се бе поразмръзнало, попаднахме в областта Ботошани, в едно заможно село с добри стопани. Беше неделя и хората излизаха от църква; мъжете пристъпваха тежко в чистите си кожуси, а жените, пременени с контошчета, вървяха смирено и пристойно.

В селото върлуваше епидемия от скарлатина, бяха болни и децата на учителя, затова след светата служба свещеникът каза на хората да се съберат за сказката пак в църквата.

Дойдоха много селяни — и млади, и стари — и изпълниха църквата.

До десния трон стояха учители, които участваха в културния кръжок, дошли бяха и санитарните дейци, и докторът от близката болница. Пред олтара бяха застанали, твърде издокарани, селските кокони и служителите, много важни, с много спокойни лица; от време на време сякаш нещо важно преминаваше през мисълта им, после стояха със затворени очи, като че ли някакъв дълбок покой като летен здрач завладяваше душите им.

Селяните стояха притиснати един до друг, мъжете отпред, жените зад тях. Чакаха мълчаливо, но въпреки това изглеждаше, че искат нещо; като че ли се бяха съвещавали преди нашето пристигане.

Пръв се изказа един учител. После говори лекарят — и то много добре, като истински син на селянин — за епидемията, която покосява децата от селото. Хората слушаха благоприлично. Добре разбираха те много неща, ала си имаха свои мисли и навици, а освен това нали за друго се бяха събрали.

И наистина, той подхвърли една дума като въдица и веднага един човек се хвана; селянин с кожух си проби път с рамене между хората и излезе отпред. Дотогава беше стоял по-назад, навярно от стратегически съображения и предвидливост.

И тук ставаше дума за някаква неправда. Тоя бурен расте по всички пътища на нашата страна.

Селянинът, който беше излязъл отпред, беше над тридесет години, с черни мустаци и ясен поглед. Изглеждаше открит човек, въпреки това не гледаше право пред себе си. Сякаш хората около него го спираха, сякаш беше вързан за тях, сякаш беше продължение на тълпата, а не отделна личност. Поглади с ръка намазаните си с масло коси, после леко повдигна глава и отмести напред десния си крак. Останалите следяха движенията му и ги одобряваха.

— Тъй като говорите за справедлив ред — продума спокойно човекът, — имаме си и ние едно патило, господин *спектор*...

Нашето село е разположено между реки, както се и вижда. Така ни е отредил бог. И си имаме пряк път за Ботошани. Този път минава през земята на чокоина от В... Имам го от стари времена, откакто ни е дадено мястото за село от княз Щефан, както показват и княжеските хрисовули, които се намират у отчето... Така ли е, отче?

Свещеникът потвърди мълком с глава; селяните одобриха на глас:

— Така е!

— Собственикът — продължи стопанинът, — щом пое чифлика, а няма и две години оттогава, какво намисли? Накара да изорат пътя! Отидохме ние смирено, рекохме му това-онова, показахме му старите хрисовули — напразно! Той изора пътя. И да видите какво става. Нашето село е на такова място, че ако този път го махнат, трябва много да заобикаляме през други места, трябва да губим цял ден, за да стигнем в града... А има и чифликчийски мост с данък. Ако го няма пътя, всички трябва да плащаме, когато минаваме по моста. Селото ни ще бъде за окайване.

Искахме ние да си върнем пътя и веднъж минахме с каруците направо. Идвахме натоварени с дърва от гората. Ама излезе един слуга от чифлика и взе кожусите на мнозина от нас. Не му се опънахме, макар че ние бяхме много, а той беше сам, защото сме мирни хора.

Като видяхме, че не може така, цялото село направихме жалба до големците. Видяхме, че и оттам не идва хабер и тогава сторихме жалба до господин министъра. Дойде отговор, разследваха, питаха и ние разбрахме, че ни се дава право! Почакахме още, в село дойдоха някакви инженери или инспектори и казаха тъй: „Добри хора, имате право!“ Ала мина много време, а правото още не го виждаме.

— Добре де, щом имате документи и сте доказали, че от стари времена минавате по този път, щом и в картата на пътищата е отбелязан, разбира се, че имате право.

— Имаме — рече някой от множеството с възбуден глас, — ала кой ще ни го даде?

Човекът, който беше говорил преди това, вдигна ръка в знак да пазят тишина и леко изви глава към подхвърлилия тия думи.

— Добре, имаме право — рече той, — но чокоинът изора земята и ратаите му ни причакват с пушка. Ами че да, човек като негова милост има власт, може да прави каквото си ще. Затова решихме да поискаме един съвет.

Казах им какво е моето мнение и моят съвет. „Моят съвет, добри хора, е да чакате, още повече, щом и големците са ви казали, че правдата е на ваша страна. Днес нещата в нашата страна не вървят по желанието на малцинството: имаме закони. Законът не прави разлика и т.н.“

Слушаха ме мълчаливо. Жените заизлизаха бавно, бавно от църквата. Смятах, след като ги убедя, да продължим сказката. Но се колебаех: за да ме слушат и да разберат, хората имаха нужда от душевно спокойствие, а жените, които излизаха, ме накараха да се съмнявам; те излизаха, подтикнати от някого; жените никога не правят нищо на своя глава.

Млъкнах и изведнъж почувствувах, че съм говорил напразно. Само делата могат да убеждават. Развълнуваният глас се обади отново с лека горчивина.

— Сякаш за нас може да има правда? Чокоинът я получава дори и когато не му се полага...

— Това не може. Има закони. Почакайте още.

— Почакахме.

— Трябва още да почакате, защото работата не е свършила...

— Не — рече изведнъж един старец с тъничък глас. — Още не е свършила. Чокоинът каза, че ще ни даде пътя само ако се споразумеем да плащаме годишно наем по 30 бани за пръжина... Рече, че ни го дава евтино и да се съгласим. Ама научихме, че ако се съгласим, ще докажем, че той е собственикът — и свърши, ще остане пътят изоран! А пък ние имаме *докоменти*... Хм... Знаем ли какво да сторим?

— Направете пак молба...

Този път ме погледна с недоверие и селянинът, който пръв бе заговорил, и почувствувах колко е странно понякога положението ми на проповедник на правдата и разбирателството.

— То, господин *спекторе*, много сме чакали и много ще чакаме, ама накрая какво ще стане? Нали пак беднякът ще остане бит и длъжник? Хм!

Веднага щом ораторът по тоя начин изрази мнението си, настъпи леко възбуждение. Чуваше се недоверчив, недоволен ропот. Служителите от селото се опитаха да се намесят и да задържат хората за сказката. Напразно. Свещеникът се беше приближил до мене и с отправен към хората поглед се мъчеше да ми обясни и той правото на селото. Селяните загърнаха кожусите си и си пригладиха косите. После с бавни движения се обърнаха към вратата. Ораторът и още неколцина чакаха да срещнат погледа ми.

— Останете си със здраве!

Всички излязоха от църквата недоверчиви и тъжни.

1912 г.

ПО ЗАПЛЕТЕНИ ПЪТИЩА

Преди две години в градината ми работеше Ифрим Тулбуре, благ и много свестен човек от едно село близо до Фолтичени. Разговарях с него в часовете за почивка, когато поставяше изтърканото котле на пиростиите над огъня от сухи съчки, за да си направи „мъничко мамалига“. Приказваше кротко, а огънят от време на време осветяваше землистото му лице, набраздено от страдания. Като ми отговаряше, понякога вдигаше и очи към мен. Никой не би могъл да нарисува тези зелени замислени очи. Когато те срещаха моите, винаги изпитвах жал и неволно ги наричах „очи на примирението“.

Много тежко я караше този човек. Имаше шест деца; те едва се побираха в старата дървена къщичка. Земя имаше само шест пръжини — градината около къщата.

— Ех, господине — каза ми той веднъж, — много хора на тази земя живеят тежко. Ето, аз имам само шест пръжини земя и шест деца: по една пръжина за всяко. Сега извади мястото, върху което е направена къщата, плевнята, курника, отъпканото място пред къщата и сянката на оградата — и не остава и по една пръжина на човек... А мене и жената не слагам в сметката: ние отсега нататък, когато даде господ, ще се задоволим и с по три лакътя земя — в някой ъгъл на гробищата.

— И какво правиш с тези шест пръжини, бай Ифриме?

— Ами какво да правя? Каквото може да направи всеки друг. За едното чудо май нищо.

— И от какво живееш?

— Ами че пак от земята, тя си ни е нашата майчица. Взимам от чокоина. Плащам бая скъпо, ама нищо не мога да кажа, земята е добра. Отделно поработвам на чокоина и на други с жената и с по-големите деца — и някак връзваме двата края. Изкарваме малко царевица за зимата и няколко наръча сенце за кравичката, дето си имаме... Облажаваме се с нейното мляко, че друго блажно де ти!

Докато разговаряше с мен, той обикаляше около котлето, приготви една подложка, една кърпа и дървена лъжица.

— Я ме погледни — каза, — косата ми е побеляла, а и както виждаш, взел съм и да се прегърбвам... Ще речеш, че съм старец, а съм само на четирийсет и три години.

— Вярно е, изглеждаш възрастен...

— Тъй де — погледна ме той с усмивка, — то кога човек добрува на тоя свят, както аз съм добрувал, младостта бързо отминава.

Той се позамисли. Искаше да ми каже нещо и се колебаеше; леко тръсна дългата си коса.

— Виж какво, господине — каза той отведнъж, — през целия си живот съм обичал земята, ама не ми било писано да я имам... Преди три години с голям труд бях събрал малко пари. Намерих и едно парче земя за продан — четирисет пръжини. Скъпа е земята. Четиристотин и петдесет леи платих на ръка. Тогава продадох и две юници и една крава, за да стъкмя колкото ми трябваше. Вадя аз документи, всичко, както си му е редът, но не мина и година и се вдигна един от братята на този, дето ми продаде земята, и ми завежда дело да ми вземе земята... И оттогава, вече две години се съдя, косата ми побеля от това съдене. Сърцето ми отрови това дело, аз на съдилището капка вяра нямам... Иди там, иди оттатъка, иди да ти напишат жалба, иди при адвоката, иди при съдиите, бръкни в кесията си — и в края на краищата не стигаш доникъде. Много е тежко. Нямах късмет. Мислех си аз след толкова бъртене да се сдобия с парченце земя, моя да си е, да я работя както аз си знам... ама на, не рачиха да ме оставят хората... Все по съдилища ме мъкнат, та ми се повръща...

Бай Ифрим беше много огорчен; сякаш ми говореше за починали родители или деца.

— И какво е делото? — питам го аз. — Защо се е надигнал братът на този, който ти продаде земята?

— Знам ли? Казва, че било негов дял.

— Делба не са ли правили?

— Правиха.

— Ами тогава?

— Знам ли? Казва, че не бил доволен. Брат му, дето ми продаде четирийсетте пръжини, и той е един клетник с една сюрня деца. Другият, дето се е надигнал срещу нас, е кръчмар на село, заможен

човек. Сигурно си е помислил, че щом е силен с парата, тогава и правдата ще бъде негова... Ей така ни тормози, тежко ни и горко!

— Не се ли оправя?

— Не. Коса не ми остана вече, ама не му виждам края на делото...

Бай Ифрим тихо се засмя. В смеха и в погледа му имаше безкрайна мъка.

Привечер ми разказа цялата си болка; след това полегна на един наръч сено върху топлата земя. През следващите дни продължи работата си мълчалив и примирен.

Неотдавна го срещам в голямата зала на съда.

Беше разтревожен, с калпак в ръка. Гледаше наоколо уплашен. Брадата му не бе бръсната отдавна, косата — несресана. Бе тръгнал набързо отнякъде, от къра, минал бе през къщи и жена му бе сложила в торбата две глави лук и парче мамалига, увито в месал. Торбата висеше на хълбока му върху червеникавата изтъркана аба: вътре се виждаха лука и мамалигата.

Приблжих се към него.

— Как си, бай Ифрими?

Той трепна и ме погледна накриво. После кратко се усмихна. Беше ме познал.

— Ти ли си? Помислих, че е адвокатинът... Нали знаеш, пак с моето дело, за оная земя...

— За земята ли? Още ли не е свършило?

— Ами знам ли аз? Адвокатинът каза, че днеска ще го свърши... И аз тръгнах направо от къра... Щях да забравя, та жената ме подсети, изпрати едно дете да ме викне... Изпрати ми и торбата с мамалигата... (И той пак се усмихна.) Нали знаеш историята за бедняка — дете жена му направила мамалига, сложила я в торбата и го пратила да отиде на оня свят, да намери господ-бога и да го пита кога ще се отърве от немотията... Та и аз... — със същата усмивка той плъзна поглед върху торбата с мамалига и лук. После изпъшка и се огледа наоколо.

Аз го попитах:

— Ама делото гледа ли се, бай Ифрими?

— Ами да, струва ми се, че се гледа. Викнаха ни вътре. Влязох и аз; влезе наперено и кръчмарят, дете ме съди. Стоя си аз, гледам насам, гледам натам, чакам... Гледам, че неговият адвокатин започва да

приказва, и приказва, приказва, ама аз нищо не разбирам, някакъв ужас ме бе замаял!... После млъкна. Един съдия каза нещо, после започна моят... Каза две-три думи и млъкна. Лошо, думам си аз... Гледам да разбера какво ще направят.

— Какво казаха? Какво направиха?

— Хм. Видях ги аз, нали все към тях гледах... Моят адвокатин се усмихна на неговия адвокатин... А кръчмарят втренчил поглед в съдиите и все потупва с пръсти кемера си. Поглеждам аз съдиите — те се гледат един друг, после погледнаха към адвокатите и отведнъж се разбраха... Казаха нещо, ама не разбрах какво... И сетне един ми каза да изляза навън... И сега стоя тука, горко ми... Види се то, че съм стигнал на онзи свят, ама не виждам господата...

Пак се усмихваше с тъжни очи.

Помислих си да проверя за делото, да видя докъде е стигнало. Попитах го:

— Бай Ифриме, кой е твоят адвокат?

— Шшт! — шътна той изведнъж и сведе очи. — Ето го.

Идваше адвокатът: беше мой познат. Подаде ми ръка, забързан и весел, както винаги. После отиде към селянина.

— Бай Тулбуре — каза той, — край! Спечели! Можеш да си отиваш в къщи...

Бай Ифрим не помръдна от мястото си. Бавно вдигна поглед към адвоката; гледаше го с недоверие.

— Сега само едни формалности трябва...

— Ами кръчмарят какво каза? — попита изведнъж Ифрим Тулбуре.

— Кръчмарят ще плати сто леи разходи по делото...

Бай Ифрим се изправи и ни огледа един след друг.

Наведе очи към торбата с мамалигата. После се втренчи в мен: разбрах, че ме пита с този безмълвен и отчаян жест.

— Ти спечели, бай Ифриме, спечели — казах му аз...

И едва тогава на лицето му проблесна радостен лъч.

Разбрах, че това е от радост, но лицето му си остана все така тъжно и набраздено от предишните болки и разочарования.

— А сега какво трябва да правим? — попита той тихо.

Адвокатът започна да му обяснява заплетените пътища на закона. Бай Ифрим го слушаше, вгълбен в радостта си, малко прегърбен, с аба,

с торба през рамо, със старата си тояга и с изтъркан калпак — също като бедняка от приказката, който тръгнал за „онзи свят“ да търси избавление от немотията...

1912 г.

ВИДРАТА

Над залеза бе увиснал облак като огромна вежда, а изпод него призрачна светлина струеше към света. Всичко, което обхващах с поглед наоколо — хълма, долчинките и вира, беше покрито с бяла и мека снежна пелена. При черната воденица в Понор, направена по чуждоземна мода с железни основи и зъбци, ме чакаше за нощен лов господин Йохан.

На прага на голямата врата Йохан се отърсваше от снежеца. Като се приближих, той спря да тръска ръцете си и се ухили към мен; в широко отворената му уста се виждаше един черен зъб. Йохан бе дребен и широкоплещ, с редки прошарени брада и мустаци, със сплескан нос и дребни очи на калмик. Във вида му имаше нещо грубо, жестоко и хитро. Никак не ми беше симпатичен, но знаех, че е изкусен ловец. А може би, без да съзнавам и някакво друго чувство, някакво любопитство към жената на Йохан ме водеше към мелницата.

— Е, как е, господин Йохан, добро ли е времето?

— Много добро — отговори воденичарят с плътен и прегракнал глас. — Вятърът спря и снегът е мек.

— Тръгваме ли?

— Ще тръгнем, след като изгрее луната. Пробил съм дупка в леда на вира. Намерих следи от видра. Мисля, че ще се върнем с кожухче от едно зверче.

Воденичарят се смееше злобно с черния си зъб и очите му не гледаха напред, а шареха искрящи на всички страни. Каза ми отново:

— Заповядай вътре. Ще похапнем, ще пийнем нещо топло и после ще отидем на вира. Не е далеч дотам.

Влязох след него във воденицата, където миришеше на студено брашно и дим. В дъното, в полумрака, стояха неподвижни воденичните камъни и машините. Само някакви железни зъбци проблясваха като очите на воденичаря. Влязохме в един трем, после в много топла стая, където една средна на ръст и с хубаво тяло жена шеташе нещо на висока зидана немска печка.

— Тук е топло, трябва да се съблека — казах аз. Оставих пушката на един одър. Свалих си торбата. Жената се обърна към нас и аз я поздравих с половин уста; тя ми отвърна усмихната:

— Добре дошли у нас.

Тя имаше червена коса и необикновено черни очи. Беше млада, усмихваше се сладко и предизвикателно, като разкриваше зъбите си.

— За Йохановата видра ли сте дошли? — Тя напевно проточваше думите.

Воденичарят тежко пристъпи между мен и нея.

— Масата готова ли е? — попита той бързо. — Направи чай. Дай ром. Трябва да тръгваме веднага.

— Всичко е готово — отговори жената с напевен глас. Тя извърна очи към мен, без да обръща глава. — Имате време, нищо, че Йохан бърза.

Очите и зъбите на воденичарката бяха някак особени; започвах да разбирам, че към воденицата в Понор не ме привличаше единствено видрата на Йохан.

Съблякох кожухчето си в топлата стая и седнах на одъра. Йохан ми говореше с недружелюбния си глас за куп неща, а неспокойните му очи като че все спираха върху някаква невидима окръжност, очертана около мен.

— Днес имах много мливо — разправяше той, — имах и разправии за уема с едни хора от Стиниджени. Искаха да ме измамат. Лош и хитър е понякога селякът. Но на мен не ми минават. Щом искаш да мелиш — плащай целия уем. Ако не щеш — товари си царевицата и карай към къщи, прав ти път! Скарах се с тях, хванах едного за гушата и го раздрусках... после сториха както аз исках. Хората трябва да имат страх от воденичаря!

Аз слушах замислен, но вниманието ми бе насочено към жената до печката, която често обръщаше глава към мъжа си, а после, преди да се върне към съдините си на печката, сякаш за дълго спираше върху мен усмихнат поглед. Йохан продължаваше да говори, а аз си спомних летния ден, когато за пръв път бях видял тази стройна жена. Бях на лов за патици край вира; бях я попитал нещо, тя ми отговори с кръшен смях, като ме стрелкаше с поглед през притворените си ресници; после грубият глас на воденичаря я повика и тя изчезна.

Йохан стана и увеличи пламъка на лампата. Обърна се към жена си:

— Мария, давай яденето, навън съвсем се стъмни.

С пъргави движения жената метна върху кръглата маса бяла платнена покривка. Бързо сложи приборите. Отрязва две големи порязаници черен пшеничен хляб и донесе в пръстена паница цвърчаща свинска пържола, потънала в мазнина и пържен лук.

— Заповядайте на масата — каза тя бързо и пак ми се усмихна, като ме погледна бегло. Чевръсто принесе два стола, после изтича, отвори долапа, извади оттам една зелена бутилка с вино и внимателно я сложи пред нас.

— А така — измърмори прегракнало Йохан. — Помислих, че ще забравиш виното.

— Как ще го забравя? — тънко отвърна жената. — Нали знам, че имаме гост.

Господин Йохан кимна и започна лакомо да яде едри парчета от хляба и от месото. После напълни чашата си с вино и го изпи на един дъх.

— Ти няма ли да ядеш? — попита той жената, без да я поглежда.

Тя ми се усмихна, но не отговори.

Все така лакомо господин Йохан яде и от пудинга с макарони. После, след като бе изпил доста чаши вино, той пак заговори нещо за воденицата и за постоянните неприятности с хората. Когато ставаше дума за хората и за воденицата, гласът му звучеше решително и заплашително. Само като говореше с Мария, в гласа му се промъкваше някаква несигурност и вълнение.

Най-сетне навън падна нощ. Пригответх се и излязохме на лунната светлина. Жената ни изпрати до прага. Докато вървах след воденичаря по пътеката край храсталаците, аз си мислех за жената и по тялото ми сякаш се разливаше някаква топлина. Снегът бе мек като пух. Снежното поле изглеждаше леко синкаво на лунната светлина. Под ледената кора вирът спеше в безкрайна тишина.

Стигнахме урвата в края на вира. Седнахме върху натрупани папури, близо до едно островче от тръстики, точно срещу пробитите в леда дупки. Не беше студено, дори пипането на снега не напомняше с нищо суровия зимен студ. Воденичарят приготви един малък дървен чатал и постави върху него пушката си, насочена към дупките в леда.

— Сега трябва да мълчим и да не мърдаме — прошепна той прегракнало и предупредително вдигна един огромен пръст в ръкавица пред устата си.

Загънах се по-добре в кожуха и наместих пушката върху лакътя на лявата си ръка. После и двамата застинахме неподвижни и смълчани, сякаш и ние като вира и салкъмите се бяхме вкаменили под синкавата светлина.

Дълго стояхме така. Воденичарят мислеше за видрата и очите му приличаха на изцъклени очи на мъртвец; аз мислех за воденицата и от време на време притварях клепачи.

Изведнъж нещо живо, блестящо и черно изникна като от небитието сред безжизнената белота. Нещо като че викна в мен и ме събуди. Трепнах. Видрата. Тя стъпваше бързо по блестящия сняг и оставяше тъмна дия след себе си. Кожухчето ѝ проблясваше като скъпоценен метал. За миг се изгуби сред тръстиките. Воденичарят се помръдна и малко наведе пушката. Животинчето пак се показа на светло, до един отвор в леда. Тогава нашите пушки гръмнаха. Зверчето се замята и загърчи на снега, докато двойното ехо се разнесе над долината като ужасно стенание.

Йохан скочи от мястото си. С няколко скока стигна до видрата. Животинчето се мятеше в последни спазми върху почернелия от кръв сняг. Йохан го довърши с приклада на пушката и с подкования си с железно ток. Бе се нахвърлил върху зверчето със злоба; в лунната светлина се виждаше сгърченото му лице и озъбената уста. Неволно казах с укор:

— Защо я смазваш така, господин Йохан?

Воденичарят глухо измърмори нещо на пресекулки и ми се стори, че гледа злобно и към мен. После хвана видрата за опашката и бързо я повлече към брега.

Не чувствувах никакво удовлетворение. Тишината и светлината бяха твърде величествени, а нашият лов бе преминал без никакво умение, без никакво усилие. Никакво достойнство, въобще нищо от това, което придава очарование на ловната страст. Само господин Йохан се смееше доволен.

— Ето, господине, така стрелям аз видрите. Никой друг от нашия край не може така.

Аз не отговорих и тръгнахме към къщата сред същата светлина и в същата тишина. Единствено неизстиналата още видра бе смутила за миг тайнственото вцепенение на нощта и вира. Тя беше още топла и от нея капеше кръв. Чувствувах жалост към нея и омраза към озъбения смях на Йохан.

Когато стигнахме до воденицата, аз мълчах. Воденичарят шумно повика жена си; заповяда ѝ да донесе чай, заповяда ѝ да донесе ром. В топлата стая аз пак се съблякох. Воденичарката ни поднесе топлото питие и ми каза:

— Ако желаете да си починете, приготвила съм леглото в съседната стая.

Йохан измърмори, като си сипваше ром в чая:

— А на мене, жено, постлала ли си ми?

Воденичарката погледна към мен и се засмя:

— Йохан спи на печката. Обича да се пече на много горещо.

— Тебе какво те засяга? — отвърна господин Йохан. — Ти мълчи и прави каквото ти казвам.

— Добре, добре — провлечено каза жената.

Чаят, сладостната топлина в стаята, споменът за лятото, гласът, походката и погледите на воденичарката събудиха в мен много мисли и чувства. Дори изпитах съжаление, когато Мария ме покани да си легна в съседната стая.

— Топло е — каза тя и разбута огъня, — леглото е широко и меко, ще спиш добре у нас.

Не знаех какво да ѝ отговоря, не ми се спеше. Тихо рекох:

— Благодаря, всичко е добре.

Направих едно движение. Искрах да хвана ръката ѝ. Осветена от огъня, воденичарката се усмихваше и се смееше както през лятото. Бях млад, с буйни желания, твърдо решил в дадените обстоятелства да погазя десетата заповед от Библията.

Воденичарката тихо излезе от стаята. Видях, че бе разбрала моето движение. На прага тя гъвкаво се обърна и хвърли бърз поглед към мен с наведена глава, живите и очи блестяха.

Тя дръпна вратата след себе си, но не я затвори. Чух я да говори спокойно в съседната стая. Говореше и господин Йохан с грубия си глас. После неговото мърморене стана глухо, като да излизаше от бъчва. Беше се качил на широката печка. Гледах умислен отблясъците

на огъня. Мислех си за блестящата нощ, за сладостната белота на снега, за смазаната под тока на стрелеца видра; и най-вече мислех за тази, която леко стъпваше в съседната стая. Бях се убедил напълно, че тази вечер бях дошъл във воденицата в Понор за нея, за нейните очи и усмивки, а не за видрата. Съзнателно засилвах в себе си неприязънта, която ми внушаваше воденичарят с лице на калмик, който сега може би спеше на печката, хъркаше и бълнуваше. По едно време започнах да виждам сред някаква неясна светлина червенокосата жена с живи очи да се гърчи, смазана под краката на Йохан и под ударите на неговата подкова; нейните движения и пламтящата ѝ коса напомнях движенията и проблясванията на падналата върху леда видра. Все по-остро чувствавах Йохан като враг.

Трепнах и вдигнах очи от жаравата, която излъчваше фосфоресцентна светлина. Вратата се бе отворила. В оскъдната светлина се показва червенокосата воденичарка, вперила поглед в мен.

Отново потреперих, сърцето ми заби силно: господин Йохан проговори в просъница от печката:

— Ами ти, жена, няма ли да лягаш? Какво само ходиш из къщи?

Жената обърна глава и кротко отговори:

— Сега си лягам. Ама ти, Йохан, още ли не си заспал?

Сънен, воденичарят избъбри нещо неразбираемо. Жената постоя малко с обърната нататък глава. После бавно изви лице и впери в мен черните си очи. Приблужи се като сянка до огъня, с гъвкави движения на зверче и с блясъци на косата, както я видях в краткия миг на съня. Застана до мен тръпнеща, сякаш цялото ѝ топло тяло се смееше, и аз изпитах удоволствие, че отмъщавам за бедната видра, убита и смазана от железния ток на калмика...

1912 г.

ЗАБЛУЖДЕНИЕТО НА ГОСПОДИН ТОДЕРАШ

Преди тридесет години госпожа Катинка бе в разцвета на силите си. Страшна стопанка. Мъжки ум и мъжка ръка. Когато мъжът ѝ, Тоадер Лича, тръгнаше по работа из безкрайните чифлици на бейзаде^[1] Григоре, тя въртеше къщата. Тя наглеждаше аргатите, стоката, птиците и цялата работа по стопанството, и отделно по петдесетте фълчи земя, които бяха придобили с много усилия и пестене. Тя беше добродушна жена, скътала много вяра в сърцето си. И в доволство, и в неволя големите ѝ сини очи се вдигаха към малката иконка на божията майка — наследена от дедите, скъпоценна вещ, изящна резба върху червено сливово дърво. Малка бе тази дървена иконка, само колкото една длан, но имаше чудната дарба да успокоява сърцето и да облекчава болките. Тя помагаше при беди и тежки болести, против мор по добитъка, за откриване на крадци, че и за още по-чудни работи.

Господин Тодераш, който служеше на бейзаде Григоре, беше кибритлия човек. Един миг не се свърташе на едно място: като планински поток бе неспокоен и шумен. Само госпожа Катинка можеше да го умирява, но и тя невинаги успяваше. Видеше ли го да мръщи черни вежди и очите му да пуцат искри, въздъхваше и го оставяше на мира. Иначе добре се живееше под благия поглед на госпожа Катинка в чистите стаи с меки легла и пъстри килими. А какви баници и гозби правеше госпожа Катинка, нямаше друга като нея; а каква резлива крушова шира ти поднасяше през лятото под ореха, за да се разхладиш от задухата; какво греяно вино с пипер и канела ти даваше през лютите зимни дни, след като те настаняваше на дивана до камината, облеганат на възглавниците на стената! Тих и спокоен живот, с благи думи и приятелски погледи. Но, види се, преди тридесет години мъжете са били по-млади и по-неспокойни, а и хората по-лоши — според убеждението на госпожа Катинка, защото много бе теглила тя заради очите на една пришелка, дошла от широкия свят.

По едно време, когато си живееха спокойно, при госпожа Катинка често идваше Илонон, „жинъта“ на Ференц Маджарина. Изглеждаше добра душа. Беше се заселила тук отскоро, но не в самото село Камързани, а живееше със своя маджарин в долчинката под потока, между двете части на селото. Някога горе е имало бент и точно там, дето живееше сега Ференц, преди е била воденицата. Сега на височинката бе израснал гъсталак от върби и в тяхната сянка се криеше старата къща, малко наведена напред, като че гледаше водата на Салкуца.

Облечена с бръчник на червени и черни черти и със забрадка върху огромния венец от коса, Илонон често идваше горе при госпожа Катинка. Приказваше сладко, със сведени очи, и се оплакваше, люлеейки дебелилото си тяло. Тя донасяше предена вълна, перушина и лековити билки, а госпожа Катинка слагаше в ръката ѝ две-три сребърни пари, извадени от дъното на едно ковчеже от другата стая. Майсторка беше Илонон да избере добри билки, знаеше да бае за разни болести, а понякога сядаше на края на дивана и си припомняше случки от едно село край Тротуш. Ту за някоя мъка, ту за смърт, ту любовна история; маджарката тайнствено разказваше полугласно и с блеснали очи, а на госпожа Катинка ѝ се струваше, че това е станало кой знае кога, някъде си далече, в дълбините на някакви мъглявини... Приятно ѝ бе да слуша жената на Ференц и понякога сама ѝ разказваше по нещо от своите неприятности, предизвикани от пътуванията и избухванията на Тоадер Лича.

Един пролетен ден, към обяд, след като бе свършила работата си по добитъка и птиците, госпожа Катинка седеше уморена на чардака. Лича бе излязъл от ранни зори да обикаля господарските земи; тя си мислеше, че ще е добре той да не закъснява за обяд; след обяд имаше толкова много работа — с жената, която пере ризите, с чергите от станове, — главата си не можеше да вдигне от работа!

Силна светлина заливаше простора и трептеше надолу към тази част от селото, която беше разположена на отсрещния скат. Брезите под стръмнината зад къщата бяха замрели със сведени надолу клонки. Една въртоглавка цвърчеше на черницата до портата и госпожа Катинка дебнеше да види как си върти шията. Изведнъж тя вдигна глава. И си спомни всичко, като да е било вчера.

В тишината на деня чуваше равана на белия кон на Тоадер Лича. Заслуша се: приближаваше; после ѝ се стори, че се отдалечава.

„Тодераш е — помисли си госпожа Катинка, — само че къде отива?“

Скокна бързо и се качи на стола, на който седеше. Надвеси длан над очите си и огледа дола. Бързо откри Бълан и разпозна Лича. Той се спускаше по пътеката над потока. Скри се за малко в ниското, после се изкачи от другата страна на дола, в сянката на върбалака, до къщата на Ференц Маджарина.

Свят ѝ се зави на госпожа Катинка: Тоадер Лича слезе от коня. Страшни предположения и мисли нахлуха в главата ѝ. Сигурно се срещаше с някоя при маджарката! Клетият Ференц работеше в чокойските конюшни; щом излезеше оттам, отиваше в кръчмата; щом излезеше от кръчмата, се заклащаше с лула в устата по пътеките, като тропаше с огромните си ботуши, които, кой знае защо, миришеха на катран. Той нищо не знае, нищо не вижда. Там, сред върбите, очевидно идва някоя „мадама“ от къщите на службашите, дето живеят на другия скат. Госпожа Катинка не можеше да търпи всичките тези „мадами“, дошли от града!

Отново такава мъка! И друг път ѝ се бяха случвали на госпожа Катинка такива работи, но от някое време насам Лича изглеждаше спокоен; и на нея ѝ бе дошло сърце на място; старите рани бяха зараснали, а ето, че тази случка ги отваря отново! Към огорчението се прибавяше и това, че маджарката я мамеше. Пред нея се показваше приятелка, правеше ѝ мили очи, а зад гърба ѝ подготвяше разруха на къщата ѝ.

За малко да падне от стола. Слезе със замъглени очи и се отпусна върху стълбите на чардака, опря лакти на коленете и, брадичката на дланите — и очите ѝ се наляха със сълзи.

Стоя така известно време и плака. От пруста и от стаите се носеха гласове. Слугите я търсеха. Аника, нейната доверена циганка, излезе на чардака, спря се и я загледа внимателно.

— Да слагаме ли масата, госпожа? — попита тя. Видя, че с госпожа Катинка става нещо, приближи се бързо и запита тайнствено и уплашено: — Що плачеш, госпожа? Какво ти е? Какво има?

— Оставете ме, дайте ми мира! Махайте се! — завайка се госпожа Катинка. Аника обаче разбра по тона, че не трябва да се маха, приближи се още повече и заговори с дружеска обич:

— Кажи и на нас, нека и ние да знаем, може да ти помогнем нещо!

— Какво ще ми помогнете? Нищо не можете да ми помогнете! — извика разгневена госпожа Катинка. — Гледай ти! Как не се сетих аз, че тя може да ми развали къщата? Къде са нейните билки? Къде са? Всичките са отровени, магия е донесла в къщата ми!

— Кой, госпожа? Какви билки? — запита учудено циганката.

— Ела с мен, бързо!

Госпожа Катинка скочи и нахълта в къщата, избърсвайки очи с бялата си престилка. В един сандък имаше шишенца с разни настойки, а лековитите треви бяха под гредите в спалнята! Всичките ги бе донесла душманката й! Тя мина като фурия навсякъде, изтръгна сухите билки изпод гредите, извади шишенцата, сложи всичко в полата на Аника и викна с чувство:

— Иди ги хвърли на боклука, не, по-добре ги изгори, те носят прекеждие за къщата ми!

Циганката отиде и се върна. Госпожа Катинка бе забила втрещен, замъглен поглед в един ъгъл на стаята.

— Хвърли ли ги? Изгори ли ги?

— Да, госпожа.

— Сега, като дойде маджарката, да не сте посмели да я пуснете в двора, даже до портата да не се приближава!

— Е, виждаш ли, госпожа, маджарката е такава, каквато аз я мислех...

— Каква си я мислила ти? Защо не ми каза?

— Ами, госпожа, как да ти кажа, като те гледам как я прегръщаш... Аз мислех...

— Какво мислеше, Аника? Какво? Аз откъде да знам, че тя пред мен ми се усмихва, а зад гърба ми гроб ми копае? Видях Тодераш да слиза от коня татък, до техния бордей!

— Малее, госпожа! Как така! Лелее! Каква беда! — извика уплашена Аника. — Ами ще да е направила нещо, госпожа, някакво биле ще да му е дала, за да го притегли там, да му вземе акъла... Тя, госпожа, е голяма шпионка, голяма магьосница... Тия маджарки знаят

и магии да правят, и да врачуват, пази боже! (Циганката се прекръсти.) Те и с нечестивия говорят, госпожа, опазил ни господ...

Госпожа Катинка погледна изведнъж Аника, но не каза нищо. Циганката обаче забеляза в погледа ѝ дълбок страх, събуден и изникнал сякаш от някаква бездна.

— Леле, госпожа, ами то — продума тя тихо и тайнствено — някоя откъд дола я е накарала...

— Че ти как мислиш? — прошепна госпожа Катинка и зарея празен поглед.

— Ама аз ще правя, ще струвам и ще разбера коя е, мила госпожа... Аз викам да отида довечера да доведе баба Урсарица, тя знае всичко, мила госпожа, знае и магии да разваля... Тя те познава от малко момиче... баяла ти е... и от болест те е отървявала... Ще си поприказвам аз с нея, ще си спомни тя и ще каже...

— Добре, Аника, направи както знаеш... че аз сега нямам сили, смазана съм, като пребита съм...

— Не е чиста тая работа, госпожа, слушай кво казвам... — рече убедено циганката.

След това като че настъпи малко успокоение в къщата на Тоадер Лича. Само перачката и жената, която тъчеше чергите, оставиха работата си и половия час приказваха с Аника. Чудеха се, плескаха се с ръце по устата и изказваха разни предположения. После всяка се зае с работата си. Госпожа Катинка излезе от стаята си късно, с пребледняло лице и угаснали очи, вързала главата си с бял чембер.

Тоадер Лича се върна късно привечер. Отпрати коня към конюшнията и влезе спокоен в къщи. От ъглите го следяха погледите на прислужниците. Господин Тодераш закачи бича си на един пирон в пруста и влезе прашен в столовата.

— Да ти кажа правичката, Катинке — продума той весело, — страшно съм гладен...

— Добре, ще ти дам да ядеш — каза госпожа Катинка.

— Ами на теб какво ти е? Май не ти е добре...

— Сам виждаш, главата ме боли...

— Не е добре това, не е добре това... — рече малко сърдито Тоадер Лича.

Госпожа Катинка бавно шеташе около мъжа си. Донесе лъскави прибори, бяла като сняг салфетка, сипа му чудесен пилешки борщ, а

пресният пшеничен хляб така сладко миришеше и така добре бе опечен, както само госпожа Катинка знаеше да го пече.

— Ти няма ли да ядеш, Катинке? — попита господин Тоадер.

— Не съм гладна...

Тя седна на един стол. Скоро скокна и донесе от мазето каничка с червено вино. После пак седна на стола. Господин Тоадер изяде борша и печеното месо, изпи виното и изведнъж забеляза, че очите на госпожа Катинка са пълни със сълзи.

— Какво ти е? Защо си сърдита?

— Нищо ми няма...

— Как така нищо? Аз не виждам ли?

— Така ти се струва, малко не ми е добре...

— Хм! — измънка господин Тоадер. — Така ми се струва ли?

Ще ми кажеш ли, или няма да ми кажеш какво ти е?

— Нали ти казвам, че ми няма нищо. Какво ти се привижда сега? — отвърна учудена госпожа Катинка и излезе от стаята, като бършеше очите си.

Вечерта аргатите разбраха, че господарят е ядосан. Гневният му глас дълго еча из двора. Късно вечерта се съблече и си легна, уморен, върху чистата постеля и меките възглавници. На госпожа Катинка не ѝ се спеше. До късно се занимава с разни дребни домакински работи, а после излезе да се разхлади, защото я болеше глава. Долинката бе потънала в сянка, селото спеше спокойно. Някъде много далеч славей възпяваше пролетната любов.

Аника циганката дойде в тъмното до чардака.

— Хайде, госпожа, Урсарица дойде...

Госпожа Катинка тръгна подир Аника и влезе в стаичката до кухнята. Там, близо до вратата, чакаше права бабичката на селския ковач. Беше стара, с бяла сплъстена коса, пристегната с кемер върху бръчника. Черното ѝ сбръчкано като орех лице бе дружелюбно и благодушно.

Аника внимателно дръпна перденцата на прозорците и каза тайнствено:

— Седни там, госпожа, и слушай... Аз пообиколих из селото, ходих и в другата махала... знаеш ли с коя ходи господарят?...

Главата на госпожа Катинка бучеше и тя не отговори.

— С жената на счетоводителя, госпожа!...

— С жената на Думитрашку?...

— С нея, госпожа, с нея, да не мръдна оттук, ако не е така... и Урсарица знае. Нали, бабо?...

— Така чух, госпожа, целувам ти ръка... — отвърна кротко Урсарица.

— С жената на Думитрашку? — изрече бавно и учудено госпожа Катинка, като че едва сега разбираше за какво става дума. — С онази високата, русата жена ли?

— С нея, госпожа, с нея. Среща се при маджарката на Ференц, както самата ти си видяла.

— Как така? Ами как може такава нещo? — едва можа да изрече госпожа Катинка.

— Направила му е нещo Ференцовата, как иначе? Господарят е благоразумен човек... Накарали са я да му даде нещo. Сложила му е нещo я във виното, я в яденето, кой знае!...

— Тия жени знаят много работи, госпожа, целувам ти ръка — тихо каза Урсарица. — Те знаят с гърне да омагьосат и примамят човек. На прът го довеждат; с очите си съм виждала...

— Ами тогава те ще ми го вземат и ще ми развалят къщата! — каза изведнъж отчаяна госпожа Катинка. Пред очите ѝ играеха червени петна, идеше ѝ да проклина и да крещи. Изведнъж видя сякаш пред себе си маджарката с приятелска усмивка, с блестящи очи и с тайнствен глас, виждаше я, сякаш изникнала от мрака, и в нея не остана и капка съмнение, че жените имат право, че маджарката притежава нечиста сила.

— Слушала съм за такива жени — прошепна тя. — Я виж дали няма някой зад прозореца.

— Няма никой... — увери я Аника, след като повдигна едно ъгълче на пердето.

— Ами тогава... кажете ми вие какво да правя... че моята глава хич я няма вече... — горчиво каза госпожа Катинка.

Двете жени стояха неподвижно, вперили очи в огнището. Госпожа Катинка ги гледаше и си мислеше за много тъмни работи, за всичките онези стари приказки, сред шепота на които бе израсла, за оплакванията, които толкова пъти бе слушала, за магии, чародейства и нечисти сили. Душата ѝ бе пълна с такива неща. Те лежаха в нея като покрити с пепел. Сега бе минал силен вятър и бе отнесъл снежеца на

спокойствието. Всички поверия, тревоги и опасности, всички големи истини, които предопределят съдбата на клетите простосмъртни тук на земята, излизаха на бял свят. В такива тежки часове тя оставаше с тях, най-много на тях се надяваше, както и на изваяната от сливово дърво иконка от спалнята.

— Какво да се прави? Какво да се прави? — шепнеше тя в несвяст. — Маджарката ми отнема мъжа и го дава на жената на счетоводителя... Ще стори нещо да го отвлече — и той няма да се върне повече в къщи... Или ще ми навлече зло — я болест ще ме порази, я нож ще ме прободете...

— Не бой се, госпожа, не бой се — медено заговори Урсарица, като се приближи до нея и я погали по рамото. — Вярно е, има хора, които много работи знаят да правят, ама нас Божията майка няма да ни остави, ще сторим и ние, каквото можем. Ще побаем, ще разтурим магията, ще прогоним злото от вашата къща... И да знаеш, мила госпожа, че тези, дето правят магии, и те са в голямо премеждие, защото има други хора дето обръщат магията срещу тях... Кога бях малка, имаше една жена, която отиде в гората и на един отсечен дъб направи магия: заби девет пера и каза, каквото каза, та девет ламии и девет ножа да ударят някоя си Мария... И тя, госпожа, искаше да ѝ вземе мъжа. Изпрати тя и злото, и смъртта, и ножа, ама стигнаха те в нейната къща, баш до нейната щерка, и тя Мария се казваше. И като се върнала в къщи от гората, заварила щерка си да се бори със смъртта. Таман фърляла хляба във фурната, когато я настигнала смъртта. Един хляб имало във фурната, три до огнището, лопатата паднала и тя до нея на земята — така я заварила майка ѝ... Виждаш ли, мила госпожа, че и който прави магии, не ги прави без премеждие... аз ти го казвам, дето много съм видяла и чула през живота си...

— Добре, научи ме какво да правя, бабо Урсарице. Аз ще ти се отплатя.

— Виж какво, бабино чедо, първо, гледам, че много ти е кипнала кръвта, а то не е добре. То иде от лош поглед нещо като уроки. Аз съм ти донесла шишове да ти побая, да се успокоиш. Па и ние знаем по нещо — къде с магия, къде с биле ще прогоним далеко злото, дето ти го навлече душманката, всичко ще сторим, бабиното, и ще стане добре, ще се успокоиш, и мъжът ти ще се върне в постелята...

Гласът на баба Урсарица бе мек и успокоителен. Като че малко ѝ дойде сърце на място на госпожа Катинка. Урсарица ѝ побая, духна ѝ върху челото, напръска я с вода, в която бе охладила нагорещените шишове, и тя сякаш се поуспокои. После дълго говориха и много неща нагласиха. И едва след като бабата си тръгна към къщи със сланина и брашно, госпожа Катинка се приготви да си легне.

— Дали ще успеем нещо, Аника? — попита тя, като влизаше в трема.

— Вай, мила госпожа, от магиите, дето ще ги стори Урсарица, и пепел няма да остане от мадамата на счетоводителя, а до една година, ако не хване белия свят и маджарката, на име да не ми казваш!

Госпожа Катинка изпъшка и се прибра в спалнята. Наля в кандилото прясно дървено масло, запали го и дълго се моли пред иконката. Гледаше неподвижно, изящната резба, направена сякаш с игла, а през ума ѝ минаваха тъжни мисли и помисли за отмъщение. Тоадер Лича спеше на широкото легло в дъното на спалнята. Движението из стаята и шепотът го събудиха. Той се обърна към светлината на кандилото и видя неподвижната сянка на жена си.

— Невесто — проговори той сънен, — ама ти още ли не си легнала? Какво стоиш там като призрак?...

Госпожа Катинка сякаш не го чу. Тя знаеше, че не трябва да му отговаря, че не трябва нищо да му казва, нито добра, нито лоша дума, докато баба Урсарица не ѝ донесе билките, които да му сложи в дрехите.

Много мъка изтърпя госпожа Катинка покрай тези истории. И сега си спомня доста често за тях, и ги разказва потресена.

Циганката Аника постоянно дебнеше и следеше и редовно научаваше всичко. Други жени също така научаваха това, което се говореше в село, и идваха да го кажат на госпожа Катинка с трепет в гласа и с поклащане на глава. По този начин госпожа Катинка знаеше колко пъти беше ходил Тоадер Лича в бордея на Ференц Маджарина, колко пъти беше се виждал там с Агрипина, високата и руса жена на счетоводителя.

Илонон Маджарката вече не се качваше на хълма; беше усетила, че не е добре, че вече не я чакат там сребърни пари и дарове.

Задоволяваше се с това, което и даваше господин Тодераш, и се надсмиваше към къщата, където се косеше нейната бивша покровителка. В нейната къща над потока сред върбите беше приятно и хладно, сянката беше дебела. Белият кон изведнъж изникваше сред тъмните храсталаци и една дръжка на бич почукваше няколко пъти по прозореца. Илонон веднага мятеше нещо на гърба си и бързаше по една потайна пътечка към къщата на счетоводителя. Думитрашку беше висок и слаб човек, хапльо с големи уши на плешивата си глава. Наведен над регистрите си, той все записваше и пишеше нещо. А Агрипина се измъкваше през задната портичка и слизаше през градините към върбалака, подир Илонон. Щом се отвореше ниската врата, големите ѝ очи просветваха в сладка усмивка и тя се свличаше като заклана в ръцете на Тоадер Лича. Когато го видеше, тя като че изпадеше в ужас, страхуваше се и трепереше от любов. Тя беше подучила и платила на маджарката да препречи пътя на Тоадер Лича, да го отклони към бордея си и да му каже, че тя го чака и умира от любов към него.

Госпожа Катинка се опита да обади на Думитрашку; но Думитрашку бе като омагьосан. Имаше уши, ала не чуваше, имаше очи, ала не виждаше. Опита и с Лича. Посипа му дрехите с прах от специални треви, сипа му и във виното нещо, но види се, нищо не помогна — Лича все по-често се отклоняваше към бордея на Ференц. Тогава госпожа Катинка изпрати дума на Думитрашковата Агрипина. Жените винаги са добри души и думата ѝ стигна до Агрипина; Аника се закле, че Урсарица отишла и ѝ рекла така и така, да знае, че ще стане лошо, че ще остане без плитки, че и нещо по-лошо може да ѝ се случи; това също не помогна и госпожа Катинка събираше все повече горчилка. Едва се сдържаше да бъде спокойна пред Тодераш. Гозбите ѝ бяха все така вкусни, постелята все така чиста. И главата непрекъснато я болеше и тя стенеше. Но Тодераш никога вече не я попита какво ѝ е със същото съжаление, като в първата вечер.

— Ох, ох! — вайкаше се тя пред Аника. — Сега разбирам, че ще умра от мъка!

— Не бой се, мила госпожа, Урсарица не спи!

Урсарица наистина не спеше. Всяка вечер, щом се мръкнеше, тя идваше. Угасяше лулата, пъхваше я в кемера си и влизаше в стаичката до кухнята. Беше донесла и чекръчено вретено, което въртеше и

мушкаше в комина, мърмореше, кълнеше тихо и от време на време плюеше. Доста често вадеше шишовете и ги нагорещяваше до червено на огъня; Аника донасяше вода на дъното на кофата и стаята се изпълваше с кисел дим. Госпожа Катинка излизаше уморена и замаяна и я болеше глава, докато чакаше съпруга си, който закъсняваше по пътеките на изневярата.

Понякога настъпваха спокойни тихи дни, цветът падаше от овошките, а вечерите бяха неизказано ясни. В долината нахлуваха сенки; сред брезите на стръмнината в дъното на градината мръкваше по-късно, отколкото другаде. Носеха се сладки ухания и госпожа Катинка се виждаше толкова млада и така изоставена към тридесетата година от живота си; тя си представяше как в тъмата при потока Тоадер гледа очите на друга; спомняше си за други пролети и за заревото на залеза сред брезите, който все още светеше там само за нейна радост; минаваха ѝ черни мисли, тя плачеше и нямаше кой да я утеши.

— Ох, саминка съм — въздишаше тя, — и ще умра, без да ме погледне някой...

Въпреки всичките терзания и мъки тя се държеше, когато Лича се върнеше в къщи. Никога нищо не му каза. Никога за нищо не му се разсърди, не го погледна враждебно. Драг ѝ бе Лича и тя все се надяваше, че ще си го върне; усещаше някаква дива гордост и срам пред самата себе си.

Неделя в черквата стоеше най-напред. Понякога Аника ѝ прошепваше:

— Госпожа, дойде жената на Думитрашку...

Тя се овладяваше, не се обръщаше, не искаше да я знае, не искаше да я погледне. Само един път не можа да се въздържи: на излизане дълго гледа и разглежда Агрипина на нахлуващата през вратата светлина.

— Видя ли я, госпожа? — каза ѝ Аника на път за в къщи. — Виж заради кого господарят обърква пътищата...

— Млада е колкото мен... — отговори със съмнение в гласа госпожа Катинка.

— Дори не е хубава — продължи Аника, — а е висока като кулата на Голия...

Госпожа Катинка ускори крачки и стигна в къщи с мокри от плач очи. Продължи да плаче и вечерта, идеше ѝ да падне умолително в ръцете на Урсарица.

— Бабо, направи нещо, направи веднага нещо! Тя да умре или аз да умра!

Дните минаваха и нейният благ нрав закоравяваше, но тя още по-добре въртеше къщата, изоставена от Лича. Аргатите все по-често я виждаха разгневена, а кучетата и котките се изпокриваха, като я видеха. Лича можеше да види голямата промяна, но той вече нищо не разбираше. Някаква лудост го бе обзела. Работата си гледаше през куп за грош; мислеше само за любовта на Агрипина; в къщи бе като уморен, замаян и забързан пътник.

Госпожа Катинка вече не знаеше какво да прави и един ден реши да пише дълга жалба до бейзаде Григоре. Написа я с големи мъки, като жена, навикнала повече с иглата и вретеното. Трудно я написа, но изложи всичко.

„Да знаете, ваше височество — пишеше тя между другото, — че Агрипина, жената на счетоводителя, е невярна на мъжа си и живее с моя законен съпруг Тоадер Лича, и къщата ни разваля. И заедно с една пришълка, Ференцовата Илонон, ми прави магии, за да ми разтури къщата, и както чух от Урсарица, може и смърт да ми прати и набързо да си умра. Падам на колене пред вас, ваше височество, и със сълзи ви моля да изгоните Думитрашку и жена му, за да имам аз мир и да ми се върне мъжът пред бога, че от дванайсет години съм за него женена и добра къща имах благодарение на ваше височество... Молих се на Дева Мария и тя ме осветли и ме насочи към ваше височество, правда да търся. Моля ви, не оставяйте една бедна жена, която ридае и въздиша...“

Такава нечувана и невиджана от хората постъпка направи госпожа Катинка. После изпрати на попа една пара за молитва, за да може да стъпче враговете, и викна Урсарица да ѝ каже, че вече може да стори всичко, че вече е свършено: или живот, или смърт!

Гаврил, мъжът на Аника, беше късметлия и занесе с белия си кон писмото в Пиатра Нямц, без да го усети Тоадер Лича. От Пиатра сълзите на госпожа Катинка продължиха по-нататък и една хубава

заран бяха забелязани от големите очи на бейзаде Григоре и стигнаха до червената му брада.

В един горещ юлски ден бичът на Шарампей Бърнестия заплющя като револвер сред селото; от всички страни се разляяха кучетата; четирите буйни врани коне със звезди на челото се носеха като вятър, а сребърните им звънчета сладко звъняха. Цялото село мигом научи, че бейзаде Григоре е тръгнал да обикаля мошиите си из цялата страна. Всички познаваха Шарампей с големия нос и дебелите бърни, както и арнаутина Генча, с дълги мустаци като конопени къдели; бейзадето седеше, както винаги, в дъното на каретата и внимателно гледаше напред със зелените си очи. Удариха църковните камбани, дойдоха отец Настасе и църковните певци, и кметът, и хората, които си бяха в къщи, а Гаврил, мъжът на Аника, нахлупи смачканата си шапка, метна се на коня и препусна да търси господин Тодераш из господарските ниви. Бейзаде Григоре пъргаво скочи от каретата, огледа насъбраните хора и благодари с кимване на глава и с думи, когато събралите се го приветствуваха на висок глас:

— Добре дошли, ваше височество!

— Добре съм ви заварил, добре съм ви заварил! — каза негово височество малко носово и се отпрати към чардака на къщата на Лича. Госпожа Катинка излезе като духната от вятър, оправи за последен път синята фуста на бели цветчета и се спря на стълбата с ниско наведена глава, сложила лявата си ръка на сърцето.

— Целувам ви десницата, ваше височество! Добре, че се смилихте и дойдохте! — каза госпожа Катинка приглушено.

— Добре, добре... — отговори усмихнат бейзадето и я изгледа продължително. — Лича къде е?

— На полето, ваше височество, скоро ще дойде. Изпратих да го викнат...

Само толкова чуха хората от разговора между принца и смирената госпожа Катинка. После видяха да се носят отбрани сладка и вода в чаши със скреж; а зад къщата две циганчета се хвърлиха като ястреби сред тазгодишните пилета. Дойде и Лича на белия си кон и застана мирно. Принцът захвана да пита за едно, за друго, само ей така, като че си мислеше за нещо друго и думите му излизаха сякаш през носа, както и димът от тютюна, който смучеше от едно дълго кехлибарено цигаре. Главоболието на госпожа Катинка като че мина:

силно набраната ѝ рокля шумолеше и се носеше през стаите и чардаците. Със запретнати ръкави, тя бързо прислужваше; после бейзадето направи една разходка, погледна тук-там, мина потока, отиде при счетоводителя и там излезе да го посрещне Агрипина, а зад нея един слаб безволев човек с клепнали уши. Господарят гледаше спокойно; тук рече „добре“, там каже „м-да“, а накрая, след като изслуша хората и благоволи да поприказва малко с отец Настасе, по клепално време се качи в каретата си; Шарампей бърнестия плесна с бича и враните коне звъннаха със сребърните звънчета.

Отиде си. А вечерта при госпожа Катинка веднага се явиха Аника и баба Урсарица. Аника получи една стара фуста, а бабата няколко сребърника. А госпожа Катинка бе толкова весела и радостна, сякаш бе мома в деня на първото си хоро.

Не минаха и два дни, и пристигна голяма вест за госпожа Катинка. Бейзаде Григоре бе наредил Думитрашку счетоводителят да си събере партушините и да отиде на друг негов чифлик, някъде надолу, чак в Текучкия край.

В деня, когато си заминаха счетоводителят и неговата Агрипина, госпожа Катинка нареди на масата пред Лича царски гозби и едни баницы, които вървяха с виното, за чудо и приказ. И беше толкова добра, толкова кротка, сресана, нагиздена, дори и с леко червисани страни; даже и главоболието ѝ бе преминало. Но Лича ядеше като в несвяст, зареял мисли нанякъде.

— Какво ти е, Тодераш? — каза му госпожа Катинка.

— Нищо ми няма — отвърна Лича.

— На, вземи си от това печено пиле, погледни само кожичката му каква е! А и от виното си отпил колкото едно врабче...

— Ям, не виждаш ли, че ям? Колкото ми трябва, толкова пия.

— Ама като че си мислиш за нещо друго, нещо те мъчи...

Лича като че се подосети за нещо; изведнъж впери острия си поглед в жена си. Госпожа Катинка го гледаше, кротка и добра; Лича обърна натъжени очи към чинията. Но нали е жена, госпожа Катинка не можеше да мълчи и все го канеше да яде, все му говореше, че нещо го тормозело. Господин Тоадер седеше, намръщил поглед, а после изведнъж стовари юмрук върху масата, та всичко издрънча, а госпожа Катинка се отдръпна уплашена.

— Я ме остави на мира! — извика Лича. — Остави ме да си преглътна залька на спокойствие!...

Госпожа Катинка замълча и сподави в себе си радостта. А вечерта, в стаичката до кухнята, сякаш мислеше за нещо друго, за стари или далечни неща, докато баба Урсарица ѝ говореше и я дебнеше с поглед.

— Виждаш ли, мила госпожа, че и нашите вехти работи струват нещо... Даде господ едната да я изпратим далеч, в пущинаци... Сега ни остана само маджарката на Ференц... Само тя да не ни изиграе някой номер... Да не вземе да отиде дибидюс гола в гората и с девет пера да призове гибел за нас... Трябва, госпожа, да обърнем срещу нея цялото зло... Ще я бутнем в гроба, който тя другиму копаеше. И много те моля да ми дадеш твоето старо кожухче... че ако даде господ, ще женя щерката, като приберем кукуруза...

— Добре, добре — каза госпожа Катинка замечтана и се усмихна на бабата, а сякаш гледаше друг човек.

Една сутрин след около десетина дни госпожа Катинка се качи на един стол като преди и оттам погледна надолу към бордея на Ференц с безгранична радост. Маджарката също се махаше от селото, отиваше някъде в джендема, може би също в Долна земя^[2], в Текучкия край. След като каруцата бе натоварена, Илонон се качи отгоре; на госпожа Катинка ѝ се стори, че преди да подкара воловете, маджарката се обърна и дълго гледа към върха, към нейната къща. Изведнъж странно чувство я обзе; сякаш усети този поглед чак в душата си, слезе от стола и бързо изпрати Аника да доведе баба Урсарица, за да ѝ бае против уроки.

Цели десет дни Тоадер Лича не можеше да дойде на себе си. Ходеше замаян, а конят му беше постоянно потънал в пяна. Бичът в ръката му толкова омекна, че всеки ден по него имаше нови кожички. Мнозина усетиха неговия бич през тези дни. Сега, щом го видеха, аргатите веднага хукваха да бягат кой накъдето види.

На десетия ден човекът се успокои и на госпожа Катинка сърцето ѝ съвсем си дойде на място. И една неделя тя забеляза, че Тодераш дълго я заглежда; радостни сълзи овлажниха очите ѝ.

— Виж какво, невесто — каза господин Тодераш, — ще ми се да пийна с теб една чашка от старото вино.

Като пумпал се завъртя госпожа Катинка, слезе до мазето и бързо се върна с пълна кана вино, от което още изскачаха пръски. После донесе гозби, двамата седнаха един срещу друг на чардака и Лича понечи да си вземе един залък.

— Невесто — каза той, — я ми сипи вино в чашата...

— Няма ли да хапнеш първо нещо, Тодераш?

— Защо? Имам време, за никъде не съм тръгнал... Сипи...

Пи и пак протегна чашата.

— Сипи още. Такова вино не пия всеки ден. Това вино, мила невесто, го имаме от шест години... Сипи още... Дай да целуна ръката, която го донесе...

Когато той ѝ целуна ръката, госпожа Катинка с трепет затвори очи.

— Сипи още една. Знаеш ли какво?...

— Ако ми кажеш, ще знам... — бързо отговори госпожа Катинка с обичайния си глас.

— Виж какво. Искам да ми посвирят двама цигани.

— Добре, драги, да извикаме Леущян.

— Ама аз искам веднага да дойде и сам ще отида да го доведа. Бълан е оседлан; ще отскоча и веднага ще се върна. Ще го кача на коня... Дори яденето няма да изстине, докато се върна.

— Ама недей, Тодераш... Защо ще ходиш?... Как така ще си разваляме софрата?

— Не. Отивам — решително каза господин Тоадер Лича. Сложи си шапката, взе бича и се спусна забързан по стълбите. Скоро излезе през портата, яхнал Бълан. Госпожа Катинка стоеше вцепенена. Слушаше как конският раван се отдалечава и ускорява. И не можеше да разбере защо остави Тодераш виното и яденето и тръгна за цигуларите. Не разбра и след един час, не разбра и вечерта, когато Лича все още го нямаше.

Много плака госпожа Катинка през тази нощ и през другите нощи. Сал дето не умря от плач.

Дните си вървяха, а Лича не идваше; като да беше тръгнал по път без връщане. Дали беше паднал в някой ров или в някоя река, или беше

умрял от друга глупава смърт, кой знае! Никой никъде не намери тялото му.

Мина доста време, може би месец, когато се разчу от уста на уста сред работниците и чиновниците, че уж Тоадер Лича бил в някакво село чак в Текучкия край и там се срещал с любовницата си от Камарзани, с Агрипина, жената на счетоводителя Думитрашку.

Пак започна госпожа Катинка да охка и да кълне с много сълзи, но в дъното на душата си се радваше, че Лича поне е жив. Надеждата не я напускаше. Крепяха я молитвите на отец Настасе, имаше си малката иконка от сливово дърво, към която се обръщаше всеки ден и всяка нощ; и най-вече имаше Урсарица, която сега изцяло се беше пренесла при нея в един бордей с три големи дъщери и две дечица, грехове на дъщерите.

Когато чу новината, циганката нахълта в стаята ѝ и заплака.

— Госпожа, госпожа, прощавай, госпожа, ама аз от началото знаех, че маджарката го е отвела при любовницата, много надалеко, ама не исках да ти троя душата.

— Откъде си знаела? Кой ти е казал? — смаяна попита госпожа Катинка.

— Хвърлих и карти, и боб, госпожа. Нали ти казах аз, че оная маджарка на Ференц е свързана и с нечестивия, опазил ни бог... Първо тя е отишла там, при мадамата на Думитрашку, и са се надумали. Направила му е магия с гърне и е рекла така, откъдето и да е, от постеля, от трапеза, от път, като вятъра да дойде при тях.

— Така е, бабо, от трапезата стана и отиде... — шепнеше замислена госпожа Катинка. — Един залък не взе...

— Нали ти казвам, госпожа... Омагьосали са го, заслепили са му очите и с вихри са го понесли... Стара съм аз, госпожа, и съм виждала такива неща... Виждала съм и на прът да ходят, и да крещят като луди, пази боже, пу, пу, пу! — И бабата плю три пъти, за да прогони магията.

Госпожа Катинка слушаше с примряла душа... На всичко вярваше. Нямаше съмнение, че беше така: душманката ѝ взе мъжа и я остави вдовица. Не ѝ бяха останали вече нито думи за оплакване, нито сълзи. Стоеше като окаяна клетница, която чака помощ. Даваше на бабата всичко, каквото ѝ трябваше: олио, пари, платна, къдели вълна, игли, всичко, каквото ѝ поискаше, само и само да направи нещо, да свърши нещо. И на иконата се молеше. Дълго време води такъв окаян

живот, какъвто и на враговете си не би пожелала; после по навик пак се зае с домакинската си работа. Работата лекува; започна по-отблизо и по-строго да нарежда и да стопанисва оставения имот; чакаше забегналия и продължаваше молитвите и заклинанията.

Година и половина се губи Тоадер Лича. Госпожа Катинка му праща и писма, и хабер по хора, но избягалият нито даде знак, нито ѝ отвърна с дума. Госпожа Катинка изпрати до двореца на господаря друга жалба, напоена със сълзи, ала негово височество беше по чужбина и белочелите коне със сребърните звънчета си почиваха в Яш.

Но с помощта на баба Урсарица и на божията майка чудото най-после стана.

В първия ден на Коледа, след цял месец сух студ, заваля сняг, отначало ситен, а после се завъртяха снежни вихрушки. Вечерта снегът бе вече до глезените и вятърът започна да навява преспи. Госпожа Катинка беше приготвила вечерята за хората, дала им бе хубав борш, печено свинско месо, вино и курабии с конопено семе; после замислено пристегна на гърдите си елека и зиморничаво влезе в стаята си. Равната светлина на лампата осветяваше масата, приготвена само за един човек. Госпожа Катинка си спомни колко тъжно бе изкарала празниците миналата година, въздъхна и седна на стола. Пред нея имаше малко ядене и малко вино в една чаша, тя обаче нямаше ищах за нищо; вълнуваха я горчиви спомени.

В стаята бе топличко и приятно, в откритата камина от едрите цепеници излизаха дълги огнени езици. Хубавите черги и покривките на леглата меко отразяваха светлината и стаята изглеждаше самотна и тъжна. От време на време вятърът се блъскаше в прозорците, после сякаш забързани крилца докосваха стъклата. Колко ли беше часът? Госпожа Катинка забеляза, че в стаята вече не туптеше пулсът на времето; обърна се; часовникът с кукувичката беше спрял.

Натъжена, потънала в безкрайните си мисли, госпожа Катинка хапна два-три залъка, после стана и извади от поличката между прозорците една книга със стари твърди корици. Това бе Житиетата на светците за месец декември, дар от нейния дядо отец Иродион, стар йеромонах в светата обител Секу. Стара книга, за утеха в самотни дни. Седна пред огъня, разтвори книгата и зачете чудния и кротък живот на свети Филострат, комуто бе посветен 1 декември.

Трябва да е било късно, защото госпожа Катинка бе стигнала с четенето до Цариградската крепост. Навън вече не духаше вятър, а истинска виелица. Из простора се носеха неясни стонове и викове. Госпожа Катинка вдигна глава от старата книга и продължително въздъхна. Някакъв неясен шум се бе промъкнал отвън, през виелицата, и я бе развълнувал, без тя да усети. Глас ли бе, на портата ли се тропна? Госпожа Катинка стана и пристъпи към прозореца. Дръпна пердето. Навън в непрогледния мрак бързо се движеше фенер. Понечи да си наметне кожухчето и да излезе, но в трема затрополиха забързани стъпки и циганката Аника влезе, плачейки или смеейки се като в мигове на голямо отчаяние. Вдигна ръце, отвори уста, но не можеше да си поеме дъх.

— Затвори вратата — каза спокойно госпожа Катинка — и говори! Кажи! Какво има?

В същото време тя обърна поглед към пицовите, закачени на стената до камината. Не чувствуваше обаче нито тревога, нито страх.

— Госпожа, госпожа! — избухна в плач циганката. — Стопанинът си дойде!

— Какво? Какво казваш?

Само това можа да каже госпожа Катинка и замръзна неподвижна с отпуснати ръце. Аника само клатеше глава нагоре-надолу и я гледаше през сълзи. После, щом чу тракането на бравата и тежки стъпки в трема, тя се смали, затърси място и се измъкна навън. Влезе Лича, с големи ботуши, с кожухче, с висок калпак на главата, побелял от сняг. Застана до вратата. Гледаше жена си с присвити очи, наранени от светлината; виждаше се, че лицето му е обрулено от виелицата и челюстите сковани от студ.

Госпожа Катинка го гледаше като вкаменена. Той беше! Изведнъж пъргаво както винаги тя се втурна безмълвно към него, смъкна посипания му със сняг калпак, разкопча кожуха му и го съблече. Побутна го леко към дъното на стаичката, към дивана, и го накара да седне, коленичи и му събу ботушите. След това се облегна на камината и тихо го попита:

— Отдавна ли скиташ?

— От три дни... без да спирам... — отвърна господин Тодераш с вцепенени челюсти.

Обърна очи към нея. Уморени и болни очи.

Госпожа Катинка не каза нищо. Леко излезе със запалена свещичка и се върна с една каничка вино. Сипа виното в едно гърненце и го сложи на огъня. Остави го там да се грее, а тя изтича до кухнята и донесе в едно кастронче топъл борш. Нахрани господин Тодераш, като да бе дете, после му даде греяно вино и сред благоуханните пари на виното вдървеното лице на скиталеца се отпусна. Той огледа стаята и видя, че всичко е чисто и меко като преди, и изпадна в моментна слабост: очите му овлажняха под веждите.

Когато госпожа Катинка дойде да вземе каничката, той леко хвана малката ѝ ръка и я целуна. Госпожа Катинка не каза нищо. Постла му бързо и го покани да си легне.

Така прелетната птица се върна в гнездото си. Оттогава, сред китката брези, където нощта настъпваше по-късно, тридесет пъти листата окапваха и засвирваха есенните ветрове. Господин Тодераш спокойно живееше дните си до госпожа Катинка. След черните дни можа да я направи щастлива.

Много пъти съм ги посещавал в старата им къща в Камарзани. Понякога госпожа Катинка, която ми е родна леля, си припомня миналите страдания. Разказва ми ги с всички подробности; изслушва моите съмнения и възражения усмихната, поклаща глава и ми доверява непоклатимата си вяра в заклинанията на баба Урсарица, която отдавна е умряла, и в иконката на божията майка, пред която и днес гори вярното кандило; после ме кара да седна в дъното на дивана, да се облегна на възглавниците до стената и ме черпи като странник, дошъл отдалече през снегове и ветрове.

В голямото им стопанство не се премества и една сламка без знанието на моята леля. Един след друг аргатите идват да получат от нея нареждания. А господин Тодераш, остарял, но избърснат и още як, влиза в стаята, връщайки се от разходка. Той стъпва тихо из къщата, пуши по някоя цигара пред огъня, за да няма дим и да не се сърди стопанката. След това госпожа Катинка сядва в някой ъгъл с плетката в ръце, а той вади очилата, внимателно ги избърсва с червена кърпа, отива до поличката между прозорците и измъква оттам една много стара книга с твърди корици, дар от покойния отец Иродион. Чете с тих глас от чудните житиета на светците, и най-вече от тези, които

госпожа Катинка обича. По някое време спира да чете и започва с мен лек разговор върху този беден живот и отлитащите години и с лека печал си припомня отминали години, някои приятели и роднини, които все още са живи, и за много други, възнесли се към господата... А госпожа Катинка ни гледа замислена и посребрената ѝ коса меко проблясва от играта на пламъците.

1912 г.

---

[1] Бейзаде — син на владетеля на княжеството, принц. — Б.пр.

↑

[2] Южна Молдова. — Б.пр. ↑

ЕДИН МАЙСТОР И НЕГОВИТЕ ХОРА

Миналата година през горещините моят съсед господин Михай си построи къща и хамбари.

Ходех много често при него. Намирах го в голямата градина на една полянка, до която стигах по алея с липи. Овошките около нас хвърляха дебела сянка, а в края на градината, дето имаше диви дървета, злобно се смееха свраки или кротко си свирукаха авлиги.

Ние наблюдавахме спорните движения на работниците и разговаряхме. В моменти на мълчание чувахме тракането на щъркелите или острите звуци на рендето, които се смесваха с шегите на работниците. Когато не се чуваха и те, наставаше пълно безмълвие, като в отдалечени пустинни места, и само сънният шепот на градината от време на време долиташе до нас.

Работниците се бяха оттеглили в някой ъгъл на бараката, за да похапнат и починат. В тези мигове на тишина моят съсед обичаше да ми говори за къщата, която градеше там, в края на града.

— Най-напред — казваше ми той — исках да направя къща от греди, каквито са правели и нашите родители. Исках да имам едно спокойно гнездо и стопанство като в добрите времена...

Историята с плана на къщата бе доста интересна. За да има къща по мерак, съседът отишъл в Букурещ и потърсил архитект. Намерил. Казал му болката си, дал му всички разяснения. Чудесно. Архитектът му обещал скица на плана в „румънски стил“. Скоро му показал една хубава къщичка с градинка, като за столична махала.

— Трябва обаче да я направиш от тухли... — казал архитектът с усмивка.

Но усетил несъгласие, побързал да пресече възраженията на съседа ми:

— Ако на днешно време искаш да имаш хубава къща, трябва да я направиш тъй, както аз ти казвам...

Господин Михай обаче бе чуден човек. Имаше си свой вкус и искаше да го задоволи. Искаше да си направи дървена къща. Но планът

на една дървена къща си има „някои мурафети“, които не се учат в училище. Затова съседът се върнал в нашия град и потърсил нашия единствен „инженер“, един възрастен човек, с „малко образование, но с голяма практика“. Както му казал господин Михай, така направил скицата. След като получил плана — в това отношение инженерът се представил много добре, — при моя съсед дошъл един майстор дърводелец, селянин от едно близко село.

— Слушай, човече — казал господин Михай, — искам къща от греди. Можеш ли да ми я направиш?

— Ще я направим, защо не?

— Тогава слушай какво искам аз: аз искам такава къща, каквата е показана на този план... с шест стаи... разпределени по специален план...

— Дай да видя плана, господине — казал майсторът.

Господин Михай му подал чертежа, но го попитал с недоверие:

— Ама разбираш ли от планове? Знаеш ли четмо и писмо?

— Не знам четмо и писмо, господине, но един план все ще разбере, нали съм работил на големи къщи и църкви...

Селянинът взел плана и дълго го гледал. Господин Михай се доближил до него и подробно му обяснил всичко, показвайки и с пръст. Говорел, показвал по два пъти и питал човека дали разбира.

— Разбирам, господине, виждам аз какво ти трябва... На тебе ти трябва къща на стопанин...

— Точно така, и да ми я направиш, както е показано на този план.

— Добре, господине, ще я направя — отговорил майсторът. — Ама тука, откъм север, няма ли да направим навес? В плана няма. Но една къща от греди има нужда от навес срещу големите дъждове и зимните бури.

— Така е — казва господин Михай и неуверено клати глава, — трябва навес към север.

— Там — продължава селянинът — се събират много неща от домакинството, като в килер; там стои и стълбата за тавана. В плана стълбата е показана отвън, на южната страна. По-добре е да бъде под навеса.

— И това добре — издумал моят съсед.

— Има още нещо, господине, за разпределението на стаите... Ще направим както е по-добре и по-изгодно.

— Всичко това стана през зимата — разправяше ми съседът. — Щом се запролети, майстор Гица пристигна с хората си на работа. Но преди да започне, дойде при мен и ми подаде един лист хартия, върху който бе начертан планът на къщата, така както го бе разбрал той. На този план майстор Гица бе имал смелостта да поправи на две места моя „инженер“. Линиите бяха изтеглени с оловен отвес, забележките бяха написани от неумелата ръка на някое от децата му, но въпреки това аз разбрах какво искаше моят човек и ми се стори, че е прав... Ето планът... Заповядай! (И господин Михай извади от джоба си един лист хартия и го разгъна на коляно.) Нито аз, нито „инженерът“ бяхме видели, че само с една дребна промяна на линиите разпределението на стаите ставаше по-добро... Не знам, може би инженерът да си е имал съображения, но на мен ми се струва, че майстор Гица има право... Ти какво ще кажеш?

Аз не казвах нищо. Гледах учуден грубата скица на основите, фасадата и едната страна на къщата. Върху листа, с букви на първолак и с твърде странен правопис, е написано: „лице на къщата“, „страната откъм града“ и др. На покрива на къщата бяха начертани два комина, от които излизаше гъст и дебел пушек като от изригнал вулкан. Гледах тази наивна рисунка и се усмихвах, но все пак това бе план на къща.

— Ето тук са поправките... Аз викам, че той бие „инженера“ — прочувствено каза моят съсед. — Ти какво ще кажеш?

— Какво да кажа аз? Съгласен съм с теб. Бие го... — Аз не можех да се нагледам на скицата, направена с въглен и с оловния отвес на дърводелец.

— Ето как се губят големите инженери и архитекти — казах аз философски на моя съсед. — Майстор Гица дори не знае да чете и пише...

— Майстор Гица започна работата. Оставих го да работи както си иска — казваше ми съседът. — Понякога идва с някоя малка поправка, с „нов план“, както казва той, аз го оставям да я направи и виждам, че не излиза лошо... Първо направи основите...

— Какви основи?

— Основите на къщата: дълбоки основи, с камъни от кариерата и с вар. Чудно ли ти се струва?

— Разбира се, нали той не е зидар.

— Въпреки това той изгради основите и аз останах доволен. Ако се учудваш, ще ти кажа, че след като издигна дървения скелет на къщата върху основите и закова гредите, след като вдигна и направи лепежа, Гица изгради оджаците от основите до върха на покрива, онези оджаци, от които излизаха дебели пушеци на неговия план; и след като ги измаза грижливо, започна с хората си да боядисва гредите... Сега пак той прави таваните с вар и пясък... В началото ми казваше, че ако има време, ще постави и ламарината върху покрива... И така го гледам цялото лято, ту с тесла и трион в ръце, ту със синя престилка и зидарска мистрия, ту опръскан с боя и с изцапани ръце като същински син на Израел, защото в нашия град само евреите се занимават с този занаят...

* * *

След тези разговори със съседа ми се стори, че дървената барачка, в която се подслоняваха работниците селяни, заслужава по-голямо внимание. Приближавах се към нея привечер, когато езиците на огъня потрепваха и осветяваха събраните селяни, насядали в кръг на земята около него.

Котлето с мамалига къкреше тихо, окачено на катрач над пламъците. По полицките в бараката бяха наредени паници, гърнета, лъжици и разни продукти. В ъглите имаше по някое сандъче или долапче, които стояха затворени по време на дъждовете. Говорех с моите хора, разпитвах ги и малко по малко научавах за всекиго по нещо.

Майстор Гица Андроеи беше още млад човек, с червендалесто лице и зелени очи. Ходеше облечен по селски, спретнат и много чист. Говореше кротко и меко. Нищо особено нямаше във външния му вид.

Беше добър стопанин в селото си и имаше едно голямо желание: да се сдобие с повече земя. Малкото земя, която имаше, обработваше добре, тореше я; около къщата си бе направил овощна градина. Заради „теснотията“, в която се намираще, той излизаше на работа с пукването на пролетта и строеше къщи и пристройки.

Докато работеше със своите седем-осем души, не го чух нито веднъж да повиши глас. Ходеше наляво-надясно, мереше, тъкмеше; хората му го слушаха и без да мъркат, изпълняваха нарежданията му. Впрочем заради знанията и уменията му другите го наричаха „господин Гица“.

Майстор Гица имаше и нещо като счетоводител; Йон Бърляну, пъргав момък с червена като огън коса. Беше най-духовитият сред работниците. Непрекъснато тълкуваше думите и надминаваше всички по шеги и разни истории. Сядаше на земята, поставяше на коляно протегнатата му от Гица Андроей тетрадка с черни корици, наплюнчваше дърводелския молив и почваше да пише.

— Запиши сметката за тавана — казваше му със спокоен глас майсторът. — Сто и петдесет квадратни метра...

И Йон Бърляну бавно записваше сметки в квадратни метри, сметки в кубически метри. Майсторът смяташе наум, а той ги записваше. Понякога и аз смятах, проверявах и гледах учуден през рамото на Бърляну цифрите в тетрадката.

— Така е сметката... — казваше с тих глас майстор Гица и ми се усмихваше.

След като привършеха, Гица проверяваше дали приборите са измити и подредени на лавиците; после засилваха огъня със съчки и Бърляну започваше да чете от „Александрия“ или от „Геновева“, които им бях подарил, а другите, насядали в кръг, слушаха внимателно и пушеха дебели цигари от лош тютюн.

Сред работниците бе и един по-голям брат на майстора: казваше се Думитру. Неговото стопанство вървеше по-зле, макар да бе дошъл от доста време на тоя свят. За себе си казваше: „Дал ми е господ един талант...“ Обичаше чашката. А иначе бе сръчен и умееше да работи всичко, което започваше Гица. Освен това в къщи си имаше ковашки мех и инструменти, та част от необходимата за къщата и пристройките железария бе направил сам през седмиците, когато времето бе лошо.

— Какво да правя, господине? Стегна някоя каруца, направя някоя и друга скоба и панти, че иначе не може, малко земя имаме... От всичко разбираме по нещо.

В бараката имаше и един бивш „машинистър“, Теодор Манолаке. Той беше възчерен човек, с проядено от сипаница лице, мътни очи и вечно разчорлена коса. Окаян клетник сирак, израсъл сред чужди хора,

той бе усвоил майсторлъка на водениците. Беше мой стар познат. Преди една година го знаех като „механик в мелница с бензинов мотор“, със съответното свидетелство, на една от многото нови мелници, направени напоследък в нашия край.

Немците, които не знаеха думица румънски, монтираха мотор от двайсет конски сили. Собственикът на мелницата бе довел този Тоадер, неграмотен и рошав, и го бе накарал да се разбира с немците чрез знаци. Не ти е работа как се разбираха. Немците си заминаха, а Тоадер Манолаке остана при мотора. Поддържаше го, чистеше го, продухваше клапаните му, въобще вършеше цялата работа на един механик. Носеше френски ключ, чукове и куки като същински немец. Той обслужваше и мелницата, въртеше камъните и мелеше брашно на хората. На края на преводния ремък бе сложил един каиш и точило, та остреше брадвите и теслите на стопаните. Че и друго направи: разглоби и поправи няколко машинки за кафе на едни търговци, които бяха дошли да смелят жито, макар че като див селяк, какъвто си беше, за пръв път пипаше с ръка подобни предмети на цивилизацията. И други работи бе правил той, заради което селяните от околиците села го нарекоха „Мехалника“.

Когато собственикът разглоби мелницата и я изпрати към пощастливи краища, Тоадер се прибра в къщи, грабна триона и теслата и захвана дърводелство.

И един кундурджия имаше сред дърводелците на майстор Гица — Костан Герасим, висок, слаб и тънък човек. През свободните вечери сядаше по турски, вадеше от торбата една кожа, нагласяваше я, опъваше я и захващаше да точи костурите си.

Веднъж го попитах:

— Ти кога си учил кундурджийство, Костане?

— Е, господине, като малък си играех и правех кундури от картон.

— Какво? Не си ли учил при майстор?

— Не съм — отговори ми малко засрамен Костан. — Само отидох веднъж при един майстор в града и той ми скрои един калъп. После лека-полека сам си направих инструменти. През зимата правех чизми на хората, ама откак съм се преместил в Поколени — ново село, с малко стопани, — нямам какво да правя с моя занаят... Само от време на време изваждам инструментите, да не забравям.

— Виж, господине — каза Йон Аргир, като протегна едни огромни чизми, — Костан ми ги направи...

С по-беден дух сред тях ми изглеждаше един дребен човек с мрачно лице. Ходеше кротко и падаше малко темерутин; приказваше малко и глухо, а вечер се оттегляте в някой ъгъл. На прякор му викаха „Бурсука“. Сякаш предъвкваше горчиви мисли в усамотението си.

— Мисли за борчовете, които има към чокоина — казваше със смях червендалестият Йон Бърляну.

Един ден майсторът беше в добро настроение и донесе на хората си малко пиене. В ъгъла на бараката огънят лумна по-живо, гласовете станаха по-весели, а после неочаквано се чу цигулка и гълчавата се умири. Приблжих се и видях, че Бурсука свири в забутания ги ъгъл. Изтръгваше от струните нещо бавно и тъжно. Другите го слушаха и лицата им се очертаваха бледи и замислени на светлината на огъня. Някой протегна на свирача чашка и песента секна. Когато засвири отново, лъкът затрепка по-живо върху струните и скоро се понесе жива и бърза мелодия.

Нечии глас радостно се извиси. За миг думите се смесиха. После един глас каза: „Идва господинът!“ Настана тишина.

— Защо спряхте? — попитах аз, като се приближавах.

— Ей така, само с цигулка не върви... — отговори майстор Гица.
— Язык, че Костан не си е донесъл флигорната. Щеше да излезе едно хоро.

Обърнах се учуден към Герасим:

— Какво, Костане? Не си ли само кундурджия? Ти си и музикант?

— Ами че, господине, преди, когато живеех в Ботещ, един капрар от музиката се уволни. На кларнет свиреше. Един път ни каза на неколцина да се научим да свирим и да направим музика. Започна той да ни учи, селският даскал ни показа и *ноте*, кое е *а*, кое *бе*... мъчих се една зима и се научих на *флигорна*. Не ми трябваха вече *ноте*, карах си по-добре на ухо.

— Значи, и ти си свирил в музиката на Ботещ?

— Да, господине, на много сватби и кръщенета съм свирил. После, като отидох в друго село, се отказах. Сега свиря само като ми се доще. След време се пръснаха и другите.

Ботещката музика бе вдигнала голям шум преди няколко години в селата около границата. Флигорна, кларнет, хеликон, цигулки, чинели и тъпани обикаляха с голям шум селата по празници. Това бе наистина ужасяващо и учудващо. Най-вече тъпанът се чуваше много надалеко. Също като Костан, и аз не съжалявах, че музиката бе разпусната, защото я бях слушал няколко пъти през живота си и никога не ще я забравя.

* * *

Много пъти се отбивах за дълго в бараката сред градината, докато построиха къщата на съседа. Оpozнах отблизо всички тези кротки и работливи хора. Бяха напуснали бедните си стопанства в селата и дошли в града, за да спечелят по-леко някоя и друга пара. Въпреки това съжалявах много, че нямат земя. Печалбата от занаята, изглежда, не ги утешаваше.

— Господине — казваше майстор Гица, — човек без земя не е човек... Не можем ние да живеем без земя и без добитък. Земята ни е като родна майчица...

За земята и за нивите говореха с някаква особена нежност, която ме трогваше и вълнуваше. Земята бе тяхната любов и цел в живота; земята беше любовта на техните родители и прадеди.

Като опознавах отблизо тези случайно събрани хора, тези живи „документи“, аз се замислях за много неща.

Най-напред си помислих, че благородните качества на нашия народ, за които говореха просветените умове, не са измислици и легенди. После си помислих, че добре ще е тези живи документи да бъдат проучени от ония писачи, които не излизат от кабинетите си, от онези, които говорят, че простолюдието е неосъзнато, от онези, които без време се ужасяват от селското невежество. Има какво да се поучат и тези, които мислят, че „избавлението ще дойде от занаятите“; моите живи документи доказваха, че сред народа живее един велик учител и той учи, когато му дойде времето; този учител е нуждата с нейните железни нокти. И накрая, хората на майстор Гица ми разкриха в истинска светлина тези, които олицетворяват на село държавата с нейната власт, култура и цивилизация: тези селски книжовници могат

да бъдат поставени редом с най-черните злосторници... Държавата и нейните представители са враговете и мъчителите на нашия народ...

До късна есен хората на майстор Гица работиха в градината на моя съсед. Когато есенният вятър започна да отнася листата, те развалиха бараката и се разотидоха по селата си... Оставиха хубави и весели постройките, като крепост срещу зимата, а те отново навлязоха в непознатия мрак, там, където никой не иска да надникне.

1912 Г.

ПРЕЗ ОНЗИ МАРТЕНСКИ ДЕН НА 1907-А^[1]

През онзи мартенски ден на 1907-а бях излязъл да погледам по пътя, който идваше от село Р. Сутрешните вестници бяха изпълнени с тревожни съобщения за въстанието на плугарите. Групи войници патрулираха и пазеха крайнините на града. Тъжни и угрижени изглеждаха жените и малцината стопани, които идваха откъм селото. Пропускаха само онези, които докажеха, че наистина имаха спешна работа в града. Другите биваха спирани и връщани. Не спираха и селянките, които носеха мляко и зеленчуци, те минаваха бързо, дръпнали забрадките си върху устата.

Нашият край в подножието на планината бе спокоен. Никъде в близките села не се усещаше знак за буря. Войниците стояха до пирамидите от пушки, мързеливо се прозяваха на топлото пролетно слънце и гледаха със сънени очи синкавите висини на планината. Само понякога разсеяно надаваха ухо към разговорите на капралите със спрените край пътя хора.

Разни хора с разни грижи идваха към града, спираха се и се връщаха обратно. Тези хора едва бяха прекрачили зимата, а ето че в деня на пролетното равноденствие южнякът пееше сякаш за вечната несигурност на клетия труженик на земята. Неколцина войници и селяни заговорваха от време на време с тихи гласове за тъжните събития в страната, за подпалените чифлици и за бързите разстрели; после млъкваха и се разделяха. Идваха други стопани, спираха се и те на кратка приказка в мекия пролетен ден край браздата на неиззораните ниви; над тях във въздуха пееше чучулига, а наоколо в ослепителната светлина хвъркаше на зигзаг пеперуда, пръкнала се току-що от неизвестността.

Един дребен старец с небръснато и сякаш почерняло от ядове лице пристигна и се спря. Попита един капрал:

— Що чувам, добри хора? Не може ли да се мине?

— Не може, дядо.

— Защо? Защото е *риволюция* ли?

— Разбира се...

Старецът поклати глава, погледна настрани и рече много спокойно:

— Така де, сега властта трябва да държи здраво навсякъде...

Познавах този старец: беше добър работник, ходеше да копае с двамата си сина. Беше много беден, нямаше си нива, но работеше с вяра през цялата година.

— Как си, дядо Петре, какво ще кажеш? — попитах го аз.

— А, господине, какво да правя? В града отивах да копая с мотиката: това е цялата ми печалба. Ама гледам, не дават. Разбуни се страната, господине...

— Разбуни се, дядо Петре. Какво ще кажеш ти за тая работа?

— Па що да река? — изохка старецът. — Какво може да съди неука глава като моята? И аз съм окаян, измъчен човечец: от изгрев-слънце до мръкнало, всеки ден, цял живот работя, с мъка скатавам пара по пара, та да купя парче земя за синовете... Земята, господине, е голяма мъка и голямо тегло за нас. На селянина вземеш ли му земята, по-добре го удари с боздугана и го убий, че няма за какво повече да живее! Та и тези, господине, дето са се вдигнали с колове и тояги, само от тегло и от нужда са се вдигнали. И при нас е немотия и недоволство, ама там е по-зле, знам аз. Ходил съм и аз нещо по света, та знам. Вдигнаха се хората там, по долните земи, тези, дето са толкоз бедни, че хамутите на конете им са от въжета, а торбите им са от чувал... — Без да ни гледа, сега старецът говореше с яд, смръщил вежди и решен сякаш да изкаже най-послед след толкова мълчание и мъки всичко, което му бе на сърцето. — От добро ли, мислиш, се надига народът? — продължи той с глух и злобен глас. — Навъдиха се много лоши хора по земята ни, тия, дето живи ни пекаат и дерат, и трябва, господине, да стане малко патаклама!...

Старецът въздъхна и стрелна поглед към мен и към войниците, после тихо се засмя, като показва черните си зъби и щърбата уста. Искаше да покаже, че се е пошегувал, но смехът му прозвуча злоещо и изпълнен с много мъка.

Помъчих се да отправя към него и към другите насъбрани около мен стопани няколко думи, изпълнени с кротост и надежда. Всички ме слушаха мълчаливо, без да ме гледат. Само един млад и рус стопанин

следеше думите ми с поглед, който сякаш бе пропит от приятелски чувства и одобрение.

— На тебе как ти викат? — веднага го попитах аз.

— Иримия Ротару — с усмивка ми отговори той.

Носеше червеникава аба, грозни опинци и изтъркан калпак.

— Земя имаш ли?

— Малко... — въздъхна той с болка — няколко разкрача около къщата.

Използувах този повод, за да разясня силата на сдруженията и да покажа на Иримия Ротару как би могъл да се отърве от неволята. Той ме слушаше с явен интерес. Моите съвети обаче, изглежда, доста се удължиха и изведнъж видях, че някак си впива очи в мен и по средата на фразата разбрах, че иска да каже нещо.

— Какво ще речеш, Иримие? — кротко го попитах.

— Господине — изрече той въодушевено, — ако имаш нещо да ти се работи, ще ти изработя, кога ме повикаш, ама дай ми сега шейсет бани, че ми трябва, а за днес нямам пукнат гологан в кесията...

Изведнъж се почувствувах като паднал от небето, засрамен и отчаян, и не можах да видя нищо друго пред себе си, освен страшния смях на дядо Петре. Старецът се смееше и някак презрително гледаше младия и беден рус селянин с опърпан калпак и грозни опинци. Част от това презрение може би бе отправено към мен и към моите думи.

— Господине — каза със смях дядо Петре, — съветите ти са добри, но за бедния човек цената им е само шест гологана... Такава е нашата орисия, нищо не можеш направи...

Селяните замълчаха; мълчаха и войниците в този мек, спокоен и слънчев ден. Разбирах, че съм излишен сред тях, но въпреки това исках да ги убедя, че съм им приятел, който може да разбере неволите им... Страната бе в пламъци, хиляди и хиляди селски труженици размахваха ръце като куки и с прегракнали и заплашителни гласове искаха някаква неясна правда или издаваха викове на мрачно отмъщение. Какво ли ставаше в душите на тези все още спокойни и кротки хора? Защо се чувствувах смутен, унижен и изведнъж толкова отдалечен от тях?

Двоумях се. Какво да правя? Пак ли да опитам? Или да се оттегля? Въпреки всичко аз ги разбирах; сърцето ми беше повече с тях. По едно време си помислих да им призная, че и аз съм роден от селяни, че имам роднини селяни и затова да не ме смятат за чужд.

Колебаех се и в главата ми все се въртеше тази детинска мисъл. Изведнъж трепнах. Моето избавление идваше. Изходът от ужасното положение, в което бях изпаднал, изглеждаше намерен. Случайността, която винаги е чудна и неочаквана — точно в миговете на моите вътрешни съмнения, изправи пред мен, между мен и смълчаните селяни, дядо Василе, един мой чичо, братовчед на майка ми. Най-после! Ето едно мостче. Дядо Василе ме е носил на ръце, учил ме е да плувам в Молдова, бил е свидетел на всичките ми детски игри и радости. Пред очите му съм израсъл и изучил. Макар днес да съм гражданин, с черни дрехи, аз съм от неговия род, той знае, че съм „техен“... Тези мисли нахлуха в мен вкупом още преди да направя някакво движение, с което да отговоря на неочакваното появяване на дядо Василе в градеца... Когато спря пред мен, аз хванах ръцете му.

— Как си, дядо Василе? Какви вести носиш, по каква работа насам?...

И той бе радостен от срещата. Усмиваше ми се благо, едър, як, чисто облечен, кротък и ведър великан, какъвто го знаех от дете.

— Чух, че не може да се минава... — каза ми той.

— Не може... — изведнъж му отвърна дядо Петре от купчината хора, които стояха малко настрана, и поклати глава.

Дядо Василе се обърна и погледна хората някак загрижено. Аз го държах за ръка и започнах да го разпитвам за стопанството, за роднините, за всичко, което знаех; той ми отговаряше спокойно и кротко.

— Ела у нас — казах му. — Аз ще уредя войниците да те пуснат...

— Добре, ще дойда — отговори ми спокойно дядо Василе.

Другите хора се бяха обърнали към нас и аз се радвах, като виждах, че те разбират връзката между мен и моя чичо. От друга страна, ми беше радостно, че пред тях е такъв красавец като дядо Василе, с широк кемер, с обшита с медни украшения торба, с бели като бялка дрехи и с нова шилешка аба.

— Какво се чува? Какво ново? — попитах го аз изведнъж. — Там народът спокоен ли е?

— Че как ще да е? — отвърна ми дядо Василе. — Спокоен...

Питах го още, исках му обяснения, като че имах нужда да го почувствувам по-близък и да ме почувствува и той по-близък. Всичко

бе добре; дядо Василе ми разправяше как е времето, как е изкарал добитъкът зимата; каза, че при „нас“, при гражданите, дохожда радост — но събитията в страната, страшните селски движения, дядо Василе намираше за нужно да обвие и някаква мъгла от безразличие. Не беше чул кой знае какво, нищо не знаеше... И тогава изведнъж се почувствувах пред него като любопитно дете, с което едни кротък старец не иска да сподели нещо твърде сериозно.

Това странно и в същото време болезнено чувство се изясни напълно, когато дядо Василе, като всички други, се присъедини към хората край пътя и размени няколко потайни и тъжни думи с дядо Петре и другите стопани. Тогава напълно разбрах нещо много важно и болно и осъзнах с голямо огорчение колко чужд и далечен съм всъщност на хората, към които се бях осмелил да се приближа с приятелски думи... Отново чух страшния смях на дядо Петре и неговата прегракнала сърдита приказка, когато моят чичо, мълчалив и тъжен, тръгна редом с мен да навести „родата си“ в градеца.

1916 г.

---

[1] През март 1907 год. в Румъния избухва голямо селско въстание, през което са избити 11 000 селяни. — Б.пр. ↑

В ДЪЖДА

Толкова много вода се изля от небето, че дъждовете трябваше най-после да ни дадат малко почивка, мислех си аз. Имах неотложна работа в планината. Налагаше ми се да отида до големите мандри в Броцени. Преди няколко дни видях, че облачната покривка поизтъня и над самия залез се показа бледото слънце, подобно на стара сребърна тепсия... Реших се да тръгна. Намерих два яки коня и един лек файтон и потеглих.

Тръгнах на 7 септември, миналата седмица. Минахме благополучно Фолтичени и поехме нагоре към планината. Оттам се виждаха боровите гори, а в далечината планинските върхове, забулени в облаци и изпарения, които извираха от тайнствените влажни котловини и оврази.

Гледката бе наистина величествена; в мрачните планини сякаш вряха и кипяха пороищата и градушките, а в долините като че димяха казаните на ада. За миг се поколебах, дощя ми се да спра и да се върна. Но да си призная, досрамя ме от кочияша, който спокойно пушеше дебела цигара и караше конете към Мълинския мост.

— Слушай, Матей — заговорих аз, — виждаш ли планината? Аз мисля, че ще вали... Ти какво ще кажеш?

— Знам ли аз, господине? Тук всичко е по божията воля...

Реших, че след тези мъдри думи не мога да кажа нищо. Матей опъна юздите и ние минахме Молдова през тинята, направо през водата и по една останала част от моста. Моят кочияш бе минавал стократно по този път и бе срещал стотици лица като моето, та сега и пътят, и пътниците му бяха повече или по-малко безразлични. Конете му бяха най-близките приятели и през цялото време той разговаряше с тях. Говореше бавно, с дебел глас, а в отговор приятелите му наостряха уши и ги мърдаха на всички страни.

— Ще успеем ли да стигнем горе, в планината, Матей?

— Божа работа, господине...

Да, моят човек имаше точни отговори за всички сложни моменти в живота. Тази философия му носеше задоволство и покой. Повече не го безпокоих. Оставих го да навежда черното си брадясало лице към ушите на конете и потънах в моите мисли, въпроси, отговори и съмнения.

Скоро ме лъхна силен дъх на борова гора. Пресякохме бързо долината в самото подножие на планината, където бяха разположени чистите и красиви селца Мълнии, Вълени и колибите край Суха.

Към четири часа след обяд облаци покриха небето. Аз гледах жално разкъсаните от предишните пороища мостове; ямите, изровени от неотдавнашните проливни дъждове; свлечените канари и камъни, натрупани по всички завои на пътя; полегналите треви по ливадите и наноса от тиня по градините. Пред очите ми бяха всички поразии на водната стихия... Няма ли да има най-после край на всичко това, питах се аз; твърде много изпитания се струпаха върху клетия народ. Трябва да има някакъв предел, някаква разумна мярка в природата. Значи, време е дъждовете да престанат...

— Матей — рекох на висок глас, — струва ми се, че няма да вали повече...

— Ами, господине, след час време дъждът ще ни пресрещне... И то какъв дъжд, като потоп, всички потоци ще прелеят...

Този път моят кочияш знаеше точно каква е божията воля. Той нямаше нужда да се залъгва със съмнителни утешения. Опипа скътания под седалката ямурлук, сви си още една дебела цигара и пак заразказва нещо много важно на конете си.

— Ей, момчета — думаше им той, — спомняте ли си какво патихме ние преди три години, когато Молдова едва не ни отнесе чак до Галац?...

Конете помръднаха уши, сякаш наистина си спомняха нещо такова, и Матей започна да разказва с къси и отривисти, но доста разбираеми изречения една драматична преживелица в планината. Той мислеше, че го чуват и разбират само конете, но и аз го чувах и с всяка негова дума у мен растеше тревогата и съжалението, че съм си оставил спокойния живот, работната маса и градското легло, за да се катеря по чукарите.

Когато свърши разказа си, Матей се наведе, извади ямурлука, навлече го и се пристегна; после слезе и вдигна над мен чергилото на

файтона. Завъртя се около конете и ги огледа внимателно. Потупа ги по вратовете и ги погали по челата. Тъкмо се качи отново на капрата, и дъждът заваля. Започна ситно. Откъм високите планини вятърът носеше разпокъсани облаци. По склоновете около нас зашумяха боровете. Притъмня. Долината пред нас сякаш се стесняваше и в този мрачен зловещ час на мен ми се стори, че тя води към някоя пропаст или пещера...

Поройният дъжд ни връхлетя изведнъж, като от разцепен облак. Ние бяхме като в котел, от всички страни се издигаха скали, над боровете и брезите се стелеше таван от черни като сажди облаци. Спряхме. Матей скръсти ръце на гърдите си, а конете наведоха глави към земята. Дъждът се изливаше като из ведро, водните откоси тропаха по земята като градушка и образуваха мехурчета, които подскачаха, обръщаха се и се мятаха като буболечки. След малко острият рев на един бурен поток, който свличаше камъни от планината, заглуши тропота на дъжда и воя на гората.

Пороят отмина; вятърът утихна; остана само дъждът — ситен, плътен и студен като суграшица.

— Е, хайде, татъвите кончета... — рече кочияшът със спокоен глас.

Файтонът потегли. На всеки стотина крачки преминавахме през мътни сърдити поточета, които пресичаха пътя. Потоците носеха студен полъх, а бученето на водата отекваше дълбоко в горите по склоновете.

Отново плисна пороен дъжд и ние пак се спряхме. До Суха, където можехме да се подслоним, водната вихрушка връхлита много пъти върху нас. Когато най-после спряхме в Суха, дъждът се лееше плътен и *тучен*, както казваше Матей, скоро нямаше да спре... В мен клокочеше възмущение против това абсурдно положение и отчаяние, че „точно сега“ и „точно на мен“ трябваше да ми се случи такова нещо. Затова в първите мигове дори не забелязах мокрите като мишки хора, които със запретнати до коленете крачоли се спущаха по планинските пътеки; не обърнах внимание на кираджиите, които с мъка се влачеха по разкаляния и изровен път, мокри, изнурени и без надежда за скорошна почивка; хора на коне тръгваха да търсят разбягалите се от бурята говеда; сякаш проклетие тегнеше над тези измъчени люде,

които за миг бяха вдигнали очи с молба към безмилостното и намръщено небе.

Ханът в Суха бе безлюден. Ханджията стоеше на прага ядосан, замислен за болките и мъките на този свят. Припряно и доста раздражено аз поисках да ни подслони и нахрани. Той ми отвърна също така остро и ми показа, че мога да почивам където си искам на голия и мокър под, а за ядене нямал нищо, съвсем нищо.

Испаднах в отчаяние; яростта кипеше в мен и всеки момент можеше да се излее върху моя нещастен домакин. Търсех по-силни думи, с които да изразя мнението си за нашето варварство, за нехайството на администрацията и други подобни. Приготвих се да заговоря, хапех устни и гледах с омраза ханджията. В това време Матей се зададе откъм обора, където бе подслонил конете от дъжда, погледна към мен, погледна и ханджията и добродушно, с помирителен вид поглади големите си мустаци.

— Какво? Празен ли е ханът? — викнах аз. — Нищо ли няма? Да умрем от глад ли? Що за приказки, човече?

Ханджията само вдигна рамене.

— Като видях какво е лошо времето днес — отговори той, — не приготвих нищо. Кой ще дойде тук по такова време?...

Той се обърна презрително и гордо влезе в хана.

Матей изведнъж се засмя.

— Недей така, господине — кротко каза той. — Не се ядосвай. Остави го. Господин Некулай е живял в града и знае той какво приказва. Няма супа, няма печено, както си му е редът в хан като неговия... Ама нещо за ядене — веднага ще се намери... Ела с мен...

Отвратен от всичко на този свят, аз влязох след кочияша.

Матей се повъртя малко около домакина, запали си цигара, напсува цветисто дъжда, който, както се изрази, „си прави каквото му скимне“, и след това попита дружелюбно:

— Господин Некулай, ами мамалига можеш да направиш, нали?

— Мога — отговори ханджията.

— При стопанин като тебе винаги ще се намерят две-три яйца, нали?

— Яйца ли? Разбира се. Имам пресни яйца...

— Добре — тактично каза Матей, като ме погледна с крайчеца на окото си. — Ами малко сиренце, господин Некулай, от твоите

тънкорунни овчици...

— И сирене има.

— Ами малко масълце от твоите киролски кравички, дето ги имаш от Австрията?

— И масло има... Ами че мога да ви изпържа яйца на очи с прясно масло! — просветна изведнъж лицето на господин Некулай.

— Че тогава може да се опече и едно пиленце за господина! — решително каза Матей.

— Може ами как да не може? И виното ми е добро. От Никорещ го докарах миналата година...

— Както виждам, господине — въздъгнах аз тежко, като след трудно изкачване, — излиза, че си имал всички земни благини, а не си знаел!...

— Ех, господине — изпъшка ханджията. — Душата ни взе този дъжд! Цяло лято не спря да вали. Хайде, влезте вътре и се съблечете. Ще наклада и огъня...

Поканих и Матей да влезе с мен. Този кротък, мълчалив и спокоен човек, който с добро настроение приемаше всички небесни и земни мъки, ми стана приятел в сегашните трудни условия. Аз му се възхищавах. Почерпих го с вино, поделих с него яденето си. Настаних се до огъня, стоплих се, дрехите ми изсъхнаха и аз зачаках да спре дъждът.

Но дъждът не спираше. Цялата нощ той се лееше като из ведро; водите непрекъснато прииждаха, по всички долчинки се носеше грохотът на камъните, откъснати от планинските чукари. Водата стигна чак до градините и къщите на хората; временните мостчета бяха разрушени и отнесени от потоците вода, които се виеха като змии. На сутринта проливният дъжд продължаваше. През прозорците струеше бледа светлина, а Матей ми разказваше за какви ли не беди, нещастия и изпитания. Разказваше ми ги със същия спокоен дебел глас, с който разговаряше със своите кончета...

— Господине — тихо ми каза той, — откъм Стънишоара иде потоп... Чини ми се, че няма да можем да се измъкнем оттук...

— Какво? — викнах аз ужасен. — Докога ще стоим в този затвор?

— Знаем ли? Божа работа е това. Може и седмица да стоим...

Моят гняв, дълго време сдържан и сподавен, изведнъж избухна и се изля върху Матей... Не зная какво съм му викал; може и да съм го ударил. Той бе виновен за всичките нещастия на света, за всички наводнения и пороища на земята и на небето, за диващината и простотията в нашата клета страна, за всичко, за което човек може да има някаква вина.

Той седна безмълвно в един ъгъл. Аз млъкнах уморен. Дъждът навън се лееше бурно, като след дълга суша. През прозореца се виждаха потъналите във вода и мъгла планини.

Когато дойде на себе си, Матей обърна към мен сериозното си, посърнало и тъжно лице.

— И друг път ми са се случвали такива работи, господине... От трийсет години возя аз господари по голямата планина... Всички са ме черпили с вино и ядене; малцина са ми казвали добра дума; мнозина са постъпвали с мен като тебе...

И той вдигна от пода мократа си шапка.

— Къде отиваш? — попитах го аз успокоен и омекнал. — Забрави това, Матей; я иди да си пийнеш една кана вино... Кажу ми на господин Некулай да ти даде.

Той поклати глава, загледан настрани, и това му бе известно. После се обърна да излиза.

— Къде отиваш?

— В обора. Знаех си аз, че моето място не е тук... С конете аз винаги се погаждам... Поразкажа им нещо, те ме слушат...

Погледнах го право в очите, но не можах да разбера какво се таеше в тях: омраза или примирение... Той стоеше унижен, с мокри и изкаляни дрехи, и от целия му вид лъхаше неопишуема тъга, както от проклетия безкраен дъжд...

Той излезе и отиде при своите другари...

1916 г.

ИЗМЪЧЕН ЧОВЕК

Три дни духаха звънливи южни ветрове, земята изсъхна и в горичката край селото, на брега на Сирет, започнаха да цъфтят в жълто дрянореве. Най-малкото момче на Думитру Онишор изведе шест овчици сред свежите пъпки на пролетта.

Беше бледо дребно момченце и влачеше по влажната земя тежките чизми на един от по-големите си братя. Вдигна към мен тъжни, забулени сякаш в сива сянка очи и с нежелание свали от главата си старата сплескана като гъба шапка. Каза ми добър ден с мек глас, в който сякаш прозвуча подранила мъка; после си сложи шапката, размаха бялата гегата над овците и ги подкара към горичката.

— Какво правиш, момко? — попитах го аз. — Да пасеш овците ли си излязъл!

— Тате ме изпрати да ги попаса — отвърна той сериозно с тънко и пелтешесто гласче и се спря.

Спряха и овците и обърнаха глави към пастира си.

— Ами можеш ли ти, Никулаеш, да пасеш стадо овце?

— Ха, мога я, ама сега нямам какво да паса и съм сърдит...

— Как е възможно? Защо така?

— Защо ли — попита той и вдигна към мен чело, покрито с разчорлена бухнала коса, — защото тази пролет пак ни умряха овчици и сега сме останали сама с тези шест...

Макар че „момъкът“, с когото говорех, беше само една педя човече, макар да бе навлязъл едва в осмата си пролет, мъката му бе дълбока и сериозна; усмивката от лицето ми се изпари веднага.

— И много ли ви умряха бре, Никулаеш?

— Много... — отвърна той сериозно и се подпря на гегата си като овчарите. — Тате все кълне и псува, като се гътне някоя овца, че и мен ме бие понякога; ама какво съм виновен аз? Сега пък ми се случи друго. Като излизахме от селото, един човек мина бързо с каруца край нас и ми блъсна една овца. Гътна я. Сега тя едва ходи и едва диша. И тя ще си отиде. На мама беше, тя на мен я остави.

Гласът му изведнъж секна, разтреперан от плач.

— А не познаваш ли човека, дето ти блъсна овцата?

— Не е от нашето село, не го познавам.

— Защо не се върна бързо да кажеш на татко си?

— Тате не е в къщи, отиде на оран с големите.

— И защо казваш, че майка ти я оставила на тебе?

— Ами не знаеш ли? Аз нямам майка. Тя умря през коледните пости и ни остави сами. Сега няма кой да ме мие, няма кой да ме гледа... няма кой да ми каже блага дума... Един ден ѝ стана лошо, легна и за една неделя умря. А преди да умре, ме погали така по челото и ми рече, че ми оставя на мен тази овчица...

Дребното момченце ми говореше сериозно и с болка, като възрастен човек. Искаше ми се да го утеша някак си, но не ми идваше наум какво да кажа на едно дете. А една милувка по челото с рошава коса нямаше да го утеши. Като видя, че мълча, то ме погледна внимателно. Без съмнение, не чакаше от мен нито добра дума, нито милувка.

— Е, аз отивам да паса овцете... — решително ми каза той.

Тръгна и повлече пак тежките чизми, подканяйки с бялата гега овцете към горичката на брега на Сирет.

Закрачих и аз редом с него по неотдавна изсъхналата пътечка. Небето беше ясно, слънцето заливаше полята със светлина и от време на време водите на Сирет проблясваха на завоите.

— Виж, тази е ударената овца... — каза ми Никулаеш и докосна с гегата овцата, която вървеше бавно и накуцваше след малкото стадо. — Ако и тази умре, ще има да ме бие и да ме гълчи тате... гаче не ми стига моята мъка...

Подсмръкна и се избърса под носа с дългия ръкав на антерията. После изпъшка дълбоко.

— Защо пъшкаш, Никулаеш?

Детето не отговори на моя безсмислен въпрос.

— Като беше болна мама — продума той след време, — аз, дето съм най-малкият, стоях до нея да ѝ давам вода, когато и се пиеше. Изгаряше я силна жар. Бяхме сами; другите бяха навън, по работа. И тя ми нареждаше да бъда хрисим, след като тя си отиде, и да слушам тате. И аз я питах така: „Къде ще отидеш, майчице?“ А тя ми думаше: „Ще умра аз, Никулаеш, ама ти никому да не казваш...“ Аз не казвах,

ама и тате знаеше и беше сърдит, и все тръшкаше и блъскаше, и питаше: „Докога ще лежиш болна мари, жено?...“

Детето говореше тихо с тъжния си глас и не ме гледаше, като че не говореше с мен, а си приказваше както винаги с овцете.

— Ами ти защо вървиш така нефелна? — попита овчицата си. — Боли те, нали? Бутна те и те удари онзи, *лошият*... Ех, да бях голям като бате Михай, щях да го хвана за яката и да го разтърся: „Ей, ти, как ще ми газиш овцата?...“ Хайде, бавничко-бавничко, в горичката ще си починеш...

— Не бой се, Никулаеш, няма да умре... — рекох му аз.

Той трепна и обърна глава към мен. После мълча, докато стигнахме брега на реката. Лешниците и дрянореве бяха цъфнали. Виолетови теменуги бяха пробили през мъртвите листа, синигери и чинки пееха сред напъпилите брези. Сирет течеше разбунен, пълноводен и мътен и като ядосан минаваше край горичката. Момчето на Онишор дълго гледа към реката, а през това време овцете се разпръснаха около него и пощипваха с мърдащи муцуни дребната трева.

— Виж щъркелите... — изведнъж каза момчето с такъв глас, с какъвто би говорило на дружките си.

Отвъд брега, в едно мочурище бавно пристъпяха щъркели с портокалови клюнове. Над гъсталака прелетя шумно ято патици. От горната част на реката дойдоха два бели рибара, размахвайки бавно заострени криле. В осветената дъбрава изведнъж видях да летят и червени пеперудки — в цялата окръжаваща ни самота имаше нещо нежно и сладко като в приказка от детинство.

Оставих Онишоровия Никулаеш сам в тишината на брега и тръгнах надолу по течението, към местата, които ми припомнях отдавна минали години. Образът на детето обаче не изчезваше от пред очите ми, а в ушите ми непрестанно звучеше тъжния му глас. С неговата майка, Аврамовата Ирина, бяхме учили заедно като малки и аз си спомнях най-вече забулените ѝ като димен воал очи: детето имаше нейните очи. Тя бе живо и пъргаво момиче, много хубава и кротка. Взе я Думитру Онишор, добър стопанин, но урсуз и малко стиснат. Някогашната наша Ирина сега бе мъртва; разказът на детето ми бе припомнил всички хубави и безвъзвратно отминали отколешни

неща. Ирина бе умряла, но бе оставила топлата си душа и богатия си ум на детето, което говореше сега под брезите с овчиците си.

На нейния гроб, като на всички гробове в нашите тъжни гробища, нямаше нито знак, нито цвете, а Онишор ореше нивата си безразличен, загрижен единствено за утрешните угари. Споменът за нашата Ирина живееше само в това бледо дете. Нейната нежност, нейната мъдрост и бляновете на душата ѝ сякаш бяха преминали в душата на моя малък другар през онези самотни, изпълнени с мъка вечери, когато те двамата са си говорели със сълзи в очите, а навън е бушувала с вой и стенания зимната стихия.

На една височинка се обърнах и погледнах назад. Момчето стоеше под брезите, виждах го неясно, като в мараня. Овцете пасяха около него. Синигерите с тънък глас изричаха вечните си радостни думи: „Дъх на лято! Дъх на лято!“ И разбира се, както винаги, Никулаеш говореше с овцете си. Сега питаше болната овчица:

— Сега как ти е? Боли ли те още?

Овчицата отговаряше с тихо и сладко блеене.

— Да не умреш, че само ти ми остана от мама... — тихо ѝ казваше той.

Щъркелите потракваха с клюнове в мочурището отвъд реката. Той ги гледаше внимателно. Един синигер долетя над главата му, покрита със смачкана шапка, и продължи да скрибуца песента си.

— Весел си ти и безгрижен... — прощушна му момчето, сякаш с укор. И въздъхна като измъчен и отрупан с грижи човек...

Когато се върнах след няколко часа, заварих Никулаеш по-ведър, защото овчицата му се бе посъживила. Мъчеше се с едно черенче да си направи свирка от ракитово клонче. Когато вдигна засмени очи към мен, изведнъж ме осени един спомен, изплувал неочаквано от мрака, и аз видях поразителната прилика с очите и усмивката на тази, която преди години бе разцъфтяла като цвете и с усмивка и с поглед бе омаяла един отлитащ час от моя живот.

1920 г.

ПРЕДВЕСТИЦИ НА ПОРОЯ

Веднъж бях отишъл с бачо Некулай да пластим сено на ливадите по високия бряг на Молдова. Всъщност пластяха бачо Некулай и още трима момци, а аз — едва петгодишен — повече се въртях около каруцата и царствувах в колибката от сено, направена на брега, току над реката. Месец червен бе в разгара си и далечините сякаш пламтяха в мараня; слънцето заливаше света, лентата на реката ослепително блестеше. Към равнината селата се съзираха в синкава мъгла. От другата страна, към планината, големи орли с широко разперени криле се носеха плавно из светлия простор. Застанал до колибата, аз ги виждах как въртят глави и търсят плячка на земята. Неясните далечини, близките гори, реката, небето и ливадите — целият този прекрасен свят се простираше пред моите учудени детски очи. Душата ми бе обгърната от някаква безкрайна сладост, като от майчина любов. Всичко наоколо бе за мен като едно-единствено същество, което ми показваше безбройните си красоти и услаждаше почивката ми с мекия шепот на вятъра и с хиляди тънки гласчета, които шушнеха и цвъртяха из тревата около мен.

Сутрин се наслаждавах на свежия прохладен въздух. Едрите капки роса блестяха като с хиляди дъги, към обяд небето ставаше бездънно и безкрайно. Гласовете на момците се носеха надалече по течението на реката. Обядвах край огъня, заобиколен от снажните тела на моите другари; отчупвах си като тях късове златиста мамалига и ги покривах с овче сирене; слушах техните разкази и разговори, без да ги разбирам много; после, когато те полягвах на сянка в колибата, изтягах се и аз по гръб, отправил поглед към сребрилата следобедна светлина. Остър, пронизителен дъх извираше от потните и уморени тела на момците и ме обгръщаше.

От тези щастливи и спокойни дни помня един случаи, завинаги отпечатан пред очите ми с ярки краски.

Това се случи в един потискащо задушен подиробед. Далечините бяха помътнели. Грамади от виолетови облаци се свличаха от

планината и покриваха горите. Разбрах от думите на момците, че времето се разваля. Другарите ми бързаха да съберат сеното и да напластят една купа.

Откъм планината, откъм горното течение на реката изведнъж долетяха продължителни писъци, някакви непознати птичи гласове. Гледах с уплаха полетът на едно черно ято; струваше ми се, че писъците ехтят като продължителни медни звуци. Птиците прелетяха точно над нас с жални призови.

— Това са каняци — каза бачо Некулай, — я чуй как викат пороищата; водите на Молдова ще придойдат...

Аз слушах и гледах удивен; бяха се спрели и момците и стояха облежнати на вилите; гледахме всички как размахват криле, как се отдалечават и заглъхват надолу по реката тези непознати гласове. Вече не виждахме птиците, само техните трептящи медни гласове като че бяха останали зад тях и плуваха из простора.

— За пръв път видях каняк — рече бачо Некулай, — когато бях колкото това момче; тогава тате ми разказа една дълга история за голямо премеждие, станало с него, като пасял овцете.

Момците отново заработиха трескаво; бачо Некулай разказваше случката, до мен долиташе гласът му и отделни думи на другарите му. Аз гледах нагоре по реката, откъдето бяха дошли каняците и се кълбяха буреносните облаци.

Неочаквано вниманието ми бе привлечено от силна врява и виковете, които се приближаваха и засилваха. По пътя, който идваше от селото, минаваше през лъката и излизаше на брода при Улми, малко над нас, изведнъж се показва чета цигани жетвари. Имаше всякакви: високи мъже и прегърбени старци, жени и деца.

Сърповете на циганите проблясваха като приближаващи се вълни, а гласовете им — както всякога сякаш настроени за караница, се извисяваха толкова силно, че момците оставиха работата си и дойдоха при колибата на брега.

— Циганите се връщат от жътва в Шоймърещ — каза някой. — Сега трябва да минат брода. Чуй ги само как грачат!

— Отбивали са се в някоя кръчма — рече бачо Некулай. — Циганска им работа. Пийнали са си ракия и дотук поне два пъти са се карали и били!

Аз се смеех на тези приказки и най-внимателно наблюдавах суматохата до брода. Там сякаш ставаше сражение. Циганите крещяха, размахваха ръце, блъскаха се един в друг, изглежда, че едни искаха едно, а други друго; неколцина яки мъже надаваха ожесточени резове, ударените жени пищяха, като че ги колежа, а децата се суетяха и се въргаляха в пясъка на брега.

Зад себе си чух гласа на бачо Некулай:

— Така е винаги циганския съвет. Разбират се как да минат реката.

По едно време жетварите, изглежда, стигнаха до някакво решение. Започнаха бързо да се приготвят. Мъжете съблякоха част от белите си дрехи, жените запретнаха до пояс пъстрите си фусти и един дългокос здравеняк пръв нагази във водата; след него се проточи целият табор — мъже, старци, жени и деца, хванали се за ръце и рамене.

— Хайде, хайде! — подвикваха мъжете с дебели гласове; жените и децата издаваха сегиз-тогиз къси уплашени писъци. На брега остана последен един висок, хубав циганин с широка като колело на каруца шапка на главата си. Той се колебаеше и изглеждаше много весел и много ядосан. Една дребна пъргава циганка, забрадена със синя забрадка, му се караше с писклив глас и го подканяше да влезе и той след табора.

— Хайде бе, Дарак, тръгвай! — бълваше тя бързи и сърдити цигански думи.

Най-сетне веселият циганин се реши да завърши веригата и нагази последен във водата. Пъстроцветният орляк напредваше бавно. Водата изведнъж забуча по-силно, а над нейния вой затрептяха весели провиквания, смях и крясъци.

Дарак обаче бе премного весел и премного нехаен, изпил бе твърде много чашки. Той ту се пускаше от веригата, ту се преборваше с водата и се приближаваше до другите, които ядосано го викаха и подканяха. Той се смееше безгрижно и пренебрежително, сякаш имаше настроение за игра. По едно време започна да се провиква и да пее някаква песен. На другата страна на брода първите от веригата вече излизаха вир-вода, когато той, все още по средата на бързея, се олюля изведнъж, завъртя се и падна. Водата бързо го покри; само шапката му заплува надолу, поклащана от вълните.

Аз изпищях:

— Дави се!

Момците, които се смееха зад мен, млъкнаха; падналият не се показваше над водата. Многогласите крясъци на циганите от брега се извисиха до небесата, яростни и отчаяни. Настъпи суматоха, те се мятаха и блъскаха, но никой не се решаваше да влезе във водата. Дребната циганка изрева като ранен звяр; заскуба косите си, забрадката ѝ се смъкна назад; затича край реката, протягаше към шапката ръце и нареждаше:

— Дарак! Дарак! Не си отивай, Дарак! Излез на брега, скъпи Дарак!

Спря се за миг и погледна към другарите си. Разтреперана, протегнала към тях ръце с извити като куки пръсти, тя проклинаше и ридаеше; после с мокро от сълзи лице обърна умолително към нас ръце и поглед.

— Спасете го, добри хора, ще се удави. Помогнете, спасете го! Олеле, божи хора, ще се удави мъжът ми! — Тя се обръщаше, протегнала шия напред, и с две ръце сочеше шапката, която плуваше по течението.

Един момък ѝ рече от високото:

— Дарак не е там, това е само шапката му!

Циганката се удряше с юмруци по челото, протягаше ръце към шапката и тичаше напред-назад по брега.

Бачо Некулай и другарите му се спуснаха бързо отгоре, свалиха дрехите си, втурнаха се сред циганите и влязоха във водата. Започнаха да претърсват брода, после заплуваха надолу, гмуркаха се и претърсваха дъното. Главите им се подаваха над вълните ту тук, ту там, те пръхтяха и плюеха вода, а циганите на брега безсмислено се суетяха, блъскаха се и вдигаха глъчка.

Шапката се бе спряла по-надолу, под сведените до водата клонки на една върба. Точно срещу нея на брега се спря и циганката, като продължаваше да плаче. След дълго търсене момците излязоха безмълвни на брега, взеха дрехите си и се изкачиха пак горе.

Докато се разиграваха тези събития, на запад облаците бяха закрили слънцето. Черните планини от облаци пълзяха бързо по синьото небе, като в чуден сън, над гористите склонове засвири вятър. Тревите по ливадите се залюляха като вълни, сякаш невидими конници

слизаха надолу в галоп. От север се понесе дим, извиращ сякаш от черните въртопи; притъмня; вечерта бързо настъпваше, околностите сякаш се смалваха и потулваха от страх.

Моите другари бързо прибраха сечивата; искаха да впрегнат и конете, но вече бе късно. Поройният дъжд настъпваше с яростни вихрушки; все повече се стъмваше. Бачо Некулай ме прибра в колибата на завет; а циганите, на върволица, приведени, със сърпове на рамо, изкачваха стръмния бряг, побягваха и се скриваха във виолетовата сянка. Във висините отново прозвучаха като медни звуци продължителните писъци и в усиливащия се вятър запляскаха с криле птиците на пороищата. Мълнията като разкъсана струна проряза тъмните облаци, а гърмът разцепи въздуха. След него над горите затропа дъждът, който бързо се носеше към нас.

Хвана ме страх и започнах да хленча. Бачо Некулай ми каза да се прекръстя и ме погали. Но твърде много и бурни събития се бяха разиграли около мен. За първи път чувах страхотния глас на стихията. Ала по-ужасно и по-мъчително ме пронизваше един тънък, разтреперан и отчаян глас, който идваше от мрака и като огнен меч пробиваше вятъра, тропота на дъжда и воя на прииждащите води; това бе уплашеният писък на циганката, жената на Дарак, която стоеше на брега, втренчила черните си очи и протегнала ръце към изчезналата в бездната на реката шапка. Този писък не ми даваше мира, чувах го непрекъснато. Чувах го и другарите ми, виждах ги как напрягат слух.

По някое време бачо Некулай излезе от колибата, но бързо се върна пак сам.

— Не иска да дойде — каза той тихо и тъжно на другарите си. После ме погали по главата с корава и мокра от дъжда ръка. — Спи, Думитрел, затвори очи и се зарови хубавичко в сеното.

Ала аз останах с отворени очи и гледах другарите си, които също бяха застинали с вперени в мрака погледи; слушах дъжда, вятъра и тътнещия простор, но над всичко в ушите ми звучеше онзи непрестанен, остър, нечовешки вик. И сега още го чувам.

1920 г.

ИЗ МОЛДОВА

Дядо Върлан бе слаб и висок: за да погледна червения клюн, който му служеше за нос, трябваше силно да извия главата си назад. На дванадесет години бях тогава. Бях „дечкото“, както ми казваше той. Като сянка вървах подире му през онази ваканция.

Той беше весел човек и познаваше всички стопани от нашето село.

Освен това бе и ловец и в цялата околност нямаше кътче, където да не бе надникнал дядо Върлан. И тъй като бе решено да изуча църковното пеене, аз се настаних под неговото крило, в десния трон, където той служеше като псалт. Държах му исото и мънках по малко от песнопенията. Поради тази причина аз бях дечкото на дядо Върлан. Неделя, след като свърших „службата“ във Вовидение, аз тръгнах напосоки из селото и се радвах неизказано, когато видех дядо Върлан да се джафка с нашите селяни, които, тъй да се каже, бяха всички с остри езици. Отбивахме се у дома му, качвахме се в плетената му бричка, слагахме пушката между нас и хайде към полето или към блатото чак до Жидовина. По пладне обикновено стигахме Настратиновите извори. Сядахме на тревата между черните очи на вирчетата и похапвахме черен хляб със сирене и червен лук, оправяхме вкуса си с крушовица, а накрая, наведени на колене, се разхлаждахме с вода от големия извор в средата.

Сега да видите какво ни се случи веднъж.

Мама бе помолила дядо Върлан да се отбие до нашите ниви в Кот и да види дали циганите са отрязали царевичака. Отбихме се. След това не знам какво му щукна, но ми казва:

— Я слушай, дечко. Няма да бием обратния път. По-добре да хванем през Костещ, през полята, и да излезем във Валя Морий. Все ще ни изскочи там някой заек от неожънатите ниви.

— Добре, дядо Върлане — казвам, — да вървим през Костещ.

Изкачихме се с бричката до лозята под бледото есенно слънце. Необраните царевичаци сухо звъняха. Сред нежната светлина се

носеха паяжини.

Като стигнахме на рътлината, ето ти още един нашенец, ловец: Ставър. Той беше побелял, нисък и набит. Затова му викаха дядо Чувал. Още отдалеко дядо Върлан се провикна. После спря до него бричката.

— Ей-ей! Какво правиш, куме Ставър?

— Какво да правя? Добре съм. Излязъл съм да гърмя лисицата.

— Коя лисица?

— Тукашната лисица, от Валя Морий. Тази е, друга не ще да е. Осемнайсет патета ми изяде, патета по на четири месеца. Девет пилци ми изяде — от големите, качулатите. Бабата — само дето не я удари дамлата и да се гътне. „Човече — дума, — мъртва да ме видиш, ако не гръмнеш лисицата!“ И аз какво да сторя? Излязох да стрелям лисицата.

— Коя лисица?

— Лисицата от Валя Морий. Не ще да е друга.

— Дадено — казва дядо Върлан, — хайде да я гърмим.

Настани се дядо Ставър зад нас в бричката и тръгнахме да гърмим лисицата.

— И моята баба — рече по едно време дядо Върлан, — и моята баба ми се вайка цяло лято. Ту че нямало две патета, ту че нямало две-три петлета.

— Те това е! — изпуфка дядо Чувал. — Лисицата ни е видяла сметката.

— Сега и аз си мисля, че лисицата трябва да е била.

— Лисицата от Валя Морий — потвърждава дядо Чувал. — Не може да е друга.

Дядо Върлан обръща назад червения си нос:

— Ами ти откъде знаеш, че е лисицата от Валя Морий?

— Георге ми каза.

— Кой Георге?

— Георге Доминте. Каза ми, че във Валя Морий има лисица. Тя ще да е.

— Хм! Така е! — съгласява се дядо Върлан. — Тя трябва да е!

Друсаме се по буците пръст и стигаме на билото на хълма, сред лозята. Дядо Върлан спира Руска да си почине. Ставър си е направил някаква сметка.

— Виж какво — казва. — Трябва да се отбием при Георге Доминте, за да вземем палашите.

— Аферим — отвръща дядо Върлан. — Георге Доминте има страшни палаша. Сметката ти е добра. Дето да стоим напразно край бърлогата, по-добре ще е да пуснем палашите из камъша и ракитака долу в дерето. И ако лисицата е излязла, кучетата веднага ще ни я докарат до нейната колибка...

— Разбира се! — твърдо казва дядо Чувал. — Няма да се отърве тя от нас!

— Няма начин да ни избяга, дявол да я вземе! Стари пушки сме ние!

Тръгваме към Георге Доминте. Дий, дий, Руске!

Минаваме край едни трънливи храсти. Държим пътя сред лозята. Минаваме покрай първата порта.

Изведнъж чуваме глас. Някой ни вика. Трябваме му много!

— Ей, добри хора, ей! Я спрете малко!...

Спираме. „Птруу, стой, Руске!“

Един гологлав стопанин с извадена над беневреците риза бързо идва към нас и все ни прави знаци с лявата си ръка.

— Я постойте малко, добри хора!

Ние чакаме. Човекът се приближава; в дясната си ръка носи нашарено на цветя менче.

Другарите ми го познават. Поздравяват го; питат се един друг как са със здравето. След като човекът разбира, че отиваме да стреляме лисицата, подава ни менчето.

— Я опитайте, добри хора, малко шира... Не отминавайте нашата изба така пресъхнали и изгорели от жажда. Пийнете за здраве!

Дядо Върлан и дядо Чувал не се дърпат. Още повече, че става дума за един стар и добър обичай на нашия винарски край.

Дядо Върлан ме хваща за врата и ме побутва към менчето.

— Хайде, внуче — весело казва той. — Пийни една глътка шира. После да си избършеш устата с ръкав и да кажеш сполай ти.

Аз завирам нос в менчето. Лъхва ме топъл аромат, усещам как ширата кипи и ми пощипва езика. Една глътка, две, три. Когато оставям менчето, старците се размиват.

— Горкият! Личи си, че е от добър сой...

— Кое? — питам аз. — Ширата ли?

— Разбира се! — отвръща дядо Върлан и намига. — Хайде, куме Ставър, пийни и ти, па да вървим, че окъсняваме!

— Да, да! — бързо дума Ставър, както е надигнал менчето. И пие, пие; после изважда зачервеното си лице и шумно пуфти.

Менчето преминава у дядо Върлан. Пие и дядо Върлан. Пие полека, без да поема дъх, до дъно. После и двамата пожелават здраве на стопанина и дядо Върлан пляска с камшика кобилата.

— Е, харно. Сполай ти! Добра шира! Божията майка да помага на този, дето ни я даде. Останете си със здраве, че ние бързае!

И ние потегляме. Разбира се, потегляме забързани.

— Веднага трябва да вземем палашите — уверява ни дядо Върлан. — Без палашите нищо няма да направим! Куме Ставър, ама добър си е обичаят по нашия край.

Много добър обичай. Изминаваме още стотина крачки. Минаваме край друга порта. Там вече ни чака с менчето една пълничка стопанка със запретнати поли и засукани ръкави. Тя е весела и ни познава.

— Добре дошли, свате, и ти бай Ставър, поспрете за малко да се почерпите и от нашата шира. Не бива така да отминете портата ни... Как е сватята Илинка? А стрина Мариоара?

Ние бързае. Но няма какво да правим. Спираме и опитваме ширата на стрина Настасия. Много хубава шира, червена. Господ здраве да ѝ дава на стрина Настасия. Ала ние си имаме работа.

— Каква работа? Не щете ли да опитате и от бялата?

— А, не, не може! — отсича дядо Върлан. — Отиваме да гърмим лисицата.

— Коя лисица?

— Лисицата от Валя Морий. Само тя ще да е. Изпояде ни всичките патици, всички пилци. Отиваме да ѝ одерем кожата...

След като се прощаваме както си му е редът и със стрина Настасия, поемаме по-нататък край трънливите гъсталаци. Бързае, докато стигнем до друга порта.

Изведнъж от едно лозе избухва страшен глас:

— Ей, добри хора, ей! Стойте, бре! Почакайте малко, добри хора!

Виждам, че след менчето с червената шира дядо Върлан е поядосан на лисицата, отколкото дядо Ставър. Иска да върви напред.

— Нямаме време да спираме! — казва той решително и шибва Руска. Но човекът от лозето не иска да нарушава старите обичаи. Той е висок, широкоплещест здравеняк; и ни прави знаци с едно голямо ведро, сякаш държи в ръката си стомничка.

— Стойте бре, добри хора! Чакайте, че иначе ще се ядосам и ще стане лошо!

Що да правим, трябва да спрем, за да не се ядоса стопанинът. Спираме Руска. Здравенякът се приближава, смръщил леко вежди, но с приятелска усмивка и слага ведрото в ръцете ни.

— Моля ви, християни, опитайте, не ни отказвайте!

Добре, опитваме. Аз усещам, че не мога да побера повече. Но дядо Върлан и дядо Чувал започват да се развеселяват. Пият, поемат си дъх и после отново пъхат един подир друг носове във ведрото.

Стопанинът, който ни черпи, е много весел човек. Разбираме, че го викат Петря Амайчи, и че и той се пада нещо рода на моите другари...

— Знаеш ли какво? — вика нане Петря. — Виждам аз, че сте тръгнали на лов. Драго ми е и аз да дойда с вас...

— Много добре — отговаря с усмивка дядо Върлан. — Ние отиваме да вземем палашите от Доминте.

— Ами защо отивате да вземете палашите от Доминте?

— За да прогоним лисицата.

— Коя лисица?

— Лисицата от Валя Морий — твърдо казва дядо Върлан. — Изяде ни патиците и кокошките. Така съм се разлютил, че нямам мира и отдих. Няма да се оставя, дорде не я гръмна!

— И аз няма да се оставя, дорде не я гръмна! — кротко допълва дядо Ставър.

— Тогава да вървим да я стреляме! — решително вика великанът. — Вкарайте, ваша милост, бричката с кобилата в двора. Аз ще изпратя един малчуган да каже на Доминте. Доминте е на един хвърлей отгук. А после ще ходим пеша. И без друго няма да се побера аз във вашата бричка... Ще я застреляме веднага!

Както си бързахме, дядо Върлан дръпна Руска надясно и влязохме в лозето на Петря Амайчи. Един малчуган веднага запраши да извести Доминте да дойде с палашите. И докато чакахме да дойде

Доминте с палашите, иззад избата излезе стопанката на Петря, зачервена, забучила един шаран на шиш...

— Леле! — засрамва се тя, — не знаех, че имаме *госке*...

— Имаме, имаме!... — важно извика Петря Амайчи. — Невесто, опечи добре шарана и го посипи с чесън и оцет. Че ние много бързаме.

— Че защо?

Дядо Върлан решително отговаря:

— Трябва *безпременно* да гърмим лисицата!

— Разбира се! — кротко потвърди великанът. — И гледай мамалигата да е добре сварена, а аз ще отида за шира.

— Непременно трябва да я гръмнем, да ѝ одерем кожухчето... — завърши с някаква ленива горчивина дядо Ставър, вперил очи към огъня и шарана.

Скоро пристигна и Доминте с пушка и с палашите. Върза палашите за ъгловата греда на избата. И докато невестата на Петря нареждаше на една трикрака синия шарана и вдигащата пира мамалига, направена от прясно брашно — по пътеката от долната страна на лозето засвири цигулката на Калдаре, прочут свирач по нашия край.

— Ха заповядайте, само да похапнем малко — рече Петря, — да се почерпим по някоя купа шира и тръгваме.

Дядо Върлан се показва много настойчив.

— Не се връщам аз в къщи, дорде не гръмна лисицата! — обясняваше той. — Мира нямам. Не мога да се върна при бабата, ако не я гръмна. Страшен човек съм аз. Рекъл ли съм нещо — край!

Дядо Ставър се мъчеше с всички сили да го умири, но не би.

А после дойдоха цигуларите, в избата на Петря Амайчи се събраха и околните стопани и така продължиха да се черпят с новото вино чак до вечерта, че и по-късно, край лумналите вършини, и всички се заклеха на дядо Върлан да вървят да гърмят лисицата от Валя Морий, че от нейните злини няма живот вече на тоя свят.

1920 г.

НЕЙНИТЕ ПЛАМЕННИ ОЧИ ОТДАВНА УГАСНАХА

От разказа на една баба с нос като клюн и зелени лукави очи научих, че много отдавна зад хълма, край брега на река Молдова, имало голяма къща, която сега е разрушена. Останали са само следи от основите и няколко стари, корубести круши в някогашната градина. Там, в къщата на Йоргу Канта, между многото ратаи живеел и надзирателят на чифлика Алекса Греку, дошъл кой знае откъде, но се заселил и си създал дом при чифликчията. Бил женен и много ревнив. Когато обикалял на кон нивите и мелниците, постоянно пъхал пръсти в черната си рошава брада и гневно мърморел. Скубел косми от брадата си, хвърлял ги и вятърът ги отнасял. След това измъквал от ботуша си бича и започвал да бие белия раванлия кон, с който от десет години изпълнявал длъжността си. Обръщал го с лице към чифлика и го хокал:

— Тръгвай към къщи, мършо, яли те вълци!

Това му било лафът, хората се усмихвали зад гърба му и си намигали.

Конят препускал и когато се приближавал по задната пътека до чифлика, надзирателят приковавал поглед към къщичката си, разположена в края на господарския двор, на една височинка, недалече от река Молдова. И не свалял погледа си от нея, докато не минел през портата. С черните си очи претърсвал двора, пълен с пристройки и заобиколен с ограда от летви, и сякаш искал да проникне в бялата къщичка с блестящи прозорци, пред които падала рехавата сянка на две стари зарзали с чворести дънери. Скачал от коня и хвърлял юздите на ратая. След това бързо се изкачвал по няколкото стъпала пред входа; после променял решението си, връщал се, заобикалял тичешком къщата и влизал през задната врата.

След няколко минути влизала и жена му. Тя го питала:

— Защо така забързан и разпален се връщаш?

— Не се връщам нито забързан, нито разпален — хилел се той в гъстата си брада. — Така се връща човек у дома си. Ти къде беше?

— Кой? Аз ли? — питала жената учудено и започвала да се смее. — Ходих да помагам в господарската къща.

— Много добре, много добре — мърморел той и обхождал трите стаички, сякаш търсел някого. После излизал и оглеждал двора и пристройките.

Това се случвало почти всеки ден, но жената се правела, че нищо не забелязва. Тя била клета девойка, дъщеря на бедни хора, и се наричала Кристина. В детството си ходила повече боса и пасла по брега на Молдова телетата и гъските на баща си, ратай в чифлика. Била черноока, с вити вежди, и когато поотрасла и излязла на хорото, хората започнали да я оглеждат и да си шушукат. А когато дошло време сама да си изкарва хляба, баща ѝ Георге Жъпа я завел в чифлика и я представил на чокоина. Както в приказките, наредено ѝ било да се грижи за птиците. Един прекрасен ден господарят Йоргу Канта я видял измъчена и боса, спрял се пред нея състрадателно и я попитал дали не иска друга работа в чифлика, по-лека, на завет от дъжд и вятър, и да носи надиплена пола и жълти ботушки. Босоногата птичарка не съумяла да намери благодарствени думи, само поруменяла и свела поглед към пръстите на краката си. Чифликчията се усмихнал, хванал брадичката ѝ и я погалил по бузата...

Когато Кристина, щерката на пъдаря, се появила в задните стаи на къщата с надиплена пола и жълти ботушки, Алекса, брадатият надзирател на Канта, веднага я забелязал. А госпожа Аглая сякаш я виждала за първи път. Между нея и чифликчията се състоял бурен разговор, след което при тях дошъл Алекса и поискал Кристина за жена. Господарите му я дали веднага, и то с радост, дори изявили желание да им станат кумове...

Алекса произхождал от по-заможен род, а бил и по-възрастен, затова щерката на Жъпа никога не се осмелила да се обърне към него по друг начин освен с „твоя милост“, била покорна и разумна, защото помнела селската зидана печка, върху която израснала, и умеела да цени доброто, което я сполетяло.

Животът и сякаш течал спокойно. Свикнала с ненадейното завръщане на Алекса, със суровия поглед и сумтенето му. Дори се усмихвала скрито, като обръщала глава и слагала ръка на устата си,

когато виждала ясно, че надзирателят я ревнува дори от чифликчията. Тя като че ли си спомняла нещо смътно и далечно, но то се смесвало с новите труфила, които започнали да променят живота ѝ. В спомените ѝ тези труфила блестели повече от мимолетната милувка. И скрито се смеела над опасенията на Алекса Грегу, защото през целия си живот тя не била обичала никого.

Въпреки това била жена с необуздани наклонности. Щом станала съпруга на надзирателя, започнала да се държи с хората по-рязко. Посрещала думите и недоволството на другите съпруги на служителите в чифлика толкова наежено, язвително и гневно, че те онемявали. Дори започнали да се боят от нея, защото имала кръгли и пламтящи очи, които пробождали като игла.

Много пъти жената на писаря и жената на ключаря искали позволение да влязат в стаята на госпожа Аглая и коленичили на килима пред нея, започвали да се оплакват:

— Целуваме ви ръка, ваша милост, смилете се над нас и ни посъветвайте как да се избавим от гнева на Алексовата невеста... Езикът ѝ е остър като сабя. Казва неща, които ни правят за смях и срам.

— Какво е станало, жени? — питала госпожата, повдигнала чело над гергефа. — Какво ви е сторила? Какви разправии са станали? Само няколко жени сте, не можете ли да се разберете?...

Наталица, съпругата на писаря, отметвала от челото си рядката си руса като коноп коса, покланяла се дълбоко пред краката на госпожа Аглая и казвала с обиден глас:

— Ваша милост, ние, останалите, се разбираме. Но с Кристина на Алекса не можем да мелим брашно.

— Ти, Луцо — обръщала се госпожата към съпругата на ключаря, — какво имаш да делиш с жената на надзирателя?

— Нищо, ваша милост, но тя не ме оставя на мира нито денем, нито нощем... Разнася приказки... прави магии срещу нас...

— Опитва се да ми отнеме мъжа — продумвала най-последно Наталица с отчаяние и решителност.

— Така, значи! — казвала госпожата и първо навеждала нежното си лице, после го повдигала и леко се усмихвала. — Разбрах!

Поуспокоена, тя изслушвала мъката и оплакванията на жените, като гледала замислено преждевременно похабените им тела и лица.

— Тя да ни създава такива ядове и оскърбления — добавяла накрая Наталица. — Тя, една селянка, израснала в къщата на пъдаря, грозна и проста, тя да се мери с нас!

— Нито е толкова проста, колкото ви се струва, нито толкова грозна — отговаряла усмихнато господарката.

Въпреки благите утешителни думи жените не се успокоявали и си излизали от стаята на госпожа Аглая тъжни и разплакани.

По времето, за което става дума, враждата стигнала дотам, че благородните дами решили да използват срещу „селяндурката“ не само ножици, за да ѝ отрежат плитките или да я набият до смърт, но дори и по-дръзки мерки, които били по силите на старите циганки, живеещи в колибите край чифлика. В спокойните и изпълнени с леност празнични дни през пролетта те се събирали на приказки, съветвали се и изпращали шпиони в къщата на надзирателя. Но изведнъж забелязали, че Кристина вече не им подхвърля никакви остроти и не употребява думите, които ги карали да подскачат. И тогава се убедили напълно, че защитата с червен конец уста на жабата, която хвърлили пред вратата ѝ, е изпълнила предназначението си и е поставила катинар на човката на душманката им.

Но вълненията и необузданите пориви на Алексовата съпруга били насочени другаде, което те не знаели. На третия ден на Великден от горите, разположени отвъд реката, пристигнал в чифлика горски пазач и се отбил при Алекса по заповед на чокоина. Не го заварил в къщи и бил посрещнат от госпожа Кристина, която го попитала какво желае.

Горският пазач бил снажен черноок момък, с широкопола шапка, на левия му хълбок висяла вулия с пиринчени окраски, а в дясната си ръка държал секира.

— Как се казваш? — попитала го Кристина.

— Костандин — отговорил момъкът, а жената забелязала, че устата под тънките му копринени мустачки е свежа, млада, почти детска. А гласът му бил спокоен и топъл. Тогава нейните кръгли очи се смутили, тя не намерила какво повече да го запита и с известен страх си дала сметка, че дремеците у нея като непознат звяр желани изведнъж са се отприщили. Станало ѝ много ясно, че е настъпило времето, когато на всяка цена трябва да се порадва на голямото

щастие. Неволно се усмихнала нежно на горския пазач, сякаш отдавна не била го виждала.

— Алекса ли ти трябва? — запитала го тя.

— Да, но него го няма...

— Далече ли работиш? — продължила тя все така усмихнато.

— Не много далеч. Под Гарвановия хълм...

Тя млъкнала. От втречения ѝ поглед момъкът разбрал, че тя го желае. Неговите очи също светнали и огледали стройната и нежна жена с жълто цвете в плитките, навити като венец, с полуотворена уста, в която блестели бели и остри като на зверче зъби.

Жената престанала да се усмихва и тихо казала:

— Слушай, Костандине, ще ти кажа нещо... Ела довечера при портичката в дъното на двора, до конюшните... Аз ще те чакам и ще ти отворя.

— Добре — промълвил той и сякаш понечил да я докосне, да хване ръката и или с милувка да ѝ покаже, че я е разбрал.

Тя пак му се усмихнала нежно и спокойно рекла:

— Върви си. — После бързо добавила: — Почакай, виждам, че мъжът ми си идва, кажи му каквото имаш да му казваш...

Наистина надзирателят Алекса влязъл в двора и по навик забързал към къщата.

— Дошъл е някакъв човек — казала Кристина. — Търси те по нареждане на господаря...

После обърнала гръб на горския пазач и с безразличие си влязла в къщи.

Надзирателят Алекса я заварил да стои до прозореца. Тя си пеела тихо и гледала изкривените и почернели зарзали, покрити с бели цветчета като дантела. Когато го усетила, тя се обърнала и го попитала дали не желае козунак и чаша вино.

— Може би си уморен — добавила смирено. Алекса се успокоил и изпитал задоволство при звука на нейния глас.

Обаче още същата нощ, след като брадатият надзирател заспал дълбоко, Кристина се измъкнала леко от стаята и отишла до портичката при конюшните, където я чакал горският пазач. Отворила и веднага го прегърнала с двете си ръце и усетила, че той я притиска до вулията с металните окраски. Дъхът ѝ спрял, сторило ѝ се, че ще умре. Но веднага възкръснала щастлива и тръпнеща.

— В плевнята над конюшната има едно прикрито място — прошепнала тя.

Първо тя се качила по стълбата в плевнята. След нея се промъкнал и Костандин в дъхавото сено и започнал да я търси из мрака с протегнати ръце.

За тази буйна и страстна любов никой не научил, докато цъфтели градините. Алекса спял щастлив и доволен, добре хранен и гален от своята съпруга с големите и непостоянни очи. А когато започвал да хърка в стаята, застлана с черги, тя го боцвала леко с пръст, за да престане. В настъпилата тишина, се надигала от леглото и се слушвала, за да чуе тропота на планинското конче, което вече минавало през брода на реката и се насочвало към скривалището. Въздъхвала и като котка се измъквала през вратата. Стъпвала леко като сянка, никой не я усещал, а сърцето ѝ биело лудо от страх и щастие.

Обаче един от шпионите на жените, които я следели, откакто започнала войната, скоро усетил как стоят нещата. А щом разбрали цялата истина, госпожа Луца и госпожа Наталица се постарали да се срещнат с Алекса Греку и доближили тайно изумените си и изплашени лица до рунтавата му брада. В този ден надзирателят се върнал у дома си по-бавно и по-безгрижно и веднага щом се навечерял, неудържимо му се доспало.

Към полунощ лунната светлина проникнала като сребрист дим до скривалището в плевнята над конюшната, изпълнена с дъха на сухите цветя. Горският пазач Костандин, преди да си тръгне, бавно приближил Кристина до себе си и я прегърнал. Тя се смеела и леко се съпротивлявала, а белите ѝ зъби блестели. После изведнъж се притиснала до него.

Но веднага повдигнала глава и се слушала. Без да продума, скочила пъргаво от сеното, направила му знак с пръст да мълчи и отново се слушала. След това се усмихнала, тръснала глава, свлякла се в сянката и сподавено се засмяла.

— Няма нищо, Костандине, така ми се е сторило!

Когато луната се скрила зад облак, тя леко се спуснала през отвора на тавана и слязла по стълбата. После повдигнала очите си нагоре и зачакала любовника си. Но изведнъж сърцето ѝ замряло в гърдите. Усетила, че до нея стои някой. Разбрала, че е Алекса. С

разширени от ужас очи и без да може да помръдне, видяла как той дръпнал стълбата и я поставил долу край стената.

— Сега ще видя какъв петел се е качил в плевнята — продумал надзирателят със суров и дрезгав глас. — Първо него ще съдя и ще му откъсна главата. Хей, Нъстаса, Илие, ставайте бързо и елате насам — викнал към говедарите, които спели под навесите в двора.

Трепереща, безмълвна и с втренчени очи, Кристина нерешително се приближила до стената на обора. И когато подпряла в нея дланите си, усетила през дъбовите летви неспокойствието на останалия горе човек, хванат като звяр в клетка. Обаче в същия миг напипала и лъскавата дръжка на желязната вила, която видяла на това място още през деня.

— Стой си на мястото, коконо! Не мърдай! — креснал със страховит глас Алекса и я заплашил с брадвата, която държал с дясната ръка над главата си. — Ставайте най-после бре, хора — викнал отново към навесите.

Тогава жената стиснала дръжката на тризъбата вила, замахнала и я забила дълбоко в гърдите на мъжа си.

Алекса изревал от болка:

— Олеле! — После паднал и ударил челото и брадата си в земята.

Като в треска Кристина вдигнала стълбата и я подпряла до отвора на тавана. Горският пазач Костандин се плъзнал по нея, после се изгубил в сянката на портата, отвързал коня си и веднага се чул тропот.

Тогава жената на надзирателя въздъхнала дълбоко, успокоила се и се огледала.

Говедарите дотичали от двора. Когато стигнали до конюшната, те струпали рунтавите си глави и погледнали към поваления си стопанин. Алекса се размърдал, повдигнал брада и с мъка казал:

— Да знаете, жена ми ме прободете...

Тогава хората, без да се колебаят, я хванали лесно, вързали я с въже и съобщили в господарската къща.

На следващия ден пристигнали представители на властта да разследват случая. Но тъй като било към свечеряване, господата отседнали в господарската къща и решили да повикат виновната за

разпит на сутринта. Пред стаичката, в която затворили Кристина, поставили един стражар с пушка и щик.

През цялото време жената стояла кротко, смирено и покорно, без да плаче. Когато я попитали: „Ти ли уби Алекса?“, тя отговорила: „Аз го убих.“ И нищо повече не казала. Но през нощта, когато я пазел стражарят със страшна заповед, луната отново се издигнала високо на небосвода и изпълнила стаичката със светлина. Тогава жената като че ли се събудила от страшен сън, огледала се, ноздрите ѝ се разширили и спомени нахлули в главата ѝ, тя започнала да въздиша и тихичко да плаче.

Стражарят я чул и се приближил до отвореното прозорче.

— Защо плачеш? — попитал я той.

— Оплаквам нещастията си — отговорила му тя с нежен глас. И като си мислила за горите отвъд река Молдова и къщичката, сгушена под Гарвановата могила, тя пресметнала, че в края на краищата би могла да побегне там, да намери Костандин и заедно с него да се скрият в гъсталака, а след това в широкия свят.

Докато си мислела това, избърсвала сълзите си и се усмихнала на стражаря. После започнала да го пита и да му разказва разни неща с кротък и нежен глас, докато човекът в униформа се смилил над нея и я пуснал да излезе навън. Неусетно жената го повела по лекия склон към реката. И точно когато той очаквал някаква ласка от нейна страна, тя се дръпнала, шибнала го по очите с дряново клонче, което откъснала, докато вървели натам, и потънала в храстите на близката горичка.

Заслепен за миг, човекът се завъртял на едно място. Когато се съвзел, примигнал и се огледал с навъсени очи. Едва след някое време видял на лунната светлина жената на надзирателя, която минавала река Молдова, запретнала поли до гърдите си и вдигнала нагоре ръце.

Тогава хукнал надолу, стигнал до края на горичката и оттам стрелял по избягалата. Тя дори не обърнала глава. Стражарят се навел над пушката си, бързо я заредил и отново стрелял. После пак я заредил и докато се прицелвал за трети път, видял на ярката като през деня светлина как водата спада и жената излиза от искрящата река и стъпва на другия бряг. Той гръмнал. Когато димът се разнесъл, видял, че жената е паднала и се мята. После тя замряла неподвижна на брега под сребристите върби.

1921 г.

ПРИ КРЪСТА НА РАЗБОЙНИКА

Бялата пътека се виеше между скалите и под боровете. Откъм вътрешността на гората ни лъхаше топличък мирис на смола; откъм дефилето на Бистрица, която проблясваше сред паяжинки от светлини, се носеше мирис на мащерка. Ние се спирахме от време на време, за да берем ягоди. До една стара бреза, разперила широко нежни клонки, аз открих един крив каменен кръст:

ТУК ПОЧИВА...

Името и годината не личаха добре. Учителят си сложи очилата и се наведе, но макар да бе „на ти“ с кирилицата, не можа да ни каже нищо повече, само разпери ръце настрани и остана изкривен и ням като кръста.

— Какво ли е това? Какво ли е това? — заинтересуваха се дамите от нашата компания, които се приближиха много въодушевени и любопитни. Когато разбраха, че камъкът не иска да ни каже нищо, дамите проявиха пълно безразличие и започнаха да се смеят. Тогава човекът, който ни водеше към манастира, бай Георге Маковей, реши, че е длъжен да ни даде някои обяснения.

— Тук, господа, в стари времена е бил погребан един разбойник.

— Тъй ли? — извикаха някои от дамите и всички едновременно се обърнаха с учудено вдигнати вежди. — Нима тук има разбойници?

— Сега няма, но някога е имало. Този, който е погребан тук, сторил много злини, докато настъпил и за него час да склони глава в земята.

Дамите веднага го наобиколиха.

— Как се е казвал? Какъв е бил? Какво е сторил?

Бай Георге Маковей обаче сметна, че трябва да отговаря само на учителя.

— Господин учителю — каза той, свали шапка и приглади косите си, — този разбойник се е казвал Янку.

Дамите и госпожиците се намесиха:

— Янку чий? Янку чий?

— Янку Разбойника.

Този отговор задоволи само част от дамите.

Всички обаче разбраха, че ще последва почивка и разказ за разбойника и извадиха от чантичките огледалцата, за да огледат носовете си. Всеки път, когато ги видеше да вършат тази операция, Георге Маковей малко се смущаваше и затова навикна да се обръща само към нас и нас да удостоява с обясненията си.

— Аз не го помня — започна Маковей, — но тате знаеше всичките му истории и ни ги разправяше, когато беше в настроение; аз съм позабравил някои от тях.

Дамите надигнаха разочаровани нослета...

— Грабил ли е? Убивал ли е?

— Всичко е правил, да прощавате, нали е бил разбойник. Мечката не обича да яде малини и боровинки, след като е усетила веднъж вкуса на кръвта. Така станало и с Янку Разбойника; след като сторил едно злодеяние, отдал се съвсем на злото и забравил що е човещина. Един път слязъл при моста на Бистрица и застанал там като митничар, ама с пушка в ръка. Всеки, който минавал, трябвало да изпразни в краката му кемера си с парите. Минавали жени, минавали старци, веднъж минал и архимандритът от Мъгурския манастир, в който отиваме ние сега. Янку спирал всички и им вземал парите. Минал и един момък, някой си Некулай Пъун, той свличал сечените трупи по реката. Опънал му се Некулай. Него Янку прострелял с пушката, грабнал му кесията и го бутнал с крак в реката. Туй злодеяние веднага се разчуло и пристигнала майката на момъка, Аница, разперила над Янку ръце като орлица и го проклела. Той се смеел; накривил си шапката и изчезнал нагоре в планината. Жената нареждала и плачела при моста, а той вървял по тази пътечка и си свирел с листо. Свиркал си той и се смеел, но проклятието на баба Аница го стигнало. Това проклятие — разправяше тате — се превърнало в черна птица и стояло над колибата на разбойника, докато му дошъл сетният час.

Ама Янку не знаел това и хич не го било еня. Продължил той безчинствата си, отскачал при любовницата си отгатък долинката, нападал и ограбвал хановете и пак се прибирал в скривалището си. Имал тук някъде наблизко колиба, а един овчар му бил другар. Той го прикривал, носел му храна и му обаждал да се пази. Овчарят се казвал Некифор, той после станал калугер в Мъгурския манастир, както ще видите след малко.

Един ден, господа, Янку дръзнал повече от всякога. Долу в дефилето, където се сливат потоците, били дошли едни немци да избират място за фабриката и за гатера. Янку нападнал немците, когато обядвали и доволни от сделката, се черпели с вино. Той изревал и те наскачали на крака. Неговият овчар, загърнат в антерия и с маска на лицето, ги пребъркал и обрал по всички правила на разбойниците. Като си тръгнали, Янку пак си свиркал с листо, но над тях — без те да знаят — от клон на клон ги следвала птицата на баба Аница.

И да видите, господин учителю, какво им хрумнало на тези разбойници. След като гуляли и изпили всичките пари, взети от немците, двамата седели веднъж в колибата, която била недалеч от тази бреза, и си приказвали за своите работи. Некифор бил слизал в селото и разбрал, че митрополитът от Яш, отец Вениамин, щял да ходи да осветява Мъгурския манастир. Щял да мине същия този ден следобед заедно с други свещеници и голяма свита.

Янку Разбойника се засмял:

— Е, какво ще правим, Некифоре? Ще хванем ли главния поп за брадата?

— Че знам ли аз, бате Янку? Да си кажа правичката, страх ме е от такова нещо; отец Вениамин е много благочестив свещеник и думата му се чува пред бога. Сторим ли нему зло, той ще се жалва до всевишния, а от божия гняв и в миша дупка не можем се укри.

— Хм! Така ли казваш ти, Некифоре?

— Така, бате Янку.

— Глупак си ти, Некифоре. Аз от нищо нямам страх. Ако беше така, както казваш ти, той все щеше да ни се покаже някак си, от толкоз време сме хайдуци. Щеше да ми се появи някакъв знак — насън или наяве. Аз мисля, Некифоре, че тези приказки са измислени за глупавите бълзовци, дето болярите ги бият, а княжеските хора ги скубят. Добре си живеят гарваните-господари в Яш, добре си живея и

аз тук, в планината. Ако пък наистина има нещо и разберем някак си, че и на небето има господар, то тогава ще купим свещи и дървено масло за кандило, ще си платим данъка и ще бъдем опростени, както са били опростени и другите. Ще очистя аз митрополита от златиците, които носи.

— Бате Янку, аз викам да не посягаме на църковно лице.

— Слушай, Некифоре, всичко ще е добре, ти само прави, каквото ти кажа аз. Поне една жълтица бир трябва да взема аз от попа. С нея ще купим една бъчва вино, ще отидем на едно скришно място при приятели, ще вземем едно шиле, ще му одерем кожухчето и ще го завъртим на шиш над жарта. Ще празнуваме, както се полага. А виното, нали ще е от църковна пара, ще ни е дважд по-сладко.

Взел да се усмихва Некифор след тези приказки. Тогава двамата се разбрали, че жълтицата, която им трябва, няма да я вземат насила — за да не си навлекат беля на главата, — а с хитрост.

Ето че ударили църковните камбани по долината на Бистрица.

Шествието минало по моста и тръгнало нагоре по пътеката, по която дойдохме и ние. Под лъчите на обедното слънце вървели един след друг свещеници, калугери и селяни. Отец Вениамин, митрополитът, бил твърде стар и немощен, та яздел едно кафяво конче, а едно босо момиченце с плитки и облечено в бръчник, водело кончето за поводите. То било сестричето на Некулай Пъун. Подир кончето вървяла майката на Пъун, която с въздишки си спомняла за погубения си син.

Когато стигнали до брезата, насреща им излязъл Некифор овчарят. Препречил пътя на шествието, поклонил се и сторил метан пред митрополита.

— Стойте! — заповядал старецът. — Какво има, добри човече?

— Отче митрополите Вениамине — извикал Некифор, — смили се над двама другари и побратими, които живеят в тази пустош тук. Ние сме като отшелници тук и пасем овцете, както и твое високопреосвещенство пасе православните в света. Така стана, че вълци задушиха най-добрите ни овцици. Голям порой се свлече от планината и ни отнесе много овни. Бедни и неволни останахме на този свят. А сега, такава била божията воля, зла болест взе моя побратим и другар. Падна той в колибата и умря — аз съм сам и нямам сили; нито мога, нито имам с какво да му сторя заупокойна служба, да платя за

помен и да го погребва достойно, като християнин. Смили се, преподобни отче Вениамине, смили се и ми помогни с каквото ти се откъсне от сърцето.

Некифор отново се поклонил със сълзи в очите, а митрополитът навел трогнат над него брадата си.

— Как се казваш, божи човече?

— Некифор, твое високопреосвещенство.

— Стани, брате Некифоре, и ми помогни да сляза от коня. Та, казваш, че твоят побратим е заспал вечен сън ей в тази колиба?

— Там е, твое високопреосвещенство, мъртъв, чака грижите и молитвите, без които не може да влезе в царството на праведните.

— Добре, приятелю и братко Некифоре, аз сам ще отида при него. Достопочтените монаси и свещеници ще благоволят да ме последват. И след като прочетем молитвите и отслужим светата служба, ще ти дам една жълтица от малкото, което имам, за да можеш да се погрижиш за всичко необходимо.

— Целувам благословената ти десница, твое високопреосвещенство — извикал Некифор и отронил няколко сълзи в прахта.

Изправил се бързо и помогнал на отец Вениамин да слезе от коня. И тогава отец Вениамин повел всички като послушно стадо към колибата на стръмнината. Под борове прозвънели хлопатарите на няколко овци. Шилетата обърнали муцуни и изблеяли; двете бели овчарски кучета не залаяли. Те легнали на земята и отпуснали глави върху лапите си. Откъм север се задали облаци, а из планинските урви отекнал гръм.

— Преподобни отче, да побързаме, за да не ни настигне дъждът — осмелил се да каже един монах.

Старецът се усмихнал и му направил знак с ръка да бъде спокоен. С бавни крачки той влязъл в колибата, а другите се разположили отвън.

Върху едно чердже на земята в сянката на колибата лежал по гръб и със скръстени на гърдите ръце Янку Разбойника. Косата му била сресана и намазана с дървено масло. Една свещица, забодена в земята, горяла до склопените му очи.

Отец Вениамин вдигнал ръка и благословил; после с благ глас заредил отредените за мъртъвците слова, молейки господ-бог да

опрости тези греховни тленни останки, та душата да почива в мир във вечния пристан. Всичко земно е преходно, вечни остават само благодатта или отровата от нашите дела. Преподобният отец опявал с тъга, благословил грешното тяло и помолил всевишния да го дари с вечен покой, а през това време облаците се трупали по небето и отново се раздал гръмовен тътен.

Отецът вдигнал чело и направил знак; цялата свита отвън паднала на колене, а баба Аница заридала, като си спомнила с ужас за погубения си син Некулай Пъун.

— Вземи, мили синко — рекъл отец Вениамин, — вземи тази пара от милостинята за сираците, за да платиш за тази душа.

Некифор взел парата и целунал ръка на митрополита. После останал на колене, докато шествието поело по пътеката. Облаците като ивици от дим се спуснали към долината на Бистрица.

— Бате Янку — казал Некифор, — вече можеш да ставаш. Попът си отиде. Не чуваш ли, бате Янку? Хайде да видим колко вино можем да си купим за парата, с която се сдобихме.

Янку не отговарял. Некифор го дръпнал за ръкава, повдигнал ръката му. Опипал го, обърнал го. Крадецът бил мъртъв като всички мъртъвци. Страх обзел тогава овчаря. Закрещял, излязъл разчорлен навън; кучетата заскимтели; Некифор завикал подир шествието и махал с ръце към облаците.

Оттогава стои тук кръстът на разбойника, а овчарят направил помен, заклал овчиците и купил вино с жълтицата на преподобния отец Вениамин.

Няма съмнение, че дамите от нашия поход към Мъгурския манастир не пожелаха да повярват на този разказ. Някои от тях дори се осмелиха да се засмеят и отново извадиха огледалцата си. Тогава бай Георге Маковей се обърна към тях и видя към връх Могълдя да се кълби черен облак. Гръмотевицата отекна с дълбок тътен и разля ехото си из урвите. Планинарят пошепна някаква дума, която никой от нас не разбра, и черното кълбо на облака се понесе към нас, като проблясваше с голямо кръгло око. Сред боровете премина трепет, чу се свистене. Дамите изпищяха учудени, а нашият приятел, учителят, си сложи отново очилата и успя да разчете проядените от дъждовете, написани на кирилица слова:

*Тук почива раба божии Янку,
който бе разбойник,
опростен
в лято 1842, 9 юли*

И последните съмнения у нашите дами се изпариха и те погледнаха дружелюбно нашия водач. Две от дамите му предложиха цигари и с това окончателно го предразположиха към себе си. Облаците отминаха към Бистрица и ние продължихме пътя си към манастира.

1921 г.

В КОЛЦУНОВИЯ ХАН ЖИВЕЕШЕ ЕДИН ЧОВЕК С ТЪЖНИ ОЧИ...

Ханът на Колцун — започна да разказва моят домакин, — дето е горе на височината, сред буковата гора, бил нападат веднъж, в далечни времена, от разбойници. То не било за пръв път, ханът често оставал без стопанин, но аз ще ти разкажа последната случка.

За ханджия бил дошъл един пришелец. Отишъл той при кмета на кон, с цялото си имане в дисагите на коня, и му показал позволителното, скрепено с княжески подпис и печат; после се изкачил през гората до изоставения хан.

Той бил вече побелял мъж, с набраздено от бръчки чело и с тъжни очи. Походката му била лека, а приказката — кротка. Пришелец бил, но хората се погодили добре с него. Тате тогава бил малък и се наел аргатин при него. Когато се връщал тате по празник в селото, попът го подпитвал какво прави новият ханджия.

— Нищо не прави — казвал тате. — Когато няма мющерии, кара с шарения си кон дърва от гората и поправя стобора; хвърля зърно на петела и кокошките; сядна на прага и чете една книга с кожени корици. Нищо друго не прави. Слуша как свири вятърът в гората, гледа мъглите по долината на Молдова. Това прави.

— Калугер иска да става! — казвал със смях поп Теофил. — Добре поне, че не е човек на дявола и не излиза да граби на пътя. Какво имаме ние с него да делим? Видях, че донесе цялото си имане на коня си.

— Имане няма — казвал баща ми като неуго дете. — Нищо няма, има само един бучум от черешово дърво, два пищова и един турски ханджар...

— Пищови и ханджар ли има? — рекъл попът. — Тогава непременно ще стане калугер. А какво прави с тях?

— Нищо. Закачил ги е на един пирон над одъра, дето спи.

— Така ли? Ти да не мислиш, че предишните стопани на хана не са имали ханджар и пищови? Ами свири ли с бучума?

— Не. Разправя, че му останал от времето, когато бил чобанин.

— Е, да знаеш тогава, че в някой хубав ден — заключил попът и поклатил глава — той пак ще яхне шарения кон и ще потегли право към манастира в Дуръу... Аз ви казвам, готов съм да се обзаложа на кофа вино, че баш така ще стане. Само да не му останат тука кокалите!

Бай Исак, пришелецът, подочул за шегите на попа и хорските приказки, но само се усмихвал благо и ги оставял да си говорят. Живееел като отшелник в хана на върха. Свирела в ушите му самотата, а вечер спомените го спохождали като приятели... Тате го гледал някак плахо и му работел на драго сърце.

Година или две минали така.

Но ето че в един дъждовен есенен ден, по мръкнало, от гората излезли двама души с облечени наопаки кожуси. Огледали предпазливо двете посоки на пътя и се приближили до вратата на хана. Единият надзърнал през прозореца. Вътре на тезгяха горяла свещичка. Другият почукал с тоягата по дъбовата врата. Момчето излязло от стаята си и попитало колебливо:

— Кой е?

— Добри хора, отвори! — отговорил му дебел глас.

Малкият аргатин се колебаел. Бай Исак викнал от съседната стая:

— Можеш да отвориш, Тодирица.

Тодирица издърпал дебелото сюрме, откачил железните резета и хората влезли, като отупвали кожусите си. Ханджията се показал в трепкащата светлина и настойчиво, но спокойно огледал гостите.

— Помози бог — рекъл единият.

— Сполай ви.

— Застигна ни лошо време — казал вторият. — Може ли да ни подслониш в хана, да ни нахраниш и да ни дадеш наръч слама, да си починем?

— Може, на драго сърце — отговорил бай Исак.

Гостите оставили тоягите и кожусите си в един ъгъл и седнали на миндерлъка. Аргатчето донесло наръч съчки. Запалило със свещицата огън и гостите се настанили до огнището да си изсушат дрехите. Ханджията наредил на масата до тях хляб, сирене и кана с вино. После се облегал на вратата и ги загледал. Те били млади хора, високи и яки, със смели и като че изпълнени с някакво веселие очи.

След като си пийнали от виното, те обърнали мустакатите си лица към бай Исак.

Единият попитал:

— Този ли е ханът до Кукуец?

Ханджията отвърнал:

— Да. Колцуновият хан.

— Хубаво и пусто място. Градецът далеч ли е?

— Доста далечко.

— Минават ли много хора по този път?

— Минават, оживен път е.

— Много добре.

Двамата се спогледали. Ханджията седял замислен на мястото си. По стените играели сенки.

— Прощавай, човече — обадил се отново един от пътниците. — Можеш ли да ни кажеш как се казваш?

— Що да не ви кажа? Исак Амайчи се казвам.

— Хубаво име. Аз се казвам Збранка. Антон Збранка. А моят побратим се нарича Некулаеш Цъпук.

— Живи и здрави да сте! — спокойно казал ханджията.

— Не си ли чувал за нас? — гордо запитал първият.

— Не съм.

Двамата се поусмихнали и бутнали масата настрана. Избърсали мустаците си, обърнали се на изток и се прекръстили. След това сякаш размислили, приближили се отново до масата и изпили останалото вино.

Този, който се казвал Антон Збранка, рекъл:

— Бъди добър да ни дадеш още малко вино.

— Защо не? С пари може. Парата отваря много врати.

Некулаеш Цъпук се засмял:

— За това не се бой. Имаме пълен кемер с жълтици, с тях можем да платим и най-доброто вино.

— Много добре. Тодирлица, иди донеси още една кана вино.

Когато момчето се върнало, Збранка рекъл важно, с пъхнати в пояса ръце:

— Как живееш тука сам, бай Исак, на високото, сред гората? Не те ли е страх?

— Добре си живея — отвърнал Исак. — Никому нищо лошо не правя, мисля си за моите някогашни ядове. Няма от какво да ме е страх.

— Ами тече ли доста уем в твойта воденица, бай Исак?

— Ама ти защо ме питаш?

— Така, да се намираме на приказка.

— Тогава, кажете ми и вие що за хора сте.

Гостите много се развеселили. Натопили отново мустаци във виното, а после погледнали към бай Исак. Цъпук рекъл през зъби:

— Аз мисля, че си личи. Пладнешки разбойници сме ние!

Като чул тези думи на Некулаеш Цъпук, Тодирица тихо извикал, свил се в един ъгъл и вперил разширени от страх очи в бай Исак. Сърцето му затрепкало като на хванато врабченце. Ето че отново крадци нападнали стария Колцунов хан, отново ще хванат ханджията за гушата, пак ще се лее кръв, пак ще опустее кръчмата... Откак се помнят хората, все така си патят всички ханджии. Няма късмет и неговият стопанин! Вярно бил предрекъл попът съдбата на горкия бай Исак!

— Бате, бате! — скимтял той ужасен. — Аз нищо не съм прегрешил пред вас, нищо лошо не съм ви сторил! Имайте милост към нас!

Двамата станали, озъбили се и се нахвърлили върху ханджията... Бай Исак, кроткият пришелец, не бил продумал нито дума. Той рязко се отдръпнал настрани. Очите му изведнъж блеснали. Навел се, грабнал с яките си ръце тежката дъбова маса, вдигнал я и я запокитил като тежък капак върху двамата пладнешки разбойници.

Масата повалила и затиснала Збранка и Цъпук. Бай Исак бързо се пресегнал до огнището и взел една от нашарените с медни пирони тояги. Збранка се опитал да се измъкне, но бай Исак го фраснал по темето. Некулаеш Цъпук се помъчил да излезе от другата страна, но бай Исак затиснал с масата глезена на протегнатия му крак.

— Само да шавнете — прегракнало изпъшкал ханджията, — вече няма да видите слънцето. Тук, под масата ще ви изкопая гроба.

Той говорел спокойно, но Тодирица потреперал от гласа му. Като шибнати с огнен бич, двамата побратими се свили на земята и замрели под краката на масата.

— Донеси ханджара, Тодирица! — продумал отново бай Исак.

Разтреперано, момчето прошляпало босо по пръстения под, влязло в стаята на ханджията и се върнало с ханджара.

Ханджията хванал оръжието с дясната ръка и го загледал с неподвижен поглед на трепкащата светлина на свещта.

— Остър е, реже като бръснач — казал той.

После се навел към гостите си и добавил:

— Сега, момци, стойте кротко и слушайте внимателно. Вие ми казахте що за хора сте. Да знаете, че и аз, на времето си, съм бил като вас и съм нападал по пътищата. Ама вие пред мен сте като пиленца. Стар гарван съм аз. Много съм се крил аз в зелената гора, много бради на изедници съм скубал! Когато отминаха буйните младини, реших да се откажа от дивите пътеки и да стана отшелник. Преситих се от празна суета и от зло. Сега съм по-добър от вас, защото съм решил в сърцето си да се сдобря с господата бог.

Збранка простенал изпод масата:

— Не ни вземай живота, бай Исак. Ще ти дадем всичко, което имаме.

Ханджията тръснал коси:

— Не, вие ще ми платите само виното и сиренето. Хлябът в Молдова не се плаща. А другите жълтици, знам аз, че ще благоволите да дарите на манастира „Дуръу“, в който отец Теофил мисли, че аз ще свърша дните си...

— Както заповядаш, така ще сторим... — покорно отговорил Антон Збранка.

— Ха така, момчета. Аз съм кротък човек и повече с вас нямам работа. Ще пратя Тодирица да викне кмета. Той сигурно ще ви каже някоя сладка приказка. Може би той ще ви изправи пред съдията... Стойте мирно и не се опитвайте да ядосвате ханджара.

Малкият аргатин бил толкова уплашен, че не усетил кога стигнал в селото и взел да вика пред портата на кмета... Вдигнала се страшна врява, селото закипяло, като че вълци нападнали кошарите. Кметът, попът и селяните нахълтали в хана с вили и брадви; там на светлината на свещта заварили бай Исак да разговаря за божи и свети работи с гостите си.

След това никой вече не закачил бай Исак. Живял си той дните като преди, тъжен и мълчалив, само дебелият книга му била другар, слушал въздишките на гората и гледал замислен мъглите над Молдова

и назъбеното от планинските върхове зарево на залеза. И един ден яхнал шарения кон и потеглил към манастира „Дуръу“ — както предсказал отец Теофил.

1921 г.

Издание:

Михаил Садовяну. Том I

Редактор: Спаска Конуркова, Фани Караджова

Художник: Мариана Генова

Художник-редактор: Ясен Васев

Техн. редактор: Стоян Панчев

Коректори: Людмила Стефанова, Евдокия Попова

ДИ „Народна култура“, София, 1980

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.